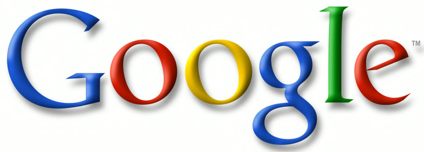
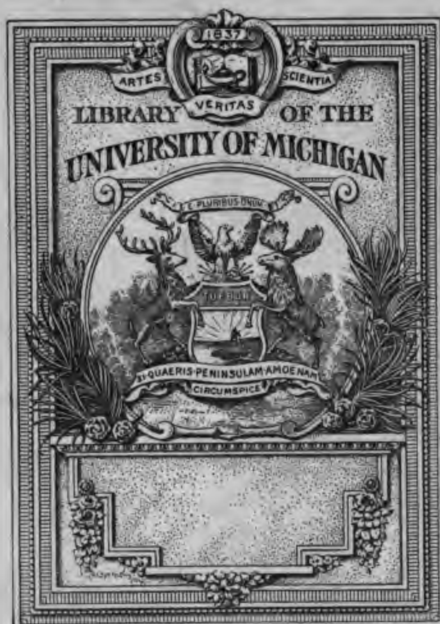

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FJERDE BIND

KRISTIANIA
DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI
1877

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FJERDE BIND

KRISTIANIA
DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI
1877

INDHOLD.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM DEN ÆLDSTE INDOEUROPÆISKE SAMFUNDSUDVIKLING.

AF J. C. KROGH.

Der er to Grupper af Problemer, som synes at have gjort et dybt Indtryk paa det paa et lavt Kulturtrin staaende Menneske. For det Første: hvad er det som foraarsager Forskjellen mellem et levende Legeme og et dødt? Hvad er Aarsagen til den vaagne Tilstand, Søvnen, Extasen, Sygdommene og Døden? For det Andet: Hvad er det for menneskelige Skikkelser, som vi se i Visioner og Drømme? Den vilde Filosof, som saa begge disse Grupper af Fænomener, har praktisk benyttet den ene Gruppe til at forklare den anden med, idet han forenede begge til et Begreb (Aand, Spøgelse, Sjæl). De lavere Racers Begreb om en personlig Sjæl eller en Aand lader sig definere paa følgende Maade: Det er et tyndt, menneskeligt Billede uden Legeme, efter sin Natur en Slags Damp, Hud eller Skygge, Livets og Tænkningens Aarsag hos det Individ, som det beboer; det er i selvstændig Besiddelse af sin nærværende eller tidligere Besidders personlige Bevidsthed og Villie; det formaar at forlade Legemet for hurtig at ile fra Sted til Sted; det er for

det Meste umuligt at gribe og umuligt at se, dog kan det ogsaa aabenbare fysisk Kraft og viser sig for vaagne eller sovende Mennesker navnlig som et fra Legemet, som det forøvrigt ligner, adskilt Fantasma; endelig kan det trænge ind i andre Menneskers, Dyrs eller Tings Legeme, tage det i Besiddelse og gjøre sin Indflydelse over det gjeldende (Tylor: Die Anfänge der Cultur, tydsk Overs. Leipzig 1873 I. 422).

Ganske i Overensstemmelse med denne Opfattelse staar de samme Folkeslags Identification af Aanden eller Sjælen med det for Mennesket og de høiere Dyr saa karakteristiske Aandedrag, der ophører i samme Øieblik som Livet. Denne Identification er hyppig kommen tilsyne i Sproget, idet Ord, som betyde Aande, faa Betydning af Liv, Sjæl, Aand. Dette gjælder blandt Andet ogsaa de indoeuropæiske Folkeslag, skr. *âtman* (Fick indog. Wörterb. p. 19), gr. *πνεῦμα* (ib. p. 126), lat. *animus* (ib. p. 7), lat. *spiritus*, sl. *duchŭ* (Tylor l. c. 425, 426).

Indoeuropæerne havde i det Hele taget den ovenfor fremstillede Opfattelse af den menneskelige Sjæl og havde trukket de deraf flydende Konsekventser. „Saa langt man kan komme tilbage i den indoeuropæiske Races Historie,“ siger Fustel de Coulanges (Cité antique 4 edit. p. 7), „kan man ikke opdage, at denne Race nogensinde har tænkt at Alt var forbi med dette korte Liv. De ældste Generationer have troet paa en følgende Tilværelse.“

Man troede at Livet fortsattes i Gravhaugen, at det paa en Maade var knyttet til Legemets Levninger, saa at Sjælen ikke kunde komme til Ro, forinden en ordentlig Begravelse med Iagttagelse af den foreskrevne Ritus var foregaaet. Ja ikke engang dette var tilstrækkeligt. De Afdøde maatte, for at befinde sig vel og for ikke at blive onde

Gjenfærd eller Spøgelser, der vare skadelige for de Gjenlevende, ydes visse Ydelser. Dette gav Anledning til en Kultus, hvori Hovedsagen var visse Offre af Mad og Drikke til den Afdøde. Det var hans Børn, hvem denne Kultus paalaa (Fustel de Coulanges Cité antique p. 7—38).

Denne Betragtningsmaade finder sin Forklaring deri, at man gik ud fra, at ogsaa Dyr, Planter og Ting ligesom Mennesket havde en Sjæl og at denne Sjæl gik sammesteds hen som Menneskets, naar de brændtes eller begravedes sammen med ham. Det er af denne Grund, man finder saamange Slags Ting i gamle Grave — de vare nedlagte for at være den Afdøde til Nytte —; det er fremdeles denne Betragtning, som gav Anledning til at man dræbte Enker og Tjenere ved Mandens og Herrens Grav (Tylor I. p. 451, 465, 470 ffg).

Denne Tro medførte en fast Organisation af Familien; enhver Familie havde sine Døde, til hvem den offrede, altsaa saa at sige sin Religion, og dannede en af Levende og Døde bestaaende Enhed. De forskjellige Familier stode skarpt ligeoverfor hinanden, enhver Enkelt kunde kun tilhøre een Familie. Man kunde gaa over i en anden Familie ved Adoption eller Giftermaal, men man blev da en fuldstændig Fremmed for den, hvori man var født.

At denne stærke Familieordning med sin Dødskultus gaar tilbage i det indoeuropæiske Fællesskabs Tid, følger af den Overensstemmelse, som i denne Sag findes mellem de forskjellige til denne Race hørende Folkeslag. Fustel de Coulanges har i det citerede Værk paavist, at denne Ordning fandtes hos Græker, Romer og Inder. For Slavernes Vedkommende vil det være tilstrækkeligt at meddele nogle Citater af Gr. Krek „Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte I. Graz 1874“. Pag. 117 heder det: „Vore Forfædre

(ɔ: Slaverne) vare overbeviste om at der begyndte et nyt Liv hinsides Graven og havde derom dannet sig temmelig nøiagtige Forestillinger. Sjælen, *dusha* (den aandende, af Roden *dhu*, hvoraf saavel gr. ϑύμος Sind som lat. *fumus* Røg; de af Fick ig. Wb. 103 opførte 2 i Form identiske Rødder *dhu* kunne vist gjerne for Betydningens Skyld slaaes sammen; Curtius slaar dem ogsaa sammen, Gr. Et. 233, 2den Udgave) kunde efter deres Tro under Søvnen forlade det menneskelige Legeme og antage forskjellige Skikkelser. Naar den har forladt Legemet for bestandig, flakker den efter nogle slaviske Folkeslags Forestillinger længe omkring og vender vel af og til tilbage, hvorfor man havde den Skik paa visse Tider af Aaret at stille alleslags Mad i Vinduerne for de Afdøde, en materialistisk Opfattelse, hvori der netop kan ligge noget Oprindeligt. Forøvrigt tilskrev man ogsaa Ligene i Graven en vis Grad af Liv, saalænge de ikke vare fuldstændig tilintetgjorte, hvorfor man gav den Døde Mad og Drikke med i Graven. I denne Henseende er det mærkeligt, at man i hedenske slaviske Grave forefinder Gjenstande, som man i sin Tid benyttede paa længere Reiser til at opbevare Mad i.“ Pag. 123; „De Døde bleve ikke begravede paa et dertil bestemt for den hele Slægt eller Stamme fælles Sted. I Begyndelsen var det Husets egen Grund eller den nærmeste Omgivelse, som optog de Døde. I et bestemt Rum i Huset opbevarede man Forfædrenes Billeder, som saaledes havde faaet sig sin Plads anvist i de Afdødes nærmeste Nærhed . . . . . . Den Døde blev ikke altid begravet alene, ogsaa hos Slaverne havde efter overensstemmende Vidnesbyrd Konen den Pligt at dø sammen med Manden.“

Ogsaa i den germaniske Verden findes mangeslags Spor af den samme Tro (cfr. Sars Udsigt over den norske Historie p. 88). Den gamle Opfattelse gaar endnu igjen i

Sagn. Forøvrigt vilde Overensstemmelse mellem Inder, Hellener, Italer og Slaver, selv om direkte Vidnesbyrd manglede, være bevisende ogsaa for Germanernes Vedkommende.

Sprogmændene have allerede længe været opmærksomme paa, at der existerer fælles indoeuropæiske Benævnelser for de forskjellige Familieforhold, og deri seet et Bevis paa en fast Ordning af Familielivet allerede hos Urfolket. Man har navnlig udhævet den næsten fuldstændige Parallellisme mellem de mandlige og kvindelige Benævnelser og deraf sluttet, at Flerkoneri ialfald har været en sjelden Undtagelse, og at i det Hele Kvindekjønnets Stilling har været agtet. Mangelen paa fælles Benævnelse paa et Par Forhold har ogsaa vakt Opmærksomhed. Medens der findes Benævnelser for forskjellige Arter af Svogerskab, mangler et for Indogermanerne fælles Ord for Svigersøn, hvad der jo er ganske naturligt, naar man betænker at en Mands Giftermaal ikke paa nogen Maade løsnede hans Stilling til hans Slægt, medens hans Hustru fuldstændig forsvandt fra sin forrige Familie. Mangelen af Ord for Enkemand, medens man har Benævnelse for Enke, tyder paa, at Konens Død var uden synderlig indgribende Følger for Manden (cfr. Fick „Die ehemalige europ. Spracheinheit“ Gøttingen 1873 p. 266—271).

Ved Siden af Familien forekommer hos de gamle indoeuropæiske Folkefærd en Institution, som man kalder Slægt (lat. *gens*, gr. *γένος*). Den latinske og græske Slægt beskrives af Prof. Schjøtt „Den antike Stat og Solons Forfatning“ Christiania 1873 p. 7 ffg. saaledes: „I religiøs Henseende danner hver Slægt et afsluttet Helt for sig, og er ei Deel af et andet. Slægterne havde hver sine Slægtsguder, sin Slægts-Gudsdyrkelse (dii gentilicii og sacra gentilicia); at holde denne i Hævd og Ære var en hellig Pligt, at forsømme den var en Forbrydelse, som nedkaldte over de

Skyldige Himmelens Straf. De havde hver sit fælles Alter, hvor Offringerne skede for Slægten, og hvilken Vægt der laa paa, at disse ikke forsømtes, herpaa have vi mærkelige Exempler . . . . Paa samme Maade havde i Grækenland hver Slægt sine fædrene Guder og fædrene Helligdomme, sin Zeus Hjemmets Gud og sin fædrene Apoll som Gjenstand for sin specielle Dyrkelse . . . . . Dette var dog ikke Slægternes eneste Foreningsbaand. Ligesom deres Medlemmer i Fællesskab tilbede Himmelens Guder, saaledes dyrke de i Forening de underjordiske Guder (dei inferi, ϑεοὶ χϑόνιοι), som hvile i den fælles Grav, der gjemmer deres manes. Disse manes d. v. s. gode Aander, Familiens Skytsaander, der dyrkes ved Arnen som Husguder (lares familiares), ere Slægtens hengangne Mænd, der hvile i Slægtens fælles Gravsted, hvor til bestemte Tider af deres Efterkommere Dødningeoffere forrettes. Der boer deres Sjæl; derfor er det at forstyrre Gravens Fred den største Vanhelligelse, thi naar deres Been blottes, bringes ogsaa deres Sjæl for Dagens Lys, og der nyde de den Hæder, som deres Efterkommere yde dem. . . . . . Dette var det væsentlige Baand, der sammenknyttede Slægten, Kjærlighed til de afdøde Forfædre, hvem de tilbade som guddommelige Væsener, der boede i deres Nærhed, og hvis Øie stedse vogtede paa dem. Ærbødighed mod Forældre og mod Guder betegnedes af Romèrne med det samme Navn, pietas ɔ: hellig Sky . . . . Til disse Foreningsbaand af religiøs Art kom ogsaa andre baade Rettigheder og Forpligtelser af en mere juridisk Natur, og som havde sin Rod i den Familiepietet, som sammenholdt Slægtens Medlemmer. Der existerede saaledes imellem dem gjensidig Arveret, Forpligtelse til at hjælpe hinanden for Domstolene og til i overordentlige Tilfælde at udrede t. Ex. Udgifter ved Løskjøbelse af Fanger, Valg paa Embedsmænd

etc. Der findes ogsaa Spor af i Grækenland, at Slægten har havt sin Chef eller Archont.“

Om denne antike Slægt ytrer Fustel de Coulanges (l. c. 124): „Det er forøvrigt let at gjøre Rede for den antike Slægts Tilblivelse og Natur, naar man seer hen til den gamle Tro og de gamle Institutioner, som vi have omhandlet ovenfor. Man vil se, at Slægten er ganske naturlig udviklet af de gamle Tiders Familiereligion og private Ret. Hvad foreskrev i Virkeligheden denne antike Religion? At Stamfaderen, d. v. s. det Menneske, som først blev begravet i Graven, altid skulde hædres som en Gud, og at hans Afkom i Forening hvert Aar skulde holde et Dødningemaaltid nær det hellige Sted, hvor han hvilede. Denne altid brændende Arne, denne altid med en Kultus hædrede Grav var det Centrum, hvorom alle Generationer skulde leve og gjennem hvilket alle Familiers Grene, hvor talrige de end kunde være, skulde grupperes til en Enhed. Hvad siger fremdeles disse gamle Tiders Ret? Under Fremstillingen af, hvad der var Auctoriteten i den gamle Familie, have vi seet, at Sønnerne ikke skille sig fra Faderen; under Studiet af Reglerne for Fædrenegodsets Transmission have vi konstateret, at de yngre Brødre paa Grund af Førstefødselsretten ikke skilte sig fra den ældre Broder. Arne, Grav, Fædrenegods, alt dette var fra Begyndelsen udeleligt; Familien som Følge deraf ogsaa. Tiden opløste den ikke. Denne udelelige Familie, som udviklede sig gjennem Tiderne, som fra Aarhundrede til Aarhundrede bevarede sit Navn og sin Kultus, var den virkelige antike Slægt. Slægten var en Familie, men en Familie, som havde bevaret den Enhed, Religionen paabød, og som havde opnaaet al den Udvikling, som gammel Privatret tillod den at naa.“

„Dersom man“, yttrer Fustel de Coulanges videre

(l. c. p. 128—129) „sammenligner de orientalske Ariers politiske Institutioner med de occidentalske Ariers, vil man næsten ikke finde nogen Analogi. Dersom man derimod sammenligner disse forskjellige Folks huslige Institutioner, vil man opdage, at Familien var constitueret efter de samme Principer i Grækenland og i Indien; disse Principer vare forøvrigt af en saa særegen Natur, at man ikke kan antage denne Lighed for et Spil af Tilfældet; endelig er det ikke blot Institutionerne, som have en aabenbar Lighed, men endog de Ord, hvormed de betegnes, ere ofte de samme i de forskjellige Sprog, som denne Race har talt fra Ganges til Tiberen. Man kan deraf drage en dobbelt Slutning; den ene er, at disse huslige Institutioners Oprindelse er ældre end den Tid, da de forskjellige Grene adskiltes; den anden er derimod, at de politiske Institutioner ere af yngre Oprindelse. De første have været fæstnede fra den Tid, da Racen endnu levede i sin gamle Vugge i Centralasien; de andre ere dannede lidt efter lidt i de Lande, hvorhen Vandringerne have ført dem.“

Der var endnu et andet Element, som traadte ind i denne antike Familie. Den gjensidige Trang, som den Rige havde til den Fattige og den Fattige til den Rige, skabte Tjenere. Men under dette patriarchalske Regime var Tjenere og Slaver et og det samme. Man forstaar, at en fri, frivillig Tjeneste, som kunde ophøre, naar Tjeneren ønskede det, ikke var i stor Overensstemmelse med en Tilstand, hvori Familierne levede isolerede. Paa den anden Side tillod Familiereligionen ikke at lade en Fremmed faa Adgang til Familien. Det var derfor nødvendigt, at Tjeneren paa en eller anden Maade blev Medlem og en integrerende Deel af Familien. Man kom herved til en Slags Initiation af den Nyankomne.

En mærkværdig Skik, som længe bestod i de atheniensiske Huse, viser os, hvorledes Slaven traadte ind i Familien. Mau lod ham nærme sig Arnen, man bragte ham i Husguddommens Nærhed. Man gjød viet Vand over hans Hoved og lod ham dele nogle Spiser med Familien. Denne Ceremoni var analog med Ceremonierne ved Adoption og Ægteskabs Indgaaelse. Den betegnede uden Tvivl, at den nye Ankomne, hidtil fremmede, for Fremtiden skulde være Medlem af Familien og have dens Religion. Derfor var Slaven tilstede ved Bønnerne og deltog han i Festerne. Arnen beskyttede ham; Larernes Religion var hans saavelsom hans Herres. Derfor skulde ogsaa Slaven begraves i Familiebegravelsen.

Men paa samme Tid, som Slaven erhvervede en Kultus og Retten til at bede, tabte han sin Frihed. Religionen var en Lænke, som bandt ham. Han var knyttet til Familien i Liv og Død.

Hans Herre kunde befri ham for Trældommen og behandle ham som fri Mand. Men Tjeneren kunde ikke derfor forlade Familien. Saasom han var bundet ved Religionen, kunde han ikke uden at gjøre sig skyldig i Ugudelighed skilles fra den. Under Navn af Frigiven eller Klient vedblev han at anerkjende sin Chefs eller Patrons Auctoritet og ophørte ikke at have Forpligtelser ligeoverfor ham. Han giftede sig ikke uden sin Herres Tilladelse og hans Børn vedblev at være forpligtede til at lyde. Der dannede sig altsaa i Skjødet af den store Familie et vist Antal smaa afhængige Familier (Fustel de Coulanges l. c. p. 130—132).

Denne Gentilorganisation lader sig ogsaa paavise hos Kelterne. Den gammelirske Benævnelse paa en gens var *Fine* eller *Finead.* Dette Ord bruges i Lovene i 3 Betydninger, nemlig for det Første om alle de Personer, som vare hinanden beslægtede i 17de Grad eller nærmere, dernæst

om Lorden eller Høvdingen[1]), alle hans Slægtninge og alle af ham Afhængige og endelig om alle Medlemmer af en Tuath (civitas), idet de kunde betragtes som Afhængige af Tuath'ens Rig eller Chef. Medlemmerne af den første Slags Fine vare arveberettigede efter hinanden og vare forpligtede til at bistaa hinanden med Bøders Udredelse. En Fine af det andet Slags indbefattede et Antal Fines af første Slags. Den kaldtes ogsaa en Clan, en Benævnelse, som dog ogsaa anvendtes paa Finerne af det 3die Slags. Enhver af de mindre Claner antog et bestemt Tilnavn, skjønt de dog ofte vedbleve at indbefattes under det mere omfattende Clannavn (O. Curry Lectures on the customs and manners of the ancient Irish vol. I 162—168 London etc. 1873).

Ogsaa hos Slaverne lader denne Slægtforfatning sig paavise. „Familieforfatningen var en patriarchalsk, bestod altsaa deri, at Indvaanerne af en Landsby dannede en ved Blodsforvandtskab sammenknyttet Slægt, *obĭshtena*, *rodŭ*, at de paa Grund af den fælles Afstamning bar et fælles Navn, at de besad en fælles Eiendom og at de stod under en valgt Ældste, hvem Ledelsen af Slægtens fælles Anliggender var anbetroet. Han sørgede for dens materielle Interesser, havde Opsyn med dens Helligdomme, ofrede til Guderne og opretholdt Ordenen ved en hensigtsmæssig Fordeling af Arbeidet blandt Medlemmerne samt ved at bilægge de udbrydende Stridigheder. Oprindelig var dette det naturlige Familiehoved, Faderen og efter hans Død den ved Valg dertil bestemte Dygtigste — under Slægtens senere Forgrening kun den, som den almindelige Tillid designerede. Det fælles Navn hentedes fra den fælles Stamfader eller fra den Ældste....

---

[1]) Denne Hövding benævntes paa gammelirsk *Flath*, der er samme Ord som germ. *vald* slav. *vlad*, hvoraf *Vladika*, der hos Slaverne er Navnet paa Landsbychefen. Bacmeister Keltische Briefe p. 72.

Udvidede Slægten sig saa betydeligt, at en Leven sammen var umulig, saa skilte en Deel sig ud og nedsatte sig om muligt i den nærmeste Nærhed eller i Nødsfald længere borte. Principielt blev denne Coloni skilt fra den gamle paa Hjemstedet boende Slægt, idet den dannede en ny Slægt, der som saadan erholdt et nyt Navn, uden dog at opgive den sociale Forbindelse med Moderslægten, som tvertimod stod i nøie Forbindelse med den gjennem den hele Organisation. Af flere saadanne Slægter dannede der sig en Stamme, *plěmę*. I Spidsen for denne stod igjen en Ældste, som med Retten til at føre Kommandoen i Krig forbandt hos sig alle de Rettigheder og Pligter, som Slægternes Ældste havde inden Slægten. Medens altsaa Slægtens Anliggender ledes af den dertil valgte Ældste, laa Bestyrelsen af de den hele Stamme vedkommende Anliggender først og fremst hos den, som dertil valgtes af de enkelte Slægters Senatorer — hos Stammeoverhovedet, i Regelen en fra Stamfaderen i lige Linie Nedstammende. Ogsaa Stammen karakteriseredes ved et eget Navn, i Regelen et Appellativum. Dette betegnede ligeledes den af en Stamme beboede større Landstrækning, ligesom Slægtens Navn betegnede Landsbyen, en Omstændighed, der tilfulde forklarer det betydelige Antal af som Landsbynavne forekommende slaviske Personnavne“ (Krek l. c. p. 45—46).

Jeg har ovenfor nævnt, at man i gammel Tid antog, at Tingene havde en Sjæl, der i det Væsentlige var lig den menneskelige, og at man gjorde praktisk Anvendelse af denne Tro, naar man begravede eller brændte Ting sammen med den Afdøde. Men den samme Tro medførte ogsaa andre Konsekventser.

Enhver Ting havde sin Sjæl. Ethvert Træ havde sin, enhver Stok og Sten var et belivet Væsen, ethvert Natur-

fænomen, som vakte vore Forfædres Opmærksomhed, havde sin Grund i en Villiesact hos den synlige Gjenstand selv eller hos en usynlig Aand. Sol, Maane og Stjerner vare levende Væsener, som vandrede sine Baner, fordi de af èn eller anden Grund vilde det, af frit Ønske eller flygtende for Forfølgere. Himlen, der hvælvede sig over dem, var ikke det Refractionsfænomen, som den nu er; ogsaa den havde sin frie Villie, og Tordenen og Lynet havde sin Rod i en usynlig Aands Handlinger.

Disse beaandede Gjenstande eller Aander, der gjorde hvad deres Villie tilsagde dem, kunde være enten gavnlige eller skadelige for Menneskene, eftersom de undte dem vel eller ilde. Det blev derfor raadeligt for Menneskene at søge at vinde deres Yndest. Heri har man Oprindelsen til Dyrkelsen af de forskjellige Naturguddomme.

Enhver saadan Naturguddom havde sin bestemte Karakter, hvis Beskaffenhed var afhængig af den Virksomhed, som han udfoldede. Denne Karakter kunde være mere eller mindre god eller ond (ɔ: mere eller mindre gavnlig eller skadelig for Menneskene).

Eftersom man dannede sig et mere fyldigt Begreb om disse Naturguddomme og begyndte at studere deres Karakter, begyndte man mere og mere at faa Øie for deres Personlighed. Deres i den ydre Verden bemærkelige Virksomhed blev mere og mere betragtet som noget Afledet, Secundairt. Fetischismen gik over til Polytheisme. Guderne bleve mere og mere istand til at staa i Spidsen for de forskjellige Brancher eller Klasser af Fænomener, fik en større Virkekreds (Træernes forskjellige Fetischer kunde blive til en Skovens Gud), paa samme Tid som de antog en mere personlig Karakter eller — hvad der er det samme, da det var Mennesker, som foretog Processen — antropomorphiseredes.

Disse personlige Guder vare skikkede til at overtage Styrelsen af den moralske Verdensorden, og den gjennem Fetischismens Overgang til Polytheisme udviklede Abstractionsevne gjorde det muligt at skabe Guder, hvis Virkekreds var indskrænket til den moralske eller politiske Verden.

Det var disse Guder, som saa at sige bleve Staternes Stiftere. Blandt alle de Templer eller Gudsdyrkelser, som fandtes, var der nogle, som af en eller anden Grund hævede sig til en større Grad af Anseelse. Flere Slægters Medlemmer søgte derhen; de fik eller tiltvang sig Adgang til Deltagelse, og de maatte derfor ogsaa deltage i Omkostningerne. Templet eller Gudsdyrkelsen blev derfor en Institution, som var fælles for alle disse Slægter. Dette fælles Tempel maatte forsvares, og fra det udgik Normer og Anskuelser, som bleve fælles, ligesom Gudsdyrkelsen var det. Sammenslutningen kunde vistnok ogsaa finde Sted af andre Grunde; men isaafald maatte den finde sit Udtryk i en fælles Gudsdyrkelse; thi kun under den fælles Guddoms Øine kunde der fra alle Sider afgives Løfter, som vare tilstrækkelig betryggende.

Den antike Stats Grundlag bestaar deri, at flere Slægter have en fælles Gudsdyrkelse og — for i Mangel af det mere passende at bruge et noget mindre nøiagtigt Udtryk — fælles Præster for denne Gudsdyrkelses Vedkommende. Oplysende er her senere politiske Dannelser, det helleniske Amfiktyoni, Forbundene mellem de helleniske Kolonier i Lilleasien og Forbundet mellem Rom og Latium. Det Karakteristiske og Centrale i disse Forhold er netop den fælles Gudsdyrkelse og det til denne knyttede fælles Præsteskab. Det religiøse Element maa have været idetmindste ligesaa fremtrædende i de ældre Dannelser.

Stammen er en meget uklar Existens. I Regelen er

der maaske neppe nogen principiel Forskjel mellem Stat og Stamme. Isaafald skulde man træffe det Rette, naar man kaldte Stammen et Samfund af færre, Staten et Samfund af flere Slægter. Imidlertid er det dog paa den anden Side muligt, at en Stamme kan være fremkommen derved, at en Slægt har spaltet sig i flere (cfr. hvad der ovenfor er anført om Slaverne). Det lader sig vistnok heller ikke negte, at endeel af disse Mellemled mellem Stat og Slægt, som findes i de gamle Samfund (Phyler, Phratrier, Curier o. s. v.), kunne være kunstige Underafdelinger, der først ere tilblevne, efterat Staten allerede er bleven skabt. Den antike Stat synes at have optraadt med større Frihed ligeoverfor dem end ligeoverfor Slægtsorganisationen.

Den antike Stat bragte sig i et organisk Forhold til den ældre Familieforfatning. Et Exempel vil være oplysende. Italer og Hellener havde en Gudinde, som hos de første kaldtes Vesta, hos de sidste Hestia. Man havde fra gammel Tid havt sine Husguder, sine Slægtsguder, sin hellige Arne med dens Ild, men Græker og Italer have gjort et nyt og stort Skridt, da de af det for alle Arneguddomme fælles Forhold, ud af deres fælles Begreb skabte en Gudinde, der var vidt nok opfattet til at kunne rumme meget af disse enkelte Guddomme i sig. Det var en Gudinde, som, beskyttende alle Statens Slægter, ogsaa beskyttede den ene mod den anden, garanterede den ene Slægts Guddomme i den andens Øine, og som derfor havde stor Evne til at samle dem omkring sig til en Stat.

Der er i Sprogene kun svage Spor af, at der er foregaaet en Statsdannelse i det ældste Tidsrum, da de forskjellige indoeuropæiske Folkefærd endnu ikke havde splittet sig ad. De reducere sig i Virkeligheden til Ordet *râg*, der i forskjellige af de særegne Lydlove betingede Former fore-

kommer i Betydningen Konge i Sanskrit, Latin, Germansk, Gallisk og Irsk (i Gallisk er Ordet dog kun bevaret i sammensatte Personnavne. Bacmeister Keltische Briefe. Straszb. 1874 p. 72. Fick Griechische Eigennamen, Gøttingen 1874 p. LXXXVI). Navnet betyder egentlig en Indretter, en Ordner. Hans Herredømme eller Magtsphære kaldtes *râgya* og hvad han indretter, er ret *(ragta)*. (Fick indog. Wb. p. 163, 167 cfr. p. 1066). Ogsaa *vikpati* (Clanherre, Stammefyrste) tilhører dette Tidsrum. Dets Ælde er sandsynlig paa Grund af Overensstemmelse mellem Sanskrit, Zend, Litthauisk og Gammelpreussisk; men dette Ord kan intet have at gjøre med den egentlige Statsdannelse; detkommer nemlig af *pati* Herre og *vik*, *vaika* Hus, Bolig, Landsby. Noget større end en Landsby har det ialfald ikke kunnet betegne, og med Landsbyen ere vi ikke komne udenfor Slægtsforfatningen (ig. Wb. p. 188, 191). Ordet *râg* er imidlertid et tilstrækkeligt Bevis for en begyndende Statsdannelse.

Den indoeuropæiske Race synes først at have spaltet sig i 2de Grene, som man efter deres Ætlingers Bopæle kunde kalde den europæiske og den asiatiske, uagtet Grændsen ikke falder sammen med de Grændser, som Geografien har sat mellem Europa og Asien. De Skyther nemlig, som paa Herodots Tid og senere beboede det nuværende Sydrusland, have nemlig hørt til den asiatiske Gren (Müllenhoff i Berlinerakademiets Monats-Berichte 1866 p. 549 ffg.), medens omvendt de i Lilleasien boende Phryger synes at have tilhørt den europæiske.

Denne Inddeling er nærmest gjort af sproglige Grunde, som med størst Konsekvents ere gjorte gjeldende i det ovenfor nævnte Skrift af Fick: Die ehemalige europäische Spracheinheit. (Det første Skridt er gjort af Curtius i en Afhandling om Spaltningen af den oprindelige A-Lyd, en Afhandling. som i

1864 forelagdes det sachsiske Videnskabsselskab). Der er vistnok nogen Tvivl om ikke de østligste europæiske Folk, Slaver og Grækere, paa en Maade staa som Overgangsled. Dette er imidlertid et Punkt, som her er uden indgribende Betydning; thi den europæiske Sammenhæng er i det Hele sikker, og Antagelsen af disse Folks Stilling paa Overgangen vilde kun føre til Antagelsen af en mere gradvis og langsom Udsondring end man ellers behøver at antage.

Hos den europæiske Gren af Stammen har nu Statsdannelsen gjort mægtige Skridt, medens dens forskjellige Underafdelinger endnu stod i den nærmeste Berørelse med hinanden. Hos dem har ogsaa Folket faaet sit Navn.

Som fælles europæisk opfører Fick (ig. Wb. p. 365):

tautâ f. Folk, Land

oskisk *touto*, sabinisk *touta*, *tôta* Commune, gammelpreussisk *tauto* Land, lith. *tautà* Land, Folk, lett. *tauta* Folk, oldn. *þjóð*, goth. *þiuda*, nyheitydsk *Diet*, gammelirsk *tuad*, *tuath* Folk.

Hertil kan føies, at *τοουτιος* paa gammelgallisk betyder civis eller (sandsynligvis rettest som Bekker vil) magistratus, og at Corssen Die Etruskische Sprache I. 221 troer at have paavist et etruskisk gen. sing. *tutas* i Betydning af civitas.

Fick opfører fremdeles som fælleseuropæisk:

arki Indhegning, Befæstning

lat. *arx*, *arcium* Befæstning, Borg, goth. *alhi* — Helligdom. Tempel, ags. *ealgian* tueri, defendere, arcere, *ealhstede* locus munitus, templum cfr. lett. *elkas* Afguder.

Paa samme Maade opføres:

kâma Landsby

gr. *κώμη* Landsby, lith. *kĕmas* Landsby, Gaard, goth.

haims Landsby, Flække oldn. *heimr* ags. *hâm* eng. *home* nht. *heim* Hjem.

og ligeledes:

pali Borg = indoeur. *pari* Borg

gr. *πόλις* Borg, Stad, lith. *pilìs* Borg, Slot.

Om Betydningen af Institutionerne *kâma* og *pali* hos de gamle Folkefærd erholder man Begreb, naar man bemærker, hvad Schoemann ytrer i sine græske Antiqviteter I. 128—130:

„Hvis man kan stole paa Sagnets Fortællinger, saa omfattede de gamle (ↄ: den græske heroiske Tids) Kongeriger for den største Deel et større Gebet end de enkelte Stater i den senere Tid, og vi tør ogsaa betragte denne Deling i en Mængde smaa selvstændige Stater som en Følge af Kongedømmets Afskaffelse. I de gamle Tider maa vi tænke os, at der i ethvert af en Konge som fælles Overhoved behersket større Landskab har været et Antal befæstede og med Mure omringede Borge, hvoraf den ene har været Kongens Sæde, og de andre besades af Adelsslægterne, medens det ringere Folk boede spredt paa Landet i enkelte Gaarde eller i mindre Landsbyer. Disse faste Steder eller Borge er det, som Homer kalder *πόλεις* og hvoraf Skibskatalogen nævner en Mængde i ethvert Landskab, om end mange af disse Navne hellere betegner Distrikter end Stæder. Kun i ganske smaa Landskaber f. Ex. paa Øen Ithaka eller paa Syme, Nereus's Rige, har der maaske ikke været mere end en *πόλις*. Tillægsordene *τειχιόεσσα, εὐτείχεος* tyde paa Befæstelse; andre Tillægsord, f. Ex. *εὐρυάγυια, εὐρύχορος*, maa ikke forlede os til at tænke paa store Stæder; endog Mykenai, Agamemnons statelige Kongesæde, var kun et lidet Sted. Med Ophøret af det fælles Kongedømme løsnedes nu det Baand, som før havde forbundet det hele Landskab og

Indehaverne af de forskjellige deri liggende Borge til en politisk Enhed. Den fordums Kongeborg var ikke mere det fælles Middelpunkt for Alle, man begyndte at sondre sig, og Landet faldt fra hinanden i de forskjellige lige berettigede og af hinanden uafhængige Gebeter, hvoraf hvert havde en πόλις som Middelpunkt. Saaledes kom nu πόλις til at faa Betydning af en selvstændig Stad med Gebet, og de ingen Konge mere underordnede Adelsslægter, hvis Medlemmer ansaa hinanden som ligeberettigede, førte et oligarkisk Regimente. Men Bestræbelserne efter større Koncentration og Sikkerhed foranledigede for det meste en Udvidelse og Forstørrelse af Staden. Omkring Borgen bosatte der sig en stor Deel af Befolkningen i det aabne Land, og ved Siden af ἀκρόπολις eller den øvre By — thi uden Tvivl vare alle hine Borge, saavidt gjørligt, anlagte paa naturligt befæstede Høider — opstod en nedre By, som man da ligeledes for Sikkerhedens Skyld pleiede at omgive med Mure. De andre i Byens Distrikt liggende Smaastæder — hvad enten de vare aabne Flække og Landsbyer eller omgivne af Mure, noget, som undertiden var Tilfældet — hørte nu som Led til den politiske Organisation, hvis Hjerte og Middelpunkt Byen var, og kaldtes i Modsætning til den κῶμαι eller δῆμοι og vare, om end selvstændige i lokale Anliggender, dog de i Byen boende Centralmyndigheder underordnede i alt fælles. I Byen samledes ogsaa Smaastædernes Beboere, naar der holdtes større raadslaaende Forsamlinger."

Om den ældste italiske Forfatning ytrer Mommsen i sin Römische Geschichte I. 36 ffg.: Den romerske Mark bestod i den ældste Tid af et Antal „Slægtsdistrikter", som senere hen benyttedes til Dannelsen af de ældste *tribus rusticæ.* — Ligesom det romerske vil ogsaa ethvert italisk og uden Tvivl ogsaa ethvert hellenisk Thjod fra først af

have bestaaet i et vist Antal paa engang lokalt og ved Slægtskab forenede Samfund; det er denne slægtsvise Bosættelse, Grækernes Hus (*οἰκία*), hvoraf hos disse Komer og Demer ere fremgaaede, ligesom Tribus hos Romerne. De tilsvarende italiske Benævnelser *vicus* og *pagus* (af pangere) tyde ligeledes paa Slægtmedlemmernes Boen sammen og have, som let forstaaes, i Sprogbrugen faaet Betydningen af Landsby. Ligesom der til Huset hører en Ager, saaledes har Slægtshuset eller Landsbyen en Slægtsmark, som indtil en forholdsvis sen Tid er bleven dyrket i Fællesskab. — Disse Slægtssamfund gjaldt fra gammel Tid ikke som selvstændige Enheder, men som integrerende Dele af et politisk Samfund (civitas, populus). Dette Thjod kunde ligesaalidt som Slægtssamfundet mangle et fast Middelpunkt; da imidlertid Medlemmerne boede i Landsbyer, saa kunde Middelpunktet ikke være nogen By, men kun et almindeligt Forsamlingssted, som indesluttede Thingstedet og Samfundets fælles Helligdomme, og hvor man hver 8de Dag indfandt sig for Omsætningens og Fornøielsens Skyld og i Krigstid bedst kunde beskytte sig og sine Hjorder. En saadan Plads hed i Italien „Høide“ (*capitolium* ligesom *ἄκρα* Berghøiden) eller Befæstning (*arx* af *arcere*); den er endnu ingen By, men Grundlaget for en saadan, idet Husene slutte sig til Borgen og senere omgives med „Værket“ (*oppidum*) eller Ringen (*urbs* beslægtet med *urvus*, *curvus*, *orbis*). Disse Thjod, som fandt sit Middelpunct i en Borg og som omfattede et Antal Slægtssamfund, ere altsaa i Italien de oprindelige politiske Enheder.

Sproglige Grunde synes altsaa at berettige til den Antagelse, at den europæiske Gren af den indoeuropæiske Folkestamme forinden sin videre Adskillelse har dannet politiske Samfund (*tautâ*), der har havt befæstede Centralpuncter,

2*

hvor tildels de nationale Helligdomme havde sin Plads (*arki*, *pali*).

Saavel hvad der tidligere er anført ved *kâma* som følgende Sammenstilling, der i Fick's Ordbog findes i den fælles indoeuropæiske Afdeling.

vaika Hus, Bolig.

Sanskr. *veça* z. *vaêça* Hus gr. *οἶκος* Hus, lat. *vicus* Landsby, Bykvarter; cfr. ksl. *vĭsĭ* Landsby, got. *veihs* Flekke vidner om, at der har existeret fælles europæiske Benævnelser for de Atomer, hvoraf Samfundene have bestaaet.

Et yderligere Bevis for Ælden af den omhandlede Organisation af Thjodet kan findes i de gammelirske Forholde. Enhver irsk *tuath* eller civitas beherskedes af en valgt Konge eller *Rig*, som han kaldtes, og enhver saadan *Rig* var forpligtet til at have 3 saakaldte *Dun* (walisisk *Din*) af en i Lovene nærmere bestemt Beskaffenhed og Størrelse. Et saadant Dun bestod af 2 Volde med en Grav imellem, som var fyldt med Vand. Ligesom Kongens Dun opførtes paa Thjodets Bekostning, saaledes var ogsaa Kongerne eneberettigede til at have saadanne Dun (O'Curry I 238, 305).

Her støde vi hos Irerne paa den italiske Befæstning, indforlivet i det irske Forfatningsliv, og ligesom der i Hellas og Italien er opvokset Byer af disse Befæstninger, saaledes ogsaa hos Kelterne. Walisisk *Dinas* betyder By, og rundt om i det gamle Gallien findes der en Mængde Stedsnavne, der ende paa *dunum*, og som betyde dels Borg dels Stad (Bacmeister Keltische Briefe p. 58, Belloguet Ethnogenie Gauloise I. 113). At *dunum* tillige betyder Bjerg, beviser, at Kelterne ligesom Græker og Italer have lagt sine Befæstninger paa Høider. I Ordets Etymologi ligger nemlig visselig ikke denne Betydning.

Dette keltiske Ord *dun* er identisk med et Ord, som

findes vidt udbredt over den germaniske Verden, oldn. *tûn* Tun, gsx. *tûn* ght. *zûn* nyhøit. *Zaun*, ags. *tûn* septum, pagus, vicus (Fick ig. Wb. p. 757). Den oprindelige Betydning af Ordet er visselig Indhegning[1]).

God Oplysning om dette Ords Anvendelse faar man i den ældre Gulathingslovs Cap. 88, som begynder med en Bestemmelse om, at „en Mand skal have Ret til fremfor „valenkunnr madr" at bygsle sin Odelsjord, det er, al Jord, som ligger samtunes" eller „forsaavidt den ligger samtunes." Da „valenkunnr maðr" maa betyde en Mand af fremmed Slægt (af *kun* Slægt og *valen*, som maa være det samme Ord, som forekommer i Valland, valsk o. s. v.), saa ligger der i dette Lovsted en Forudsætning om, at den samtunes beliggende Jord tilhørte den samme Slægt, og om, at der existerede et for en Flerhed af Gaarde eller Brug fælles Tun. Tunet synes saaledes i Norge at være bleven knyttet til Slægten istedenfor som hos Kelterne til Staten, en Antydning blandt mange til, at den germaniske Stat har været svagere udviklet end Staten hos andre indoeuropæiske Folk.

Jeg skal forøvrigt ikke paa dette Sted gaa nærmere ind paa den germaniske Stat.

Hvorvidt der kan føres noget direkte Bevis for Ælden af de slaviske Centralpunkter, skal jeg lade usagt.

Palacky udtrykker sig i sin Böhmische Geschichte I p. 174—176 meget forsigtigt: „Da der allerede i det 9de Aarhundrede en Tale om befæstede Stæder i Bøhmen, saa er det vel ikke tvivlsomt, at den gamle Zupani- eller Kastellanforfatning, ligesom i Mähren, rækker op i denne Periode. Ifølge denne Forfatning var det hele Land inddelt i

[1]) I slaviske Stedsnavne forekommer det i Formen *tyn*. Det er der laant fra Germanisk, Miklosich Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen p. 13.

flere Kredse eller Districter, slavisk *zupa* (lig de tydske Gauen), hvert med en Zupan i Spidsen. I enhver Zupa var der saaledes som i andre slaviske Lande en befæstet By eller Borg. Det ældste bøhmiske Sprog gjorde ingen Forskjel mellem By og Borg. Begge kaldtes *hrad* (gammelt *grad*) . . . . . Foruden de hertugelige Borge gaves der ogsaa nogle, som tilhørte de enkelte Adelsmænd (Lecher)."

Benævnelsen *grad* tyder imidlertid paa, at befæstede Indhegninger hos Slaverne have en større Ælde, end Palacky har vovet at antage. Hvad der gav Gardarike sit Navn var nemlig lignende *grad* eller *gorod.* Gardarikes Navn er jo temmelig gammelt blandt Nordmændene, og det maa i denne Forbindelse bemærkes, at de gardarikske Slaver og Czeckerne ere omtrent de to mest fra hinanden fjernede slaviske Stammer [1]).

Fick opstiller forøvrigt (ig. Wb. p. 520)

slavogermanisk *ghardha*

lith. *gardas* Indhegning ksl. *gradŭ* Gjerde, Muur, Have, Hus, By, goth. *gards* Vaaning, Hus, Gaard, oldn. *garðr* Indhegning, Gaard, Hus, gsx. *gard* Indhegning, Vaaning ght. *garto* gsx. *gardo* Have.

Det har allerede ovenfor været bemærket, at de Individer, som have dannet de Underafdelinger, hvoraf Staten bestod, have været forbundne paa engang ved Slægtskab og localt, at altsaa Bebyggelsen er foregaaet slægtsvis. Der er ovenfor talt om de slaviske Landsbynavne. Ogsaa Stedsnavne hos andre europæiske Folk lede til den samme Slutning. Adskillige germaniske Stedsnavne ende paa det patronymicale — *ing* (f. Ex. Walsingham), der efter hvad

[1]) Miklosich antager, at *grad* i Stedsnavne i Regelen har Betydninger af et befæstet Sted (Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen p. 13).

Joh. Schmidt har vist svarer til den latinske Endelse — *īcus* (zur Gesch. des indogermanischen Vocalismus p. 106), hvoraf gamle italiske Stedsnavne paa — *ici* (f. Ex. det gamle latinske Labici). Samme Betydning har den i galliske Stedsnavne saa hyppige Endelse — *âcum*, *iâcum*, hvoraf de nuværende franske Navne paa — *ac* (Zeuss Grammatica Celtica p. 772 1ste Udgave).

Den antike Stat var saaledes inddelt i Slægter og Familier; men ved Siden af denne genealogiske Inddeling indførte den allerede tidlig en anden, nemlig efter Hundreder. Et fælleseuropæisk *kantaria* kan opstilles med Hjemmel af lat. *centuria* g. svensk *hundari* og ghøitydsk *huntari*. Ogsaa Kelterne kjendte en saadan Inddeling i Hundreder. I det gamle Wales kaldtes Hundredet *cantref* af *cant* hundrede og *tref* en Bolig (Walter Das alte Wales p. 128, Bacmeister Keltische Briefe p. 56). Hos de gamle Irer synes en *tuath* oprindelig at have været inddelt i Hundreder (O'Curry p. 99).

Paa Grund af Overensstemmelsen mellem Romere, Germaner og Kelter synes man at være berettiget til at antage, at Hundredinddelingen tilhører et fælleseuropæisk Stadium, om det end kan være troligt, at den ikke har kommet til at gjøre sig gjeldende hos alle Grenens Afdelinger. Den maa have været en militær Inddeling.

Man kan kun paavise smaa Begyndelser til Agerbrug hos det indoeuropæiske Urfolk. Man kjendte vistnok en eller anden Kornart, men Dyrkningen deraf, som gik ud paa at skaffe en Biret til Melk og Kjød, dreves kun ganske overfladisk, og Folkets materielle Existens beroede ikke paa Kornavlen. Dette fremlyser ganske bestemt af det ringe Antal Ord, som have Hensyn til denne Bedrift. Disse Ord ere *yava* en eller anden Kornsort, *varka* Hakke eller Plov, *rava* Le samt *pis*, *pinsere* og *mak*, *μάσσω*, der afgive Vid-

nesbyrd om Sønderstampning eller Knusning af en Kornfrugt. Fra disse Vidneshyrd om Urfolkets Agerbrug maa man maaske udskille *rava*, thi i ethvert Fald har man mere anvendt Leen til at slaa Vinterfoder til Kreaturerne end til at nedmeie Kornet. *Yava* synes oprindelig at have betegnet det opskudte Græs; man maa nemlig se hen til skr. *yavasa* Græs, Foder, der under enhver Omstændighed er af samme Stamme. Derimod tyder *varka* vedisk *vrka* Plov, *εὐλάκα*, den Deel af Ploven, som skjærer, af *vark*, oprive, paa Anvendelsen af et om end raat Værktøi til Jordbundens Oprivning. Ordene *pis* og *mak* tyde paa, at det indhøstede Korn knustes for at anvendes til en Slags Melkager (Fick eur. Spracheinheit p. 280).[1])

Derimod kan der neppe reises synderlig Tvivl om, at Agerbruget har spillet en betydelig Rolle i den europæiske Fællestid. Det stærkeste Bevis ligger i følgende sproglige Sammenstilling.

eur. *ara* præs. *arayati* pløie, bearbeide Ageren *ἀρόω* — lat. *aro*, *arâre* pløie lith. *ariù*, *arti* — ksl. *orjan*, *orati* — goth. *arjan* ght. *(erjan) erran*, *erren* pløie, bearbeide en Ager — *αρουρα* er = *αρϝο* (= lat. *arvum*) + ra.

eur. *aratar* Pløier af *araya* pløie *ἀροτήρ* — lat. *arator* Pløier ksl. *oratelĭ* Pløier.

Med *ἀρότης* Pløier cfr. lith. *artojis* = ksl. *rataj* (ɔ: *artâjas*) Pløier.

---

[1]) I det sidst udkomne Hefte af Kuhn's Beiträge (VIII. 340) ytrer Stokes: „Et andet af Plinius's galliske Navne for Korn er hidtil bleven overseet. Secale Taurini sub Alpibus *asiam* vocant XVIII c. 40. Her bør man aabenbart læse *sasiam* og sammenligne Skr. *sasja* (= Zend *hahja*), hvormed Rhys allerede har sammenstillet walisisk *haidd* barley." Skr. *sasya* betyder Frugt, Korn, z. *hahya* Getreide (Fick ig. Wb. 321).

eur. *aratra* Plov af *araya* pløie

ἄροτρον — lat. *arâtrum* Plov oldn. *arðr* Plov — ksl. *oralo*, bøhm. *oradlo* ksl. *ralo* Plov.

eur. *arva* dyrket Land

lat. *arvum* — corn. *erw* Ager oldn. *jörfi* arena ght. *ëro* (Stamme *ërva*) Jord.“ (Fick eur. Spracheinh. p. 300).[1])

Et enkelt Ord eller et Par enkelte Udtryk kunne gaa som Laan fra Folk til Folk; men naar en Ordstamme viser sig at være bleven konsekvent anvendt i en speciel Retning, naar deraf er dannet baade Verber og Substantiver, som bibeholde den mere specialiserede Betydning, da gjør man visselig rettest i at antage gammelt Fællesskab.

Fick har endvidere p. 371 følgende Sammenstilling:

eur. *sa*, *sâ* saa

lat. *sero* (= *seso*) saa — lith. *sėju sėti* — ksl. *sěja*„, *sějati* — goth. *saian* saa.

eur. *sata* og *sâta* saaet pers. pass. af *sâ*

lat. *satus* saaet — lith. *sėtas* tilsaaet.

eur. *sâman* Sæd

lat. *semen* Sæd, *Sêmôn* en gammel Guddom for Sæden, *sementis* Sæd — lith. *sėmu* gen. *sėmèns* — ksl. *sêmę* Sæd — ght. *sâmo* ligesaa.

eur. *sâjâ* den Handling at saa

lat. *Seja* en Saaningens Gudinde — lith. *sėja* den Handling at saa, den avlede Sæd, Saatid.

Fremdeles kan anføres et almindeligt Navn for Korn, nemlig *bharas*, der opstilles med Hjemmel af lat. *far* umbr. *farsio* lat. *farina* Meel goth. *barizeins*, af Byg, oldn. *barr* ags. *bere* Byg. Ordet kommer af *bhar* bære i Betydningen bære Korn; af den samme Rod dannes ogsaa et eur. *bheraka*

[1]) Til denne Rod henfører Stokes (l. c.) ogsaa *arinca*, frumenti genus Gallicum, Plin.

frugtbar, der opstilles med Hjemmet af lat. *ferax* og ght. *pirig*, *birig* frugtbar (Fick p. 346).

Af de enkelte Kornsorters Navne tør det være Byggets som kan gjøre Paastand paa den største Ælde; gr. *κριϑή*, lat. *hordeum* og ght. *gërsta* gaa tilbage til en europæisk Grundform *gharsdha* (Fick p. 322).

Det forekommer mig, at man har fuld Hjemmel til at paastaa, at Agerbruget rækker op i den Tid, som man kan kalde den fælleseuropæiske. Dette synes ogsaa at være den almindelige Mening, og selv Victor Hehn, der har stor Tilbøielighed til at stille de indoeuropæiske i Europa indvandrende Stammer paa et meget lavt Kulturstandpunct, vover dog ikke nogen bestemt Benegtelse i denne Henseende (V. Hehn Die Kulturpflanze und Hausthiere in ihrem Uebergang aus Asien etc. Berlin 1874 p. 475 ffg).

Dette Agerbrug maatte bevirke, at de europæiske Thjod bleve noget mere fastboende end tidligere. Dog maa man i denne Henseende vogte sig for Overdrivelse. Man kunde brænde Braate i Urskoven, høste et Aar eller 2 og saa drage videre, og at det ældre germaniske Agerbrug har været omtrent af denne Beskaffenhed, derfor have vi Cæsars og Tacitus's udtrykkelige Ord. Den første siger nemlig (de bello Gallico VI. 22): „De drive ikke synderligt paa Agerbrug; ingen har et bestemt tildelt Agerland eller egen Eiendom; men Øvrigheden og Fyrsterne udvise hvert Aar de forskjellige Slægter eller samhørende Familier Land til Dyrkning, saameget som de finde for godt og hvor det behager dem, og nøde dem saa Aaret efter til at flytte andenstedshen," og Tacitus fortæller i sin Germania omtrent det Samme.

Men om end Agerbruget ikke strax gjorde de europæiske Folk til fast bosiddende, om der end medgik lang Tid inden det blev istand til i Samfundet at indføre den Ret og de

Institutioner, som laa i dets Konsekventser (f. Ex. den Enkeltes Eiendom af Jord), saa havde den nye Næringsvei dog strax mægtige Virkninger. Folket havde meget mere at forsvare end tidligere; thi det var blevet meget rigere, og — hvad der havde sin store Betydning for Krigsførselen — man kunde ikke i den Udstrækning som tidligere trække sig bort fra sine Fiender. Det gik an at skjule sine Familier og sit Kvæg i den tætte Skov; men de dyrkede Marker kunde ikke føres bort. Ogsaa i en anden Henseende var der nu knyttet større Interesser til Krigen. Dyrkningen af Jorden krævede et vist vedholdende og regelmæssigt Arbeide, som de gjennem Nomadelivet tildannede Folk havde liden Lyst paa. Man tiltrængte derfor Trælle, og disse erhvervedes billigst ved at man røvede dem eller tog dem i Krig.

Det tiltrængtes altsaa i høiere Grad end forhen, at Folket var slagfærdigt. Dertil fordredes blandt andet en brugelig militær Organisation.

Foruden Familie og Eiendom havde Folket imidlertid endnu noget andet at forsvare, nemlig sine Guder. Polytheismens Guder ere nemlig lokale. Selv om de udgaa fra den samme Betragtningsmaade, selv om det i Virkeligheden er den samme Gud, som dyrkes paa flere Steder, saa er han dog allerede paa Grund af, at Dyrkningen foregaar paa flere Steder, bleven spaltet i flere. At ethvert Folk havde sine særegne Templer, vil altsaa sige det samme, som at det havde sine egne nationale Guder, og det var naturligvis disse som skjænkede Folket den materielle Velvære. Ethvert Folk var tillige en Kirke, og i enhver Krig var der et Element af Religionskrigen.

Men de nationale Guder maatte forsvares af en national Hær. Her kunde man ikke optræde slægtsvis; thi Slægten stod som saadan ikke i noget Forhold til Folkets Guder.

Principielt maatte Hæren være national, om man end faktisk i større eller mindre Udstrækning kunde lade Medlemmerne af den samme Slægt kjæmpe ved hinandens Side.

Som Organisationsprincip viser det sig, at man har valgt et Talforhold, hvad der jo ogsaa i den militære Organisation er det Fornuftige. Man maa imidlertid ikke tro, at det er dette Hensyn alene, som har gjort sig gjeldende; man kan meget mere være overbevist om, at man paa god overtroisk Maner har tillagt Tallet en eller anden bestemt Indflydelse. Ligesaa lidt maa man tro, at den antagne Talordning har været gjennemført med særdeles Nøiagtighed; det Modsatte fremgaar klart nok af den Omstændighed, at man til Grundtal har valgt det høieste runde Tal, som man kjendte. I den europæiske Fællestid havde man nemlig intet Ord for Tusinde.

Det germaniske Hundred benævntes ogsaa Hær, oldn. *herr*, goth. *harjis*, ght. *hari* cfr. gmpreuss. *karya* Hær, Krig lith. *karas* Krig, ksl. *kara* Strid. Et større eller mindre Antal af Hære eller Hundreder kaldtes et *Folk*, et Ord, som ogsaa er udbredt over hele den germaniske Verden i Betydningerne Folk, Krigsfolk, Mængde. Den sidste Betydning maa vel være den oprindelige. Af dette Ord afledes den norske og angelsaxiske Benævnelse *Fylke*. Disse Hære og Folk havde naturligvis sine Chefer. I Oldnorsk forekommer Benævnelserne *hersir* og *fylkir;* det sidste er ganske forældet.

Medens man er enig om at tillægge den germaniske Hundredforfatning en høi Grad af Ælde, er dette ikke Tilfældet med den romerske Centurieforfatning, der tvertimod antages at være endeel yngre end den romerske Stat. Dette er imidlertid usandsynligt allerede fra den romerske Histories Standpunkt. Den romerske paa Centurierne støttede

Hærordning var følgende: Den militære Enhed var i Infanteriet Legionen, en paa gammel dorisk Maade opstillet og udrustet Phalanx paa 3000 Mand, som 6 Mand høi dannede en Front paa 500 Tungtrustede, hvortil da kom 1200 let Bevæbnede. Phalanx'ens 4 første Linier dannedes af fuldt Rustede af 1ste Klasse; i den 5te og 6te stode de mindre rustede Bønder af 2den og 3die Klasse; de 2 laveste Klasser gjorde Tjeneste enten som Linier bagenfor eller kjæmpede som Letbevæbnede. I enhver Legion tjente altsaa 42 Centurier eller 4200 Mand, hvoraf 3000 Hopliter, 2000 af 1ste, 500 af 2den og ligesaa mange af 3die Klasse, og 1200 Mand lette Tropper, 500 af 4de og 700 af 5te Klasse; ethvert Udskrivningsdistrict afgav 1050 Mand til enhver Legion, 25 Mand til hver Centurie (Mommsen Römische Gesch. I. 93).

Heraf fremgaar, at Centurien i den servianiske Hærordning ikke længer er den egentlige militære Enhed for Infanteriets Vedkommende (i Kavalleriet er den derimod bibeholdt), og hvad der fremdeles er at mærke, den Centurie, som danner Legionens Underafdeling, er ikke den egentlige betydningsfulde Centurie. I disse fordeles Borgerne og de andre Grundbesiddende efter sin Formue. De danne et Mandtal, hvorefter der stemmes, skattes og udskrives.

Den naturligste Antagelse synes at være den, at Centurien er meget ældre end den servianiske Forfatning og at den gamle Krigsforfatning er bleven omdannet efter timokratiske Principer og benyttet som Grundlag for en ny og mere tidsmæssig Hærordning.

Ifølge Sagens Natur skulde Organisationen efter Slægten lidt efter lidt træde i Baggrunden for Hundredorganisationen, den første er nemlig organiseret efter en af Staten og dens Princip uafhængig Regel, den anden er en Statens Skabning

og altsaa efter hele sit Væsen mere conform med den Tingenes Tilstand, som er fremstaaet med Tilblivelsen af Staten. Saa er ogsaa bleven Tilfældet hos de 2 indoeuropæiske Folk, som fremfor de øvrige have vist sig at være i Besiddelse af politisk Organisationsevne, Romere og Germaner. Hos Romerne blev Kuriatforfatningen lidt efter lidt trængt til Side af Centurieforfatningen, som vedblev at spille en ikke ringe Rolle i en stor Deel af Republikens Tid. Hos Germanerne findes der i det Hele kun ringe Spor af den antike og oprindelige Slægtsforfatning, hvorimod Hundredforfatningen forekommer over hele den germaniske Verden. I Norge kjendes ingen anden Inddeling end Inddelingen efter Fylker og Herreder.

Tallet 100 er tidlig bleven anvendt ogsaa til Inddelingen af andet end Folket; det romerske Flademaal er den saakaldte *actus*, der var 120 Fod i Kvadrat (Momms. Röm. Gesch. I. 203); Oskernes og Umbrernes *vorsus* paa 100 Fod i Kvadrat svarer til det græske *Plethron* (Hehn, Kulturpflanzen etc. p. 483), og Gallerne havde efter Columella et Flademaal *candetum* paa 100 og tildels 150 Fod (Bacmeister Keltische Briefe p. 91). Baade Decimal- og Duodecimalsystemet ere gamle (Momms. p. 202).

I Spidsen for Staten stod en Høvding, som nærmest maa kaldes Konge.

„Religionen foreskrev, at enhver Arne skulde have sin øverste Præst, og tillod ikke, at den geistlige Værdighed deltes. Den huslige Arne havde sin Overpræst, Familiefaderen, Kuriens Arne havde sin Kurion eller Phratriarch, enhver Stamme havde sin religiøse Chef, som Athenerne kaldte Stammens Konge. Ogsaa Statens Religion maatte have sin Ypperstepræst."

„Denne Præst ved den offentlige Arne førte Navn af

Konge. Undertiden gav man ham ogsaa andre Titler; da han fremfor Alt var Prytaniets Præst, kaldte Grækerne ham Prytan; undertiden hed han ogsaa Archont. Under disse forskjellige Navne opdage vi en Person, som fremfor Alt er Lederen af Gudstjenesten; han sørger for Vedligeholdelse af Arnens Ild, han ofrer og fremsiger Bønnerne, han præsiderer ved de religiøse Maaltider.“

„Homer og Virgil fremstille os altid Kongerne som optagne af religiøse Ceremonier. Vi erfare af Demosthenes, at Attikas gamle Konger selv forestod alle de Offringer, som vare foreskrevne af Statens Religion, og af Xenophon, at Spartas Konger vare den lakedæmoniske Religions Chefer. De etruskiske Lucumoner vare paa engang Magistrater, militære Befalingsmænd og Præster.“

„Anderledes var det heller ikke i Rom. Traditionen fremstiller alle de romerske Konger som Præster. Den første var Romulus, som var indviet i Auguralvidenskaben og grundede Byen overensstemmende med de rituelle Krav. Den 2den var Numa, han udførte selv den største Deel af de geistlige Functioner, men han forudsaa, at hans Efterfølgere, som undertiden havde Krige at føre, ikke altid vilde kunne udføre de præstelige Forretninger, og han indsatte derfor flamines, som skulde remplacere Kongerne, naar disse vare fraværende fra Rom. Saaledes var det romerske Præsteskab en Slags Emanation af det primitive Kongedømme.“

„Alteret har efter Aristoteles givet Værdigheden og Magten.“

„De constitutive Regler for dette Monarchi vare meget enkle. Statens Opretter, som havde grundlagt den hellige Arne, var naturligvis den første Præst, Arveligheden var fra først af den constante Regel for Overdragelsen af dette Præstedømme; hvad enten Arnen var Familiens eller Sta-

tens, foreskrev Religionen, at Omsorgen for dens Opretholdelse gik over fra Fader til Søn.“

„Et velbekjendt Træk fra Grækenlands gamle Historie viser paa en slaaende Maade, at Kongedømmet fra først af tilkom den Mand, som havde grundet Statens Arne. Man ved, at Befolkningen af joniske Kolonier ikke bestod af Athenere, men af en Blanding af forskjellige Folkeslag. Imidlertid bleve de hellige Arner i de nye Byer alle grundede af Medlemmer af Kodros's geistlige Familie. Deraf fulgte, at disse Kolonister istedenfor at tage Chefer af sin egen Stamme overdrog Kongedømmet i alle sine 12 Byer til Kodrider. Disse Mænd have sikkert ikke erhvervet deres Værdighed med Magt; thi de vare næsten de eneste Athenere blandt den store Masse af forskjellige Slags Folk. Men eftersom de havde grundet Arnerne, saa var det ogsaa dem, hvem det tilkom at opretholde dem. Kongedømmet blev dem overdraget uden Protester og det blev arveligt i deres Familie. Battos havde grundlagt Kyrene i Afrika. Battiaderne forblev i lang Tid i Besiddelse af den kongelige Værdighed. Protis havde grundet Marseille. Protiaderne udøvede der Præstedømmet fra Fader til Søn og nøde store Privilegier.“ (Fustel de Coulanges La cité antiqve p. 205—211).

Men Arveligheden var dog ikke saa nødvendig endda. Man havde det i sin Magt at sikre sig, at ogsaa en anden Statschef end den Arveberettigede var acceptabel for Guderne. En romersk Konge indsattes paa følgende Maade: Han førtes op paa Kapitoliet og satte sig paa en Stenbænk med Ansigtet vendt mod Syd. Ved hans venstre Side sad en Augur med den augurale Stav i Haanden. Denne drog visse Figurer over Himmelen, bad en Bøn og lagde Haanden paa Kongens Hoved, idet han bad Guderne med et synligt Tegn

at tilkjendegive, om den nye Chef var dem acceptabel. Efterat derpaa Himmelens Tegn eller Fuglenes Flugt havde sikret Gudernes Samtykke, tog den nye Konge Thronen i Besiddelse (Fustel de Coul. l. c. p. 208).

Selv om Arveligheden var anerkjendt, var der en Mangfoldighed af Omstændigheder, som bevirkede, at man maatte gaa den Arveberettigede forbi. Man maatte kun nærme sig Guderne med rene Hænder, og den, som paa Statens Vegne skulde kommunicere med dem, kunde lettelig blive ude af Stand dertil. Den gamle Rets strengt formelle Beskaffenhed kunde lettelig gjøre en Mand ugild; han behøvede ikke at være en Forbryder eller et slet Menneske; den subjectivt talt uskyldigste Handling kunde gjøre hans Hænder urene (cfr. Kollisionerne i den græske Tragedie). Et sjeldnere Tilfælde var det, at Kongefamilien uddøde.

Ogsaa den Arveberettigede maatte vistnok bevises at være acceptabel for Guderne. Dette aabnede et stort Spillerum for Forrykkelse af Arvefølgen.

Det vil saaledes forstaaes, at Kongedømmet vaklede mellem Arve- og Valgkongedømmet, og Udviklingen synes stadig at være gaaet i Retningen af Valg. Dette var ogsaa naturligt. Arveligheden havde sin Rod i den ældgamle Familieret, og eftersom denne trængtes tilside af de Forhold og Betragtningsmaader, som havde sin Rod i Statsorganisationen, blev man mere og mere tilbøielig til at tilsidesætte Familieret for Statshensyn, og disse Statshensyn havde til sine Organer Geistlighed og Aristokrati, Klasser, hvis Interesser stærkest kolliderede med det arvelige Kongedømme. Ganske vist kunde Arvekongedømmet ikke falde for den bevidste Intrigue; men generationsvis fortsatte Standsinteresser skabe god Tro.

Det er derfor forstaaeligt, at netop det Folk, hos hvilket

Statsprincipet var stærkest gjennemført og inden sin Sfære mest absolut herskende, Romerne, allerede paa det tidligste Stadium, hvori vi kjende det, havde indført et fuldkomment Valgkongedømme.

Man havde saaledes sin Høvding og sin Stat med dens dobbelte Organisation. Nye politiske Dannelser fulgte efter.

Vi have seet, at den gamle Stat var organiseret paa religiøst Grundlag, at det var de religiøse Indstiftelser, som dannede dens Kjærne. Den geistlige Organisation blev derfor et Spørgsmaal af første Rang.

Ikke enhver havde Ret til at henvende sig til Guderne paa Folkets Vegne. Paa Familiens Vegne var det Husfaderen, paa Slægtens Vegne dens Hoved, som communicerede med Familiens og Slægtens Guddomme; saaledes var det ogsaa en bestemt Mand, som paa Folkets Vegne henvendte sig til Folkets Guder. Dette var naturligen Kongen. Men det at dyrke Gud var en Videnskab, som maatte grundig studeres; der var mange Finesser at iagttage, saafremt Guderne ikke skulde stødes og fortørnes. Det blev nødvendigt at skaffe Sagkyndige tilveie. Derved skabtes særegne Præster. Disse Præster kunde rive Myndigheden til sig og slutte sig sammen til en Stand; de kunde ogsaa vedblive at være Statsmagtens Tjenere.

Udviklingen i denne Henseende var af saameget større Betydning, som den geistlige Myndighed dengang var af en ganske anden Betydning end nutildags. Ligesom alle fysiske Fænomener førtes tilbage til guddommelige Villier, saaledes skede det ogsaa med Hensyn til Lov og Ret. Den antike Grundopfattelse er, at al Ret er hellig Ret. Lov og Ret udledes af Gudernes Natur og Væsen, og om end disse Guder ere et Produkt af Menneskeaanden paa dens daværende Kulturstandpunkt, saa er det dog en Hovedsag, at alle Rets-

sætninger passerede gjennem det guddommelige Medium; thi det er derved den hele Stat kommer til at hvile paa Religionen.

„De Gamle sagde, at de havde faaet sine Love fra Guderne. Kretenserne tilskrev Jupiter, og ikke Minos sine; Lacedæmonierne troede ikke at Lykurg, men at Apollon var deres Lovgiver. Romerne sagde, at Numa havde skrevet efter Gudinden Egerias Diktat. Etruskerne havde modtaget deres Love fra Guden Tages. Der er noget sandt i alle disse Traditioner. Den sande Lovgiver hos de Gamle var ikke Manden, men den religiøse Tro, som Mennesket bar i sig."

„I Rom var det en erkjendt Sag, at man ikke kunde være en god Pontifex, dersom man ikke var lovkyndig, og omvendt at man ikke kunde være en god Lovkyndig, saafremt man var ukyndig i Religionens Forskrifter. Pontifices vare i lang Tid de eneste Lovkyndige. Eftersom der næsten ikke var nogen Handling i Livet, som ikke havde en vis Sammenhæng med Religionen, saa var næsten Alt Gjenstand for præstelig Afgjørelse, og Præsterne vare de eneste kompetente Dommere i en stor Mængde Processer. Alle Stridigheder i Anledning af Ægteskaber og Skilsmisser eller om Børns civile og religiøse Rettigheder bragtes for deres Tribunal. De vare Dommere over Incest som over Cølibat. Eftersom Adoptionen berørte Religionen, kunde den ikke foregaa uden Samtykke af Præsten. At gjøre et Testament var at bryde den Orden, som Religionen havde etableret for Transmissionen af Formue og Kultus; derfor maatte fra først af ogsaa et Testament være autoriseret af Pontifex. Saasom en Eiendoms Grændser vare betegnede af Religionen, saa maatte 2 Naboer, som laa i Strid, plædere for Pontifex eller for de Præster, som kaldtes de arvaliske Brødre. Pontifices

og Lovkyndige vare et, fordi Lov og Religion var et." (Fustel de Coul. La cité ant. p. 224, 222).

„Det ældste Begreb om Lov indeholdes i de homeriske Ord „Themis" og „Themistes." Menneskeslægten kunde i sin Barndom ikke forklare sig Konsekventse og periodisk sig gjentagende Handling, uden ved at forudsætte en Personlighed som Agens. Den viftende Vind var en Personlighed, den frembringende Jord ligesaa. Saaledes ogsaa i den moralske Verden. Naar Kongen afgjorde en Strid ved en Dom, blev Dommen antaget som Resultatet af en direkte Inspiration. Den guddommelige Agens, ved hvis Hjelp Inspirationen foregik, var „Themis." Dommene kaldtes „Themistes." „Zeus eller Jordens Konger," siger Grote, „ere ikke Lovgivere, men Dommere." Disse Ideer befinde sig i Overgang endog hos Homer. Naar en Række Tilfælde vare lige, maatte der fordres en lige Afgjørelse. Deraf opstod Sædvanen. Sædvanen gik ikke foran Themistes, men var Resultatet af dem. Sædvane i denne Forstand kaldes hos Homer Themis eller Dike, Udtryk, hvis Mening vakler mellem Lov og Dom. Nomos (det almindelige græske Udtryk for Lov) forekommer ikke hos Homer (Maine On ancient law Kap. I.).

En Konsekvents af, at Retten havde sit Udspring fra Guderne, var det, at al Ret blev, hvad Romerne kaldte *jus civile*, nemlig kun gjeldende i det indbyrdes Forhold mellem Borgere af den samme Stat. Den gjaldt ikke for Slaver eller for Fremmede, selv om disse var bosatte inden Statens Grændser. Begge vare retløse, og selv den inden Statens Grændser bosatte Fremmede var uden connubium og commercium med Statens Borgere. Skulde de beskyttes, maatte Herren optræde for Slaven, og den Fremmede maatte ty til sin Gjæsteven (hospes). Det saakaldte Gjæstevenskab har derfor en overordentlig Betydning i de gamle Stater. Dette

Forhold er bestemt oplyst om Italer og Græker. At det samme Princip er gammelgermanisk kan bevises.

I Folkevandringstiden og den lige derpaa følgende Tid var der i de nuværende romanske Lande den Grundregel, at enhver levede og dømtes efter den Lov, hvorunder han efter sin Nationalitet hørte, Ætlingerne af Landenes gamle Indbyggere efter romersk og de indvandrede Germaner efter germanisk Ret, saaledes at Longobarden levede efter longobardisk, Frankeren efter frankisk Ret o. s. v. (faktisk afgjordes Spørgsmaalet efter hvilken Lov én Mand levede ved hans eget Valg eller en en Gang for alle afgiven Erklæring). Denne Regel har ikke sin Oprindelse fra den i den romerske Keisertid gjeldende Ret; thi romersk Ret gjaldt siden Caracallas Dage for alle Indbyggere af det romerske Rige (med Undtagelse af endeel Frigivne) og var faktisk bleven territorial. Den maa derfor skrive sig fra Germanerne, noget som er saameget tydeligere, som ogsaa Franker og Langobarder, om de boede i samme Egn, beholdt sin særegne Ret.

Men er dette Tilfældet, saa er det givet, at ogsaa Germanerne opfattede sin Ret som en jus civile.

Ordene for Borger er imidlertid forholdsvis nye og skabte af ethvert enkelt Folk. Hos Grækerne er det almindelige Udtryk *πολίτης*, en Afledning af *πόλις*. Hos Romerne er Udtrykket *civis*, et Ord, der vistnok har Slægtninge paa Germanisk, men disse Germaniske Ord have en anden Betydning, goth. *heiva-frauja* Husherre, ght. *hiwo* Ægtefælle, Husfælle gsax. *hiwa* Ægtefælle ght., gsax. *hiwiski* Familie, Slægt, „Gesinde" (Fick ig. Wb. 352); paa Oldnorsk forekommer Ordstammen i Ordet *hjón* Ægtefolk. Den germaniske Betydning af Ordet er den oprindeligere, hvilket blandt andet sees af det latinske *caelebs*. Romerne have altsaa

udviklet sit *civis*, som vel oprindelig hos dem betød et Medlem af en af de i Staten optagne Slægter.

Den Omstændighed, at saavel Religion som Ret vare nationale Institutioner i den Forstand, hvori det var Tilfældet, gjorde en Udvandring meget vanskelig; Landflygtigheden var i de gamle Stater er meget betydelig Straf, som kun anvendtes for grove Forbrydelser. En Udvandring enkeltvis, som den, der er saa almindelig i vore Dage, var visselig en overordentlig stor Sjeldenhed. Men Emigrationen havde sine særegne Former, som hang sammen med de gjeldende Synsmaader.

De gamle Italer havde en Institution, som kaldtes *ver sacrum* og som bestod deri, at man i overordentlige Tilfælde, naar man i høiere Grad end sædyanlig tiltrængte guddommelig Assistance, lovede Vaarguden Mars at ofre ham alt, hvad Vaaren frembragte. Markens og Dyrenes Afkastning ofredes virkelig, og de i Løbet af den angivne Tid fødte Børn maatte, naar de vare voxede op, drage ud for at skaffe sig et nyt Hjem under Mars's Ledelse. Det kan historisk eftervises, at en ikke ringe Deel af Italien er bleven indtaget af saadanne Skarer. Samniter, Picenter og Hirpiner vare dragne ud paa denne Maade, da de fandt nye Bopæle i de Lande, hvori vi senere finde dem. Ogsaa Mamertinerne vare en ver sacrum (Preller Röm. Myth. 295, 300). Sagnet om Longobardernes Udvandring, saaledes som det fortælles hos Saxo, synes at indeholde Reminiscentser om en lignende Skik hos Germanerne.

En anden Konsekvents af den Sætning at al Ret fra Begyndelsen af er hellig Ret var det, at en Rettighed, som man vilde sikre sig, alene kunde sikres derved, at den stilledes under Gudernes Beskyttelse. Den maatte helliges en eller anden Guddom. En saadan Helligelse skede selvføl-

gelig ved en eller anden Ceremoni, ved en høitidelig Handling, som man foretog sig for at sikre sig Gudernes Samtykke. At denne høitidelige Handling i de fleste Tilfælde gjør Retsforholdet bekjendt for dem, af hvem det skal respecteres, er en Selvfølge, thi Ceremoniernes Natur vil i de fleste Tilfælde medføre Offentlighed, og Vidners Nærværelse vil i Regelen være fornøden, for at det skal kunne konstateres, at Ceremonien har fundet Sted; men Offentligheden og Vidnernes Nærværelse har efter det almindelige Princip ikke sin Grund i Hensynet til den, hvem Forpligtelsen paalægges.

Det falder af sig selv, at det for Samfundets Udvikling vil være af væsentlig Betydning, om der opstilles den Regel, at de fornødne Ceremonier skulle foretages af Præsterne eller i Præsternes Nærværelse, eller om dette ikke er fornødent. I det ene Tilfælde kommer man til at se en hyppig Indgriben af Præsterne endog i de allerprivateste Forhold; i det andet Tilfælde ikke. Her komme de lokale Forhold til at spille en overordentlig Rolle f. Ex. om Folket boer saaledes, at der er let Adgang til at skaffe Præst tilveie ved enhver Leilighed.

Da i Polytheismens Tid enhver af Guderne forestaar sin Branche, ville Ceremonierne blive forskjellige, eftersom Retsforholdet stilles under Beskyttelse af den ene eller den anden af disse Guder. Snart kan man kaste et Spyd over den Mark, som man vil tilegne sig, snart kan man i samme Øiemed omride med Ild. Begge disse Former forekomme hos Germanerne; i det første Tilfælde synes man at have tænkt paa Odin, i det andet paa Thor.

Overhovedet maatte der fordres en religiøs Ceremoni ved enhver Handling, som skulde have retlig Betydning eller Karakter. Mennesket maatte ved sin Fødsel helliges for at det skulde have de Samfundets Medlemmer tilkommende

Rettigheder (at være fredhellig, at foretage de Ceremonier, som udfordres for at give Handlinger Retskraft, at kunne erhverve en Eiendomsret, som anerkjendes af Samfundets Ret (et dominium ex jure qviritium f. Ex.) at kunne afslutte Kontrakter, modtage Arv o. s. v.). Dette er vistnok Betydningen af en Skik som den hedenske norske Vandøsning ved Fødselen. En slig Ceremoni maatte fordres ved Indgaaelse af Ægteskab, ved Adoption eller Ætledning, ved Erhvervelse og Overdragelse af Eiendom (f. Ex. en Griben med Haanden, hvoraf lat. *man* — (*mancipatio*) = germ. *mund* Fick eur. Spr. p. 350), i det Hele ved alle Retshandler. Den Handling, der ikke var foretaget med behørige Ceremonier, kunde ikke have nogen religiøs ɔ: retlig Gyldighed, og Handlinger, der ikke foretoges i den Hensigt, at de skulde have en juridisk Virkning, men som dog bestod i den ydre Ceremoni, vare ugudelige og utilladelige Handlinger, f. Ex. hos Frankerne den Handling at kaste en Sten over et Hus; thi denne Handling var ellers en af Formerne for Erhvervelse af Eiendom.

Ikke saa sjelden bestod Ceremonierne væsentlig eller ganske i en Enunciation af visse bestemte Ord, en juridisk Formel, som formelig tillagdes en magisk Kraft, ligesom Trylleformler. De gamle Lovtexter vare hellige indtil det mindste Bogstav; at forandre et Bogstav, at sætte et Ord paa en anden Plads, at forandre Rhytmen, var at berøve Lovene sin Kraft. Det forholdt sig med Loven som med Bønnen, den var kun velbehagelig for Guderne, forsaavidt den blev reciteret nøiagtigt. Derfor var (navnlig i Rom) en Rettighed uadskillelig knyttet til Benyttelsen af visse sacrale Ord. Var der f. Ex. Spørgsmaal om at indgaa en Kontrakt, skulde den Ene sige *Dari spondes* og den Anden s · *Spondeo* (F. de Coul. La cité ant. 227—228).

Et ganske eget Forhold fremkom paa Grund af dette Princip ved Processer. Ceremonier vare fornødne og, da der var to Handlende, maatte de udføres af begge Parter. Klageren var selvfølgelig villig til at foretage de fornødne retlige Handlinger, men dette var ikke nok; Indklagede maatte ogsaa spille sin Rolle, og det blev derfor nødvendigt at paalægge ham dette. Den oprindelige polytheistiske Ret vilde altsaa sammenlignet med vor have den Særegenhed, at man strengt paasaa, at Indklagede mødte og foretog hvad vi vilde kalde de processuelle Skridt. Dette maatte gjøre gammel Ret meget indviklet og give den en meget formel Karakter. En meget antik Procesmaade synes den romerske *legis actio sacramenti* (Gaius IV. 13 ffg.) at have været. Den synes ogsaa at være gammel i Grækenland (Schoemann Alterth. I. 30).

Processens Princip var selvfølgelig, at der fra Parternes Side foretoges en vis bestemt Række af ceremoniøse Handlinger, og at det gjennem disse Handlinger skulde vise sig af sig selv, paa hvis Side Retten var. Enhver saadan ceremoniøs Handling talte til Samvittigheden, og kun den, der havde Retten paa sin Side, forudsattes at kunne foretage, hvad der var fornødent, for at han skulde være istand til at opretholde sin Ret. Hver Mands Rettigheder vare altsaa stillede under Gudernes direkte Beskyttelse, naar de stilledes paa Prøve. En længe bevaret Konsekvents af denne Procesmaade er den stærke Anvendelse af Partseden, som hører hjemme i den gammelnorske Ret.

Denne Proces var imidlertid grundet paa et altfor idealistisk Princip til at den kunde staa sig i Praxis. Ceremoni blev naturligvis stillet mod Ceremoni, og det blev ikke af selve Handlingerne klart, hvem der havde Ret. Nu maatte man altsaa gaa en af tvende Veie. Enten maatte der ind-

træde en Domsret, idet en menneskelig Auctoritet optraadte som den Afgjørende, eller ogsaa maatte der paa en mere afgjørende Maade appelleres til Guderne. Den første Fremgangsmaade var naturlig, hvor man havde et stærkt og anseet Præsteskab, hvis Medlemmer kunde optræde som Dommere, eller hvor Polytheismen havde været istand til at gjøre Staten saa stærk, at Statsmagten saa at sige var bleven Gudernes Statholder paa Jorden; hvor dette ikke var Tilfældet, maatte man ty til Ordaliet.

Medens man i Grækenland og Italien tidlig har organiseret en menneskelig Domsmyndighed, maa man anse Ordaliet som et Hovedmiddel i den gammelgermaniske Proces, hvad man er berettiget til at slutte allerede af den Rolle, som det spiller i den tidlige Middelalder. (Dets Ælde kan forøvrigt konstateres ved Sammenligning med indiske Forhold.) Ordalierne kunne være af mange forskjellige Slags. Allerede det Forhold ved Spydkastningen, at den skulde foretages med Legemet i vanskelige og unaturlige Stillinger, indeholder et ordalt Element. Desuden forekommer Vand- og Ildprøverne, Gaaen under Jordstrimmel, Tvekamp o. s. v. Den gamle norske Holmgang var meget ceremoniøs.

Det er af stor Betydning for den hele Retsudvikling, enten Folket fra tidlig Tid af kommer ind paa Ordaliet eller paa den menneskelige Domsmyndighed. I sidste Tilfælde uddannes den egentlige hellige Ret, idet Retten, Retsreglerne og Retsanvendelsen bliver hellig fra først til sidst. Ved Ordalieprocessen er Forholdet anderledes. Her er Vidnerne, Folket, Thinget den eneste menneskelige Auctoritet, som griber ind; den har rigtignok efter Principet kun at konstatere Resultatet, at erkjendeFaktum; men denne Erkjendelse havde intet helligt ved sig. Heri laa Spiren til en Secularisation af Lov og Ret; thi trods Lovens Bestemthed og trods Or-

daliet maatte der dog ofte opstaa tvivlsomme Spørgsmaal f. Ex. om Ceremonierne og Ordalierne vare rite peracta.

Selve Begrebet om Lov og Ret er altsaa en Polytheismens Skabning; det er den af Guderne bestemte moralske Verdensorden (skr. *dhâman* Dom, Ordning, gr. *θέμις*, germ. *dôm* Dom, Ret af Rod *dha* sætte, ordne, gjøre cfr. zend *dâmi* f. Skabelse m. Skaber Fick ig. Wb. 101, 102);[1]) men Rettens materielle Indhold gaar for en stor Deel tilbage til Familie- og Slægtsordningens Dage. Dette gjelder f. Ex. Blodhævnen, der har sin Rod i Familieforholdets gamle religiøse Karakter og gaar tilbage til Tider, der ligge forud for den egentlige Statsdannelse. Polytheismen, der grundede Samfundet, vilde ganske vist have ordnet Sagen anderledes, hvad der ogsaa viser sig paa de Steder, hvor den blev istand til at gjennemføre sin Opfattelse. I Rom hører man omtrent intet, og i Hellas kun saare lidet til Blodhævnsinstitutionen. Et ganske interessant Spor, som fører tilbage til en meget gammel Tid, findes ogsaa i de gamle tydske Love, som i sine Bestemmelser om hvad der skal være Mord og hvad simpelt Drab lægge Vegt paa, om den Dræbtes Legeme er bleven skjult eller ikke; den mest tilfredsstillende Forklaring er vel at søge i den Vegt, som den gamle Familiereligion lagde paa Begravelsen, som jo blev forhindret ved, at man bragte Legemet tilside (en anden Forklaring

---

[1]) Det græske *νόμος* staar i Forbindelse med *νέμω*. Dette kan tages i Betydningen inddele og man kan derigjennem naa frem til Begrebet Rhytme, Sang, Schol. til Aristoph. Riddere *νόμοι καλοῦνται οἱ εἰς θεοὺς ὕμνοι* (Fustel de Coul. C. ant. 227), eller i Betydn. tildele, hvorved man ledes ind paa Tanken om det Beskikkede, Bestemte cfr. Curt. Griech Etym. 281 (2den Udg). Det lat. *lex* kan ikke skilles fra det germ. *lag* og maa altsaa betegne den af høiere Magter bestemte Orden (Fick eur. Spr. 361); det slav. *zakonŭ* siges at betyde 1) Sædvane, religiøs Tro 2) Lov (Krek 203).

ligger forøvrigt ogsaa nær). I den samme Betragtning maa man søge Grunden til den Strenghed, hvormed vore gamle Love behandlede Valrovet. Den gamle Familiereligions Virksomhed kom ogsaa tilsyne i den særdeles Strenghed, hvormed de gamle Folkeslag behandlede Forrykkelsen af Skjelstene (at forrykke en Terminus var hos Romerne formelig et sacrilegium).

Det er efter hvad der saaledes er fremstillet klart, at Tingene kunde udvikle sig derhen, at Folket kunde komme under et formelig geistligt Herredømme. Hvis Præsterne kunde opnaa at blive anseede som dem, der paa Gudernes Vegne sagde, hvad Lov og Ret var, hvis de kunde erholde den fulde Domsmyndighed og trænge Kongen tilside, saa var Staten i Virkeligheden i deres Hænder.

Det var dette, som de ogsaa i mere eller mindre Grad opnaaede. Af Høvdingens Offer-Assistent, den saakaldte Purohita, udviklede der sig en indisk Bramin (Lassen Indische Alterthumskunde I 795), og disse Braminer gave sig en stærk Organisation. I Rom havde Præsterne som bekjendt en indgribende Indflydelse. Enhver offentlig Handling skulde stilles under Gudernes Beskyttelse, og derved aabnedes der Præsten Adgang til at udøve en stor Myndighed Han kunde jo endog under visse Omstændigheder kuldkaste en Folkebeslutning. Her var der dog draget forholdsvis snevre Grændser for ham; thi den egentlige Statsmyndighed laa dog altid hos de verdslige Auctoriteter. I Gallien havde Præsterne erhvervet en virkelig Domsret.

„Der havde været en Tid, da ingen Magt i Gallien havde kunnet maale sig med Præsternes, og da Konger og Folk adlød dem.“ (Fust. d. C. Hist. des institutions politiqves de l'ancienne France I. 9). Det var den galliske Geistlighed, som paadømte de criminelle og den største Deel af de civile

Sager. Hele Gallien strømmede sammen til de aarlige Assiser, som holdtes i en hellig Lund hos Carnuterne (ib.).

Om Germanerne fortæller Tacitus, at det var Præsterne, som straffede med Lænker og Død, at det var dem, som præsiderede i de offentlige Forsamlinger og at det var dem, som havde Retten til at straffe. Hos Semnonerne (et germanisk Folk) er det efter hans Udsagn Guddommen, som hersker; alt er ham underkastet og lydigt. Dødsstraffen blev hos Germanerne fuldbyrdet i Form af en Offring til Guderne (Fustel de Coul. H. des inst. p. d. l'an. Fr. I. 285, 306).

Intet af de indoeuropæiske Folk undgik, at det præstelige Herredømme antog betydelige Dimensioner. De i denne Henseende frieste vare Grækerne og Germanerne. Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa Forholdet hos de sidste,[1]) men derimod berøre den Maade, hvorpaa det lykkedes Grækerne at paralysere den geistlige Magt.

Foruden den offentlige Gudsdyrkelse var der ogsaa en privat. De Private kunde ikke alene dyrke sine Familie- og Slægtsguddomme, ogsaa Guder med en mere omfattende Virkekreds kunde gjøres til Gjenstand for privat Dyrkelse. Her arvedes den geistlige Verdighed; den var knyttet til en bestemt Familie. Af saadanne private Templer var der i Grækenland adskillige, som nøde stor Anseelse.

Men Grækerne kunde foruden at henvende sig til disse private Templer og til sin egen Stats Guder, ogsaa søge hen til Templerne i de andre græske Stater. Der var en saa livlig Forbindelse, og de enkelte Stater stode hinanden i den Grad nær, at der ikke opkom dette Modsætningsforhold, som ellers var det Almindelige. Herved opstod der en Konkurrence mellem de geistlige Auctoriteter, som

---

[1]) cfr. Sars Udsigt over den norske Historie p. 41 ffg.

fik saameget mere at betyde, som et udviklet polytheistisk System aldrig kan være synderlig sammenhængende. Der var Strid mellem Guderne som der var Strid mellem Præsterne.

Mod denne Udvikling af Forholdene, som svækkede den græske Geistligheds Stilling, havde denne kun et Middel. Den maatte have organiseret sig til et Hierarchi, saaledes som det lykkedes den galliske;[1]) men dertil var den græske Polytheisme for udviklet, det græske Liv for bevæget, den græske Udvikling for rask.

Der dannedes imidlertid ogsaa verdslige Stænder paa Basis af Statsdannelsen.

Er Staten først skabt, kan den ikke undgaa at medføre en vis Arbeidets Deling, om end denne Deling kan blive mere eller mindre gjennemført. Den nærmestliggende Deling var mellem Fredens og Krigens Sysler. Saadanne Delinger havde i hine gamle Tider, hvormed vi her beskjeftige os, Tendentser til at fæstne sig paa en ganske anden Maade end i senere Tider. Kastevæsenet laa saa at sige i Luften. Faktisk indtraadte man i sin Faders Stilling i 99 Tilfælde af 100 eller endog i flere Tilfælde. Der manglede kun et Skridt, Antagelsen af at dette faktiske Forhold ogsaa var det retlige. Inderne toge som bekjendt dette Skridt, og andre Steder har man været nær ved at gjøre det. De 4 gamle attiske Phyler kaldtes Geleontes, Hopletes, Aigikoreis og Argadeis. De 3 sidste Benævnelser betyde Krigere, Gedehyrder og Arbeidere, og det første Navn antages at betegne Adelen (cfr. Schoemann Grich. Alterth. I. p. 328 ffg).

Statsmagten udøvedes af Kongen, Slægtshøvdingerne og

[1]) Den var en stærkt organiseret, vel disciplineret og under en eneste Chef stillet Korporation (Fustel de Coulanges Hist. d. inst. pol. d. l'anc. France I. 9).

Folket i sin Helhed, Klienter og Slaver naturligvis frauregnede. Slægts- og Stammehøvdingerne dannede et Senat (lat. *senatores*, gr. *γέροντες*, *βουλευταί*, *διοτρεφέες βασιλῆες* = de af Tacitus hos Germanerne omtalte *principes*). Ligeoverfor Kongen repræsenterede de i Regelen Folket, medens de ligeoverfor dette havde sin Myndighed som Høvdinger. Kollektivt have de dannet et Aristokrati med en ikke ubetydelig Magt.

At det oprindelige indoeuropæiske Urfolk kjendte Hesten, følger deraf, at dens Navn *akva* gaar igjen hos alle Folkestammens Grene (kun i de slaviske Sprog er det tabt), og dens Anvendelse maa være meget gammel hos disse Folk; thi den spiller ingen ringe Rolle i deres Mythologi (Hehn: Kulturpflanzen etc. p. 38—53). Til Krigsbrug anvendtes den paa 2 Maader, dels foran den lette Krigsvogn, dels til at ride paa.

At Krigsvognen forekommer i det homeriske Grækenland, er ikke forunderligt; Grækernes Forbindelser med Østen ere gamle, og de asiatiske Monarkiers (Eufrat- og Tigrisdalens) Krigsvogn kunde meget godt have banet sig Vei til Grækenland i Homers Dage. Desto mere paafaldende er det at støde paa den hos det vestligste af de europæiske Folk Kelterne, især naar den ikke forekommer hos Slaver, Italer og Germaner. Navnet paa den egentlige Krigsvogn *esseda* er et gallisk Ord, som senere gik over i det latinske Sprog. Det antages at betyde en Vogn, som man staar i. Stridsvognens 2det keltiske Navn er *covinnus*, *covinus*, hvis sidste Led efter Zeuss (Gr. Celt. 116) er gammelirsk *fén* = germ. *vagn*. Vognstyreren selv heder paa Irsk *ara*. Sammenligner man hermed ir. *aire* primas, *airech* primus, *airig* principes, *erig* honesti, bringes man til at tænke paa, hvad Tacitus beretter om Britannerne: Fodfolket er deres Hoved-

magt. Enkelte Stammer have ogsaa Stridsvogne; den fornemste styrer Vognen, Klienterne føre Vaabnene (Bacmeister Keltische Briefe p. 74—75).

Ogsaa Rytteriet var en af de indoeuropæiske Folk fra gammel Tid meget anvendt Vaabenart. Hos Gallerne var det Hovedvaabenet og bestod af Adelen og dens haandgangne Mænd (Momms. Röm. Gesch. III. 225); hos Romerne var fra de ældste Tider Cavalleriet den Deel af Armeen, hvori de mest Formuende og mest Anseede gjorde Tjeneste, og Rytterne havde Forrangen efter Centuriatforfatningen. Ogsaa Germanerne anvendte Hesten til Krigsbrug, uagtet Infanteriet hos dem var Hovedvaabenet, hvad der jo forresten ogsaa var Tilfældet hos Romerne. Cæsar fortæller forøvrigt (de bello Gall. 1, 48) at de havde dannet en Slags blandet Vaabenart, bestaaende af Ryttere og let Infanteri.

Et Bevis paa Betydenheden af den Rolle, som Hesten har spillet, kan man ogsaa finde i den Omstændighed, at saamange menneskelige Navne ere Sammensætninger med Hestens Navn (g. pers. *Vistaçpa*, skr. *Açvaghosha*, gr. *Ἵππαρχος*, gall. *Eporedorix* og mange flere). Fick Die griechishe Eigennamen Gøtt. 1875 p. CXCIII.

Denne Kamp tilhest eller tilvogns var en aristokratisk Kampmaade. Ikke enhver Hest kunde bruges til Stridshest, og der maatte Øvelse til for at kunne deltage i den Slags Kamp med Haab om et godt Udfald. Rytteren maatte have baade Tid og Penge at anvende, I den gamle Tid bestod ogsaa Rytteriet altid af Aristokratiets Medlemmer (og dets haandgangne Mænd); saaledes var det i Grækenland, Italien og Gallien efter udtrykkelige Efterretninger. Kampen tilvogns var noget endnu mere aristokratisk.

Om det galliske Aristokrati ytrer Fustel de Coulanges (Hist. des inst. pol. de l'anc. France I. 9): „Det var ligesaa vel

rigt som af ædelt Blod; det øste sin Styrke paa engang fra Jordbesiddelse og fra sin Øvelse i at bruge Vaaben". Gallien skildres overhovedet som et Land, hvor Jorden var i forholdsvis faa Stormænds Besiddelse og hvor den øvrige Befolkning maatte finde sig i at gaa Aristokratiet tilhaande og modtage de Kaar, som det bød dem (F. d. C. l. c. p. 11—13). Til nærmere Belysning af dette Forhold kan man benytte Efterretningerne om de gammelirske. Der var Forholdet saaledes, at den Jord, som tilhørte en *Tuath*, dels eiedes af de saakaldte *Flaths* (Høvdingerne), hvoraf Kongen (*Rig*) var en, dels af Staten. Kongen bestyrede Statens Jord, men havde ikke Ret til at benytte mere end hvad der var ham tilstaaet som hans Apanage; Statens øvrige Jord var fælles (med Fradrag af hvad der var udlagt til forskjellige Functionairer). Kongernes eget Land og deres Mensalgods var tildels besat med Klienter og Afhængige af forskjellig Slags. De øvrige Flaths levede paa deres egne Jorder og beholdt under sin egen Bestyrelse saameget, som var nødvendigt for at de kunne opretholde sin Værdighed. Resten beboedes af deres frie og ufrie Klienter. (O'Curry I. 139—140). De øvrige frie Mænd, de saakaldte *Bo-Aires* (kelt. *bo* betyder Ko) eiede ikke Land, men Fæ, som de havde Ret til at lade græsse paa Statens Grund, ligesom ogsaa Jordeierne vare forpligtede til paa visse Betingelser at lade Klanens Medlemmer benytte deres Jord paa denne Vis (O'Curry I. 100 flg).

Dette Aristokrati af irske Flaths og galliske store Grundeiere er tydeligvis de gamle Slægtshøvdinger, der sees at have tilegnet sig Eiendomsretten til Slægtens Jord. Dette er et Forhold, som ikke er indtraadt hos alle indoeuropæiske Folk og som derfor maa have sine specielle Aarsager.

Det kom i denne Henseende vistnok an paa, hvor fastboende et Folk var og i hvilken Udstrækning Agerbruget havde trængt Fædriften tilside. Hvor (som Cæsar fortæller om Germanerne) Høvdingerne hvert Aar eller ialfald hyppig gav Ordre til Flytning, vilde selvfølgelig deres Ret over Jorden fremtræde stærkere end hvor man stadig blev boende paa den Jord, man engang havde taget i Besiddelse. Høvdingen beordrede Standsning paa et bestemt Sted, tog Landet i Besiddelse paa hele Slægtens Vegne og sørgede for Fordelingen. Hans Magt over den Enkelte blev isaafald meget stor. Hvor Fædrift var Hovedsagen, var det klart, at der var en meget stor Forskjel paa den Ret, hvormed man eiede sine Kjør, og den Ret man havde til Jorden. Det ene var en Eiendomsret, det andet en Brugsret, som kun kunde benyttes under Slægtshøvdingens Tilsyn. Den sidste Sætning indeholder saa at sige Grundsætningen i de gamle irske Landboforhold.

Ganske anderledes hos et fuldkommen fastboende Folk med Agerbrug som Hovednæringsvei. Ganske vist kunde den ældste Søn have Forrettigheder fremfor sine Brødre;[1]) men nogen saa kapital Forskjel kunde der dog ikke blive, som der vilde have været, dersom den ene havde været Eier af al Jord, og de andre kun hans Brugere. Slog man sig først fast ned paa et Sted og greb man til Fordeling af Jorden istedenfor den oprindelige Benyttelse i helt eller halvt Fællesskab, saa maatte denne Fordeling finde Sted mellem Slægtens samtlige Husfædre. (cfr. om de ældre indoeuropæiske agrariske Forholde Sars Udsigt over den norske Historie p. 30 ffg).

---

[1]) Undertiden var det dog den yngste Søn, som var berettiget til at erholde Aasædet. Dette var Tilfældet efter walisisk Arveret, Walter das alte Wales p. 436.

Dette gamle europæiske Aristokrati har opnaaet en høi Grad af Anseelse. Af Begrebet Magt have Indoeuropæerne udviklet Begrebet Hellighed. Saaledes betyder *kvanta* oprindelig stærk, men Ordet er senere gaaet over til at betyde hellig, lith. *szwentas* ksl. *svętŭ* cfr. goth. *hunsl* Offer, hellig Tjeneste, z. *çpeñta* hellig og skr. *çvâtra* Offer (Fick eur. Spracheinh. p. 126, 274). Vort Ord *hellig* staar formodentogsaa i Forbindelse med Ord af Betydningen *hel*, *sund*. Det laa overhovedet nær for den gamle religiøse Opfattelse at betragte den Mægtige, den Lykkelige som Gudernes Yndling, og under den Overflod paa Tro, som man dengang havde, var det klart, at man tænkte sig dette Forhold mellem Guden og den Mægtige som endog meget intimt, især naar hans Slægts Magt tabte sig i den mørke Fortid. Fremragende Mænd kunde endog drive det til at blive optagne i Gudernes Tal som Heroer, naar deres Gjerning ansaaes for en Gjerning, som Guderne specielt havde paalagt dem at udføre. Det laa saaledes i Udviklingens Konsekventser, at de store Ætter ansaaes som gudebaarne, som — for at bruge et homerisk Udtryk — *διοτρεφέες βασιλῆες*.

Hvor Adelen opnaaede en saadan Magt som i Gallien, var et storartet Klientel en nødvendig Konsekvents. De fattige og svage søgte Tilflugt hos den mægtige og rige for at kunne leve i Fred og sikre sig mod Voldsomheder. De lovede til Gjengjeld Lydighed. Man gav sig til den Mægtige uden Reservation. De bleve vistnok ikke Slaver, men Høvdingen havde dog næsten de samme Rettigheder over deres Personer som om de havde været det. Han var Herre og de Tjenere. Det galliske Sprog kaldte de Underordnede *ambacti*. Cæsar benævner dem Klienter, hvad der i det latinske Sprog betegner dem som meget afhængige.

Enhver adelig og rig Mand kunde derhos hos Gallerne

omringe sig med en Trop af Krigere. Disse Mænd vare ikke Statens Soldater, men tvertimod kun afhængige af sin Høvding. De kjæmpede ikke for Staten, men for ham. De modtog kun Ordres af ham, de forsvarede ham i alle hans Foretagender og mod alle hans Fiender. De levede med ham og delte hans Lykke og hans Ulykke. Baandet, som forbandt dem med ham, var knyttet med en Ed af særdeles kraftige Virkninger. De maatte aldrig forlade ham, de maatte offre sit Liv for at frelse hans, og dersom han døde, forbød deres Ed dem at overleve ham. De maatte dø ved hans Lig eller, som hans Slaver, lade sig brænde paa hans Baal.

En gallisk Chefs Magt maaltes efter det Antal Mænd, som han havde om sig. Den er den største blandt dem, siger Polyb, som har de fleste Tjenere og Krigere i sit Følge. De føre altid Krig indbyrdes, siger Cæsar, og enhver omringer sig med en Trop af Følgesvende og Klienter, hvis Antal voxer med hans Rigdom (Fustel de Coul. Hist. des inst. pol. de l'anc. Fr. I, 14—17).

De ældre germaniske Forholde maa ganske vist have havt adskilligt tilfælles med disse her skildrede galliske. At Germanerne paa Cæsars og Tacitus's Tid vare i Besiddelse af en virkelig Adel med betydelig social og politisk Indflydelse, er sikkert nok. Af nordiske og angelsaxiske Genealogier se vi, at de store Ætter ligesaa vel som Grækernes ansaaes for at være gudebaarne (cfr. Sars Udsigt over den norske Historie p. 113 ffg).[1]) Ogsaa Følgeinstitutionen var i ligesaa høi Grad germanisk som den var keltisk. Det maa imidlertid bemærkes, at medens det galliske Følge tildels

[1]) Det oldn. Udtryk *rekspegn* maa som sammensat med *þegn* oprindelig have været et eller andet Slags Klienter, med Hensyn til *reks* cfr. *landreki*, *nautreki*.

var et Krigerfølge og tildels baseret paa Betragtninger lig dem, der laa til Grund for hvad man i Middelalderen kaldte Kommendation, saa er den sidste Form af Institutionen ikke overleveret som gammelgermansk. At et Forhold lig de galliske ambactis har forekommet, er sikkert nok (selve Ordet er laant til de germanske Sprog, endog til gotisk); men det er aabenbart, at Kommendation ikke kan have fundet Sted i den Udstrækning som i Gallien.

Dette vækker en vis Opmærksomhed, da Germanerne ikke kunne have været hverken mere fastboende eller mere agerbrugende end Gallerne, snarere mindre. Der maa altsaa have været andre Aarsager, som have modvirket en forøvrigt tilstedeværende Tendents.

Aristokratiets Styrke afhang i høi Grad af Statens egen Styrke. Staten kunde være saa løst sammenføiet, at der ei blev noget rigtigt Sammenhold mellem de forskjellige Aristokrater. Isaafald stode de mindre Dele, hvoraf Staten bestod, overfor hinanden med nogen Mistillid, man maatte vogte sig for hinanden, og denne Mistillid var naturligvis stærkest mellem de ledende Hoveder for de forskjellige Smaadele. Ethvert saadant Hoved tiltrængte sine Undermænd og maatte derfor være eftergivende ligeoverfor dem. De enkelte Familiehoveder havde en større Selvstændighed ligeoverfor Slægtschefen, og Opløsningen kunde drives lige derhen, at de gamle Slægter gik tilgrunde. Istedet derfor traadte da Familierne med den nærmeste Frændskabskreds, en Æt, som bestod baade af Agnater og Kognater, men kun de nærmeste Led, medens den gamle Slægt havde været helt igjennem agnatisk, men strækkende sig gjennem langt flere Led. Dette synes i det store taget at have været den germaniske Udviklingsgang. Og naar man først var kommet til den agnatisk-kognatiske Æt, kunde Gudebaarenhedens

Anseelse ikke længer erhverves. Det var regelmæssigt kun Kongefamilierne, som kunde bibeholde en saa fremragende Plads i Opinionen. De øvrige Familier kunde adskille sig fra hinanden derved, at den ene var mægtigere og rigere end den anden; men Forskjellen kunde regelmæssigen ikke blive saa stor, at der blev Plads for stort mere end et faktisk og af tusinde ydre Omstændigheder afhængigt Adelskab, der ikke let opnaaede nogen høi Grad af Fasthed uden hvor særegne Omstændigheder traadte til, f. Ex. Eiendomsretten til et Herreds- eller Fylkeshov.

Staten kunde paa den anden Side være saa stærk, at den dannede en virkelig Enhed, som Slægterne definitivt havde underordnet sig. Her var det Slægtscheferne, der som et Senat stod Kongen ved Siden. Her dannede der sig en Adelstand, der holdt paa sine Rettigheder og sin Magt saavel ligeoverfor Konge som ligeoverfor Folk. I dette Tilfælde kom det nu meget an paa, om Adelskabet alene støttedes til Værdigheden som Slægtschef, altsaa udelukkende havde sin Rod i den gamle Familie- og Slægtsorganisation, eller om den tillige fandt sit Udtryk i, at Adelstanden førte Krigen tilhest eller tilvogns i Modsætning til Menigmand, som dannede Infanteriet. I sidste Tilfælde blev Sondringen meget skarpere end i første. Det græske og navnlig det keltiske Adelsskab adskiller sig paa denne Maade fra Folket. Derfor stod den homeriske Adel saa høit over Folket, og derfor var det thessaliske og galliske Adelsherredømme saa stærkt udviklet.

Staten kunde imidlertid ogsaa blive saa stærk, at den tilintetgjorde de gamle Slægters politiske Betydning. Her blev der da Sammenhold baade mellem Aristokraterne og mellem Medlemmerne af det underordnede Folk. Her var det en eneste Statsfølelse, som gik gjennem det hele og her

vare Kongen og Folket istand til at holde Adelsmagten inden rimelige Grændser. Dette Forhold blev navnlig i Grækenland og Rom af indgribende Betydning.

Men Statens Styrke afhang af, hvor stærkt dens Geistlighed var organiseret. Hvor man stod med en stærkt organiseret Præstestand, der tidt og jevnt kunde gjøre det religiøse Moment gjeldende og gjennem de til dets Raadighed staaende Tvangsmidler fremtvinge Lydighed, der blev Polytheismens Skabning, Staten, stærk; hvor dette Præsteskab var svagt, blev den svag. Dog afhang Resultatet ogsaa af den Stilling, som Præsterne indtog ligeoverfor Adel og Folk. Hvor den indtog den Stilling, som den ifølge sin Egenskab af Statsgeistlighed korrekt skulde indtage, givende den Ret, som i det enkelte Tilfælde havde Ret, hvad enten det var Adel eller Folk, eller hvor den støttede sig til Kongen, styrkede den i høieste Grad Staten (Rom); hvor den derimod forbandt sig med Adelen, der maatte den ogsaa finde sig i, at Adelsvilkaarlighed satte sig ud over Statens Interesser og svækkede Staten (Gallien). Om den galliske Geistlighed er det derhos at mærke, at den dannede en stor Enhed og derfor ikke kunde bidrage til at consolidere den enkelte civitas i den Grad, som den ellers kunde have gjort.

Det irske Navn paa den i politisk Henseende fuldt berettigede Borger var *Aire*. Af disse Airer var der 2 Slags, som begge ovenfor ere omhandlede, *Flaths* og *Bo-Aires*. Dette Ord Aire maa ifølge Lingvistikens Love nærmest tænkes udviklet af et fælleskeltisk *ario*. Dette ario maa vistnok være det samme Ord, som forekommer i galliske Navne (*Ariomanus* cfr. ogsaa *Aramo* Fick Griech. Eigennamen LXX). Dette i galliske Navne forekommende *Ario* — maa være identisk med eranisk *Airya* —, skr. *Arya* —, skythisk *Aria* —, der forekommer i eraniske, indiske og sky-

thiske Egennavne (Griech. Eigenn. CXV., eur. Spracheinh. 406) og antages at betyde Arier. Her staa vi rimeligvis ligeoverfor det gamle Navn paa hvad der i Latin senere kaldtes civis, paa den til Staten hørende frie Mand, hans Stilling inden Slægten være forøvrigt hvilkensomhelst. Der kan muligens være Spørgsmaal om ikke ogsaa et Par andre Ordre høre hjemme her, nemlig det sydgermaniske *Arimannus* og det oldnorske *arborinn* eller *árborinn maðr*.

Den homeriske Stat har i mange Henseender en meget antik Karakter. Kongedømmet er den almindelige Regjeringsform. Zeus har oprindelig indsat Kongerne; de staa under hans særdeles Værn, ja stamme endogsaa fra ham eller fra andre Guder, af hvilken Grund de ogsaa kaldes *διοτρεφέες, διογενέες*. Værdigheden gaar regelmæssig over fra Fader til Søn. Men ved Siden af Kongen gives der ogsaa i enhver Stat endeel andre Høvdinger, som ogsaa kaldes *βασιλῆες*, og hvis Stilling over Folkets Masse ligeledes betragtes som en af Guderne forlenet og beskjærmet Udmærkelse. De hædredes med de samme Tilnavne som Kongen selv. Kongen fremtræder overalt kun som primus inter pares. Hovederne for de adelige Familier danne Kongens Raad, hans *βουλή*, og kaldes derfor *βουληφόροι* eller *βουλευταί*. De kaldtes ogsaaa *γέροντες*, hvilket Navn ikke betyder de Gamle, men de Anseede i Almindelighed. Med Geronternes Raad forhandles alle vigtigere Anliggender. Der forekommer ogsaa Folkeforsamlinger, som dog ikke sammenkaldes saameget fordi Folket skal spørges tilraads eller beslutte som fordi man vil bekjendtgjøre den af Geronterne fattede Beslutning. Ellers sammenkaldte man ogsaa Folket for i dets Nærværelse at drøfte vigtige Anliggender. Der er ingensteds Tale om en formelig Afstemning

i Folkeforsamlingen; det er gjennem lydelige Raab at den giver sit Bifald eller Mishag tilkjende. Kongen er Dommer, dog med Geronternes Raad, og Odysseus ved ikke noget større end en Konge, som gudfrygtig opretholder og sikrer god Lov og Ret blandt Sine. Kongen er Anfører i Krig, og Forpligtelsen til at følge ham er en uvægerlig, som man ikke kan unddrage sig uden at forfalde til stor Straf og paadrage sig megen Skam. Han besørger fremdeles Statsofrene, ikke fordi der er noget Præstedømme forbundet med Kongedømmet, men fordi han som Samfundets Hoved staar i det samme Forhold til dette som Husherren til Familien. Det er en almindelig Grundsætning, at Kongedømmet gaar i Arv fra Fader til Søn; er der flere Sønner, arver den ældste Kongedømmet, dog gives der ogsaa Exempler paa en Deling. Menelaos's Exempel synes at medføre, at Svigersøn kunde arve Riget i Mangel af Sønner. At fortrænge den arveberettigede Søn fra Thronen er vistnok muligt; men det gjelder som et betænkeligt Indgreb i den rette Orden, og kan kun lykkes, hvor Folket ikke ynder ham og Guderne selv ved Tegn tilkjendegive, at de ikke ville opretholde hans Kongedømme. Men den Konge, som engang er kommen i Besiddelse af det ham af Guderne forlenede Scepter, bliver ogsaa selv æret som en Gud.

Der fandtes ogsaa særegne Præster, som forestod Gudstjenesten for en bestemt Gud i hans Helligdom. Saadanne Helligdomme ere enten Templer eller Altere under fri Himmel, i Reglen omgivne af en Lund, altid af et afgrændset Stykke Jord (*τέμενος* cfr. lat. *templum*), der bliver bebetragtet som Gudens Eiendom. Naar Nogen vil dyrke Guden i dette Tempel, er Præstens Medvirkning uden Tvivl nødvendig. Men til den bestemte Helligdom indskrænker ogsaa Præstens Embede sig. Præstens større eller mindre

Anseelse afhænger væsentlig af den større eller mindre Anseelse, hvori hans Helligdom stod. Der findes intet Spor til at Præsterne havde politisk Magt. Forøvrigt er det let begribeligt, at Præsten tænkes at staa i et særdeles nært Forhold til den Guddom, som han tjener og daglig forhandler med. Derfor erholder ogsaa han fortrinsvis de guddommelige Aabenbaringer, og man vender sig til ham for ved hans Hjælp at erfare Aarsagen til Gudernes Vrede og Midlerne til at gjenerhverve deres Gunst. Og saaledes nyder Præsten ved en anseet Helligdom, om end uden politisk Magt, en meget stor Anseelse og bliver æret af Folket „som en Gud“ (Denne Skildring er støttet paa Schoemann Griech. Alterth. I. 23—40).

Denne den heroiske Tids Forfatning blev sprængt af Byen (πόλις i den Betydning, som Ordet i Almindelighed har i Græsk).

„Naar man kaldte Theseus Athens Grundlægger, saa gjaldt dette navnlig den saakaldte Synoikismos, i Anledning af hvilken man kort før de Panathenæiske Feste feirede den saakaldte Synoikia. Medens nemlig Attika indtil da havde været bebygget i adspredte Landsbyer, af hvilke de fornemste havde havt sine egne Hestier og Prytaneer, saa opstod dengang ved Theseus den ene Hovedstad med en Bykommune og et Prytaneum. Derfor gjaldt han ogsaa for den sande Stifter af Panathenæerne, som fra nu af virkelig blev den hele attiske Stats Centralfest til Ære for den øverste Landsgudinde og de øvrige hende omgivende Landsguddomme. Forsaavidt ligge historiske Begivenheder fra det joniske Stammeherredømmes Tid i Attika til Grund for Sagnet, noget som navnlig fremgaar af den Omstændighed, at de joniske Kolonier i Asien tog sin Arneild med fra Prytaneet i Athen“ (Preller Griech. Myth. II. 297, 298).

Athen opstod gjennem Synoikisme, Ordet betyder simpelt hen Sammenflytning; en By opstaar naturligen derved, at flere Landsbyers Indbyggere flytte sammen. Men den Synoikisme, hvorom der her er Tale, var ingen simpel Sammenflytning. Det Væsentlige var, at der foregik en Oprettelse af et Prytaneum, som blev et fælles Hjem og Samlingspunkt for de gentes, som det tilhørte, og som spillede samme Rolle som Vestatemplet i Rom.

Som med Athen, saaledes ogsaa med andre græske Byer. Ogsaa ved Grundlæggelsen af disse var altsaa det gamle religiøse Princip levende; men det var netop Byerne, som skulde give det sit Knæk.

Byerne medførte en større Sammenhobning af Mennesker paa det samme Sted, hvilket igjen foranledigede en livligere Tankeudvexling end der havde fundet Sted under de tidligere Forholde. Byernes Næringsveie vare desuden mangfoldigere og gav Befolkningen mere Anledning til at lære fremmede Institutioner at kjende, et Bekjendtskab som opfordrede til Sammenligning og medførte Kritik af det Bestaaende. Det er overhovedet en i sin Almindelighed gyldig Sætning, at Byerne i Sammenligning med Landet ere Fremskridtets Organer og Revolutionernes Arnesteder. Undtagelser finde kun Sted af særegne Aarsager (Hovedstæder f. Ex. ere undertiden royalistiske fordi de indtil en vis Grad herske over Provindserne gjennem Kongedømmet).

Paa samme Tid, som Bylivet frembragte et revolutionært Element, gav den stærkere Sondring mellem aristokratiske og demokratiske Bestanddele, som de mere udviklede Forhold medførte, Anledning til skarpe Kollisioner mellem Kongedømme og Aristokrati.

Kongedømmet laa under næsten overalt i Grækenland (den store Undtagelse er Sparta, hvor man forbød Indførselen

af nye Ideer), og man overdrog den politiske Magt til valgte Øvrighedspersoner. I Begyndelsen vedligeholdt man et Kongedømme til Udøvelsen af de geistlige Functioner. Det varede længe inden man blev saa revolutionær, at man vovede at afskaffe denne Slags Kongedømme (cfr. F. de C. La Cité antiqve 281—284).

Magten gik foreløbig over i Aristokraternes Hænder.

Ogsaa den romerske Udvikling førte gjennem Byen til Republiken..

Hvad Byen gjorde hos Grækerne og Romerne, gjorde Følgeinstitutionen hos Germanerne. Endnu paa Tacitus's Tid havde de germaniske Stater bevaret Hovedtrækkene af den gamle Organisation. Man regjeredes af Konger; hos enkelte Folk (Gother, Svioner) var Kongedømmet meget stærkt udviklet. Der existerede en mægtig Adel, og heller ikke Folket var uden Betydning. Den geistlige Magt var endnu stærk, og de forskjellige civitates eller Thjod skilte sig betydelig ud fra hinanden for den romerske Betragters Øine. Men Følgeinstitutionen existerede allerede ligesom hos Gallerne.

Denne Følgeinstitution fik en stedse større Betydning. Det forholdsvis rige og civiliserede Romerrige vinkede til Plyndring og Rov, og Konger og Følge kunde ikke modstaa Fristelsen. Stødte man paa en større romersk Hær blev man rigtignok slagen, men naar Uforsigtigheden ikke havde været for stor, vilde man dog kunne redde sig selv og sit Bytte ind i de hjemlige Skove og Moradser, hvorhen en fremmed Hær ikke let kunde følge.

Dette Krigerliv, der for en stor Del foregik paa fremmed Grund og i Berørelse med en overlegen Civilisation, opløste den gamle germanske Stat. De gamle Ideer, hvorpaa den havde hvilet, gik tilgrunde, og deres Repræsentant

Geistligheden mistede sin Magt. Den Mægtige herskede i Spidsen for sine Krigere, hvad enten han nu var en af de gamle Konger eller blot en Adelsmand. I det 4de og 5te Aarhundrede er Germaniens Geografi en ganske anden end paa Tacitus's Tid.

Jordbunden var forberedt for de romerske og de christelige Ideer.

BIDRAG TIL NORGES HISTORIE i AARENE 1434—1442.

AF L. DAAE.

I.

Ved Midsommerstid 1434 udbrød den Opstand i Sverige mod Erik af Pommern, der ikke alene blev en Hovedaarsag til denne Konges Afsættelse fra samtlige tre nordiske Rigers Throner, men tillige blev Spiren til den bestandige Opløsning af Unionen. Ved den Tid, da Efterretningen om Engelbrechts og Dalekarlenes Reisning naaede Danmark, befandt alle tre Rigers Raad sig hos Kong Erik i Vordingborg, hvor vigtige politiske Forhandlinger havde samlet dem. Kongen havde endnu ikke bragt den Krig til endelig Afslutning, hvori han saalænge havde været indviklet med Holstenerne, i nogle Aar tillige med Hansestæderne, og de kirkelige Forholde, navnlig de af Kongen fortrinlige yndede, men af det nys sammentraadte Baselerconcilium anfægtede Birgittineres Anliggender og Fordringerne paa Skat ogsaa fra Nordens Riger til Korstoget mod Hussiterne i Bøhmen, gjorde ogsaa Raadslagninger nødvendige. Forsamlingen i Vordingborg var talrig og glimrende, thi ikke alene havde en stor Deel Riddere og andre verdslige Raader samt mindst tolv Biskoper fra de nordiske Riger indfundet sig, men ogsaa Ombud fra Hansestæderne, to pommerske, en bayersk og en meklenburgsk Hertug samt tre tydske Fyrstbiskoper, de sidste for at mægle

mellem Erik og Hanseaterne, hvilket dennegang endnu ikke ret lykkedes.

Endnu den 20de Juli vare svenske Rigsraader tilstede i Vordingborg, hvorfra Bisperne Thomas af Strengnes og Sigge af Skara just den Dag skrev til sine hjemmeværende Brødre,[1]) men allerede 16de August deltoge de samme to Bisper i et mærkeligt særligt svenskt Raadsmøde i Vadstena, som var traadt sammen i Anledning af Opstanden. Her var det, at Engelbrecht indfandt sig, ledsaget af tusinde Bønder, og ved Trudsler og Haandgribeligheder tvang Raadet, som endnu var afgjort stemt for at bevare Foreningen, til at opsige Kong Erik Huldskab og Troskab.[2])

Da dette Brev kom Kong Erik i Hænde, befandt han sig i Kjøbenhavn, hvor Underhandlingerne med Hanseaterne synes at være blevne fortsatte. Han havde hos sig samtlige fem Biskoper fra det egentlige Norge, nemlig Erkebisp Aslak (Bolt) af Throndhjem, Jens af Oslo, en dansk Mand, der som Kongens norske Kantsler i mange Aar for det meste havde opholdt sig i Danmark og kun sjelden vist sig i sit Stift, den meget virksomme og ansete Audun af Stavanger, Peter af Hamar og Olaf af Bergen, samt dertil endnu otte verdslige norske Rigsraader: den gamle Hr. Endrid Erlendssøn af Losna, som i mere end en Menneskealder havde spillet en Hovedrolle i sit Fødeland, deeltaget i det store Møde i Kalmar 1397 og senere efterhaanden eller endog samtidig været forlenet med en stor Deel af Rigets Hovedlen, dennes Søn Erlend Endridssøn, Olaf Haakonssøn, sidste Mand af Ætten Stumpe, en oftere forekommende og øiensynlig meget anseet, men forøvrigt lidet bekjendt Mand, Svale Jonssøn (Smør), Sigurd Jonssøn af Sudreim, Giske m. m., Norges dengang

[1]) Dipl. Norv. V, p. 453 fgg.
[2]) Dipl. Norv. V, p. 455—456.

rigeste og mest storættede Mand, om hvem vi i det Følgende oftere skulle tale, og dertil endnu tre mindre fremtrædende Væbnere. I sin vanskelige Stilling henvendte Kong Erik sig nu til disse norske Raader og bad dem om at bevæge Sveriges Rigsraad til med det Gode at tage Opsigelsen tilbage. En saadan Henvendelse til Nordmændene laa temmelig nær for Kong Erik, thi Opstanden i Sverige var ei alene en Opstand mod ham personlig, men ogsaa udsprungen af de Svenskes Misfornøielse med det formentlige danske Overherredømme, og det tredie Folk indtog derfor her en mere neutral Stilling, der gjorde dets Raad vel skikket til at spille den mæglende Rolle. Nordmændene udstedte ogsaa den 27de August 1434 en Skrivelse til de svenske Raader, hvori de søgte at bevæge dem til paany at underkaste sig Erik, idet de gjorde gjeldende, at Kongen ikke havde feilet af Ondskab, og at han var villig til at imødekomme alle billige Ønsker, samt udtalte sit Haab om, at deres svenske Medbrødre, der kun nødtvungne havde bekvemmet sig til det gjorte Skridt, nu, efter at have gjenvundet sin Handlefrihed, igjen vilde vende sig til „Kjærlighed til det naadige Herskab og alle disse tre Riger, som nu længe have været sammen i god Endrægtighed til Glæde og Bestandelse“.[1]) Engelbrechts Anseelse i Sverige var imidlertid foreløbig saa stor, at selv de loyaleste Medlemmer af Raadet ikke vovede at modsætte sig hans Vilje. Svaret til Nordmændene, som udstedtes i Stockholm den 12te Sept. 1434, blev derfor kun en udførlig Redegjørelse for Grunden til Opsigelsen, ja tillige endog en Opfordring til de Norske om at staa dem bi imod Kongen, medens der ikke i Skrivelsen taltes et Ord om Unionen og Rigernes Forpligtelser til at forblive forenede under een

---

[1]) Dipl. Norv. V, p. 457 fgg.

Konge.[1]) Nordmændenes Mæglingsforsøg blev altsaa i det Hele frugtesløst, men idetmindste et af det norske Raads Medlemmer, Erkebiskop Aslak Bolt, synes personlig at have gjort sig sin Tjenstvillighed mod Kongen ret indbringende. To Dage før, end han undertegnede Raadets Brev til Sverige, havde han nemlig ladet Kong Erik, skjønt dennes Finantser dengang vare yderst mislige, da han i hele sin Regjeringstid havde ført kostbare Krige og nu imødesaa Kampe mod sine egne Undersaatter, eftergive Throndhjems Erkebispestol en Gjeld til Kronen af 2,100 Nobler, en for den Tid betydelig Sum, som den skyldte Kronen, og samme Dag, som hin det norske Raads Skrivelse afgik, havde han modtaget en rede Sum af Erik „for at lade synge Psalteren i Nidaros Domkirke.“[2])

De svenske Sager gik imidlertid sin Gang, Kong Erik besøgte efter mangfoldige Aars Forløb selv Stockholm i November Maaned 1434, men den Udsoning, som her forsøgtes, blev af kort Varighed. Forsøgene paa at bringe Orden tilbage gjentoges det følgende Aar, og det norske Rigsraad deeltog i disse. Flere af dets mest ansete Medlemmer opholdt sig i det følgende Aar 1435 i længere Tid i Sverige. Der var den 3die Mai tilveiebragt et foreløbigt og betinget Forlig i Halmstad, hvor danske Fuldmægtige havde indfundet sig paa Eriks Vegne,[3]) og den 7de August s. A. var en stor Deel danske og norske Raader samlede paa Norrmalm ved Stockholm, hvor de i Kongens Navn forsikrede, at Kongen personlig eller ved Fuldmægtige skulde møde i Stockholm til Nativitatis Mariæ (8 Sept.) for at fuldbyrde Halmstadsforliget. Af norske

---

[1]) Dipl. Norv. V. p. 459 fgg.
[2]) Dipl. Norv. V. p. 457 og II. p. 537. (Nye danske Magazin, 1, S. 39—40, Huitfeldt, Fol.-Udg., p. 770).
[3]) Hadorphs Udg. af Rimkrøniken, anden Deel (Tillæggene), p. 86 fgg.

Raader forekommer her Biskop Olaf i Bergen, Provst Thorleif ved Apostelkirken sammesteds, endvidere de tidligere omtalte Olaf Haakonssøn og Sigurd Jonssøn, samt Mats Jacobssøn (af de saakaldte „yngre Rømere") og Herman Molteke, en tydsk-svensk, i Norge indgiftet Mand, der indtager en lidet hæderlig Plads i vor Historie.[1]) I October 1535 indtraf Kong Erik, som imidlertid havde faaet Fred baade med Holstenerne og Hanseaterne, virkelig i Stockholm. Han opnaaede her Forlig med det svenske Rigsraad, blev atter tagen til Konge og gjorde gode Løfter, fornemmelig om herefter at styre med Raads Raad og kun at betro Indfødte Rigets Len og Slotte, hvorhos han maatte finde sig i at gjengive Sverige en egen Regjering, hvilken det længe havde maattet undvære, idet han nu opfyldte Svenskernes Forlangende om at faa egen Drost og egen Marsk udnævnte. Disse Embeder besattes som bekjendt med Christiern Nilssøn Vasa og Karl Knutssøn. Dette Forlig var bragt istand af tolv Rigsraader, fire fra hvert Rige, hvem dette Tillidshverv særlig var anbetroet af deres Colleger, blandt hvilke Nordmændene Olaf, Biskop af Bergen, Olaf Haakonssøn, Sigurd Jonssøn samt Hr. Endrid Erlendssøn af Losna. Denne maa altsaa senere være kommen efter fra Norge med flere af Norges Raad, saasom Kolbjørn Gerst, hvis Navn vi senere ville møde, og Henrik Skakt.[2]) Disse to vare tilligemed Befalingsmanden paa Akershuus, Svensken Hr. Jøns Svarte-Skaanung, mellem dem, der gik i Borgen for Forligets Overholdelse. Ogsaa Biskop Jens af Oslo var kommen tilstede; han har aabenbart fulgt sin Herre Kongen fra Danmark og havde tidligere paa Aaret paadraget sig Stridigheder med Erkebiskop Aslak, der endog truede ham med kanonisk Straf

[1]) Hadorph, l. c. p. 91—93.
[2]) Hadorph, l. c. p. 94 fgg.

for Udeblivelse fra et da afholdt Concilium i Bergen for den norske Kirkeprovinds.[1]) Fire Dage efter Forliget mellem Kongen og det svenske Raad udstedte de tolv valgte Raadsherrer af samtlige Lande i sit eget Navn den formelige Erklæring derom den 18de Octbr. 1435.

Engelbrecht, der under de foregaaende Uroligheder endog var bleven valgt til Rigshøvedsmand ved Rigsmødet i Arboga 1435, havde ikke deeltaget i dette Forlig, og han var heller ikke med et Ord bleven nævnt deri. Skulde altsaa Forliget staa ved Magt, vilde det været forbi med hans Myndighed og politiske Betydning. Men Engelbrecht var ikke den, som vilde give Magten, hvis Sødme han nu havde smagt, fra sig. Der aabnede sig ogsaa Udsigter for ham til at gjenvinde den Stilling som Rigshøvedsmand, hvortil det aristokratiske Rigsraad intetsomhelst Hensyn havde taget ved Forhandlingerne i Stockholm. Thi Erik skal strax have begyndt sit fornyede Regimente i Sverige med at overtræde de fastsatte Vilkaar og bryde sit givne Ord. En ny Rigsdag i Arboga i Januar 1436 vedtog for anden Gang at opsige Kongen Huldskab og Troskab, men det blev her ikke Engelbrecht, som sattes i Spidsen for Statsstyrelsen. Han havde sat Bevægelsen igang, men Andre kastede sig nu ind i den og vilde benytte den til at hæve sig selv. Karl Knutssøn, som repræsenterede et stærkt Parti af Adelen, fik 23 Stemmer til Rigshøvedsmand, Engelbrecht, der i Egenskab af Adelsmand ikke havde stort at sige,[2]) fik kun 3, og Adelsman-

[1]) Dipl. Norv. VII. p. 394. Ialt vare dengang i Stockholm elleve nordiske Bisper samlede; se deres i Forening udstedte Afladsbrev for Bodfærdige, der besøge eller hjelpe St. Olafs Kirke i Eidsberg i Oslo Stift (Dipl. Norv. II. p. 540).

[2]) Johannes Magnus, der (Hist. Goth., Romæ 1554, pag. 705) fortæller om sin Farfader Peder Store, at denne havde sluttet sig til Engelbrecht „vehementiore studio" og været hans „individuus

den Erik Puke, som heldede til Engelbrechts Parti, 2 Stemmer. Menigmands Stemning blev dog saameget paaagtet, at en væsentlig Deel af Krigsførelsen overdroges Engelbrecht, men denne stod nu snart ved sin Banes Ende, idet han den 27de April 1437 myrdedes af Måns Bengtssøn paa en Holme i Mälaren. Faa Almuehøvdinger have erhvervet en Plads i Historien som han. Hans Virksomhed vakte den høieste Opsigt ikke alene i de nordiske Riger, men ogsaa i Nordtydskland, hvis Krøniker udførlig omtale ham, og mærkelig er i denne Henseende den veltalende, maaskee altfor idealiserede Skildring af hans Personlighed, som hans Samtidige, Dominikaneren Herman Corner i Lybek, har efterladt [1]). Beklageligvis har ingen samtidig Dansk eller Nordmand nedskrevet hans Historie, men i Traditionen og Sagnet har han levet længe ogsaa i Danmark. Et hundrede og sexti Aar efter hans Død sad den i Syvaarskrigens Historie berømte, men som Lensherre i Nedenes i Norge berygtede Erik Munk fangen paa Dragsholm Slot i Sjelland. Han forfattede her til sin Retfærdiggjørelse nogle i flere Henseender mærkelige, endnu af Historikerne ubenyttede Memorialer til den daværende dansk-norske Regjering, Christian den Fjerdes Formyndere. Erik Munk, aabenbart en ustuderet Mand, hvis

comes usque ad ultima illius fata," beretter i sin Hist. metrop. eccl. Upsal. (Romæ 1560) p. 96, at Engelbrecht var „libertino patre apud Dalecharlos natus", hvorved maa forstaaes, at E.s Fader var bleven fra „ofrälse" optagen mellem Adelen.

1) Chronica novella (Eccardi corpus historicorum medii ævi, II, col. 1341): „Generosus quidam vir, Engelbertus nomine, Sweuo natus, homo magnæ astutiæ et industrius, — — — electus forte ad hoc a Domino ut alter Saul, et roboratus ad protegendum populum suum et ad debellandum justitiæ adversarium. — — — Militiam superba quadam extollentia animi aut cupiditate arroganti dominandi nequaquam assumsisse creditur, sed innatae miserationis pietate afflictis compatiens. — —"

historiske Kundskab om det femtende Aarhundrede ikke lettelig kan være øst af andre Kilder end den mundtlige Overleverelse, og som ærgrede sig over, at Sverige var blevet skilt fra Danmark, og ængstedes ved Tanken om, at Norge kunde gaa samme Vei, fører idelig Engelbrechts Navn i Pennen og sammenligner ham med Nils Dakke og en norsk Oprører under Syvaarskrigen, Magister Christopher Henrikssøn i Thrøndelagen, hvilken sidste han personlig havde bekjempet.[1])

II.

Af høi Interesse er det Udkast til en ny fuldstændig og saavel for Unionens som for hvert enkelt Riges Interesser betryggende Foreningsakt, som skal være udarbeidet i 1436 af de tre Erkebisper, Hans Laxmand i Lund, Olaf i Upsala og Aslak i Nidaros og et verdsligt Raadsmedlem fra hvert Rige, Axel Pederssøn (Thott) af Danmark, Christiern Nilssøn Vasa af Sverige og den tidligere nævnte Veteran Endrid Erlendssøn af Norge.[2]) Dette for sin Tid fortrinlige

[1]) „Engelbrecht, som skilte Sverige fra Danmark", — „en Engelbrechts Finants", — „de, som gaar i Engelbrechts Fodspor, under „fynantsig" Skin dermed forblænder Øvrigheden", — „Engelbrechts Disciple", — „dette er en liden Lignelse paa den Finants, som Engelbrecht, Nils Takke, Mester Krestofor og alt det Anhang" o. s. v., — „item den bemeldte Engelbrecht var størst Aarsag, det Nils Takke havde nær fordrevet Kong Gyste af alt Sverige", — „item der skal næst Guds Hjelp ingen Engelbrechts Disciple bekomme nogen Tilfælde at forføre eller gjøre Stempling under Almuen" o. s. v. („Erich Munckis schrifft om sin sagh, och huis hand mener sig at haffue til sin erklering och uskyldighedt at foregiffue". I danske Geheimearchiv.)

[2]) Trykt paa flere Steder, bedst i „Aarsberetninger fra det danske Geheimearchiv", II, 31 flg. Sammenlign Allens Haandbog i Fædrelandets Historie, sjette Udg., S. 221—222. Nøiagtigt Uddrag hos Keyser, den norske Kirkes Historie, 2, S. 514 fgg.

Arbeide, som navnlig udmærker sig ved sine fuldstændige Regler for Kongevalget, er udateret, og vi kjende heller ikke, efter hvis Opfordring og Bemyndigelse, ei heller paa hvilket Sted det er affattet. Vi kunne dog vel gaa ud fra, at Sexmandscomiteen snarest har været samlet i Sydsverige, og i intet Fald i Norge. Prøver man nu ved Hjelp af levnede Diplomer at sammensætte et Itinerarium for de to norske Medlemmers Vedkommende, kommer dette til at see saaledes ud: 1436, 4—11 April er Aslak Bolt i Throndhjem (D. N. V. p. 467); 11 Juni omtales en „episcopus Tranquilliensis“ (sic!) ved Navn Tideman som tilstedeværende i Throndhjem (V. p. 468); han er af Aslak maaskee benyttet som Vicar; 23 Juni er Hr. Endrid Erlendssøn paa Jersøen ved Tønsberg (III. p. 525); 22 August er Aslak i Bergen (I. p. 549) sammen med flere Bisper; ca. 13 Decbr. ventes han til Oslo (VI. p. 492); 20 Decbr. er han i denne By (V. p. 469), hvor han endnu forekommer i Januar, Februar og April det følgende Aar, (II. p. 543 og 544, IV. p. 631). Det forekommer efter dette sandsynligt, at de sex Raadsmedlemmer have været samlede ud paa Høsten 1436, ved hvilken Tid et svensk Raadsmøde vides at have fundet Sted i Søderkøping.[1])

Kong Erik havde efter den fornyede svenske Opstand imod ham søgt de nu med ham udsonede vendiske Stæders Mægling og sendt som Gesandter til disse Stæder tvende af sine betydeligste og mest trofaste Mænd, Grev Hans von Nougarten (Eberstein) og Holsteneren Erik Krummedike, som

[1]) Regesta diplom. hist. Dan. I. 414. At Udkastet skulde være udarbeidet i Kalmar under den store dansk-svensk-hanseatiske Congres der (fra 15de Juli af, se nedenfor), antages af Styffe (Bidrag til Skandin. Hist. II. CVIII), men forsaavidt som de to Nordmænd virkelig skulle have deeltaget deri, er det ei rimeligt, da Aslak Bolt neppe fra dette Møde, der tog meget lang Tid, kan være kommen til Bergen allerede i August.

under den lange slesvigske Krig var gaaet over paa det danske Parti. Underhandlinger mellem Kongen og hans frafaldne svenske Undersaatter havde derpaa fundet Sted i Vadstena i Slutningen af Mai, Stilstand blev opnaaet og et Møde i Kalmar berammet til 15 Juli 1436. Det blev talrigt besøgt, Kongen mødte med tre pommerske Hertuger og flere tydske Grever og Riddere, Sendebud indfandt sig fra de vendiske Stæder Lybek, Wismar, Hamburg og Lüneburg, ligesaa 15 danske, men, saavidt vides, ingen norske Raadsherrer. Kongen opnaaede paany Gjenindsættelse, men atter paa de gamle Vilkaar, at Slottene skulde besættes med Indfødte. Han stødte strax Svenskerne ved at gjøre Bengt Steenssøn, Fader af Engelbrechts Morder, til Befalingsmand paa Kalmar Slot. Fra Kalmar drog Erik til Gotland, hvor han paa Grund af Omstændighederne kom til at overvintre.[1])

Medens disse for de forenede Riger vigtige Begivenheder foregik i Sverige, havde Norge været Skuepladsen for en her meget usædvanlig Begivenhed, nemlig et Oprør, det første bekjendte siden Magnus Erikssøns Dage, da endeel af Høvdingerne gjentagne Gange, først (1333) forholdt Kongen Tønsberghuus, og derefter (1338—1339) paany reiste sig, dennegang med Akershuus som Støttepunkt, uden at der nogen af disse Gange kan være kommen til noget alvorligt krigerisk Sammenstød. Bevægelsen under Erik af Pommern gik dybere ned og havde et videre Omfang.

At Norge havde Grund til Misfornøielse med Erik, lader sig ikke negte, thi han havde her, som i sine øvrige Riger, forsømt sine Regentpligter og ladet Alt gaa sin egen Gang, idet han udelukkende havde levet for nogle enkelte

[1]) Styffe, Bidrag til Skandinaviens Historie, II. CVII—CIX.

Yndlingsplaner, fornemmelig for at erobre Slesvig og at faa sin pommerske Fætter Bugislaus antagen til Thronfølger, forøvrigt ogsaa at fremme Birgittinerordenens og enkelte andre kirkelige Interesser. Siden 1405, da hans Pleiemoder lod ham gjøre en Reise i det Søndenfjeldske, har han neppe sat sin Fod paa norsk Jordbund;[1]) han sørgede aldrig for, at der indsattes nogensomhelst Centralregjering, end ikke Cantsleren havde Ophold i Riget, men færdedes hos Kongen i Danmark; Russerne havde ustraffet kunnet herje de nordlige Egne, og Vitaliebrødrene to Aar efter hinanden (1428 og 1429) hjemsøgt Bergen. Norges Forhold til den lange slesvigske Krig er endnu altfor lidet belyst. At Landet gjentagne Gange blev beskattet i den Anledning, er givet, skjønt nu neppe mere end et af Skattebrevene haves, nemlig et fra 1415,[2]) men det er endnu ikke bragt ret paa det Rene, hvorvidt Nordmændene have deeltaget i selve Kampen, skjønt dette engang fortælles af Herman Corner.[3]) I 1421 hændte det, at Kongens Fogder holdt Thing med Almuen paa Hede-

---

[1]) Naar man har ment, at han 1425, 7 Mai, skal have udgivet en Forordning paa Akershuus og altsaa da været der tilstede (Grønlands hist. Mindesmærker, III. 159), hvilket endnu Keyser (N. Kirkes Hist., 2, S. 497) skjønt med nogen Tvivl anfører, da er dette aabenbart feilagtigt. Brevet er kun saaledes, som Tilfældet var med Landsvistbreve, udstedt i Kongens Navn og under hans Segl, thi Erik var dengang neppe kommen hjem fra sin store Udenlandsreise og Pilgrimsfærd (cfr. Styffe, Bidrag til Skandin. Hist., II, LXXXI). Et Brev af 15 Mai 1425 (D. N. II. p. 509) vil desuden vise, at Erik ved de Tider var fjernt fra Norge.

[2]) Kong Erik paalagde 16 April 1415 fra Helsingborg Almuen i Viken paa Grund af forestaaende Ufred og Orlog i Lighed med Almuen i Danmark og Sverige at udgive fuld Udfare-Leding inden 14 Dage mod selv at være fri for at drage ud. (Dipl. Norv. IX, 218). Lignende Breve ere selvfølgelig udgivne ogsaa for de øvrige Landsdele.

[3]) H. Corneri Chronica novella (Eccardi corpus, II, 1270) sub anno 1426.

marken og begjærede Udfare-Leding, men Bønderne gave det mærkelige Svar, at de, om de maatte slippe for at udrede Penge, gjerne vilde tjene i Hæren.[1]) Samtidig med at Krigsskatterne kom til de sædvanlige Paalæg, voxede de Udtællinger, som paalagdes af den romerske Curie, tildeels ogsaa af Conciliet i Basel. Disse sidste Byrder paalagdes vel især Geistligheden, der blev alvorlig beskattet, men selvfølgelig har denne igjen søgt at holde sig skadesløs hos Menighederne.

Værre end alle disse Paalæg have dog sagtens de Misbrug været, hvori de, som det lader, fuldstændig ucontrollerede Sysselmænd eller Fogder gjorde sig skyldige, og om hvilke man faar et temmelig klart Begreb ved at erfare om Herman Moltekes Færd i Borgesyssel. Denne ovenfor leilighedsvis nævnte Mand, en over Sverige indkommen Væbner af meklenburgsk Slægt, havde ægtet Borghild, Datter af den i Dronning Margretes Dage meget fremtrædende Ridder Hr. Agmund Berdorssøn Bolt til Thom og Throndstad, der i sin Tid længe havde været forlenet med Akershuus (hvor han forekommer i Aarene 1390—1404) og deeltaget i det store Møde i Kalmar 1397; og han nævnes, saavidt vides, sidste Gang 1418.[2]) Denne Herman Molteke var allerede

[1]) Jahn i Molbechs Nord. Tidsskr. for Historie, Literatur og Konst, B. 1, S. 22 efter utrykt Brev i Dipl. Langebek. I sin Unionshistorie har Jahn (p. 194) optaget efter Abr. Kall (i Nye Danske Mag. 2, 68) Fortællingen om, at endog Helgelands og Finmarkens Mandskab ved Aar 1420 tjente mod Holstenerne baade Sommer og Vinter og derfor (!) ikke kunde forsvare sin Hjemstavn mod Russerne. Men dette er en fuldstændig Misforstaaelse af Almuens Brev til Kong Erik, der nu er trykt i Dipl. Norv. I. p. 480.

[2]) Hr. Agmund (gift med Gunhild Bergsveinsdatter, en Søster af Haakon Stumpes Hustru Elin) nævnes udtrykkelig i 1418 (Cod. Munkalivensis, p. 69—70) som Aslak Bolts Frænde; paa samme Sted nævnes en Bjarne Agmundssøn paa en saadan Maade, at man maa antage ham for Hr. Agmund Bolts Søn, og denne Bjarne

1413 indkommen i Norge og som sagt gift med Borghild Agmundsdatter, en, som det lader, dygtig og ferm Kone, og havde maaskee allerede da en Forlening i Borgesyssel. Her opførte han sig ganske saaledes, som den meklenburgske Adel var vant til at gjøre i sit Hjemland, og som den havde opført sig i Sverige under Kong Albrechts Regjering. Klagerne udebleve ikke og vare navnlig i 1424 og 1425 meget høirøstede, og hans Færd synes efter disse at have lignet Jesse Erikssøns bekjendte Bedrifter i Dalarne. „Han red hjem til Bønderne i Flok og gjæstede dem med Overvold, tog med sig hvem han vilde, og drog ei bort, før det lystede ham, hvad Ingen før havde gjort. Han fangede Folk uden Lov og Dom, førte dem ud af Lenet og tog deres Gods. En Kone var i „Moltekes Jern“ fra Korsmesse om Vaaren til Helgemesse om Høsten og slap ikke ud af Jernet førend samme Dag, da hun fødte et Barn. En Mand var skamslaaet, saa han ei forvandt det, selv til en Sognepræst red han med Vaaben og tog hans Gods.“ Dette skede i 1424. Bønderne forbitredes og reiste sig til Modstand. „Vi fattige Mænd, heder det, ræddedes, at han kunde gjøre Sligt

kaldes tillige Aslak Bolts „Maag.“ I Dipl. Norv. VI. p. 443 og V. p. 477 nævnes (1422 og 1438) hans Hustru Gyrid Aslaksdatter, altsaa en Datter af Erkebispen. Bjarne var i 1438 død og havde efterladt Børn; hans Enke Gyrid var da gift igjen med Haakon Hoskoldssøn, udentvivl den samme, som 1440 (D. N. V. p. 498) var Lagmand i Oslo. Frændskabet mellem Aslak og Hr. Agmund Bolt maa paa Grund af deres Børns Giftermaal have været fjernere. Maaskee har ogsaa Bjarne været uægtefødt, siden Thom Gaard og overhovedet Agmunds ansete Stilling gik over til Svigersønnen Herman Molteke. Ogsaa Aslak Bolts Søster, Elsebe Harniktsdatter, var gift med et Medlem af den dengang i Norden overvættes stærkt udbredte Slægt Molteke, nemlig Hr. Johan M. Denne var allerede 1419 Biskop Aslaks Svoger (Cod. Munkal. p. 70) men forekommer siden neppe i Norge, førend han i Decbr. 1444 nævnes som norsk Rigsraad (Dipl. Norv. VIII. p. 349).

med Flere, og saa gik vi sammen og kjørte ham ud af Lenet.“ Saavel Landbønderne paa Krongodset som den øvrige selveiende Almue bade derpaa Kongen om en ny Foged, men fik sandsynligvis ikke Svar; Erik var selv ogsaa dengang udenlands paa sin Færd til Keiser Sigismund og til Jerusalem. Imidlertid gjorde Herman Almuen gode Løfter og kom atter i Besiddelse af Lenet, men allerede i 1425 var Forholdet mellem ham og Bønderne lige misligt, og Almuen klagede paany til Kongen med Trudsel om at forlade sine Gaarde, men Herman blev fremdeles siddende.[1]) Endnu i 1456 levede Herman,[2]) nu forlængst slagen til Ridder, i Norge. Hans Søn, Hr. Olaf Molteke, skjænkede 1472 Jordegods til Hovedøens Kloster for sine Forældres Sjele.[3])

Herman Molteke har udentvivl været den værste af Datidens Fogder, men visselig langt fra den eneste af disse, som benyttede sig af Omstændighederne til endog grovt at forurette Almuen. Ogsaa indfødte Høvdinger havde for længe siden lært at misbruge sin Stilling. Exemplet kom fra Danmark og Sverige, som igjen stærkt paavirkedes fra Nordtydskland, især Landene langs Østersøen, hvor en oprindelig erobrende Adel havde gjort den vendiske Almue til Livegne. Allerede i fjortende Aarhundrede har man Spor til, at endog Hr. Jon Hafthorssøn har været en af Bondeplagerne. Han havde paa sin Gaard Elline (Ellingaard) en „mørk Stue“ (Fængselskjelder), hvor han lod Bønder hensætte i Baand og Lænker og tilegnede sig vilkaarlig Bønders Jordegods.[4]) Og i Erik af Pommerns Dage undgik end ikke Hr. Endrid Erlendssøn af Losna, en af det nationale Aristokratis allerfor-

[1]) Dipl. Norv. II. p. 506—510.
[2]) Kraft, Norges Beskrivelse. 1, S. 86.
[3]) Dipl. Norv. V. p. 632.
[4]) Dipl. Norv. II. p. 501.

nemste Repræsentanter, alvorlige Klager fra Bønderne i Tønsberg Len.[1]) Naar Mænd i den Stilling og med den Formue, som de to nysnævnte Herrer, have tilegnet sig Nabolandenes Opfatning af en Jorddrots og Lensmands Forhold til Bonden, er det ei at tvivle paa, at laverestaaende Embedsmænd og underordnede Betjente have været langt værre.

Samler man i en Sum, hvad vi have anført om Forholdene, navnlig i det sydlige Norge ved denne Tid, ser man, at der ikke stod godt til, og at det Oprør, hvorom vi skulle fortælle, ingenlunde var uforklarligt. Desværre er ikke dette med et Ord bleven omtalt af nogen samtidig eller Begivenhederne nogenlunde nærstaaende Chronist, vi ere ene og alene henviste til Diplomer, hvis Chronologi endog ikke altid er sikker, og Fremstillingen vil her, som altfor ofte i Unionshistorien, aldrig kunne opnaa Klarhed, end sige Fylde og Liv.

De første Spor af Bevægelsen iagttage vi i Juni 1436. I dens Spidse staar en Mand ved Navn Amund Sigurdssøn. Hans Sigil viser os, at han har været af Familien Bolt, altsaa af fornem Slægt. Han maa da nærmest antages for at have været en Søn af Hr. Sigurd Berdorssøn Bolt (en Broder af Hr. Agmund paa Thom), der nævnes som Ridder 1407 og i det følgende Aar maa have været forlenet med

[1]) D. N. I. p. 499. Hr. Erlend nævnes ikke ved Navn i Klagen, men vides paa den Tid at have været forlenet med Tønsberg Len; det er altsaa ham (eller en af ham i hvert Fald afhængig Underfoged), over hvem der klages. Forresten indeholder Klagebrevet en mærkelig Paaberaabelse af de Love, som de *„hellige Konger Magnus Konge og Haakon Konge“* havde givet. Ved den hellige Kong Haakon kan vel kun tænkes paa Haakon den Gamle, hvis Tilbedelse som Helgen var ret udbredt, for hvem der existerede et Alter i Oslo, og for hvem endog Christiern den anden søgte om Canonisation, men hvem er den hellige Kong Magnus? Skulde maaskee Magnus Smeks ulykkelige Dødsmaade have skaffet ham Helligheds Ry?

Marker, hvor nemlig hans Ombudsmand omtales.[1]) Paa den Maade maa Amund Sigurdssøn have været et Sødskendebarn af Herman Moltekes Hustru Borghild. Hans Livsforholde ere forøvrigt ubekjendte; kun kan man slutte, at ogsaa han har havt en Forlening i det nu saakaldte Smaalenene, hvor i det Hele hans Æt meget har bevæget sig.[2]) Flere af Hovedmændene blandt hans Folk synes ogsaa at have hørt hjemme i disse Egne.[3]) Ligeledes antage vi, at han er den samme „Amund Bolt,“ som senere i 1453 omtales i Sverige og da synes at høre hjemme der.[4]) Maaskee har han allerede nu, f. Ex. ved Giftermaal, havt svenske Forbindelser, og i ethvert Fald kan det neppe slaa Feil, at dette norske Oprør er bleven fremskyndet ved Rygtet om Engelbrechts Reisning i Sverige og om den rivende Fremgang, som denne havde havt i Naboriget. For Amund Sigurdssøn har Engelbrecht sikkert staaet som Forbillede.

Den Bevægelse, for hvilken han stod i Spidsen, udstrakte sig over hele Oslo Bispedømme, Viken i snevrere Forstand, Borgesyssel, Solør, Romerike, Oslo Herred, Lier, Vestfold og Skiens Syssel, men det var dog kun Almuen, der reiste sig. Amund var af Bønderne formelig kaaret til „Høvedsmand og Forsvarer.“[5]) At Hensigten har været at støde Kong

---

[1]) Dipl. Norv. I. p. 445.

[2]) Dipl. Norv. II. p. 446. (Idd, Ingedal, Skjeberg og Aabygge). Hertil kan ogsaa føies, at han besad Eiendom paa Eker. (D. N. III. p. 530).

[3]) Blandt de 26, som navngives blandt hans vigtigste Folk i Juni 1436 (D. N. III. p. 526), er der tre (Amund Asserssøn, Erik Olafssøn og Amund Andressøn), som i Februar 1437 atter forekomme blandt de omtrent ligesaa talrige Repræsentanter for den oprørske Almue og da særlig opgives at have hørt hjemme i Borgesyssel (D. N. II. p. 544), og disse tre ere de eneste Navne, som forekomme ved begge disse Leiligheder.

[4]) Samll. til N. F. Sp. o. Hist., 3, S. 537.

[5]) Dipl. Norv. II. p. 544—45.

Erik fra Norges Throne, siges intetsteds ligefrem, men dét er vel rimeligt, at Amund i denne Henseende har villet lade det komme an paa, hvorledes det tilsidst gik i Sverige. Desto mere bestemt optraadte han og hans Flok imod alle Danske og Udlændinger, som havde faaet Indgang i Riget som Embedsmænd *(Valdsmenn)*. Paa alle Bygdething rundt omkring vedtoges, at saadanne ei skulde taales. Det heder udtrykkelig, at han fordrev flere saadanne fra deres Len,[1]) uden at vi dog kjende Navnene paa nogen, hvem denne Skjebne rammede. Det kan i ethvert Fald neppe have været andet end Fogder eller Lensherrer i smaa Len.

St. Hansaften 1436 stod Amund med sine Folk paa Jerseen udenfor Tønsberg, vistnok i den Hensigt, om muligt, at bemægtige sig Tønsberghuus, hvor den gamle Hr. Endrid var Høvedsmand. Urolighederne maa allerede have varet ikke saa ganske kort, thi Kongen var underrettet derom, og der var allerede kommen Breve fra ham til Raadet og Lagmændene. Fra flere Kanter vare flere Rigsraader og andre Adelsmænd ilede til Tønsberg, ialt elleve foruden Hr. Endrid selv, blandt dem dennes ansete Søn Erlend, Olaf Haakonssøn Stumpe, Sigurd Jonssøn og Mats Jacobssøn (Rømer)[2]) samt Akershuus's Befalingsmand, Hr. „Svarte Jøns," vistnok den mægtigste Mand paa hin Kant.[3]) Hr. Jøns var Søn af den af Dronning Margrete meget yndede Nils eller Nisse Svarte-Skaanung, en af Dronningens vigtigere Støtter i Kampen mod Albrecht af Meklenburg; Faderens Tilnavn, oprindelig vistnok et Øgenavn eller Slængenavn, var gaaet i Arv paa Sønnen. Denne var 1419 forlenet med Slottet

[1]) Dipl. Norv. II. p. 547.
[2]) Var 1432 og rimeligvis fremdeles forlenet med Veme Skibrede i Borgesyssel (de nuværende Præstegjelde Skibthvet og Spydeberg).
[3]) Dipl. Norv. III. p. 526.

Øresteen i Vestergøtland og medundertegnede da et Forbund mellem Kong Erik og Polen,[1]) og idetmindste siden 1431 havde han Akershuus og dertil flere andre Len, saaledes Skiens Syssel, Hedemarken o. s. v. Vi have leilighedsviis omtalt, at han i Stockholm deeltog i Forhandlingerne 1435 om Kong Eriks Gjenindsættelse. Han var svensk Rigsraad, men optraadte her ogsaa som norsk, noget, der faldt omtrent af sig selv baade paa Grund af hans høie Stilling i Landet, og fordi Rigernes Raad nu i mere end en Menneskealder havde været ansete som en fælles Corporation. Han var gift med en Frue fra sit Hjemland Sverige, Fru Ingeborg Nilsdatter (Natt och Dag).

Hr. Svarte Jøns havde vistnok allerede havt blodige Sammenstød med Oprørerne, thi det Vidnesbyrd om sit Forhold til Opstanden, som han længere ud paa Aaret fandt sig beføiet til at lade sig meddele af Kannikerne i Oslo, synes at maatte henføres til denne Tid. Han havde først advaret Amund og hans Tilhængere, men da dette ei nyttede, „havde han gjort dem saadan Modstand, at han havde derover fanget baade Døde og Saarede.“ [2]) Men i ethvert Fald indlode nu de nævnte Herrer og Væbnere sig i Underhandling med Amund Sigurdssøn og 26 af hans fornemste Ledsagere paa Jersøen, og der blev St. Hansaften sluttet en Art Vaabenstilstand. Denne gjør Indtryk af, at Amund for Øieblikket har været den stærkere. Betingelserne gik nemlig ud paa, at begge Parter gjensidig skulde holde Fred indtil Mortensdag (11 Novbr.) og Amunds og hans Partis Klager imidlertid retslig undersøges i Oslo fjorten Dage efter Mikkelsdag, hvor Raadet og Lagmændene, hvem Kongen havde tilskrevet,

[1]) Huitfeldt, p.678, hvor han kaldes „Johannes Sortskaaning af Øresteen.“
[2]) Dipl. Norv. III. p. 528.

skulde møde. Men „danske Mænd" i Landet skulde ikke have Fred længere end til St. Olafs Dag (29 Juli) paa to navngivne Undtagelser nær, Herlaug Pederssøn (Hr. Svarte Jøns's Underfoged i Skiens Syssel) og Jusse Thomassøn, (udentvivl ogsaa Foged), hvilke to sagtens have været mere velseede af Almuen.[1]) Efter 29 Juli skulde danske Mænd ikke taales, rigtignok med de meget væsentlige Undtagelser: „Ridderskabets Tjenestemænd" og „skjellige Arvingsmænd" (nærmest Indgiftede), som skulde faa Lov at blive, „saalænge de fore med Skjellighed."[2]) Meningen har altsaa været, at ingen Dansk eller Udlænding skulde taales som selvstændig Embedsmand eller Foged.

Det fastsatte Møde i Oslo blev der ikke noget af, og Urolighederne brøde ud paany. Hr. Svarte Jøns var imidlertid bleven beskyldt for hemmelig at begunstige Oprørerne, og denne Beskyldning var bragt for Kong Eriks Øren. Han fandt det derfor nødvendigt at lade Kannikerne meddele sig det ovenfor omtalte Vidnesbyrd den 15de October 1436 om hans aabenbart — siden det allerede var bekjendt, at Kongen vidste om Tingen — for længere Tid siden stedfundne Feide med Oprørerne. Disse droge nu imod Oslo By og trængte ind i Byen selv, hvor de bemægtigede sig den faste

[1]) Herlaug Pederssøn, Underfoged i Skiens Syssel først for Timme Jonssøn (en Adelsmand af uvis Slægt, gift med Ebba Eriksdatter Krummedike, Søster af Hr. Hartvig Krummedike, men neppe, som Munthe har ment, selv tilhørende Hafthorssønnernes Æt), dernæst for Hr. Svarte Jøns, boede paa Mærden (Mæla) ved Skien, deeltog i 1458 som Rigsraad i det store Møde i Skara, men var Aaret efter død. Han skal have været gift med Adalis Erlingsdatter. Et Opløb mod ham omtales 1444 (Dipl. Norv. V. p. 522). — Jusse Thomassøn forekommer 1422 som Væbner i Oslo (Dipl. Norv. IV. p. 596) og boede 146C paa Huseby i Lier, „krank og ufør." Han var gift med Hustru Kirsten Olafsdatter og havde Sønnerne Knut og Christiern.

[2]) Dipl. Norv. III. p. 525—527.

Bispegaard, hvorfra Biskop Jens, der ikke nævnes under disse Begivenheder, sandsynligvis, som sædvanlig, var fraværende. Bispegaarden blev imidlertid nu omringet af Hr. Svarte Jøns fra Akershuus med hans Tjenere samt Sigurd Jonssøn og Lagmanden i Oslo, Simon Bjørnssøn, tilligemed „alle Borgerne" i Byen, der altsaa stode paa det loyale og kongelige Parti. De gjorde Mine til at ville indtage Bispegaarden med Magt, men Amund Sigurdssøn, som vel ikke stolede paa i Længden at kunne holde sig, fandt det nu klogest at overgive Gaarden til Hr. Svarte Jøns „paa St. Halvards og sin Herre Kongens Vegne." Han og hans Folk nedlagde da Vaaben og lovede herefter aldrig at være Kongen, Rigsraadet, Rigets Mænd eller Oslo Stad imod i Ord, Raad eller Gjerning. Amund bad om Kongens Naade og lovede at tjene ham efter yderste Formue med Liv og Gods. Denne Capitulation fandt Sted den 13de December 1436, og et Document blev opsat desangaaende. Af megen Interesse er det, at fem Personer, der betegnes som „gode Mænd," det vil i Tidens Sprog sige Adelsmænd, vare paa Bispegaarden med Amund og beseglede dette Brev med ham. Ingen af dem hører til de bekjendte og ansete Adelsslægter, men de hørte heller ikke til Almuen, og deres Deeltagelse i Opstanden viser, at denne ikke i den Grad, som man gjerne har troet, har været et blot og bart Bondeopløb. De fem gode Mænds Navne vare Thormod Gunnarssøn, Baard Thoressøn, Niklis Ivarssøn, Halvard Thoressøn og Gudmund Helgessøn.[1]) Halvard Thoressøn nævnes ogsaa mellem Amunds Mænd ved Forliget

[1]) Dipl. Norv. III. p. 528—529. I det svenske Rigsarchiv, hvorhen flere Stykker af Hr. Svarte Jøns's Archiv ere komne, bevares to af disse gode Mænds Segl: Halvard Thoressøns, der har Omskrift *Halvardus Thoreri* og er deelt i to Felter, hvoraf det ene indeholder en halv Lilje, det andet et opspringende Dyr, — og Baard Thoressøns, der er temmelig utydeligt.

paa Jersøen. Tænkeligt er det, at han kan være den samme Mand, som vi snart skulle lære at kjende under Navnet Halvard Graatop. Rimeligviis samtidig med Bispegaardens Overgivelse sluttede Amund og hans Mænd ogsaa en Convention med Biskop Audun af Stavanger, en tønsbergsk Abbed, flere Kanniker og endeel Verdslige, fornemmelig Raadmænd og Borgere af Oslo, hvori Stridighedernes endelige Afgjørelse henskjødes til Erkebiskop Aslaks snart forventede Ankomst til Oslo, og begge Parter lovede hinanden Fred og Ro indtil den Tid.[1]) Allerede den 20de December var Erkebiskop Aslak indtruffet i Oslo, hvor han lod afholde et af de i hans Tid usædvanlig hyppige norske Provincialconcilier. I Forening med Biskop Audun, Hr. Svarte Jøns[2]) og Lagmanden Simon Bjørnssøn lod derpaa Erkebispen indkalde til Oslo Repræsentanter for Almuen rundt i hele Stif-

[1]) Denne Convention er bevaret i en saa beskadiget Tilstand, at Datum og en stor Del af Indholdet er gaaet tabt, see Dipl. Norv. VI. p. 492—494. Men at Documentet, som af Udgiverne antaget, skulde være fra „før 13 Dec. 1436," forekommer mig mindre rimeligt. Det heder jo i samme, at der skal være Fred, og ikke desto mindre berettes i Capitulationen af 13 Decbr., at Borgerne bestollede Bispegaarden. Jeg antager derfor begge Diplomer for omtrent samtidige, men dog det, der indeholder Capitulationen, for det ældste. At man ved „Magnusmesse" her med Lange maa forstaa 13 December, ikke 16 April, er derimod uden al Tvivl rigtigt. I modsat Tilfælde vilde vor hele Fremstilling kuldkastes.

[2]) I det herom handlende Document er gjentagne Gange Svarte Jøns's Navn blevet læst feil. Jahn, den første, der har fremdraget det (Unionshist. 513 fgg.), har læst Originalens „*Hr. Swort Jeness*" som *Ewort Jenesen,* og Lange har (Dipl. Norv. II. p. 544) udfyldt det til *S(i)wort Jeness(on)* og derved forstaaet Nordmanden Sigurd Jonssøn, hvorefter han i sine biographiske Oplysninger om denne Mand (Norsk Tidsskr., 4, S. 69) har gjort Sigurd Jonssøn til Befalingsmand paa Akershuus og Ridder allerede 1437. At *Swort Jeness* imidlertid er Hr. Svarte Jøns, er saameget klarere, som denne endnu den 9de August 1438 var Slotsherre paa Akershuus; Sigurd Jonssøn fik først Ridderslaget af Christopher af Bayern. Misforstaaelsen er ogsaa gaaet over i Keysers Kirkehist. (2, S. 520).

tet. I Midten af Februar 1437 indfandt sig ogsaa 24 saadanne navngivne Fuldmægtige for Bønderne, nemlig 3 fra Viken, 6 fra ydre Borgesyssel, 1 fra Solør, 2 fra Vestfold, 1 fra Skiens Syssel, 1 fra Nes Tridjung (Store-Nes paa Romerike), 1 fra Lier, 1 fra Oslo Herred, 1 fra Marker samt 7, hvis Hjemstavn ikke nævnes.[1]) Desforuden fremmødte en stor Deel Almue „fra mange andre Bygder og andre Biskopsdømmer.“ Paa Kong Eriks Vegne mødte Provsten ved Apostelkirken i Bergen, Hr. Thorleif (eller Thorlak) Olafssøn, en Nordmand, som stod i fortrinlig Yndest hos Kongen, og hvem han kort førend Engelbrechts første Opstand havde forsøgt at paatvinge Svenskerne som Erkebiskop af Upsala; i 1435 havde han, som vi hørte, været tilstede ved Forhandlingerne i Stockholm. Det er den samme Mand, som kort efter blev Biskop i Viborg og tilsidst i Bergen, hvor han i 1455 blev slaaet ihjel af Hanseaterne. Provst Thorleif havde nu Kongens Breve med (fra Gotland?) til Rigsraaderne Hr. Endrid Erlendssøn, Erlend Endridssøn, Mats Jacobssøn, Kolbjørn Gerst, Henrik Schacht, Bent Harniktssøn, Thorgaut Benktssøn og Erik Sæmundssøn, samt til Lagmændene af Oslo, Bergen, Tønsberg, i Viken og Skiens Syssel. Samtlige disse nævnte Mænd synes at have mødt i Oslo, og her fandt nu i Bispegaarden Forhandlinger Sted mellem de to Bisper og de verdslige Raader og Embedsmænd paa den ene og Amund Sigurdssøn og Almuen paa den anden Side. Efter at man, som det synes, havde forhandlet paa femte Dag, sluttedes en endelig Overeenskomst den 18de Februar 1437.

Denne indeholdt i det Væsentlige Følgende. Almuen lovede med oprakte Hænder Kong Erik Lydighed alle hans

---

[1]) Blandt dem var Thjostolf Gunnarssøn Holk, Fader til Gunnar Holk, der senere blev Biskop i Oslo. Se Samll. t. d. N. F. Sp. og H., 4, S. 545 fgg.

Livsdage og forbandt sig til ikke oftere at gjentage det Skridt, den havde vovet, paa egen Haand at vælge en Høvedsmand. Hvo der handlede herimod skulde som Landraademand have Liv og Gods forbrudt. Raadet lovede til Gjengjeld paa Kongens Vegne, at denne skulde holde sine Undersaatter, lærde og læge, ved Lov og Ret. Amund Sigurdssøn svor knælende en Ed paa Bog og Helligdomme at ville være Kongen tro sit hele Liv. Paa den anden Side lovede Raadet at anvende al sin Indflydelse hos Kongen, for at Amund maatte blive tagen fuldstændig til Naade, samt at han for indeværende Aar maatte faa Lov til at oppebære Ledingen af fire navngivne Skibreder i Borgesyssel (med hvilke han udentvivl før sin Opstand har været forlenet), samt at han derhos (vistnok som Erstatning for hine fire Skibreder, som han ved Udgangen af dette Aar skulde opgive) maatte faa Lensbrev paa Færøerne. Ogsaa for den menige Almue vilde Raadet udvirke Kongens fulde Tilgivelse. Dernæst lovede Raadet at skrive til Kongen, at han herefter ikke skulde ansætte Udenlandske som Embedsmænd (*valdsmenn*) i Norge, hverken aandelige eller verdslige; under „Udenlandske“ indbefattedes her tydeligviis ogsaa danske. Disse Udlændinge havde nemlig, heder det, forurettet Landets Klostre og Kirker, Lærde og Læge. Indgiftede Udlændinge skulde faa Lov at blive i Landet mod at sværge Kongen, Riget og Rigets Mænd Huldskab og Troskab, men Embedsmyndighed skulde end ikke de kunne udøve. Raadet skulde bede Kongen drage Omsorg for, at de nu fordrevne danske og udenlandske Mænd ikke fiendtlig anfaldt Riget. Endvidere forbandt Raadet sig til at anmode Kongen om, at Norge igjen maatte faa sin egen Drost, samt stadig Mynt, og at Rigsseglet, der længe havde været i Danmark, maatte komme tilbage, det vil sige, at man maatte faa en Cantsler med

fast Bolig i Landet selv, hvilket i Eriks Tid som oftest ikke havde været Tilfældet. Særlig skulde dernæst gjennem Raadet gjøres Forestillinger til Kongen om Forholdene i Viken (Baahuslen), hvilken Landsende angaves at befinde sig i mere end almindelig mislig Forfatning formedelst umilde Fogders Udsugelser. Efter at alle disse Punkter vare antagne, lyste Raadet en evindelig Fred og Tilgivelse over alt Norges Rige, „som nu var i Opstand.“ [1])

Ligesom Amund Sigurdssøns Reisning uden Tvivl er fremkaldt ved den svenske Opstands Exempel, saaledes minder ogsaa dette Compromis om de gjentagne Overeenskomster mellem Kong Erik og de Svenske. Det gaar ogsaa her ud paa, at en særlig Regjering i Landet skal gjenoprettes, og at Indfødte alene skulde sættes til Høvdinger og Embedsmænd. Forøvrigt kom denne norske Overeenskomst ikke til at medføre synderlige Følger. Norge fik først over to Aar senere en Drost, og med Hensyn til Lenene blev den forlangte Indfødsret aldrig fuldt iagttagen, skjønt den paa den anden Side heller ikke førend fra Begyndelsen af det sextende Aarhundrede i den Grad blev tilsidesat, som hidtil almindelig er blevet antaget. Det er meget uheldigt, at vi netop for den Tids Vedkommende, som gaar nærmest forud for Amund Sigurdssøns Opstand, kjende saa lidet til, hvem der have havt de mindre norske Len inde. For Erik af Pommerns tidligere Dage yde Diplomerne bedre Oplysninger, og da har aabenbart de danske Embedsmænds Tal i Norge været meget ringe, svenske, tydske og tydsk-svenske forekomme derimod hyppigere. Saameget er vist, at Klagen over dansk Indtrængen maa ansees for stærkt overdreven.

Vi have allerede ovenfor angivet det eneste Spor, vi

---

[1]) Dipl. Norv. II. p. 544 fgg.

kjende af Amund Sigurdssøns Skjebne efter 1437. Men med hans Aftræden fra Skuepladsen i Norge vare Urolighederne ikke forbi. De udbrøde paany i det følgende Aar. Anføreren var dennegang Halvard Graatop, muligens den samme „gode Mand" Halvard Thoressøn, vi ovenfor have nævnt mellem Amund Sigurdssøns Tilhængere baade ved den første Overeenskomst paa Jersøen og ved Overgivelsen af Oslo Bispegaard. Forresten forekommer der i Kilderne ingen Oplysning om hans personlige Forhold, men en endnu levende, om end dunkel og afbleget Tradition giver os dog et Vink om, hvor han hørte hjemme. Paa Gaarden Holte i Drangedals Hovedsogn findes nemlig paa en Aas nogle Ruiner af en Skandse, som benævnes „Graatopslottet," men hvis Stene dog nu fordetmeste ere borttagne til Huse paa Gaarden. Naar nu hertil kommer, at Sagnet i Bygden tillige veed at fortælle om „en gammel Helt" ved Navn „Hr. Halvor," da synes det ikke at kunne omtvivles, at Drangedal har været den historiske Halvard Graatops Hjembygd.[1])

---

[1]) L. Daae's Norske Bygdesagn, (første Samling), Chra. 1870 p. 60 (efter C. N. Schwachs „Thelemarkiske Optegnelser" i „Bratsbergs Amtstidende"). Til det her Anførte kan en af daværende Sognepræst Meldahl i 1743 forfattet Beskrivelse over Drangedal (Chra. Univ. Bibl. Mscr. No. 418 Fol.) tilføies følgende: „I Tørrisdals Annex ligger en Gaard Vraalstad, som nu beboes af tre fattige Opsiddere. Midt i denne Gaard staar et gammelt høit opbygget Huus, der er nedenfor af en maadelig Bygnings Længde, men ovenfor bredere og omsat med Gange og Svaler, hvorpaa ere tilsyne rundtomkring smale Huller, ikke langt fra hinanden, hvilke smaa Huller svare til de Huller, som ere i Huset af sig selv, der er bygt af tykt Tømmer, og derudi findes intet Vindue uden samme smaa Huller. Men forunderlig, at strax inden Døren paa den ene Side staar tre Senge efter hinanden, som ere paa en særdeles Maade stærke og høie byggede. End foruden sees Bænke om Væggene og et Bord paa Gulvet. End ydermere findes der endnu et langt jernbeslaget Skriin, hvorudi er mangfoldige Pergaments-Breve, som Ingen her kan læse eller forstaa. Men af

Halvard Graatops fleste Tilhængere hørte hjemme i de nuværende Fogderier Bamble og nedre Thelemarken, maaskee især i Gjerpen. I Aaret 1438 drog han i Spidsen for en vistnok temmelig talrig Bondehob østover Landet. Af hans og hans Tilhængeres Bedrifter kjendes først, at Høvdingesædet Brynla ved det nuværende Frederiksværn blev hjemsøgt af dem. Denne Gaard tilhørte dengang en adelig Enke, Hustru Sigrid Nikolasdatter (Galle), der havde været gift med en i Norge indflyttet Pommeraner Marqvard Buk.[1]) En Søn af dette Ægtepar, Olaf Buk, vil forekomme senere i vor Fortælling; deres Datter Katharina blev nogle Aar efter disse Hændelser gift med Hr. Hartvig Krummedike og bragte Brynla til ham og hans Æt. Det Hærverk, som Oprørsflokken øvede paa Brynla, maa have været meget betydeligt. Deres Færd maa i det Hele have været voldsommere og raaere end Amund Sigurdssøns og hans Tilhængeres Opførsel, thi det heder, at Halvards Flok røvede Kirkerne, mishandlede den Almue, som ei slog sig til deres Parti, „sloge og truede Dandemænd og

gammel Sagn siges her at have boet En ved Navn Herren Halvor. Ungefær en Fjerdingvei derfra paa den anden Side Vandet er et maadeligt høit Fjeld, kaldes Daareløb, der skal have sit Navn saaledes, at en Person, der havde krænket en af Herren Halvors Piger, blev tildømt at springe ned af et strax derhos liggende mindre Fjeld, og da han to Gange sprang ned efter hinanden og undgik vel, vilde han prøve tredie Gang efter sin udstandne Dom, og da gik langt høiere op og skulde have sagt disse Ord: „Nu springer jeg for Herren Halvors Pige!“ og da slog han sit Hoved imod en Steen og blev død.“

[1]) At Marqvard Buk var fra Pommern, sluttes ei alene deraf, at Slægten der var meget talrig, men ogsaa deraf, at netop Navnet Marqvard omtrent samtidig forekommer blandt de i Pommern levende Bukker. (Se f. Ex. Gesterding, Beiträge zur Geschichte Greifswalds, S. 129). Familien Buk hørte til dem af Hjemlandets Ætter, som Erik fortrinlig yndede; en Sigfrid Buk fulgte ham til Jerusalem og blev siden ved hans Indflydelse Biskop i Camin. (Huitfeldt, S. 726; Kantzows Pomerania).

truede Læge og Lærde, saavel Fattige som Rige, saavel Kvinder som Mænd.“ [1]) Fra Brynla droge de videre til Oslo. I Omegnen af denne Stad havde der allerede før deres Ankomst været Uroligheder, idet Almuen i Akers og Bærums Hereder havde vægret sig ved at betale Skat og paa anden Maade viist Opsætsighed.[2]) Nu forsøgte Halvard ligefrem paa at overraske Byen „og fordærve alle dem, som der boede,“ [3]) men dette Anslag blev lykkelig afværget. Sandsynligviis har Hr. Svarte Jøns, der fremdeles indehavde Akershuus, med væbnet Haand jaget ham bort. Ved Siden af Halvard Graatop selv spillede Gudmund Helgessøn, en af de fem „gode Mænd,“ som i sin Tid havde været hos Amund Sigurdssøn, da denne havde Oslo Bispegaard inde, en noget mere fremtrædende Rolle i Opløbet. Han hørte hjemme paa Holte i Ullensaker.[4]) Han skal have angrebet Sigurd Jonssøns Besiddelser der i Egnen.[5])

Allerede i August 1438 omtales Halvard Graatops Oprør som noget Forbigangent, og Straffedommene begynde. Vel var der Tale om ogsaa dennegang at lade Almuens Klager retlig undersøge i Oslo, og Erkebiskopen, Biskop Audun af Stavanger, Hr. Endrid Erlendssøn, Olaf Haakonssøn Stumpe med flere Raader og Lagmænd skulde i den Anledning holde Møde i denne Stad ved St. Hansdags Tid 1439,[6]) men om dette Møde er blevet af, er uvist. Imidlertid udstedte Biskop Jens af Oslo i Marts 1439 en Befaling til alle Sognepræster i Gjerpens Provstedømme, der paa denne Tid omfattede Bamble og Nedre Thelemarken, om alvorlig at true Almuen

[1]) Dipl. Norv. III. p. 544.
[2]) Dipl. Norv. III. p. 535—536.
[3]) Dipl. Norv. III. p. 536—537.
[4]) Doc. af 16 Dec. 1436 i Dipl. Norv. IX. p. 258.
[5]) Jahn, Danmarks Historie under Unionskongerne, S. 195.
[6]) Dipl. Norv. III. p. 544—545.

med Band for dens Voldshandlinger paa Brynla.[1]) Olaf Buk af Brynla var allerede i 1438 bleven sat ved Hr. Svarte Jøns's Side som Befalingsmand paa Akershuus, og da denne Ridder kort efter enten vendte tilbage til Sverige eller døde, eftersom han ikke mere nævnes, fulgte Olaf ham i hans vigtige Stilling. Han og hans Moder, Hustru Sigrid, gjorde nu Fordringer paa Erstatning for den paa Brynla voldte Skade og forlangte, at hver eneste Mand i Thelemarken (hvorved dog nok kun forstaaes den Del af dette Landskab, som hørte under Oslo Stift), „Rige og Fattige, Unge og Gamle, og saavel de, som hjemme sad, som de, der med Graatoppen løb,“ skulde udrede i Bøder enten en Ko eller fire Huder eller to gilde gode Maarskind eller to gode Gaupeskind. Dette skulde inden kort Frist være erlagt i Skien, i modsat Fald skulde Olaf Buk vide at hjemsøge Bønderne saaledes, at de og deres Efterkommere skulde føle det i alle sine Dage, og hverken spare Børn eller Kvinder. Provsten i Gjerpen, Hjarrand Thoraldssøn, meldte Thelebønderne disse Olafs Vilkaar den 23de Marts 1439 og gav dem det Raad at gaa ind paa dem; „de skulde hellere stemme i Bækken end stemme i Aaen.“[2]) Fra de følgende Aar ere ogsaa flere Kvitteringer bevarede for betalte Bøder af Oprørerne. Den sidste er fra 1448 og angaar Erstatning for Hærverket paa Brynla.[3]) En Thorgils paa Ladhelle, der havde været med Halvard Graatop at udstede og besegle Breve, maatte bøde sexti Mark til Olaf Buk, hvoraf man seer, at Hovedmændene have været straffede med høie Bøder.[4]) Halvard Graatops egen Skjebne er ubekjendt.

---

[1]) Dipl. Norv. III. p. 540.
[2]) Dipl. Norv. III. p. 541—543.
[3]) Dipl. Norv. III. p. 577.
[4]) Dipl. Norv. II. 554 og V. 487.

En Magthaver i det søndenfjeldske Norge, mod hvem den oprørske Almue synes at have næret en særegen Uvillie, var den danskfødte Biskop Jens af Oslo.[1]) Der blev ogsaa ved denne Tid virkelig gjort et Forsøg paa at fjerne denne Prælat fra Norge, idet det nemlig paatænktes at lade ham bytte Stilling med den ovenfor nævnte Nordmand Thorleif Olafssøn, som imidlertid (rimeligviis 1438) var bleven Biskop af Viborg i Danmark. Erkebispen i Lund, Hans Laxmand, henvendte sig i den Anledning til Baseler-Conciliet, og hans Brev er mærkeligt paa Grund af de deri forekommende visselig dog overdrevne Ytringer om gjensidig Uvillie mellem Danske og Norske. „Der er nu,“ heder det, „desværre udsaaet Fiendskab og Usamdrægtighed mellem selve Rigerne, hvis Indbyggere ere saare forskjellige og uovereensstemmende i Sæder og Skikke; deraf kommer det, at Almuen i Danmarks Rige mistænker en norskfødt Biskop og Almuen i Norges Rige ligesaa en danskfødt Biskop som en dødelig Fiende, saa at disse Biskoper hver Dag have at frygte for Angreb og Mishandling af Menigmand.“ [2]) Dette Forslag førte dog, uvist af hvilken Grund, ikke til noget Resultat, og Biskop Jens blev i Oslo Stift til sin Død (omtrent 1453). Han spillede, som bekjendt, en betydelig Rolle ved Christiern den Førstes Kongevalg.

---

[1]) Dipl. Norv. III. p. 544.

[2]) Dipl. Norv. VII. p. 406—407. Desværre er dette Brev udateret i den Afskrift, hvoraf det nu alene kjendes. De to Bispers Navne ere ikke nævnte, men de falde af sig selv, da hverken Norge dengang havde mere end een danskfødt, Danmark ei heller mere end een norskfødt Biskop. Pontoppidan, der i sine Annaler (II. p. 566—567) først har aftrykt Brevet, henfører det uden Grund til 1437 og omtaler paa en uklar Maade et Svar fra Conciliet. Udgiverne af Dipl. Norv. sætte vistnok ogsaa Brevet noget for tidligt („1437—38“).

III.

Vi forlode Kong Erik paa Gotland, hvor han tilbragte Vinteren 1436—1437, medens man i Danmark og Sverige synes at have antaget ham for død og Rigsstyrelsen som Følge heraf kom i en større Forvirring, end den allerede var. Ved Isløsningen om Vaaren drog Kongen fra Gotland til Preussen, hvor han fandt en velvillig Modtagelse af Høimesteren for den tydske Orden og af Raadet i Danzig, men ikke den Hjelp, han forlangte mod sine Undersaatter. Heldigere var han i Pommern, hvor vel hans egne Besiddelser vare smaa, men med hvis Hertuger, sine Frænder, han stod paa en god Fod, og hvor nu opdreves 2000 Mand til hans Tjeneste, dog uden at han, som det synes, kom til at benytte dem. Alle hans Bestræbelser vare, siden han havde maattet opgive alle Tanker paa at erobre Slesvig, rettede paa at faa Hertug Bugislav erkjendt som sin Eftermand enten med det Gode eller med Magt, men denne Plan vare baade Danske og Svenske lige bestemte paa at modsætte sig. Efter atter at have aflagt et Besøg paa Gotland drog han om Sommeren 1437 til Danmark og skal have tilbragt hele den følgende Vinter (1437—38) i Vordingborg. Sommeren 1438 holdtes et Møde i Kalmar af danske og svenske Rigsraader, men uden at nogen fra Norge tog Deel i Forhandlingerne. I Juli sluttedes her et nyt Forbund mellem de to førstnævnte Riger, som dog kun gik ud paa, at disse skulde raadslaa i Forening, inden noget nyt Kongevalg skede, men ikke bestemt fastsatte, at de skulde vælge den samme Person til Konge. Erik var vidende om disse Forhandlinger, men seilede dog Kalmar forbi, medens Mødet stod paa. Rimeligviis tog han allerede 1438 sit stadige Ophold paa Got-

land, hvor han allerede forlængst havde anlagt den stærke Fæstning Visborg, og som han betragtede som en ham privat tilhørende, saavel Sverige, som Danmark uvedkommende Domæne.[1])

I 1438 meldte sig en Prætendent til Nordens Throner, som Erik nu kun besad i Navnet. Det var Kongens Søstersøn og nærmeste Slægtning. Erik af Pommerns eneste Søster, Katharina, var, efterat han selv var bleven adopteret af Margrete, kommen til Danmark og der bleven opdraget. Oprindelig var det blevet paatænkt, at hun skulde indklædes som Nonne i det af Dronningen saa varmt elskede Vadstena Kloster, hvis Anseelse da var paa sit Høidepunkt.[2]) Denne Plan blev imidlertid opgiven, og Katharina syntes et Øieblik at skulle gaa en glimrende Fremtid imøde. Da Underhandlingerne indlededes om Broderens, Kong Eriks, Formæling med Philippa af England, paatænktes ogsaa en Forbindelse mellem Katharina og Philippas Broder Henrik af Hereford, senere den berømte Kong Henrik V. af England, der ved

---

1) Han har i 1438 rimeligviis ogsaa været nogen Tid paa Slottet Rügenwalde i den ham og hans Linje tilhørende Deel af Bagpommern. Her udstedte han, rimeligviis 1438, et Adelsdiplom for Nordmændene Sjofar og Nils Sigurdssønner af Østby Gaard i Ullerød Annex til Skjeberg. Sjofar blev Stamfader for den norske Adelsfamilie Hartgenger eller Rosensværd, hvis Adelskab senere blev bestridt, men som ved at fremlægge hint Eriks Diplom ved Dom fik sin „Frihed" bekræftet 1580. (Klevenfeldts Samll. i Geheimearchivet). Dette er, saavidt mig bekjendt, det første Exempel paa egentlig Brevadel i Norge.

2) Da Klosterregelen satte atten Aar som Lavalder for at optages som Nonne, og da Jomfru Katharina kun var sex Aar gammel, maatte pavelig Dispensation søges. En saadan Ansøgning, hvori dog Katharina ikke navngives, men tydelig nok betegnes, da Kong Erik kaldes hendes *frater couterinus*, findes ogsaa i Vadstena Brevbog, men i Randen er senere bleven tilføiet den høist forvildende Bemærkning „Supplicatio pro Ingeburge Gerardi." En Jomfru Ingeborg af Slesvig-Holsten blev ogsaa virkelig i 1408 optagen som

sin Død var nærved ogsaa at skulle sætte Frankriges Krone paa sit Hoved. Af dette Giftermaal blev dog ikke noget, hvorimod den pommerske Hertugdatter 1410 holdt Bryllup i Ribe med Pfalzgreve Johan, Hertug i Øvre-Bayern og Søn af den Ruprecht af Pfalz, som paa den Tid bar den stolte, men vistnok temmelige betydningsløse Titel af det hellige romerske Riges Keiser. Johan og Katharina fik sex Sønner,[1]) af hvilke dog kun en eneste, Christopher, rimeligviis den ældste, naaede den voxne Alder; Moderen døde 1426. Han har i sin Ungdom maaskee kjæmpet mod Hussiterne, ialfald aflagde hans Fader paa egne og Sønnens Vegne Løfte derom 1433. Han havde ogsaa besøgt sin Morbroder i Danmark, men blev ikke yndet af denne, som i Christopher kun saa en Rival af den pommerske Fætter, hvem han for enhver Priis vilde have til Thronfølger. Erik skal endog (omtrent 1435) have anmodet Christopher om at reise tilbage og ikke tiere at komme igjen uden hans Tilladelse. Nu havde imidlertid Tiderne forandret sig. For de Danske var det klart, at de maatte see sig om efter en ny Herre. En Bondeopstand var udbrudt i Nørrejylland, og det kunde befrygtes, at Hertug Adolf i Slesvig og Holsten vilde tage Bøndernes Parti.

Nonne i Vadstena, elleve Aar gl. og med pavelig Dispensation, samt mærkelig nok ledsaget af en norsk, aabenbart fornem, men dog ubekjendt Hovmesterinde, Jomfru Ragnhild Thoresdatter. (Diar. Vadsten. ed. Benzelius, p. 39). Marginalbemærkningens Forfatter har forvexlet disse tvende „domicellae", og Forvexlingen er gaaet over i Dipl. Norv. (VI. p. 401—402), hvor Dispensationsansøgningen før Jomfru Katharina af Pommern er opført som Ansøgning for Jomfru Ingeborg af Slesvig. Det i Diplomatariet antagne Aarstal 1403 bortfalder som beroende paa den samme Forvexling.

[1]) L. Haüsser, Geschichte der Rheinischen Pfalz, 2. Ausg., I. p. 324, hvorimod Jahn (Unionshist. S. 484) siger en Datter og tre Sønner foruden Christopher.

Christopher blev derfor i Slutningen af 1438 indbuden til at komme til Danmark for at overtage Styrelsen. Han modtog Kaldelsen og udstedte allerede, inden han forlod sit Hjem, den 15de November en Skrivelse til de Svenske fra Neumarkt, hvori han lovede dem at befri dem fra Morbroderens Tyranni. Til dette Tilbud toges der dog for det Første intet Hensyn, thi Erik havde endnu et ikke saa lidet Parti i Sverige, især blandt dem, som ikke gjerne ønskede Magten i Karl Knutssøns Hænder; endnu i Juni 1439 var det svenske Raad tilbøieligt til at holde paa Erik. Danske Rigsraader droge imidlertid til Nordtydskland for at møde Hertug Christopher. De samledes med ham i Lybek, erkjendte ham som Rigsforstander og udstedte den 23 Juni 1439 fra denne Stad et formeligt Opsigelsesbrev til Kong Erik. Et Par Maaneder efter fulgte de Svenske Exemplet og opsagde endelig Erik Huldskab og Troskab i September samme Aar.

Norge var det af Rigerne, hvor Erik først var bleven tagen til Konge, og det blev ogsaa det, der holdt længst paa ham. Efterat Amund Sigurdssøns og Halvard Graatops Oprør vare dæmpede, var der i Norge saa langt fra Tale om Frafald, at man i Begyndelsen endog gjorde Forsøg paa at hjelpe Kongen imod hans Fiender i Sverige og senere, efterat nyt Kongevalg var foretaget i de begge øvrige Riger, vægrede sig ved at tiltræde det.

Om Sommeren 1439 samledes en Hær i det søndenfjeldske Norge, som det berettes efter Eriks Anmodning. Anførerne vare Jon eller Johan Ummereise samt Olaf Buk af Brynla. Jon Ummereise var ligesom Herman Molteke en Adelsmand af meklenburgsk Æt, der fra Sverige havde fundet Veien til Norge; vi kjende ikke hans Fortid, heller ikke hans egentlige Stilling og Opholdssted i

Norge, i hvis Rigsraad han synes at have havt Plads.[1]) Deres Hær bestod af sexhundrede Hofmænd eller Stridsmænd, af Kongens Lensmænd og Fogder samt desforuden opbudne Borgere og Bønder, altsaa en i Antal ikke ringe Hær. Biskopen af Hamar havde stillet hundrede Ryttere.[2]) De to Høvdinger droge afsted imod Elfsborgs Slot, hvor Karl Knutssøn da satte sin Halvbroder Thure Steenssøn (Bjelke) til Befalingsmand. Nordmændene forsøgte at indtage Slottet, og til den Ende anlagde de paa et i Nærheden liggende Fjeld, „Skumare-Klippen," nogle Befæstninger af Tømmer, et saakaldet Barfred. De bleve liggende for Elfsborg i lang Tid og søgte at faa Almuen til at gaa de norske Anførere til Haande, og efter ti Ugers Forløb sluttedes en Vaabenstilstand med Thure Steenssøn, som lovede at overgive Fæstningen, ifald han ikke inden en Maaned havde faaet Undsætning. Otte af de bedste Mænd paa Fæstningen gaves de Norske til Gisler. Selv fik Thure imidlertid Tilladelse til at drage bort. Han drog da til sin Broder, Marsken Karl Knutssøn, som strax samlede Tropper til Elfsborgs Undsætning, og med disse vendte Thure tilbage til Slottet. En Kamp paafulgte nu i aaben Mark, i hvilken de Norske lede et fuldstændigt Nederlag, og nogle af dem rømte til Skoven, andre, hvoriblandt Johan Ummereise selv, undkom med Nød og neppe paa en Baad. De af Nordmændene, som vare forblevne paa sit Barfred, gik det ei bedre. De bade for sit Liv og gik ned fra sin Forskandsning, men det kom dog til Kamp, og to hundrede Norske skulle være faldne, Resten rømte. Det hele Indfald var altsaa mislykket, og den svenske

[1]) I Kong Albrechts Tid i Sverige forekomme Brødrene Johan og Fikke Ummereise; Johans Søn Erik var den i Norge optrædende Johan Ummereise den Yngres Fader. (Styffe, Skandinavien under Unionstiden, S. 170).

[2]) Biskop Jens Nilssøns Optegnelser (Norske Magasin, II. p. 130).

Rimkrønike ender derfor sin Fortælling derom med de Ord:

Häller matte the hemma skipt thera Flatkaka
Än lijdit i Sweriki tolkin (ↄ: dylik) omaka.[1]

Olaf Buk omtales ikke oftere fra denne Tid af, og man kunde derfor ansee det for sandsynligt, at han er falden ved Elfsborg.

Ud paa Høsten i det samme Aar 1439 sendte det norske Rigsraad en Deputation til Kongen, der i September traf ham paa Visborg Slot. Den bestod af Mats Jacobssøn (Rømer), Kolbjørn Gerst og Lagmændene Simon Bjørnssøn i Oslo og Nils Aslessøn paa Hedemarken. Hensigten var at bevæge Kongen til at udnævne en Drost i Norge og derved give Landets Regjering større Fasthed. Som vi erindre, var der allerede ved Overeenskomsten i Oslo 1437 andraget om, at en saadan skulde udnævnes, og Raadet havde lovet at anmode Kongen herom, men der var hidtil Intet blevet deraf. Nu havde Raadet indstillet tre Mænd til dette Embede, nemlig Olaf Haakonssøn, en aabenbart gammel Mand, Erlend Endridssøn, den gamle Hr. Endrids oftere nævnte Søn (Faderen nævnes neppe efter 1438 og er vel altsaa død ved denne Tid), samt endelig Sigurd Jonssøn. Kong Erik valgte den sidstnævnte, overdrog ham fuld Myndighed til at tage Regnskab af Fogderne og overhovedet varetage Landets Anliggender og forpligtede ham til at lyde Bugislav af Pommern, om Kongen selv maatte afgaa ved Døden. Denne Udnævnelse fandt Sted den 3die September 1439.[2])

Norges nye Drotsete, den første, Riget havde havt efter Hr. Øgmund Finnssøn († 1388), var Søn af den rige Ridder Jon Marteinssøn fra Vestergøtland, en af de Herrer, som

---

[1]) Rimkrøniken (Hadorph, I. p. 334 fgg.) er hidtil den eneste samtidige Kilde angaaende denne Begivenhed.

[2]) Thorkelins Analecta ad Hist. Norv., p. 123; Jahns Unionshist., S. 516–517.

vare blevne Kongerne Magnus og Haakon tro under deres Kamp med Albrecht af Meklenburg. Han havde i Norge ægtet Agnes, en Datter af Hr. Sigurd Hafthorssøn og altsaa en Dattersøns Datter af den ældre Kong Haakon Magnussøn, og med hende erhvervet store Eiendomme i Norge, hvor han ogsaa havde fæstet Bopæl. Efter som Rigsraad længe at have deltaget i de norske Anliggender var Hr. Jon 1405 dragen paa Pilegrimsfærd til Rom, hvorfra han neppe mere vendte hjem. Sønnen Sigurd var ved den Tid rimeligvis et Barn. Han havde kun en eneste Søster at dele Faderens Gods med, og hans Rigdom voxte betydelig ved Arv efter flere rige Slægtninge, navnlig da han omsider blev Eier af Giskø Gaard og Gods efter en lang Arvetvist med sin Morbroders Enke Sigrid, en Søster af Hr. Endrid Erlandssøn; Sørum vedblev dog vistnok stedse at være hans Opholdssted. Til Hustru valgte han en svensk-tydsk Dame, Philippa, en Datter af Grev Hans af Neugarten og Eberstein, en Mand, der stod i høieste Anseelse hos Kong Erik, men hvis Livsforhold endnu ikke ere tilstrækkelig bekjendte. Med hende synes han at have faaet betydelige Pengemidler. Forsaavidt man kan dømme derom, synes Sigurd Jonssøn at have været mere tilbøielig til at sysle med sine private Gjøremaal end med Statssager, skjønt naturligvis hans fornemme Herkomst og store Rigdom gjorde ham til selvskrevet Medlem af Rigsraadet.

I samme Maaned, som Erik endelig foretog det Skridt at udnævne en Rigsforstander i Norge, fulgte de Svenske det af Danmark ved Opsigelsen i Juni 1439 givne Exempel, idet de endelig og ubetinget opsagde Erik Huldskab og Troskab ogsaa for Sveriges Vedkommende i September 1439. Norge det Land, som først havde hyldet Kong Erik, blev altsaa ogsaa det' der længst holdt fast ved ham. Kun nogle ganske

Enkelte i Danmark vare blevne ham tro; blandt disse fortjener især at nævnes den mægtige Axel Pederssøn (Thott), de senere saa berømte Brødres, „Axelsønnernes“ Fader, Befalingsmand paa Vardberg i Halland, der først i 1441 opgav Eriks Sag.

I tre Aar kom Sigurd Jonssøn dennegang til som Drotsete at forestaa Norges Regjering. Han havde selvfølgelig i denne Egenskab at raade over Rigets Forleninger og Slotte og at varetage de indre Anliggender i det Hele. I denne Henseende see vi saaledes, at han som Raadets Formand modtager og besvarer Klager fra Borgerne i Bergen over Tydskernes Overgreb.[1]) Men fornemmelig maatte dog han og Rigsraadet henvende sin Opmærksomhed paa at afhjelpe Landets fortvivlede politiske Stilling. De stræbte derfor først at bevæge Kong Erik til personlig at antage sig det Rige der fremdeles var blevet ham tro, og derefter, da alle Forsøg i den Retning strandede, maatte de vende sig til Underhandlinger med de øvrige Riger om en Tilslutning til disse Kongevalg.

Et norsk Raadsmøde sammentraadte i Oslo i Juli 1440, og en Deputation udvalgtes, der skulde begive sig til Kong Erik. Den bestod af Biskop Jens i Oslo, som nu stadigere end tidligere opholdt sig i sit Stift, Hr. Sigurd Bjørnssøn, Provst ved Apostelkirken i Bergen, samt tvende verdslige Væbnere, Jon Ummereise, hvem vi kjende fra det ovenfor omtalte mislykkede Indfald i Sverige, og Kolbjørn Gerst, uden tvivl ligesom Jon en af de mange svenske Adelsmænd, der i den tidligere Unionstid vandrede til Norge. Men dette Gesandtskab naaede ikke frem. Jon Ummereise døde paa Veien,[2]) og de øvrige Gesandter bleve stoppede i Øresund

[1]) Norske Magasin, I. S. 49 fgg., 54.
[2]) Han begroves i Vadstena. (Feria 3 tia infra oct. ass. sepeliebatur

af Christophers Udliggere, hvorfra Provst Sigurd og Kolbjørn Gerst vendte tilbage til Norge ved Mikkelsdagstid, medens Bispen blev i sit Fødeland og rimeligvis allerede nu sluttede sig til den her antagne Herre, omtrent som han nogle Aar senere gjorde under en ny Thronledighed.[1]) Thi imidlertid var Rigsforstanderen, Christopher af Bayern, formelig bleven antagen til Konge, en Ophøielse, som iøvrigt efter det Skete ligefrem faldt af sig selv. Allerede den 9de April 1440 var han bleven hyldet paa Viborgs Landsthing.

I Sverige nølede man vistnok længere end i Danmark med at tage Christopher til Konge, men ogsaa her var hans Udvælgelse ikke egentlig tvivlsom, thi hans sidste Medbeiler, Karl Knutsson, fandt aabenbart Unionspartiet for stærkt til at vove for Alvor at gribe efter Kronen. Allerede den 4de October 1440 tilbød en Rigsdag i Arboga Christopher Hylding som svensk Konge paa visse Betingelser, nemlig at Sveriges Rige ikke „skulde komme i saadan Trældom og Undertrykkelse, som det før været haver". Under denne Forudsætning vilde Rigsraadet gjerne følge „sine danske Brødres" Vilje og hylde Christopher til næste Sommer ved Morastenene.[2]) Samme Dag, som denne Skrivelse tilsendtes Kong Christopher, meldte Sveriges Rigsraad det norske Raad det Skridt, som det havde taget, og indbød det til et Møde i Grændsestaden Lødøse til Kyndelsmesse 1441. De Svenske kunde dog ikke undlade ved samme Leilighed at beklage sig over Nordmændenes krigerske Indfald i 1439.[3])

---

hic in ecclesia Johan Ummereise cum conjuge sua in uno sepulcro. Diar. Vadst. ed. Benzelius, p. 84.

[1]) Jahn, S. 519 og Dipl. Norv. V. S. 506. Det sidste Document er et Brev til Biskop Audun i Stavanger, som var Norges Rigsraads maaske mest ansete geistlige Mand paa den Tid.

[2]) Dipl. Norv. V. S. 502—503.

[3]) Dipl. Norv. V. S. 503—504.

Norges mislige Stilling under dets Fastholden ved en Konge, som ikke alene viste sig fuldkommen ligegyldig for sit Rige, men som endog, greben af en forunderlig Livslede, synes næsten at have opgivet sig selv, blev end værre ved en Begivenhed, der som saa mange i hin Tid endnu er lidet kjendt, nemlig de hollandske Søstæders Optræden. Dengang Hansestæderne imod Slutningen af Eriks Kampe med de holstenske Grever om Besiddelsen af Slesvig tilsidst toge Parti imod ham, var der samtidig opstaaet en Splittelse inden Hanseforbundet, idet de vestlige, nederlandske Stæder og med dem ogsaa Bremen havde brudt med de østligere under Lübecks Hegemoni staaende Handelsrepubliker. Erik havde dengang med forstandigt Blik og med stor Fordeel benyttet sig af denne Splittelse og indrømmet de nederlandske Stæder Fordele i sine Riger paa de vendiske Stæders Bekostning. De hollandske Stæder, der fremdeles levede i heftigste Fiendskab med de egentlige Hanseater, saa altsaa i Erik en Ven, hvem de kunde finde sin Regning ved at opretholde. De besluttede i 1440 at foretage en Udrustning til hans Hjelp, men det er characteristisk nok, at Hollænderne Flaade just angreb det af Eriks Riger, som fremdeles var blevet ham tro, nemlig Norge. En hollandsk Flaade hjemsøgte vort Lands Kyster i 1440, særlig omtales dens Herjinger af Baahuslen. [1])

Det foreslaaede Møde i Lødøse kom istand i Begyn-

[1]) Dipl. Norv. V. S. 504. Om den hollandske Feide findes forøvrigt nogle Oplysninger i Wagenaars Vaderlandische Histo ri der vereenigde Nederlanden, IV. S. 539 fgg., samt i Kur v. Schløyers „Verfall und Untergang der Hansa und des deutschen Ordens in den Ostseeländern“ (Berlin 1853). Naar jeg i sin Tid i et mere omfattende Verk skal vend tilbage til disse Be givenheder, vil jeg ogsaa kunne supplere Historien derom med Documenter fra Raadsarchivet i Lübeck.

delsen af Februar 1441 i Lødøse, hvor fire Medlemmer af Norges Rigsraad indfandt sig. De danske Fuldmægtige, som mødte paa Kong Christophers Vegne, Nils Eriksson af Asdal og Anders Bydelsbarch, vare ikke forsynede med saadan Fuldmagt, som man fandt eller ønskede at finde fyldestgjørende, og derfor blev Intet, hverken fra svensk eller norsk Side, afgjort om Kongevalget, men de Norske sluttede derimod den 9de Februar et Forbund med Sverige.[1]) Dette var næsten det samme som at opgive Erik af Pommerns Sag, thi i Sverige var det en ubetinget afgjort Sag, at denne aldrig mere vilde blive antagen som Konge. Alligevel tilskrev Nordmændene endnu Kong Erik et Brev med Opfordring om at komme dem til Hjelp eller dog at underrette dem om sin Vilje. Brevet kom i Kong Eriks Hænder, men han synes ikke at have foretaget Nogetsomhelst for at vedligeholde Modet eller Troskaben hos sine norske Undersaatter, end sige for at yde dem virksom Hjelp.[2]) Dette formaaede han nu heller ikke længer uden Bistand af fremmede Magter, og nogen saadan fik han ikke, skjønt han bestræbte sig derfor og i den Anledning netop ved denne Tid, i 1440, reiste om fra den ene Hansestad til den anden, men uden at opnaa andet end at blive foragtet.

Imidlertid gik hele Aaret 1441 hen, uden at Nordmændene toge nogen Bestemmelse, idet et Møde med de Svenske i Kalmar ved St. Hans Tid ikke førte til noget bestemt Resultat.[3]) Sverige havde nu bestemt sig; efter et Møde

[1]) Dipl. Norv. V. S. 508—509.

[2]) Dipl. Norv. V. S. 508. Jahn, S. 519—520. R. Keyser (N. Kirkes Hist. 2, S. 523) ytrer Tvivl, om Brevet er kommet Erik af Pommern ihænde, men enhver saadan Tvivl bortfalder, naar man erindrer, at Brevets Original findes i Archivet i Stettin, hvorhen det alene kan være kommet mellem Kong Eriks efterladte Papirer.

[3]) Hadorph, Tillæg til Rimkrøniken, S. 143.

med Karl Knutssøn i Halmstad kunde Christopher betragte sit Valg som givet, skjønt rigtignok det svenske Aristokrati havde sørget for i den Grad at indskrænke Kongens Magt, at knap en Skygge syntes at skulle blive tilbage, ifald disse Betingelser virkelig skulde overholdes. I September 1441 drog Kongen til Sverige, modtoges af den fornemste Adel ved Kalmar og førtes til Stockholm, hvor han kronedes. Efter dette blev det ikke længere Nordmændene muligt at unddrage sig fra at slutte sig til de to øvrige Riger. Et Møde berammedes mellem alle tre Rigers Raad til Lødøse i Sommeren 1442, og dette Møde blev for Norges Vedkommende tillige et Valgmøde. Ikke alene Raadet samledes her, men ogsaa Repræsentanter for Bondestanden fra en stor Deel af Landets Egne, nemlig fra Romsdal, Søndmøre, Gudbrandsdalen, Romerike, Soløer, Borgesyssel, Baahuslen, Hadeland, Ringerike, Eker, Vestfold, Skienssyssel, Agder, Lister og Ryfylke; 36 Repræsentanter navngives.[1]) Der er endnu bevaret et Brev, som giver en Forestilling om, hvorledes Valget af disse Repræsentanter har gaaet for sig, en Skrivelse af 9de April 1442 til Drotseten Sigurd Jonssøn, udstedt paa Voleseter Thing i søndre Gudbrandsdalen, hvorved tolv Mænd af dette Distrikt melde, at de til sin Fuldmægtig ved Mødet i Lødøse have valgt en dem af Raadet forud betegnet Mand, Goden Otrekssøn. De tilføie, at de i sin Vankundighed lidet kunne dømme om, hvorvidt Kongeskifte skulde være tjenligt eller ikke, men henskyde det til Raadet og Almuen, som skulde samles i Lødøse; kun maatte de Love og Rettebøder, som „vore hellige Forfædre have undt og stadfæstet", holdes vedlige.[2]) I Lødøse valgtes nu Christopher den 1ste Juni 1442 ogsaa til Norges Konge, hvorefter han begav sig til Oslo og

[1]) Jahn, S. 522.
[2]) Dipl. Norv. V. S. 514—515.

blev kronet her den 2den Juli. Adskillige norske Væbnere maa her være blevne slagne til Riddere, da man fra nu af finder dem omtalte som Herrer, saaledes Sigurd Jonssøn, Olaf Haakonssøn, Narve Jacobssøn, Kolbjørn Gerst, Erland Endridssøn, Hartvig Krummedike, Herman Molteke.

Rigerne vare altsaa forenede, men ved tre særskilte Kongevalg og tre særskilte Kroninger. Intetsteds var der sørget for Bestemmelser, sigtende til at bevare Foreningen i Fremtiden, i Sverige syntes det endog, som om man vilde have det ligefrem udtalt, at den kun skulde vare for Christophers Levetid.

Efterskrift.

Nærværende Afhandling blev afgiven til Trykning den 10de Juni 1875, samme Dag som jeg tiltraadte en kortere Studiereise til Nordtydskland, og ved min Hjemkomst var den trykt paa de sidste sex Sider nær. Skjønt vistnok min Hensigt med Reisen var at gjøre Undersøgelser netop til det femtende Aarhundredes Historie, nærede jeg dog intet Haab om at finde nye Oplysninger om de Begivenheder, som jeg havde fortalt paa de foranstaaende Blade. Mindst ventede jeg, at Amund Sigurdssøns norske Opstand, der forties i de nordiske Kroniker, skulde findes omtalt i de nordtydske. Vistnok ere disse sidste endnu ikke alle fuldstændig trykte, men jeg havde Grund til at antage, at de dog vare beskrevne og benyttede. Ganske uformodet stødte jeg imidlertid i Lübeck paa en helt ny annalistisk Kilde til vor Historie under Unionen.

Bibliothekaren ved Lübecks offentlige Bibliothek, Professor F. W. Mantels, der er Formand for den i 1870 stiftede, meget virksomme „Hansische Geschichtsverein", og som

vistnok tør ansees for den grundigste nulevende Kjender af sin Hjemstads Historie, gav mig under mit Ophold i hiin By med udmærket Forekommenhed Adgang til at undersøge den i 1862 afdøde Historieforsker, Prof. E. Deecke's i Bibliotheket bevarede Haandskrifter og Samlinger.[1]) Til stor Forbauselse ei alene for mig selv, men endog for de Lübeckske Forskere, blev jeg var, at her forefandtes en hidtil af Historikere ganske ubenyttet Krønike, afskreven med Deecke's egen Haand efter en Papirscodex, der viste sig at tilhøre det indtil for faa Aar siden bestaaende Bergefarer-Collegium i Lübeck. Denne Codex optages i det Væsentlige af hiint Collegiums Regnskaber, og den i samme indførte Krønike angives at være et Uddrag af en Original, der nu uden al Tvivl er tabt. Det heder nemlig: „*Desse puncte worden ghetogen uth der lubesschen cronijken van her Kersten van den Gheren*". Denne Forfatter sees af selve Krøniken at have været Bergefarernes Capellan og Sekretær i Kong Christian den førstes Dage. Krøniken indeholder Begivenheder fra Aarene 1350—1476, men dog for det fjortende Aarhundredes Vedkommende kun ganske enkelte Notitser. Endvidere forekomme i den omtalte Codex flere andre historiske Optegnelser, som dog ikke staa i nogen organisk Forbindelse med Krøniken, saasom om det stockholmske Blodbad og om Sørøveren Martin Pechlin[2]) samt en Liste over Skibbrud og Forliis, indtrufne paa Hanseaternes

[1]) Om Prof. Deecke (hvem Waitz tilegnede sit store Verk „Lübeck unter Jürgen Wullenweber und die Europäische Politik, 1—3. Berlin 1855, sqq.) see Zeitschrift f. Lübeckische Geschichte, 2. S. 561—563. Chr. Lange omtaler ham med stor Erkjendtlighed i sin Reiseberetning af 1844. (Nor. Tidsskrift for Videnskab og Literatur, udg. af det norske Studentersamfund. B. 3. Chr.a 1846. H. 3, S. 5—6).

[2]) Se om denne min Afhandling i Norsk historisk Tidsskrift, I. S. 485—497.

Bergensfarter. Denne Kersten v. d. Gherens Krønike, der vistnok fortrinlig dvæler ved bergenske og norske Forhold, men dog ogsaa berører reent nordtydske, stundom endog almeneuropæiske Hændelser, vil sandsynligviis i sin Tid blive udgiven af Prof. Mantels i det store Corpus af lübeckske Chronister, som denne forbereder, men da jeg med Professorens Tilladelse har taget en fuldstændig Afskrift, vil allerede forinden dens Indhold blive benyttet til Belysning af den nordiske Historie.

I de omtalte Annaler findes følgende Notits:

„*Anno MCCCCXXXVI wart Omunt Sywardesson to Volgerede gebrant, wente he zede sijk erue vnde gebaren koningk van Norwegen. Dijt bestelede Oloff Nielsson, de do vaget wart to Bergen.*"

Disse faa Linjer lade os med en Gang see Amund Sigurdssøn og hans Opstand i en helt ny Belysning. Han har altsaa gjort Fordring paa Norges Throne og udgivet sig for arveberettiget til denne. Allerede dette er meget interessant, thi Amund bliver paa den Maade den sidste i Rækken af indfødte norske Thronprætendenter og eneste saadan i den hele Unionstid. Om han virkelig har nedstammet fra det gamle Kongehuus og i saa Fald gjennem hvilke Led, kan vistnok nu Ingen afgjøre. At Amund paa fædrene Side har været en Bolt, er indtil Videre at ansee for givet, men hidtil kjendes ingen Giftermaal mellem nogen af Boltesætten og nogen Kvinde af de Ætter, som paa Mødrenesiden stammede fra Kongehuset. Et Oprørsparti har vel imidlertid neppe været meget strængt med Hensyn til Beviset for sin Høvdings Herkomst.

Endvidere erfare vi, at Thronprætendenten Amund Sigurdssøn har lidt den samme Straf, som den, der omtrent en Menneskealder tidligere overgik hiin Bedrager, der udgav sig

for den i 1387 afdøde Kong Olaf Haakonssøn. Han er bleven levende brændt. Prætendenters Skjebne pleier til alle Tider at vække den allerhøieste Opsigt, og neppe er der Noget, hvormed den store Mængde dvæler med større Opmærksomhed og Spænding, allerhelst naar Vedkommende ikke falder i Kampen eller redder sig ved Flugten, men ender som et ynkværdigt Offer for deres Hævn, hvis Overmagt han forgjæves har søgt at rokke. Og ligesom slige Hændelser sjelden forfeile at gjøre et stærkt Indtryk paa Samtiden, saaledes pleie de længe at bevares i Efterkommernes Sagn og Traditioner. Men her have vi et Exempel paa, at Historien har kunnet gaa tilgrunde, og at Traditionen er forstummet, inden Nogen fæstede den paa Papiret.

Naar den plattydske Krønike henfører Amunds Katastrophe til 1436, da er Aarstallet, efter hvad vi i vor Afhandling have godtgjort, ikke nøiagtigt. Som vi saa, levede han i Frihed i Februar 1437. Det maa have været længere ud paa dette samme Aar, eller maaske i 1438, at han blev brændt, og Harald Graatops Reisning maa staa i Forbindelse hermed. Om nu Amund atter har grebet til Vaaben sammen med Halvard, eller om denne og hans Tilhængere have gjort Opstand for at hævne Amund, dette er et Spørgsmaal, som det ligger nær at opkaste, men som det endnu og vistnok for stedse er umuligt at besvare. Selvfølgelig maa den i Afhandlingen opstillede Formodning om Amunds Identitet med den i 1453 i Sverige forekommende Amund Bolt bortfalde.

Som den, der har foranstaltet Amunds Henrettelse, nævnes der os en mærkelig Mand, den samme Olaf Nilssøn, hvis Bedrifter og Skjebne hører til de mest fremtrædende Punkter af Norges Historie under Christian den Første, og hvis Udgang af Livet tilsidst ikke blev mindre ulykkelig end Amund

Sigurdssøns. Det er første Gang, vi see Hr. Olaf optræde i Norge, og kun yderst Lidet vides overhoved om denne Mands tidligere Liv, saa Lidet, at endog hans Nationalitet synes at blive tvivlsom.

Det er neppe tænkeligt, at Amund kan være bleven brændt paa Befaling af nogen Anden end af Kongen, Erik af Pommern, selv. Dennes Magt var dengang (1437—38) stærkt paa Heldingen, og ikke længe efter reiste han til Gotland for ei mere at vende tilbage til sine Riger. Vel synes Erik nu allerede at være betagen af en vis Livslede og fordetmeste sløvt at have ladet Tingene gaa sin egen Gang. Men et Træk hos ham træder netop i hans Fornedrelsesaar meget stærkt frem, og det er Hevngjerrighed og Had. Hans Historie er heller ikke fri for grusomme Handlinger, man erindre f. Ex. den skrækkelige Maade, hvorpaa han lod Indbyggerne paa Femern behandle under den slesvigske Krig. Formaaede han end sjelden at samle sig til større og planmæssige Foretagender mod sine Fiender, var han desto mere færdig til ligesom stødviis at give sin Forbitrelse Luft, naar Anledning gaves. Det er derfor forklarligt nok, at en Thronprætendents Optræden har gjort ham rasende, og at han har kunnet sende Olaf Nilssøn, der just ved denne Tid synes at have bevæget sig i hans Nærhed,[1]) til Norge med Bud om at foranstalte en Gjentagelse af Scenen ved Falsterbod 1402.

Stedet, hvor Amund udaandede, kaldes endelig af Kroniken *Volgerede*. Ogsaa dette forvanskede Localnavn volder Vanskelighed. Ifald man tør gaa ud fra, hvad der

---

[1]) K. Erik meddelte 24de Novbr. 1437 sin „Tjener og Hofsinde Olaus Niclisson" forskjellige Begunstigelser med Hensyn til hans danske Eiendomme. (Styffe, Bidrag til Skandinaviens Historia, II, CX, Not.).

dog maa være sandsynligt, at Stedet skal søges i Norge, ligger det nærmest at henlægge det til Egnene om den nu saakaldte Christianiafjord, der havde været Opstandens Skueplads, uden at dog nogen nærmere Paavisning med Sikkerhed tør voves.

(12te October 1875.)

NOGLE NOTITSER OM JOHAN VON MÖNNICHHOFEN.

AF YNGVAR NIELSEN.

I Oxenstiernas samlinger i det svenske rigsarkiv findes der i en pakke, indeholdende „forhandlinger mellem Sverige og Nederlandene 1612—1654“, en række breve fra svenske agenter i Amsterdam, der dels ere stilede til kongen, dels til Johan Skytte. Derimellem er der også nogle, som angå den expedition, der i 1612 afgik fra Holland til Norge under anførsel af Johan von Mönnichhofen. Uagtet de deri indeholdte oplysninger ikke ere af nogen særdeles vigtighed, kunne disse dog have sin interesse, så meget mere som de måske ere de eneste, der findes i det svenske rigsarkiv, såvel om denne, som om Sinclairs expedition, udenfor hvad *Cronholm* har meddelt i „*Gustaf Adolfs historia*“ I, 175—178.

1. I det første af disse breve, der er dateret Amsterdam 30 Juli 1612 og stilet til Johan Skytte, fortælles, at „*Johan von Munickhoeuen*“, der havde 1200 mand ombord på fire skibe, var bleven opholdt i fem uger af modvind og derfor havde „*wohl 4000 Thaler vncosten extraordinarij traegen mussen vmb dz follick in kleine schiffen mit kost vndt dranck zu underhalten vnd darober alles versetzen und verpfenden mussen, was er hatte*“. Imidlertid var han gået under sejl den 14de „*vnndt albereitt by Drontten zu Roemsedael ankhommen, ein theil bauren erschlaegen vnnd etzliche heuser verbrenndt, in meinungh so seinen*

wegh in Zweden mitt dem Vollick zu nehmen". For øvrigt oplyses i brevet, at M. havde havt mange vanskeligheder og bekostninger ved at holde sine folk sammen, endnu, forinden han blev liggende vejrfast. (Da han allerede 19 Juli landede i Stjørdalen (ikke Romsdalen), må Mennichhofen have havt en forholdsvis hurtig overrejse).

2. I det andet brev, der er dateret Amsterdam 24 August 1612 og ligeledes stilet til Johan Skytte, berettes, at de skibe, som havde ført „*den Herrn Johan von Munincklhoeuen*" til Norge, nu vare komne tilbage med den efterretning, at han var landet med sine folk „*3 oder 4 meil oben Drontten zu Moerssdall*", og at man håbede, at han måtte „*nunmehr mit sein Folck in Zweden, nit ohne grosse Mühe vndt gefahr, weil er so vngeconditionnirett an landt kommen, angelangett sein*". Ligeledes fortælles i dette brev, at „*der Obrister Leutenant Harquett, ein Schotzman*" havde lejet et skib for at sejle til Edinburgh, „*vmb dz Folck, so Spens in Schottlandt sollte haben laessen annehmen, nach Zweden zu pringen, wie er fürgibt*". Dog anså brevskriveren det for mindre rimeligt, at et sådant foretagende skulde lykkes så sent på året, især da hans folk ikke vare bevæbnede, medens man i Norge var „*allenthalben in gewehr*". Det synes af denne ytring, som om der foruden den Sinclairske expedition endnu har været påtænkt en lignende med skotske tropper igennem Norge, men at denne plan — formodentlig af de samme grunde, som anføres i dette brev — atter er bleven opgivet.

3. Det tredie af disse breve er dateret Amsterdam 10 (?) November 1612 og stilet til kongen, men er så stærkt beskadiget, at det kun for en mindre del kan læses. Også her nævnes „*Obrister Johan von Munnickhoeuen*", som da må have været i Sverige. Såvidt det kan sees,

må denne og Johan Skytte have underrettet brevskriveren om, at Kristian IV („*der Dhene*“) var „*gar zwach von Krieges Vollich, nit mehr dan etwan 3 oder 4000*“ og derfor havde sendt „*Blasius von Pellirarii von Basel*“ og kaptejn Frederik Jetzima, der tidligere skulde være rømt fra svensk krigstjeneste, til Tyskland for at hverve, i den mening, at han i foråret skulde have et stort antal nyt krigsfolk samlet. Det antoges da, at det var Kristian IVs tanke, at udruste en flåde på femti skibe eller flere og dermed gjøre et angreb på Stockholm med 10 eller 11,000 mand.

4. Mønnichhofen havde allerede, forinden han i 1612 optrådte som hverver i Holland, været i svensk tjeneste, hvor han under 29 Novbr. 1611 af Gustaf Adolf fik bekræftelse på sin tidligere indehavte bestilling som „general-feltvagtmester“ med en månedlig løn af 300 daler svenske penge, hver daler beregnet til to og treti rundstykker. Dette kongebrev er indført i den svenske rigsregistratur, der ligeledes indeholder flere andre breve fra 1611, vedkommende Mønnichhofen, eller som hans navn også skrives, „*Mønichhofuen*“, „*Mønichåfuen*“, „*Mønickhof*“, „*Mønichhof*“ og „*Mønichoffen*“. Ligeledes anføres hans titel noget forskellig, snart som „general-vagtmester og øverste“, snart som „øverste-vagt-mester“.

Det første af disse kongebreve, dateret 2 November 1611, indeholder en befaling til statholderen i Stockholm om at overlade Mønnichhofen to par rener, som kongen havde foræret ham.

Under 3 November blev der udstedt en befaling om, at Mønnichhofen, som afdrag på den fordring, han havde på kronen, skulde få så meget klæde, som han behøvede til en sørgeklædning.

Ved et kongebrev af 25 November fik han tilladelse til at holde en fugleskytte, som ved Stockholm kunde skyde så meget, som han og hans hustru behøvede til sit bord, af fugle og andet vildt.

Under samme datum erholdt han ligeledes brev på Nora gård og gods med to sogne og al deres rente.

Under 28 November udgik der et brev fra enkedronningen, hvori det pålagdes Henrik Falkenberger at levere Mønnichhofen 10,500 rdl. af de penge, „*som i Lybbek stodhe*". Dette må have stået i forbindelse med hans hvervingsrejse til Nederlandene, hvorhen han skulde sejle fra Elfsborg til Amsterdam med nogle svenske orlogsskibe, der efter den første bestemmelse skulde have ført de hvervede tropper tilbage. Mønnichhofen fik derfor også under 2 December fuldmagt, som øverstbefalende over skibene. Ligeledes blev det bestemt, at der skulde medgives ham et parti oksehuder, som han skulde sælge i Holland for at anvende de derfor indkomne penge til de nødvendige udgifter for skibene og krigsfolket. Sandsynligvis er dog denne del af planen ikke bleven udført, og Mønnichhofen er på en anden måde kommen over til Nederlandene.

Grunden til, at der ikke i relationer fra England eller Skotland findes lignende oplysninger om Sinclairs foretagender, må sandsynligvis søges deri, at denne ikke, som Mønnichhofen, optrådte som selvstændig hverver, men selv var hvervet af Englænderen Spens, der i England og Skotland forestod de svenske hvervinger. Heller ikke forekommer Sinclairs navn i de breve fra Spens, som nu findes i det svenske rigsarkiv, og det må således bero på et rent tilfælde, om der fra dette skal kunne tilvejebringes nye oplysninger om hans expedition.

OM LIMFJORDENS ÆLDRE AABNING MOD VEST OG SNORRE STURLASSØNS KJENDSKAB TIL JYLLANDS GEOGRAFISKE FORHOLD.

AF Dr. GUSTAV STORM.

Limfjorden har saa stor en Betydning for Danmarks ældre Historie, at man nok kan forstaa, at der om dens paastaaede ældre Aabning mod Vest kunde opstaa en saa ivrig Diskussion som den, der i de senere Aar har været ført mellem danske Lærde. Naar ogsaa jeg her har villet lægge mit Ord med i Laget, er Grunden den, at efter min Mening en nærmere Undersøgelse af de norrøne Kilder endnu trænges og at denne vil have Betydning for Afgjørelsen. Striden begyndte med, at Hr. C. F. Bricka [1]) paaviste, at de danske Kilder om Kong Knut den helliges paatænkte Englandstog 1086 forudsatte eller ligefrem berettede, at man fra Limfjorden skulde seile lige ud mod Vest; han troede da, at enkelte Steder i de norske Kongesagaer maatte forklares i Overensstemmelse hermed, men at Snorres Fortælling om Harald Haardraade, som drog sine Skibe over et Eid fra Limfjorden ud i Vesterhavet, maatte enten være uhistorisk eller hvile paa en Feiltagelse. Til Slutning meddelte han

[1]) "Om Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet i 11te Aarhundrede" i Aarbøger for nord. Oldk. 1868 S. 313—33.

et Brev fra den ansete Naturforsker, Prof. Jap. Steenstrup, der forklarede Snorres Ord saaledes, at ogsaa disse forudsatte Fjordens Aabning mod Vest. Disse nye Theorier har i Danmark fremkaldt adskillige Modskrifter af større og mindre Værd [1]); senest har Prof. Steenstrup fundet sig opfordret til at underkaste Spørgsmaalet en ny Drøftelse i en nys udkommet Afhandling[2]). Prof. Steenstrups Afhandling har ialfald den Fortjeneste, at den slaar fast de ældre danske Kilders Enighed om, at Limfjorden Aar 1086 var aaben mod Vest. Naar den næsten samtidige engelske Klerk Ælnoð lader Knuts Flaade samle sig "in occidentalis portus littoribus", har Steenstrup visselig Ret i at forklare hans Ord om "Vestervig", maaske endog "Vestervigs Strande"; og hermed stemmer som uafhængige Vidner ikke alene Sven Aagesøn, der lader Flaaden samles ved Humla, "som da laa nær Havet", men ogsaa Saxo, der siger, at Flaaden drog til Limfjorden, "som før var aaben mod Havet, men nu er lukket ved Sandflugt". Naar endvidere den senere "Eriks-krønike" fra c. 1290 lader Flaaden samles ved "Fiskebæk juxta Wiberg (Viborg)", kan man ikke andet end føle sig tiltalt af Steenstrups sindrige Formodning, at herved i den oprindelige Beretning kan være ment "Fiskebæk nær Veibjerg" i det vestlige af Fjorden; det laa jo meget nær for en senere Forfatter, der ikke kjendte Fjordens ældre Forhold, at tænke paa et Sted længer øst, hvorfra man kunde

---

[1]) R. H. Kruse, Et Bidrag til Limfjordens Historie i det 11te Aarhundrede (Aarb. 1869); A. D. Jørgensen, Harald Haardraade i Limfjorden (Aarb. 1870); C. F. Bricka, Endnu nogle Ord om Limfjordens Forbindelse md Vesterhavet i det 11te Aarhundrede (Aarb. 1871); Kr. Erslev, Harald Haardraade i Limfjorden (Aarb. 1873).

[2]) "Harald Haardraade i Limfjorden og Limfjordens Tilstand i XIte Aarhundrede", i "Fra Videnskabens Verden", almenfattelige Smaaskrifter af danske og norske Videnskabsmænd, No. 13—14.

komme til Mundingen. At de forskjellige Beretninger nævner forskjellige Samlingssteder er netop i sin Orden, thi hele Ledingsflaaden kunde jo ikke faa Plads i en af disse Havne, f. Ex. ved Vestervig alene. Og disse Beviser staar ikke alene; dog vil vi ikke som flere af de danske Forfattere henvise til Kongesagaerne, thi disses Vidnesbyrd fra det 13de Aarhundrede har mindre Betydning, men til deres meget ældre Kilder, de islandske Skalder fra 11te Aarhundrede. Der findes nemlig to Skaldekvæder, som ganske ligefrem forudsætter, at Limfjorden i Tiden 1027—35 var aaben mod Vest. Den bekjendte Sigvat Skald, der i mange Aar havde været Olav den Helliges Hirdskald, drog om Høsten 1026 til Nordmandi og lagde den følgende Vaar Hjemveien over England, hvor han saa Tilberedelserne til Kong Knuts Tog mod Kongerne Olav og Anund; af hans Viser fra dette og følgende Aar ser vi, at han har fulgt Rustningerne og Krigens Gang med Ængstelse. Sigvat var en bereist Mand, der før havde været i Sverige, maaske ogsaa i Rusland, og nogle Aar senere paa sin Hjemreise fra Rom ogsaa passerede gjennem Jylland og saaledes har været godt kjendt i alle disse Farvand. Han digtede nu efter Kong Knuts Død (altsaa rimeligvis i Aaret 1036) en "Arvedraapa" om ham, og af denne Draapa er flere Vers endnu bevarede, deriblandt de, som beskriver Knuts Seilads fra England til Danmark Aar 1027. Det paagjældende Sted lyder oversat saaledes: "Skibet skred vestenfra; det (Skib) var straalende, som bar Edelreds Fiende ud derfra. Og Kongens Drager bar blaa Raaseil under Børen, herlig var Døglingens Færd. Men Skibene, som kom vestenfra, gled over Bølgeveien (Havet) til Limfjorden [1]). Her har altsaa et Øienvidne

[1]) Ol. s. h. helga (Chr. 1849) Cap. 64. Fagrskinna (Noregs konungatal) Cap. 100. Hskr. (Ungers Udg.) Side 417.

berettet - 8 eller 9 Aar efter Begivenheden - om, at Knuts Skibe seilede fra England østover Nordsøen og dog kom vestenfra til Limfjorden. Efter dette kan det ikke nægtes, at efter Sigvats Ord var Limfjorden Aar 1027 (og senere) aaben mod Vest. Den Sagaforfatter, der først optog Sigvats Vers, og de, der afskrev efter ham, vidste naturligvis ikke saa nøie Besked om Limfjorden, at Beretningen skulde volde dem Vanskelighed; Forf. af den legend. Olavssaga og efter den Samleren af "Noregs Konungatal" mærker derfor intet og siger ligefrem: "som man kan høre af Digtet, kom Kong Knut vestenfra til Limfjorden". Derimod har Snorre studset ved disse Ord, og med Udeladelse af Henvisningen indskyder han en Omtale af Danmark, førend han nævner Limfjorden: "Saa er sagt, at Kong Knut styrede med den store Hær vestenfra England og kom uskadt til Danmark og lagde ind i Limfjorden", og Grunden til at han landede her er ikke at Limfjorden laa direkte paa hans Vej, men at den danske Ledingsflaade mødte ham der: "der havde Danskerne samlet sig". Hvorfor har Snorre indskudt disse Ord om Danmark og søgt en speciel Grund til at Knut landede ved Limfjorden? Aabenbart, fordi han forudsatte, at Limfjorden gik ind fra Øst og ikke laa lige paa Vejen fra England; vi vil ogsaa siden se, at saa var Snorres Opfatning.

I det følgende Aar (1028) foretog Kong Knut sit bekjendte Tog til Norge. Ogsaa hos Knut opholdt sig en islandsk Skald, Thorarin Lovtunge; han fulgte Kongen paa Toget og efter Ankomsten til Nidaros fremsagde han for Kongen, et længere Digt, hvori Toget beskrives fra Samlingsstedet i Limfjorden ligetil Ankomsten. "Min ædle Ven (Knut) drog hid med en meget stor Hær. Havets raske Konge førte ud af Limfjorden en stor Flaade.

De stridshaarde Egder frygtede Heltens Færd. Kongens Skib var helt guldprydet; Synet overgik hver Beskrivelse. Havdyrets kulsorte Sider gled haardt frem over Havet forbi Lister. Hele Eikundasund (Ekersund) der syd laa fyldt med "Havets Ski". Og de tro Hirdmænd for hvast forbi Hjørnaglens gamle Haug. Kongens Færd var ei daarlig, da Søhestene drev forbi Stad. De børstærke Skibe bar sine lange Sider forbi Stim. Havets Falke seilede saaledes nordover, at den dygtige Hærkonge kom nord i Nid.[1]) Vi skal ikke her opholde os ved den egentlige Reiserute i Norge: vi ser, at den islandske Skald har mærket sig de samme Aabninger i Skjærgaarden, som ogsaa i nyere Tid alle søsyge Reisende frygter paa Vejen til Throndhjem: Sletten[2]) i Søndhordland, Stad og Stemshesten. Det er kun de første Punkter: Limfjorden, Agder, Lister, Ekersund, der vedkommer os; thi fra Limfjorden direkte til Agder og Lister, det er den Rute, som Skalden kun kan nævne, naar han seiler ud af Limfjordens vestlige Aabning og derfra drager lige mod Nord. Saaledes har ogsaa de ældre Sagafortællere gjengivet Skaldens Ord. Olavssagaen, der lader Reisen udgaa fra Danmark, siger, at Kongen "seiler sønden fra Jylland over Limfjorden med 1200 Skibe og kom til Agder"[3]), og endnu bedre passer det, naar som i "Noregs

[1]) Ol. s. h. helga Cap. 76. Fagrsk. Cap. 104. Hskr. Side 440—41.

[2]) Munch forklarede "Hjørnagli" om Hornelen, som dog ellers hedder "Hornæli" (cfr. Smalsarhorn); N. M. Petersen (og efter ham Keyser) vaklede mellem Hornelen og Kjærnaglen (eller Tjørnaglen), en Udhavn ved "Sletten" paa Halvøen mellem Bømlfjorden og Buknfjorden. Dette sidste er vistnok det rette (se Peder Claussöns Norges Beskrivelse Side 70).

[3]) Cap. 69. Man bør vist ikke her betone yfir foran "Limfjorden" og deraf slutte, at Forf. har kjendt Limfjordens ældre Udseende.

konungatal" Reisen udgaar fra England: "nu drager Kong Knut med en stor Hær vestenfra England og til Danmark og kom til Limfjorden, og derfra seilede han til Norge med 1200 Skibe (thi han havde udbudt fuld Almenning baade fra Danmark og England) og kom med sin Hær til Agder og seilede saa nordover langsmed Landet [1]". Ingen af disse Forfattere har vel været opmærksomme paa, at man fra den østlige Munding af Limfjorden ved at seile nordover ikke kom direkte til Agder, men til Viken. Snorre har derimod lagt Mærke dertil og har forandret sin Fremstilling derefter. Han siger nemlig: "Kong Knut drog sin Hær sammen (i Danmark) og styrede til Limfjorden. Men da han var færdig, seilede han derfra med hele sin Styrke til Norge, han for hurtigt frem og laa ikke ved Land østen Fjorden (ɔ: i Smaalenene eller Bohuslén); han seilede over Folden (eller længere nede: udenskjærs forbi Folden) og lagde til paa Agder" [2]. Denne Beskrivelse svarer jo kun til en Reise fra Limfjordens østlige Munding gjennem Kattegat og Skagerak; altsaa ogsaa her kjender Snorre kun den østlige Munding og ændrer sine Kilders for ham utydelige Ytringer for at faa dem til at passe til sin Forestilling.

Skal man skaffe sig en sikker Opfatning af, hvormeget Snorre og Islændingerne kjendte af Danmarks Geografi, bør man altid huske paa, at de, selv om de vidste bedre, angav Beliggenheden ikke efter de virkelige Verdenshjørner, men efter Kursretningerne. Selv Snorre fremstiller det derfor som om Jylland ligger syd for Øerne, og disse syd for Skaane; saaledes ser vi en svensk Konge fra Øresund seile "syd" til Vendsyssel (Side 76) og Kong Magnus fra Jylland seile "nordefter" til Sjælland (Side 539); ved Siden deraf

[1]) Fagrskinna Cap. 104. [2]) Hskr. Side 438.

nævner dog Snorre af og til den virkelige Retning, men netop denne Vexel kan fremkalde Misforstaaelser hos Fortolkerne. Og dertil kommer, at Snorre aldrig havde været i Danmark og derfor let kunde tage Fejl, naar han var afhængig af uvidende Forgjængere. Det er saaledes undskyldeligt nok, naar Snorre lader Venderslaget staa "ved Skotborgaa paa Lyrskogshede" (Skotborgaa er = Kongeaaen ved Nørrejyllands Grænse, Lyrskov er lige ved Slesvig!); thi her havde allerede hans Forgjængere vist ham Veien ved at sammenblande to forskjellige Træfninger i samme Felttog og de støttedes desuden af Skaldene, der baade nævnte Skotborgaa og Hedeby (Slesvig). Men af dette Exempel ser man dog, at Snorre manglede specielle Kundskaber i Jyllands Geografi. Og kunde han tro, at Skodborgaa fløđ ud ved Slesvig — altsaa i Østersøen, — bør det ikke forundre nogen, om han tænker sig Landskabet Thjod (Thy, nordvest for Limfjorden ved Vesterhavet) paa Østkysten af Jylland. Dette er dog virkelig saa, og han deler her Feilen med sine islandske Forgjængere, skjønt alle nyere Historikere synes at have overseet det og derved har fremkaldt mere eller mindre haartrukne Forklaringer af Kong Harald Haardraades Herjetog i Jylland Aar 1050. Vi maa atter gaa ud fra den ældre Beretning, der foreligger i "Morkinskinna" og i "Noregs Konungatal". Efter disse drager Harald fra Gøtelven "syd til Jylland" (ɔ: vest over Kattegat til Jylland) søndenfor Skagen og saa forbi Thjod. Her kunde man tro, at der var ment paa Jyllands Nordvestkyst, men man rives dog snart ud af denne Tro, naar man ser, at Harald fortsætter sin Vej "helt syd til Hedeby (Slesvig)", og til Overflod faar et udtrykkeligt Citat af Thorleik Fagre's Vers, at han "kom til Byen østenfra med sine Skibe". Til yderligere Bestyrkelse beskrives ogsaa Hjemveien: her farer

Harald og hans Mænd atter "nord forbi Thjod" og længer nord "veg de øster til Limfjorden, mest fordi Vinden drev dem ud af Kurs"; nu maa de ro videre nordover og ligger saa om Natten ved — Samsø, hvor Kong Sven overrasker dem; og ogsaa her tilføies til yderligere Sikkerhed et Vers af Thorleik, hvorefter de da var i "Jyllandshavet" (Kattegat). Det kan da ikke nægtes, at Sagaskriveren hele Tiden har tænkt paa Farvandet øst for Jylland og henfører baade Thjod, Hedeby og Samsø hid, og man kan hverken (som Munch) tænke paa en Reise langs Jyllands Vestkyst og et Overfald overland øst til Hedeby eller (som Bricka og efter ham Steenstrup) lade Harald seile først langs Vestkysten forbi Thy, saa fare gjennem den aabne Limfjord og videre langs Østkysten til Hedeby; thi lignende Slangebugtninger maatte han da ogsaa have foretaget paa Hjemreisen, uden at et Ord derom var nævnt i Sagaen. Sagaskriveren har ved "Thjod" tænkt sig et Landskab paa Østkysten af Jylland (maaske den fremspringende Halvø Dyrsland), medens de nyere Fortolkere har havt de virkelige Stedforhold for Øje. Det er ogsaa let at se, hvorledes dette ulykkelige "Thjod" har forvildet sig ind i Sagaberetningen. Grundlaget for denne er egentlig Viser af Thorleik Fagre, der i disse nævner baade Mødet ved Elven, Hedebys Plyndring og Overfaldet i Jyllandshavet. Men ved Siden deraf havde man et Par Vers af Stuv den blindes Arvedraapa; denne synes i sin Helhed at have nævnt alle de danske Landskaber, som Harald i den 16aarige Krig plyndrede, men kun et Vers om Falster og et om Thjod er levnet. Det første benyttede Sagaskriveren for dermed at udfylde et tomt Aar mellem Toget til Godnarfjorden (1048) og Toget til Hedeby (1050); til det andet vidste han ikke bedre Plads end at indskyde det i Fortællingen om Toget til Hedeby, hvorved Thjod blev

en Station paa Reisen hid. Derved kom han til i al Uskyldighed at flytte Thjod til Østkysten af Jylland og foraarsage nyere Historikere meget Hovedbrud for atter at faa Rede i Fortællingen.

Sammenligner man hermed Snorres Fremstilling, vil det sees, at hans Kundskaber ikke strakte sig stort længer end hans Forgjængeres. Ogsaa hos ham seiler Kong Harald "søndenfor Skagen", "syd forbi Thjod" og "helt syd til Hedeby" med samme Citater af Thorleik og Stuv — altsaa ogsaa Snorre taler her kun om Jyllands Østkyst. Dog har han — som man kunde vente — gjort betydelige Forbedringer; thi vistnok foregaar ogsaa Hjemreisen "nord langs Thjod", men han sparer dog Nordmændene for at komme fra Thjod "østenfor Limfjord" og derefter drive tilbage helt ned til Samsø; hos Snorre seiler de fra Thjod "nord langs Vendelskage", men blir saa drevet over til Læsø (ikke til Samsø). Dette er ganske vist en stor Forbedring — hvis Aarsag er aabenbar —, men Thjod er bleven staaende for at vise, at der er endnu mange Steder i Kongesagaerne, som trænger til Revision.

For at bestemme hvordan Snorre har tænkt sig Limfjorden, gjør vi rettest i at besé de Steder, hvor han ellers omtaler denne og dens Udseende. I Ynglingasaga nævnes den to Gange: den svenske Kong Jørund "drog en Sommer med sin Flaade til Danmark, herjede paa Jylland og for om Høsten ind i Limfjorden og herjede" o. s. v.; hans Sønnesønssøn Kong Ottar seiler ligeledes fra Øresund "syd" til Jylland, lægger ind i Limfjorden og herjer paa "Vendel". Paa disse Steder forudsættes det som bekjendt, uden at det udtrykkelig nævnes, at Fjorden kun har et Indløb og dette

er fra Øst. Det samme gjentager sig i Fortællingen om Haakon Jarls Daab: denne sker paa Morsø, han drager derpaa tilbage til sine Skibe længer ude i Fjorden og sætter tilhavs ud i — Kattegat; og dette falder i den Grad af sig selv, at det blot er af Sammenhængen dette fremgaar. Altsaa overalt hidindtil har Snorre vist, at han har den Forestilling, at Fjorden gaar ind i Jylland fra Øst, og da han ingensteds gjør opmærksom paa, at den er eller har været et aabent S u n d, maa man slutte, at han ikke vidste noget derom. Thi derom kan der jo ingen Tvivl være, at *fjörðr* i Oldsproget betyder "en ind i Landet gaaende, smalere Havarm", og aldrig i Litteraturen bruges om andet end virkelige Fjorde. Baade de gamle og de nyere Nordboer har fastholdt denne Betydning af Fjord, selv om de kunde overføre Navnet paa Farvand med Fjordkarakter som Pettlandsfjörðr ved Skotland eller det nyere "Vestfjorden" i Nordland, eller endog paa langstrakte Indsøer som Randsfjorden eller Glafsfjorden. Pettlandsfjorden synes at være det eneste g a m l e Stedsnavn, hvor denne Analogi har raadet; Navnet er vel fra 9de Aarhundrede. Limfjordens Navn er vistnok meget ældre, men det er rimeligst at antage, at den har faaet det, mens den var lukket i Vest, altsaa var en Fjord.

Vi skal efter dette se paa Snorres Beretning om Haralds Tog ind i Limfjorden, der har vakt saa megen Splid. [1]) Det er særeget for denne Beretning, at ingen af Snorres Forgjængere kjender den, hverken de kortere Kongehistorier (Thjodrek, Ágrip) eller de længere islandske Sagasamlinger

[1]) Hskr. Side 690—91.

(Morkinskinna, Noregs Konungatal) eller Haakon Ivarssøns Saga [1]). Endvidere maa mærkes, at ind i Beretningen er indskudt en Fortælling om, hvorledes Harald skaffede Vand ved Hjelp af en Orm — en Fortælling, som i de ældre Kilder danner en Episode af Nisaafelttoget (1062), men som Snorre henlægger til Toget i Limfjorden (1061) for at redde den for Historien, da den paa hint Sted ikke passede [2]). Til Beretningen hører en Beskrivelse af Limfjorden, som alle Fortolkere er enige om at erklære for udmærket, uagtet de forklarer den forskjelligt. Man har endog gaaet saa vidt at opfatte den som en "speciellere Meddelelse om Limfjordens og dens Omgivelsers fysiske Beskaffenhed og Tilstand i det 11te Aarhundrede"; men dette er dog at lægge formeget i den. Snorre beskriver naturligvis Fjorden saaledes som hans Hjemmelsmænd skildrede dens Udseende, altsaa naar intet udtrykkeligt er bemærket om Forandring i Tidernes Løb, saaledes som den saa ud paa hans egen Tid; derfor siges overalt i Nutid: "saaledes *ser* Limfjorden ud, at den ved Indløbet *er* som en smal Elve-Rende (árâll), men komm*er* man længer ind i Fjorden, da *er* den som et bredt Hav" (sem mikit haf). Det er jo idethele en Særegenhed hos Snorre, som flere Forskere ved Limfjords-Spørgsmaalet altfor meget har overseet, at han for at belyse de historiske Begivenheder tilføjer oplysende geografiske Bemærkninger, som man kan se han har skaffet sig under sin Reise i Norge og Sverige 1218—20 enten ved selvstændige Stu-

---

[1]) I det af mig udgivne Haandskrift er der vistnok her en Lakune paa et Par Blade, men Svanings latinske Uddrag af Sagaen (i kgl. Bibl., gml. kgl. Saml. No. 2434) viser dog, at dette Tog ikke har været omtalt i Sagaen.

[2]) se min "Snorre Sturlassøns Historieskrivning" Side 182.

dier paa Stederne eller ved Efterspørgsel hos stedskjendte Hjemmelsmænd. Jeg minder her om Beskrivelsen af Frædø i Anledning af Slaget c. 955: "Der er flade og store Sletter, men ovenfor gaar en lang og temmelig lav Brekke" [1]) eller om Godøerne i Anledning af Olav Trygvessøns Tog mod Raud ramme: "de Øer, som Raud beboede, hedder Gylling og Hæring, men tilsammen kaldes de Godøerne, og nordenfor dem (er) Godøstrømmen, mellem dem og Fastlandet" [2]) eller om Mælaren i Anledning af St. Olavs Ophold der: "fra hele Svealand falder Elvene i Logen, men der er kun en Os mod Havet og saa smal, at mange Elve er bredere; men naar der falder meget Regn eller Sneen smelter stærkt, da strømmer Vandene saa voldsomt, at der er Fossefald ud gjennem Stokksund, men Logen flømmer da højt op paa Landet" [3]) eller om den svenske Landskabsbeskrivelse i Anledning af Stridighederne mellem Norge og Sverige c. 1018 (mærk navnlig: det har holdt sig hele Tiden siden, men varér nu kun i 3 Dage [4]), eller om Sarpsborg ved dens Anlæg ("der er en stor Fos, som hedder Sarpen, et Næs gaar ud i Elven syd mod Fossen [5]), og om Karmøen i Anledning af Thore Sels Drab ("den er saadan beskaffen, at den er stor, lang og almindeligvis ikke bred, den ligger ved den sædvanlige Vej udenskjærs; den bebyggede Del er stor, men den er mest ubebygget paa Havsiden" [6]).

Om flere af disse Beskrivelser gjælder det, at Snorre ikke selv har seet Stederne, men beskriver dem efter andres Beretning, og ganske sikkert er dette om Godøerne, om Mælaren og om Limfjorden. De har alle den samme Karakter, de er

---

[1]) Hskr. Side 100_{17}. [2]) Hskr. 192_6. [3]) Hskr. 221_{13}. [4]) Side 286 Cap. 76, navnlig: hefir þat haldist alla stund siðan, ok er nú hafðr eigi meiri en þrjá daga. [5]) Hskr. 265_{10}. [6]) Hskr. 366_8.

kortfattede og træffende, og han indskyder dem i Fortællingen, selv om denne havde et fast skriftligt Grundlag; da de er Forfatterens personlige Eiendom og karakteristiske for ham i Modsætning til den ældre Tradition, maa man vel vogte sig for af dem at drage Konsekvenser om de beskrevne Steders tidligere fysiske Beskaffenhed.

Snorre fortæller nu saaledes om Haralds Ophold i Fjorden: "Kong Harald fik vide af sine Speidere, at Kong Sven var kommen med en stor Flaade til Fjordmundingen, men det gik sent med at seile ind i Fjorden, thi kun ét Skib kunde seile ad Gangen. Kong Harald styrede med sine Skibe ind i Fjorden; der hvor den er bredest, heder den Lusbreid, men der er et smalt Eid fra den indre Vig vest til Havs". Ved Fjordmundingen menes Indløbet ved Hals, thi netop her er den smale Rende; allerede ved at tale om Fjordmundingen (fjarðarmunni) viser Snorre her, at han anser Limfjorden for en virkelig Fjord, ligesom "þrondheimsmynni" er det yderste af Throndhjemsfjorden og "Slesmynni" (i Flensborgs Stadsret) Mundingen af Sle (Slien); vi har ogsaa ovenfor seet, at Snorre ikke alene ingen anden Aabning af Fjorden kjender, men endog ændrer sine Kilders Ord for at faa dem til at passe til denne Forestilling. Lusbreid kaldes den bredeste Del af Fjorden i alle gode Haandskrifter: Kringla, Jöfraskinna og Eirspennill; i Codex Frisianus staar rigtignok "Lyseið" (feilskrevet for breið paa Grund af det efterfølgende "Eid"), dens Skriver har altsaa rimeligvis i sin Original havt Lysbreið [1]). Dette Stedsnavn svarer ganske til det nuværende Navn paa den bredeste Del af Fjorden, Livø-Bredning, thi Livø hed i ældre Tid Lygh;

---

[1]) Den sidste Form kan have staaet i Peder Claussøns Manuskript, siden han oversatte "Lius-brening".

altsaa skulde den rette Form have været Lygs-breið, og at dette Navn paa sin Vei til Snorre ikke er bleven mere forvansket end til Lusbreið eller Lysbreið, er høist mærkeligt; man tør dog ikke med N. M. Petersen rette til Ligsbreið. [1]) Nu staar der altsaa, at fra Vigen indenfor er der et smalt Eid vest tilhavs; det passer jo ganske godt paa Eidet ved Bulbjerg, der er mindre end en halv dansk Mil bred [2]), og den indre Vig af Lygsbreid bliver da den saakaldte Bygholms-Veile. Rigtignok gaar denne Vig ikke lige mod Vest, men mod Nordvest eller kanske en Streg nærmere mod Nord; denne Unøiagtighed er dog for intet at regne, om man som Snorre betegner Jyllands Længdestrækning fra Vest mod Øst istedetfor fra Nord mod Syd. Og denne Opfattelse af Snorres Ord er — saavidt jeg kan se — den eneste sproglig og geografisk mulige. Det er ogsaa den, som hans nærmeste Eftertid paa Island vedkjendte sig; jeg tænker her paa den saakaldte Knytlingasaga, der er forfattet i Heiden et Snes Aar efter Snorres Død, efter manges Mening enten af hans Brodersøn Olav Thordssøn eller paa Grundlag af dennes (mundtlige eller skriftlige) Samlinger, medens alle er enige om, at dens Forfatter har ikke alene studeret "Heimskringla" som Mønster, men ogsaa stærkt benyttet den og

[1]) N. M. Petersens samlede Afhandlinger 1. 142. Livø kaldes i det 13de Aarhundrede Lygh el. Ligh (se O. Nielsens Udg. af Kong Valdemars Jordebog S. 136). Jeg havde tidligere fulgt Hr. Kruses Paastand, at ved "Lusbreid" forstodes "Lysenbredning", men ser nu af Hr. Steenstrups Oplysninger (Side 27), at dette Stedsnavn nok omtrent ikke existerer, ligesom man da maatte formode, at Snorre havde urigtigt henført dette Navn til den større Bredning.

[2]) Prof. Steenstrup gjør opmærksom paa, at hvis Nordmændene drog sine Skibe over ved Bulbjerg, har dette skeet vest for Bulbjerg, "hvor de baade havde ret gode Vanddrag og lavere Landpartier for sig", ikke som Munch mente øst for samme (Side 29).

hyppig gjort Uddrag af den. Foran den egentlige "Knutssaga" har Forf. nu i Lighed med Snorres Skildring af de svenske Landskaber givet en dansk Landskabsbeskrivelse. Efter her at have beskrevet Jylland som den sydligste Del af Danmark — efter den almindelige islandske Opfatning — opregner han Bispedømmene, og efter Viborg staar: Limfjord heder (en Fjord) i Jylland, det er en stor Fjord, som gaar ind fra Nord [1]) til Syd (ɔ: fra Øst til Vest); fra den nordre Del af Limfjorden er et smalt Eid vest til Havs, som heder Haraldseid, derover lod Kong Harald Sigurdssøn sine Skibe drage, da han undkom for Kong Sven". En Del af Udtrykkene er her saa beslægtede med Snorres Ord, at man vil se, at de ligefrem er laante fra ham; kun Navnet Haraldseid er nyt, og da Sagnet selv ikke kjendes fra Danmark, kan man antage, at Navnet er opstaaet paa Island i Tiden mellem Snorre og Knytlingasagas Udgivelse. Udtryksmaaden "fra den nordre Del af Fjorden" [2]) er ikke meget heldig; det gaar ikke godt an i en Fjord, som gaar fra Nord mod Syd, at tale om den nordre Del af Fjorden, thi naar der fra den skal gaa et smalt Eid til Havet i Vest, kan denne Del ikke ligge lige ved Indløbet. Men iallefald er det tydeligt, at Knytlingasaga ikke kan mene det Eid, der nu i Vest adskiller Vesterhavet fra Limfjorden (ved Harbo-øre), men et meget østligere, og da maa man ogsaa her standse ved Eidet ved Bulbjerg.

---

[1]) Udg. i Frnm. Sögur har utnorðri (Nordvest), men da Modsætningen alligevel er "Syd", gjør man vistnok rettest i med Arne Magnussøns Udgave at læse "af norðri" (fra Nord). Denne udmærkede Kjender af Oldliteraturen indsaa vistnok, at saaledes maatte en Islænding fra det 13de Aarhundrede have udtrykt sig.

[2]) Man har vistnok ingen Ret til at oversætte "fjörðr norðanverðr", som "den nordlige Side af Fjorden".

Denne Forklaring af Snorres Ord, at han lader Harald trække sine Skibe over ved Bulbjerg, er imidlertid ganske ny, første Gang fremsat af P. A. Munch. Tidligere, vistnok allerede fra Torfæus af, tænkte man paa det smale Eid, som i det allervestligste af Fjorden skilte denne fra Vesterhavet, ved Harboøre-Agger, og nogle har endog benyttet Snorres Ord som Bevis for, at Fjorden i 11te Aarhundrede var lukket mod Vest, altsaa mod de danske Kilders Troværdighed. Dette gaar dog umulig an; Snorres Ord kan vidne om Limfjordens Skikkelse efter 1200, ikke for 11te Aarhundrede, hvorom han savner Kundskab. Hans Ord kan ogsaa kun høist uegentligt anvendes paa det vestligste Eid ved Agger, nemlig naar man forudsætter Urede i Beretningen, som dog udtrykkelig fordrer kun et Par Timers Roning fra Fjordens store Bredning, der baade skildres og benævnes rigtigt. Der er ogsaa al Grund til at tro, at Snorre vilde lagt dette Eid ikke "vestr til hafs", men "suðr til hafs", efter sin Opfatning af Jylland og Limfjorden, der falder sammen med Knytlingasagaens.

Jeg har her ganske seet bort fra Prof. Steenstrup's Forklaring af Snorres Ord, som jeg maa ansee for vildledende, ikke blot fordi Ordene hos Snorre ikke kan betyde, hvad han lægger i dem, men ogsaa fordi de maatte forudsætte Limfjordens Aabning mod Vest, som Snorre viser paa mange Steder, at han ikke kjender til. Sætningen "þar or víkinni innanverðri er eið mjótt vestr til hafs" oversætter Steenstrup nemlig: "der er fra Vigen, som ligger indenfor, en smal Barre (Revle) vest ud i Vandet". Denne Betydning faar han frem ved at betragte hvert Led for sig istedetfor at see dem i Sammenhæng. Ved "Eid" forstaar han ikke Ordet i sin almindelige Betydning, men om en Revle i Vandet, en Barre, der ikke altid behøver rage op over

Vandet, og han sammenligner Steder paa Island og Færøerne, der kaldes "Eid", uagtet i Flodtiden disse "Eid" kan være satte under Vand. Benævnelsen har altsaa været givet dem, selv om de til sine Tider ikke svarede til den, idet vi maa hævde, at Betydningen af "Eid" bestandig forudsætter et Stykke Land (en Isthmus), der adskiller to Vande og forbinder to Lande. Ordene "or víkinni innanverðri", siger han, maa kunne tages efter Ordene, saa at altsaa Eidet "kom ud fra eller havde sin Oprindelse fra Bugten indenfor". Han stiller dernæst Ordene "er . . . vestr til hafs" sammen og paastaar, at "med Ord, der angive at en Gjenstand er, ligger, findes paa et Sted, betyder Udtrykket "til havs" at være ude paa, ude i Søen, til Søes, i Vandet". Allerede dette maa jeg benegte, og Exemplerne, som skulde vise en saadan Betydning, viser andenstedshen. "Skip er hlaðit til hafs" betyder ikke "Skibet ligger paa Søen ladet", men Skibet er bleven ladet til (at fare over) Havet (til i Betydn. af en Hensigt); "til hafs út" betyder baade i det gamle Sprog og i nyere Norsk "ude mod Havet" [1]). "Hav" betegner jo i det gamle som nyere Sprog ikke det samme som det mere farveløse "Søen", men altid det aabne, store Hav, enten i Modsætning til Fjordene eller til Landet og Kysten. Man vil aldrig i den gamle Literatur finde det brugt om andet end de større Have, og om dets Betydning i nyere Norsk kan henvises til Ivar Aasen (der endog oversætter det med "Ocean"), hos hvem man vil finde Sammensæt-

[1]) Et Exempel paa denne Betydning af Udtrykket "til hafs", selv i Forbindelse med Ord som "liggr" (hvad Steenstrup ikke vil anerkjende), er citeret ovenfor i Beskrivelsen af Karmøen, Hskr. S. 356: "þar er mikil bygð, ok er þó víða eyin úbygð, þat er út liggr til hafsins"; thi at dette kun kan betyde "paa Havsiden", sees af den følgende Sætning: þeir Ásbjörn lendu utan at eyjunni, þar er úbygt var". Et andet Exempel er: I Rínarkvíslum liggr Frísland norðr til hafs (Antiq. Russes II 404).

ninger som Hav-gap (Aabning mod Havet), Hav-gula (Vind fra Havet, som blæser ind ad Fjordene), Havs-auga (Sund mod Havet) o. s. v. Det er altsaa ganske træffende, naar Snorre først sammenligner Limfjordens trange Indløb med en "Aa-Rende" og derpaa Livø-Bredningen med et "stort Hav" (er *sem* mikit haf); men man bør ikke derfor sige, at Snorre har "kaldt den Del af Fjorden et bredt Hav", og det er aldeles utilladeligt deraf at drage den Slutning, at naar han senere i Capitlet brugte Ordene "til hafs", saa tænkte han paa dette "brede Hav".

Ved et Eid i norsk-islandsk Betydning tænker vi ikke altid først paa de to Landstrækninger, der forbindes, men snarere og ialfald samtidig paa de to Søer, der adskilles, (Ivar Aasen definerer derfor Eid rigtigt som et "smalt Landstykke mellem to Søer"); skal altsaa Snorre nogenlunde kort beskrive et Eid, bør han ikke (som Steenstrup mener) sige "der er et Eid mellem Landet og Øen eller Halvøen", men "der er et Eid mellem Limfjorden (eller en Del af den) og Vesterhavet", og dette siger ogsaa Snorre udtrykkelig, naar man vil tage de Ord sammen, som hører sammen: Der hvor Fjorden er bredest, hedder den Lusbreid, men der (ɔ: ved Lusbreid) er et smalt Eid fra Vigen længer inde (ɔ: længer inde i Fjorden, regnet fra Indløbet) vest til Havs. Endog Knytlingasaga maatte paabyde denne Forklaring; thi her maa dog "vest til Havs" betyde "til Vesterhavet", ikke til Limfjordens "indre Hav" (Lusbreid), thi dette omtales jo ikke her. Eidet beskrives altsaa netop, som Ivar Aasen forlanger, idet de to Søstrækninger angives: det strækker sig fra Vigen i Lusbreid til Vesterhavet.

Sin Mening om, at Harald kun drog sine Skibe over Løgstørgrunden og derfra seilede Fjorden ud mod Vest, har Prof. Steenstrup støttet til et Par Indsigelser mod hver

anden Opfatning, hvilke kunde synes at have Vægt. De nærmere Detaljer ved Snorres Beskrivelse skal efter hans Mening passe bedre paa en Dragen over Grundene end paa en Dragen over det næsten ½ Mil lange Eid ved Bulbjerg. Snorres Ord "de lossede Skibene", "trak dem over Eidet og ladede dem igjen" skal kun svare til "en almindelig i alle Lande brugt Udvej at bringe Skibe over Revler og Grunde ved at losse dem", men det skal være "en ualmindelig Udvej at anvende Losning, naar Skibe, allerhelst lette Skibe, skal trækkes over Land, hvis nogensinde en saadan Udvej har været brugt". For at besvare denne Indvending, maa vi først gjøre os klart, hvad Snorre mener med Haralds lette Skibe ("lettiskip"). De nævnes aabenbart i Modsætning til de almindelige store Krigsskibe, Langskibene, der havde indtil et Par Hundrede Mands Besætning; det naturlige bliver da at ansee dem for almindelige Ledingsskibe. Nu brugtes i Viken til Ledingen kun "Tvitugsessur" [1]), den mindste Sort Ledingsskibe, og mindre Skibe kunde Harald da umulig bruge til Færd over Kattegat. Tvitugsessur (Skibe med 20 Rorbænke ɔ: 40 Aarer) forudsætter en Bemanding af omkring 100 Mand og kan altsaa ikke være saa ganske smaa Skibe; som mindre end store Jagter kan vi ikke godt tænke os dem. Naar disse var ladede med Bytte og skulde over Eidet, vilde man saa først losse dem, eller vilde man trække dem over Land med Ladningen i? Nutildags bruger man hertillands vistnok sjelden at trække andet end mindre Baade overland, og da lader man ofte mindre Ladninger ligge i; men det følger af sig selv, at om det blir for tungt at trække Baaden med Ladning i, saa losser man først Baaden, trækker den afsted og bærer Ladningen efter; Sømænd har for mig erklæret, at en saadan Transportmaade

[1]) Ældre Gulathingslov Cap. 315.

er vel saa hyppig [1]). Og den synes dog ganske den naturlige, naar der er Tale om Krigsskibe (svarende til større Jagter) og disse endog ladede med Krigsbytte.

Endog den Tid, der medgik, skulde efter Steenstrup bevise, at der kun var Tale om Løgstørgrundene. Til Vigen ror Harald og hans Mænd "om Aftenen" — altsaa paa et Par Timer — og om Natten faar de Tid til at losse Skibene, trække dem over Land, hente Ladningen og endda være færdige ved Daggry. Jeg maa tilstaa, at mig forekommer dette aldeles ikke at høre til Umulighederne. Bruger vore Skydskarle paa sine større Baade at ro en Mil i 2 Timer —, saa kunde deres Forfædre for 800 Aar siden ikke staa saa langt tilbage, thi om Skibene var større, saa var der da flere om hver Aare, og de faa Mil fra et Sted ved Lusbreid ind i Veilen ved Bygholm skulde der vist ikke vare mange Timer til at ro. Og selv om man tager Hensyn til de "korte Sommernætter" (vi véd forresten ikke, paa hvilken Tid af Sommeren Toget foregik og om, hvor kort Natten var), maa det dog ansees gjørligt i en 7—8 Timer at trække Skibene over Eidet vest for Bulbjerg, "hvor de baade havde ret gode Vanddrag og lavere Landpartier for sig"; til Sammenligning gaar det ikke an at afvise det Sted i Haakon Haakonssøns Saga, hvor denne Konge Aar 1226 paa Toget mod Ribbungerne lod sine Skibe — 33 i Tallet — drage over Land fra Oslo til Øyeren og dertil kun brugte 2 Nætter (Sommernætter). Stykket fra Oslo til Stalsberg ved Øyeren er 2½ norsk Mil langt ("to lange Raster at drage over Myrer og Skoge, før de kom til Søen"), og Kongens

---

[1]) Hr. Steenstrup tror ikke, at dette har været brugt nogensteds; han kjender altsaa ikke de nordamerikanske *portages* (Bæresteder), der netop har Navn efter denne Transportmaade.

Skibe var her ikke "Letteskibe" men virkelige Langskibe, hvoriblandt Kongens store Drage udtrykkelig nævnes.

Vi maa altsaa holde fast ved, at det var Snorres Mening, at Harald drog over Eidet ved Bulbjerg. Men, indvender man, hvortil da det hele Arbeide? Fjorden var jo aaben i Vest, hvorfor seilede han ikke lige ud? Vi har hidtil kun holdt os til Snorres Beretning, vi har seet, at han ikke alene ikke kjender en saadan vestlig Aabning, men at han tvertimod forudsætter, at Fjorden der var lukket, med andre Ord, at Fjorden var "Fjord"; Beretningen stemmer altsaa vel med sig selv. En anden Sag er det, om man vil undersøge hele Sagnets historiske Værd. Naar nemlig Snorres Forudsætning er urigtig og han har skildret Sagnet med sin Samtids geografiske Forhold for Øie, blir det et nyt Spørgsmaal: hvorledes saa Sagnet oprindelig ud? hvad har Snorre lagt til? og — er Sagnet egte? Hvis Sagnet er fra Haralds egen Tid, da Limfjorden var aaben mod Vest, behøver kun denne Forudsætning at være glemt af Sagnfortælleren, og Snorre har da skildret Bedriften saaledes, som han maatte tænke sig den; vi kan jo let tænke os et Led af Sagnet tabt, f. Ex. at Kong Sven var kammet ind i Bredningen med sin store Hær, og at det gjaldt for Harald at undslippe uden Kamp, eller at danske Skibe havde samlet sig ogsaa i den vestlige Del af Fjorden; isaafald var det jo nødvendigt at redde sig over Eidet fra Danernes Hænder. Er derimod Sagnet senere, fra den Tid da Limfjorden atter var lukket, da kan dette Sagn enten være ligefrem gjengivet af Snorre, saaledes som hans Hjemmelsmand refererede det, eller ogsaa kan Sagnet være fortalt om det vestligste Eid og Snorre — som ikke vidste, hvor langt Limfjorden gik ind i Vest — have afpasset Beretningen efter sit Lokalkjendskab. Men om Bedriften er

historisk eller ei, derom kan ingen sikker Oplysning gives. Ingen samtidig Kilde, intet dansk Sagn, ikke Mag. Adam, ikke en Skald omtaler det. At Haralds "Samtid eller nærmeste Eftertid" særlig erindrede og priste denne Bedrift, har man sluttet af de to stavrimede Linjer om at "Harald slap af Danernes Hænder", som Snorre lader Haralds Mænd synge paa Hjemveien; men selv dette er usikkert, thi Linjerne er uden Forfatternavn og er komne til Snorre med selve Fortællingen. De kan ligesaa godt være digtede langt senere, f. Ex. i 12te Aarhundrede, og bærer samme Karakter som de mange Visestumper, vi finder i Sverressaga. Kun det véd vi, at Snorre har truffet paa et Sagn om Haralds Bedrifter i Limfjorden. Da dette Sagn ikke støtter sig til en navngiven Skald og ikke viser sig i Kongesagaerne før med Snorre, kan det ikke tilhøre den islandske Tradition; hos Snorre er det knyttet til Beretningen om Oslos Anlæg, og man kan derfor gjætte paa, at det er et Lokalsagn fra Viken, hvilket Snorre har fundet og optegnet den Vinter, han opholdt sig her (1218—19). Men et saadant Sagn kan aldrig faa den Betydning, at det slaar ihjel alle danske Beretninger og samtidige Skaldes Antydninger af, at Limfjorden i 11te Aarhundrede var aaben mod Vest.

15. Februar 1876.

Efterskrift. I det nys udkomne Februar—Martshefte af "Det nittende Aarhundrede" har Hr. Fuldmægtig A. D. Jørgensen gjort Steenstrups Afhandling til Gjenstand for en Anmeldelse. Hans Anker falder tildels sammen med vore: navnlig kan fremhæves hans Kritik af Steenstrups Oversættelse af Snorres Ord (cf. ovenfor Side 128—29), hvor han bl. a. gjør opmærksom paa, at der til "or víkinni er eið mjótt vestr til hafs" findes en træffende Parallel i det ovenfor S. 129 citerede Udtryk af Snorres Olavssaga "einn óss er til hafs or Leginum". Naar jeg iøvrigt ikke kan erkjende, at Hr. Jørgensen har Ret i Spørgsmaalet om Fjordens Skikkelse i 11te Aarhundrede, tror jeg ovenfor at have fremført mine Grunde.

LAPPERNES HEDENSKAB OG TROLDDOMSKUNST SAMMENHOLDT MED ANDRE FOLKS, ISÆR NORDMÆNDENES, TRO OG OVERTRO.

AF JOHAN FRITZNER.

I en vis Forstand kan det nok siges, at det neppe er mere end 200 Aar siden Kristendommen almindelig antoges af Lapperne i Sverige, og noget over 100 Aar siden den indførtes blandt Lapperne i Norge. Ti det staar jo ikke til at nægte, at indtil de nævnte Tidspunkter var den kristelige Kundskab blandt begge Rigers lappiske Befolkning saare ubetydelig, medens der endnu var mange Levninger af Hedenskab, der udøvede en væsentlig Indflydelse paa Folkets Tankegang, religiøse Anskuelse og Levemaade. Men det samme kan og maa jo siges at have været Tilfælde også med vort Lands norske Befolkning, idetmindste lige indtil Konfirmationens Indførelse, ja endog indtil den seneste Tid [1]), ligesom den romerske Kristendom var, og endnu

---

[1]) Herved tænker jeg ikke saa meget paa den Overtro, som hersker, den Trolddom, der øves, som paa egentlig Afgudsdyrkelse. Om Dyrkelse af hellige Stene kan jeg henvise til Willes Beskr. over Sillejord S. 46 fg., Strøms Beskr. over Søndmøre II, 496; om Dyrkelse af hellige Træer til Tidsskriftet Hermoder 4, 16; Tids-

gjerne er opblandet med mange hedenske Bestanddele. Daterer man alligevel Kristendommens Indførelse fra en langt tidligere Tid, hvor længe det end derefter varede, førend sand kristelig Oplysning kunde vinde almindelig Indgang og den tilbørlige Indflydelse, saa er der vel heller ingen Grund til at gaa frem paa anden Maade ved Besvarelse af Spørgsmaalet om Tiden, da Lapperne bleve kristnede.

Nærmere eller nøje at bestemme Tiden, naar dette skede, bliver dog en vanskelig Sag, saameget vanskeligere, som Kristendommen ikke vel kan være antagen til samme Tid af alle dem, der hørte til dette Folkeferd, adspredte som de vare over en vidtløftig Landstrækning, der tilhørte to forskjellige Riger, og det, selv om man indskrænker sig allene til dem, som boede inden vort eget Lands Grænser, maa ansees for afgjort, at Kristendommen først efterhaanden har banet sig Vej iblandt dem og vundet noget Herredømme over dem. At man allerede tidligen hos os har søgt at

---

skriftet Urda 1, 143; J. Aas, Gjerestads Præstegjeld og Præster S. 129 (163. 167); L. Daae, Norske Bygdesagn II, 130 fg. Foruden de paa nævnte Sted i Tidsskriftet Urda omtalte Træer, havde man for ikke lang Tid siden i Sogn mange andre Træer, der ansaaes for hellige. og af hvilke idetmindste flere dyrkedes paa den Maade, at man til visse Tider overgjød deres Rødder med Øl eller Melk; saasom en Fure paa Uppbyrge i Sogndals Præstegjeld og en anden paa en til Gaarden Flugum sammesteds hørende Sæter, 2 Birker paa Grinde og en paa Hamre i Lekangers Sogn, en Birk paa Mellang og en paa Bø i Bødalen af Viks Præstegjeld; og som lignende Træer kan nævnes en Fure paa Gaarden Roska ved den nordvestlige Del af Storvandet i Viks Sogn af Søndfjord, og en hul Eg, der endnu skal staa paa Tveiten ved Hitterdalsvandet i Nedre Telemarken, og hvori der hver Juleaften hensættes Grød. Ogsaa Ilden kan endnu faa sine Offere af dem, som koge Mad. — Skal Lappernes Trolddom tjene til Bevis for deres Hedenskab, da fattes der heller ikke Beviser i Mængde paa Nordmændenes.

omvende dem, derom kan dog neppe være nogen Tvil. Uagtet Paul Warnefred eller Paulus Diaconus siger, at en Del af dem allerede paa hans Tid vare omvendte til Kristendommen, er det dog aabenbart, at dette ikke kan have været Tilfælde; medens det heller ikke kan være noget Vidnesbyrd imod deres Kristendom, at de paa Adam af Bremens Tid vare særdeles hengivne til Udøvelse af Trolddom, uagtet han dermed synes at begrunde det, naar han til samme Tid, som han betegner Norges øvrige Indbyggere som særdeles kristelige, gjør en Undtagelse for Lappernes Vedkommende. Ti saadant lod sig vel da, ligesom det langt senere har ladet sig forene med et Slags Kristendom.

Om der end ikke tidligere hos os er virket med Alvor og Held for Lappernes Omvendelse til Kristendommen, tør det dog nok i al Fald ansees for sikkert, at denne har ligget Kong Haakon Haakonssøn alvorligen paa Hjerte. Ti naar der som Bevis for, hvor ivrig han var for at fremme Kristendommen i Norge, fortælles, at han lod opføre Kirke i Trums og kristnede det Kirkesogn [1]), der vel at mærke da maa have haft et langt større Omfang end senere, kan de omvendte ikke vel have været andre end Lapper; og disse Landets gamle Indbyggere kan han vel saa meget mindre have ladet blive i deres Hedenskab, naar han kristnede de for Tartarerne flygtende Bjarmer, da han lod disse nedsætte sig i Malangen. At der blandt de inden Norges Riges daværende Grænser boende Lapper endnu under hans Sønnesøns Haakon Magnussøns Regjering fandtes Hedninger, ser man dog deraf, at denne gjorde de Lapper, der lode sig omvende til Kristendommen, den Indrømmelse, at de i 20 Aar fra den Tid skulde slippe med Tredjedelen af den Bod, som

[1]) Fornmanna Sögur X, 152 (Hákonarsaga Hàkonarsonar c. 333).

de kunde komme til at paadrage sig ved Overtrædelse af Landsloven eller Kristenretten [1]).

At Bestræbelserne for at gjøre Lapperne til Kristne ikke ere blevne frugtesløse, kan man ogsaa slutte deraf, at i den af P. A. Munch i Aaret 1850 udgivne Chronicon Norvegiae, hvis Forfattelsestid maa ansættes til den første [2]) eller anden [3]) Halvdel af det 13de Aarhundrede, omtales det norske Finmarken S. 2 som beboet af Kristne, medens derimod de mod Nord eller østenfor Norge boende Kareler, Kvæner, hornede (cornuti) Finner og Bjarmer omtales som Hedninger. Hermed stemmer det ogsaa overens, naar Forfatteren S. 4 siger, at der til Norge støder en vidtstrakt Ørken, der skiller det fra de hedenske Folkeslag, og hvori allene Finner og vilde Dyr har sit Tilhold; og det kan neppe siges at staa i nogen Modsigelse hermed, naar han paa samme Side taler om Finnernes (ɔ: Lappernes) Vantro og Trolddom, eller at han paa den følgende Side L. 3 modsætter Kristne og Finner. Ti den nævnte Vantro kan netop have bestaaet deri, at de vare hengivne til Overtro og Trolddom, hvad der vel kunde medføre, at de kun vare lidet kristelige men dog ikke kunde gjøre dem til Ukristne; ligesom de Finner, som de Kristne efter Forfatterens Fortælling i Handelsærinder besøgte, jo netop kan have været de hornede Finner, hvilke han i det foregaaende havde stillet som Hedninger i Modsætning til de Finner, der opholdt sig inden Norges Grænser.

Ogsaa paa anden Maade lader det sig med Sikkerhed

[1]) Norges gamle Love III, 107.

[2]) P. A. Munch i Fortalen til hans Udgave S. IV—VI; Soph. Bugge i Aarbøger for Nord. Oldk. og Historie 1872 S. 32—37.

[3]) Konr. Maurer "Die Entstehungszeit der älteren Frostuþingslög". (München 1875) S. 8 f.

godtgjøre, at Norges Lapper allerede før Reformationens Indførelse i Landet havde antaget Kristendommen eller underkastet sig de til dens Kultus hørende Forskrifter. I dette Øiemed kan jeg nu først henvise til et Ord i deres Sprog, der betegner en af den kristelige Gudstjenestes Handlinger, men maa være laant fra det gamle norske Sprog allerede paa en Tid, da dette endnu var i sin Velmagt, eller dets Udartning i al Fald kun har været i sin Begyndelse. Betjeningen med Herrens Nadvere betegne nemlig vore Lapper med Ordet divnast, som umiskjendeligen er vort gamle Sprogs þjónasta, der havde samme Betydning, men paa den Tid, til hvilken man i Almindelighed hensætter Lappernes Omvendelse til Kristendommen, ikke længere brugtes i denne Form, ej heller i denne Betydning. Var Deltagelsen i Herrens Nadvere først ved den saakaldte finmarkske Missjon i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede kommen i Brug blandt vore Finner [1]), vilde de til dens Benævnelse have optaget det Ord, hvormed det da betegnedes hos det Folk, hvorfra de modtoge denne Del af den kristelige Kultus tilligemed selve Kristendommen. Men naar de nu betegne den med det af þjónasta dannede divnast, da viser dette netop, at Ordet af dem maa være optaget paa, og hos dem maa have været i Brug ligefra den Tid, da det uforandrede þjónasta endnu brugtes til at betegne denne hellige Handling.

Som yderligere Bevis for Kristendommens Ælde blandt Lapperne skal jeg dernæst nævne nogle Levninger af den

[1]) At Lapperne baade lode sine Børn døbe og selv gik til Alters, førend den finmarkske Missjon traadte i Virksomhed, kan ogsaa sees af H. Hammonds "Den norske Missjons Historie" paa flere Steder, f. Ex. S. 31 fg. 480—485. Kaldtes de end Hedninger, saa ere de altsaa dog døbte (kristnede) Hedninger.

romersk-katolske Kultus og Kirkeret, som endnu indtil den sidste Tid hos dem har været at finde. Som Sætersdølen endnu i anden Halvdel af forrige Aarhundrede højtideligholdt Lørdagen [1]) (utvivlsomt til Jomfru Marias Ære, se min Afhandling derom i Norsk historisk Tidsskrift 1ste Bind S. 187—193), gjorde nemlig Lapperne ikke allene det samme, men højtideligholdt ogsaa Fredagen (gn. föstudagr) [2]), og at vore Lapper har gjort det samme, maa allerede antages paa Grund af, hvad herom læses i Kn. Leems Beskrivelse over Finmarken Side 487 fgg., ligesom det vil finde sin Bestyrkelse i hvad jeg senere derom skal oplyse. Men naar Helligholdelse af disse Dage, som ogsaa Iagttagelsen af Julefaste [3]), ikke vel kan have faaet Indpas hos Lapperne efter Reformationen, saa maa dog vel dette afgive et fyldestgjørende Bevis for, at den allerede før sammes Indførelse har været brugelig hos dem, og at de altsaa meget tidligere maa have antaget og bekjendt sig til Kristendommen i dens romersk-katolske Form.

Et andet Vidnesbyrd derom af en lignende Beskaffenhed tør man vel ogsaa finde i den blandt vore Lapper herskende Sædvane ved Møde at tiltale et Menneske med Navnet: fadder, dersom de staa i et saadant Forhold til hinanden, som det, hvilket vore Forfædre betegnede med Ordet guðsifjar (lat. cognatio spiritualis) [4]). Hvad der har

[1]) Topografisk Journal for Norge 26, 52.

[2]) Högström Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lappmarker S. 49 fg. Schefferi Lapponia: S. 93 (82). Citationerne af dette Værk ere efter den tyske Udgave (Frankf. a. M & Leipzig 1675) med Siderne af den latinske (Francofurti 1673) satte i Parenthes.

[3]) Se Leems Beskrivelse S. 493.

[4]) Jvf. Ahlqvist de Vestfinska språkens kulturord S. 223 fg.

ledet dem til at lægge en saadan Vægt paa dette Forhold, at de holdt nøje Regning med, hvorvidt det fandt Sted imellem dem og nogen anden, kan nemlig allene have været den Omstændighed, at efter Kristenretten var Ægteskab forbudt imellem dem, der stode i saadant aandeligt Slægtskab til hinanden.

Ved de her fremdragne Vidnesbyrd kan det efter min Formening ansees godtgjort, at Norges Lapper maa have antaget og bekjendt sig til Kristendommen allerede lang Tid før Reformationen under Paavirkning af Nordmændene og i den romersk-katolske Form, hvorunder disse selv da bekjendte sig dertil. Et af disse Vidnesbyrd var hentet fra det Laan, som de i Ordet divnast havde gjort fra vort gamle Sprog. Men flere af de Ord, hvormed de betegne Gjenstande eller Begreber særegne for de Kristnes Forestillingskreds, ere ogsaa af russisk eller slavisk Herkomst; og heri ser jeg nu et Vidnesbyrd om, at de til samme Tid som fra norsk Side, og det paa en Tid, som ligger meget langt tilbage, ogsaa have været paavirkede fra russisk Side, ikke allene i andre Henseender, men ogsaa saaledes, at de derved kom til at gjøre Bekjendtskab med Kristendommen, og vel for en Del tilegne sig den; og det forekommer mig ingenlunde usandsynligt, at der her virkeligen har indtraadt et saadant Sammenstød mellem den romerske og den byzantinske eller ortodoxe Kirkeafdeling, at det ikke har været et aldeles tomt Paaskud, naar man gav Fiendtlighederne mellem Skandinaverne og Russerne Navn af en Religionskrig. Et saadant Ord er rist-manna (ɔ: Daabsbarn, Barn, som skal døbes) med tilsvarende Verbum ristačet (ɔ: at døbe). Vistnok kan det synes ligge nærmest at antage rist for at være det norske Krist lempet efter den lappiske Udtale, da det er aldeles i sin Orden, naar ved norske Ords Overgang til

det lappiske Sprog *k* bortfalder foran *r* i Ordets Begyndelse. Men her møder os nu den Omstændighed, at der ved Ordet Krist er gjort en Undtagelse fra den almindelige Regel, formentlig paa Grund af en vis religiøs Følelse, der gjorde det til Pligt at udtale dette Ord uforandret, hvor megen Møje det end kostede. Lapperne sige saaledes altid Kristus, kristalaš o. s. v., men aldrig krist-manna, kristačet. Paa Grund heraf forekommer det mig, at der er al Sandsynlighed for, at Ordene rist-manna, ristačet ere laante fra det russiske Sprog og have sin Oprindelse fra Ordet krest ɔ: Kors, idet nemlig Opmærksomheden især fæstede sig til den med Daaben forbundne Korsbetegnelse (gn. primsignan)[1], der saaledes kom til at give hele Daabshandlingen dens Navn; og dette er saa meget sandsynligere, som Ordet rist ellers forekommer hos Lapperne i Betydning af Kors. De nævnte Ord ere heller ikke de eneste af lignende Beskaffenhed, hvis russiske eller slaviske Herkomst er umiskjendelig, men den er ogsaa iøjnefaldende, naar en Præst af Lapperne kaldes bap (jvf. russ. pop) og en Hedning kaldes baken (jvf. russ. pogan af lat. paganus). At det finske (kvænske eller karelske) Sprog herved har udgjort et Mellemled, er vel muligt, da dette har Ordene risti, pappi, pakana, ja forsaavidt endog sandsynligt, som det just var igjennem de af Russerne kristnede og under deres Herredømme staaende Kareler, at Lapperne først bleve udsatte for Paavirkning fra den Kant[2]); ligesom det vel tør antages for sikkert at naar man fra russisk Side søgte at tilvende sig et Herredømme over Lapperne, da var dermed uadskilleligen forbun-

[1]) Se R. Keyser, den norske Kirkes Historie I, 189.

[2]) Se P. A. Munch. Det norske Folks Historie IV, 1, 53 fgg. 98 fg. 670. Derved ere da ogsaa Lapperne komne til at betegne Russerne med Navnet garjalažžak.

den en Bestræbelse for at paatvinge dem den samme Kristendom, hvortil Russerne og de dem undergivne Kareler selv bekjendte sig.

Hvad enten nu Lapperne bleve kristnede af Nordmænd eller af Russer og Kareler, saa har det dog vistnok staaet saare smaat til med den Kristendom, der saaledes paa en Maade blev indført eller fik Fodfæste iblandt dem. Men endogsaa førend dette skete, kan det dog antages for en naturlig Følge af den Berørelse, hvori de kom eller stode med Kristendommens Bekjendere, at den for en Del kom til at paavirke dem saaledes, at kristelige Forestillinger fik Indpas hos dem og kom til at modificere deres religiøse Begreber og Anskuelser, dels ved at omdanne Folkets egne Forestillinger om deres nationale Guddomme og hvad dermed stod i Forbindelse til Overensstemmelse med Kristendommen, dels ved at forøge Gjenstandene for dets Kultus og de i Forbindelse dermed staaende Handlinger med nye, der laantes fra deres kristne Naboer [1]). Det kunde ikke være anderledes, end at jo disse, som staaende paa et højere Kulturtrin, maatte komme til at paavirke dem i denne som i flere andre Henseender, ligesom Sporene af saadan Paavirkning kunne paavises i de Ord, som de have laant tilligemed Tingene, som dermed benævnedes. Forsaavidt en saadan Paavirkning fandt

---

[1]) Dette er den samme Tingenes naturlige Gang, som førte dertil, at de hedenske Samojeder dyrke den russiske Helgen Nikolaus eller Nikola som en af deres Guder (se M. A. Castrén Nordiska resor och forskningar I, 247 jvf. III, 14. 314 fg.), og hvoraf man maa forklare sig vore hedenske Forfædres Skik at ausa barn vatni tilligemed Opkomsten eller Omdannelsen af deres Ygdrasilsmyte, og at Spanierne, da de begyndte at gjøre Optegnelser om de af dem undertvungne amerikanske Folkeslags Tro m. m., deri kunde finde en paafaldende Lighed med bibelske Fortællinger, europæiske og kristne Forestillinger.

Sted i religiøs Retning, da udgik den naturligvis fra Kristendommen i den Skikkelse, som den til enhver Tid havde hos deres Naboer, opblandet som den da var med hedensk Overtro og Dyrkelse, dels saadan som havde sluttet sig til eller fulgt Kristendommen paa dens lange Vandring fra dens fjerne Hjemstavn, dels saadan som hjemmehørende i Norge eller Nordens Lande assimilerede sig med Kristendommen istedetfor at fortrænges af denne. Men derfor er det da ogsaa, hvor Spor af nordisk Hedendom kan paavises i Lappernes Gudelære eller Mytologi, yderst vanskeligt at afgjøre, hvorvidt Laanet er gjort fra vore kristne eller allerede fra vore hedenske Forfædre.

Efter at have gjort disse almindelige Bemærkninger skal jeg nu gaa over til at omhandle enkelte Tilfælde, hvori jeg med mere eller mindre Sikkerhed tror at kunne paavise Tilstedeværelsen af deslige Laan, og skal da begynde med det, som har sin oprindelige Rod i det nordiske Hedenskab.

Som en af de Afguder, hvilke Lapperne fordum dyrkede, nævner Schefferus [1]) Torus eller Tor, Tordön, og ser man hen til de Gjerninger eller den Virksomhed, der tillagdes ham, den Maade, hvorpaa de forestillede sig ham, eller de Attributer, de tillagde ham, da viser dette i Forbindelse med selve Navnet, at vi her har for os Nordmændenes þór, der dræber Trold (Lapponia S. 107[6]) dels med sin Hammer (Lapponia S. 107. 117) dels med sin Bue og slaar Ild. Af hvad Högström [2]) beretter, kan man slutte, at denne Gud tildels ogsaa af de svenske ligesaavel som af

---

[1]) Lapponia S. 64. 68. 102. 111 fg. 117 (58. 61. 91 fg. 104 fg.).

[2]) Högström, Beskrifning S. 186 f.

de norske Lapper har været kaldt Horagales [1]). Ti at Horagales ikke er nogen anden end vor þórr, og at selve Navnet ikke er noget andet end vort Torekar, derom kan der neppe være nogen Tvil. Karl, der i Udtalen ogsaa lyder dels Kar, dels Kall, svarer nemlig i Betydning aldeles til det lappiske gales, som vistnok ogsaa kun er en lappisk Form af det norske Karl, ligesom Hora eller, som det ogsaa heder, Ora, er en Omdannelse af þórr.[2]). Kildal[3]) opfører endog Thora Galles som den lappiske Navneform.

Om þórr noget Sted i vore gamle Skrifter er kaldet karl, ved jeg ikke, med mindre man derfor skulde anse Begyndelsen af Harbarðsljóð, hvor Harbarð efter at være af ham kaldet sveinn, igjen kalder ham karl. Sikrere er det derimod, at han længe i Folkemunde har gaaet under Navnet Torekarl ikke allene hos os, men ogsaa i Sverige. Under dette Navn forekommer han saaledes i Visen "Hammarhemtningen" hos Arwidson [4]) og i flere norske Viser. [5]) Fordi man tænkte sig ham som en ældre Husfader, laa det nemlig ligesaa nær for vore Forfædre at kalde ham Torekarl, som

---

[1]) Leem Beskrivelse Side 411; Jessen om de norske Finners og Lappers hedenske Religion (bag ved Leems Beskrivelse) § 8; J. A. Friis, Lappisk Mythologi S. 67 fgg.

[2]) Saaledes ere dæ̧dno (brugt om Tanaelven) og ædno (brugt om Altenelven) et og det samme Ord; jvf. Friis, Lapp. Grammatik S. 23 fg. og f. huopa af norsk þófi? efter V. Thomsen den got. Sprogklasses Indflydelse paa den finske, S. 56. 117. Saa er og efter Castrén Föreläsn. i Finsk Mytologi S. 102 Tellervo = Hillervo.

[3]) Skand. Lit. S. Skr. 1807, 3dje Aarg. 2det Bd. S. 453.

[4]) Svenska fornsånger 1, 3.

[5]) S. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser I, 2. II, 634 a. II, 644 a efter H. Strøms "Anmærkninger til Søndmørs Beskrivelse" i Ny Sml. af det kgl. norske Vidensk. Selsk. Skrifter, I (1784) S. 167 fg.

for Inderne at sætte Djauspitar istedetfor Djaus, eller for Romerne at bruge de sammensatte Ord Jupiter (ɔ: Djupiter), Diespiter. Naar han i den til Hammarhemtningen svarende danske Vise [1]) kaldes vor gamle Fader, eller de Svenske kalde ham Godgubben, Godfar, da giver jo ogsaa dette netop samme Betydning. Hertil svarer det ogsaa, naar Lapperne kalde ham ajeke, aččekaš [2]) og Finnerne kalde ham ukko. Ja det forekommer mig endog sandsynligt, at der med den Gud, som Lapperne kalde Storjunkeren, ikke menes nogen anden, end den samme þórr eller Horagales, og at dette Navn har en lignende Betydning, eller at dermed forbandtes en lignende Forestilling.

Som þórr hos os, var ogsaa Tor, Torus, Horagales hos Lapperne den Gud, der antoges at frembringe Torden og Lynild. Forsaavidt falder han da sammen med Diermes og det endog i den Grad, at Lapperne synes at have brugt begge disse Navne iflæng om sin Tordengud [3]). Det kunde derfor synes, som om Dierbmes var det oprindelige lappiske Navn, men Tor eller Horagales et Navn, som de havde laant fra Nordmændene eller de Svenske. Alligevel er jeg tilbøjeligst til at anse ogsaa Diermes for et Navn, de have laant fra disse, saa meget hellere som det aldeles ikke forekommer hos de med Lapperne nærmest beslægtede Folkeslag [4]). Bortkaster man Endelsen *—es*, der

---

[1]) S. Grundtvig, Danm. g. Folkev. 1, 2.

[2]) Schefferi Lapponia S. 106 (95); Friis, Lapp. Myth. S. 69. Jvf. aija og atja i Lindahl & Öhrling Lexicon Lapponicum S. 4 b. 26 a.

[3]) Se Schefferi Lapponia S. 106 (95). K. Leem l. c. S. 468; M. A. Castréns Föreläsningar i Finsk Mytologi S. 49.

[4]) Vistnok sammenholder Castrén l. c. S. 51 diermes med Ostjak. turm, Tschuvasch. tora, Estn. tara. Men det eneste af disse

ikke tilhører Ordets Rod, men dets Flexion, da har man nemlig kun dierm tilbage, og heri ser jeg det gammel-norske þryma, þruma, hvor ved Ordets Overgang i det lappiske Sprog *r* og *u* eller *y* ere omsatte paa en Maade, som er altfor almindelig, til at der fra den Side skulde være nogen Betænkelighed ved denne Forklaringsmaade. Men þryma, þruma eller det nöjere bestemte reiðarþruma var jo hos Nordmændene netop den almindelige Benævnelse paa Tordenen.

Til denne Guds Attributer hørte som sagt ikke allene Hammeren ligesom hos vore hedenske Forfædre, men ogsaa Buen og desuden et Stykke Flint [1]). Naar der tillægges ham en Bue, er det muligt, at derved kan være tænkt paa Regnbuen, der ofte viser sig under Tordenvejr, men Sagen kan ogsaa have en anden Grund. Vor Almue taler endnu om Torlo(d), som det, hvoraf den Person eller Ting rammes, der bliver slagen af Lynilden, ligesom man i Sverige taler om åskvigg, som man jo endogsaa har villet paavise i de Flintspidser, som man stundom finder liggende paa eller i Jordens Overflade, og som hørte til Stenalderens Vaaben eller Redskaber. Men disse Tors Skudvaaben tænkte man sig ganske naturligen udskudte ved en Bue [2]), og en

Ord, som falder ret nær diermes, tilhører et Folk, der vel hverken med Hensyn til Slægtskab eller Hjem kan regnes til Lappernes nærmeste, og Castrén har selv ingen Mening om, hvorvidt disse Ord oprindelig tilhøre den finske Folkestamme eller ere laante fra den indogermaniske.

[1]) Schefferi Lapponia S. 107. 117. (96. 105),

[2]) Saa var det ogsaa i Tydskland, se J. Grimm, deutsche Mythologie 3te Ausg. S.163 fg. Müller & Zarncke, mhd. Wörterbuch II, 2, 672 b: donerstrâle.

Bue kunde man saa meget hellere komme til at tillægge ham, om han, som synes at have været Tilfælde, identificeredes med Solens Gud eller tillige optraadte som saadan. Ti Solens Straaler opfattedes jo gjerne som af den udsendte Pile [1]), ligesom de Ord, hvormed Solens Straaler betegnedes, oprindeligen havde Betydningen af en Stok, f. Ex. lat. radius, gn. geisli, ags. beám [2]).

Naar saaledes Lapperne i al Fald tildels synes at have holdt den samme for at være baade Tordenens og Solens Gud, da kan dette forekomme besynderligt baade i og for sig selv, og fordi det afviger fra, hvad der fandt Sted hos vore Forfædre, fra hvilke de i al Fald have laant Tordengudens Navne. Men Ild og Lys tilhøre jo lige meget Solens Straaler og den med Tordenen følgende Lynild, og forsaavidt idetmindste tillagde ogsaa vore Forfædre Tor og Solen

---

[1]) Straale (ght. strâla, mht. strâle, ags. stræl, slav. strela) har jo endog oprindelig haft Betydning af en Pil, eller endog maaske som endnu i det russiske Sprog af en Stok eller Stamme. Hermed kan sammenholdes Udtrykket "Solen sendte Strenge" (jvf. strange, streng 5 hos I. Aasen), som jeg har optegnet, vistnok af en Vise, men desværre uden at anføre, hvorfra det er hentet, og det i en gammel Salme forekommende "mangfoldig som Solen i Strime". Ti Strime, Stribe har vist oprindelig havt samme Betydning som stafr, hvoraf er dannet Adj. stafaðr med Betydningen stribet.

[2]) Kommer man dette ihu, taber det en Del af sin Besynderlighed, at der fortælles om dem, der hængte sine Klæder paa en Solstraale (jvf. gn. váðmeiðr), eller man i en østerlandsk Fortælling læser om en Tyv, der blev narret til at trænge ind i Huset ved at nedlade sig efter en Maanestraale. Om det første se Wolff niederl. Sagen S. 336; L. Daae, norske Bygdesagn II, 80; om det sidste Benfey, Pantschatantra I, 20; hvormed kan sammenholdes Vers 9 fg. af en færøisk Vise, trykt i Antiqv. Tidsskr. 1849—51 S. 88, hvor Datteren svarer Faderen, at det var Maanens Skin, og ikke nóget gyldent Spyd, som en Aften stod ud igjennem Gluggen.

den samme Magt eller Virksomhed, som begge vare Troldenes lige frygtede som uimodstaaelige Fiende. Ti som Tor drog omkring og ihjelslog Trold, og derved viste sig som Menneskenes Velgjører, saa bleve ogsaa Troldene til Sten, naar de, overraskede af Solens Opgang, udsattes for dens Skin eller Straaler. Tors luerøde Skjæg, hvorpaa Svensken vil stege Strømming, hvorpaa Nordmanden vil tænde sin Pibe, eller hvorfra han maa holde sig paa Afstand for ikke at brænde sig, naar han synes at gjenkjende det i et almindeligt Menneskes, er et ligesaa passende Symbol paa Solens brændende Varme som paa Lynilden.

Endnu mere paafaldende og afvigende fra, hvad der hos os fandt Sted, kan det synes, naar Lapperne tillagde sin Tordengud en Hustru, der deltog i hans Virksomhed [1]. Ti om der ogsaa i vor Mytologi tillægges Tor en Hustru Sif, saa er der alligevel ingen Tale om hendes Gjerninger, skjøndt man vel tør antage, at hendes Guldhaar [2]) havde en lignende symbolsk Betydning, som Tors røde Skjæg. Men hvad der i de gamle Skrifter meddeles af vore Forfædres Gudelære og Mytologi giver os neppe nogen fuldstændig og korrekt Oplysning om, hvad der i Hedenskabets Dage virkelig var Folkets Tro; og i den nuværende Folketro finder man virkelig Forestillingen om Tor og hans Hustru som virkende i Forening, naar Lynstraalen farer gjennem Luften og Tordenen brager. Naar der tales om Torden og Lynild, gjør man nemlig, idetmindste paa nogle Steder, Forskjel mellem Torlo (d)

---

[1]) Schefferi Lapponia S. 120 (107) jvf. Castrén. Föreläsn. i Finska Mytologien S. 34 fg. Til den her nævnte Rauni svarer vistnok Ruona-nieid hos Leem (l. c. S. 420) og Rana-nieid hos Jessen l. c. (S, 63). Tordenens Gud er tillige Frugtbarhedens.

[2]) Snorra Edda ed. AM. I, 304. 340 fgg.

og Husbrejslaatta, idet man, som allerede bemærket, ved Torlo(d) forstaar det rammende Lyn eller den træffende Tordenkile, Tordensten, men ved Husbrejslaatta det medfølgende Tordenskrald; og hvor tvilraadig man end har været om det sidstnævnte Ords Oprindelse og egentlige Betydning, saa forekommer det alligevel mig utvilsomt, at det deri liggende Husbrej ikke er andet end gn. húsfreyja, der ofte findes skrevet húspreyja, og endnu i Formen husbrey forekommer som Konavn i Telemarken, formodentlig om den Ko, der gjerne gaar i Spidsen for Flokken. Ved det i Husbrejslaatten liggende húsfreyja betegnes altsaa Tors Hustru, der fremkalder Tordenskraldet til samme Tid, som han udsender det funklende og rammende Lyn. Østenfjelds synes man lidet eller ikke at kjende Udtrykket Husbrejslaatta; men naar man der siger Tora slaar, eller blot ho slaar, da tænker man dog, eller har i al Fald derved tænkt paa den samme húsfreyja.

Skjønt jeg tør tro i det foregaaende at have paavist eller dog gjort det sandsynligt, at Dyrkelsen af Horagales og Diermes har faaet Indgang blandt Lapperne ved et Laan af noget, som oprindelig tilhørte det nordiske Hedenskab, vil jeg dog hermed, som allerede antydet, ingenlunde have udtalt med Bestemthed, at saadant Laan er foregaaet i en Tid, som ligger forud for Kristendommens Indførelse i de nordiske Lande. Ti meget Hedenskab vedblev endogsaa længe derefter, blandet med og vel tildels omdannet af Kristendommen, at udgjøre en væsentlig Del af Folkets Tro, saa at det da kunde gaa over til Lapperne eller virke til at modificere deres Gudelære og religiøse Tro. Ved at betegne Dyrkelsen af Tor, Horagales eller Diermes som et Laan fra deres Naboer har det heller ikke været min Mening, at selve Forestillingen om og Dyrkelsen af en Tor-

denens (Luftens og Lysets eller Ildens) Gud tidligere skulde have været ukjendt blandt Lapperne. Som det jo er erkjendt, at lappisk Ibmel (f. Jumala) oprindeligen betegner de finske Folks Nationalgud, og ikke havde Betydningen af Gud i Almindelighed, saa er det ikke usandsynligt, at denne deres Gud netop er den samme, der senere betegnedes med hine laante Navne.

Som en anden af Lappernes hedenske Guder nævnes Raðien, men dette er i Grunden ikke andet, end netop de Kristnes Gud. Ti der kan ikke vel være nogen Tvil om, at jo dette Raðien er det lappiske raððijægje med det Tilføiende af den bestemte Artikel, som det maatte faa, naar Ordet skulde anvendes i norsk Tale eller Sætningsforbindelse; og raððijægje ɔ: Herskeren svarer jo netop aldeles til vort Herre, der med tilføjet bestemt Artikel i Enden ofte bruges til at betegne den eneste sande Gud, der raader over alt, eller til at betegne Kristus, hvilket Ord man endogsaa af vore kristne Forfædre finder brugt i Formen Kristr paa en saadan Maade, at derved mentes Gud i Almindelighed, ja endog den treenige Gud. Vistnok kan det synes at staa i Strid hermed, naar der er Tale om Raðien ačče, Raðien akka og Raðien bardne som sideordnede Guder, der dele Magten med hverandre. Men Sagen er den, at her har vi netop de Kristnes Forestilling eller Lære om den treenige Gud, vel ikke i dens oprindelige Skikkelse, men saadan som den under Middelalderen i Folketroen var modificeret eller forvansket under Paavirkning af den Overhaand tagende og alt beherskende Mariadyrkelse. Raðien ačče er nemlig Gud Fader, Raðien akka er Jomfru Maria og Raðien bardne er Sønnen Kristus. Ved et overfladisk og ufuldkomment Bekjendtskab med Kirkens egentlige Lære oversaa man nemlig let, at den hellige Aand,

der ikke traadte saaledes i Forgrunden, som Faderen og Sønnen, var en af Personerne i Treenigheden, medens derimod Himmeldronningen Jomfru Maria indtog en altfor væsentlig Plads i den kristne Kultus, til at hun ikke letteligen kunde, eller endog nødvendigen maatte komme til at fortrænge den af, og indtage dens Sted i Treenigheden. Endogsaa Mahomed omtaler jo Jomfru Maria som den tredje Person [1]).

Men den samme middelalderske Treenighed optræder ogsaa paa en anden Maade hos Lapperne, nemlig som Sodnabæive-ailek, Lava-ailek og Frid-ailek, alle tre sammenfattede under Fællesnavnet Aílekes-olbmak [2]) Ved Sodnabæive-ailek betegnes nemlig det Væsen, som Søndagen er helliget, det er Faderen (dróttinn), ved Lava-ailek Jomfru Maria, til hvis Ære Lørdagen holdtes hellig, og ved Frid-ailek Sønnen, til Erindring om hvis Død Fredagen (föstudagr, fastobæive) højtideligholdtes ved Faste. Ti nogen Betænkelighed ved at antage eller indrømme dette behøver man ikke at finde deri, at Søndagen (Herrens Dag, dies dominica, dróttinsdagr) jo netop har faaet sit Navn af Sønnen (Herren), og at dens Højtideligholdelse er indført til hans Ære, til Ihukommelse af hans Opstandelse, eftersom det er bekjendt nok, at man i den romersk-katolske Kirke, endog i vore Dage ligesom i Mid-

[1]) Se Th. Nöldeke i Literar. Centralblatt 1872 col. 672 jvf. Koranens 5te Sure i Slutningen. Naar, som hos Armenierne efter P. Blom, Fra Østerland S. 77, Faderen paa Billeder, der skulle forestille Treenigheden, fremstilles som en gammel Mand, Sønnen som en ung Mand, og den hellig Aand som en Due, men Jomfru Maria tillige i deres Selskab, da falder det jo ganske naturligt, at den hellige Aand sættes ud af Betragtning ved Spørgsmaalet om, hvilke de 3 Personer ere, men Jomfru Maria regnes for den tredje.

[2]) Friis, Lapp. Mythologi S. 75 fg. jvf. Leems Beskriv. S. 412, Jessen l. c. §§ 4 & 33.

delalderen ser i Kristus (Herren, dróttinn) den strænge Herre og Dommer, hvis rædsomme og fortærende Vrede ene kan afvendes ved Forbøn af hans Moder, hvem Sønnen intet kan nægte, saa at Kristus der har indtaget Faderens Plads, medens derimod Maria i den for os døde Forløsers Sted optræder som den forsonende Mægler mellem Gud og Menneskene.

Lappernes Tro paa, eller Tilbedelse af denne under to forskjellige Skikkelser eller Betegnelser optrædende Treenighed, er altsaa, naar man ser hen til dens Oprindelse eller Kilde, heller kristelig end hedensk, om end dens kristelige Oprindelse er blevet mindre kjendelig, og dens Kristelighed er bleven udvisket ved den Maade, hvorpaa Lapperne tilegnede sig den og anvendte den. Ti om endog dette Kjendskab til Treenighedslæren var vundet ved en virkelig Forkyndelse og Indførelse af Kristendommen iblandt dem — hvad jeg efter det herom tidligere yttrede finder sandsynligt nok — og ikke ved den blotte Berørelse med et eller flere kristne Nabofolk, saa var dog den Kristendomskundskab, som derved erhvervedes, altfor tarvelig, til at den kunde holde sig fri for, eller modstaa en Paavirkning af, og en Sammenblanding med deres Hedenskab. Saa langt var ogsaa det Tidsrum, som derfra henløb, indtil der ved den saakaldte nordiske Missjon, under Thomas von Westen, hans Medhjælpere og Efterfølgere, foretoges alvorlige og indgribende Skridt til hos dem at indføre en renere og fyldigere Kristendomskundskab, og føre dem til en dybere kristelig Erkjendelse, at ikke allene den kristelige Tro, som de havde antaget, maatte lide stor Overlast af det Hedenskab, som fremdeles bestod og trivedes ved Siden deraf, men ogsaa dette maatte blive forvansket ved at paavirkes af Kristendommens eller kristelige Lærdommes Indflydelse, inden

det fortrængtes ved hine Missjonærers Virksomhed og blev Gjenstand for disses Meddelelser. Om der endog havdes større Sikkerhed, end der synes at være tilstede for, at deres Opfatning af Lappernes Hedenskab fortjener en fuld og ubetinget Tillid, saa vilde man desaarsag neppe af hine Meddelelser kunne øse en paalidelig og fuldstændig Oplysning om Lappernes ejendommelige Gudelære og Mytologi. Ti hvad Missjonærerne antoge derfor, var ikkun en Blanding af saare uensartede religiøse og mytologiske Forestillinger, hvoraf der i Aarhundredernes Løb under Paavirkning af mange forskjellige Indflydelser var opstaaet en Overtro, der var meget afvigende derfra, om den end havde bevaret mange af dens Bestanddele Men hvor vanskeligt det end saa maa være at faa udredet, hvad der af denne Blanding af forskjellige Elementer har en selvstændig lappisk Oprindelse, eller oprindeligen tilhører den Folkestamme, hvorunder Lapperne henhøre, og dernæst udfinde dets ejendommelige Væsen og Skikkelse; og hvor meget end Frygten for, at Forsøg derpaa vilde lede paa Vildspor, kan afskrække derfra, saa er der alligevel enkelte Tilfælde, hvor man tør haabe at kunne kaste et klarere Lys over disse Forholde, end det, hvori de hidtil har været sete, eller paavise Berøringspunkter, hvori hine Forestillinger og de dertil knyttede overtroiske Handlinger falde sammen med de kristne Folks, af hvilke de have været omgivne, og med hvilke de have staaet i Forbindelse lige fra den historiske Tids Begyndelse. Men i disse Tilfælde kan det neppe være tvilsomt, at Lapperne ere de laantagende overalt, hvor ikke det modsatte med Sikkerhed kan godtgjøres.

I det følgende skal jeg nu gaa over til at behandle flere deslige Tilfælde, medens jeg derimod af nys anførte Grund maa forbigaa meget af hvad de Forfattere, som tidligere have

behandlet dette Æmne, have medtaget og fremstillet som henhørende til den lappiske Gudelære og Mytologi.

Som et af Lapperne dyrket guddommeligt Væsen, der havde en stor og indgribende Indflydelee paa Menneskenes Vilkaar, omtales Sarakka. Hvad herom meddeles, ser dog i mange Henseender saa mørkt og forvirret ud, at det ikke er godt at gjøre sig nogen klar og bestemt Forestilling derom, medens baade Navnet og den Virksomhed, der tillægges dette guddommelige Væsen, ved første Øjekast let kan synes at have saa liden Lighed med, hvad ellers er os bekjendt, at man derved fristes til heri at se noget for Lapperne eller deres Folkestamme aldeles ejendommeligt. Ser man nøjere til, overser man dog ikke let en væsentlig Lighed mellem noget heraf og Forestillinger tilhørende vor egen hedenske Mytologi, der fremdeles gaa igjen i endnu bevarede Skikkc. Eller maa man ikke ved at læse, hvad der hos Friis i hans lappiske Mytologi Side 90 fg. [1]) fortælles om Sarakka, nødvendig komme til at tænke paa Nornerne, der vare tilstede ved Menneskets Fødsel og beskikkede dets Skjæbne ved, som det hed, at "skapa mönnum aldr"? Og naar det sammesteds Side 91 [2]) fortælles, at Barselkvinden, naar hun var forløst, med tilstedeværende Kvinder spiste Sarakka-Grød, da er dette jo saa langt fra at være noget for Lapperne særeget, at det jo endnu mangesteds blandt Nordmændene ansees for en ueftergivelig Pligt for alle Nabokvinder til den Nyforløste at bringe Barselgrød, som da fortæres af hende og dem i hendes Selskab. Ja denne Barselgrød kal-

[1]) Efter Leem, Beskriv. S. 413, Jessen, Afh. om de norske Finners og Lappers hedenske Religion, S. 15. 21 fg.

[2]) Efter Jessen l. c. S. 22.

des jo endog paa Færøerne, hvor denne Skik ogsaa er i fuld Hævd, med Navnet Nornagreytur[1]).

Til Nornerne kan jeg derimod ikke henføre den Uksakka, som Friis efter L. Læstadius omtaler S. 93, omendskjøndt hun ligesaa vel som Sarakka skulde være en af Maderakkas tre Døtre. Her maa vistnok være en Forvexling eller Forvirring tilstede. Ti efter min Formening er det hævet over al Tvil, at uksakka er den Dørkjærring, som man ofte hos os beskylder for at blæse Lyset ud, naar man med dette i Haanden gaar gjennem en Dør, og det slukner paa Grund af det derved opstaaede Træk, og om hvilken man paa Færøerne hører den samme Tale[2]). Men den Dørkjærring er vistnok ikke andet, end en af de arme Sjæle, som uden at kunne finde Ro efter Døden færdes omkring i Menneskenes Nærhed og derunder gjør dem Fortræd[3]).

Et Slags Gjengangere maa det ogsaa have været, som de svenske Lapper dyrkede med Offere under Navn af Julefolket[4]), og som hvis Anfører eller Herre maa ansees den af Högström[5]) omtalte Jauloherra. Ti dette Julefolk

[1]) Antiqvarisk Tidsskrift 1849—1851 Side 388. Naar Jessen S. 32 fortæller, at der i Grøden sattes 3 Pinde o. s. v., da har dette en paafaldende Lighed med de 3 Knive, som efter Burchard af Worms (se Mannhardt germ. Mythen S. 631 fg. fandtes i eller ved den Mad, der til visse Tider sattes for Parcerne. Men istedetfor de 3 Pinde har Sigv. Kildal i Skand. Litr. S. Skr. 1807 3dje Aarg. 2det B. S. 470: en liden Bue og Pil, som siden lægges ved Barnets Vugge, at det, om det er en Dreng, kan blive en god Skytte.

[2]) Sammesteds Side 305 nr. 8.

[3]) Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XI, 397 fg.

[4]) Schefferi Lapponia S. 105. 132 fg. jvf. 100 (94. 118 fg. jvf. 89 fg). Jvf. joulo-gazze, Leem Beskr. S. 482.

[5]) Beskrivelse öfver de til Sveriges krona hörande Lapmarker S. 180 188 fg.

kan ikke være andet, end den bekjendte Aaskereid (ɔ: óskreið [1]), der fik sit Navn deraf, at den bestod af óskmeyjar, som senere tildels bleve til Troldkjærringer, og óskamegir (eller maaske rettere óskmegir), som Odin tog med sig til Jorden for saaledes med de Dødes Skare i sit Følge at hente de Levende til sig, men ogsaa med et andet Navn kaldes Jolaskreið [2]), bestaaende af Jolasveinar [3]), fordi disse især vare ude om Julenatten, da man for at holde dem borte eller til Beskyttelse mod dem dels anvender Skyden, dels betegner alle Husdøre med et paasmurt Kors af Tjære. Den saakaldte Jauloherra er da naturligvis ingen anden end Odin [4]) (t. der Schimmelreiter), der førte dem paa "die wilde Jagd", hvoraf man har gamle Beskrivelser foruden andetsteds ogsaa i Eyrbyggjasaga c. 53 og i Nestors russiske Krønike, C. W. Smiths Oversættelse Side 153 fg.

Et andet Slags Gjenganger, hvorom der oftere tales blandt Lapperne saavel i Norge som i Sverige, er æppar, æpparaš [5]), men dette er klarligen det gn. útburðr, det

[1]) Wille, Beskriv. over Sillejord S. 252; P. L. Lund i P. Hansens Arkiv for Skolevæsenet II, 368. Om Valkyrierne hed det, at de rede lopt ok lög.

[2]) Ivar Aasen, Landsmaalet i Norge S. 27 fg. P. C. Asbjørnsen, Illustreret Nyhedsblad 1852 No 41, 44, 46, 50, 52. 56 jvf. Norsk Folkekalender 1855, S. 41.

[3]) A. E. Wang, Segner fraa Valdres (Kristiania 1871) S. 9 fg. Om disse Jolasveinar tales der endnu paa Island, dog kun for at skræmme Børn dermed, og uden man har Rede paa deres egentlige Væsen; se Íslenzkar þjóðsögur I, 129. 219 fg.

[4]) Om Odin heder det ogsaa: hann heitir — Jólnir ok var af Jólni jól kölluð. Fornm. sög. X, 377 (Ágrip c. 1); hann heitir — Jólnir af því at þeir drógu þat af jólunum Flat. I, 564.

[5]) Högström, Beskrivelse o. s. v. S. 207 jvf. 199; Lindahl & Öhrling Lex. Lapp. S. 44; Friis Lapp. Myth. S. 105. — En anden Forklaring af Ordets Oprindelse giver Ahlqvist, de Vestfinska språkens kulturord S. 191.

samme Væsen, som endnu lever i den norske og svenske Almues Overtro under Benævnelserne utbore [1]), utbörding, myring [2]), og om hvis Optræden man kan læse en Fortælling i Sogneprest til Bodø og Provst i Salten J. A. Møinichens Indberetning af 8de December 1687 til Trondhjems Biskop Dr. C. Schletter trykt bag i B. M. Keilhaus Reise i Øst- og Vest-Finmarken Side 218 fgg., og en anden utrykt Fortælling i Sønnens, Rektor Erich Møinichens Beretning til Bergens Biskop af 22de Oktober 1711 om hvad han havde erfaret under sit Besøg paa Gaarden Erstad i Hammers Præstegjeld [3]). Naar Lapperne, som det synes, have betegnet det samme Væsen med Navnet shjort [4]), er dette maaske en Forvanskning af det skurf, som nævnes ved Siden af utbore i det Uddrag af Stavanger Kapitels Dombog, som af A. Faye er meddelt i Theol. Tidsskr. f. den norske Kirke II, 261.

Endnu et Exempel paa, med hvilken Lethed saadanne Væsener, der vare Gjenstand for norsk Overtro, have vundet Indgang og Hjemstavn hos Lapperne er disses gufitarak, som ikke er andet end det norske góðvætter, góðar

[1]) Segner fraa Bygdom II, 31; O. Sv. Hansens Bygdefortælling, S. 89; Folkevennen VIII (1859), S. 465. Ogsaa i Bergens Omegn hører man nok endnu fortælle om Utboren. Se ogsaa Isl. þjóðsögur I. 224 fg.

[2]) Rietz, Svensk Dialektlexicon S. 450 b. 784 a.

[3]) Jevnfør hermed, hvad der i Grimm d. Wörterbuch V, 2752 findes om "Kunz hinterm ofen" og Fortællingen fra Østpreussen om et saadant Spøgelses Tilhold bag Skorstenen i Mannhardt Roggenwolf und Roggenhund S. 40. Hvorledes man bringer denne Gjenganger til den Ro i Jorden, som den ikke kan finde, førend den er døbt og har faaet Navn, derom se Prof. Schyttes Ordsamling i Skand. L. S. Skrifter 1807. 3die Aarg. 2det Bind S. 85 fg.

[4]) Leems Beskriv. S. 426.

vættir; ligesom deres rauga, jetanas er norsk draugr, jötunn.

I nøjeste Forbindelse med et Folks religiøse Forestillinger og Overbevisninger, med dets Dyrkelse af de guddommelige Væsener, paa hvilke det troede, stod gjerne, allerede fra de ældste Tider af, en Virksomhed, der havde til Øjemed paa overnaturlig Maade at tilvende sig Kundskab om skjulte Ting, Indflydelse paa egen eller andres Velfærd, og det i sidste Tilfælde baade til det gode og til det onde. Medens enhver Handling i Livet, der ansaaes være af større Betydenhed, især med Hensyn til de Følger, den kunde have for den, som gav sig af dermed, maatte foretages under visse Bønner eller andre Formler, der skulde tjene til at bringe Held dermed, Velsignelse derover, gaves der tillige visse Personer, der var i Besiddelse af særegen Indsigt og Dygtighed [1]) til ved Trolddomssang [2]) (eller Besværgelse) og Trolddomsgjerning at bevirke, hvad der kunde tjene til Opfyldelsen af deres egne eller andres Ønsker. Saaledes var det med Verdens ældste Kulturfolk, hvis Prester tillige vare Besværgere eller Troldkarle; og som i Middelalderen den romerske Kirkes Prester ved at overtage og udføre en lignende Virksomhed paa en Gang søgte at tilfredsstille Folkets Krav og forøge sin egen Anseelse, saa er den Forestilling vel neppe endnu uddød blandt vor Almue, at en mere end almindelig lærd Prest ogsaa i denne Henseende maa være i

[1]) Denne kaldtes i vort gamle Sprog fróðleikr, kyngi, kyndugskapr, fjölkyndi, fjölkyngi, margkunnandi (jvf. nht. kunst Grimm d. Wörterb. V, 2677) og den, som var i Besiddelse deraf, sagdes at være kyndugr, fjölkyndr, fjölkunnigr, margkunnigr.

[2]) Saadan kaldtes hos os galdr (seiðlæti), paa Latin carmen (hvoraf fr. charme, eng. charm) incantatio, incantamentum (hvoraf ital. og spansk incantamento, fr. enchantement).

Besiddelse af fremragende Dygtighed. Som et Sted, hvor denne især kunde opnaaes, stod tidligere Paris [1]) i stor Anseelse, medens derimod efter Reformationen Wittenberg indtog dens Plads som Stedet, hvor man i Nedgangsskolen lærte den sorte Kunst [2]). Men jo mere det kom dertil, at Presterne i den fra Romerkirken løsrevne Kristenhed holdt det for sin Skyldighed ikke allene at afholde sig fra alt, hvad der kunde støtte saadan Overtro, men endogsaa at modarbejde eller undergrave den, desto mere gik denne Virksomhed der over i andre Hænder. Det var ikke overalt, at man havde den romerske Kirkes Prester saa nær, at saadan Hjælp kunde søges hos dem, naar man ikke kunde faa den hos sine egne [3]); men hvor dette ikke var Tilfældet, gaves der dog altid Personer af selve Almuen, der overtoge denne Tjeneste og indtoge Presternes Plads som Indehavere og Udøvere af Kunsten at gjøre overnaturlige Magter til Menneskenes Tjenere. Svartebogen og Opskrifter af saadanne Besværgelser, hvoraf de i dette Øjemed betjente sig, har det derfor endogsaa indtil den allersidste Tid ikke været særdeles vanskeligt at opspore og overkomme blandt vor Almue.

Hvor megen Trolddom der end saaledes baade i Hedendommens og Kristendommens Dage har været udøvet af og iblandt vort Folk, saa har dog Finnerne lige fra de ældste Tider indtil nu været ansete for dets Mestere og staaet i stort Ry for den særegne Dygtighed i denne Retning, som

[1]) Se Fortællingen om Biskop Jon Haldorson i Biskupa sögur II, 223 fg.

[2]) Navnet har sin Oprindelse fra gr. νεκρομαντεία, som i Middelalderen blev forvansket til nigromantia; jvf. J. Grimm d. Mythologie 3te Ausg. S. 989 Anm.

[3]) Se Wuttke, der deutsche Volksaberglaube No. 199. Et lignende Forhold som det her omtalte finder nok ogsaa Sted i Irland.

netop hos dem skulde være at finde. Som man endnu kan faa høre Landstrygere (Fanter, Tatere), naar de ogsaa som troldkyndige ville gjøre sig frygtede af Almuen og faa leve paa dens Bekostning, foregive, at de ere fra Finmarken, for saaledes at vække høje Forestillinger om deres Dygtighed i Trolddomskunst [1]), saa ser man ogsaa af de gamle historiske Skrifter ligesom af vore gamle Love, ikke allene at man rejste til Finnerne eller Finmarken for ved der modtagen Undervisning at opnaa større Dygtighed deri, end man hjemme kunde tilegne sig, men ogsaa, at man hos dem og ved deres Trolddom skaffede sig en Hjælp eller Oplysning, som det syntes magtpaaliggende at faa. For at lære Trolddom, fortælles der, var Gunhild, sendt af sin Fader Özzur Tote, kommen til Finnerne, da Erik Blodøxe paa sin Rejse til Finmarken der fandt hende, og derfra tog hende med sig for senere at tage hende til Ægte [2]). Til Finner henvendte Ingemund den gamle sig, for ved deres Hjælp at faa tilbage det Billede af Guden Frey, som han havde mistet [3]). Olaf Tryggvason søger strax efter sin Ankomst til Norge Oplysning hos en Finn om Fremtidens Hændelser [4]). Finnerne gjøre Tore Hund 12 Renpelse, som ved Hjælp af Trolddom havde faaet den Egenskab, at intet Vaaben kunde bide paa dem [5]). Hvor almindeligt det var at henvende sig til Finnerne i deslige Anliggender, og hvor længe man virkelig vedblev dermed, sees dog bêdst af de Forbud mod at

---

[1]) Denne noksom bekjendte Sag findes omtalt i P. Hansens Arkiv for Skolevæsenet II, 386.

[2]) Heimskr. Har. s. hárf. c. 34.

[3]) Vatsd, c. 12; Landn. 3, 2.

[4]) Flat. 1, 231.

[5]) Flat. II, 325 jvf. 356 (OH. 218).

trúa á Finna, fara til Finna [1]), gera finnfarar [2]), som findes i de gamle Kristenretter.

Den høje Forestilling, man gjorde sig om Finnernes Mesterskab i Trolddom udtaler sig ogsaa i Fortællingen om, hvorledes Finnen Svases Datter Snæfrid ved Trolddom havde tilvendt sig Harald Haarfagers Kjærlighed, og endogsaa havde vidst at fortrylle ham saa, at han end ikke, efterat hun var død, kunde bekvemme sig til at skille sig ved, eller løsrive sig fra hendes afsjælede Legeme [3]); og dermed hænger det vistnok ogsaa paa det nøjeste sammen, naar Seidmanden Rognvald Rettilbein er deres Søn [4]), og den for sin Troldkyndighed bekjendte Egvind Kelda, der omtales i Olaf Tryggvasons Saga, er eller gjøres til dennes Sønnesøn [5]).

Rygtet om Finnernes store Troldkyndighed holdt sig dog ikke inden vort Lands eller deres nærmeste Naboers Grænser, men vandt tidligen en videre Udbredelse. Saxo Grammaticus omtaler dem som et Folk, der lagde sig meget

[1]) Eids. 1, 45. 2, 34.

[2]) Borg. 1, 16. Istedetfor Textens gera finnfarar, fara at spyrja spá, har en Variant: fara á Finmörk ok spyrja spá; og Borg. 3, 22 har: er maðr ferr á Finnmarkr at spyrja spádóm.

[3]) Heimskr. 66 fg. (Har. s. Hárf. c. 25); Flat. 1, 567. 582. Fm. X, 379. Selve Fortællingen herom er dog af fremmed Oprindelse, da det samme, som skal være vederfaret Harald Haarfager, fortælles ikke allene om Karl den Store og hans Dronning, se v. d. Hagens Gesamtabenteuer II, 631 fg. (især v. 451 fgg.) jvf. III, CLXIII fgg., men ogsaa om flere østerlandske Fyrster, se F. Liebrecht i Bartsch Germania XVI, 215 fg. Skjøndt det altsaa ikke er andet, end et af de mange Eventyr, hvormed vor gamle Historie er udsmykket, forringer dog dette ikke Betydningen af, at Snæfrid omtales som en finsk Kvinde.

[4]) Heimskr. 67. 75. (Har. s. Hárf. c. 25. 26.); Ágrip c. 2 (Fm. X, 378).

[5]) Flat. I, 373 fg. (377).

efter, og gav sig meget af med Udøvelse af Trolddomskunst [1]). Om Finnerne maa det ogsaa forstaaes, naar Adam af Bremen i sit Skrift de situ Daniæ i Modsætning til de øvrige Norges Indbyggere, som han kalder christianissimi, taler om dem, qui trans arctoam plagam circa Oceanum remoti sunt, quos adhuc ferunt magicis artibus sive incantationibus in tantum prævalere, ut se scire fateantur, quid a singulis in toto terrarum orbe geratur. Tunc etiam potenti murmure verborum grandia cete maris in littora trahunt, aliaque multa, quæ de maleficis in scripturis leguntur, illis ex usu facilia sunt [2])

Hvorvidt Finnerne virkelig fortjente at fremstilles som mere hengivne til, og mere dygtige i Udøvelse af Trolddom end andre Folk, er det ikke let at vide eller afgjøre. Men almindeligt har det altid været at søge i det høje Nord Stedet, hvor i Særdeleshed overnaturlige Væsener havde sit Hjem og overnaturlige Kræfter vare eller sattes i Bevægelse [3]). Ogsaa i Finland viser man endnu og overalt hen til de nordlige Egne som det Sted, hvor den største Dygtighed i al Slags Trolddom skal være at finde, indtil man ved at søge derefter endelig kommer til Lapmarken som den nordligste, udover hvilken ingen Mennesker opholde sig, skjønt Lapperne for nærværende vistnok ere deres sydligere Naboer og Stambeslægtede underlegne i denne Kunst. Den Dygtighed i samme, som man tillagde Lapperne eller, som de baade i ældre og

[1]) Incantationum studio incumbunt. Saxo ed. P. E. Müller I; 248.

[2]) Jvf. den i Suhms Historie af Danmark 4de Tome givne Oversættelse af dette Skrift Side 530.

[3]) Jvf. G. Schønings Forsøg til de nord. Landes Geografi § 22. G. v. Düben om Lappland och Lapparne S. 385 fg.

nyere Tid af vort Folk altid have været kaldte, Finnerne [1]), har i de senere Aarhundreder gjerne hos os gaaet under Navnet "gjøre Gand"; og som man længe har anseet denne Kunst som noget for dem ejendommeligt, saa har man nok ogsaa været tilbøjelig til at anse selve Ordet Gand for at være af lappisk Oprindelse. Saavel den ene som den anden af disse Meninger holder dog jeg for at være fejlagtig, og at de begge ere det, haaber jeg, det skal lykkes mig at godtgjøre.

Dersom Ordet Gand virkelig var af lappisk Oprindelse, da var det ogsaa venteligt, at man kunde paavise dets Brug i Lappernes eget Sprog. Dette har dog neppe nogen forsøgt, og det vilde vist heller ikke lykkes. Hos os derimod forekommer foruden selve Substantivet gandr ogsaa flere dels deraf sammensatte og afledede, dels dermed beslægtede Ord. Oprindeligen synes dette gandr at have haft Betydningen af en Kjep eller Stage; og med denne forekommer Ordet endnu i vort Folkesprog. Naar i Skoven et Grantræ er faldet om, og det Ulykkestilfælde hænder, at en Ko, som der gaar i Havn, faar sit Legeme gjennemboret af en fra Granen udstaaende Gren, og saaledes faar "rent sig en Stage i Livet", siger man nemlig i Hedrums Prestegjeld, at den gandløyper sig. Af gandr i denne Betydning er vistnok ogsaa afledet göndull, der forekommer Dipl. Norv. IX, 93, og synes betegne virga virilis. Ikke usandsynligt er det ogsaa, at man har det samme gandr i Gandvik, der oprindeligen kun har betegnet den Del af det hvide Hav, der endnu af de der boende Kareler kaldes kantalahti, og har været den Del af samme, til hvilken vore Forfædre først

---

[1]) Hvor Navnet Finn eller Finner her er brugt, skal derved ligesom hos vore Forfædre og endnu i vort Folkesprog altid forstaaes Lapperne.

kom, naar de fulgte Landet paa sine Reiser til disse Egne. I sin Form har nemlig denne Bugt en paafaldende Lighed med Fjorden Gönd (en feminin Form af gandr), der løber ind i Landet mod Syd paa Østsiden af Stavanger, og begge have Formen af en i den ene Ende tilspidset Stang eller Stage. I Forbindelse hermed staar maaske ogsaa Gendi, som er Navnet paa et af de store Vande i Fjeldene mellem Gudbrandsdalen og Valders, og vistnok har været Navnet paa det Vand, ved hvis Bred ligger Gaarden Gjennestad i Ske Sogn, Stokke Præstegjeld. Begge disse Vande have ogsaa paa det nærmeste Form af en krókstaf eller af en Gandstav, der efter Jessen l. c. S. 56 havde Skikkelsen af en Øxe. Hvorledes det har sig med Gaardsnavnene Gandstaðir (A. Bolts Jordebog 62; jvf. Gannestad i Borre Sogn) og Gand i Hofs Sogn paa Fet, nedre Romerike (DN. IX, 298; nu skrevet Gahn), kan jeg ikke have nogen Mening. En Afledning af gandr er sandsynligvis Valkyrienavnet Göndul. Den samme Betydning af gandr har jeg ogsaa fundet i Jörmungandr, ved hvilket Udtryk jeg ser Oceanet betegnet under Billedet af en Jorden (miðgarðr) omgivende Orm eller Slange, ligesom Herr Mikkel af Odense i hans 3 Rimværker, udgivne af C. Molbech, Side 143[20] siger om Djævelen, at han (i sin Skikkelse af en Orm) var "smidig som en wand" (ↄ: vöndr).

Paa en enkelt Undtagelse nær, som strax skal omhandles, findes derimod Ordet Gand neppe brugt om Lappernes Trolddom før Peder Claussens Tid, hvis Tale (i hans Norges Beskrivelse Side 132) om, at de gjøre Gan og dertil bruge Ganfluer, som de have gjemte i en Ganæske eller Ganhit, efter min Mening ligger til Grund for alt, hvad man senere har faaet høre eller læse derom. Men dette stemmer kun lidet overens med den ældre Fortælling om Lappernes Trold-

dom og deres Gand, som vi har i det af P. A. Munch udgivne Chronicon Norvegiæ, hvorfor det neppe kan ansees for fuldt overenstemmende med de virkelige Forholde, men heller maa antages at grunde sig paa en Misforstaaelse. I Chronicon Norvegiæ Side 4 fg. er nemlig gandus eller gandius en uren Aand, hvoraf de betjene sig for ved Hjælp af den at udforske og forudsige, hvad der i Fremtiden vil ske, fra fjerne Egne tilvejebringe hvad de ønske, og paa vidunderlig Maade i lang Afstand føre skjulte Skatte frem for Lyset; ligesom saadanne Aander efter Beskrivelsen ride afsted paa Hvaler eller Rener, paa Skid eller til Skibs, over høje Fjelde og gjennem dybe Vande, ogsaa i den Hensigt at berøve en Fiende Livet eller for at besejre en fiendtlig Aand eller gandus, og saaledes gjengive det Menneske Livet, som denne havde dræbt. Ved Siden heraf sees af den i det hele taget temmelig uklare Fremstilling af Sagen, at man ogsaa forestillede sig denne saaledes, som at den onde Aand selv kunde iføre sig Skikkelse af en Hval eller af en spids Pæl, Stage (lat. sudes), og at ved Sammenstød imellem tvende saadanne Aander den ene i sidstnævnte Skikkelse kunde gjennembore den anden, der havde Hvaleham. Men ved denne urene Aand kan, som det ser ud til, ikke forstaaes andet end et Menneskes, især en Troldkarls Aand, der i Ekstase forlader Legemet for at gjøre en Fart som den beskrevne, og hvad der paa saadan Fart vederfares den udfarne Aand, rammer da paa en kjendelig Maade tillige hans deraf forladte Legeme [1].

[1]) Paa saadan Maade maa det vel forstaaes, naar efter Sigv. Kildals Fortælling i Skand. Lit. S. Skr. 1807 3die Aarg. 2det B. S. 454 fg. Lapperne udvælge hver sin Ren til at stride mod hinanden — hvilken Strid sker saa at sige i Aanden — og den Lap, hvis Ren eller Passevara (jvf. Jessen l. c. S. 25) overvindes, da bliver saa syg, at Jami – Gadzerne i Dødningernes Land afhente Sjælen, hvis ikke dette ved Offringer til dem vorder forebygget. Jvf. Keilhaus Reise i Finmarken S. 218.

Skjønt Forfatteren siger, at Finnerne selv kalder en saadan Aand gandus eller gandius, og man derved kunde foranlediges til at anse Ordet for at tilhøre deres Sprog, saa ledes man dog af allerede anförte Grunde til at forkaste denne Mening. Hvad af ham er fortalt om deres Gand-Trolddom er heller ikke saa ejendommeligt for dem, at man for den Sags Skyld skulde holde derpaa. Mærkeligt nok er det heller ikke allene blandt Nordmændene eller Nordgermanerne, man finder noget med hin Trolddom og dens Benævnelse ensartet. I 3die Udgave af sin Deutsche Mythologie S. 1038 anfører nemlig Jacob Grimm et Stykke af Guilielmus Alvernus p. 1064, hvori der tales om, at malefici troede at gjøre sig, per characteres nefandos et scripturas, de canna den Hest, som de bruge ad vectigationes suas, og hvori han under Forsøg paa at forklare sig, hvorfor dertil netop skulde bruges canna, tilsidst yttrer, at han ikke skulde have noget derimod, om man antog, det kom deraf, at canna et calamus habitationes interdum malignorum spirituum sunt. Dette anfører her Grimm som et Sted, hvori Hexers eller Troldkjærringers Riden paa Kjeppe eller Kosteskafte (Soplimer) findes omtalt, og visselig med rette. Men alligevel er man lige berettiget til at fremhæve den paafaldende Lighed, som findes mellem hvad denne gamle Forfatter her siger, og det af Chronicon Norvegiæ anførte, og det ikke mindre i Ord end i Sag; noget som er saa meget mindre at undres over, som der vistnok er et nært Slægtskab mellem Finnernes Gand-Trolddom og Troldkjærringernes Riden. De Ligheder mellem Ordene i Chronicon Norvegiæ, og hos Guil. Alvernus, som jeg her for Øjemedet især maa fremhæve, ere: 1) de characteres nefandi et scripturæ, hvorved malefici gjorde sig den Hest, som de brugte til sine vectigationes, og som have sit tilsvarende

i de cetinæ atque cervinæ formulæ cum loris et ondriolis, navicula etiam cum remis, hvormed den Runebombe var besat, hvorved den lappiske Troldkarl søgte at frembringe sin Ekstase; 2) at canna et calamus habitationes interdum malignorum spirituum sunt, hvilket svarer til Ordene: gandio in preacutas sudes transformato i Chron. Norv.; og 3) Ordet canna, der falder saa nær sammen med gandr, gandus, at man fristes til, om ikke i begge at se det samme Grundord, saa dog at anse canna for en Latinisering af gandr eller et tilsvarende Ord i et beslægtet germanisk Sprog, hvilken faldt saa meget lettere eller naturligere, som ikke allene begge Ords Betydning, men ogsaa deres Lyd falder paa det nærmeste sammen.

Naar det i Chron. Norv. heder, at Gandus eller Gandius brugte Hvaler, Rener m. m. til Befordringsmiddel, da maa dette, efter hvad der fortælles om, hvorledes det i et vist Tilfælde gik til, idetmindste tildels forstaaes saaledes, at den antog Skikkelse deraf, iførte sig deres ham, líki. Men dette er nu ikke andet, end hvad der ogsaa fortælles os i Sagaerne, og det paa en saadan Maade, at det ikke kan ansees for noget Lapperne saa ejendommeligt, at ikke ogsaa Nordmænd ligesaa vel som de kunde saaledes fare i hamför som hamhleypur. Hvor der fortælles om Harald Blaatand at hann bauð kunngum manni fara í hamförum til Íslands ok freista hvat hann kunni segja honum, tilføjes der: Sá fór í hvals líki [1]). Her siges det nu ikke, at Troldkarlen var finsk eller lappisk; derimod siges det udtrykkeligen, at det var to Finner, som Ingemund sendte "eptir hlut sínum", og som fik Rede

---

[1]) Heimskr. 151^{25} (Olaf Trygvas. s. c. 37).

paa den, efter at de, formentlig paa samme Maade, vare komne over til Island.

Blandt Lapperne stod en Troldkarl, som i deres eget Sprog, i det mindste senere, kaldtes noaide, i stor Anseelse. Ganske anderledes var det derimod blandt Nordmændene, hos hvem det i Almindelighed ansaaes for en Skam eller noget utilbørligt, om en Mand gav sig af med Trolddom, saa at dette gjerne overlodes til Kvinder [1]). En saadan Kvinde, af hvem man lod sig spaa, kaldtes i Almindelighed völva [2]), og da man gjerne ønskede, at hun skulde spaa en godt, saa kunde det ikke vel være anderledes, end at jo hendes Kunst og Gjerning skaffede hende en vis Anseelse. Hvor hun og hendes Gjerning omtales, finder man oftere gandr eller Plur. gandar nævnt. Saaledes Völuspá 29, hvor der ved spá ganda, som völvan saa, maa forstaaes de Oplysninger om skjulte Ting, som hun indhentede ved de gandar, som hun vítti (Völuspá 22), jvf.

---

[1]) Derfor betegnedes ogsaa saadant som noget, der var en Mand uværdigt, med Udtrykkene args aðal Lok. 24, argskapr, Hervarar saga (S. Bugges Udg.) S. 263[5], bleyði sammesteds, ergi Yngl. c. 7. Gisla s. Súrssonar (Udg. af 1849) S. 31; ragskapr Barlaams s. S. 138[9]; ligesom der Chron. Norv. S. 12[15] tales derom som inertissimæ artis ignominia.

[2]) Maaske völva kunde være en Afledning af völr, og valgaldr Vegtamskv. 4, som første Halvdel indeholde det samme völr eller völva. Ti man tør vel antage, hvad i det følgende skal omhandles, at hun ligesaavel som de lappiske Troldmænd brugte en Stav til dermed at slaa paa en Troldtrumme for saaledes at bringe sig i Ekstase. Naar G. von Düben (Om Lappland och Lapparne S. 273 Anm.) siger, at gandr dels er den Kjep, som seiðkona bruger ved Udøvelse af sin Trolddomskunst, dels saadan Kjep, hvorpaa Troldkvinder ride, da grunder dette sig formentlig paa, hvad derom findes i min Ordbog under gandr. Men min Opfatning af Forholdet er, som af denne Afhandling vil sees, nu ikke længere den samme, som deri er udtalt. Med gandr eller Lappernes Gan har det gn. Ord gan aldeles intet at gjøre.

Soph. Bugges Udgave af den ældre Edda S. 389 a. Da man hellere skulde vente spár end spá ganda, foretrækker jeg dog at læse spáganda, da Meningen bliver den, at hun saa de gandar, som hun havde udsendt, fare vidt omkring; hvilket ogsaa synes passe bedre, naar man ser hen til det følgende Vers. Men saadanne gandar havde ogsaa skaffet þórdís á Löngunesi (i Grønland), da hun lét illa í svefni, men fik njótaðdraums síns (uden at blive vakt), Oplysning om, hvad hun ønskede at vide. Ti da hun var vaagnet, og Sønnen spurgte hende, om hun havde set noget, svarede hun: "víða hefi ek göndum rent í nótt, ok em ek nú vís orðin þeirra hluta, er ek vissa ekki áðr" [1]). Hvad hun saaledes gjorde og erfarede i Drømme, det samme søgte Troldmanden eller Troldkvinden at opnaa ved at sætte sig gjennem Trolddomsmidler i en kunstig Ekstase, noget som Nordmændene betegnede ved Verbet síða, og disse Trolddomsmidler have vistnok baade hos Lapper og Nordmænd i det væsentlige været saadanne, som beskrives paa det omhandlede Sted i Chronicon Norvegiæ.

Naar der paa disse Steder tales om, at der udsendtes gandar for at indhente Kundskab, da stemmer dette temmelig nøje overens med, hvad der Chron. Norv. S. 4 nederste Linje siges om Lappernes prophetæ (ɔ: Troldkarle), at de per immundum spiritum, quem gandium vocitant, multis multa presagia ut eveniunt quandoque percunctati predicent, mindre derimod, som det synes, med hvad der Side 5, Linje 15—19 fortælles om en Troldkarls Død til Følge af hvad der var vederfaret hans gandius paa dens Fart, da man nemlig deraf maa slutte, at denne

[1]) Fóstbrœðra s. (Udg. af 1852) S. 96.

gandius maa have været hans egen af Legemet udfarne Sjæl. Mere overensstemmende hermed synes det være, naar der i Didriks saga S. 304 fortælles om Ostacia, at hun hrœrði sinn gand og derpaa for afsted som dreki for at ødelægge sin Mands Fiender; men Fortællingen er især i det øvrige saa eventyrlig, at der kun lidet kan bygges derpaa, naar man vil søge Kundskab om de Forestillinger, som vort Folk i gamle Dage gjorde sig om saadan Trolddom, og dette kan man jo saa meget mindre paaregne, som hele Fortællingen er hentet fra tydske Kilder og grunder sig paa tydske Sagn. Bedre synes vort eget Folks Forestillinger gjengivne i Fortællingen (Friðþjófs s. hins frœkna c. 6) om, hvorledes det gik til, da Troldkvinderne Heið og Hamglöm paa Kongerne Halfdans og Helges Begjæring skulde gjøre Vind og Uvejr for derved at ombringe Friðþjof og hans Folk paa deres Rejse til Angantyr, medens denne derimod afviger saavel fra Fortællingen om Troldkarlen i Chron. Norv., som fra den om Harald Blaatands Troldkarle forsaavidt, som disse maa have været virkelige hamhleypur, medens Heið og Hamglöm kun kaldes saaledes, hvor der er Tale om deres Virksomhed som tröllkonur. Det heder nemlig om dem, at de saaes som to konur siddende paa Ryggen af en Hval, hvorimod de, hvis de havde været virkelige hamhleypur, maatte have faret eller været i hvals líki, og man da ikke vilde have seet dem selv i menneskelig Skikkelse, men kun de Dyr, hvis Skikkelse de havde iført sig. Og dog kunde de forsaavidt regnes for hamhleypur, som de til samme Tid vare paa to Steder, som de, medens de rede paa Hvalen, dog tillige sade paa Seidhjallen, hvorfra de faldt ned, saa at de fik Ryggen brækket, i samme Øieblik som Friðþjóf rammede den ene med sin Fork, og Ellide gik over den andens Rygg.

Hermed har det sig vel saa, at man i gamle Dage, ligesom endnu i vore, har forestillet sig, at Sagen kunde gaa til paa begge Maader. I det ene Tilfælde iførte Troldkarlen eller Troldkvinden sig en fra den menneskelige forskjellig Skikkelse, og blev da hamhleypa i egentlig Forstand; i det andet Tilfælde gik Farten for sig uden saadan Iførelse af en fremmed Skikkelse, men paa den Maade, at et Dyr, et Menneske, eller endog en livløs Ting toges til at ride paa. Saadan Riden kaldtes da gandreið, ligesom det derpaa ridende Væsen kaldtes tröllriða. kveldriða, myrkriða, tunriða, som og: hamhleypa[1]), ligesom i første Tilfælde. Men det var dog ikke allene Troldmænd eller Troldkvinder, i den Betydning, hvori Ordet før er brugt, som man tænkte sig ude paa saaden Fart, saaledes som der i Eyrbyggja s. c. 16 fortælles om Geirrið. Paa lignende Maade færdedes ogsaa Valkyrierne tildels i Odins Følge, men dels ogsaa uden hans Anførsel, og endog enkeltvis; og naar der er Tale om, at Udøveren af Trolddom fik andre Aander til at udføre sit Ærinde, da har derved vistnok netop været tænkt paa disse, eller paa afdøde Menneskers Sjæle. En Antydning heraf synes ogsaa ligge i Völuspá 29 fg., hvor Völven ser ikke allene spáganda, men ogsaa Valkyrier, hvad enten disse to Ord skulle forstaaes som Betegnelser af to forskjellige Slags Væsener, eller heller ved en Parallelisme i Udtrykket ere satte til at betegne et og det samme. Om en Fremmanen af døde Aander til Udførelse af sit Ærinde er det vel ogsaa at forstaa, naar der er Tale om at sitja úti ok vekja tröll

---

[1]) Saa kunde man ogsaa efter Vestgöt. l. 1 Retl. 5, Vestgöt. l. 2 Retl. 9 sige om den Kvinde, som man beskyldte for at ride a quiggrindu lösharäþ (og lösgiurþ), altsaa i sin menneskelige Skikkelse, at hun var i trolls ham.

upp [1]). Ti ved tröll kan ogsaa forstaaes Gjengangere, der ere ude at færdes, saaledes som det maa forstaaes, naar det i Eyrbyggja s. c. 14 heder at yxn þeir, er þórólfr var ekinn á (nemlig til den Høj, hvori han var begraven) urðu tröllriða (ɔ: redne af tröll), ok allt þat fé, er nær kom dys Þórólfs œrðist ok œpti til bana. Valkyrierne ere jo i Grunden heller ikke andet end Gjengangere, og saadan Fremmanen af de døde (*νεκρομαντεία*) har jo været i Brug fra de ældste Tider og saagodtsom hos alle Folk. Kveldriður (Helgakv. Hjörvarðss. 15; Eyrb. s. 16; jvf. t. nahtfara, nahtrita J. Grimm DM[3] 1010[17] eller myrkriður (Harbarðsljóð 20) kaldtes disse Væsener, fordi de ikke vare ude paa sin Ferd, førend det ved Aftenens Komme var blevet mörkt; túnriður formentlig som saadanne, der hjemsøgte Gaardene og der gave sig til at ríða húsum [2]) (Eyrbyggja s. c. 34. Grettis, s. c. 35) tröllriður (Eidsiv. 2, 35 v. l. Ny Gul. Krist. 3) fordi, som allerede bemærket, de ridende vare tröll [3]).

---

[1]) Borg. 2. 25. 3, 22 jvf. Gul. 32. Frost. 5, 45. Landsl. 4, 4; Dipl. Isl. 1, 243 (F. Johannæi Hist. Eccles. IV, 154); Flat. II, 448[26]. 452[2]. Af Fornm. s. VII, 275 (= Cod. Frisian. 358[21]) sees, at dette skede i den Hensigt at skaffe sig Oplysning om sin tilkommende Skjæbne eller om, hvorledes man i et vist Tilfælde skulde gaa frem. I den nye Gulatings Kristenret (N. L. II, 308) nævnes útisetur at spyrja örlaga (v. l. forlaga), og naar der i det følgende tales om þeir er freista drauga upp at vekja eða haugbúa, saa tør man vel antage, at man her har en Beskrivelse over, hvorledes det gik til, naar man sad ude for at spyrja örlaga, og at draugir eða haugbúar her er det samme, som hvad ellers i denne Forbindelse kaldes tröll. Jvf. Yngl. s. c. 7.

[2]) Netop dette er vel ment, naar det i Fortællingen om Oskreiden i Willes Beskr. over Sillejord S. 252 heder: hvor de kaste Sadelen paa Taget, der maa et Menneske dø paa Øjeblikket.

[3]) Jvf. hætta sér í trölla hendr Grettis s. c. 33 (Side80[1] i Kjø-

Naar et endnu levende Menneske var saaledes ude at ride, kom dette dog ikke altid deraf, at det selv ved Trolddom og af fri Vilje havde sat sig i Stand dertil, eller gjort sig til tröll. Det kunde ogsaa være en Egenskab, der engang var lagt eller kastet paa et Menneske, og som det tilfølge deraf maatte bære som en Lidelse, indtil det muligvis kunde blive befriet derfra. Heraf kom det vel, at det ikke altid ansaaes med samme Strenghed. naar nogen blev overbevist derom. Medens det regnedes for úbótaverk, om nogen fandtes skyldig i at vekja tröll upp, var ogsaa den, der overbevistes om at ríða manni eða búfé, underkastet en meget haard Straf efter Jons Kristenret 65, hvori det heder þá skal hann eða hana flytja á sjó út ok högga á hrygg ok sökkja niðr til grunna. Mildere bedømtes derimod dette Tilfælde i Eids. 1, 46. 2, 35, hvor der siges, at en Kvinde skulde bøde 3 Mark, naar hun ikke kunde rense sig for den Beskyldning, at hun ríði manni eða þjónum hans, og Borg. 1, 16 heder det endogsaa om hende: eigi veldr hon því sjölf at hon er tröll, men skjøndt hun desaarsag gik fri for anden Straf, skulde hun dog rømme Bygden med fuld Adgang til at tage al sin Ejendom med sig, vistnok for at saaledes Bygden kunde blive fri for de Ulemper, som hendes Ophold inden samme antoges at medføre. En saadan Ulempe vilde det jo ogsaa været, om hun var mara, og i denne Egenskab eller Skikkelse red snart den ene og snart den anden i sin Omgivelse; noget, som man for kort Tid siden skal have troet om to gamle Kvinder i Kvelds Sogn, om hvilke man sagde, at de havde muruham[1]). Men om end Mennesker, som vare i

benh. Udgaven af 1850). Eids 2, 35 har i Texten tröllkona, hvor Varianten har tröllriða.

[1]) Jvf. Mannhardt germanische Mythen S. 633.

dette Tilfælde, kunde ansees mere beklagelsesværdige end strafværdige, maatte derimod den ansees fortjent til Lovens haardeste Straf, der gjorde sig skyldig i en saadan Misgjerning, som tillagdes Troldkvinden Geirhild, efter hvad der fortælles i Eyrbyggja s. c. 16, at hun red Gunlaug til døde.

Det var vel ogsaa ved at ride Mennesker, at Odin og hans Valkyrier eller Gjengangere under deres Besøg paa Gaardene voldte de levendes Død, eller at disse bleve syge paa Legeme eller Sjæl [1]) saaledes som der fortælles i Flóamanna s. c. 22, Eyrbyggja s. c. 53; og af denne Tro maa man vel forklare sig det Udtryk, man stundom hører, at Fanden (ɔ: Odin) rider den, som synes forstyrret i Hovedet. Men som disse kom for at hente de levende med sig, saa var det ogsaa med Huld seiðkona, som Drifa ifølge Yngl. s. c. 16 sendte afsted for at hente Vanlande til hende eller dræbe ham, om hun ikke kunde faa ham med sig; noget som har en paafaldende Lighed med, hvad der fortælles i Chron. Norv. 5[5] om en Lappekvinde, som pludselig faldt omkuld og opgav Aanden, men alligevel efter Lappernes eget Sigende ikke var død, sed a gandis emulorum depredata, ligesom det ogsaa fortælles, at de ved Trolddomskunst fik hende tilbage.

Om Odin, der efter Snorra Edda I, 240 rider lopt ok lög, ligesom det samme efter Helgakv. Hjörv. 9 Prosa er Tilfældet med Valkyrierne, maa vel forstaaes hvad Njáls s.

---

[1]) Derfor skulde hver den, som ikke kunde undkomme, kaste sig flad paa Jorden, hvorved man kunde frelse sig, fordi de ridende fore højere oppe i Luften; se Wille Beskr. over Sillejord S. 253, P. L. Lund i Hansens Arkiv II, 371; jvf. Grimm d. Wörterb. V., 1428 under Ordet: kniehöhe. Deres Fart varslede ogsaa om mærkelige Begivenheder, især stort Mandefald, og saaledes opfattede eller forklarede man sig de Syner, der fortælles i Njáls s. c. 126; Fornm. s. IX, 59; og Smiths Nestor S. 153 fg.

c. 126 fortæller om en Mand, man saa ride hurtig afsted paa en graa Hest med en luende Brand i Haanden; ligesom han ogsaa i den tydske Folketro er en "Schimmelreiter" [1]). At han beskrives som svartr sem bik, er ikke at undres over, da han efter Kristendommens Indførelse identificeredes med Fanden, der jevnligen tænktes sort som en Blaamand, ligesom man ogsaa nu kan faa høre Tale om "svarte Fanden". Ej heller kan derfra opstaa nogen Betænkelighed, at han her ikke har noget Følge af Valkyrier. Ti det har han heller ikke i det Sagn om ham, som er opbevaret i Saga Hákonar Guthorms ok Inga c. 20 (Fornm. s. IX, 55; Konunga s. Krist. 1873 S. 237). Underligere kan det se ud, at det i Njáls s. c. 126 beskrevne Syn kaldes gandreið. Men dette var nu engang blevet en almindelig Benævnelse paa al den Fart, som foretoges af kveldriður, og da Odins Fart her i Grunden var af samme Slags, kunde denne ogsaa kaldes med samme Navn.

Efterat Odin var bleven til Fanden [2]), forandredes naturligvis ogsaa Forestillingen om hans Følges Beskaffenhed i Overensstemmelse dermed. Odin hentede sine trofaste Dyrkere til Valhals Glæde, Fanden de ugudelige til Helvedes Pine. Odin havde til sine Ledsagere de udvalgte, der allerede før havde taget Sæde i Valhal, men nu vare ude paa Ferd for at hente andre med sig derhen. Fanden havde derimod med sig først og dels de fordømte

[1]) Se J. Grimm, d. Myth. 3te Ausg. S. 876.

[2]) Tors Virksomhed og Attributer overførtes derimod i Folketroen og Folkesagnet paa Olaf den hellige, der ikke allene var Troldenes Fiende og Ødelægger, men ogsaa var rødskjægget; se S. Grundtvigs Danm. g. Folkeviser II, 136 v. 40. 141 v. 16. Hammershaimbs Fær. Kvæder II, 123 v. 30; Sigv. Grubbes Dagbog i Sv. Brings Handl. i Sv. Historien III, 57; J. Grimm, d. Mythol 3te Ausg. S. 516 fg. Jvf. Flatøb. III, 246[16].

Sjele, men senere og tillige saadanne Mennesker, der gave sig af med Trolddom, og for at kunne dette allerede her i Livet havde givet sig i hans Vold, og om hvilke man tildels troede, at de om Julenatten i Kirken fornyede sin Pagt med ham [1]). Naar de Væsener, som ere med i Oskreiden og især om Julenatten hjemsøge Menneskene [2]), medens de paa sine Steder kaldes Jolasveinar, paa andre Steder gaa under Navn af Troldkjærringer, da har man vel dog i dette Navn netop det gamle tröllkona (Eids. 2, 35), saa at man ikke mere ved Troldkjærring end ved tröllkona behøver at forstaa en Kvinde, der er kyndig i og giver sig af med Trolddom, da det tvertimod vel ofte hverken betyder mere eller mindre, end det gamle kveldriða, hamhleypa.

Naar en saadan hamhleypa er ude at færdes i Dyreskikkelse, f. Ex. som en Kat [3]), og der ogsaa efter denne Tids Folketro ikke kan tilføjes dens Ham eller paatagne Skikkelse nogen Skade, uden at dens virkelige eller menneskelige Legeme tillige paa en synlig og følelig Maade bliver rammet deraf [4]), da ligner dette ikke allene hvad der i Friðþjófs s. c. 6 fortælles om Heið og Hamglöm, men det

---

[1]) Se P. Fyllings Folkesagn (Aalesund 1874) S. 179 fg.

[2]) Da deres Besøg er farligt og kan blive skadeligt, søger man at skræmme dem bort ved Skyden og at beskytte sin Ejendom ved Tjærekors eller Staal.

[3]) Paa Kristian den 4des Tilbagerejse fra Finmarken havde man ombord en stor Kat, som en af Kongens Spillemænd havde frataget en Finnekone paa Kildin, men den blev kastet overbord, da Lodsen, som vel vidste, hvad Slags Folk det var, og hvad de kunde gjøre, paastod, at den var Skyld i det Uvejr og den Modvind, hvormed de havde at kjæmpe; se Sigv. Grubbes Dagbog i S. Brings Handl. i Svenska Historien 3, 52 fg.

[4]) Se P. Chr. Asbjørnsen, norske Huldreeventyr og Folkesagn I, 11—14; Grimm, d. Mythologie 3te Ausg. S. 1013[17].

er ogsaa aldeles overensstemmende med, hvad der i Chron. Norv. fortælles, at da den i Hvalskikkelse omfarende gandius var bleven gjennemboret af en Stage eller en fiendtlig gandius i Skikkelse af en Stage, kunde man se dette paa selve Troldkarlen, som derved havde fundet sin egen Død. Skjøndt det, naar der i de Ord af Guilielmus Alvernus, som J. Grimm har optaget i sin Deutsche Mythologie, er Spørgsmaal de equo, quem ad vectigationes suas facere se credunt malefici de canna, ikke vel kan forstaaes anderledes, end at Troldkarlene gjorde canna til eller brugte den til sin Hest for at ride derpaa, saa kan dog Forfatteren neppe have været fremmed for den anden Forestilling, at den tryllekyndige iførte sig selv en anden Skikkelse, efterdi han strax efter taler om, at canna et calamus habitationes interdum malignorum spirituum sunt. Naar det i Chron. Norv. heder: vasculum — cetinis atque cervinis formulis — occupatum, quibus vehiculis per — profunda stagnorum ille diabolicus gandus uteretur, kunde ogsaa Ordet vehiculis her, ligesom vectigationes hos Guil. Alv., forstaaes om en Gjenstand, hvorpaa gandus red, uagtet jeg af Hensyn til, hvad der senere fortælles om gandium — in cetinam effigiem transformatum, har i det foregaaende foretrukket en anden Opfatningsmaade. Som ridende omtales Troldkjærringer under Navn af kveldriður eða hamhleypur i Postulasögur S. 914. Der heder det nemlig, at efter hvad man kan læse i hellige Bøger skulle de i Følge med Gudinden Diana og Herodias fare i kort Stund over store Havstrækninger ridende paa Hvaler eller Sæler, Fugle eller Dyr, eller ogsaa over vidtløftige Landstrækninger, medens man af hellige Bøgers Vidnesbyrd kan vide, at om de end da synes fare i legemlig Skikkelse, saa kan det alligevel ikke forholde sig saaledes. Skjønt hvad

Forfatteren her siger om dem [1]), efter hans egne Ord er hentet fra fremmede Kilder, saa ere dog baade de Navne, hvorunder han omtaler dem, og de Befordringsmidler, han giver dem, norske, saa at Forfatteren deri har fulgt vor egen Folketro.

Det er dog ikke overalt, hvor der i vore gamle Skrifter er Tale om gandreið, om tröll eller tröllkonur, at dermed er ment det samme, som paa de i det foregaaende omhandlede Steder. I Fornaldar sögur II, 131 har saaledes Forfatteren tydeligt nok ved tröll og tröllkona, uagtet han kalder deres Færd gandreið, ment mytiske Væsener, hvis Hjem man hensatte i det høje Nord. Som Jötunkvinde betegner ogsaa den tröllkona (eller tröll), der omtales i Snorres Edda I, 464 fg., sig, skjønt hun tillige kalder sig selv vilsinnr völu, det vil sige et af de Væsener, af hvis Hjælp en völva pleiede at betjene sig. Den i Helgakv. Hjörvarðssonar omtalte Hrimgerðr var ogsaa af Jötunslægt, skjøndt der neppe kan være Tvil om, at jo Atle (se v. 15) ansaa hende for en kveldriða. Om saadanne Troldkvinder, der vare af Jötunslægt, og som, hvad Forestilling man end i øvrigt gjorde sig om dem, allerede eller allene derfor kunde kaldes kveldriður, fordi de vare ude at færdes om Natten og ej kunde taale at beskinnes af Solens Straaler, men, naar saadant skede, forvandledes til Sten, heder det ellers gjerne, at de ride paa en Ulv med Hugorme som Tømmer (Helgakv. Hjörv. 30 Pros.; SE. I, 176; jvf. Fornm. VI, 403 [2]).

[1]) J. Grimm, d. Myth.[2] 220 fgg. 1010 fgg.

[2]) Det samme fortæller ogsaa Snorres Edda I, 176 om Jötunkvinden Hyrrokkin, der udtrykkeligen betegnes som gygr; jvf. A. Kellers Fastnachtspiele S. 41. L. 26—29.

Men selv om saadan Riden ikke allene kunde kaldes men ogsaa virkeligen var kaldet gandreið, var man dog ingenlunde

Ogsaa i Fortællingen Fornm. s. III, 176 er det et mytisk Væsen, der giver sig ud paa gandreið, men her en Dverg eller en af de underjordiske, og hans Fart kan forsaavidt i mere egentlig Forstand kaldes gandreið, som han dertil benytter en krókstaf.

I nøje Sammenhæng med, hvad man i de gamle Skrifter kan læse om gandr (og gandreið) som en væsentlig Bestanddel i baade Lappernes og Nordmændenes Trolddom, staar det umiskjendeligen, naar man endnu indtil de sidste Dage har talt om, at Lapperne gjøre Gand, dertil bruge sine Gandfluer, som de have gjemt i en Gandæske eller Gandhit. Hvad der i nyere Skrifter [1]) kan læses derom, tør dog vel siges i al Fald for største Delen at være bygget paa eller have sit Udspring fra, hvad Peder Clausen i sin Norges Be-

berettiget til deraf at drage den Slutning, at gandr havde Betydningen af en Ulv, da saadant naturligere kunde forklares deraf, at Ulven gjorde Tjeneste som gandr, eller af at det altid kaldtes gandreið, naar nogen hamhleypa var ude at ride. I Udtrykket hallar gandr Hákonar s. Hákonar s. c. 286, selju gandr Eyrb. s. c. 60 v. 3, storðar gandr Hákonar s. Hákonars. c. 291 kan gandr lige saa snart siges være = tröll, som = vargr. Ti at tröll forbundet med et andet Ords Genitiv har Betydningen af hvad der skader den dermed betegnede Gjenstand, er jo bekjendt nok, ligesom det kan sees af Snorres Edda II, 429. 512 fg. og af Lex. poet. under Ordet tröll. Med denne Betydning er Ordet ogsaa brugt i fiskatröll som Øgenavn for en Þorleif i Biskop Eysteins Jordebog S. 314[a], saavelsom i det sammensatte bryntröll. I vánargandr Snorres Edda I, 267 kan vel ogsaa gandr have Betydning af tröll ɔ: skadelige Væsener, ligesom i Udtrykket reka gand ur landi Har. s. hárf. c. 24.

[1]) A. Fayes norske Sagn 2den Udg. S. 228 fg.; Leems Beskrivelse S. 483 fg.; Jessen, om de n. Finners eller Lappers hed. Rel. S. 56; I. Aasen i hans Ordbog under Gand og flere deraf sammensatte Ord; L. Daae, norske Bygdesagn I, 129 fg.; Friis, lapp. Mythologie S. 42; O. Stv. Hansen, Bygdefortælling S. 84.

skrivelse[1]) meddeler derom, og det selv i de Tilfælde, hvor nyere Forfattere have hentet sine Meddelelser fra Folkets egen Mund, da dette nemlig tør antages for en stor Del, om ikke umiddelbart, saa dog middelbart at have sin Kundskab derom fra ham som sin Kilde. Naar Scheffer S. 135 (121) citerer følgende Ord af Tornæus: "Deres gan gaar i arv, saa at en slegt er rammare oc sterkare end en anden", da er det Ord, hvormed Lappernes Trolddom her betegnes, rimeligvis ogsaa hentet fra Peder Clausen. Derimod synes hverken Ziegler eller Olaus Magnus at kjende Ordet Gand, end sige vide noget om Gandfluer og Gandæske, medens det forekommer mig ikke usandsynligt, at det kannus, hvilket Tornæus ifølge Scheffer l. c. p. 137 (123) anfører ved Siden af gobdas som det Navn, hvilket Lapperne give sin Troldtromme, i Grunden er det samme som det i Chron. Norv. forekommende gandus, skjøndt det der ikke betegner selve Trommen, men den Aand, som Troldkarlen ved Hjælp af denne fik til at udrette sit Ærinde. En Misforstaaelse eller Forvexling kan nemlig her let have fundet Sted, og i saa Tilfælde kan Tornæus maaske have hentet Ordet middelbart eller umiddelbart fra Chron. Norv. eller et af sammes Forfatter benyttet ældre Skrift, som i sin Tid maa have været kjendt i Sverige og benyttet af svenske Historieskrivere[2]),

---

[1]) Det vigtigste heraf findes med hans egne Ord i Schefferi Lapponia, hvor Forfatteren kaldes Petrus Claudi, medens baade Friis og G. v. Düben (om Lappland och Lapparne) kun synes at have benyttet Scheffers Citater, men ikke at have gaaet til selve Kilden, eller endog haft nogen Anelse om, at ved Petrus Claudi, som de ogsaa kalde ham, skal forstaaes Peder Clausen, og at Ordene findes i hans Norriges Beskrivelse.

[2]) Se Chron. Norv. S. V &. 41. Munch: "Om Kilderne til Sveriges Historie i den førkristelige Tid" Samlede Afhandl. II, S. 482 ff. (Annaler for nord. Oldkynd. 1850).

Naar man kjender den store Anseelse og Udbredelse, som Peder Clausens Norges Beskrivelse tilligemed hans Oversættelse af Snorres Kongesagaer i sin Tid fik, og længe vedblev at have, idetmindste inden mange af Norges Egne, kan man vist ikke betænke sig paa at holde det for muligt, ja endog sandsynligt, at den Fremstilling, som han har givet af Lappernes Trolddom, kunde trænge frem til, og finde stor Indgang blandt Almuen, ikke alene ved dens egen Læsning, men ogsaa ved deres mundtlige Meddelelse, som havde læst den. Men til, besynderligen i Nordlandene, at udbrede en dermed overensstemmende Opfatning af det væsentlige ved Lappernes Trolddom, har vel endmere Peder Dass bidraget ved hvad derom findes i hans der saa populære og saa meget læste Nordlands Trompet, og vel lige saa meget kan være bygget paa, hvad han havde læst hos Peder Clausen, som paa hvad han havde hørt blandt sine nordlandske Omgivelser. Som Hjemmel for sin Beretning om Gandfluer m. m. paaberaaber Peder Clausen sig en Mands Vidnesbyrd, der selv skulde have seet dem; men at han har taget det for godt, kan jo dog ikke godtgjøre dets Troværdighed, medens derimod meget taler for at forkaste det [1]). Allerede derfor maa jeg anse Fortællingen om Gandfluer m. m. for mistænkelig, fordi der i ældre Skrifter, som handle om Lappernes Trolddom, intet forekommer herom.

Blandt de svenske Lapper er Gandfluen aldeles ukjendt. Derimod tale baade Ziegler og Olaus Magnus om Troldpile

---

[1]) Heller ikke Halvard Gunnarson har noget Ord derom, hvor han, i Tilegnelsen af sin Chronicon Regum Norvegiæ, til Arild Huitfeldt , og under Paaberaabelse af ham som sin Hjemmelsmand, omtaler Lappernes Trolddom. Se hans Acrostichis, udgiven af A. E. Eriksen som Indbydelsesskrift til Examen ved Aars og Voss Latin- og Realskole 1870 Side 22.

af Bly paa en Fingers Længde, som Lapperne udskyde, og hvormed de paa lang Afstand kunne ramme Gjenstanden for deres Hævn og paadrage denne Sygdom eller endog Døden; men Scheffer, som omtaler dette i sin Lapponia S. 163 (146), holder for, at dette grunder sig paa en Misforstaaelse eller Mistydning af Ordet skot[1]), der i Folkemunde betegner saadan Trolddom, hvorved der paaføres Mennesker eller Dyr en pludselig Sygdom. Peder Clausen siger jo ogsaa om Lapperne, at de "skyde" deres Gand. Hvad de norske Lapper efter hans Ord dermed udrette, dertil betjene de svenske sig efter Scheffer l. c. 166 fg. (148 fg.) af noget, som de kalde Tyre[2]), og som er en Kugle saa stor som en Valnød eller et lidet Æble, sammenpakket af et Dyrs eller et Træs Uld, glat, men ikke tung, saa at den synes at være hul indvendig, og næsten graagul af Farve. Om denne, der findes afbildet hos Scheffer, foregive Lapperne, som han

[1]) Alligevel er det ikke saa usandsynligt, at Lapperne virkelig kunne have forestillet sig dette Skud som en Pil. Ti ikke allene gaar det saakaldte Finskud hos vor Almue ogsaa under Navn af Alpil, ligesom gandr i sin oprindelige Betydning falder nær sammen med Pil; men naar efter v. Düben l. c. S. 267 Gand paa Troldtrommen eller Runebommen betegnes ved to korslagte Kjeppe, da er vel dette netop et Slags Pile (gandar), og ser man efter paa de Afbildninger af den, som haves i Friis, lapp. Mythologie, da finder man der Gand virkelig betegnet paa den Maade, dog at der i begge Ender af hver Kjep eller Pil ogsaa findes en Kugle. Dette synes hentyde paa, at man har forestillet sig Gandskud eller Finskud dels som en Pil, dels som en Kugle; se Friis, l. Myth. S. 36, nr. 22. Mærkeligt nok heder det, at Noaiden undertiden havde en Gandstav til Brug istedetfor Gandfluer (Jessen l. c. 56. Friis l. c. 111), noget som ogsaa taler derfor, at Lappernes Gand egentlig var en Stav, som ved Misforstaaelse blev til en Flue.

[2]) Dette Tyre svarer neppe, som Friis mener, til lapp. divre (ɔ: Dyr), men heller til dirre i Noaide dirre, Friis lapp. Myth. S. 40 nr. 15 & 18 jvf. Jessen S. 60, der tjener Noaiden til samme Brug som gandus efter Chron. Norv. Jvf. gn. Tyrvi-Finnar; hvorom se Egilsson Lex. poet. S. 828 b.

siger, at den lever [1]), og at hver den, som kjøber den, kan sende den paa hvilket Menneske, han vil; fremdeles at den er overmaade hastig i sin Fart som en Vind eller en Pil, og at hvis den møder noget paa sin Vej, rammes dette af den Ulykke, som ved dens Udsendelse var tilsigtet [2]).

I denne Beskrivelse er det næsten umuligt ikke at gjenkjende det saakaldte Finskot, hvorom man ofte hører tale blandt den norske Almue, og som efter dens Mening skal være Aarsagen til et Nøds pludselige Død, naar man blandt dets Indvolde finder en Kugle eller Haardot af Udseende og Beskaffenhed som den af Scheffer beskrevne, uden at man kan opdage noget Spor i Huden paa det Sted, hvor denne er gjennemboret deraf. Saadan Kugle har jeg selv seet og hørt kaldes Finskot eller Alpil (ɔ: Alfpil), ligesom Benævnelsen Alvskot findes i I. Aasens Ordbog [3]). Denne falder nu aldeles sammen med ags. ylfa gescot [4]) og Shetlændernes elfshot, hvorved efter Choice Notes Folklore S. 38 forstaaes Aarsagen til en Kos Sygdom, naar nemlig et Slags Aander, der kaldes trows (= gn. tröll), har rammet den med

[1]) Man tænkte sig den altsaa som et levende Væsen, en Aand, i Lighed med gandus, gandr.

[2]) Saaledes beskriver (ogsaa Biskop Hansen i sit Arkiv for Skolevæsenet o. s, v. II, 386 den Gand, som Omstreifere, der foregave at være fra Finmarken, efter Sognepr. P. L. Lunds Meddelelse antages at kunne skydes i Mennesker og Dyr.

[3]) Efter Prof. P. G. Schyttes Ordsamling fra Lofoten (Skand. Litr. S. Skr. 1807, 2den Aarg. II, 61 betyder Alpil 1) paa Højen oprejste lange Stene, som man antog Alferne ɔ: Troldene have brugt som Pile til at beskyde hinanden med. 2) et lidet smalt Ben, som findes i Fæindvolde eller kjødfulde Lemmer og troes at være indskudt af Troldet eller Alfen for at beskadige Bondens Fæ. Jvf. Leems Beskr. S. 485. Om Finskud se ogsaa Kristiania Vid. S. Forhandl. 1874 S. 304. Leem, Beskriv. S. 457.

[4]) Se J. Grimm, D. Mythologie 3te Ausg. S. 1192.

en Stenpil, i hvilket Tilfælde man dog ikke kan se noget Mærke derefter i Huden [1]). I den Beskrivelse deraf, som gives i J. E. Nielsen, Sögnir fraa Hallingdal, S. 61 [2]) kaldes det samme "Finkula". Sammenholder man nu alt dette, saa ledes man derved ikke allene til at anse Gand og Finskud [3]) for at være i Grunden det samme, men ogsaa til den Mening, at Udøvelsen af dette Slags Trolddom i vor Folketro oprindeligen tilhørte Alferne, men senere af Nordmændene og de Svenske er bleven tillagt Finnerne, som da vel ogsaa selv kan have tilegnet sig den, eller have lempet sine ejendommelige Forestillinger eller den for dem særegne Trolddom efter hvad de fandt gangbart eller hørte omtalt blandt de Folk af germanisk Stamme, med hvilke de kom i Berørelse.

At hvad der hos os kaldes Finskot, men ogsaa Alpil,

---

[1]) Jvf. J. Grimm, D. Myth. 3te Ausg. S. 429; J. Grimm, Irische Elfenmärchen S. XLV fg. CII.

[2]) Jvf. R. Gjellebøl, Beskr. over Sætersdalen i Top. Journal for Norge 26, 118; Peder Fyllings Folkesagn S. 181. Sommerfelt, Beskr. over Saltdalen i Trondhj. Vidensk. Selsk. Skr. i det 19de Aarhundrede 2det Bind, 2det Hefte S. 119.

Det fortjener Opmærksomhed, at hvad der i Sögnir fraa Hallingdal fortælles om, hvorledes Troldfinnen tager Hvirvelvinden til Hjælp ved at udskyde sin Kule, har en paafaldende Lighed med Fortællingen i P. Fyllings Folkesagn om, at der ved Finskuds Udsendelse hørtes en Vejrbrest (jvf. gn. vábrestr, se og J. Grimm. D. Myth. 3te Ausg. S. 599). Ikke mindre Lighed er der mellem Peder Clausens Udsagn S. 134, at Finnernes Gand løsriver store Klippestykker, og Fortællingen i Flatøb. II, 72[36] om den Fjeldskrede, som dræbte alle Styrbjørns Krigsmænd, da den Rørkjep, som Erik Sveakonge havde faaet af Odin og udskudt, saaes fare hen over dem som et Kastespyd.

[3]) Hvad der i Friis, lapp. Myth. S. 112 efter "Nærømanuskriptet" beskrives under Navn af Finskud, er noget ganske andet, hvorom i det følgende vil blive Tale.

Alfskot, oprindeligen har været noget, hvormed Alferne antoges at hjemsøge Menneskene eller deres Dyr, men først senere er tillagt Lapperne (eller Finnerne), der saaledes stilledes i det samme Forhold ligeoverfor Menneskene som det, hvori man tidligere tænkte sig hine mytiske Aandevæsener, er saameget sandsynligere, som noget lignende ogsaa i andre Tilfælde maa have fundet Sted. Fortællingen i Ynglinga s. c. 16 om Vanlande er nemlig i Grunden neppe andet, end en i historisk Retning gaaende Bearbeidelse af et Æventyr om hans Indtagelse i Fjeld, hvor han fik en Dverg- eller Alfkvinde til Hustru, som han senere forlod. Denne Alfekvinde har man gjort til en Finnekvinde, og Fjeldet, hvori Vanlande blev indtagen, til Finnernes Land. Men en Levning af Æventyrets oprindelige Beskaffenhed og Indhold er dog bleven tilbage i Huld seiðkona, der skulde hente ham tilbage, eller, hvis dette ikke lykkedes hende, tage Livet af ham. Ti Huld som en Alfekvindes eller underjordisk Kvindes Navn forekommer jo endnu vanligen i vore Folkesagn eller Æventyr [1]), ligesom flere af disse maa ansees som fuldkomne Sidestykker til det, som ligger til Grund for Fortællingen i Ynglingasaga om Vanlande [2]).

[1]) I en anden Form Hulda forekommer Navnet i den islandske Huldusaga. Hos os er Formen Huldre bleven den almindelige, formodentlig derved, at Huldarslaatt er blevet til Huldreslaatt, og at den første Halvdel deraf igjen er opfattet og brugt saaledes, som om det var Ordets Nominativform. Dette Huld, hvis Opfatning som dannet af Verbet hylja (ɔ: skjule, dække), finder Bestyrkelse i Fortællingen hos os og i Ísl. þjóðs. I, 5. 99. om, at de underjordiske ere de af Evas Børn, som hun skjulte for Gud, da han vilde se dem alle, da nemlig disse ikke vare vaskede, og hun derfor undsaa sig ved at vise dem frem, er vistnok Tydskernes Holda (J. Grimm, D. Myth. 3te Ausg. S. 245—250), ligesom de, Danskes Hyldemor er en Forvanskning deraf.

[2]) F. Ex. Asbjørnsens Huldreeventyr I, 77 fg. 147 fg., Landstads norske Folkeviser Nr. 40; jfr. Liebrechts Gervasius S. 71[10] fgg.

Et andet Tilfælde af lignende Beskaffenhed har vi i Fortællingen om Harald Haarfager og Svase. Til samme Tid, som Ágrip kalder ham Finnekonge, lader den ham bo i en Gamme lige ved Kongsgaarden, aldeles paa samme Maade, som de underjordiske efter den blandt vor Almue gjængse Forestilling have sin Bolig i Nærheden af Menneskenes; og det Kapitel af Snorres Saga om Harald Haarfager, hvori Svases Datter Snæfrid, der fortryllede Kongen, kaldes en Finkvinde, har til Overskrift: Frá Svasa jötni, ret som om en Finn og en Jötunn skulde være det samme. Mærkeligt herved er det ogsaa, at en Jötun skulde kunne bo i en Gamme, eftersom man gjerne tænkte sig en Jötun som et Væsen af overmenneskelig Størrelse. Men endskjøndt der saaledes skulde være stor Forskjel paa Jötner og Alfer eller Dverge, hvilke man forestillede sig som smaa af Vext, saa ere de dog ikke sjelden sammenblandede baade i ældre og nyere Tid [1]). Kan man derfor ved Svase Jötun tænke paa en af Alferne eller de underjordiske, da er det derimod ikke at undres over, om man af en saadan, der har Tilhold i Jordhaugen, har gjort en Fin, som bor i en Gamme [2]); ligesom man ved Fortællingen i Flatöb. I, 231 om Olaf Tryggvasons Besøg hos en Finn paa Fjeldet let kommer til at tænke paa en Dverg eller underjordisk i Fjeldet. Ogsaa i Fortællingen om, hvorledes det gik til, da Eriks Mænd fandt Gunhild i Gammen (Haralds s. hárf. c. 34) er der adskilligt, som tyder hen paa, at Indholdet for en Del er hentet fra et Æventyr om Menneskers Sammenstöd med de underjordiske.

---

[1]) Se S. Grundtvig i Nord. Tidskr. for Filologi og Pædagogik, ny Række I, 183; jvf. G. v. Düben l. c. S. 379.

[2]) Efter Didr. s. af Bern S. 21[8] har ogsaa Dvergen Alfrik (t. Elberich, Elbegast) sin Bolig i en Gamme.

Saavidt jeg kan se, er det netop det i det foregaaende omhandlede Finskud, som hos Peder Clausen er blevet til en Gandflue, hvad enten man nu tænker sig det som en Kugle, Dot eller som en Pil. Den Misforstaaelse, som ligger til Grund derfor, eller den Forvanskning, som her har fundet Sted, kan man søge forklaret enten deraf, at man har forvexlet flaug (jvf. gn. grjótflaug og Udtrykket flyve som en Pil) med fluga, eller deraf, at man har taget tröll i den Betydning af et Insekt, som det oftere har i Almuens Mund, og hvori det endog er brugt af Peder Clausen selv, naar han siger, at Finnerne "hver Dag sender sin Gand ud, det er en Flue eller Trold af sin Gandæske eller Gandhit." Mærkeligt er det ogsaa, at Peder Clausen, uagtet han beskriver Gand som en Flue eller et Trold, dog taler om, at Finnen skyder sin Gand ud — et Udtryk, der passer ilde, naar der er Tale om en Flue, men netop er paa sit rette Sted, hvor der tales om en Pil; og at Peder Dass paa samme Tid som han omtaler den Gand, der udsendes af Finner, som Beelzebubs Fluer, formentlig i Henhold til Peder Clausen, alligevel siger at Finnen sætter den ind — atter et Udtryk, der passer lige saa ilde om en Flue som vel, naar det bruges om en Pil. Maaske kan ogsaa Forestillingen om Gandfluer være fremkaldt ved det lappiske Udtryk saivvo-lodde, der ved Siden af saivvo-guolle og saivvo-guarms[1])

[1]) Friis, lapp. Myth. S. 117 fg., Jessen S. 25 fg. Her skal dog bemærkes, at som de Aander, der antoges at staa til Noaidens Tjeneste, sandsynligvis vare afdøde Menneskers Sjæle, saa var det lige fra den tidligste Oldtid almindeligt at tænke sig disse i Fugles Skikkelse; se Prellers gr. Mythol. I, 315 (jvf. 635); J. Grimm, d. Mythol. 3te Ausg. S. 788; Liebrechts Gervasius S. 115 fg.; Mannhardt, germ. Mythen S. 298 fg.; Flatøbogen III, 559; Mariusaga S. 715[10]. Fornsv. Legendarium I. 277[22] III 202[17]. 460. Samme Forestilling ligger vel til Grund for den i Hansens

netop betegnede saadanne Aander, som stode til Noaidernes Tjeneste. Ved det første af disse Udtryk synes nemlig gandr paa Grund af dens hurtige Fart eller Flugt at være kaldet en Fugl, hvilket igjen let kunde blive til en Flue; ved det andet derimod paa Grund af sin Form at være betegnet med Navn af Fisk eller Orm [1]). Begge de sidste Betegnelser maa nemlig holdes for ensartede, ligesom Ormen af vore Forfædre kaldtes lyngfiskr.

Sammenholder man hvad der hos Jessen S. 25 fg. og hos Leem S. 275. 279 fg. læses om Lappernes saivvo-lodde og saivvo-guolle eller saivvo-guarms med Beskrivelsen af gandus i Chron. Norv., da maa man vel ogsaa erkjende, at Ligheden, uagtet al Forskjellighed, er stor nok til at vise, at der paa begge Steder er Tale om den samme Ting, nemlig om Aander, der fare omkring, dels i Skikkelse af Dyr eller andre Gjenstande, dels ridende derpaa, for at udrette Troldkarlens Ærinde, og, idet de fare afsted, blive Dyrs og Menneskers Bane. At Lapperne endog i senere Tider og uagtet al den Tale, som der har været om Gandfluer [2]), dog endnu have vedblevet at forestille sig disse som dræbende Aander under Billedet af en Stav (gn. gandr, lat. sudes, jvf. det hos Guilielm. Avernus forekommende canna), derom kan man vel ogsaa se et Vidnesbyrd deri, at, som det hedder, "nogle Noaider, der ikke havde Gandfluer, vare derimod i Besiddelse af en saakaldt Gandstav" [3]).

Arkiv f. Skolev. II, 362 omtalte Overtro; ligesom det maaske ogsaa deri har sin Grund, naar Lapper og Finner (Kvæner) som kjærlig Tiltale bruge Udtrykkene loddačam, lintuiseni, og naar Lithauere og Russer dertil bruge lignende Udtryk.

[1]) Jvf. 2 Mos. 7, 9—15.

[2]) De omtales ogsaa af Jessen S. 56, hvor Gandfluerne beskrives som nogle giftige Tingester, ligesom det kunde have været Lus, hvilke Gandfuglene rystede af sine Fjedre og Troldkarlen opsamlede. Jvf. Hammonds nord. Missjonshistorie S. 456 fgg.

[3]) Se Friis, lapp. Myth. S. 111, jvf. Jessen S. 56,

At Lapperne aldrig til Trolddomsmiddel har brugt nogen Æske eller Skindsæk med deri indesluttede sorte Fluer, tør man saa meget mere holde for sikkert, som alle den senere Tids ivrige Bestræbelser for at faa opsporet et saadant Trolddomsmiddel ere blevne aldeles frugtesløse. Hvad Leem "efter Beretning" fortæller om Gandæske og Gandfluer, "som mange vide at snakke om", er heller ikke af den Beskaffenhed, at det egner sig til at bestyrke nogen i den Tro, at saadanne virkelig have været i Brug. Det er ikke engang klart, om dette er fortalt efter Lappernes egen Beretning, da Ordene S. 484 gjerne kunne være saaledes at forstaa, at de kun gjælde om hvad der i samme Stykke er fortalt.

I Beskrivelserne over Lappernes Trolddom fremtræder som noget for dem især ejendommeligt ved Siden af deres Gand tillige deres Runebomme[1]) (lapp. Gobdas); og oprindeligen have begge været paa det nøjeste forbundne i deres Anvendelse. Som Schamanerne endnu især hos flere Folk af turansk Stamme pleje slaa paa en Tromme, for derved at bringe sig selv i en Ekstase, hvori der gives dem Syner, hvis Indhold de kundgjøre for den i ærefrygtsfuld Forvent-

---

[1]) Dette, og ikke Runebom, maa være Trommens rette Navn. Ordet vilde i det gamle Sprog have hedt rúnabumba, sammensat af rúnar i Betydningen af mystiske Figurer, der antoges at have Trolddomskraft, og bumba ɔ: Tromme. Runebommens og dens Anvendelse er beskreven i Schefferi Lapponia S. 137—161 jvf. 122 (122—144 jvf. 109); Sporrings Relation angaaende Finmarken (nedskreven 7de Jan. 1734) trykt i Topogr. Journal for Norge 6te Hefte S. 97—101; Sigvard Kildals Efterretning om Finners og Lappers hedenske Religion i Skand. Lit. S. Skr. 1807 3die Aarg. II, 449 fg.; Meddelelse derom fra 1627 i Keilhaus Reise i Finmarken S. 218; Högströms Beskr. öfver de til Sver. Krona lydande Lapmarker S. 203—206; Leems Beskr. S. 464—474; Jessen Afhandl. S. 3—5; Friis, lapp. Myth, S. 15—37; G. v. Düben om Lappland och Lapparne S. 266—270. 274.

ning dem omgivende Skare, saa har vistnok ogsaa det samme i gamle Dage været almindeligt blandt Lapperne efter den Beskrivelse over en lappisk Troldkarls Adfærd, som er os given i Chron. Norv. og lyder saaledes: Tunc quidam magus extenso panno, sub quo se ad profundas veneficas incantaciones preparet, quoddam vasculum ad modum caratantatorum sursum erectis manibus extulit, cetinis atque cervinis formulis cum loris et ondriolis navicula eciam cum remis occupatum — — Cumque diutissime incantando tali apparatu ibi saltasset, humo tandem prostratus, totus niger ut Ethiops, spumans ora ut puta freneticus, preruptus ventrem vix aliquando cum maximo emisit spiritum. Det nævnte vasculum kan nemlig ikke være andet end Runebommen, eller hvad de Svenske kalde Lappernes Trolltrumma. Naar Troldkarlen vilde skride til Udførelsen af sin Kunst, löftede han altsaa dette Redskab, der havde Formen af et Kar (eller et Sold [1]), og var besat med mange og mangeslags Figurer, der betegnede forskjellige saadanne Gjenstande, som Troldkarlen eller hans Aand brugte til Befordringsmiddel paa sin Rejse for at udforske det skjulte eller udrette andet, som oversteg et Menneskes naturlige Evne; og han søgte derpaa under Sang og Dands at sætte sig selv i en saadan Tilstand, at han faldt om som død og blev liggende paa Jorden med fraadende Mund, sort som en Blaamand. Skjøndt det her ikke udtrykkeligen siges, at han slog paa den opløftede Tromme, som han holdt i sin Haand, kan der dog neppe være nogen Tvil om, at han gjorde dette, og at det ikke omtales tør nok ansees

[1]) Dette ligger nemlig i Textens caratantatorum for taratantarorum; se P. A. Munchs Anm. S. 35.

som en Ufuldstændighed i Beskrivelsen. Men til at slaa paa Trommen har han sandsynligvis brugt et Redskab af lignende Beskaffenhed som det, hvoraf Noaiderne i Begyndelsen af forrige Aarhundrede betjente sig ved Brugen af Runebommen [1]).

Saameget som denne Beskrivelse uagtet dens Ufuldstændighed stemmer overens med hvad man ved om andre Schamaners Trolddomskunster[2]), saa afvigende er den dog fra hvad flere Forfattere beretter om den Anvendelse, som Lapperne i sildigere Tider have gjort af sin Runebomme. Naar den da tjente dem som et Middel til at skaffe sig Kundskab om skjulte Ting, var det nemlig paa den Maade, at Noaiden slog paa den med et Redskab, der havde Lighed med en Hammer, for saaledes at sætte og holde i Bevægelse en paa Runebommen henlagt Ring, indtil den stansede og blev ubevægelig liggende paa en af de paa Runebommen tegnede Figurer, da denne Figurs Beskaffenhed gav den søgte Oplysning eller Aabenbaring. Som Forskjellen er stor mellem denne Brug af Runebommen og Beskrivelsen i Chron. Norv., saa er den heller ikke mindre mellem de Figurer, der efter dennes og efter de nyere Beskrivelser fandtes derpaa. Men jo mere dens Beskaffenhed og Anvendelse i senere Tider saaledes er afvegen fra, hvad der maa ansees oprindeligt, desto mere har den derimod nærmet sig til at falde sammen med et Slags Trolddom, som allerede brugtes af de gamle

[1]) Se Schefferi Lapponia S. 140. 145. (125. 130); Friis. lapp. Myth. S. 22; G. v. Düben l. c. S. 268.

[2]) Om Samojedernes se M. A. Castréns Nord. resor och forskningar I, 199—207. jvf. hvad s.steds II, 308 og 358[7] fg. forekommer om Tatarernes.

Grækere under Navn af *κοσκινομαντεία*[1]), var kjendt af Araberne[2]), og hvis Forekomst i al Fald fra det 16de Aarhundrede kan paavises i Tydskland og Frankrige[3]), saavel som i England[4]), fra hvilke Lande det vel har faat Indpas i det skandinaviske Norden[5]), hvor det har været i Brug

---

[1]) Se J. Grimm, d. Myth. 3te Ausg. S. 1062 fg. Brand Observ. on the pop ant. of Gr. Brit. III, 351 fg. Om dets Brug paa Cypern, se Gött. gelehrte Anzeigen 1869 S. 1588.

[2]) Se Bartsch Germania XVI. 225, hvor F. Liebrecht har meddelt Oplysning derom efter Freytags Proverbia Arabica II, 115 No. 103.

[3]) Se J. Grimm d. Myth. 3te Ausg. S. 1061—1063; Wuttke, der deutsche Volksaberglaube 2te Ausg. S. 369; jvf. Simrock Handb. d. deutschen Myth. 3te Ausg. S. 509. Heidelb. Jahrb. 1869 S. 805.

[4]) Se Brand Observ. on the pop. ant. of Gr. Brit. III, 351—354 jvf. 208[34]. 269[7]. 337[17].

[5]) For Danmarks Vedkommende se Hedegaards Criminalret S. 92 (Werlauff Ant. til Holbergs Lystspil S. 494) og Goldschmidts Fortælling "Ravnen" S. 50. Af Nicolovius Folklifvet i Skyttshärad i Skåne S. 187 kan sees, hvorledes det har været brugt i Skaane ved dette Aarhundredes Begyndelse. Om dets Brug i Småland giver Rietz en Beskrivelse i Svensk Dialekt-Lexikon S. 6, 6 under Qrdet skärsel. Om dets Forekomst i Sverige i det 17de Aarhundrede findes Oplysninger i G. K. Hamiltons Nordisk Tidsskrift 1867 S. 601 fg. hentede dels fra Biskop Laur. Paulini Ethica Christiana (Strengnäs 1633), dels fra Stockholms Stadskonsistoriiprotokoller for 1636. At det var almindeligen brugt i Bergen ved Udgangen af det 16de Aarhundrede, viser det Uddrag af Bergens Raadhusprotokol for 1594, som er meddelt i Norske Samlinger I, 246—248. Som almindeligt i Sætersdalen ved dette Aarhundredes Begyndelse omtales det af Sognepr. P. L. Lund i Biskop Hansens Arkiv II, 389; og af sikker Kilde ved jeg, at det endnu for faa Aar siden har været brugt i en Egn ved den indre Del af Trondhjemsfjorden med den Virkning, at Tyven gik til Bekjendelse af sin Brøde, saa snart som han saa sig udsat for, at han derved vilde blive betegnet som den skyldige. Et lignende Tilfælde omtaler Högström S. 205 Anm. Et Kompas opstillet paa et Bord midt i en Kreds af omgivende Lapper gjorde her Tjeneste istedetfor Sold, og da et afmærket Sted paa Skiven altid, naar denne var sat i Bevægelse, standsede ligeoverfor den mis-

indtil den allersidste Tid og vel endnu tildels bruges. Dette er Kunsten ved Hjælp af et Sold i Bevægelse at opdage skjulte Ting, og især hvem der i et vist Tilfælde er den skyldige f. Ex. som Tyv. Mærkeligt nok nævnes ogsaa, som allerede bemærket, Sold i den Beskrivelse, som Chron. Norv. giver os af en lappisk Troldkarls Udøvelse af sin Kunst, paa en saadan Maade, at Troldtrommen, som kaldes vasculum, sammenlignes dermed, medens det derimod ikke synes ret tydeligt, om Ligheden sættes i begges Skikkelse eller i deres Anvendelse. Men hvorledes det end hermed har sig, hvad enten man heri tør se et Vidnesbyrd om, at den omtalte Anvendelse af Sold til Trolddom har været Forfatteren af Chron. Norv. bekjendt eller ikke, har man dog Anledning til den Formodning, at til samme Tid, som Lapperne under Kristendommens Paavirkning kom til at opgive Schamanernes Anvendelse af Troldtrommen som et Middel til at sætte sig i en kunstig Ekstase, fik den hos dem en anden Anvendelse i Lighed med den Maade, hvorpaa de saa sine Naboer bruge Sold med Sax og deslige til sin Trolddomskunst.

Men hvor almindelig end denne nyere Anvendelse af Runebommen er bleven blandt Lapperne, saa har den dog ikke saa tidligen fortrængt den ældre, at der jo haves Efterretninger om, at Runebommen endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede har været brugt som en Schamantromme. Korte Notitser derom findes hos Scheffer l. c. S. 151 fgg. (135 fg.), Högström l. c. S. 104 fg., og G. v. Düben l. c. S. 269. Omstændeligere beskrives en saadan Brug af Runebommen hos Lapperne af Jessen l. c. S. 31 og af Sigv. Kildal l. c. Side 449 fg. 456 fg. 468 fg. Hvad Jessen og Kil-

tænkte, tilstod han ikke allene Tyveriet, men vilde ogsaa gjerne for høj Pris faa kjøbt Kompasset, der, som han sagde, havde vist sig langt stærkere end hans egen Troldtromme.

dal fortælle os derom, stemmer temmelig nøje overens med, hvad foran er meddelt af Chron. Norv., og hos Kildal heder det endogsaa om Noaiden, at han, naar han under Sang slaar paa Trommen og løber rundt som en afsindig, ogsaa tager gloende Ild med Haanden, skjærer sig med hvasse Knive, som slet ikke skade ham, da han har gjort sig haard; — noget som paa det nøjeste stemmer overens med, hvad Castrén i hans nordiska resor och forskningar I, 199 fortæller om Samojedernes Tadiber. Om Noaidens Ekstase, hvori han foretager Rejser i Aanden for at udrette eller udforske noget, eller hvori han faar se, hvad der er skjult for andre, taler Peder Clausen i hans Norriges Beskrivelse S. 133, Halvard Gunnersen i hans Tilegnelse af Chron. Regum Norvegiæ (A. E. Eriksens Udg. af hans Acrostichis S. 22), B. Becker efter Olaus Magnus i hans Bezauberte Welt (Amsterdam 1693) IV, 147 fg., og Leem i hans Beskr. S. 447 (jvf. Schøning, Forsøg til de nord. Landes Geografi S. 90 fg.), uden at der er Tale om Runebommen som Middel til at fremkalde den; medens derimod Leem her omtaler hans nysnævnte Følesløshed eller Usaarlighed under Ekstasen.

Hvor Gand i det foregaaende er omhandlet som noget væsentligt baade ved Lappernes og Nordmændenes ældste Trolddom, er det ogsaa paavist, at Forskjellen imellem begge neppe har været saa stor, som man synes have været tilbøjelig til at antage, omendskjøndt den Kundskab, man har om, hvorledes Trolddomskunsten udøvedes hos begge Folk, er altfor ufuldstændig og uklar, til at man med Sikkerhed skulde kunne dømme om Forholdet. Om den norske völva (eller seiðkona) fortælles der altid, at hun, naar hun skulde udøve sin Seid, tog Sæde paa en hjall eller Forhøjning; om den lappiske Troldkarl heder det derimod i Chron. Norv., at han under et udbredt Klæde gjorde de fornødne

Forberedelser til sin Gjerning, og derpaa opløftede Troldtrommen. Men det er dog iøjnefaldende, at han under et saadant Klæde ikke vel kunde opløfte den, medens der ikke er Tale om nogen Forandring i hans Stilling, førend han gjorde det. Man kunde derfor være tilbøjelig til at antage, der i Chron. Norv. skulde læses super for sub, eller at der paa en eller anden Maade er indløben en saadan Fejl i Fortællingen, at den er kommen til at fremstille Troldkarlen som begyndende sin Trolddomsgjerning skjult under et Klæde, istedetfor siddende ovenpaa et saadant. Men den sidste Stilling vilde paa det nærmeste svare til den, som en völva plejede indtage. Til dennes Trolddom (seiðr) udkrævedes galdr (eller seiðlæti) ligesom incantationes eller juoiggem til Lappernes, kun med den Forskjel, efter de Beskrivelser, man har derover, at hos Nordmændene blev den til Trolddomsøvelser hørende galdr sungen af andre, hos Lapperne derimod af selve Troldkarlen, tildels dog understøttet af andre Sangere. Som allerede bemærket, siges der ikke i Chron. Norv., at denne slog paa Trommen, om der end er al Sandsynlighed for, at han gjorde det. I Navnet völva kunde man maaske ogsaa se en Antydning af, at hun bar en Stav, som dertil anvendtes, omendskjøndt man, saafremt der ligger et völr i völva, ogsaa kunde holde dette for at være = gandr. I þorfinns s. Karlsefnis c. 3 fortælles der ogsaa virkeligen om en völva, at hun havde i Haanden en paa særegen Maade prydet Stav, uden at der dog gives mindste Oplysning eller Antydning om den Brug, hun gjorde deraf. Om nogen Tromme er der aldeles ikke Tale. Andensteds synes der dog at findes Spor af, at en völva havde saadan Tromme i Brug. Ti naar Loke i Lokasenna siger til Odin: enn þik síða koþo Sámseyjo í ok draptu á vett sem vaulor, vitka líki fórtu verþjód yfir ok

hugþa ek þat args aþal, da synes det vanskeligt at faa lagt en antageligere Mening i Ordene draptu á vett, end at de skulle forstaaes om Slag paa Troldtrommen, hvorved han vilde faa sin gandreið i Stand. Men dette vett er formentlig samme Ord, som det vitt, der i Eids. Krist. I, 24. 45. nævnes blandt de Trolddomsmidler, der ikke maatte haves i nogen Mands Hus, og som forekommer i Udtrykket vitta vættr (ɔ: seiðkona) Yngl. s. c. 16. Et andet deraf sammensat Ord er vel ogsaa det Vitgeirr, der Haralds s. hárf. c. 36 forekommer som en Troldkarls Navn, hvad enten man skal opfatte geirr som et Egennavn, eller man deri skal lægge Betydningen af gandr.

For det sidste synes flere Grunde at tale. Der er allerede i det foregaaende gjort opmærksom paa, at ligesom Finnen ved sin Gand foraarsagede Stenskred, saaledes gjorde Odin det samme ved Udkastning af en reyrsproti (Flatöb. II, 72. Men som der ved denne reyrsproti neppe kan være ment noget væsentligen forskjelligt fra den sproti, som Starkad fik af Hrossharsgrani, og som blev til en geirr, der gjennemborede og dræbte Kong Vikar, da Starkad dermed berørte ham [1]), saa synes ogsaa Geirvör (Eyrbyggja saga c. 43 (p. 77). 44 (p. 82) netop at betegne en skriða hvis Udskriden var foraarsaget ved Udsendelse af en saadan geirr eller gandr, eller rettere den Vor [2]), Rand eller Vold, som nedentil begrændser den. At det er Odin, der ifølge Flatöb. II, 72[2] gjør hvad der ellers tillægges Finnerne, er ikke mere besynderligt, end at Jötunen Dofri (Flatöb. I, 564[38]), der vistnok er den samme, som havde stjaalet Julekosten fra Halfdan Svarte (Flatöb. I, 564[4] fg.) og et Væsen

[1]) Gautreks s. c. 7; jvf. Yngl. s. c. 10; Snorres Edda I, 190.

[2]) Se Ivar Aasen, n. Ordb. S. 945 a under Vor 1.

af samme Slags som den Fin, hvilken Halfdan vilde tvinge til at give ham Oplysning om Tyveriet (Flatöb. I, 563[4]), er bleven til Odin (Flatöb. I, 567[21]). Den samme Trolddom, som ellers tillægges Finnerne, tillægges jo ogsaa Odin Yngl. c. 7. Ja, naar der oftere nævnes en Möttul som den, der til saa forskjellige Tider skal have været Finnernes Konge[1]), at han allerede derfor umulig kan have været nogen historisk Person, naar der om denne Möttul, Finnernes, Konge fortælles, at Özzur Totes Datter blev sendt til ham for at lære Trolddom[2]), og at Þórir Hund hos ham lod sig og sine Følgesmænd ikke allene oplære i Trolddomskunst men ogsaa forsyne med saadanne fortryllede Renpelse, at intet Eggjern kunde bide derpaa[3]), da ser det endogsaa ud, som at denne Möttull i Grunden ikke er nogen anden end selve Odin. Möttull er jo et norsk Ord, der betyder omtrent det samme som hekla ɔ: en Kappe; men hvor Odin omtales, fremtræder han ofte iført en saadan hekla og kaldes deraf heklumaðr[4]), hvilken Benævnelse J. Grimm (Deutsche Mythologie 3te Ausg. S. 875) gjenkjender i de tydske Sagns Hakelberend. Om han ved Siden af heklumaðr ogsaa er bleven kaldet möttull, er dette ikke mere at undres over,

[1]) Som saadan nævnes han Landnáma 2, 1; Saxo, Hist. Dan. lib. 9. ed. P. E. Müller I, 453.

[2]) Fagrskinna c. 28. Uagtet Möttull hverken her i Fortællingen om Gunhilds Ophold hos Finnerne eller andensteds nævnes af Snorre, heder det dog i P. Clausens Norriges Beskr. S. 130: "oc hed hand Motle, Findkonge, som der regerede ofuer udi Harald Haarfagers Tid"; og i hans Oversættelse af Snorre Sturlasøns Norske Kongers Chronica S. 56 lægger han Gunhild i Munden disse Ord: "min Fader sende mig til Motle Finnekonning for at lære Finnekunst". Jvf. Schefferi Lapponia S. 135 (121); Friis lapp. Myth. S. 4. Kilden til deres Omtale af "Motle" er aabenbart Peder Clausen.

[3]) Flatöbogen III, 244 fg.

[4]) Völsunga s. c, 3. 11. Norna gests. þ. c. 6.

end at han af sin side Hat blev kaldet ikke allene Síðhöttr, (Grimnismál 48), men ogsaa Höttr (Halfs s. c. 1); og naar man ikke længer tænkte sig den store Mester i Trolddomskunst Odin eller Möttull som en Gud, men heller som et Menneske, da havde man jo den bedste Anledning til at tænke sig ham som de troldkyndige Finners Konge, som netop derfor til indbyrdes meget forskjellige Tider fremtraadte under dette Navn, fordi det i Grunden ikke betegnede en virkelig Personlighed, men kun var en Personification af Finnernes Troldkyndighed.

Afledninger af dette vitt ere vel ogsaa Verberne vitta og vitka [1]). Ti naar det Völuspá 26 heder om en völva, at hun vitti ganda, er derved vistnok ment det samme, som Loke beskyldte Odin for, nemlig, at hun ved Brugen af vitt satte i Bevægelse saadanne Aander, som gik under Navn af gandar, for ved deres Hjælp at faa udspurgt hvad hun vilde vide, eller udrettet hvad hun ønskede gjort, i Hovedsagen altsaa det samme som i Fóstbr. s. S. 96 er udtrykt i Ordene víða hefi ek göndum rennt. Vitka forekommer kun i det sammensatte finnvitka, Flatöb. II, 76, hvor der fortælles om den Beskyldning, Þorgils gjorde Hrói, at denne nemlig havde for Betaling faaet Finner til at slaa det ene Øje ud paa ham. Saadant tænkte man sig vel, at Finnerne gjorde ved Hjælp af vett og gand, om man end senere har tænkt sig, at det kunde foregaa paa anden Maade, naar nogen slog Øjet ud paa en Tyv [2]). Alligevel kan man nok tænke sig, at Ordet vitka ved Siden af den oprindelige eller specielle Betydning tillige har faaet en mere almindelig, saa at det brugtes om at øve Trolddom, udrette

[1]) Jvf. vort stene (= gn. grýta) = gsv. stenka, gn. meina = meinka.

[2]) Leem, Beskriv. s. 486; J. Grimm d. Mythol. 3te Ausg. S. 1197.

noget ved Trolddom, uden at dertil netop maatte være brugt vitt. En Afledning af vitt er fremdeles Substantivet vitki (ɔ: Troldkarl) Hyndluljóð 33 (Snorres Edda 1, 44), Lokas. 24, hvortil svarer ags. vitga, vitega (med det deraf afledede Verbum vitegean), ght. vìzago (med Verbet vîzagon, nht. weissagen); ligesom vittugri, Dat. fem. af et Adjektiv vittugr er Vegtamskv. 4 brugt substantivisk om völva[1]).

Allerede fra gamle Dage have Lapperne, som troldkyndige, i Besynderlighed været berømte eller berygtede for deres Dygtighed i at gjøre Vind eller fremkalde Uvejr. Til de ældste Beretninger derom kan regnes hvad Saxo (ed. P. A. Müller I, 452) fortæller om det Uvejr, Bjarmerne paaførte Regner og hans Hær paa hans Krigstog mod deres Land, eftersom Bjarmerne, om end forskjellige fra Lapperne, og hørte til samme Folkestamme, og det ikke engang er usandsynligt, at Saxo er kommen til at sætte Bjarmerne istedetfor Lapperne, med hvilke Regner paa Vejen til hine ikke vel kunde undgaa at komme i Berørelse. I en geografisk Ordbog forfattet efter Begyndelsen af det 13de, men før Midten af det 14de Aarhundrede, fortælles der ifølge W. Wackernagels Meddelelse i Haupt Zeitschr. f. d. Alterthum IV, 495 om Finnerne, at om nogen er paa Sejlads langs deres Land og der opholdes af Mangel paa føjelig Vind, da byde de ham Vind til Kjøbs og skaffe den tilveje ved at tage et Nøste opvundet af Traad, hvorpaa der er knyttet flere Knuder, og saa løse en eller flere af disse Knuder, eftersom de ville have Vinden mere eller mindre stærk; og at Vinden da undertiden kan blive saa stærk, at den volder deres Død, som have kjøbt den. Det samme fortæller Bar-

[1]) Jvf. Hyndluljóð 33, hvor völur og vitkar ere stillede saaledes ved Siden af hinanden, at hint betyder Kvinder, men dette Mænd, som give sig af med Trolddom.

tholomæus anglicus fra Midten af det 14de Aarhundrede med næsten samme Ord om Vinlands Beboere, og Sebastian Frank i hans Weltbuch om Folket i Wilandia [1]), den sidstnævnte dog uden at beskrive, hvorledes man skaffede Vinden tilveje. Men det maa vel ansees utvivlsomt, at der med deres Vinland eller Viland ikke kan være ment noget andet, end Finland, Finmarken. Lignende Fortælling om Finnernes eller Lappernes Dygtighed i at frembringe Vind paa den i det foregaaende beskrevne Maade har ogsaa Olaus Magnus [2]), Peder Clausen [3]) og Halvard Gunnersen [4]), ligesom man i Olaf den helliges Saga [5]) har en Fortælling om, at Finnerne gjorde Vind mod ham for at hindre hans Fremkomst. Fortællinger fra senere Tid, der vise hvor almindelig Forestillingen om deres Dygtighed i at gjøre Vind var baade i Danmark og Norge, haves i Thieles danske Folkesagn II, 110 jvf. 52 og i H. Rørdams Mester A. C. Arreboes Levnet og Skrifter I, 110 eller G. Schönings Beretning om den Trondhjemske Biskop A. Arreboes Afsættelse i Det kgl. Norske Vid. Selsk. Skrifter i det 19de Aarhundrede I, S. 251—253.

Kunsten at gjøre Vind er dog meget ældre end vore allerældste Efterretninger om Lapperne [6]). Den har ogsaa,

---

[1]) J. Grimm, d. Mythol. 3te Ausg. S. 606.

[2]) Schefferi Lapponia S. 161 fg. (144 fg.).

[3]) Norriges Beskrivelse S. 333; jvf. P. Dass, nordlandske Trompet udg. af A. E. Eriksen S. 80 fg. v. Düben l. c. S. 277.

[4]) Se A. E. Eriksens Udgave af hans Acrostichis S. 22.

[5]) Olafs s. h. h. (Christ. 1854) S. 18 fg.; Heimskr. Olafs s. h. h. c. 8 (p. 223[1] fg.). Et Sidestykke hertil har man i Fortællingen om Slaget i Hjørungavaag.

[6]) Prellers griech. Mythol. I, 495 fg.; Odyss. 10, 1 fgg.; Virgils Aeneide 1, 52 fgg.; Pomponius Mela 3 cap. 6. Efter Brand observ. on pop. ant. &c, III, 5 fortælles der i Ranulph Higdens Polychronicon, at Troldkjærringer paa Øen Man solgte de Søfarende Vind, som leveredes disse i Knuder paa en Traad. Efter

som man troede, i senere Tider været udøvet af andre end dem. Saaledes har man i S. Grundtvigs gamle danske Minder i Folkemunde III, Nr. 119 et Sagn om, at en gammel Kone lod sig bære ud paa en Klitbakke, hvorfra hun kunde overse den i Aalbæks Bugt samlede svenske Flaade, og derpaa ødelagde den ved en Orkan, som hun fremkaldte ved at løse de Knuder, hun havde slaaet paa sit Strømpebaand.` I de gamle Sagaer fortælles der ogsaa oftere, at troldkyndige Mennesker frembragte Uvejr, dels ligesom Bjarmerne mod Kong Regner for at hindre en Fiendes Fremkomst paa sin Rejse[1]), dels for at volde et Menneskes Død, som enten de selv eller andre ønskede ombragt[2]). Men især forekommer denne Misbrug af Kunsten at gjøre Vind i de Beskyldninger, som fremførtes mod, og de Tilstaaelser, som afgaves af saadanne Kvinder, som i det 16de og 17de Aarhundrede vare anklagede for Trolddom[3]). Naar endnu et overhændigt Uvejr hos os betegnes med Udtrykket: "Gjørningsvejr", da har man ogsaa deri et Vidnesbyrd om, at man gjerne har tænkt sig et saadant foraarsaget ved Trolddom[4]).

B. Beckers bezauberte Welt (Amsterdam 1693) I, 27. IV, 133 fik Daniel Blefken sig overladt af en Prest paa Island 3 Knuder i et Lommetørklæde med den Besked, at han skulde løse Knuderne, naar han vilde have god Vind, hvoraf han ogsaa med Nytte betjente sig. At man i Norge solgte Vind i et Lommetørklæde, som man aabnede mere eller mindre, eftersom man vilde have stærkere eller svagere Vind, fortæller (efter Fr. v. Raumers Briefe aus Paris zur Erläut. der Gesch. I, 77) en Italiener, som under Trediveaarskrigen opholdt sig i Danmark med den keiserlige Arme. Mere om Udøvelse af denne Kunst, navnlig i Sverige og Frankrige, forekommer i Werlauffs Antegnelser til Holbergs Lystspil S. 389 n. 55. 390 n. 57.

[1]) Eyrbyggja s. c. 40; Njáls s. c. 12.

[2]) Friðþjofs s. hins frœkna c. 6.

[3]) Norske Magazin II, 182; Norske Samlinger I, 232; Keilhaus Reise i Finmarken S. 215 fgg. Skand. Lit. Selskabs Skrifter XIX, 381; jvf. Zeitschr. f. deutsche Mythologie II, 76.

[4]) Se ogsaa J. Grimms d. Myth. 3te Ausg. S. 604—607.

Lapperne eller deres Noaider vare heller ikke ene om Kunsten, af et Menneske at gjøre sig et Billede for derpaa at tilføje dette en Skade, som i det samme rammede selve Personen [1]). Dette er i Hovedsagen det samme, som fortælles i P. Fyllings Folkesagn S. 178 fg., ligesom der finder en stor Lighed Sted mellem dette og Forestillingen om, at den Skade, der tilføjedes en gandr eller hamhleypa, kom til at gaa ud over det menneskelige Legeme og derpaa fremtræde synligen. Men hvor udbredt dette Slags Trolddom har været, og hvor langt det er fra, at dens Udøvelse har været noget for Lapperne ejendommeligt, kan bedst sees af J. Grimms d. Mythologie 3te Ausg. S. 1045—1047.

Det var dog ikke allene ved Trolddom i engere Betydning, saadan som allene deres Noaider kunde udøve, at Lapperne søgte opnaaet hvad de ønskede, afværget hvad de frygtede. Deres Tro eller Overtro foreskrev dem ogsaa meget andet, som i visse Tilfælde maatte gjøres eller undlades af Hensyn til de højere aandelige Væsener, af hvilke de ansaa sin Velfærd afhængig, eller for at der ikke skulde vederfares dem selv eller deres nærmeste nogen Ulempe.

Efter hvad Leem Side 494 fortæller, maatte saaledes en Kvinde, naar hun angrebes af Fødselssmerter, intet knyttet have paa sig, da man nemlig var af den Mening, at Fødselens Fremgang derved hindredes, og om der nogensteds paa hendes Klæder fandtes en Knude, løste man den op. Den samme Overtro er nok ikke ualmindelig blandt den norske Almue, og naar S. Grundtvig i hans Danmarks gamle Folkeviser III, 859 a mistænkeliggjør [2]) hvad P. Chr. As-

[1]) Leem Beskriv. S. 486. Friis, lapp. Myth. S. 112.

[2]) Han formoder nemlig, at Asbjørnsen her ufrivilligen har indblandet gammel Erindring af Alkmene-Sagnet (jvf. Preller röm. Mythologie S. 243) i hvad han under sit Samkvem med den norske

bjørnsen i Norske Huldreeventyr I, 20 derom meddeler, da viser netop den Omstændighed, at den ogsaa findes hos Lapperne, hvor umistænkeligt det er. At den forekommer i England sees af Walter Scotts Border Poems II, 27 (jvf. Choice Notes Folklore S. 118). Her har vi da, som det synes, et af de flere Tilfælde, i hvilke Æventyr og Overtro have fra Romernes og Grækernes Skrifter forplantet sig vidt og bredt, saa at man endog kan gjenfinde dem i Europas fjerneste Afkroge.

En fødende Kvindes Forløsning søge Lapperne ogsaa paa anden Maade at lette eller fremme, nemlig ved Anvendelse af, hvad man paa Island kalder lausnarsteinn[1]) og der anvender i samme Øjemed. Den skal være Frugten af en Mimosa og findes oftere opkastet paa Stranden baade paa Island og i Norge, her endogsaa i Østfinmarken, efter at den er ført did af Havets Strømninger. En saadan, der oftere havde været brugt til Hjælp for Barselkvinder, ligesom man oftere i samme Øjemed bruger jordfundne Vaaben, fik jeg kort efter min Ankomst til Østfinmarken i min Besiddelse og har den endnu. Lapperne kaldte den gaggagæðge og gjorde mig opmærksom paa, at man, naar den rystedes, fik høre Lyden af noget, som bevægede sig i dens Indre, idet de bemærkede, at derinde var levende Sølv (læ ælle silbe sist). Paa denne saakaldte Sten passer temmelig nøje den i gamle Stenbøger forekommende Beskrivelse over en saadan, der gik under Navn af Aetites, fordi man

---

Almue havde opfanget af dennes overtroiske Forestillinger. Hvorvidt disse, navnligen i dette Tilfælde, ere gjengivne med Nøiagtighed, er dog maaske usikkert.

[1]) Se Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1862 S. 380 Anm. og Olafsens Reise gjennem Island S. 380 fgg.

troede, at den var at finde i Ørnens Rede [1]). Naar Hunnen havde ondt for at faa lagt sit Æg, hentede nemlig Hannen den fra et ubekjendt Sted i Indien, og saasnart som hun havde faaet den under sig, blev hun skilt ved Ægget. Om denne Sten fortælles der nemlig, at den er af Størrelse som en Nødd, og har inden i sig en mindre Sten ligesom en Ring; noget man kan mærke, saa snart som den rystes; saa og at en Kvinde, som er i Barnsnød, faar en let Fødsel, naar hun holder den i Haanden, eller den bindes til hendes Hofte. Ogsaa i vore gamle Skrifter fra Middelalderen finder man paa flere Steder omtalt Stene med overnaturlige Kræfter, der benyttedes i forskjellige Øjemed [2]), ligesom der endnu blandt vor Almue er Tale om den usynliggjørende Korpastein [3]). En saadan Sten, der kaldtes Slangesten, omtales især meget i Middelalderens Stenbøger og flere andre af dens Skrifter; og naar denne ogsaa nu er kjendt og omtalt blandt de svenske Lapper [4]), da er det aabenbart nok, at her som oftere i Nuti-

[1]) Se V. Roses Meddelelse i Zeitschr. f. deutsches Alterthum XVIII, 455 af et Galenus med Urette tillagt Skrift fra Middelalderen. Paa et andet Sted, nemlig hos Arnoldus Saxo de virtutibus lapidum (se Zeitschr. f. d. Alt. XVIII, 434[17] fg.) siges der, at Stenen er at finde i Havets Strand, og at den af Farve er puniceus: en Beskrivelse, der netop passer paa den omtalte lausnarsteinn.

[2]) F. Ex. lyfsteinn, sigrsteinn, der med flere Slags indbefattedes under den almindelige Benævnelse nattúrusteinn (steinn með nattúru Postala sögur S. 253[3]).

[3]) Den omtales i Svein Urædd 2den Aarg. Nr. 31; Nicolovius Folklifvet i Skyttshärad S. 187; Hyltén Cavallius Värend och Virdarne II, XXXV.

[4]) Se Friis, lapp. Myth. S. 120. Om dens Forekomst i andre Landes eller Folks Overtro kunde der anføres mangfoldige Vidnesbyrd, men det faar her være nok at henvise til J. Grimm d. Mythol. 3te Ausg. S. 1169 fgg. og Benfeys Pantchatantra II, 214 fgg. — Med Fortællingen hos Friis om en Ormekonge jvf. Castrén, Nord. Resor och Forskningar II, 311 fg. Anm. 2.

dens Overtro foreligger en Levning af, hvad der i fordums Dage og overalt i Europas Lande troedes af Mænd, der stode paa Højden af sin Tids Dannelse, og lærtes af dem, der ansaaes for at være mest indviede i Naturens Hemmeligheder.

Som de fleste Folk have været meget omhyggelige for sine Dødes Begravelse, ikke allene for at bevise disse den skyldige Ære og Kjærlighed, det sidste især ved at bære Omsorg for deres fremtidige Velfærd i en anden Tilværelse, men ogsaa for at sikre sig selv mod de Ulemper, som den døde, om han ikke fik Ro i Graven, kunde tilføje de gjenlevende, saa har vel det samme været Tilfælde med Lapperne allerede fra Hedenskabets Tid. Men heller ikke hvad man herom ved, efter den ufuldstændige Kundskab, som vi have derom, er noget for dem ejendommeligt. At de Redskaber ødelagdes, som medgaves den døde i Graven [1]), er jo ikke andet end, hvad mange Gravfund vise, ogsaa har været almindeligt blandt vore Forfædre, ligesom jo ogsaa de Vaaben, som man i stor Mænge har fundet nedsænkede i Moser, vistnok som et Slags Offer, ere, inden dette skede, paa en eller anden Maade gjorte ubrugbare. Naar Lapperne ved Gravølet fortærede den Ren, der havde draget Liget til Graven, og derpaa begravede dens Ben i Jorden [2]), da er dette vel ogsaa at anse som et Offer for eller til den døde. Hermed stemmer det vel overens, at efter Fornaldar sögur I,

Som denne efter Beskrivelsen skal være hvid af Farve, saa har man ikke allene her i Norden (se Segner fraa Bygdom I, 49 fg., Afzelius Svenska Folkets Sago-häfder II, 172 fg., Dybecks Runa 1848, 3, 22), men ogsaa i Sydtydskland, (Grimm, deutsches Wörterbuch IV, 2, 534) overtroiske Forestillinger om en Hvidorm.

[1]) Friis, lapp. Mythol. S. 153.

[2]) Högström, Beskrifn. S. 208; Schefferi Lapponia S. 359 (317); G. v. Düben l. c. S. 248; 249 Linje 9 nedenfra.

387 den Hest, som havde draget Harald Hildetands Lig ind i Haugen, derpaa blev dræbt og dens Ben bleve nedlagte ved Liget i Haugen; og at dette har været almindelig Skik blandt vore Forfædre ved anselige Mænds Begravelse, kan sluttes deraf, at man ofte finder Hesteben i de aabnede Grave. En Levning af saadan hedensk Gravskik var det vel ogsaa, at de kristne Prester i gamle Dage skulde have en saakaldet Utferdsko for en Bondes Begravelse[1]). Hvad der tidligere offredes for eller til den døde ved hans Grav, blev efter Kristendommens Indførelse et Offer til Presten for hans Gjerning ved Begravelsen, ligesom den sauðatollr, som Goden oppebar paa Island[2]), vel oprindeligen var en Ydelse af Offerdyr fra dem, som søgte hans hof, og for hvilke han der offrede. Ti at de dødes Lig jevnligen droges til Graven af en Ko, derom haves flere Vidnesbyrd i Sagaerne, og sandsynligvis har det kun været Høvdingernes eller de fornemste Mænds Lig, ved hvis Begravelse det ædlere og kostbarere Dyr Hesten kom til Anvendelse. At en lignende Ydelse, som vor Utferdsko, ogsaa har været brugelig i Tydskland, kan sees af Mannhardts germanische Mythen S. 51 fg. og Zeitschrift für deutsche Mythologie IV, 419—425, 450, ligesom en lignende Anvendelse af Koen ved Indernes Begravelser omtales i Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung II, 346.

Den Omhu, hvormed Lapperne toge vare paa den slagtede Oxerens Kjønsdele [3]), staar maaske i Forbindelse med Grundlaget for, hvad der fortælles i Völsaþáttr (Flatøbogen II, 332—335), saavelsom med den nordiske Priapdyrkelse [4])

---

[1]) Se Dipl. Norv. IX, 186 (Side 88[22]); Paus Forordninger II, 295. 410.

[2]) Sturlunga saga þ. 7 cap. 37.

[3]) Friis, lapp. Mythol. S. 148 fg. 153. G. v. Düben l. c. S. 283.

[4]) Se J. Grimm, d. Mythologie 3te Ausg. S. 193. 1209.

i det hele taget. Naar derhos Lapperne havde omhyggeligt Tilsyn med, at af et offret Dyrs Ben intet blev brudt eller forkommet, [1]), da gjenkjender man ikke allene den samme Tro, som derfor ligger til Grund, i Fortællingen om Tors Bukke (Snorres Edda I, 142), men finder ogsaa det samme foreskrevet i Mose Lov (2 Mos. 12, 46. 4 Mos. 9, 12.) Det samme iagttage de ogsaa med den dræbte Bjørns Ben, som de begrave, som Högström [2]) fortæller, i den Tro, at den da skulde opstaa og leve efter Døden. Men en lignende Tro ligger til Grund for, hvad der i Peder Fyllings Folkesagn S. 62 fortælles om Troldkjærringen Maske Bjørdal, som, naar man spiste Sild i hendes Nærværelse, gjorde de Sild levende, hvis Rygben man forsømte at knække.

. . . .

I samme Forhold til hinanden som Alfskot og Finnskot, staa Gandalfr og Gandfinn. Gandfinn kaldes en lappisk Noaide 2 Gange i Svend Grubbes Dagbog over sin Reise med Kristian den 4de til Finmarken, aftrykt i S. Brings Handl. i Svenska Historien 3dje Del, nemlig Side 43 og 45, og Ordet har aldeles samme Betydning som Trollfinn i Nielsens Søgner fraa Hallingdal S. 61 og Segner fraa Bygdom I, 49 fg.; ligesom det færøiske gandakelling er enstydigt med vort Troldkjærring, gn. tröllkona. En Gandalfr forekommer i Flatøb. I, 26 som Alfhilds Fader og Ragnar Lodbroks Morfader (jvf. Fornald. s. I, 376), men Søn af Alfgeir, Sønnesøn af Alf den gamle, Konge over Alfheim; og Gandalfs Sønner nævnes i Flatøb. I, 353 fg. som Sigurd Rings Svogre, udsendte af denne for at kræve Skat af Gju-

[1]) Se Leems Beskriv. S. 419. 428 fg. Kildal l. c. S. 466; Högström Beskrifn. S. 191; G. v. Düben l. c. S. 259.

[2]) Högström Beskrifn. S. 210.

kungerne. En anden Gandalf er den, hvis Sønner efter Flatøb. I, 562 fg. vare i Fiendskab og Strid med Halfdan Svarte, og som efter Flatøb. I, 568 fg. mistede Rige og Liv i Krig mod Harald Haarfager. Skjøndt de Tider, paa hvilke disse to Gandalfer skulle have levet, ere skilte ved en lang Afstand, saa bære dog begges Fædre Navnet Alfgeir[1]), ligesom de begge have Sæde og Rige i Alfheim. Dette kunde jo være en Tilfældighed, ligesom naar der omtales flere Finnekonger af Navnet Möttul. Men ser man hen til Betydningen af Navnet Gandalf og flere af de Navne, som tillægges den ældre Gandalfs nærmeste Slægtninge, og at han, skjøndt han kaldes Gandalf, dog egentlig kun hed Alf, som ogsaa til Betydningen af Ordet Alfheim, da synes der dog være ikke liden Sandsynlighed for, at alle disse Navne i al Fald for den ældre Gandalfs Vedkommende ere mytiske, saa at dermed oprindeligen har været[2]) ment mytiske Personer og deres Hjem, Aandevæsener og deres Boliger[2]), men at man senere har forestillet sig dem som virkelige eller almindelige Mennesker og hensat deres Hjem til et vist Sted paa Jorden, ligesom man har gjort Alferne eller de underjordiske til Finner. Dertil var der saa meget mere Anledning, som man med Forestillingen om Alferne som Aandevæsener eller Væsener, der førte et Liv forskjelligt fra Menneskenes, tænkte sig, at der fandt Sted et stadigt, dels venskabeligt, dels fiendtligt Samkvem mellem dem og Menneskene, saaledes som Almuen endnu tænker sig Forholdet mellem Menneskene og de underjordiske.

Oprindeligen tænkte man sig vel heller ikke dem og Menneskene som Væsener af grundforskjellig Art. Da Kong

[1]) Se Flat. II, 6.

[2]) I Völuspá 12 er Gandalfr en af Dvergene, og i Sn. Edda 1,550 Alfarinn, som Alfgeirr efter Flat. II, 6 ogsaa kaldtes, en af Jötunerne.

Olaf Gudrødson paa Vestfold, Halfdan Svartes Broder, var død, blev han til en Alf og kaldtes Olaf Geirstaða-Alf, under hvilket Navn han ogsaa dyrkedes ved Offringer i det Haab, at han skulde skaffe Folket gode Aaringer [1]). Hvorvidt man ogsaa har forestillet sig de Alfer som afdøde Menneskers Sjæle, til hvilke man paa Island efter Kormaks s. c. 22 p. 216. 218 offrede for at vinde deres Hjælp til Þorvards Helbredelse, og til hvilke der offredes paa en Gaard i Gautland, da Sighvat Skald kom dertil paa sin Reise (Heimskr. Olafs s. h. h. c. 92), kan man ikke se. Men at man ikke har skjelnet nøje mellem de i Gravhaugen lagte Døde, som oftere kaldes haugbúar, og Alferne eller de underjordiske, kan ogsaa sluttes deraf, at ogsaa disse have gaaet under det samme Navn, som man kan se af, at "Høgeboer" nævnes mellem Fossegrimen og Fjeldtroll som deslige Væsener, mod hvilke Jakob Jensen brugte forfængelig Læsning efter hans egen Tilstaaelse for Stavangers Kapitel den 10de Juni 1584. I Landnáma 2, 12 (jvf. Eyrbyggja s. c. 4) siges det jo desuden udtrykkelig, at Þorolfs Frænder havde den Tro, at de, naar de døde, gik ind i et Fjeld, som fik Navn af Helgafell; og naar der saa tilføjes, at man desaarsag ikke der maatte hafa alfreka, saa ligger jo deri tydeligt nok, at naar de ved Døden gik ind i Fjeldet, saa bleve de derved til alfar [2]).

Fra det samme Hjem, hvor de afdødes Sjæle fore hen, hentede da vel ogsaa Nornerne de Sjæle, som ved et Menneskes Fødsel skulde træde ind i denne nyfødtes Legeme, og naar denne Sjæl tidligere havde haft Bolig i et Menneskes Legeme under dets Liv her paa Jorden, da blev dette derved

---

[1]) Flatøbog. II, 7.

[2]) Jvf. Fortællingen om Svegder i Yngl. s. c. 15; Alvism. 3 fg.; og Dvergnavnene nár, náinn, og dáinn i Völuspá.

endrborinn [1]). Saaledes tænkte man sig da, at Olaf Gudrødson, der ved sin Død var bleven til en Alf, var endrborinn derved, at hans Sjæl havde begyndt et nyt Menneskeliv i Olaf den hellige [2]). Men da den lappiske Sarakka, der ligesom vor gamle Mythologies Norner, skjøndt et højere Væsen, dog som et Slags Jordemoder var tilstede ved ethvert Menneskes Fødsel, havde en afgjørende Indflydelse paa det nyfødte Menneskes Liv og Skjæbne, vel netop derved, at hun fra det Sted, som var de ulegemlige Sjæles Hjem, hentede den af disse, som i dette Menneske skulde tage Bolig [3]), da synes der dog at være saa liden Grund til at anse det for umuligt [4]), at Lappernes Sarakka-aibmo og Jabmi-aibmo kan have været et og det samme, at de endog synes at maatte have været det.

At der efter vore Forfædres Forestilling ikke har været nogen væsentlig Forskjel mellem de underjordiske eller Alferne og de menneskelige Sjæle, som ved Døden ere udfarne af deres jordiske Legemer, deraf kan man ogsaa finde et Spor i, at Juletiden, ogsaa efter Almuens Forestillinger i vor Tid, ikke allene udsætter Menneskene for Besøg af Oskreiden eller de afdødes Sjæle, som gjerne ville tage de levende med sig, men ogsaa er en Tid, da de underjordiske besøge Menneskene for at deltage med dem i Nydelsen af den tilberedte Julekost eller for at frastjæle dem denne [5]). Paa det samme

[1]) Helgakv. Hjørv. Slutn. Helgakv. Hund. 2 (Soph. Bugges Udg. S. 178 b. 191 Pros. 10); ogsaa aptrborinn Sigurdarkv. 3, 45.

[2]) Flatøb. II, 135; jvf. Dáinn fyr alfom Hávam. 143.

[3]) Se Mannhardt germ. Mythen S. 255 fg. 297 n. 4.

[4]) Som Castrén i Föreläsn. i Finsk Mytologi S. 139. 144 fg.

[5]) A. Faye, norske Sagn S. 31; P. C. Asbjørnsens Huldreeventyr II, 83; Segner fraa Bygdom II, 23 fg.; J. E. Nielsen, Sögnir fraa Hallingdal S. 45. 47. Jvf. Mannhardt Germ. Mythen S. 825. At lignende vederfores Halfdan Svarte og Harald Haarfager, omtales i Flatøbogen I, 563. 567.

hentyder det vel ogsaa, at medens man i Sydtydskland har den Mening, at "arme Seelen" [1]) vandre om paa Jorden i Padders Skikkelse, tror man hos os det samme om de underjordiske [2]).

Efter Leems Fremstilling af Lappernes Forestillinger om Livet efter Døden gik Menneskene, naar de bortkaldtes fra denne Verden, over i Jabmi-aibmo ɔ: de dødes Hjem, for senere at komme enten til Raðien` eller til Rota, alt eftersom de vare gode eller onde [3]). Men dette kan ikke være det oprindelige. Ti naar Lapperne offrede til Rota, som Leem selv siger [4]), for at kjøbe sig fri, naar noget Menneske eller Dyr blev angreben af en farlig Sygdom, der truede med Døden, da er det jo aabenbart, at Rota ikke kan betegne Herskeren over de fordømte, eller den, som fører Herredømmet i deres Hjem, hvor de maa lide for, hvad de her i Verden have forbrudt, men at der tvertimod ved Rota-aibmo ikke vel kan være ment andet, end de Dødes Hjem, hvor de komme hen, som han gjennem dræbende Sygdom bortkalder herfra. I Ordet Rota ligger heller ikke Betydningen af en Behersker, allermindst af en, der udøver et haardt og fordærveligt Herredømme over sine undergivne. Naar Friis [5]), ledet derved, at Rota som nævnt er bleven identificeret med Djævelen som de fordømtes Herre i Helvede, har villet med

---

[1]) Zeitschr. für deutsche Mythologie I, 71 fg. III, 30 no. 18.

[2]) P. C. Asbjørnsens Huldreeventyr I, 18 fg. Segner fraa Bygdom I, 36. 43. II, 36 fg.; Nicolovius, Folklifvet i Skyttshärad S. 187.

[3]) Leems Beskriv. S. 410. 418; Jessen l. c. S. 71; Kildal l. c. 464; G. v. Düben l. c. S. 255; Lindahl & Öhrling Lex. Lapp. S. 8 under Aimo.

[4]) Leems Beskriv. S. 419 fg. Jvf. Lindahl & Öhrling Lex. Lapp. S. 386 under Rutta.

[5]) Friis lapp. Mythologie S. 108.

Högström [1]), at Rota ikke skulde være andet, end det nyere Skriftsprogs Drott, da er dette aldeles uden Berettigelse. Ti for det første er Drott en altfor ny Forvanskning af det rette og gamle dróttinn (f. ruhtinas), til at Lapperne skulde kunne have optaget det i sit Sprog; og dernæst er Betydningen af et tyrannisk og fordærveligt Herredømme aldeles fremmed for det gamle af drótt afledede dróttinn, som jo netop bruges om Kristus som Menneskenes retmæssige Herre, som det er hæderligt og velgjørende at tjene. Nej! vistnok er der stor Sandsynlighed for, at Ordet Rota, der betyder en haard, dræbende Sygdom = f. rutto, er optaget af de germaniske Sprog, men det dertil hørende Ord, som man kan gjenkjende i Rota, er det gotiske þrut, der udgjør første Del af got. þrutfills [2]) ɔ: spedalsk; hvorimod netop Raðien svarer til dróttinn, ɔ: Herren, hvad Betydningen angaar. Da ved deres Berørelse med Kristendommen gjennem deres kristnede Nabofolk den Forestilling fik Indpas hos Lapperne, at de gode kom til Herren, men de onde til Djævelen: saa faldt det alligevel naturligt saa, at de, som frygtede at komme i Rotas Vold og af al Magt navnligen ved Offere til Rota, søgte at afværge det, overførte de Kristnes Forestillinger om og Frygt for Djævelen paa Rota, saa at Rota-aibmo nu for dem blev noget andet, end det oprindelig havde været. Men naar Ruta-aibmo saaledes blev det modsatte af at være hos Herren (Raðien), blev Jabmi-aibmo for dem det Sted eller den Tilstand, hvor man hverken var hos Raðien eller hos Rota, altsaa til de Kristnes Skjærsild, lige-

[1]) Högström Beskrifning S. 180. Ser man hen til, hvad Högström S. 189 udsiger om Ruotta (jvf. G. v. Düben l. c. S. 222), kan Ruotta dog ikke godt være den samme som Leems Rota eller Jessens (l. c. S. 4. 29. 33. 68) Rut, Rutu.

[2]) Se J. Grimm d. Mythologie 3te Ausg. S. 1233 (til S. 1112), hvor han jevnfører böm. trud, pol. trad.

som man derhos tænkte sig den som de Aanders Opholdssted, der stode i en saadan Forbindelse med de gjenlevende Mennesker, at disse kunde paakalde og paaregne deres Hjælp eller Tjeneste ved forskjellige Leiligheder i Livet, der syntes at gjøre dem trængende dertil.

Men hvad er saa Saivo-aibmo? At Jessen med rette identificerer Sarakka-aibmo og Jabmi-aibmo, har jeg i det foregaaende søgt at godtgjøre, skjøndt Castrén er af, og søger at forsvare den Mening, at de ikke kunne være det. Det samme gjør han ogsaa med Hensyn til Saivo-aibmo og Jabmi-aibmo [1]), som efter Jessen skulde betegne det samme [2]). Dette gjør de dog efter min Mening i Hovedsagen [3]). Ti Forholdet mellem Saivo-ålmak og de egentlige Mennesker er jo dog netop det samme som det, der efter vor Almues Forestillinger finder Sted mellem disse og de underjordiske; og naar de Dyr, som tilhøre Saivo-aibmo, antages at være Menneskene behjælpelige ved forskjellige Lejligheder, saa maa man vel ved disse Dyr netop forstaa dem, i hvis Skikkelse de afdødes Aander gjøre Menneskene den Tjeneste, som kræves af dem, eller optræde fiendtligen mod Menneskene [4]). Men disse Aanders Hjem er dog vel netop Jabmi-aibmo. Vistnok er det saa, at Saivo ofte omtales paa en saadan Maade, at man derved maa have tænkt sig et vist Sted paa Jorden, hvor visse Væsener af Lapperne bleve dyrkede og antoges at have sit Tilhold, ligesom Tilfældet var med deres Basse varek eller hellige Bjerge. Men hermed har det sig dog vel ikke anderledes, end naar vort Folk baade i ældre og nyere Tid har udpeget sig enkelte Steder, hvor Dverge, underjor-

[1]) Castrén Föreläsn. i Finsk Mytologi S. 139 fgg.
[2]) Jessen l. c. Side 29.
[3]) Om Saivo, Saivo-aibmo se Jessen l. c. §§ 10 fg.
[4]) Jvf. Chron. Norv. p. 5.

diske, og andre deslige Væsener især antages at holde til [1]) — og Sandsynligheden af at disse vare Aander, der havde været Mennesker og kunde blive Mennesker igjen, har jeg allerede fremhævet. Ligesom Saivo-Sarva hos Leem [2]) er det samme, som af Kildal kaldes Bassevare-Sarva [3]), saa staar jo ogsaa hvad derom fortælles i nøjeste Overensstemmelse med, hvad der i Chron. Norv. p. 5 fortælles om de Rener, som urene Aander (gandi) brugte som Befordringsmiddel eller hvis Ham de iførte sig. Stundom ser man også, at Saivo og Basse-varre, der oprindeligen betegnede Steder, hvor disse Væsener især opholdt sig, ere gangne over til at betegne selve Aanderne.

Men hvad er saa Betydningen af Ordet Saivo? Vistnok intet andet end Sø, Vand, ligesom det i Grunden er samme Ord som got. saivs, gn. sær. Naar dernæst dette Ord er kommet til at betegne de dødes Hjem eller de underjordiskes Tilholdssteder, da hænger dette, saavidt jeg ser, sammen med den almindelige Forestilling om, at Menneskets Sjæl efter dens Bortgang ved Døden havde at passere et Vand eller Sø, over hvilke Farten gik til de dødes hinsides liggende Land (i Skyerne bag Horizonten?), eller gjennem hvilke de gik ned til Underverdenen. En saadan Forestilling fremtræder jo oftere hos Grækerne og Romerne [4]). Spor af dens Forekomst i Middelalderen hos de germaniske Folk forekomme

[1]) At paapege saadanne Steder for den nyere Tids Vedkommende og anføre Hjemmel derfor af trykte Skrifter anser jeg for overflødigt. For ældre Tiders Vedkommende skal jeg derimod henvise til Kormaks s. S. 216 (c. 22) og anføre Stedsnavnene Agdanes, Dvergasteinn.

[2]) Leems Beskriv. S. 415 fg.

[3]) Sigv. Kildal i Skand. Lit. S. Skr. l. c. S. 454.

[4]) Preller griech. Mythologie I, 631—638; Preller röm. Mythologie 456 fg. 461 fg.

ogsaa [1]). Oprindelsen til flere af vore Stedsnavne maa vistnok ogsaa søges deri. Hvorvidt det dertil skal henføres, naar efter Olafsens Reise gjennem Island S. 726 to Søer eller Pøle ved det ildsprudende Krabla kaldes víti, er usikkert, da man paa Grund af Stedets vulkanske Beskaffenhed kan have forestillet sig disse i Lighed med Hekla og Ætna som de fordømtes Pinested, skjøndt víti vel ligesaavel som mht. wîze og gn. helvíti kan betegne Underverdenen i Almindelighed paa Grund af den romerske Kirkes Lære om Skjærsilden. Men naar man vestenfor Gaarden Lauve i Hedrums Sogn har en Tjern, der bærer Navnet "Pine" og "Pinsler" forekommer som Gaardsnavn baade i Sandehered og Eker [2]), da finder jeg det højst sandsynligt, at der i Nærheden af sidstnævnte Gaarde er eller har været Vand eller Myr, hvilke man har tænkt sig, ligesom nævnte Pine, som Nedgange til Underverdenen, hvor de afdødes Sjæle gjennemgik Pinen i Skjærsilden. At Lapperne ogsaa virkelig have tænkt sig Søen eller Søer ligesaavel som Fjelde beboede af Aander i en Tilværelse forskjellig fra Menneskenes jordiske, men dog af en Beskaffenhed, som lignede denne, kan sees af deres Æventyr eller Sagn [3]); men disse Aander have da vel ogsaa efter deres Forestilling været Menneskesjæle, og i Besynderlighed afdøde Menneskers Sjæle. Men hvor de mente eller troede at have Erfaring om at disse

[1]) Mannhardt germ. Mythen S. 358—374.

[2]) Saga Hákonar Guttorms ok Inga c. 20 (Fornmanna s. IX, 35; Konunga s. S. 237); Bisk. Eysteins Jordeb. S. 91[4]. Dipl. Norv. VIII, 804. Lignende Stedsnavne ere Helvíti Eyst. Jordeb. 188 b. 189 a; Himiríki Dipl. Norv. VIII, 319; Eyst. Jordeb. 170; Paradís Dipl. Norv. VII, 473, E. Jb. 319; Údáinsakr Eyst. Jordeb. 265, jvf. Flat. I, 29.

[3]) Friis lappiske Eventyr og Folkesagn S. 19 fg.; Friis lappiske Sprogprøver S. 23 fgg.

aabenbarede sig for de levende Mennesker, der tilbad man dem ogsaa, idet man henvendte sig til Stene eller Træbilleder, som skulde repræsentere dem, og ligesom Aanden selv fik Navn af Saivo eller Bassevarre, — noget, som ingenlunde udelukker eller staar i Strid med at Lapperne ved Saivo-aibmo kan have forstaaet det samme som ved Jabmi-aibmo.

DET NORSKE VEJVÆSENS UDVIKLING FØR 1814.

AF YNGVAR NIELSEN.

Når man kaster et blik på de gamle veje i vort land, der endnu på forskellige steder dels ere, dels indtil for ganske nylig have været i brug, og som danne en fuldstændig modsætning til den nyere tids forbedrede kommunikationer, vil man af dem straks få det indtryk, at de så at sige have gjort sig selv, eller som det også har været sagt, at geden har været Norges første vejmester. Der, hvor engang færselen havde trukket en vej, blev den siden liggende, uden at man ænsede bakker og omveje, og selv om det egentlige vejlegeme i tidens løb kunde forbedres, har dets hovedretning kun sjelden undergået forandringer, forinden den fremdeles foregående nybygning af det norske vejnet for henimod treti år siden tog sin begyndelse. Enhver dal, stor eller liden, fik på denne måde sin vej, der gård imellem fulgte vasdragets hovedretning. Men ved siden deraf dannede der sig også allerede i en meget fjern tid enkelte hovedstrøg for færselen imellem de forskellige landsdele, som af den grund fremfor andre udmærkede sig ved en større trafik og således bleve virkelige landeveje. Iblandt disse, der gennem den hele middelalder vare rigets hovedveje og i det væsentlige svarede til de nuværende store vejlinjer, var i enhver henseende den vej den vigtigste, som fra Østlandet og Mjøs-

egnene førte langs Mjøsens østlige bred og gennem Gudbrandsdalen op til Dovre, hvorfra en arm gik ned til Romsdalsfjorden over den fra gammel tid bekjendte Bjørneklev på grænsen af Gudbrandsdalen og Romsdalen, medens den store hovedvej fortsattes videre mod Nord over Dovres fjeldryg til Opdal, samt over Opdalsskoven til Rennebu og derfra enten over Soknedalsskoven til Soknedalen og Guldalen eller gennem Orklas dalføre til Nidaros. Dette sidste var f. ex. den vej, som Olaf den hellige tog på sin første færd over Dovre, da han fra Ringerike og Hadeland drog til Trøndelagen. Gennem Gudbrandsdalen har denne ældgamle vej i det væsentlige havt den samme retning, som hovedvejen i denne dal stedse har fulgt indtil de seneste nybygninger, og endog efter disse for en stor del har bevaret. Fra Lågens udløb i Mjøsen fulgte den elvens østlige bred, indtil den i Sel gik over på den vestlige side for over den farlige og besværlige bakke, Rusten, at stige op til den højtliggende Dovrebygd. På det sted, hvor vejen gik over elven, udsendte den en arm mod vest, der over den store bakke *Vágarøst* førte vestover gennem Våge og videre langs Ottavandets sydlige side i en betydelig højde over dette frem til Lom, hvorfra der igen førte — vistnok mindre befærdede — fjeldveje til Sogn gennem Bæverdalen og til Nordfjord så vel som til Søndmøre gennem Billingsdalen. Noget ovenfor Rusten gik hovedvejen atter tilbage på Lågens østlige side til gården Tofte, hvorfra den tog lige op på fjeldet, og kom så atter først ned i Drivdalen. Efter et sagn, som endnu fortælles i Opdal, skal dog også undertiden en anden dal, længere i øst, Vinstradalen, have været anvendt som almindelig passage, og bl. a. skal en gang dronning Margrete have benyttet denne vej. Ved siden af denne forbindelsesvej mellem det sønden- og nordenfjeldske havde man også en anden over Østerdalen,

som dog efter al rimelighed forholdsvis har været mindre benyttet.

En anden hovedvej var den, der fra egnene ved Oslofjorden førte over Ringerike eller over Hakedalen langs Randsfjorden op igennem Valdres og derfra over fjeldet til Lærdal i Sogn. Også her fulgte vejen i det hele taget den samme retning, som den havde indtil i dette århundrede. Fra Etnedalen gik den over fjeldet til Bang og derfra opad de store Bangsbakker eller Jukamkleve til Aurdal. Videre fulgte vejen østsiden af elven ligetil Vangsmjøsen, som sandsynligvis passeredes noget nordenfor Hugakollen, og derefter langs denne indsøs vestside for så at stige op på fjeldet, hvor den gik over højderne i syd for Smeddalen og derefter ned i Lærdal. Det var denne vej, kong Sverre tog, da han om høsten 1177 drog fra Mjøsen til Sogn; vejen var da efter nedstigningen i Sogn navnlig på et sted så smal, at kun én mand ad gangen kunde komme frem, medens på den ene side fjeldet rejste sig stejlt op, og på den anden elven brusede afsted som en vild fos. Lokaliteterne ere for øvrigt her så ubestemt skildrede, at man ikke med sikkerhed kan afgøre, hvor dette sted, på hvilket kongen traf et baghold, har ligget. Der har været gættet på elveløbet mellem Borgund og Husum, men der kan ligeså godt tænkes på andre punkter, f. ex. mellem Maristuen og Börlaug bro eller ved Galderne. Som en fortsættelse af denne vej må man betragte vejen fra Sogn over Raudafjeld mellem Flåmsdalen og Runddalen og derfra videre over Voss til Oster- og Hardangerfjorden, der dog vistnok kun i sjeldnere tilfælde benyttedes af dem, der fra det østenfjeldske vilde drage helt frem til Bergen, idet søvejen her frembød en ulige bekvemmere kommunikation. Således var det på Sverres nysnævnte tog i 1177 hans oprindelige plan at drage tilsøs fra Lærdal,

og først, da han så sig tvungen til at opgive denne, bestemte han sig for at drage over fjeldene til Voss og begyndte dermed en af sine mest eventyrlige farter. På tilbagetoget fra Voss var det nemlig, han for vild og omsider efter at have udholdt de mest utrolige lidelser med sine folk kom ned i Hallingdalen, hvorfra han atter drog over fjeldene til Valdres og videre til Stejg i Gudbrandsdalen.

De øvrige veje, som forbandt det østenfjeldske med det vestenfjeldske, vare vistnok i det hele taget mindre befærdede end Valdresvejen. De to vigtigste næst denne have sandsynligvis været vejen fra Hallingdalen over Hardangervidda, hvor fra umindelige tider færselen har fulgt det såkaldte Nordmandsslæb, og vejen over det afsides liggende Røldal. Den første af disse benyttedes stadig af biskopen i Stavanger, når han rejste på visitats til Hallingdalen og Valdres, der lige til 1631 hørte til hans bispedømme. Den anden vej (over Røldal) fulgte i det væsentlige samme retning som nu, alene med den undtagelse, at de fleste rejsende vistnok have taget vejen over Totak i stedet for gennem Vinje og fra nordenden af dette vand have rejst over til Haukelidgrændens gårde. Når man var kommen over fjeldet fra Røldal ned imod Hardanger, synes det at have været den almindelige vej at tage ned til Åkrefjorden, ikke til Sørfjorden. Denne vej må således Gregorius Dagssøn have taget, da han i 1155 flygtede for kong Eystejn over Telemarken til Erling Skakkes gård, Stødle i Etne.

Langs Oslofjordens vestlige bred førte der også en meget befærdet vej, som dog tildels gik tilvands. Det var her endnu lige ned i det syttende århundrede det almindelige at rejse over fjorden fra Oslo til Asker, eller, hvis man skulde nedenfor Horten, da at tage helt did tilsøs, med Drøbak som mellemstation. I det hele taget må det bemærkes, at man,

hvor det lod sig gøre, sikkerlig har foretrukket at færdes tilvands, og at der således både langs kysten og på de store østlandske søer, men fremfor alt på de vesten- og nordenfjeldske fjorde, hvor der på grund af naturforholdene kun undtagelsesvis kunde være tale om længere landeveje, har været benyttet bådbefordring i en betydelig udstrækning, på samme måde, som det fremdeles den dag idag foregår. Endnu så langt ned i tiden, som i de første år af det attende århundrede, var det således almindeligt at benytte vandskyds på lange strækninger af landruten fra Lærdalsøren til Kristiania, på søerne i Valdres og på Randsfjorden. På samme måde var det vistnok også det sædvanlige, at de, som fra Oslo skulde rejse til de i øst for fjorden liggende landskaber, i stedet for at fare over Ekeberg foretrak at lade sig befordre med båd til Bundefjordens sydlige ende og først der toge landevejen fat, såfremt de ikke fulgte fjordens hovedarm og benyttede søvejen så langt som muligt, f. ex. til egnen om Moss eller endnu længere frem.

Skønt vore ældste landeveje måtte være af en meget primitiv art, krævede de dog også nogen vedligeholdelse. Denne betragtedes allerede tidlig som en kommunalsag, hvorom der i lovene gaves nærmere bestemmelser. Således indeholder Frostatingsloven (III, 19) det bud, at hvert fylkes mænd en gang om året skulde gøre vejarbejde der, hvor det var mest nødvendigt i hvert skibrede, samt at heredets mænd skulde bygge broer over alle tværelve. Det siges udtrykkelig, at denne forpligtelse, der igen er optaget i erkebiskop Jons kristenret (kapitel 59), var kommen i stedet for den ældre bestemmelse om frigivelse af trælle. Gulatingsloven (kap. 90) er meget udførligere i dette punkt. Den fastsætter, at alle hovedveje skulde være, som de havde ligget fra gammel tid; såfremt der var lagt en hovedvej (*þjoðgata*)

om en mands gård, da skulde han være berettiget til at lægge den om, så at den gik uden om hans gård, når den kun blev ligeså god, som den før havde været, til at fare i tørt og vådt. En sådan *þjoðgata* skulde være så bred, som et spyd var langt, hvis skaft hvilede på jorden, og til hvis fal, ovenfor hvilken der endnu skulde være et spands længde, en mand, der sad på en hest, kunde nå med sin tommelfinger. Udenfor denne brede måtte ingen fare på ager eller eng. Om en mand ødelagde en bro på en hovedvej, skulde han bygge en ny, der var ligeså god, og desuden bøde til broens ejer. Dertil kom endnu nogle bestemmelser om bøder.

Sandsynligvis have de tabte love for Eidsivatings- og Borgartingslagen indeholdt tilsvarende, men vistnok mere udførlige bestemmelser om vejarbejde m. m., hvortil der i disse distrikter måtte føles større trang end i Gulatings- og Frostatingslagen, hvor der på grund af naturforholdene var mindre anledning til at lægge landeveje. Imidlertid er der al grund til at antage, at disse lovbud ikke aldeles kunne betragtes som tabte, men at de ere bevarede i Magnus Lagabøters landslov, hvis regler for vejarbejde m. m. ere betydelig mere detaljerede end de, som findes i Frostatings- og Gulatingslovene og tillige indeholde adskilligt, som ikke engang er berørt i disse gamle love. Kilden til disse nye bestemmelser kan derfor ikke vel søges andensteds end i de tabte ældste love for de to østenfjeldske lagdømmer.

Bestemmelserne om vejvæsenet indtage i den nyere landslov ikke mindre end fem kapitler (landslejebolken kap. 43—47.) Først kommer et, der i det væsentlige indeholder de samme bud, som fandtes i Gulatingsloven, kun med den forskel, at den lovlige brede på en *þjoðgata* skal være otte alen, samt med nogen forandring i bøderne. Derefter fastsattes det i kap. 44, at kongens ombudsmand skulde påse,

at vejene bleve ordentlig vedligeholdte, hvorfor han tre gange om året skulde stævne bønderne til vejarbejde, først når sneen var gået bort om våren, og før plogen var kommen i jorden, dernæst mellem vårorken og høslåtten og endelig om høsten, før sneen var falden. Ifølge kap. 46 skulde kongens ombudsmand, når han vilde, have ret til at holde besigtelse over vejene, den såkaldte *baugreið*. Denne bestod deri, at han lod en af heredets bønder opnævnt mand ride midt i vejen med et otte alen langt spyd lagt over hesteryggen: på begge spydets ender var der befæstet vidjehanke, og når en af disse tog i et træ, da skulde bønderne bøde. Dette gjaldt dog kun for hovedvejene, *þjoðgötur*, hvilket her forklares som de veje, der gik langs efter bygden eller fra fjeld til fjære, i modsætning til *þvervegir*, som ikke lå under baugrejden. Alle bøder, der udgjorde en halv mark eller mere, skulde tilsvares af grundens ejer, medens alle mindre bøder skulde udredes af lejlændingen, som derhos havde at besørge vejarbejdet og at holde gårdenes veje til hovedvejene i stand. Alle veje, som gik over almenning, skulde vedligeholdes af det hele hered, som ejede denne. I kap. 45 bestemtes, at hvor der på vejen fandtes en bro, skulde grundens ejere på begge sider være forpligtede til enten at bygge en bro over eller også at udlægge en flåde med toug i eller en pram eller eke. For øvrigt indeholdt kapitlet væsentlig bestemmelser om bøder for forsømmelser af vejholdet. Kap. 47 indeholdt væsentlig bestemmelser om færging, bl. a. at grundejeren, hvor han holdt færge, var berettiget til at kræve 1 penning for hver mand og 1 for hver hest, som blev sat over.

Den nærmere fordeling af vejarbejdet mellem de enkelte bygdelag og de enkelte gårde må allerede længe før udstedelsen af den nyere landslov være foregaaet efter særskilt afholdte forretninger (*vegabóta-skipti*), der sandsynligvis efter

denne tid have været ledede af den kongelige sysselmand eller dennes fuldmægtige. Et sådant *vegabóta-skipti*, der vistnok er adskillig ældre end landsloven, kendes fra Voss, hvor dets bestemmelser endnu omkring år 1400 betragtedes som stående ved magt, uagtet de i flere henseender ikke stemte med lovens ord, forsåvidt ikke alene de dele af bygden, hvorigennem en vej førte, men også de, som nød godt af den, skulde bidrage til dens vedligeholdelse. Man ser således, at landslovens bestemmelser ikke ere blevne nøjagtig overholdte i alle tilfælde, hvor de kom i strid med ældre lokale vedtægter, der kunde støtte sig til de tidligere gældende provinciallove. Heller ikke var det på Voss regel, at broerne vedligeholdtes af de tilstødende gårde, men af hele ottinger, og da omkring 1340 bønderne i den såkaldte Guldfjerdings otting påstode, at forpligtelsen til at vedligeholde den halve Bodebro over Vosseelven — straks østenfor Vossevangen — ikke pålå dem alle i forening, men at de kun skulde yde arbejde, medens manden på den ved broen liggende gård, Rogne, skulde skaffe materialierne, blev det ved dom fastsat, at den gamle ordning fremdeles skulde betragtes som gældende, og at broens vedligeholdelse skulde besørges af den hele fjerdings jordejende bønder i fællesskab, så at manden på Rogne ikke skulde deltage deri i noget andet forhold end de øvrige [1]).

Det vejarbejde, hvorom der efter de gamle lovbestemmelser har været tale, har ikke kunnet være af nogen synderlig indgribende art; det må i det væsentlige have indskrænket sig til at holde vejen fri for træer, bortfjerne store stene, lægge tømmerstokke over myrer o. s. v. omtrent således, som det endnu sker på mere befærdede fjeldveje. Om at udjævne

[1]) Dipl. Norv. I, no. 281 og VI, no. 167. P. A. Munch, Det norske Folks Hist. (2 afd.) I, 382 flg.

stærke stigninger og undgå højder var der overhovedet aldrig tale, så meget mere som det vel i almindelighed netop var fordelagtigt at føre vejen gennem et bakket og stenet terræn, for at undgå myrlændte steder og spare på den dyrkede jord. At have vejen gennem ager og eng betragtedes heller ikke som fordelagtigt af den grund, at ejerne i det tilfælde ofte kunde risikere, at de rejsende ødelagde disse ved at lægge sin vej derigennem. Endnu så sent som ved midten af det 17de århundrede forekommer der — bl. a. fra Båhuslen — klager i sådanne anledninger, der fremkaldte forbud fra kongens side.

Foruden de almindelige hovedveje langs igennem bygderne, eller som forbandt det vesten- og det østenfjeldske, gaves der endnu flere fjeldveje, på hvilke der kunde foregå en ikke ringe trafik, men som dog neppe altid have gået ind under lovens bestemmelser om vejhold. Dette var bl. a. de fjeldveje, som førte over vidderne mellem de forskellige østenfjeldske hoveddalfører og i det hele taget benyttedes meget mere af rejsende, end det senere har været tilfældet. En sådan vej var den, som gik fra Hallingdalen til Valdres, og de, der fra Valdres førte over til Gudbrandsdalen, og ad hvilke kong Sverre for, da han i 1177 var kommen ned i Hallingdalen på tilbagevejen fra Voss. Der dannede sig også her visse udprægede linjer for færselen, men uden at de dog kunde kaldes veje i den forstand, som de, der gik gennem bygderne. Forsåvidt der ved disse var tale om vedligeholdelse, da pålå denne efter landslovens bestemmelse det hele hered i fællesskab, hvis indbyggere sig imellem fordelte denne. En sådan forretning kendes fra det femtende årh., hvorved de gennem Loms almenninger førende fjeldveje fordeltes mellem heredets forskellige bygdelag, således at et af disse fik at vedligeholde vejen over Storviksrusten til Våge, et andet

vejen over Sognefjeldet og et tredje vejen gennem Billingsdalen med de på disse værende broer[1]). I fjeldet var der selvfølgelig i middelalderen, som nu, vej overalt, hvor der var fremkommeligt, og den rejsende var her mindre bunden til et bestemt strøg. Således have de mange, der på rejser fra Bergen til Nidaros i stedet for at tage søvejen langs kysten foretrak at fare over fjeldene, havt mange retninger at vælge imellem. Det almindeligste har vistnok stedse været, at disse have rejst fra Lærdal eller Aurland på båd til Lyster, over Dølefjeldet eller Sognefjeldet til Lom og derfra over fjeldet til Lesja og videre over Dovrefjeld.

Den her givne skildring af det norske vejvæsen i middelalderen passer i alt væsentligt også på den følgende tid lige til henimod midten af det 17de århundrede. Vejene vedbleve i det hele taget at gå ganske på de samme steder, hvor de havde ligget fra de ældste tider af, og vedligeholdtes på samme måde. Kristian IV.s lovbog af 1604 indeholder i denne henseende (landslejebolken, kap. 40—43) ingen andre bestemmelser end de, som forud fandtes i Magnus Lagabøters landslov; til og med baugrejden var i den beholdt. Alt var uforandret, som det havde været, og de notitser, som haves fra det første århundrede efter reformationen om vejenes tilstand, kunne derfor også benyttes som kilder for middelalderens vedkommende, derimellem fornemlig de bemærkninger om denne genstand, som oftere forekomme i Oslobispen, Jens Nilssøns interessante optegnelser, af hvilke et udførligt uddrag er trykt i Nicolaysens Norske magasin, andet bind s. 123 — 164.

[1]) Dipl. Norv. V, No. 403.

I den ældste tid var enhver rejsende, som færdedes langvejs, udelukkende henvist til den private gæstfrihed. Først sent opstod der med den mere og mere udvidede færsel trang til offentlige herberger langs landevejene. Den katolske gejstlighed var her blandt de første, som stræbte at afhjælpe denne mangel. Ti ikke alene var det en pligt for klostrene at forsørge syge og fattige rejsende; men det måtte også, eftersom pilegrimsvandringer bleve mere almindelige, blive magtpåliggende for gejstligheden overhovedet, at pilegrimene skulde kunne få herberge på sine vandringer uden at ligge private til byrde. Således fremstod der efterhånden på forskellige steder, dog fornemlig langs de veje, som førte til St. Olafs helligdom i Nidaros, h o s p i t i e r, der underholdtes af klostre, biskoper og domkapitler. De efterretninger, der ere bevarede om disse, ere imidlertid kun yderst sparsomme; i mange tilfælde kendes deres tilværelse kun gennem sagn eller af endnu existerende stedsnavne (*Spitalen*, *Spedalen*, *Huspital*,) der vise, at der på de steder, som bære disse navne, engang i fortiden har været sådanne institutioner. I Gudbrandsdalen var der endnu ud i forrige århundrede bevaret to bygninger på de to ved siden af hinanden, lige ved landevejen liggende gårde, Gryting og Rolstad i Fron, hvis hele indretning synes at gøre det utvivlsomt, at de have været opførte til hospitier. Hospitiet på Rolstad har da sandsynligvis været underholdt af erkebiskopen, til hvis gods denne gård har hørt ifølge en i rigsarkivet opbevaret jordebog for Akershus len af 1578. Nabohospitiet på Gryting kan have ligget under et domkapitel eller et kloster. Måske også det mærkelige endnu bevarede stenhus ved Grans kirke har været et hospitium, såfremt det ikke har været benyttet som biskopens aftrædelsesrum, når han kom på visitats. Overhovedet må man netop på grund af kildernes magerhed

være meget forsigtig med at afgive bestemte erklæringer om, at et sted har været hospits. Således ansees i almindelighed Hovin hospital ved Oslo for et sådant; men en notits, der findes i den 1595 forfattede jordebog over Oslo kapitels gods (Kristiania bispearkiv, 2, f i rigsarkivet, s. 149,) gør dette noget tvivlsomt, idet der udtrykkelig siges, at gården "var udi gamle dage de kranke, sjuge og blinde kanniker og presters avlsgård og var lagt dennum til underhold, som ikke kunde gøre nogen tjeneste - - - og var Povelsgård udi Oslo forskrevne kanniker og prester, som sjuge var, deris hospital".

Ved siden af disse hospitier stode de fjeldstuer, der allerede tidlig anlagdes ved de mere befærdede fjeldovergange og havde sin oprindelse af de tarvelige småhuse, som fra meget gamle tider af vare opførte på fjeldene for at skaffe de rejsende ly mod storm og uvejr, de såkaldte *sáluhús* eller *sálustofur*. Et sådant *sáluhús* var det, som omtales i den æventyrlige beretning i Olaf den helliges saga om de norske skattekræveres møde på Jæmtefjeldet med Arnljot Gelline. Aldeles af samme sort må de såkaldte *biskopsboder* på Hardangervidda have været, hvori biskopen af Stavanger overnattede på sine visitatsrejser til Hallingdalen og Valdres, der, som omtalt, lige til 1631 hørte til hans stift; disse omtales af Peder Klaussøn og senere af Jonas Ramus, men skulle allerede et stykke ind i det attende århundrede have været aldeles nedfaldne, så at der da ikke engang var bevaret sagn om deres tilværelse. Sandsynligvis have de ligget et sted i nærheden af Halnevandet, hvor måske Olafsbuvandets navn endnu kan minde om dem. For benyttelsen af sådanne sælehuse gjaldt der særegne regler. Når mange på en gang søgte ly i dem, måtte således ingen ligge der i længere tid end tre dage, og når et sælehus brændte op, skulde alle,

som da holdt til deri, svare for den forvoldte skade. Disse bestemmelser findes i Gulatingsloven (kap. 100); mellem de sælehuse, som vare opførte i de distrikter, hvor denne gjaldt, må man først tænke på det, som utvivlsomt meget tidlig har været anlagt ved overgangen over Filefjeld. Såfremt Eidsivatingsloven havde været bevaret, vilde man sandsynligvis også i denne have havt lignende lovbud, med særligt hensyn til sælehusene ved overgangen over Dovre.

Af disse primitive småhuse udviklede der sig, som sagt, i tidens løb formelige herbergersteder, der ligesom hine kaldtes sælehuse eller sælestuer. Det ældste af disse var det, som kong Eystejn Magnussøn lod opføre på Dovrefjeld, og hvori man har at søge oprindelsen til den nuværende fjeldstue på Hjærkin, hvis navn først forekommer i Sverres saga ved år 1182. Til dennes vedligeholdelse lagde kongen jordegods. De øvrige fjeldstuer på Dovre ere meget yngre; den ældste af dem er måske Drivstuen, medens Kongsvold og Fokstuen skrive sig fra en forholdsvis sen tid. Af fjeldstuerne på Filefjeld er Maristuen den ældste, idet dens anlæg skriver sig fra tiden omkring 1300, da den opførtes af en vis Helge Ivarssøn, under hvis navn den forekommer i den under navnet *Björgynjar kálfskinn* bekendte jordebog over det gejstlige jordegods i Bergens stift, som *sálustofa Helga Ivarssonar uppi á Burgund.* Også til denne var der henlagt noget jordegods. Navnet Margretestuen, eller som det nu udtales, Maristuen, er først opstået senere; efter hvad P. A. Munch siger i sin beskrivelse over Norge i middelalderen (s. 105) skulde den allerede i slutningen af middelalderen være kaldt *Margrétarstofa á Fillafjalli*, men uden at derfor er anført nogen hjemmel. Meget yngre er den anden fjeldstue mellem Lærdal og Valdres, Nystuen, der måske ikke engang er anlagt før henimod reformationstiden. Den nævnes,

så vidt vides, første gang i en lagtingsdom af 19de Juni 1627 (bilag ved Bergenhus lens regnskaber i rigsarkivet, pakke 580,) hvori omtales en Gro Tordsdatter Nystuen, der var en drabsmands viglysningsvidne, men kaldes dog fremdeles i slutningen af det 18de årh. "den nye fjeldstue på Filefjeld". I 1791 indgav den daværende fjeldstuemand, Knut Tommesen Nystuen, en klage til general-vej-intendant Anker over den for ham ufordelagtige måde, hvorpå almuen i Valdres betalte den fjeldstuetold, som var pålagt deres gårde, samt over, at flere bønder i Øje ved at anlægge sætre på den til fjeldstuen hørende grund, fremfor alle Iver Elton, der havde bygget sæter ved Tomaskirken, havde formindsket hans havnegang.

Allerede navnet sælehus viser, at opførelsen og vedligeholdelsen af disse huse har været betragtet som en fromheds gærning, og det er derfor også af betydning, at det til en af dem henlagte jordegods, opregnes i en fortegnelse over gejstligt gods. P. A. Munch har også i anmærkningerne til sin udgave af *Björgynjar kálfskinn* (s. 112) gjort opmærksom på dette forhold. Desuagtet har Lange (klosterhistorien, s. 72) antaget dem for verdslige institutioner, idet han har lagt vægten på, at det var en konge, som stiftede den første, hvilket dog i denne henseende er en uvæsentlig omstændighed. Sælehusene (i den senere betydning af ordet) betragtedes som gejstlige institutioner og stode således under gejstlighedens varetægt; de vare altså også i denne henseende sidestykker til til de store hospitier ved fjeldovergangene fra Tydskland til Italien. Denne sælehusenes overvejende gejstlige karakter viser sig også deri, at de oftere vare forenede med kirker. Således var der før reformationen en kirke ved Hjærkin, og ifølge Håkon Håkonssøns saga (kap. 110) var der også på alfarvejen over Ejdskogen et sælehus med en

kirke. Kirken på Filefjeld i nærheden af det sted, hvor Nystuen er anlagt, er vel bekendt og kan måske have fremkaldt opførelsen af denne fjeldstue, og endelig kunde vi måske endnu i denne forbindelse nævne det af Håkon Håkonssøn opførte kapel på Tofte under opgangen til Dovrefjeld. For den middelalderske opfatning faldt en sådan forening ganske naturlig; den lå i forholdene og fremkaldtes af disse.

Herbergervæsenet var imidlertid ikke udelukkende overdraget til gejstligheden, idet udviklingen også i tidens løb foranledigede den verdslige magt til at tage sig af denne sag. I den anden halvdel af det trettende århundrede blev der således stadig rejst klager over de vanskeligheder, som vare forbundne med at få mad for de rejsende og foder for hestene. Den private gæstfrihed var måske begyndt at kølnes, og var i ethvert fald ikke istand til at tilfredsstille de rejsendes behov, medens gejstligheden måske i mange tilfælde ikke har strukket sig videre end til at yde de vejfarende tag over hovedet. Disse klager bevægede da kong Erik Magnussøn og hans broder hertug Håkon til at gøre et forsøg på at afhjælpe mislighederne ved at udstede en retterbod, hvorefter der for hver hele eller halve dagsrejse langs de almindelige veje skulde indrettes værtshuse, *tafernishús*. Efterat hertugen selv havde fulgt sin broder på tronen, udgav han også (sandsynligvis 29 Maj 1303 under et ophold i Tønsberg) en lignende retterbod, der udvidede og bekræftede den ældre [1]). Ifølge denne nye retterbod, der endnu er bevaret, medens den første er tabt, skulde de, der holdt sådanne huse, som vederlag for sin møje med at skaffe alle fornødenheder tilveje, have ret til at tage en tredjedel mere end den almindelige pris for, hvad de solgte til rejsende af mad og

[1]) Norges gamle Love, III, 136 flg.

drikke og hestefoder; ligeledes erklæredes det, at de stode under kongens særlige beskyttèlse, medens enhver, som vilde unddrage sig for at betale, hvad dem tilkom, truedes med straf, foruden at der tilstodes værtshusholderne frihed for forskellige ydelser og afgifter. Udenfor sine huse skulde de have et skilt, hvorpå der var angivet, hvilke sorter drikkevarer der havdes, især øl. De betydelige privilegier, som på denne måde af kong Håkon tilstodes enhver, som vilde påtage sig at holde herberge for de rejsende, synes meget snart at have fremkaldt oprettelsen af et større antal sådanne. Ved århundredets midte nævnes der således langs den stærkt befærdede sejlled fra Karmsund til Bergen flere herberger for rejsende, som dog alle bleve ødelagte af Hanseaterne i den krig, som afsluttedes i 1369 ved våbenstilstanden i Lübeck, deriblandt et, som nylig var opført af drotseten [1]).

Det tør vel da også med stor sandsynlighed antages, at der på samme tid langs de større landruter er fremstået en række af værtshuse, hvor de rejsende mod betaling kunde få mad, drikke og nattely, først langs vejen gennem Gudbrandsdalen til Nidaros, hvor måske Drivstuen kan formodes at være anlagt omtrent på denne tid, og langs hovedvejen over Valdres, hvor Maristuen da netop også var udvidet til en fuldstændig fjeldstue. Sandsynligvis have disse værtshuse, hvor det lod sig gjøre, ligget ved eller på de kongsgårde, der lå langs hovedruterne, og hvor kongerne i regelen toge kvarter på sine rejser gennem landet. Flere af disse ere også, efter at de ikke længere benyttedes af kongerne, vedblevne som stationer lige til nutiden. Man vil derfor kunne slutte sig til den omtrentlige beliggenhed af

[1]) Sartorius, Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hansa, II, 696 flg. og Hanserecesse, II, 11flg.

disse værtshuse langs Gudbrandsdalsvejen, ved at lægge mærke til de steder, hvor Håkon Håkossøn opførte sine vejtslehaller ved denne vej. Der var således først Huseby i Stange, derefter Ringsaker, Vedum i Øjer, Stejg i Froen [1]), Hof i Bredebygden og Tofte i Dovre ved det sted, hvor man steg op på fjeldet, alle i en passende afstand for korte dagsrejser. Af disse steder have de to sidste igennem mindst tre århundreder bevislig været almindelige herberger for rejsende, selv på en tid, da de endnu bare navn af "kongsgårde".

Ved reformationen foregik der i disse forhold en betydelig forandring, forsåvidt som hospitierne bleve nedlagte, da de gejstlige funktionærer eller stiftelser, som underholdt dem, ikke længere kunde yde noget tilskud. Dette var dog ikke tilfældet med fjeldstuerne, som fremdeles vedbleve at bestå, kun med den forskel, at de fra at være gejstlige stiftelser, nu gik over i statens hænder tilligemed det til dem henlagte jordegods. Af mangel på tilstrækkelige kilder lader der sig dog ikke oplyse noget bestemt om måden, hvorpå denne overgang er foregået. Kun for Maristuen kan det påvises, at ialfald en af de gårdparter, som i *Bjørgynjar kálfskinn* omtales som tilhørende denne, i midten af det 17de århundrede var statsejendom, nemlig en del af gården Joranger i Marifjærens skibrede i Indre Sogn. Såvel fjeldstuerne på Dovre som på Filefjeld vare fuldstændig skattefrie, hvorfor de naturligvis forbigåes i alle gamle skattemandtal, ja selv i den under Frederik III forfattede matrikul. De svarede vistnok heller ikke leding og tiende. Om en enkelt fjeldstue, Drivstuen i Opdal vides det, at dens bruger desuden oppe-

[1]) Denne gård skal ifølge en notits i Oslo kapitels jordebog af 1595 først i 1592 være sat for landskyld.

bar en afgift af almuen i Opdal, Rennebu, Meldal, Lom, Våge[1]) og Dovre, hvorpå der i 1610 og 1648 tilstodes fornyet bekræftelse, ligesom der også til Nystuen var henlagt en fjeldstuetold.

I dalene og langs kysten vare således i tiden efter reformationen de rejsende væsentlig henviste til at tage ind på de fra gammel tid bestående værtshuse, hvis antal på enkelte ruter nu endog var blevet så stort, at det blev nødvendigt at indskrænke dem. Således udstedte Kristian IV under sit ophold i Stavanger i 1607 en forordning, hvorved krohusene i de tre Agdesidens len, Nedenæs, Mandal og Lister indskrænkedes til et bestemt antal, nemlig 2 i Østerrisør, 1 i Merdø, 2 i Grimstad og 2 i Flekkerø; som grund til denne foranstaltning anførtes, at ved dem "*den gemene mand gives årsag til stor Guds fortørnelse ved drukkenskab, drab og i andre måder*". De folk, som holdt eller lod holde disse værtshuse, tilhørte de mest forskellige stænder. Således var der af en prest i Lindås omtrent ved år 1600 opført et værtshus ved Kilestrømmen i Nordhordland, et sted, hvor alle, som rejste Bergensleden nordover, kom indom; her havde han med lensherrens tilladelse ansat en mand til at holde hus for de rejsende og fik så i 1610 kongeligt privilegium. Senere hen gik den samme kro over til en borgermester i bergen, som også i 1621 fik kongeligt privilegium. I almindelighed var det dog ganske andre folk, som havde værtshuse, ofte af den allerværste sort. Det berettes ialfald i 1648 (i statholderskabets supplikations-protokol, I, 213, a-b i rigsarkivet), at den kone, som havde herbergerstedet ved overfarten over Stensfjorden nedenfor Krok-

---

[1]) Hvor der fra gammel tid var opført stuer på fjeldene, bleve disse naturligvis fremdeles vedligeholdte, når dertil var trang; undertiden opførtes også nye f. eks. i 1602 tre på fjeldovergangen til Jæmteland, hvor der før kun fandtes en eneste.

kleven, lå i ledtog med "*røvere, tyve, landløbere og skælmer*", og at hun, når hun satte rejsende over, tog "*hel uskikkelig afsted, både med fylderi og overskælding på dennem, hun overfører, når de hende ikke dobbelt derfor ville fornøje*", — og at denne kone skulde være den eneste i sin art, er vel lidet sandsynligt. Den, som nærmest førte tilsyn med kroer og værtshuse, var den kongelige befalingsmand over ethvert len, og under ham igen hans fogder; en bevilling fra lensherren synes derfor også fra gammel tid af at have været fornøden for enhver, der vilde holde kro og modtage rejsende; denne kunde, som vi have seet, også i mange tilfælde blive bekræftet af kongen selv. Da kroholdet i regelen var ret indbringende, kunde det hænde, at enker efter værtshusmænd søgte at overføre privilegiet på sin anden mand, når de indtrådte i nyt ægteskab, idet den ældre bevilling da måtte betragtes som ophørt, såfremt den ikke fornyedes. I det hele taget har det vist ganske strengt været påseet, at ingen uberettigede befattede sig med krohold.

Enkelte værtshuse, fornemlig af dem, som lå højt opimod fjeldet, vare også udstyrede med særlige begunstigelser. Et sådant sted var den gamle kongsgård, Breden i Gudbrandsdalen, hvis beboere ialfald fra langt oppe i det sextende århundrede sees at have nydt fuldstændig frihed for alle afgifter, fornemlig landskyld og tiende, på hvilken der også ved hyldningen i 1610 erhvervedes fornyet bekræftelse [1]), og senere ved hyldningen i 1648. En lignende begunstigelse var også tilstået opsidderen på Tofte, som først ved et kongebrev af 3 Maj 1639 fik bekræftelse derpå og senere ved et nyt af 29 Aug. 1648, der blev udstedt, medens Frederik III

[1]) Dette har frrmodentlig været en levning fra den tid, da gården var kongsgård og som sådan var fritagen for alle den slags afgifter.

opholdt sig på Akershus i anledning af sin hyldning. Den daværende opsidder på gården, Oluf Olufssøn, havde selv begivet sig ind til Kristiania, forsynet med en erklæring fra 12 lagrettesmænd på Lesja, hvori disse bevidnede, at han i sin brugstid havde forbedret meget på gårdens huse og "*lossemente*", hvor den rejsende kunde blive forsynet med mad, øl og seng og få proviant med sig på rejsen over fjeldet[1]).

Men uagtet der således fra statens side var gjort adskilligt for at opmuntre til anlæg af herbergersteder for de rejsende, og uagtet det på mange steder var meget lønnende at anlægge sådanne, sees det dog, at de længe savnedes på enkelte steder, selv der, hvor det mindst skulde ventes, f. ex. i Opdal ved den alfare vej til Trondhjem. Hvor der ingen værtshuse fandtes, vare altså de rejsende fremdeles henviste til den private gæstfrihed, fornemlig til presternes, for hvem dette ofte kunde være en meget stor byrde. Som vederlag herfor blev der også hyppig tilstået de prester, som boede på steder, hvor der var det største indryk, forskellige begunstigelser i form af tiender, frihed for skatter o. desl. Således fik presten i Lekanger ved Sognefjorden, der allerede ved herredagen i Bergen 1637 havde klaget over det besvær, han havde med de rejsende, ved hyldningen i 1648 bevilling på skattefrihed af en liden bækkesag for sin og hustrus levetid. Sognepresten i Opdal fik også af lignende grunde ved kongebrev af 3 Maj 1639 bevilling på skattefrihed, der bekræftedes under kongens ophold på Akershus i 1648. Derhos hændte det ofte, at presterne toge betaling af de rejsende, som overnattede på deres gårde, uagtet det også heder, at dette skulde være "*mod landsens maner*". Dette har dog

[1]) Denne erklæring, ber er dateret 23 Juni 1648, findes i det danske geheimearkiv mellem indlæg fra alle lande, 1648.

ikke hindret dem, endog fra at tage en meget højere betaling , end der forlangtes på de almindelige gæstgiversteder. Der er således bevaret en regning på, hvad en af lensherren, Oluf Parsbergs folk, der selv anden i 1628 skulde bringe skatterne fra Trondhjems len til København, har udgivet i fortæring på sin rejse fra Orkedalen til Danmark og derfra igen til Bergen, i hvilken der nøjagtig er anført, hvad han og hans ledsager på hvert sted gave for fortæring og nattelogis [1]). De kom om aftenen 25 Oktober 1628 til Drivstuen og passerede Kongelf 15 November; 17 December vare de atter der igen og kom ti dage senere til Valdres, hvor de om aftenen 1 Januar 1629 kom op under fjeldet, men måtte ligge vejrfast der til den femte. Af alle kvarterer på nedrejsen var Drivstuen det billigste: 20 ß for logis og fortæring til to personer, dernæst Hjærkin (en ort) og så Tofte, Brændengen, Ringsaker og Stange (32 ß). Derimod kostede det samme hos de sydligere skydsskaffere 2 markstykker og på Øjer ½ rdl. Hos presten i Ringebo gav de 2 markstykker, hos lensmanden i Ejdsvold og presterne i Sørum og Rakkestad 3 ort, ligesom i Svinesund. Det dyreste sted var Kongelf, hvor fortæring og nattelogis begge gange kostede 4 mark foruden ½ rdl. for øl. På hjemrejsen i Valdres gav de overalt 2 markstykker eller 32 ß, samt derhos særskilt 1 mark for øl, og da de 5 Januar toge tilfjelds, gave de ½ rdl. for noget øl og koldt køkken, som de fik med sig på vejen. Denne rute har altså gennemsnitlig været noget dyrere end Gudbrandsdalsruten, når undtages de ved denne liggende prestegårde, hvor det var ligeså dyrt, som i de dyreste værtshuse på landet.

I købstæderne og de mere besøgte havne langs den øst-

[1]) Denne er nu trykt i turistforeningens årbog for 1874.

lige kyst vare også de rejsende, forsåvidt de ikke kunde benytte sig af privates gæstfrihed, henviste til at søge kvarter på værtshuse eller kroer. Af alle norske byer var Bergen den, som besögtes af de fleste rejsende, hvorfor også her krohusenes antal var størst; før byens brand i 1623 skal der have været ikke mindre end 400 kroer og öltapningssteder, af hvilke tre år efter omtrent det halve antal på ny var kommet i gang. I det samme år blev det imidlertid bestemt af kongen, at der for fremtiden kun skulde tillades femti „offentlige herberger og krohuse," af hensyn til den uorden og usædelighed, som derved gik i svang. De fleste af disse huse have dog vistnok kun været beregnede på folk af de simpleste klasser. I Kristania lader det til, at der er hengået længere tid efter byens anlæg, inden der oprettedes noget herberge for rejsende, som derfor måtte tage ind hos borgerne. I Hannibal Sehesteds tid fik en vis Frederik Tömmermand privilegium på at holde herberge; men borgerne klagede dog fremdeles over, at hans sted ikke var tilstrækkeligt for behovet, så at de private fremdeles maatte tage imod rejsende. Dog kan grunden hertil måske være at søge i deres ulyst til at skaffe ham det nødvendige „husværelse", da de vare misfornøjede over de lettelser i toldafgifterne, som vare ham tilståede. Efter Frederik Tømmermands død fik hans enke under 12te September 1660 privilegium på at holde et lignende herberge. For øvrigt var det allerede samtidig med byens anlæg pålagt statholderen at „forordne" herberger i hver af de under Kristiania henlagte havne eller ladesteder, „på det fremmede folk, som på havnerne kommer, med logement, herberge og nödtørft til mad og drikke kan blive forsørget." Et par år efter der forekommer der også en mand, som søgte og fik tilladelse til på Moss at holde „herberg for rejsende folk,

så og holde øl, brød og anden proviant for det gemene folk, som did søger." I Trondhjem forekommer der noget efter midten af det 17de årh. en vis Berent von Kroge, der havde bevilling på at holde værtshus med enkelte begunstigelser. Da hans hus lå indenfor byens port, havde han også udenfor denne en mindre bygning, hvori alle, som kom rejsende om natten, kunde få midlertidigt logis.

Som tidligere bemærket, vedbleve de norske landeveje endnu langt ind i den nyere tid i det væsentlige at befinde sig i den samme primitive forfatning, som de havde gjort hele middelalderen igennem. Fordringerne til en brugbar vej havde i denne lange tid ikke undergået nogen synderlig forandring, og idet al transport længe vedblev at holde sig til de samme produkter, var det også en selvfølge, at der ikke på lange tider ytrede sig nogen trang til at få andre kommunikations-midler. Bønderne bragte således lige godt som før de få varer, de havde at sælge, frem tilbåds eller på hesteryggen, og om der var tungere genstande, som skulde transporteres, var man ganske naturlig henvist til at bringe dem frem på slædeføret. Vinteren var på denne måde meget længe den årstid, da den største færsel foregik. Det var da heller ikke alene handelstrafikken, som belivede vejene; også andre, som havde rejser at foretage, måtte, når det var muligt, helst ønske at kunne udføre dem på denne tid, såfremt det ikke lod sig gøre at rejse tilsøs. Således er det ingen ny formodning, at de biskoper, hvis stifter mest bestode af indlandsdistrikter, i den katolske tid helst valgte vinteren til sine visitatsrejser[1]), og på denne

[1]) P. A. Munch det norske folks historie; (2 hovedafd.) I, 335.

måde visiterede biskop Jens Nilssøn endnu i slutningen af det 16de årh. helst de egentlige fjelddistrikter om vinteren. Han findes således i Januar 1580 helt oppe i Tønsæt, i Februar 1582 på Våge og i Januar 1589 i Telemarken, medens han, når han f. ex. skulde samtidig besøge Numedalen og Telemarken og derved tage over højfjeldet, selvfølgelig helst benyttede sommertiden.

Denne rejsen om vinteren havde imidlertid foruden de betydelige fordele, som den medførte, også enkelte mindre gode sider, navnlig derved, at alle besværlige og farlige punkter, præcipicer o. desl., hvorpå vort land har en sådan rigdom, da bleve så meget farligere. Det sørgelige ry, som fra gammel tid af har stået af sådanne vejstykker, som Vårstien, Rusten, Galderne og Vindhellen, og som for den, der nu ser dem en vakker sommerdag, tiltrods for deres iøjnefaldende besværlighed, kan synes næsten uforklarligt, har netop sin oprindelse fra disse gamle vinterrejser. Var det om sommeren besværligt at komme frem mellem de overhængende klipper, over svage broer, der syntes at måtte knuses under hestens fødder og berede den rejsende en grav i det svimlende dyb, hvorover han befandt sig, og langs de afgrunde, der åbnede sig ved hans side, og hvor han i dybet skimtede elvens frådende bølger, — så blev den samme situation om vinteren ubetinget farlig, når man dertil ovenikøbet skulde vandre på den issvuld, der da hyppig bedækkede vejen og måske netop i størst mængde plejede at lægge sig på de slemmeste steder. Da måtte isbrodderne frem for at spændes under fødderne, og ofte måtte vistnok den rejsende på de mest befærdede landeveje benytte de samme forsigtighedsregler, som nu anvendes ved vandringer over vore isbræer; thi ofte var det de samme farer, som på disse, der truede vandrerne, ofte endnu større. Hvad

biskop Jens Nilssøn i sine optegnelser fra 1589 fortæller om Guldbergkleven i Vinje, at man der måtte vinde slæderne nedover fjeldet med toug, har vist ikke været ét enestående tilfælde; da han dagen efter fortsatte sin rejse, nåede han også sit nattekvarter i mørke på en svare holke, for hvis skyld den bonde, hos hvem han skulde være natten over, endog mødte ham midt på skoven med tyriblus, for at han kunde finde vejen.

Det, som nærmest har givet stødet til, at der omsider indtrådte en — om end foreløbig kun liden — forandring i disse forhold, har neppe været noget andet end det opsving, som landets næringsveje toge i det 17de århundrede. Trælasthandelens og bergverks-driftens storartede udvikling må derved især have været af betydning; thi om end disse næringsvejes produkter fremdeles bedst kunde bringes frem til flødnings-vasdragene eller til udførsels-havnene om vinteren, så foranledigede de dog ved siden deraf så mange rejser, at der snart måtte vågne en mere almindelig trang til at få hensigtsmæssigere veje. Ligeledes blev der efter hvert, som rigets fæstnings-system og militær-væsen udvikledes, trang efter at have brugbare militærveje mellem de forskellige befæstede punkter, hvorpå også styrelsen senere specielt havde sin opmærksomhed henvendt. Den første egn i Norge, som har fået en noget bedre vej, har vistnok været Eker, hvorover der allerede i den første tid efter opdagelsen af Kongsbergs gruber synes at være anlagt en sådan, hvis vedligeholdelse fremkaldte klager fra almuen i Sigdal, som havde fået pålæg om at vedligeholde den største del af denne, medens det nærmeste stykke ved Kongsberg vedligeholdtes af almuen i Hof. Foreløbig har denne vej, som neppe heller har været af den mest udmærkede sort, måske ikke gået længere end fra Kongsberg til Hougsund, hvorfra man kunde

tage nedover elven til Bragernæs, og er først senere gjort kørbar helt frem til dette sted. Den er vistnok den første vej i Norge, om hvilken det allerede ved dens anlæg i 1624 er bestemt, at den skulde bringes i en sådan stand, at den kunde køres [1]), og den åbner af den grund en ny periode i det norske vejvæsens historie. Thi med den var begyndelsen gjort, og siden kunde man fortsætte på den engang betrådte bane. Der begyndte da også fra nu af en stadig fortsat udvikling af vore vejes nybygning, der just ikke dreves med megen raskhed, men dog aldrig blev varig afbrudt, og som om den end ikke i betydning for vort lands materielle udvikling fuldkommen kan sættes ved siden af den, som er foregået og fremdeles foregår i dette århundrede, dog har havt vigtige følger for landets opkomst, som en overgang til et bedre vejvæsen.

Den første administrative foranstaltning, som nu kendes, hvorved der blev gjort skridt til en almindelig forbedring af det hele lands veje er vistnok den forordning af 24de Februar 1636, hvorved det blev befalet, at bønderne overalt i Norge, såvel søndenfjelds, som nordenfjelds skulde „forandre og forbedre" alle alfare veje „til og fra fjeldene og andensteds," i hvilket øjemed, fogder, sorenskrivere og lensmænd skulde udligne og fordele arbejdet imellem vedkommende almue. Som grund til denne forordnings udstedelse angaves den uvillighed, bønderne på flere steder havde vist, når de skulde udføre det lovbefalede vejarbejde. Det var således oprindelig kun tænkt som en indskærpelse af det gamle bud om, at distriktets almue skulde vedligeholde de derigennem førende veje; men gennem de senere påfulgte nye lovbud, som stå i nær forbindelse med denne forordning,

[1]) Norske rigsregistranter, V, S. 390.

fik den dog en større betydning, som en indledning til den nyere lovgivning om vejvæsenet. Måske er det også en ny foranstaltning, at hver gård nu skulde få sit bestemte vejstykke, — en bestemmelse, der, som bekendt, altid senere er bleven stående ved magt. Denne indskærpes også i det næste kongebrev om vejvæsenet, der kendes, det kgl. missive til statholder Hannibal Sehested af 7de Juni 1643[1]). I dette pålagdes det ham, at han skulde lade alle alfare veje i Akershus len, hvor de vejfarende mest plejede at rejse, „*med forderligste jævne og i andre måder forbedre, med udskærelse af sten, sand, grus, bark eller brolæggelse,*“ og så tildele hver bondé et bestemt vejstykke, som han skulde have bragt i fuld stand inden Mikkelsdag om høsten og Korsmesse om våren, såfremt han ikke vilde straffes for sin forsømmelighed.

Denne befaling forudsætter et virkeligt vejarbejde og nøjes ikke med at gentage det gamle bud om kun at holde vejen ryddig. Men den kan dog ikke strax have havt meget omfattende virkninger. Dels skulde dette vejarbejde kun gælde de allerede existerende vejlinjer, dels var befalingen kun given for Akershus len eller en større del af det søndenfjeldske Norge, og dels udbrød der allerede i samme år en krig, som i forening med de påfølgende slette åringer lammede alle administrative foranstaltninger af denne art. Imidlertid var dog nu principet fastslået, og allerede fem år senere findes de samme grundsætninger for vejarbeidets ordning på ny gentagne i en meget udførlig forordning af 24de December 1648, der vistnok skyldes Hannibal Sehesteds initiativ. I denne, der gjaldt for det hele land, forudsattes, at lensherrerne, hver i sit len, skulde sørge for,

1) Paus, forordninger, 794.

at vejene bleve „udskårne“ og, hvor de vare førte gennem moradser, bleve gjorte tørre, og at de opfyldtes med sten, sand, grus, ris, bar eller lignende, ligesom at de stene, der lå i vejbanen, bleve bortfjærnede. Hermed skulde bønderne først efter lensherrens bestemmelse en gang for alle hjælpe til, enten med arbejde eller penge, „efter lovlig pålæg og deling imellem dennem,“ hvorpå de siden skulde få sig tildelt et bestemt vejstykke, som de skulde have i fuldstændig orden „inden St. Mikkelsdags tid om høsten, når jorden er bar indhøstet, og inden Korsmesse om våren, førend plogen sættes i jorden,“ hvis de ikke vilde bøde „og derforuden stande den rejsende til rette for hans rejses forsømmelse, og for hvis skade mand, hest og gods kan tilføjes af vejenes mangel på tilbørlig reparation[1]).“

Den ved denne forordning påbudne almindelige oparbejdelse af alle landeveje har sandsynligvis kun for en ringe del fundet sted, bl. a. fordi heller ikke den følgende tid var synderlig gunstig for foretagender af denne art. Tilstanden i landet var fremdeles lidet tilfredsstillende, og den i 1657 udbrudte ødelæggende krig måtte desuden for flere år stille alt sådant i bero. Dertil kom endnu andre grunde, fornemlig den omstændighed, at tilsynet med det nye vejarbejde var overdraget til de enkelte lensherrer og ikke til centrale embeds-auktoriteter, der kunde gennemføre de nye grundsætninger ved en ensartet fremgangsmåde over det hele land. Først når der var skabt sådanne, kunde der blive tale om en videre udvikling af rigets vejvæsen, og dette skede ikke førend efter suverænitetens indførelse, da administrationens omdannelse også kom vort vejvæsen tilgode. Allerede i 1665 blev der nemlig ansat to general-vejmestere for det hele

---

[1]) Paus, forordninger, 864.

land, af hvilke den ene skulde føre tilsynet med vejene i det nordenfjeldske (deri også indbefattet Bergens stift), den anden i det søndenfjeldske. De to første af disse embedsmænd vare Nicolaus Helvaderus[1]) nordenfjelds og Jens Hauritz søndenfjelds. Den sidste af dem havde allerede i det foregående år af statholderen, Ulrik Frederik Gyldenløve, under 23 September 1664 erholdt foreløbig bestalling som vej-inspektør i Akershus, Tønsberg og underliggende amter, i hvilken det udtrykkelig siges, at det ved den sidste forordning påbudne arbejde på vejene kun for en ubetydelig del var bleven udført, skønt det vilde være meget vigtigt, at „vejene vare i perfektion, så den rejsende ubehindret kunde fremkomme," hvilket var grunden til, at der nu måtte ansættes en særskilt person, „som dermed kunde have in-

---

[1]) I kancelliets arkiv (pakke 3, b) i rigsarkivet findes et af denne under 30 Januar 1665 indgivet forslag om oprettelsen af en egen landmåler-etat i Norge, i lighed med, hvad der fandtes i Sverige, og andre lande, hvorved dennes medlemmer tillige kunde være forstmænd og vejmestere. I den fjerde post af dette forslag omhandlede han *„vejernis reparation,"* at *„broer og landeveje blive gjorte og reparerede, fornemlig di rette landeveje oppe i landet og langs sjøkanten,"* hvortil der efter hans mening udkrævedes *„en landmeders hjælp, som vejene igennem landet kunde fremdeles ved di behørende midler, samt deres longitudines afmæle og afpæle, fjeldene at sprænge og igennembrænde, moratser at lade opfylde med videre, som til sådan verkes anleding og forrettelse fornøden gøres. Når landevejene således var beskikkede, kunde smukke bynderfolk eller andre, som boede på vejene i gode gårder, sættes til gastgebere af landmederen på hver anden eller tredie mil at holde øl og mad fal, samt heste og sadel til leje om sommeren, og slæder om vinteren for den rejsende."* De øvrige punkter i forslaget angå *„jorddeling," „gårde-taxten," „rødnings-inspektion"* og *„holtførster og lasthugstens inkvisition."* — Over hundrede år senere blev der af Peder Anker i 1791 indgivet forslag om oprettelsen af et militært vej-korps i Akershus stift, som dog ikke blev bifaldt. (Kgl. resol. 23 Januar 1793). Senere synes denne plan atter at have været på bane, da der i 1799 indkom et andragende til Anker om ansættelse i dette vej-korps.

spektion," således at vejene kunde komme i den stand, at de kunde befares både med vogne og med heste. I dette øjemed blev det i bestallingen, der tillige er affattet som instruktion for Hauritz, yderligere bestemt, at landevejene, „som ere efter landsloven tvende, nemlig den almindelige vej, som løber landet langs igennem, og så den, der ligger fra fjelds til købstæderne eller havner," skulde have en bredde af 8—12 alen, undtagen, hvor naturhindringer gjorde dette umuligt, idet vejen på sådanne steder kun skulde være så bred, som det var muligt at få den ved at "bortbrænde" stene o. desl. Hvor der var myrer, skulde disse opfyldes med ris, sten eller torv „eller og med stokke-broer belægges, så dis tryggeligere kan fares;" hvor der var så brede elve, at der over dem ikke kunde bygges bro, skulde der forfærdiges pramme eller træflåder af den størrelse, at to eller fire mand ad gangen kunde overføre seks heste med de dertil hørende folk, og indrettede således, at man kunde køre lige ud paa dem, hvorhos inspektøren og distriktets foged skulde ansætte færgemænd, der dag og nat kunde være tilstede for at overføre de rejsende, efter en billig og forsvarlig takst. Ligeledes skulde der, hvor vejene afbrødes af „indløbne fjorde" sørges for transportmidler for de rejsende med deres heste og bagage. Fogderne og skriverne skulde efter inspektørens tilsigelse fordele vejstykkerne mellem gårdene og betegne disse med pæle, hvorpå opsiddernes bomærke og numer var malet, medens udgifterne ved bygning og vedligeholdelse af pramme og broer enten skulde lægges på de afsides, fra alfarvejen liggende bygder og gårde eller også fordeles på det hele sogn. En gang om året skulde inspektøren befare vejene, og hvor disse ikke vare i fuld stand, da lade fogden tiltale de skyldige for at dømmes efter landsloven. Alle landeveje skulde efter inspektørens

foranstaltning opmåles efter tydske mile og af almuen forsynes med milestolper. Som løn skulde inspektøren have 8 ß af hver fuld gård, der skulde opkræves og udbetales til ham af fogderne[1]).

Efter hvad Hauritz selv oplyser i den ansøgning, som han i Juni 1665 indgav for at erholde kongelig bestalling, var det da allerede gået så raskt med vejarbejdet, at man endnu i denne sommer skulde kunne køre med vogne fra Akershus til Kongsberg, Laurvik og flere andre steder, og specielt fremhævede han sin virksomhed for at bygge broer. Imidlertid kan det dog være tvivlsomt, om der i virkeligheden i denne korte tid har været udrettet så meget, og om det forøgede opsyn allerede så tidlig skulde have båret sådanne frugter. Almuen har neppe været særdeles gunstig stemt mod disse nye foranstaltninger, der pådroge dem forøgede udgifter og arbejde, uden at de deraf kunde se nogen fordel;[2]) med indkrævningen af de nye embedsmænds løn har det vist heller ikke gået raskt, og arbejdet har sandsynligvis i almuens vrangvillighed havt at overvinde den største hindring, som mødte det. Også mangelen på tilstrækkelige lovbestemmelser må herved have havt nogen virkning, idet man kun havde de forældede bud i den almindelige lovbog på den ene og de nye forordninger på den anden side, som kunde være vanskelige nok at bringe i overensstemmelse med

---

[1]) Findes i original i rigsarkivet (kancelliindlæg for 1665.)

[2]) Denne almuens ulyst til at bære de med vejarbejdet forbundne byrder vedblev længe at vise sig og kom imod slutningen af det 18de årh. temmelig stærkt tilsyne i det af veje meget gennemskårne Akershus amt. I Ejdsvold var således i 1791 almuen 338 mand stærk, tilsagt til vejarbejde, men gik igen uden videre sin vej, — som det hed, fordi ingen rodemester vilde begynde først!

hinanden, skønt de sidste påberåbte sig de første. General-vej-mesternes embede blev under disse forhold heller ikke af lang varighed, idet det allerede ophævedes ved et reskript af 31 Marts 1670. Vej-lovgivningen vedblev også fremdeles at støtte sig til de gamle bestemmelser, idet Kristian V's norske lov så godt som ikke berørte denne genstand, og selv en under denne konge udarbejdet, (men aldrig endelig udfærdiget) forordning om skyds- og vejvæsen gik i den henseende ikke videre end til at gentage de ældre lovbud. En af vice-statholder Just Høeg under 10 April 1684 udstedt forordning om vejvæsenet i Akershus stift, der senere fik kgl. bekræftelse ved reskript af 7 Oktober 1740, går, hvor den taler om „lovens tilhold“ uden videre ud fra, at dette er de bestemmelser, som vare givne i de gamle norske love og senest gentagne i Kristian IV's lov, f. ex. at de alfare veje skulde have en brede af otte alen.

Alt var således bragt tilbage til den gamle tilstand, idet nu tilsynet med vejenes vedligeholdelse atter må være overdraget til de lokale auktoriteter, hvis opsyn vistnok var meget slapt. Det varede da heller ikke længe, inden der på ny viste sig trang til at lægge vej-væsenets bestyrelse i centrale myndigheders hånd, hvorfor general-vej-mesternes embede atter oprettedes ved et reskript af 27 Marts 1674, således at der på samme måde, som før skulde ansættes en for det nordenfjeldske og en for det søndenfjeldske, der skulde lønnes ved en dertil pålagt „vejmester-told.“ Fra den tid af havde man i en lang række af år stadig general-vej-mestere, ialfald i det søndenfjeldske, medens der i det nordenfjeldske til forskellige tider ingen sådan embedsmand var, i hvilket tilfælde vejenes vedligeholdelse der altid overdroges til amtmændene og fogderne. Dette skede således allerede efter den første nordenfjeldske general-vej-mesters

død, idet embedet henstod ubesat fra omkring 1685 til 1700, da en ny atter udnævntes under 30 Oktober (Peter Dreyer). Han skulde føre opsyn med veje, broer og gæstgiversteder, rigtig afdele milene og vedligeholde broer og veje „landet til zirat og den rejsende til bekvemmelighed,“ et udtryk, som også forekommer i senere bestallinger. Ved en kgl. resolution af 9 Januar 1742, der var foranlediget ved den fra mange kanter udtalte misfornøjelse over general-vej-mesterne, blev det bestemt, at disse embeder skulde nedlægges, såsnart deres daværende indehavere afgik ved døden. Da derefter den nordenfjeldske general-vejmester (Lützow) døde, blev også virkelig hans embede inddraget, og dets forretninger tilligemed vejmester-tolden henlagte til fogder og lensmænd. Endel år senere afgik også den søndenfjeldske general-vejmester, Thaulow ved døden, og hans embede blev derved i nogen tid stående ledigt, idet dets forretninger ligesom nordenfjelds bleve besørgede ved fogderne. Dog blev der allerede under 6 Febr. 1761 udnævnt en ny (kammerherre Henrik Vilhelm von Tillisch.) Efter hans død besørgedes vejmester-forretningerne atter i nogen tid ved fogderne, indtil kaptejn G. A. Krohg under 18 Maj 1767 blev konstitueret som vejmester søndenfjelds, med den halve del af vejmester-tolden som løn og med udsigt til, hvis han viste sig dygtig i dette embede, at blive beskikket som general-vejmester søndenfjelds. Kort tid efter, ved et reskript af 22 Januar 1768 blev derhos dennes broder, kaptejn N. F. Krohg på samme måde konstitueret som vejmester nordenfjelds med lignende udsigt til fast ansættelse som general-vejmester og med 600 rdl. af vejmester-tolden i årlig løn.

I 1786 blev der oprettet et nyt general-vejmester-embede, idet da tilsynet med vejene i Kristianssands stift udskiltes fra det øvrige søndenfjeldske og henlagdes til et særskilt

general-vejmester-embede ved reskript af 17 Marts 1786, medens ved et senere reskript af 1 Juni 1787 også Bergens stift blev udskilt fra det øvrige nordenfjeldske, så at der i det hele var fire general-vejmestere, en for hvert stift. Ved siden af disse blev i 1789 general-krigs-kommissær Peder Anker på Bogstad udnævnt til general-vej-intendant for Akershus stift. For ham blev der under 15 April 1791 udfærdiget en instrution, hvorhos der ved reskript af 8 Marts 1793 udnævntes en særskilt vejmester for det såkaldte nordre distrikt af dette stift, der bestod af de to grevskaber, Bratsbergs, Buskeruds og Kristians amter. Hertil kom der endnu en Anker underordnet vej-adjutant.[1]) Den samlede vejstyrelse besørgede således ved slutningen af det attende århundrede af en general-vej-intendant, en general-vejmester og en vejmester i Akershus stift, samt en general-vejmester i hvert af de tre øvrige stifter. Denne ordning vedvarede kun til 22 August 1800, da general-vej-intendantens embede ophævedes;[2]) derhos blev der ved reskript af 6 Marts 1802 ansat to vejmestere i Throndhjems stift i stedet for den tidligere general-vejmester, hvorefter i 1809 det sydlige vejmester-distrikt atter deltes i to, af hvilke det ene indbefattede Søndre Trondhjems, det andet Romsdals amt.

De general-vejmesterne påhvilende forretninger vare, som det sees af deres bestallinger, på en gang at tilse byg-

---

[1]) Under 10de Marts 1790 blev studiosus Svend Blix beskikket til vej-adjutant for Ankers embedstid med 200 rdl. i løn. Nogen bestalling blev ikke udfærdiget.

[2]) Ved kgl. resolution af 6 Novbr. 1801 blev dog den tidligere intendant, Peder Anker bemyndiget til at forestå anlægget af en vej fra Bamle til Kristiansands og Bergens stifter med samme auktoritet, som en general-vej-intendant.

ningen af nye hovedveje[1]) og vedligeholdelsen af de allerede færdiggjorte, altså i det væsentlige overensstemmende med, hvad der allerede var udtalt i Hauritz's første bestalling af 1664. Med størst udførlighed omtales dette måske i den for Tillisch i 1761 udstedte bestalling (trykt i Budstikken, III, 797 flg.) som derfor også påberåbtes i følgende bestallinger. Ved siden af opsynet med landevejene vare derhos som oftest også købstædernes gader og veje henlagte under dem. Mindre klart synes forholdet mellem general-vejmesterne og amtmænd og fogder at have været. I Stavanger amt vare de sidste, sålænge der kun var én general-vejmester for hele det søndenfjeldske, i følge reskript af 30 September 1707 dennes mellemmænd med almuen og oppebare i den egenskab halvdelen af vejmester-tolden, når general-vejmesteren ikke selv kunde besøge distriktet. Ved reskript af 30 Septbr. 1710 fik også fogderne i Akershus stift pålæg om at bistå general-vejmesteren med vej-arbejdets fordeling og udførelse. Hvad amtmændene angik, da var det disse pålagt ved instruks af 7 Febr. 1685, § 17, at have tilsyn med distriktets veje, broer og dæmninger, samt sørge for, at disse sattes istand og vedligeholdtes af almuen. På grund heraf blev der i 1732 tvist mellem stiftamtmanden i Bergen og general-vejmester Lützow, idet den sidste ikke vilde modtage befalinger af den første, da han i henhold til sin egen instruks mente at være uafhængig af ham. Forholdet blev da ved reskript af 1 August 1732 ordnet således, at de ikke direkte fik noget med hinanden at gøre, men skulde henvende sig til statholderen, for at denne kunde træffe videre foranstaltning, når den ene af parterne havde

[1]) Herved forstødes *„de reale kongs- og fæstningsveje samt postvejene i landet; men bygdevejene besørger almuen selv under fogdernes opsyn efter gammel sædvane.“* Norske samlinger (8vo), I, 566.

noget at erindre om. Dog var ikke dermed al anledning til tvist mellem disse embedsmænd afskåret, som det viser sig af et reskript af 23 Novbr. 1773, der var udstedt i anledning af en kollision mellem general-vejmesteren nordenfjelds og amtmanden i Nordre Bergenhus amt ved opførelsen af en bro i Lærdal. Det indbyrdes forhold må vistnok i almindelighed have været således, at amtmændene have været general-vejmesternes sideordnede, som kun have havt med at påtale misligheder ved vejenes vedligeholdelse, men uden ret til at istandsætte disse på egen hånd, medmindre der or øjeblikket ingen general-vejmester var ansat. I et endnu mere uklart forhold til vejvæsenet stode de med amtmændene for øvrigt ligestillede lensgrever, som inden sine len ligeledes førte tilsyn med vejenes bygning og bestyrelse, hvilke de besørgede ved egne vejmestre. Under 30 Juli 1684 blev der således af greven af Jarlsberg udstedt bestalling[1]) for „*kondukter Jakob Larssen, boende på Horten, at være vejmester udi grevskabet og have flittig omsorg, at altid holdes gode veje overalt udi grevskabet, in specie fra Horten til Jarlsberg, fra Tønsberg til Tassebæk, item den store landevej fra Tønsberg til Strømsø, så og alle veje, som de øvre prestegæld haver til deres ladepladser, desligeste den vej, som falder over Hanekleven, nok alle tværvejene imellem prestegældene, som tingrejserne falder, tillige med broerne af almuen udi hvert distrikt vorder vel vedligeholdt og det ufærdige straks forfærdiges.*“ Efter grevskabernes oprettelse have disse således formodentlig ialfald i nogen tid været aldeles undtagne fra general-vejmesternes myndighed. I Jarlsberg skulle vejene, der op-

---

[1]) Indtaget i grevskabets ældste retsprotokol (sign. A, 1) i rigsarkivet.

rindelig ikke vare af den bedste sort, være blevne meget forbedrede ved midten af forrige århundrede. Da general-vej-intendantens embede oprettedes, blev det under 26 Decbr. 1789 bestemt af kancelliet, at Jarlsbergs vejvæsen skulde henhøre under ham, hvilket vakte grevens misfornøjelse, da han påstod, at vejbestyrelsen inden grevskabet, såvel som retten til at beskikke vejmester tilkom ham. Det blev imidlertid atter ved en kgl. resolution af 1 Oktober 1790 bestemt, at det skulde have sit forblivende ved kancelliets bestemmelse. Det oplystes også, at general-vejmester Krohg havde ført tilsyn med grevskabets veje, hvilket dog også kun kan have været efter en privat aftale mellem ham og greven. Ved en kgl. resolution af 19 Juli 1793 blev det endvidere på ny bestemt, at grevskabet med hensyn til den specielle bestyrelse af vejvæsenet skulde henligge under general-vej-intendanten, og at den af greven ansatte vejmester, Karl Hals, skulde nyde 50 rdl. pension af vejtolden i grevskabet, medens denne for øvrigt skulde tilfalde den almindelige vejkasse.

Hvad general-vej-intendantens embede angår, da vare de til dette henlagte forretninger oprindelig ikke meget forskellige fra general-vej-mesternes, nemlig (efter instruktionen af 15 April 1791) væsentlig at føre tilsyn med anlæg af nye og vedligeholdelsen af gamle veje. Dog synes det, som om det første har været betragtet, som hans væsentligste opgave; når han fandt, at der var trang til nye veje, skulde han og vedkommende distrikts amtmand træde sammen for at overlægge det fornødne og derved høre almuens mening, „*for at fornemme, hvad samme måtte have at indvende.*“ Efter forretningens afslutning skulde en plan for anlægget tillige med en beregning over de dermed forbundne udgifter indsendes til kancelliet, og når så dette havde bifaldt disse,

skulde iværksættelsen ske gennem general-vej-intendanten [1]). Ligeledes skulde denne særlig have sin opmærksomhed henvendt paa vedligeholdelsen af broer og opførelsen af nye sådanne. Som hans undermænd betragtedes de af ham ansatte vej-inspektører, samt lensmænd og rodemestere. General-vej-mesteren synes derimod baade at have skullet foretage de regelmæssige befaringer af de færdige veje og under general-vej-intendanten føre tilsyn med nybygninger.

I dette forhold indtrådte der imidlertid allerede i 1793 en betydelig forandring ved ansættelsen af en ny vej-mester for Akershus stift, idet da „*den specielle bestyrelse*" af stiftets vejvæsen henlagdes til denne og general-vej-mesteren, medens general-vej-intendanten kun beholdt „*den almindelige bestyrelse*," hvorved formodentlig nærmest har været forstået overbestyrelsen af de nye vejanlæg. Efter ophævelsen af dette embede ere sandsynligvis alle dertil henlagte forretninger atter gåede over til general-vej-mesteren. For øvrigt er det meget vanskeligt at trække bestemte grænser for området af disse embedsmænds myndighed, og de selv vare ikke heller ganske på det rene med, hvor vidt det strakte sig. Under 8 Septbr. 1793 indgav således general-vejmesteren i Kristiansands stift, kaptejn Rummelhoff et andragende til kancelliet om, at der måtte blive afgivet en nærmere bestemmelse om, med hvilke veje general-vejmesteren skulde føre tilsyn. Man vilde der, at han skulde have opsigt med alle veje, og mente, at bygdevejene skulde være ligeså vig-

---

[1]) En sådan forretning blev bl. a. afholdt, da Anker under 31 Oktbr. 1789 havde foreslået at lægge den Bergenske hovedvej over Sørkedalen, Bogstad og Stubdal, i stedet for som tidligere over Krokskoven; men resultatet blev, at den gamle vejlinje blev foretrukken. For Anker, hvis ejendomme netop for en væsentlig del lå langs den nye vejlinje, havde denne, om den var kommen istand, vistnok været meget fordelagtig.

tige, som alle andre. Uden at ville bestride disse vejes store nytte, kunde han dog ikke tro andet, end at enhver retsindig mand måtte tilstå, at de ikke kunde sammenlignes med post- og kongevejene, *„da der vist ikke rejser en embedsmand på bygdevejene tilfjelds imod 100 på postvejen.“* En enkelt mand kunde desuden ikke overkomme alt dette; når hver lensmand otte dage om året vilde føre opsigt over bygdevejene, måtte disse kunne drives op til tålelig gode rideveje *„og mere bør og kan ikke fordres i et land, hvor naturen er så vanskelig, som dette.“*[1])

I de første hundrede år efter de første general-vejmesteres udnævnelse synes disse embedsmænds virksomhed mest at have været rettet på en sukcessiv oparbejdelse af de allerede existerende ældre vejlinjer, med bygning af mere hensigtsmæssige broer. En almindelig nybygning synes ikke at have fundet sted, uagtet dette oprindelig var forudsat, hvorimod der allerede under Kristian V foregik en fuldstændig opmåling af vejene i det søndenfjeldske efter mile på 17,600 danske alen, hvorved der opsattes de store og smukke milestolper af huggen sten med kongens og statholderens navnesiffer, hvoraf endnu hist og her enkelte kunne sees, f. ex. en i Jukamklevene og, såvidt erindres, en længere oppe i

---

¹) I anledning af en fra lensmændene i Nedenæs indkommen ansøgning om at fritages for vej-opsynet (hvorover kancelliet under 12 Oktober 1793 forlangte Ankers erklæring), udtalte general vejmester L. Ingier i en skrivelse til Anker i begyndelsen af 1794, at det var nødvendigt at have en speciel opsynsmand over vejene i hvert sogn; at afgive en bestemmelse for, hvilke veje der skulde henhøre under general-vejmesteren, og hvilke ikke, vilde være meget vanskeligt, navnlig i Akershus stift, hvor nogle amter toge sig af vejene, andre ikke. Bygdevejene vare ligeså nødvendige for almuen, som kongevejene for den rejsende; hovedtilsynet med disse veje måtte besörges af general-vej-intendanten eller amtmanden, det specielle derimod af lensmændene.

Valdres på vejen mellem Skogstad og Nystuen.[1]) I det nordenfjeldske blev der i anledning af Fredrik IV's besøg opsat stolper både for hver mil og for hver fjerding. Alt vejarbeide besørgedes oprindelig udelukkende af almuen og væsentlig ved arbejde in natura, i overensstemmelse med den gamle lovgivning. Der blev på denne måde vistnok udrettet en del; men i det hele taget gjorde dog forbedringen af vejene kun langsomme fremskridt. Da Kristian V besøgte Norge i 1685, foregik den største del af hans rejse over land til hest, og vogn benyttedes kun på strækningen mellem Kongsvinger og Elverum, skønt det i den håndskrevne beskrivelse over denne konges rejse siges, at også vejen mellem Laurvik og Tønsberg, der formodentlig i sin tid var sat i god stand af Hauritz, og vejen mellem Akershus og Bragernæs var fremkommelig med vogne. Hvorledes det ellers var at rejse her i landet på den tid, kan sees af, hvad der i denne rejsebeskrivelse fortælles om vejen mellem Hullet (Kongsvold) og Drivstuen: „*Derpå følger et forfærdeligt og meget højt og stejlt bjerg, hvor man af siden af oprider, havende på den ene hånd dette forfærdelige fjeld og på den anden side aldeles intet uden at se neder af en præcipice, ligesom udi afgrunden, og er denne vej, som således på kanten langs op ad bjerget er indhuggen, så smal, at neppe en hest uden fare kan passere den anden, så at om man med hesten kom til at falde og udenfor denne smale vej, som lettelig ved uagtsomhed sig kunde tildrage, måtte komme, ganske ingen menneskelig redning skulde være; ti aldeles ingen hold eller noget er, hvor man sig kunde arrestere, mens fik at falde neder udi elven. Når man denne højde opkommen er, får man*

[1]) Stiftsstøtten på Filefjeld er opsat efter 1796.

på samme måde neder igen, og så kontinuerligen, indtil man kommer til Drivstuen, ej andet end en klev op og en anden neder, som varede så nær halvanden mil, hvor man næsten 6 timer måtte tilbringe at passere, og er det somme steder så stejl at ride, at hesten får at sætte sig på rumpen og glide neder, og når man skal opad igen, at rytteren får at stå af, ellers hesten ej vel med hannem kan opgå, og ihvorvel at næsten den største del af sviten mangfoldige gange af hestene måtte afstå og sig tilfods det bedste, de kunde, som og hel besværlig var, forthjælpe, så blev hans kgl. majestæt dog denne ganske, onde og farlige vej stedse på hesten siddende og agtede hverken præcipicer eller andet, mens red så stille fort, som det på jævn vej kunde være.“ Dette var i Juni 1685. Da Frederik IV var i Norge 1704, var forholdene allerede noget forbedrede, idet han da endog benyttede kariol i Drivdalen, skønt han rigtignok ikke turde sidde i udover Vårstien, hvor derimod hans fader havde redet. I 1704 var også kystvejen gennem den østlige del af Kristiansands stift passabel på enkelte steder for køretøjer, medens der i Stavanger amt mellem Ekersund og Stavanger var yderst slet. Fra Stavanger til Trondhjem synes der overhovedet ikke at have været noget farbart vejsty ke, idet man her overalt for tilsøs, med undtagelse af stykket fra Surendalen til Orkedalsøren og stykket forbi Stat, hvilket sidste man kunde undgå ved at tage over Mansejdet, hvor derfor også den meste færsel fra gammel tid af foregik. Af hovedvejene synes vejen gennem Valdres at have været mindre tilfredsstillende, idet der her først meget sent fandtes nogen oparbejdet vej ved overgangen over Filefjeld, som måtte passeres til fods eller på hesteryggen; om vinteren bleve endog de rejsende trukne over af mennesker på kælker.

Mere udførlige oplysninger om vejenes tilstand haves i de beretninger fra general-vejmesterne for Kristiansands, Bergens og Throndhjems stifter, som ere trykte i Norske samlinger I, 564—576, og som ere forfattede efter kongelig ordre i 1739 og 1740. Det fremgår af disse, at vejvæsenet i Kristiansands stift på de fleste steder på den tid hun har været lidet tilfredsstillende, idet general-vejmesteren endog her for det meste fandt det mindre hensigtsmæssigt at strække sig videre end til at arbejde for istandbringelsen af gode rideveje. Med hensyn til vejenes inddeling efter mile og indretning af vejstykker, da var *„det meste“* gjort; derimod var der, efter hvad han oplyste, fremkommet klager over vejene fra folk, som passerede dem om våren, forinden arbejdet på dem var begyndt. Men dette, at vejene da vare i en dårlig forfatning, skrev sig derfra, at man for ikke at besvære almuen altfor meget ikke plejede at opbyde den til *„vejrødning,“* førend plogen var lagt, hvortil imidlertid de, som rejste, ikke vilde tage hensyn. Dertil kom dog endnu det, som general-vejmesteren indrømmede, at almuen for sit vedkommende var meget uvillig, og at lensmænd og rodemestere, som dog skulde være *„de vittigste og bedste af den stand,“* ofte viste sig efterladne. I en betænkning, som stiftamtmanden i Kristiansand i anledning af denne indberetning afgav, oplyste han nærmere, at der i Ryfylke overhovedet ikke gaves nogen kørevej, men at man fra Stavanger af kunde køre 6 mile østover, medens der videre på de $4^3/_4$ mile til Sireåen ikke var tale om andet end at ride. I Lister og Mandals amt var det på postvejen kun muligt at komme frem til hest, ligesom der kun på et par ganske korte stykker var adgang til at anlægge en kariolvej. Fra Kristiansand til Arendal, hvor man regnede afstanden for at være 8 mile, gik der endelig en ridevej, som på sine

steder var fremkommelig med kariol. Tilstanden synes således på disse kanter at have været på det nærmeste uforandret, som den var i 1704.

Efter indberetningen for Bergens stift, der er forfattet af stiftamtmanden, vare forholdene dersteds sådanne, at man neppe på noget sted kunde komme frem en halv fjerding i vogn, hvorfor der heller ikke der gaves nogen „*såkaldede kongs- eller almindelige fareveje.*“ Da det alligevel på enkelte steder var nødvendigt at fare overland, over fjelde eller over ejd, havde man her indrettet nogle passable stier og opført broer over elvene, hvilket da vedligeholdtes af almuen, som desforuden havde at betale den sædvanlige vejmester-told. Da man derhos så godt som aldrig så general-vejmesteren i stiftet, og fogderne gjorde alt hans arbejde ved vejenes vedligeholdelse, var det der allerbedst, om hans emhede blev ophævet, da det uden savn kunde undværes.

I Trondhjems stift skulde hovedvejene fra Dovrefjeld og fra Surendalsøren, samt over de ejd, over hvilken man for på vejen sydover, lige til Mansejdet, være otte alen bred, hvor det lod sig gøre, medens vejene nordenfor Trondhjem, ligesom i Bergens Stift vejen fra Bolstadøren til Maristuen på Filefjeld, ikke skulde have större bredde end 3 a 4 alen. Også her klagede general-vejmesteren over almuens ulyst til at deltage i vejarbejdet, som end mere forøgedes ved det medhold, bønderne kunde gøre regning på at finde hos alle andre funktionærer lige fra lensmanden af og op til amtmanden. Derhos førte han anke over den almindelige mangel på imødekommen, idet alle kun syntes at have det ene mål for øje, at komme general-vejmesteren tillivs og gøre sit for, at dette embede kunde blive ophævet. Såsnart der var det mindste at klage over, skriver han:

„da tales straks om vejene en général og råbes det korsfæste over general-vejmesteren, såvel i de store gæstebuder, assembléer og klubber, som i olkipperne, og tykkes sig den den bedste orator at være, som bedst kan påfinde de elokventeste ord at gennemhegle general-vejmesteren og fælde dom over ham for at få den bestilling ophævet og delt imellem fogderne, som gærne vil have lønnen." Således var det på den tid at være general-vejmester, og at skildringen i sine hovedtræk er korrekt, synes neppe at kunne drages i tvivl, idet den almindelig udbredte uvilje mod dette embede og de intriger, som fra flere hold dreves imod dets daværende indehaver i det nordenfjeldske, sandsynligvis have havt adskillig indflydelse på den kort efter — ved den ovenfor omtalte resolution af 9 Januar 1742 — fattede beslutning om embedets ophævelse.

For Akershus stift kendes ingen sådan beretning fra den der ansatte general-vejmester; men der er ingen grund til at antage, at tilstanden i denne henseende skulde været bedre der end i de tre andre stifter. Det vides derhos med bestemthed, at omkring selve Kristiania vare vejene endnu i 1740 i en meget tarvelig tilstand, idet bestemmelserne i den ovenfor omtalte forordning af 1684 nok aldrig ere blevne gennemførte. Denne var meget detaljeret og fastsatte nøjagtig de forskellige distrikters vejstykker; vejene skulde overalt bygges noget højere end det omliggende land og på begge sider forsynes med grøfter, der vare halvanden alen brede og en alen dybe. De veje, som deri omhandledes, vare vejen til Romerike over Gelleråsen, vejen til Follo, vejen til Asker over Lysaker bro og vejen til Hadeland over Bjøråsen. Alle disse befandt sig imidlertid endnu i 1740 i en meget slet forfatning, hvilket var grunden til, at man da opfriskede den ældre forordning, som den eneste

hensigtsmæssige, man kendte. I 1766 skal der på Hedemarken have været god vej, medens man over Morskoven ikke kunde køre, vanskelig nok ride. I Gudbrandsdalen omtales samtidig Kringen, som det værste punkt, idet vejen her var så smal, at den neppe kunde passeres med kariol. Nordenfor Dovre var i 1766 Vårstien det værste vejstykke, der blot med vanskelighed kunde køres; på flere steder for øvrigt var det på grund af vejbanens smalhed ikke muligt for to karioler at passere hinanden. Ligeledes hændte det ofte, at grundejerne tillode sig at omlægge vejen, hvor den gik over dyrket mark, — åbenbart en reminiscens fra de middelalderske love.

Først efter midten af det 18de århundrede blev der med kraft og energi drevet på en systematisk ombygning af alle rigets veje. Fortjenesten herfor tilkommer især to mænd general-vejmester Nikolai Frederik Krohg i det nordenfjeldske og general-vej-intendant Peder Anker i det søndenfjeldske, samt tildels den førstes broder, den søndenfjeldske general-vejmester Georg Anton Krohg. Disse skabte det norske vejsystem; deres udholdenhed og iver lykkedes det at gennemføre den opgave, med hvis løsning man hidtil i omtrent hundrede år hevde været sysselsat uden at nå længere end til famlende forsøg. Under deres ledelse påbegyndtes der nu en række storartede anlæg, tildels endog af ganske nye vejlinjer, hvilket sidste forhen aldrig var seet. Kun en eneste gang vides der i den foregående tid at være fremkommet et forslag til bygningen af en ganske ny vej, nemlig den plan for et vejanlæg fra Telemarken over Røldal til Åkrefjorden, som i 1704 var udkastet af I. C. Ernst, og som nu haves trykt i Turistforeningens årbog for 1874. Dette, der i sig selv var noget vildt, fremkaldte rigtignok et kgl. reskript af 16 Februar 1704 om, at vicestatholderen

derover skulde afgive sin betænkning; men det kan være tvivlsomt, om en sådan er fremkommen, og ialfald kom der intet resultat ud deraf. Anderledes var det derimod med de foretagender, som bleve sat igang af N. F. Krohg og Anker, idet disse så godt som alle bleve fuldførte. De fortjenester, som begge derigennem have indlagt sig af fædrelandet, forøges end mere ved den uegennyttighed, hvormed de virkede[1]).

Ved Ankers og Krohgs forenede bestræbelser blev den store trondhjemske hovedvej nu sat i fuldkommen brugbar stand,[2]) således at allerede ved kronprins Fredriks besøg i Norge i 1788 vejen nordenfor fjeldet var aldeles upåklagelig. I syd for Dovre var det fornemlig Ankers opgave at omlægge vejen gennem Sel, der var aldeles ødelagt ved den store flom i 1789. De veje, som Anker for øvrigt byggede, vare i det væsentlige vejen fra Kristiania og sydover, (hvorved der især var et vanskeligt arbejde ved Angerkleven ved Holmestrand, hvilket fuldførtes i årene 1790—1793), vejen på Mjøsens østside, den Bergenske hovedvej gennem Valdres, hvor der før kun havde været en ridevej over fjeldet, vejen over Krokskoven, vejen over Hakedalen (og Bjøråsen) og vejen gennem Smålenene. Disse vejanlæg udførtes i det søndenfjeldske for en stor del ved dertil kommanderede gevorbne soldater, i det nordenfjeldske derimod alene eller ialfald for en væsentlig del ved almuens arbejde, og bleve, forsåvidt de ikke vare færdige, forinden Anker i

---

[1]) For Krohgs vedkommende kan henvises til B. Moes Tidsskrift for norsk personalhistorie, II, 253—264, for Ankers til Budstikken, III, 797 flg.

[2]) Endnu i 1798 fandt dog Anker ved sin vejbefaring, at „Rusten i Våge sogn" var yderst farlig for de rejseude.

1800 fratrådte, også efter denne tid fortsatte med den samme kraft, ligesom Anker selv fremdeles førte tilsyn med arbejdet på vejen langs kysten og på den Bergenske kongevej, samt i 1810 foreslog anlægget af en vej fra Numedalen til Hardanger, hvor han selv havde foretaget en rejse over fjeldet[1]). Selv i 1814 blev der tildels ved soldater arbejdet

[1]) Allerede i 1801 havde Anker påtænkt anlægget af en aldeles sammenhængende landevej mellem Bergen og Kristiania. I en skrivelse i denne anledning, dateret Bergen 26 Decbr. 1801, berørte oberstløjtnant von Hammer de store hindringer, som vilde stille sig i vejen for udførelsen af et sådant foretagende, mellem hvilke han fornemlig fremhævede „de øde Fjeldstrækninger og brutale Situationer med præcipice Bjerge, hvormed Bergens Stift, mere end som det øvrige Norge er begavet.“ Der var også på samme tid tale om anlæg af en vej til Bergen gennem Ål i Hallingdalen. I en skrivelse, dat Bergen 30 Decbr. 1801 fra oberstløjtn. von Thodal til Hammer omtales muligheden af at lægge en sådan sammenhængende vej fra Bergen ved først at følge den almindelige postvej til Bratland i Langedalen „og derfra Vossernes Vej med deres Fædrifter igjennem Aandelandsdalen over Guld- eller Gulefjeldet, Trengerejde og til Bergsdalen,“ hvorfra man enten kunde følge den almindelige driftevej til Bolstadøren eller også tage op fra Hatlestad i Bergsdalen over Træen og Ukvitne til Skjeld eller Liland ved Vangsvandets vestre ende, hvor man atter kom på postvejen. Videre måtte det undersøges, om der ikke fra et sted mellem Gudvangen og Ophejmsvandet kunde lægges en vej over til Brekke eller Frethejm i Aurland og derpå fra andre gårde i dette prestegæld over til Lejrdal, hvorfra man kunde følge postvejen. Derefter fortsætter Thodal: „Endnu falder mig en Fjeldpassage ind, som jeg dog ikke vover at anføre, som udførlig, nemlig Kong Sverres Vej over Sverrestien igjennem Rundalen til Hallingdal. — — Det er bekjendt, at fra Vossevangen af er en almindelig Vej til det yderste i Rundalen. Herom haver man gjort mig følgende Beretning; at fra denne yderste Bygde eller Almindingen i Rundalen er foruden en Fjeldvej til Gaarden Brekke i Aurland (regnes for 3) og til Ose i Hardanger (for 2 Mile) endnu en Vej af 10 til 12 Miles Strækning til Strandlien i Hallingdal. Efter en anden Beretning gaar Vejen fra Klejven, en Plads yderst i Rundalen. til Uresvasbotn i Hallingdal (regnet til 9 Fjeldmile), som om Sommeren ikkuns lader sig passere til Hest, men ikke af Fodgjængere formedelst mange i

på vejene, og efter foreningen var Karl Johan meget ivrig for at tilvejebringe flere nye veje mellem begge riger, af hvilke også flere bleve udførte. Allerede i 1804 var den Bergenske hovedvej samt vejen over Krokskoven i brugbar stand. Den sidste blev da lagt der, hvor den såkaldte „gamle vej" fremdeles går, medens man tidligere rejste noget længere nord og over den såkaldte Nordklev kom ned til Stensfjorden[1]).

I 1814 havde Norge således i alt væsentligt fået det net af veje, som det senere har havt, indtil de seneste nybygninger toge sin begyndelse. Skønt de ikke nu længere kunne ansees for hensigtsmæssige, betegnede de dog i sin tid et overordentligt fremskridt, og de mænd, som ledede disse foretagender, fortjene derfor i fuldeste mål efterslægtens erkendtlighed for, hvad de have virket. Gennem deres personlige opofrelser og gennem anvendelsen af soldater efter en større målestok, lykkedes det også at fuldende disse betydelige anlæg på en — ialfald direkte — lidet trykkende måde og uden synderlig følelige udgifter. De største omkostninger forårsagedes ved opførelsen af broerne, af hvilke der i de sidste år af det 18de og de første af det 19de byggedes et temmelig stort antal; udgifterne til disse, ligesom til de store fjeldveje bleve i almindelighed reparterede på

i dette Strøg beliggende Vandfald; at fra Urevasbotn til Bygdegaardene i Hallingdal regnes en Mil, og at Vejen fra Rundalen hertil kan om Vinteren paa Ski aflægges i en Dag." Fremdeles foreslog Thodal, at man skulde anstille undersøgelser om fjeldvejene fra Stryen over Kamperhamrene, samt fra Ejdfjord og Røldal til Numedal og Thelemarken (Originalen findes mellem general-vej-intendantens papirer i rigsarkivet.)

[1]) I 1789 og følgende år byggedes, fornemlig ved amtmand Scheels og den Stavangerske købmand Kjellands bestræbelser en vej over Jæderen. Almuen viste sig ved denne lejlighed meget opsætsig. (General-vej-intendantens papirer for 1803—1804 i rigsarkivet.)

stiftet. Almuen vedblev også meget længe at yde personligt arbejde ikke alene ved vejenes vedligeholdelse, men også ved deres anlæg. De udgifter, som for øvrigt foranledigedes, bleve forskudte af statskassen, mod senere at udlignes på vedkommende distrikter, hvis vejkasser skulde bære omkostningerne[1]). Disse ere således også på en måde opståede af sig selv, kun som en følge af udviklingen, uden noget bestemt lovbud. I det hele vedblev også lovgivningen om vejvæsenet at befinde sig på det samme primitive standpunkt, som tidligere, og man savnede endog en samling af alle derom udfærdigede bestemmelser, uagtet foged Thaarup allerede i 1794 havde ansøgt om, at en sådan måtte blive foranstaltet. Ligeledes vare mange af de bestemmelser, som vare udkomne, kun gældende for et enkelt distrikt, men ikke for andre, hvorfor lovgivningen også som en følge deraf manglede enhed. Mærkelig nok have enkelte af disse samme mangler også senere klæbet ved den måde, hvorpå man har ordnet vejvæsenet, således at man fremdeles savner tilfredsstillende bestemmelser for vigtige dele af denne i vort land betydningsfulde administrationsgren og navnlig mangler en centraliseret bestyrelse af det en gang færdige vejnet.

[1]) I 1799 foreslog Anker da der var tale om at lægge vej fra Kongsberg til Skien over Luksefjeld, „at udgifterne til denne vejs istandsættelse kunde udredes af Kongsberg kirkes indtægter". Imidlertid blev dog dette andragende afslået ved en kancelliskrivelse af 16 Marts 1799 i henhold til de af biskopen og kirkeinspektionen afgivne erklæringer. Tildels erholdt også vejarbejderne en midlertidig understøttelse af statskassen.

OM TALLETS ROLLE I GAMMEL TID

AF J. C. KROGH

I sin De bello Gallico IV. 1. siger Cæsar blandt Andet om det germanske Folk Sueverne: Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt.

P. A. Munch har i Anledning af dette Sted ytret, at dette meget omtalte Sted umulig kan sigte til andet end Folkets Inddeling i de saakaldte Hundreder, hvilken Benævnelse Cæsar eller hans Hjemmelsmand meget let kunde misforstaa. (Norske Folks Historie I. 1. 95.). Heri har P. A. Munch visselig Ret.

Stedet maa derfor oversættes saaledes: Det sveviske Folk er inddelt i Hundreder, hvoraf ethvert hvert Aar stiller 1000 Krigere til Krig paa fremmed Territorium.

Paa Grund af den sterke Sammenhæng, som der i gamle Dage var hos Slægter (gentes) og Familier overalt hos de indogermanske Folk, ogsaa hos Germanerne, maa man gaa ud fra, at Hundredforfatningen er fremkommen derved, at Slægterne og Familierne ere blevne fordelte efter Hundreder, saaledes at Hundredet har bestaaet enten af 100 gentes eller af 100 Familier. Antagelsen af, at Individernes Antal skulde være bleven lagt til Grund, er aldeles stridende mod de Grundsætninger, som den moderne histo-

riske Videnskab (Fustel de Coulanges: La cité antiqve; Maine: Ancient law) har gjort gjeldende.

At en Familie hvert Aar skulde have stillet 10 Mand til Krig udenfor Landets Grændser, maa ansees for en Umulighed, og man maa derfor antage, at et svevisk Hundrede har bestaaet af 100 gentes.

Om den ældste romerske Inddeling bemærker Mommsen (Römische Geschichte 3 Aufl. I. 69—70): „Hvad Inddelingen af Borgerskabet angaar, saa beroer den paa den gamle Normalsats, at 10 Huse udgjør 1 gens, 10 gentes eller 100 Huse 1 Curie, 10 Curier, 100 gentes eller 1000 Huse Samfundet; at videre ethvert Hus stillede 1 Mand til Infanteriet (deraf mil-es, ligesom eqv-es, der Tausendgänger), enh er gens 1 Rytter og 1 Senator. I kombinerede Samfund optræder naturligvis ethvert enkelt Samfund som Del (tribus) af det hele Samfund, og Grundtallet stiger med Delenes Antal." „Intet er vissere," siger han videre, „end at dette ældste Forfatningsschema ikke er opstaaet i Rom, men at det er urgammel for alle Latinere fælles Ret, og at det maaske rækker tilbage langt udover Stammernes Adskillelse."

Naar den sveviske gens ligesom den romerske stillede 10 Soldater, saa er det rimeligt, at den ligesom den romerske har været delt i 10 Underafdelinger (Huse, Familier).

Denne Overensstemmelse mellem gammel-romersk eller gammel-latinsk Forfatning og gammel-germansk er mere end en Tilfældighed. Paa Grund af det ad lingvistisk Vei beviste Slægtskab mellem de indogermanske Folk er det ikke urimeligt hos dem at forudsætte et vist Fællesskab i politiske Institutioner, saaledes som der er et vist Fællesskab i Mythologi. Hvis et saadant ikke har været tilstede, saa kan

dette ialfald kun have været Tilfældet, fordi de omhandlede Folk inden Adskillelsen endnu ikke havde hævet sig til et tilstrækkelig høit Standpunkt. I andet Fald er det sandsynligt, at det vil kunne lykkes fra Institutionerne, saaledes som de forekomme hos de forskjellige indogermanske Folk i deres ældste Tid, at slutte sig tilbage til fælles Udgangspunkter.

Allerede i en liden Afhandling „om den ældste indoeuropæiske Samfundsudvikling“ (ovenfor S. 1 ff.) har jeg bemærket, at den antike Stat ved Siden af den genealogiske Inddeling i Slægter og Familier allerede tidlig indførte en Inddeling efter Hundreder. „Et fælleseuropæisk kantaria kan opstilles med Hjemmel af lat. centuria, g. svensk hundari og g. høitydsk huntari. Ogsaa Kelterne kjendte en saadan Inddeling i Hundreder. I det gamle Wales kaldtes Hundredet Cantref af cant hundrede og tref en Landsby. Hos de gamle Irer synes en tuath (civitas) at have været inddelt i Hundreder.“

Om den ovenfor omhandlede romerske Inddeling bemærker Mommsen videre, at den nærmest havde Hensyn til Personerne, men at den ogsaa blev anvendt paa Jorden, forsaavidt denne overhovedet var delt. At der ikke blot gaves Tribus-, men ogsaa Kuriejorder, kan efter hans Mening saameget mindre betvivles, som der blandt de faa overleverede romerske Kurienavne foruden tilsyneladende gentiliciske tillige forekommer territoriale; desuden findes der en meget gammel, til den af 100 Huse bestaaende Kurie svarende Inddeling af Jorden, Hundredet (centuria), bestaaende af 100 Bosteder á 2 Morgen Land. Slægtsjorderne maa i denne Jordfællesskabets ældste Tid have været den mindste Enhed.

Man har altsaa et romersk territorialt Hundrede, lige-
k og et germansk.

Der viser sig imidlertid en Uoverensstemmelse, forsaavidt et svevisk Hundrede bliver 10 Gange saa stort som en romersk territorial Centurie. Efter svevisk Talebrug vilde det gamle, af Ramnes, Tities og Luceres bestaaende Rom udgjøre 3 Herreder, idet Tribus'en bliver det til Herredet Svarende.

Her maa det imidlertid have været Romerne, som have fraveget det oprindelige europæiske kantaria.

1) Er i Rom Tribus'en ligesaa lidt som det germanske Hundrede Underafdeling af et større Samfund, der er inddelt i Tiendedele. De høiere Enheder ere hos Germanerne Thjod og Fylke, hvoraf det første svarer til den italiske civitas (min citerede Afhandling pag. 16—22), medens der i Italien neppe forekommer noget, der svarer til Fylket. Forøvrigt er det langt fra, at Thjod, Fylke og Herred paa engang forekommer overalt blandt de germanske Folk; Thrønderne vare et Thjod, som bestod af 8 Fylker, men man kjender ingen Herreder i Thrøndelagen; Raumsdølafylke var inddelt i Ottinger og vides ikke at have henhørt til noget Thjod. Overhovedet er Herredet noget, som kun forekommer sjelden i Norge; Herredsordningen er der tidlig bleven brudt istykker og har neppe nogensinde existeret over det hele Land. En fuldkommen Ordning efter det germanske Schema er Svearnes: Thjod-Folklande-Herreder.

Ogsaa de større Samfund, de høiere Enheder, som man kunde kalde dem, vare i de gamle Stater inddelte i mindre efter et bestemt, hyppigt tilbagevendende Tal, men her var ikke Titalssystemet benyttet. Hos Dorerne var det ligesom hos Romerne Tallet 3, som var det herskende i Stammeinddelingen, medens det hos Jonerne var Tallet 4; i Norge havde man i gamle Dage Inddelingen i Ottinger, Tredinger og Fjerdinger; ogsaa i Englgnd forekommer Inddelingen i

Tredinger, ligesom ogsaa det gamle Svealand havde 3 Folklande.

2) Bestaar et walisisk Cantref af 100 tref, og dette tref betyder Landsby eller By, svarer sprogligt til det germanske Thorp, hvis oprindelige Betydning ligeledes er Landsby, og indeholder efter de gamle walisiske Love 256 erw (erw = lat. arvum); det siges fremdeles at indeholde 64 tyddyns (Hovedbøler). Bacmeister Keltische Briefe p. 56, Walter das alte Wales 129—130. En Tref kan derfor ikke have været en Families Besiddelse.

3) Er det den gamle agnatisk-organiserede Slægt (gens), som danner den oprindelige selvstændige Enhed, og det er dens Medlemmer, som i det gamle Jordfællesskabs Tid har taget Jorden i Besiddelse i Fællesskab og brugt den i Fællesskab.

Medens Forholdet mellem Medlemmerne af de gamle gentes er et personretligt, er der Adskilligt, som tyder paa, at Familien fra først af har været den Komplex af Mennesker (Kone eller Koner, Børn og Trælle), som have staaet under een Mands Dominium. Giraud-Teulon lægger i sin „Les Origines de la famille" (Geneve og Paris 1874) Vegt paa den Omstændighed, at den i alle indogermanske Sprog gjennemgaaende Benævnelse paa Fader, patar, maa udledes af en Rod, som betyder beskytte, vogte; til at betegne det Begreb, som nu forbindes med Fadernavnet, benyttedes Ordet ganatar; for at betegne det fuldstændige Begreb bruge Vedaerne Sammenfatningen pitâ-ganitâ, patergenitor. En Beskytter var i gamle Dage en Herre. Det romerske eller rettere italiske familia skal efter Corssen (Kuhns Zeitschr. XXII 293) oprindelig betyde Eiendom.

Disse Familier eller rettere disse Familiers Chefer — thi kun om dem kan der være Tale — vare fra først af

i den Grad afhængige af den Slægt, hvortil de hørte, at de aldrig kunde komme til at træde i et umiddelbart Forhold til det større Samfund, som Slægterne tilsammen dannede; Familien har først lidt efter lidt tilkjæmpet sig Selvstændighed ligeoverfor Slægten ved Statens Hjælp. I Rom er rimeligvis Privateiendom af Jord skabt derved, at Staten har sprængt Slægternes Enhed og stillet de enkelte Familier uafhængige. Men saaledes er det ikke gaaet allesteds; i Norge, hvis Jordforhold ere baserede paa Odelen, maa den Enkeltes Eiendomsret med større Sandsynlighed antages at være fremkommmen derved, at Slægtschefens Myndighed er bleven forstærket saaledes, at Slægtens Jord er bleven hans mere eller mindre fuldkomne Eiendom; Odel, der kommer af det fællesgermanske athala, Slægt, betyder Slægtsgodset, og strengt juridisk er jo Slægten den egentlige Eier (vor Odelsarvefølge indeholder endnu stærke Spor af den gamle agnatiske Slægtsorganisation). Forskjellen mellem en sydslavisk Landsbyforfatning, hvor Jorden benyttes i Fællesskab under den valgte Vladikas Ledelse, og en norsk Odelsforfatning bestaar deri, at Slægtschefens Myndighed er meget større i den sidste end efter den første, og en saadan Forskjel vilde naturligen udvikle sig, naar paa den ene Side de sydslaviske Arvinger alle forbleve paa den fædrene Jord som Medeiere, medens paa den anden de norske Medarvinger enten forblev som Mænd eller lignende hos Familiehovedet paa Hovedbøllet eller søgte at vinde sig Anseelse og selvstændig Eiendom ved at slutte sig til Kongens eller andre Drotners Følge (cfr. Munch Norske Folks Historie I. 1. 146[1])

[1]) Undertiden er Jorden bleven delt af Arvingerne, og det derved opkomne Forhold ligger vel, naar alt kommer til alt, til Grund for det senere Jordfællesskab. Gul. L. Cap. 87, 88, min citerede Afhandling p. 21.

[illegible] Jordfordeling [illegible] sig [illegible]
[illegible] gennemført. [illegible]
[illegible]
Grundlag for [illegible]inger. At [illegible]
[illegible] mdkommen: Jordfordeling [illegible]
[illegible] T. [illegible]

[illegible] end at [illegible]
indenfor Slægterne [illegible] bestemt Antal af Familier [illegible]
[illegible] Slægt. [illegible] saadan Inddeling af Slægter [illegible]
[illegible] Tal er [illegible] sammenhæng i de antike [illegible]
den maa ikke [illegible] som et upraktisk [illegible]
har [illegible] og [illegible]. At Rom har [illegible]
er vistnok sikker [illegible] dette Tal spiller [illegible]
Rolle i Forfatningen; men et [illegible]
Tallet har været praktisk, kan maaske [illegible]
Forbilde af. Der er nemlig undertiden [illegible]
fixeret, hvad der er det samme som at [illegible]
gernes eller Familiernes Antal. [illegible]
saaledes inddelt i 9000 udelelige og [illegible]
(Curtius Griech. Gesch. I 160 161), [illegible]
ældre Lovgivere, Pheidon, bestemte [illegible]
Jordloddernes Antal ikke formindskedes [illegible]
ikke foregedes (Schoemann Griech. Alterthümer [illegible]

Der er faa Ting i Historien, der [illegible]
blevne behandlede med saadan [illegible]
af de gamle Samfund efter Tallet [illegible]
Slægter og at slaa dem sammen i [illegible]
skulde beholde et vist Antal, og [illegible]
er forekommet Historikerne som noget i [illegible]
at man ikke har villet anse en saadan Inddeling for andet
end et noget nær orkesløst Schema. Noget Tilsvarende er
i den nyere Tid aldrig blevet bragt paa Bane af andre end

de vildeste franske Theoretikere. Men paa denne Maade er man ikke berettiget til at behandle et stort historisk Factum, og man maa derfor søge efter Forklaringen. For gamle Tiders Vedkommende er det saa langt fra, at le vraisemblable er le vrai, at snarere det Modsatte er Tilfældet. Man maa gjøre alvorlige Forsøg paa at sætte sig ind i de gamle Tiders Tankegang, paa at finde ud, hvad Datiden har fundet fornuftigt.

Det berettes om den græske Filosof Pythagoras, at han ansaa Tallet som det til Grund for alle Ting liggende Princip, og hvilke Anstrængelser man end gjør for at bortforklare det Besynderlige i Beretningerne om Pythagoras, saa kan man dog ikke godt komme fra, at han betragtede Tallet som en causa finalis, som en virkende Grundaarsag. Det kan være vanskeligt nok at forstaa et saadant Standpunkt, men man har jo her ikke det eneste Exempel paa, at Abstraktioner ere blevne tillagte Realitet.

Pythagoras tilhørte vistnok en meget senere Tid, og det er ikke usandsynligt, at hans Ideer i stor Udstrækning have en ægyptisk eller kaldæisk Oprindelse, og der kan saaledes ikke være Tale om at benytte hans Filosofi til Forklaring af Kjendsgjerninger, som ligge tilbage i den Tid, da Germanernes, Italernes og Kelternes Forfædre stode i den nærmeste Berørelse med hinanden. Men det er dog paa den anden Side muligt, at gammel Filosofi i enkelte Punkter kan være en klarere og konsekventere Udfoldelse af Tanker, som fra gammel Tid paa en mere uklar Maade har rørt sig i Folkene. Thales's Lære om at Vandet var alle Tings Grundprincip kan f. ex. have sin Rod i meget ældre græske Myther.

Det er en betydningsfuld Kjendsgjerning, at Indogermanerne — endogsaa førend deres asiatiske og europæisk

Gren sondredes fra hinanden — havde et decimalt Talsystem, som naaede lige til 999. Alene denne Kjendsgjerning viser en ikke ringe Grad af aandelig Udvikling; thi intet er almindeligere blandt lavtstaaende Folkeslag end at deres Talsystem er lidet udviklet; det er ikke engang alle Folk, som kunne tælle til 5.

Den strenge Regelmæssighed, den uafviselige Nødvendighed virker imponerende; den mest ubundne Villie, den største Selvraadighed falder tilføie, naar det først er givet, at Modstand er umulig. Mest imponerende virker den Regelmæssighed, som fremtræder med uundgaaelig Nødvendighed midt iblandt den mest ubundne Vilkaarlighed, og et saadant Tilfælde har her været forhaanden; midt iblandt Polytheismens mangfoldige individuelt udprægede og i stor Udstrækning mod hinanden fiendske Gudeskikkelser, midt i en Natur, hvoraf hver enkelt Deel var belivet — Polytheismens Afskaffelse var i sin Tid næsten en Afsjæling af Naturen — fremtræder den ubøielige Regelmæssighed, som herskede i Tallenes Verden; denne Regelmæssighed — det eneste System af Love, som dengang kjendtes; thi ellers besad man visselig kun spredte Erfaringer — er naturligvis bleven betragtet som det fuldkommeste Udtryk for en Verdensorden, og man havde dog tidlig en Anelse om at der existerede en saadan. Herom vidner baade det monotheistiske Drag, som findes f. Ex. baade i græsk og romersk Mythologi, og denne Tro paa en Alt, ogsaa Guderne, beherskende Skjebne, som forekommer hos Grækere, Romere og Germaner.

Den Regelmæssighed, som kommer tilsyne i Tallene, har ogsaa den Egenskab, at den har en vidtstrakt Anvendelse. Alle Gjenstande, hvor forskjellige de end forøvrigt ere, have den fælles Egenskab, at de kunne tælles. De

gamle Folk bragte Tallet i Anvendelse paa Guderne selv; ligesom de menneskelige Samfund ordnedes efter Tal, saaledes var det samme ogsaa Tilfældet med Gudestaten. I den germanske Mythologi er det Tallene 3 og 12, som spille den store Rolle (Simrock Deutsche Myth. 152, Munch Norske Folks Historie I. 1. 169), og det er ganske det samme Tal, der gjør sig gjeldende i græsk Mythologi: „Blandt de Tal, hvoraf denne Mythologi betjener sig, er," ytrer Preller i Griech. Myth., „især Tretallet foretrukket som f. Ex. i Chariternes, Moirernes, de hesiodiske Kyklopers, Hekatonkheirernes Grupper, men ogsaa i Eder og Bønner, saa at 3 Guder vælges ud og anraabes istedetfor alle f. Ex. hos Homer Zeus, Athene og Apollon. Hvor et Udvalg af hele den olympiske Gudeverden skulde fremstilles, benyttede man en Gruppe af 12 Guder eller 6 Gudepar."

Man synes at have benyttet navnlig Tretallet paa en Maade, som bringer En til at tænke paa de saakaldte hellige Tal. Den egentlige Lære om de hellige Tal er vistnok imidlertid af semitisk eller kamitisk Oprindelse; hos de gamle Indogermaner maa man kun søge, hvad der svarede til de første simple Ideer, hvorpaa den egentlige Kaldæisme er bygget.

Anvendelsen af Tallet 3 i Edsformularer leder Tanken hen paa de keltiske Triader. Om de galliske Druiders Undervisning bemærker Belloguet (Ethnogénie Gauloise III. 355 – 358), at en stor Deel af deres Undervisning var paa Vers, men at et andet Hjælpemiddel, som blev anvendt, var Triaden, som bestod deri, at hvad der skulde meddeles (Moral, Dogme, historisk Tradition), i saa concis Form som muligt redigeredes saaledes, at 3 og 3 Sætninger sloges sammen. Denne Triade, som er mest bekjendt fra den kymriske Literatur, hvor den er saa overordentlig hyppig an-

vendt, er ikke udelukkende keltisk; Belloguet nævner Exempler paa græske Triader, og vil man have et Exempel, behøver man ikke at gaa længere end til den romerretlige Grundregel: honeste vivere, alterum non lædere, suum cuiqve tribuere.

Ogsaa Versformen, der hos de gamle Folkeslag har gjort samme Nytte som Triaden, hviler paa en lignende Betragtning; thi i Versets Rhythme gjør et Talforhold sig gjældende. Denne Sammenhæng har ogsaa været følt, forsaavidt som det middelhøitydske rîm, „nach der Zahl der Hebungen gemessener Vers," er identisk med det gammelhøitydske rîm Række, Tal og staar i Forbindelse med ἀριϑμος Tal og gammelirsk rìmi regne, tælle. Gamle Lovreglers Affattelse i Vers har derfor neppe udelukkende sin Grund i Hensynet til at lette Hukommelsen.

Med Tallet staar enhver Art af Maaling i uadskillelig Forbindelse. Der existerer en fælles indogermansk Rod ma, som betyder maale, danne, sammenligne, og som forekommer i en overordentlig Mængde Afledninger; i Sanskrit er endog Benævnelsen Skaber dannet af denne Rod (Fick indog. Wörterb. p. 151). Begyndte man først at maale, blev der en udstrakt Anvendelse for Tallet. Exempelvis vil jeg berøre Maalingen af Tiden.

Der existerer et fælles europæisk mans eller mens, som har Betydningen af Maane og Maaned, og som er belagt med gr. μήν Maane, Maaned, lat. mensis, gm. irsk mí Maaned, lithauisk ménes Maane, kirkeslav. mêsaçi Maane, Maaned samt goth. mìnau ght. mâno Maane. Intet er sikrere end at Tiden er bleven maalt ved Hjælp af Maanens Gang.

Af den samme Rod dannede man ogsaa et Ord med

Betydningen af Tid, nemlig et europæisk mata, der opstilles med Hjemmel af de latinske Afledninger maturus, matuta, matutinus og lithauisk metás Tid. (Fick europ. Spracheinheit p. 350.)

Til Opstillelsen af Aaret synes man ikke at være naaet i hvad man med et kort Udtryk kunde kalde den fælles-europæiske Tid; men man havde Benævnelser for forskjellige Aarstider, og disse tilligemed deres høiere Enhed Aaret maatte i altfor høi Grad tiltrække sig Opmærksomheden til at man ikke skulde føle Nødvendigheden af en Ordning. Men en fast Ordning var meget vanskelig at istandbringe, eftersom Jordens Omløbstid om Solen og Maanens om Jorden ikke staa i noget let bestemmeligt Forhold til hinanden. For at tilveiebringe Overensstemmelse i denne Henseende tog de gamle Folkeslag sin Tilflugt til større Tidsrum, som omfattede flere Solaar, men som havde den Egenskab, at de mere eller mindre nøiagtigt omfattede et vist Antal hele Maaneder og hele Aar. I Delfi havde man f. Ex. en 9-aarig Periode (Curtius Griech. Gesch. I. 403) Forøvrigt synes Anordningen af de store Feste, der afholdtes med flere Aars Mellemrum f. Ex. de græske olympiske Lege, de irske feis eller Nationalfeste, som holdtes i Tara og Carman hvert 3die Aar (O' Curry Manners and Customs of the ancient Irish II. 38, 40) at staa i Forbindelse med Tidsinddelingen.

Istandbringelsen af en Tidsregning var en Kjendsgjerning af den overordentligste Betydning. Tiden overvinder Alt, selv Thor faldt i Knæ for den i Utgardelokes Hal. Den er den store Souverain, og naar den er bragt i en uopløselig Forbindelse med et System af Tal, saa er Veien aabnet for en Talschematisme i Verdensopfattelsen.

En omhyggelig Undersøgelse vilde vistnok føre til Erkjendelsen af, at Tallet i gamle Tider er blevet gjort gjeldende paa Felter, hvor man mindst skulde ane det. Jeg vil her kun nævne, at der haves Exempler paa, at Tallet er blevet anvendt som Grundlag for Skrift. Dette er navnlig Tilfældet med den irske Oghamskrift, hvor enhver Konsonant betegnes med et vist Antal af Streger. Det samme Princip ligger til Grund for de saakaldte Kvistruner.

Den Regelmæssighed, som saaledes gjorde sig gjeldende gjennem Tallene, var imidlertid ikke Udtrykket for en indre Sammenhæng. Tallene kunde bringes i Anvendelse overalt, og overalt paa den samme Maade. Talsystemet var et ydre Schema, hvorefter Tingene kunde ordnes, og naar man, jo længere man gaar tilbage i Tiden, finder, at ydre Schematisme spiller en stedse større Rolle i Sammenligning med Udtrykket for en indre Sammenhæng, saa har dette maaske sin Grund i, at det er den arithmetiske Regelmæssighed, som har gjort sig gjeldende i den menneskelige Sjæl, at det er den, som saa at sige har bestemt Regelmæssighedens Begreb.

Men dette være, som det vil. Hvad der er historisk efterviseligt er, at Tanken om en indre Sammenhæng, jo længere man gaar tilbage i Tiden, befindes at træde tilside for Ideen om en ydre Schematisme. Men naar Orden og Sammenhæng i Almindelighed opfattes som Schematisme, saa vil nødvendigvis ogsaa Lov og Ret opfattes ikke som noget, der ligger i Sagens Natur, men som noget, der er givet og paabudt af ydre Magter. Dette er ogsaa det antike Begreb. Man gik ud fra, at Lov og Ret havde sin Oprindelse fra Guderne, men da Guderne selv vare Repræsentanter for en almindelig Orden eller denne Verdensorden

og dens Repræsentant, Skjebnen, underordnede, saa bliver det denne Orden eller Sammenhæng, saaledes som denne opfattedes, altsaa Schematismen, som paa et vist Trin af den menneskelige Udvikling i sidste Instans bliver den absolute Souverain. Men er dette Tilfældet, saa vil Tallet, denne Schematismes — fra Datidens Standpunkt — fuldkommeste Udtryk, blive søgt gjort gjeldende overalt. Et ordnet Samfund vil sige et Samfund, som er inddelt efter bestemte Tal.

Men den antike paa Religionen baserede Opfattelse af Lov og Ret var hensynsløs. Hvor vi af tusinde Hensyn til den Enkelte vakle, var gammel Ret uboielig, og et antikt Præsteskab — den hellige Rets Vogter — var ubønhørligt i en Udstrækning, hvorom vi ikke lettelig kunne gjøre os noget Begreb. Hvor ethvert Liv fra Kongens til Trællens kunde fordres, naar et omen eller portentum krævede det, hvor enhver menneskelig Følelse maatte offres for Lovens Bogstav, der vilde man ogsaa gjennemføre en Talschematisme i Samfundet, naar den guddommelige Orden fordrede det. De gamle Romeres Samvittighedsfuldhed ligeoverfor Guderne er bekjendt, og en lignende Underkastelse under Guderne har existeret hos Sveverne. I sin Germania cap. 39 siger Tacitus: „Semnonerne ansees som de ældste og ædleste blandt Sveverne; Troen paa deres Ælde slaaes fast af Religionen. Paa bestemt Tid møde alle Folkeslag af det samme Blod ved Gesandter i en Skov, som er helliget af fædrene Varsler og nedarvet Rædsel, og høitideligholde, efter offentlig at have slagtet et Menneske, en urgammel barbarisk og rædsom Gudstjeneste. Denne Lund er ogsaa paa anden Maade Gjenstand for Ærefrygt; ingen betræder den uden i Lænker[1]); han skal vise sig som en Mindremand og Guderne

[1]) Folkets Navn er endog udledet af denne Belæggelse med Lænker. Simrock Deutsche Mythol. 498.

underkastet. Dersom han falder, maa han ikke reise sig; han maa rulles ud i sin liggende Stilling. Hen til denne Lund seer al Overtro, ligesom til Folkets oprindelige Udgangspunkt. Der er Guden Alles Hersker, Alt er ham underkastet og lydigt."

EN BEMÆRKNING VEDKOMMENDE SKAALE-BYGNINGEN.

AF OLAF ISAACHSEN.

I Egils Saga forekommer et Sted (Kap. 22) om Thorolf Kveldulfssøn, som med sine Mænd skaffer sig Udgang af det omringede Hus ved at aabne Væggen. Det heder paa det anførte Sted: „*Síðan var eldr borinn at stofunni, ok logaði skjótt, þvíat timbrit var þurt ok bræddir veggirnir en næfrum þakit um ræfrit. Þórólfr bað menn sína brjóta upp þilit, ok ná gaflstokkum, ok brjóta svá skjaldþilit; en er þeir náðu stokkunum, þá tóku svá margir menn einn stokkinn, sem á fengu haldit ok skutu öðrum endanum út á hyrninguna svá hart, at nafarnir hrutu af fyrir utan; ok hlupu í sundr veggirnir, svá þar var útgangr mikill.*“ Da den Maade, hvorpaa denne Udgang tilveiebringes, af flere Videnskabsmænd er forklaret paa en Vis, som ikke fuldt tilfredstiller, saa skal jeg herved tillade mig at fremsætte mine Gisninger, der muligens kunne lede til større Klarhed i dette Punct.

Til dette Øiemed ville vi først undersøge 1) Husets Bygningsmaade; dernæst 2) hvad Midlet: Gavlstokken egentlig er for en Ting, tilligemed hvordan man kom i Besiddelse af dette Instrument; og endelig, 3) hvordan dette anvendtes.

Det første Spørsmaal er lett at løse, og ligger i Udtrykkene: *„ok bræddir veggirnir,“* og *„at nafirnar hrutu af fyrir utan.“* „Veggir“ kaldes den Dag idag i Sætersdal de horizontalt paa hverandre liggende Stokke, der udgjøre Husets Vægge; hver enkelt saadan Stokk kaldes „en Vegg“; Stuen siges at være „fem Vegger i Høiden,“ det er Høiden af fem paa hverandre liggende Stokke. Ved Ordet *„bræddir“* (tjære-brædde) siges tillige temmelig klart, at Huset udvendigt ingen Bordklædning havde, da det vel neppe kunde falde nogen fornuftig Mand ind at først tjærebræde Væggen og saa der ovenpaa nagle Bordklædning; altsaa see vi heraf allerede, at Huset var „laftebygget,“ hvilket end tydeligere siges i Ordene *„at nafirnar hrutu af &c.“* Nav eller Stokks-Nav kaldes endnu Stokks-Hovederne i Hjørnesammenføiningerne paa laftebyggede Huse. Vi vide fremdeles, at laftebyggede Huse aldrig havde tætt til Væggen liggende Bordklædning, hverken udvendigt eller indvendigt; men vel vare Stokkene smukt sirede med Listhøvlinger og andet Krot, samt stundom forsynede med røde Klædestrimler i Suerne.

Det andet Spørsmaal er vanskeligere at besvare, da Udtrykket „Gavl-Stokke“ ikke mere bruges; imidlertid localiseres dog disse Stokke noget ved Ordene: *„Þórólfr bað menn sína brjóta upp þilit ok ná gaflstokkum.“* Den nødvendige Betingelse for at faa Tag i Gavlstokkene er altsaa: *„at brjóta upp þilit.“* At Gavlstokkene maa staa i Forbindelse med Gavlen paa en eller anden Maade, det ligger jo i selve Ordet; men da der i disse Skaaler fandtes (og endnu findes) tre Gavler: tvende ydre og een indre, mellem Stova samt Forstova og Kleva, saa ville vi endnu bestemtere localisere de Gavlstokke, hvorom her er Spørsmaal.

I alle Skaaler fandtes (og findes) over Forstova og Kleva et „*þili*“, som bæres af Stokke fra ydre til indre Gavl eller langs begge Gavler, — hvorved i første Tilfælde „*þili's*“ Planker ligge paatvers af Huset, og i andet Tilfælde paalangs af samme. Tillige findes altid inde i Stova, over Døren, tvende Bjælker langs Gavlen, — og stundom en lignende, af tvende Stokke dannet Hylde ved Gavlen i den modsatte Ende af Stova. Disse Bjælkehylder i Stova kaldes nutildags „Rond.“ Over Døren, i Stova, var i Regelen intet Loft; men det er ikke usandsynligt, at der af og til kan have været et saadant paa „Rond'en“ over Tverpallen, og Rummet derunder skilt fra den øvrige Stue ved en Panelvægg, saa at Tverpallen stod ind til denne sidste. Alle disse Stokke ved Gavlerne kunne med Føie benævnes Gavlstokke. I foreliggende Tilfælde synes mig rimeligst at antage Loftsbjælkerne over Forstova og Kleva som de Gavlstokke, hvorom her kan være Tale, — især da disse Loftsbjælker ligge løse i Indhakk i Væggene, medens „Rondene“ i Stuen ere fæstede ved Naver paa Udsiden af Huset.

Det sidste Spørsmaal, om Sønderbrydningsmaaden af Væggen, er lettere at løse. For at kunne udføre dette, maa de „*brjóta skjaldþilit.*“ Jeg siger „maa“, da de vist ikke have moret sig med at sønderbryde Panelvægge til Unytte, naar Ilden sprakede om Skaalen paa alle Kanter.

Sønderbrydningen af Væggen kunde lettest udføres i Kleva, da Stokkene her ere svækkede baade ved en Glugg, som altid fandtes (og findes) paa Væggen, samt ved den kortere Afstand mellem Naverne i ydre og indre Hjørne af Kleva; i selve Stova ligge Væggestokkene derimod meget fastere, saavel ved sin egen større Tyngde, som ved „Dov-

lungerne," de Nagler i Suerne, som altid anvendes ved længere Vægge for at skytte dem mod Vindskjævhed.

For nu med Ledighed og Kraft at kunne manøvrere med „Gavlstokken" mod Hjørnet, maatte „*skjaldþilit*", den Panelvægg, som i alle Skaaler skiller mellem Kleva og Forstova, nødvendig bortskaffes.

Af alt ovenstaaende faar jeg nu følgende Resumé:

Thorolfs Skaale var laftebygget, havde hverken indvendigt eller udvendigt nogen Bordklædning paa selve Væggen, og sandsynligvis heller ingen omgivende Svalgang. „*Þilit*", som brydes op, er Loftsgulvet over Forstova og Kleva, „*skjaldþilit*" er Panelvæggen mellem Kleva og Forstova.

„Gavlstokken," der anvendes som „Vædder," er en af bemeldte Lofts Bjælker. Væggens Sønderstødning har altsaa foregaaet i Kleva.

At „Gavlstokke" skulde være selve Væggens Stokke i en af Gavlerne, er usandsynligt, da man kan faa Tag i dem uden at bryde op noget „*þili*," medens de ere meget vanskelige at faa løs, da de ere fæstede saavel ved „Dovlunger" sig imellem som ved Nagler til Tagets Brætter. Man vilde desuden resikere at faa hele Gavlen væltende over sig.

Hermed tror jeg, disse Spørsmaal maa ansees for løste*).

*) Til de ærede Læsere, som muligens ikke ere fuldt bevandrede i de gamle Skaalers Construction og Indretning, skal jeg tillade mig at anbefale Hr. Nicolaysens Afhandling „Noget om Skaalebygningen." (Histor. Tidsskr. I, 145 ff.)

EJLERIK VIBORGS KAMP MED DE SVENSKE 1658.

AF YNGVAR NIELSEN.

Gudbrandsdølernes rejsning i 1658, da de grebe til våben for at ledsage de søndenfjeldske regimenter på marschen til Throndhjem, danner et af de lyseste punkter i den norske historie i det syttende århundrede[1]). Denne fædrelandssindede dåd er imidlertid ikke enestående, idet netop på det samme tog ogsă en afdeling bergenhusiske bonde-soldater viste sig fra en lignende side og udførte en kæk handling, der kan sættes fuldkommen i linje med kampen i Kringen i 1612 og forsvaret af Krokkleven i 1716. Denne bedrift er imidlertid i tidens løb bleven aldeles forglemt af historien; men da heldigvis ikke alle skriftlige efterretninger ere ødelagte, er det endnu muligt at opfriske mindet om denne kække dåd.

Da den øverstbefalende over den hærstyrke, som rykkede mod Throndhjem fra det søndenfjeldske, Georg von

---

[1]) Oplysninger om denne rejsning findes i min afhandling om de nordenfjeldske begivenheder 1657—1660, s. 31 flg. Dertil kan endnu føjes følgende notits: at der mellem bilagene til Akershus lens regnskaber i rigsarkivet findes en kvittering fra bondelensmanden i Froen, Engebret Amundssøn, dateret Isum 15 April 1659, for, at han af fogden Jørgen Philipssøn havde modlaget 4 rdl. 16 skill. for ti svenske fanger, som i ti dage havde været holdte i arrest i Froen og senere vare indskikkede til Akershus.

Reichwein, i de sidste dage af September 1658 nærmede sig denne by, udsendte han fogden i Østerdalen, Jens Bang, der ved denne lejlighed tillige var kaptejn, til grænsedistrikterne for at hindre mulige forsøg på at komme den i Trondhjem indesluttede svenske garnison til undsætning. I samme øjemed udsendtes senere hen også en afdeling ny udskrevne soldater af det bergenhusiske regiment, der vare med på den fra Bergen afgåede expedition, som ialt talte 2000 mand. Disse aldeles uøvede soldaters anfører var major Ejlerik Jenssøn Visborg (efter navnet at dømme formodentlig en Gottlænding.) Sandsynligvis har han og Jens Bang taget post på forskellige steder, således at den sidste lå ved Merakerfjeldene, medens Ejlerik Visborg lå ved Sul, hvor han kort efter fik anledning til at prøve sine kræfter med et svensk rytterkorps på 500 mand, der under anførsel af oberst-løjtnant Drakenberg forsøgte at trænge frem til Trondhjem.

Af svenske kilder[1]) vides, at denne efter at være ankommen til Sul kom i kamp med Normændene, og at derunder hans fortrop blev aldeles opreven i et trangt pas, hvorpå han opgav videre forsøg og vendte tilbage til Jæmteland. Det berettes også, at Drakenberg derefter fik ordre til ikke mere at gøre noget angreb, men skåne sine tropper, forat de kunde være i beredskab, om man senere vilde forsøge et angreb på Jemteland fra norsk side. Fremdeles har man også tidligere vidst, at Ejlerik Visborg var den norske anfører, som slog Drakenberg, medens man for øvrigt har savnet nærmere oplysninger om denne begivenhed.

Der haves imidlertid endnu to hidtil udtrykte og upå-

---

[1]) M. O. A. Wester, Krigshändelserna i Norrige ock Jemteland 1658—1660 (Upsala 1857,) S. 9.

agtede aktstykker, der nærmere omtale det da passerede. Det ene af disse er en skrivelse fra statholder Nils Trolle til oversekretær Erik Krag af 4 Marts 1660,[1]) hvori han meddeler, at han havde udnævnt Ejlerik Visborg til oberstløjtnant for hans gode kvaliteter og berømmelige optræden ved Trondhjem, da han med 400 nyudskrevne bergenske bondeknegte slog en svensk rytterafdeling på 600 mand. „*Havde den kommet til Trondhjem,*“ siger Nils Trolle, „*vilde ilde afløbet.*“ Om Ejlerik Visborg ytres videre: „*Han er en ret god og vel meriteret soldat og af alle for sit gode komportement vel likt.*“

Det andet aktstykke er en ansøgning[2]), som „Eilerich von Weisburg“ under 25de Juli 1687 i København indgav til kongen i anledning af, at han var krævet for en ti år gammel krigsstyr på 228 rdl. og i en sag med oberstløjtnant Peder Iverssøn dømt til at betale 200 rdl. i omkostninger. Han søgte nu om at blive fri for disse udgifter samt om i henhold til et løfte, han havde fået af kongen under dennes sidste ophold i Norge, at slippe for afgift af en eng i Gamlebyen ved Kristiania. I denne anledning anførte han til sin anbefaling: „*Udi den lille fred, da fienden havde Trondhjems provins og amt borte, gjorde jeg allerunderdanigst tro tjeneste og var saa lykkelig, at jeg uden anden ordre kunde naa den okkasion og den, fienden gav, ruineret et regiment rytteri, samt fyrmørser og ammunition bekom, som skulde have sig konjungeret med den magt, i Trondhjems amt stod, efter kongen af Sveriges egen ordre, og 16 kongebreve, som jeg natten tilforn i hænder bekom, til general-guverneren, at indtage resten af Norge. Da såvel som i forrige kriger haver jeg mig sjelv forgjet, og vidste intet bedre at bruge det mundheld end, naar det gik kongen vel, gik og os andre vel.*“ Den tapre og lojale gamle soldat fik kun en del af sin ansøgning opfyldt, idet han ved kgl. resolution af 9 August 1687 blev eftergivet krigsstyren.

---

[1]) Original i det danske gehejmearkiv, mellem Erik Krags breve blandt det gamle danske kancellis arkivsager.

[2]) Original i rigsarkivet, mellem rentekammerets kongelige resolutioner for 1687.

ERIK MUNKS FORSVARSSKRIFTER

SKREVNE FRA HANS FÆNGSEL PAA DRAGSHOLM.

UDGIVNE AF

L. DAAE.

Paa det Eid, der forbinder Odsherred, en mellem Isefjorden og Kattegattet fremspringende Halvø, med det øvrige Sjælland, ligger Slottet Dragsholm. Det var i Middelalderen stærkt befæstet og tilhørte de Roskildske rige og mægtige Bispestol, kom ved Reformationen til Kronen og solgtes endelig i Slutningen af syttende Aarhundrede til en Søn af Cort Adeler, hvis Efterkommere paa Spindesiden endnu besidde det til „Adelersborg“ omdøbte Slot. Medens Dragsholm var Kronens Eiendom, vandt det samme Navnkundighed, som senere Munkholmen, da det nemlig som Statsfængsel blev flere betydelige Mænds ufrivillige Opholdssted. Slottets sidste biskoppelige Herre, Joachim Rønnov, blev selv den, der ligesom kom til at indvie det til dette Brug, idet han sad fangen der fra 1536 og rimeligviis lige til 1540. Senere blev Bothwell, som døde her 1578, Slottets mærkeligste Fange. Ogsaa fra Norge modtog dette et Par Gange adelige Fanger. 1626 indsattes saaledes her den lidet bekjendte Isak Pederssøn Maaneskjold, der beskyldtes for at have villet forraade Baahuus til de Svenske, og han endte sine Dage paa Dragsholm 1629. En mere fremtrædende Plads i Historien indtager Erik Munk, en af de [illegible] [illegible] i Syvaarskrigen og Fader af den Jens Munk, der i [illegible]

den fjerdes Dage vandt en ærefuld Plads mellem Nordens Sømænd.

Om Erik Munks Liv og Bedrifter besidde vi allerede ikke faa Oplysninger,*) og hans Historie hører derfor til de mere kjendte Træk af det sextende Aarhundredes Begivenheder. Disse Oplysninger standsede imidlertid hidtil ved hans Afsættelse som Lensherre i Nedenes, hvorfra han fjernedes paa Almuens gjentagne og beføiede Klagemaal over hans Færd. Man vidste, at han 1586 var ført til Dragsholm, men kjendte ikke hans Dødsaar, end mindre hans Dødsmaade. Ganske nylig ere imidlertid nogle nye Data blevne bragte tilveie.

I Eiler Brokkenhuus's historiske Kalenderantegnelser forekomme to herhenhørende Notitser, først, at han indsattes paa Dragsholm den 8de August 1586, og dernæst: „*Anno 1594 hengde Erick Munck sig sielff paa Dragsholm ij Fengsselith och bleff begraffuith wnder Gallenn sammested.*“**) Ved Siden af denne Oplysning om hans Selvmord er ogsaa fremkommet et Vink om, at han forinden havde gjort et uheldigt Forsøg paa at flygte, der kostede en adelig Medfange, som havde bistaaet ham deri, forskjellige Ubehageligheder***).

Hvad der imidlertid endnu er ubekjendt for de Fleste,

*) Fornemmelig i Nye danske Magazin B. 2, S. 183 flg. og S. 237 flg., Danske Magazin 3 R., B. 5, S. 333 flg. (ved Fr. Brandt). Samll. til N. F. Sp. og Hist., B. 1, S. 191 flg. (af J. Chr. Berg). A. Faye's Norske Sagn. 2. Udg. S. 184 og samme Forf.s Bidrag til Holts Presters og Prestegjelds Historie, S. 2—5. L. Daae's „Krigen nordenfjelds 1564.“

**) Eiler Brokkenhuus's historiske Kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede, udgivne af Joh. Grundtvig i Fyenske Samlinger, B. 6, S. 356 og S. 410. (I det særskilte Aftryk S. 68 og S. 122.)

***) C. T. Engelstoft: Den Danske Adelsslægt Brockenhuus, en historisk Oversigt. (Dansk historisk Tidsskrift, 4 R., B. 5, S. 149; i det særskilte Aftryk S. 157.)

er at Erik Munk i sit Fængsel ogsaa har forfattet Forsvarsskrifter. Disse, der, dog kun i et af Rettelser og Tilføielser opfyldt Udkast, findes i det danske Geheimearchiv og efter Foranstaltning af det norske historiske Kildeskriftfonds Bestyrer ere blevne afskrevne ved Cand. philos. A. Larsen i Kjøbenhavn, vil man nedenfor finde aftrykte. Deres Stil er slet, paa sine Steder ere de halv uforstaaelige, og overhoved staar hans Fremstilling af sin egen Sag neppe altid til Troende. Men paa den anden Side indeholde de stundom interessante Vink til Forstaaelse af en lidet kjendt og belyst Periodes Tilstande, de give mangensteds Indblik i Datidens Tænkemaade, ja endog, hvad man netop yderst sjelden støder paa, ogsaa i dens Opfatning af ældre historiske Begivenheder, og det baade i Norden selv, f. Ex. Engelbrechts og Nils Dakkes Oprør, og langt udenfor vore Grændser, saasom Amerikas Opdagelse. De fortjene derfor nogen Opmærksomhed af Historiens Venner.

Edelighe welbørdige strenge herer[1]) mett gud alme^{te}, mynn ganske wnderdanig ydmyg^{e} hellssen forsendtt, welbørdige strenge herer paa mynn ellendig begiering och tiilbudt wed Hermand Jull gunstlig^{n} tiillaatt att formelle eders strenghedt mynn begiering oc tilbud skrefftlig^{n} Thij er nu som tyllfornne mynn ganske wnderdanig ydmig^{n} elendig bønn och begiering, thet mynn aldernodiiste høgmec^{te} øffrigghed fore gudtz skyll saa aff krestelig mettlydende och barremhiertighedt gunstlig^{n} werdiis att formyllies offuer mynn store elendighedt som y thette languarindes fengsellnød tiildrager sig, och nodig^{t} gunstlig^{n} effterlaade mig all myesseforstandt, som meg wforssynne, mest formedlst mangfolligt argillest fyntlig fynantzs och wbelig efftertractiilsse er paaførtt, och nodiig^{t} giiffue meg ett gunstiigt tiilforlanndes trygt venskab, thett

jeg nodig[t] kunde bliffue wnttledig[t] och kome løs wskaad aff dette fengelsse, ther huos nodig[t] effterlaade meg myn faattige haffue och gotz att bekome ygienn.

Daa wiill ieg mett gudtz nodiis hilp och wed denn lod och dell, som ieg wiille haffue huos gud, al myn lyffuisstiid wnderdanig[t] trolygen beuysse Danmarckes øffrighed och Danmarckes krunne hulskab och troskab och altiid aff ganske formue ther fore forstrecke vspartt lyff och gotz, som ieg huos gudt will haffue mytt wiindesbørdt, ieg her till goduilig[n] gortt haffuer aff yderste formue.

Ther huos, som mytt wnderd[t] welmentt tiilbud haffuer verett, thet ieg mett gudtz hielp viste att giøre konng. mai. och Danmarckes krune nogen synderlig tienste mett forberøtt wiilkor att wnledige mytt fengssill mett, och bekomme myn haffue och godz igien, ther huos och forhielpes mett ligemetzig rett, thet ieg nodig[tt] kunde bliffue wnttledigett aff thend mysseforstandt, ieg er komen vdi, saawiitt ieg haffuer rett till. Thett mett gudtz nodiis hielp wnderdanig[t] formelle och eders strenghedt, som her effter følger, wdi tiisse effterschreffne artickler enn lygnelsse och skyenn tiill ydermere och framdielis grundlig och begryplig sandferdig forkleryng paa huertt artiickell y adskylig[e], wdy denn artt och menyng, troligen att forindre(?) och byettyde skynbarlygen eders strenghedt, huor aff altt mysbrug o h dagliig myssforstandt spyendes och tages vdi Norgge; sameledes huor aff och messbrug kandt spienes eller tages, som konng. mai. och rygett haffuer altiidt fraa førsten verett tiil skaade och faare, och her effter kandt were att befrøctte, som kandt giffue Danmarcks krune skaade vdi Norge.

Thenne kundskab och forstand haffuer ieg bekomett wdaff tre wysse forfaringer som ieg haffuer werett brugett vdi ther i Norge.

Først wdi salig mett gudtz Erick Rossenkrans[2]) tienest och wnderuyssnynger, som thenn gode mand brugett meg wdi forleden Suenske fyede, paa the tog, hand giorde, rygett til wndseting, til Trundhjem, Agersshus och eller huor fornøden giordes.

Thenn anden forn.edelst enn exstrux, som Pawell Huitfell[3]), statholler, indførde y Norge, wdaff thendt exstrux bleff giortt ny forendreng paa krunens arlig indkome att opbere, anderledes end som seduanligtt haade werett.

Then tryde forfaring er komen aff then forendring, som tilldrager sieg y rentterytt mett norske regenskaab paa indkomen thet til witløfftiger forklering.

Oc huis bemeltte myssbrug och skaade belanger, haffuer syn grund oc begindde och brug wdaff effterscne fyre sticker, som er

Lyedyng
Tynne
Öde gorder oc jorder
Fynandtzig forredery

Jthem ther aff er spunden all thenn wenighedt och wsamdrigtyghedt, som haffuer tiildragett syg emellum krunens befalingsmendt och almuen, saalenge Norge haffuer vertt wnder Danmarck.

Jthem ther aff erett komenn, att almuen haffuer fordreffuit och yhielslagt mange fogeder och prester.

Jthem thet haffuer verett arssagen, thett almuen haaffuer altiid beklagett och beluffuett kronens lensmendt, och wiid slig Engebretz fynatzs[4]) wiide att skylle befalingsmenden aff mett deris len, och skyffte befalingsmend saa offte thennom løster, och engen kand vere dennom thil paas, dett er och en engelbretz fynatzs, the tractter ther hend, the kunde altiid haffue nykomen øffriighedt, paa dett engen

bliffue saa gamell huos thennom, saa handt lerer att kiende legligheden eller forsto sig paa teris ricker.

Jthem thet arssaages ther aff, att krunens formue er sueckiett och ylenger och mer sueckes.

Jthem thet mesbrug giffuer orsagen, att ther kannd ingen visse jordebøger haffuys och y mer thet søges y then skyck thet nu er att bekome klartt, dyssmere trette och wenighed opuecker thett mellem krunen och almuen, och giffuer stor auenn och had mellem befalingsmenden och almuen. Jeg haffuer saa møgett forsøgt, thett Engelbretts dysypller haffuer fylt deris judaspong mett myn skaade ther aff, och førtt meg y thene wlycke och fengssell.

Jtem mangfollig spienes ther aff for[ne] myssbrug, att the som goor y Engelbrettzs fodspor, wnder fynanziig skynn ther met forblender øffriigheden paa fyerde handt framskiecker falske klaagemoll, ther mett effther handen lyster til dennom mange adskyllig prybelier, och ther mett y maange mode forførdiellytt krunens rettighedt tiill dennom, som altt forarsager mere venighed end endrectighed.

Fordy Enggelbretz dysypler wyde grussam mesterlig att bruge och søge fynatz till at opuecke mottwille och møttery, som altt er arsagen att skyullee huis theris messbrug belanger wdi formelte iiii sticker, wyde ther wdy tiill deris store mude och nøtte att forfordielle krunens retighed til deres karnutter etc. och mett mangfolig och adskylig fynatzs, argelist setter øffrigheden for ett blott glas, som giffuer sligt blott skien, som øffrigheden befalingsmendt kunde forarsage wenighedt, giør syg ther aff hampekiøsser att skreme krunens øffrighedt mett, och saa foressmestz*) skyuller therys egen wlempe, och henger then paa krunens øffrighedt, atth thet gudt forbyude vognen hellett forligt**) passeligt

*) = verschmitzt, slu, listig?
**) forligt maaskee = vielleicht (cfr. S. 299, L. 6 f. n.).

hielpe wille, ţil mett wndskyllertt vnder thet skyn, øffrigheden sielff fororsageret.

Thette er en lyden lignelssee paa then fynatz, som Engelbret, Niels Taacke[5]), mester Krestofor och altt thet anhang, y huor the haffuer vertt eller er etc. haffuer fynantzlig bruge.

Jtem thene bemeltte Enggelbrett war størst arsaag, thet Niels Tacke hade ner fordreffuit kong Gyste aff altt Suerige.

Jtem Mester Krestoffer var aarsag til att the Suenske kom saa offte for Trundhiem oc i Nordland, han for olten (?) oc tinget al Nordland fraa Kongen, kom dem til at suere de Suenske.

Jtem aff same mysbrug tooge de syg orsaag, som lettelig^{e} och lettferdigtt gick the Suenske til haande, sameledes alle thenom som fandtzs moduylig och wille engen bystandt giøre ymod the Suenske, som møgett wytterligt er, thenn store møe och besuering, thenn gode mand saalig mett gudt Erick Rossenkrans haffde ther mett, att opbringe then wndsetting fore Trundhiem, Agerhus och ellers huor som nøden fordrett thet, at haffde icke then gode mandtzs flytt och egen formue mett peninger forlaag til for^{ne} togs behoff, thaa hade Norge vndertiden neppeligen bleffuett wndsaatt, ther fandz engen y landett som giorde wndsetting vden then goode mand fraa Bergen, huad her menes mett til vider forklering.

Jthem wed bemelte mysbrug haffuer mester Krestoffer mett hans kunum (?) foruanther Eno Branttrog[6]) mett conzorter beuegett och lockett the Suenske mange ganger ind vdi Norge, tisligest beueget almuen ther mett att falle fraa Danmarck och komme denom till att suere kongh Erick.

Saa formydelst slig annysning och saa thend tryge omgienggelsse, the Suenske haffde mett almuen och prester

bode norden och synden fyels, och wore møgett vell-lyd huos some, saa er well att formercke, att alle wourod och praticker vare forelygt icke fordøltt then tyd, och kandt skie slyg hemelige obbenbaring gaff dennom arsage, att the saa heefftig tracttett epther Norge, kandt skiee mentte mett Norgge att foo indgang till Danmarck, som formercktiis paa mester Krystoffer, thet hand lood syg høre y blantt andre fynttlig fynantzs argelistig formelling, att Danmarck wdi lang tid haffde saatt Sueriieg och Norge paa mumeskaans-senn [7]), fordy ther som the Norske och Suenske holtt tiilhobe, daa war thet nu mett the Suenskiis mactt rodt tiill att foo Danmarck paa mumeeskanssen, wdi lyge mode brugett hand same oc slige andre ordt, ther hand tinget almuen fraa Danmarck, oc kom dennom til att suere Kong Erick, same ord brugtiis menlyg vdi for[ne] Suenskes och Norskiis tryge omgiengelsse.

Ledyng / *Thyne* / *Öde jorder* } Som al myssbrug haffuer verett fore arsagett aff tiisse tre rettigheder, thuertt y mod nest gudtz hielp fyndes ther vdi bemeltte trene retiigheder gode rodt tiill att forekome alle forebemeltte waurodtt och messebrug, och foruare syg fore alle the waurood som her effter kandt giiffue skaade och mett muilig wmage eller bessuereng kome altiing y thet beste laaff och brug som thet haaffuer i nogen tiid ther y landett vert best, saa altiing kandt trygeligt were att forlade syg till foruden alt frøcktt eller fare, kandt och skee mett Norges looff och kresten rett, samtt mett menig adels och almues saamticke och mett gudtz hiielp kruenen tiill dobeltt mere indkome aff for[ne] tre rettigheder och vden nogen wlaglig paaleg eller skaatting, tislygest roligen och mett myndre besuering kand regeris end som thet haffuer syg nu.

Jthem krunen och kronens befaalingsmend kunde bere bekome krunens rettighedt wndenn trette, end som nu.

Jthem almuen skaall icke kunde haffue arsaage till att beklage nogen krunens befalingsmand.

Jthem ther skall mett gudtz hielp engen Enggelbretz dysyppiiller kunde bekome nogen tilfelle att forføre eller gøre stempling wnder almuen, som her til er skeett, icke heller kunde tilføge befalingsmenden skaade mett fynantzs, som her til er skyett, och icke foo kongens rettighed y deres mudeepung eller stor mactt til att sielle nogen Dansk, som the haffuer kand skie solltt meg til elendighedt.

Jtem alle forredere oc tieris hielpere skulle mett gudtzs hielp icke haffue tilfelle att giøre nogen skaade enttenn til land eller vand.

Jtem krunen oc krunenes sloott oc befestnynger kunde bekomo til krunens opholl alle vegne y landett slacter fæe och anden prauantt, och nock till kongens egen behoff, om thet syg tildrog, hans mat. kom ther y landett, saa thet er mett gudtz hielp icke mere fore nøden at skaatte fraa bønder, som nu er icke anden rodt, en at kyøpe oc skatte, och for thet al mett en vnd wille, endog skøntt rede betales eller opberis i saager.

Jtem krunen mett gudtz hielp att foo en tiilbørlig tienest, epther som looffuen indholler oc formellis, bode til laand och vandz behoff wden all modsigelse, saa then Norske mactt kand saa trygelig[e] bruges som Danmarcks egen indbygere.

Sumaa wed forbemeltte mydell och lemper sameledes nogenn landssens besynderlig beleglighedt kandt thet mett gudtz hielp saa beskyckiis, thet Norges ryge kandt bliiffue Danmarck tiill saa stor størcke och befeestning, som Danmarckes yndbøggede sloott och befestnynger, tisliigest saa

beknøttet, saatt ther skaall yngen tiilfelle fyndes att kunde skyllit aadt, saa thet enne kandt altiid vere ferdigt thiil at hielpe oc vndsette thet andit, om behoff giørdes.

Edelige och webørdige strenge herer, wdaff wellmentt troo hulhiedt, anssendes mytt federne Danmarcks ryge, krune och øffrighedt tiill ere och gaffnn saa well som mynn elendige nødtzs hielp, och ydermere formelle eders strenghedt om enn bessinderlig stor beleglighedt, som fyndis, y then forhobning, ther huos att kunde kome Danmarck och Danmarcks øffrighedt tiill enn stor merckelig formue, ere och møgett gaffn, dy som føre berørett er, forhobndes ederss strenghedt mylleligen, gunstligen behiertter och forsynder myn ellendig nødt, och fore gudtz skyll nod[t] were mett myg till fredzs och were mig enn nodig och gunstig øffrighedt, yeg wiill mett gudtz hielp saa erklere myg wdi all ydmyg wnderdanighedt, thet eders stringhed nest gudtz hielp skall haffue ett welgefelygtt behag wdi, ther huos nu paa thet korteste tiill vyder nøgacttiig enckell vider forklering, nar som eders strenghedt thet tolmodigligen lader kome till att forhøre.

Wdi forbemeltte denn gode mandtz Erick Roossenkrans sallig mett gudt tieneste och omgiengelsse enngang som offter haaffde synn tydfordriffs taalle mett enn laagmandt[8]) och meg, thaa begaff sig wdaff then leyglyghett, ieg haffde nogen ar effter fuldt then kryg, som tiildrog sig melum Franckeriige oc the burgundiske laandt vdi mange ar, och kom y talle, huoreledes the burgundigske eller Spannyer formue er wdi rede peninger, och thet møgett syøll, som the bekomer fraa Amercaa, som giffuer thenom saa stor forodt, thet the ther mett ere alle potentatter offuerlegen mett rede penger formue.

Ther ymod att Franckeryge hade synn mactt paa formue formydelst forroodt paa komysse*) och ther mett war the burgundnyske mettig och sterck nock.

Thenn for^e laagmandt var well forfaaren y thendt gamle norske talle, haade och forssamliitt mange norske leginder och till samen dragett och vdsatt en norsk krønick paa Danske, berettet thaa for^ne laagmandt om nogenn gamell leyglighedt, huorledes Norgge sameledes Danmarck haffuer veretti støre formue bode til laandt och vand end nu enten Spanien eller Franckerik var y de dager giorde dett slig lygnelsser, att lygesom Spaaniean hentter nu siølff fraa Amerekaa, lygessàa haffde de Norske hentt søølff wdaff Grønlandt y fordom tiider. Tiisligest lygesom Franckeryge haffuer en stor formue och formedelst komessie[1]), tiisligest haffuer och Danmarck och Norge haaffd i gamlle dager, och att Danmarcks och Norges store mactt kom aff slyg komyssy[1]), och then tiid dett forrod kom fraa krunen, daa bleff macten storligen forsueke oc tysmyndre. Och tend leglighedt laa salig Erick Rosinkrans altid y synett, nor for^ne lagmand eller ieg faans huos hanom, daa tallet hand gierne der om, och thet bleff saa wiitt epthertracttett, att thet fandtzs begriplygtt, huorledes bode Danmarck och Norge kunde well kome tiill syn gamlle formue oc størcke igen, mett muelig wmag och rynge bekostning, oc ieg actter, hade hade (sic) icke tildragit syg nogett forfall, besynderlig then forhindring met then languarendes feyde veret, thet then guode mand forligt hade y synett att beførdritt ther om. Sydenn denn tiid haffuer ieg vertt bruget y rygens tieneste alle vegnne, och y alle hande forekomendes leggligheder, framdilis och wider effter tracktet lempen till, huorellediis forbemeltte formue kunde bekommes, och befundit alle wegnne god lempe

*) Kommis, maaskee her = Proviant (cfr. Grimms Ordbog).

ther till, att thet kandt well bekomes, saa framtt øffrighet vistett och kunde formercke thend store fordiell, ther kan kome aff, dog wdenn huermandtz skaade, daa worett wisseligen att formode ther wdaff att komme enn stor komysse formue, bade tillandt och wandt, saa sterck oc mecttiig stor formue, som nogen kresten konge haffuer, och met thend formue och lempe, som ieg wed der mett bekome att fynde Grønlandt igen, tisligest, om mand wylle saa haffuett helle Amerecaa til met. Ther som eders strenghed thette tager vilet (?) vdi ett gundstig behag, och myllelig laader eder ther vdi berette, daa komer wisseligen eders strenghed samtt Danmarcks krune och indbygere til ere och gaffn oc engen indbyger eller vndersaatt til skaade, och thet tages alt aff thet som nu icke komer til gaffns, som krunen dog haffuer rett til bode mett guslo och werdtzlig loo, som skaal findes beskede nock til wider forklering en som effnen er til att forfatte y penen i thenne elendighed wessen, men til en beleyliger tid och tolmoddig forhøring befyndes vdi begrylig (sic) sandhed, dett eders strenghedt kanndt welbehaage och tenne myn vnderdagnig ydmig foryndring befyndes troligen och welmentt.

Edelige webørdige strenge herer, saa y det ieg haffuer forstod och enckil (?) wist att kunde kome myn høgmect[t] effryghed och Danmarcks krune til gaffn, ther huos wdi en guod forhobning, thet eders strenghed fore gudtz skyll myllyliigen mett baremhiertighedt forsynde myn ellendig trang mett nodes eller rettens forhøring och forklering, att nyde lygmedziig rett mett myn vederpart Mons Bordssen[9]) enest ther mett forskone the andre, wdi en guod mening thette ydmigeligen formoner myn rettferdig øffrighed siig icke att forynde paa syn nødtørtiig jemkresten eller en fattig synder,

will nu her mett och altid til lyff och siell mett languarendes liiksagligt regement then als: gud befalendes

E. S. W.

wnderdanigen Erick Munck.

Wdhy Norge er loouen krunens joordtt och all hendies rettighedtz gymmeere, samelides enn wiss foruaring och thend wiisseste yorde bog oc ieg haffuer stod paa krunens retighed epther Muddepung[10]), forefordieller och forvender krunenn syn adskylig rettighedt fraa, som yordegnee bønder heffder thenom vlogligen til, huad thee icke kunde forsuare mett loouen, thet forsuares mett mude giømere falsk argelistig fynantzslig løgenn och løgens behielpning samhelle mynterij forrederij, ther mett skylt meg och mangen erlig mand fraa syn velfertt, sameledes mangen erlig karlls lyff forrott ther offuer, ycke fore den arsage att haaffue mysbrugett loouen, men formydilst thenn arsage att haffue effterfuld och stod paa krunens rettighed effter loouen. Mons Bordssen hand er syell den same som mysbruger loffuen til att forførdielle krunen syn reettighed fraa, oc oprøre almuen til saamhælle oc myntery, oc vender syn egen gerning ind paa meg met syn argelest.

Enn ringe och kortt forkleryng om huis regenskab belanger och huore forrettlige Mons Bordssen haffuer ther y handlit met mig.

Jthem huis saagefall som haffuer verett loogligt sonnett eller dømtt, tisligest rentt betaaliitt och quiterett, thet haffuer arligen bleffuen indførtt y myne regenskab.

Ther huos huilckett saagefall som haffuer ycke werett rentt betaalitt och quytterett, sameledes thet som myne fo-

geder y myn fraauerylsse vdi konngᵉ resser, mydlertiidt haffde wlofflig soonett eller wdømtt opboret, thyslygest thet som henngde vdi trette som wyttløfftiigger gaffs arsaage framdiels att steffnis och forkleres ynnd forre øffrighedtz domære stathholler eller Danmarcks rodt eller huor som helst vdi andre mode formedylst laagmends Mons Bordsen och hans suoger mett theris samhielle mett argelist fynantzslig mening oc besynderlig myne fogeder forehalytt oc forsømet, forehyndrett och y mange adskyllige mode forfordillett och forsømett meg tyde fore thet fyndes huos the regenskab, som ieg endnu haffuer huos meg och skal giøres samelides alt ther mett forkleris til endelig regenskab, haffuer och berett renttemesteren ther om huis thend omstendighed belanger, och hanom formelt thet slig sager til framdelis och tilkomendes regenskab bliffue indfortt, samtt anditt huis manggelaactiigt war offuer alt at affklere och beskyeddiitt thet saaledes med then guode mandt, thet ieg ther ymodt och til en sanneligt forklering om altinggest arligen yndføre tiill behoolling vdi myne regennskaab otte hundrett daller som nogenn mangell belanger som ieg beskydligen kand affuisse the mangell och penninge icke att vere skyliig till att bettalle.

Forsynder och icke reettere enn ieg haffuer betaalitt ther opaa tilmynste femhundrett daller.

Jthem huis bemeltte wklare sager wdi adskyllyge tyder were tiildragen, som Mons Bordssen syellff hynderlystygtt haffuer forsamlet myg til skaade oc forderffuelse, slig saager haffuer haand fynantzslig bemelltt och gyffuett ett grusomtt skynn y bønders klaagemoll, paa thet ther kunde taages orsaage att søge y myne regenskaab, om thet fandtz yndførtt och formydilst thet haffuer icke funds altt y regenskaben, effther som forretlig war yndførtt y klaagemolen oc

suplechassen, mentte ther mett, som myg er grussomt vyderfaarit forføre mig y mysforstandt huoss øøffrigheden.

Gunstige strenge herer, thette er myn nødig arsaag, huorforre myn begieren och forssing til myn gunstig øffryghedtz rettferdigheedt at forefremmes och efftherlaade mig att kome y rette mett for[ne] Mons Bordssen fore myne tilbørlige domere och øffrighed, Danmarks rodt. Beklager sameledes fore gud och eders strenghedz, thet myg ydermere er skytt woll och vrett y thet kong. mat. tillod, at the suplekasser oc klage motte kome fore vi wuildig domere, aff the wuyldige domere haffuer ii icke werett offuer werendes, men ther ymod tiltagen then Mons Bordtzen handt daa som tilfornne bleff myn ankleger och domere tillige, och bleff mig foruentt fore huad befelingen indeholt som krunens retighed och mig belanget til behelpning oc vndskylling, tisliigest motte icke suplekassen kome y rette, sameledes huis sager och klagemoll ieg affbeuiiste, thet kunde ieg icke foo ett ord bescreffuet, men alt thet som Mons Bordsen, Hans Pedersen[11]) kunde opsyge til att størkie theris angiffning oc løgenactig beklagyng mett, thet togs mett flyt beschreffuett. Thiisliigest samme domer oc wyndisbørdt som Hanspederssen och Mons Borssenn syg y the mode til forførdellit haffuer, wiid same dome oc windisbørdt kand fyndes ther aff begriplig beskienn oc obenbaring, thet the tiermett haffuer føreførdieltt oc forfalskett krunens rett oc rettighedt fraa.

Edelige*) welbørdige herer, eders strenghedt werdis fore gud skyll tolmodeligen och gunsteligen att wide, thet ieg aff elendighedt och nødtt beklager fore gudt och eders høgmec-

*) Her begynder et nyt Hefte med ny Paginering, paa forskjelligt Papir, men med samme Haand, og sammenheftet med det forrige.

tigste øffrighedtz rettferdighedt, hvoreledis enn laagmandtt y Norge ved naffnn Mons Bordtsen y then sted som hans embitz foreplictt belangit att skicke meg loff och rett paa krunes retiighedt effter loffuen och konge mat. exstrux som formeltte att forfatte en wys jordebog, sameledis att forfare och igen førdre huis som wlouglig var komen fraa krunen eller stictitt, therudy haffuer forhulppitt oc mangfoligt fynantzligt foruentt och forførdilit krunins rettighedt, wdy lige mode mett fynttlig haad, auen och fynantzlig efftertractilsse øffuett synn mottuilie mett meg, och mett slig argelest haffuer hand och hans anhengere ther mett berøffuett myg all myn wellfertt fraa.

Om handt vyd hans egen person eller andre*) hans anhengere haffuer angiffuett eller beløffuet myg fore kong. mai. Danmarcks roodtt, att myne gjerninger kunde giffue arsaage tiill oploob och myntery wdhy Norge, ther syger ieg nie till, ther huos buder laag och dom fore myg, att ther wdi forklere meg fore myne tilbørlig domere, kong. mai. Danmarks rodt, thet vdi engen mode skall fyndes met sandhedt, thett ieg haffuer vnfangett eller beestiilitt nogenn diell mett krunens almue och menighed wden aleneste vdi the mode som haffuer werett mig befaallitt mett kong. mai. breffue eller hans mai. tilforordnit øffrighedtz breffue och befalinger.

Ther ymodt nest gudtz hielp fyndes begryplig beuyssning mett theris egen dott, att forne Mons Bordtzen mett syne besuorne anhengere fyndes theris egen argelistig bedrefftt och gerninger att were rett gruntlig arsage till thet som falskligen och løgaactig leges myg til, och teris lønnger,

*) Istedenfor „handt — andre" synes der fra først af at have staat „handt, Hans Pedersen och andre".

som the giffuer myg an mett, er icke anditt end att betecke theris egen wlempe mett, som mangfolig kand thenom mett theris igen dodt adskyligt wid tid och sted offuer och offuer betides, sameledes huorledes almuen haffuer altid y same len groffueligen opsatt thennom mod the befalingsmend, som haffuer werit fore mig, ligesom mesten offuer alt landit.

Ther findes wid en tingsted i same len y øde mark lige begraffuen, som ther siges, otte fogeder, the haffuer ther slagit ihill. Jtem ycke lenger end y Peder Hansens tiid sloge de hans fooget yhell paa sengen i kongens egen sidegad[12]).

Jthem ther siiges endnu, och gamlle mendt och quinder wed mesten att neffne wiid naffn wid j^c fogeder och prester, som the haaffuer yhyelslaagett och en dill foryagett i thet same len, som er alt komen aff then arsag, att ther haffuer werett nogen lyge som thenne Mons Bordssen, som formedelst theris egen nøtte met mude oprygett almuen til att forfectte mett woll och samhelle, huis ther er forfordiell fraa krunen som icke kand fordediges mett loffuen.

Saa wiitt som ieg haffuer hørtt eller spurd ther y landett thaa haffuer ther engen krunes eller sticttiis befalingsmendt eller foogeder komen vklagitt vuden klamer och klagemoll fraa thenom, som alt komer aff thendt arsage, wnder thet skin forfordyllis krunen syn rettighedt, som kandt forstos och formerkis wiid tisse effther^ne lygnelsser och wyd tisse iii moder.

Gomere
Styllere
Hellere } Tisse tre sticker kand bere windisbørd y melum Mons Bordtzen och meg oc forsøges som her epther følger.

Jthem Norigis loff er krunis rettighedtz giømere och tiend wisseeste jordebog som ther kand befatis opaa, thet bifindis y tisse efftherneffnde artikil.

Jthem looffuen formeller at fore huer jord skaal haffue fyre hørrnestener oc y melum the iiii stener skall stoo flere som kalis leeduatter (?), saa then ene altid wisser then anden; thet er jords foruaring.

Ther fyndes och strenge straff huos att huilken som forroder eller forfalsker tisse stener, hand er tiuff och forfalit liff och alt hans gotz.

Jthem findes och then som stiell kongens eller krune jord, er tyff.

Jthem om kongens eller krunens ombutzmand lader krunens jord forkomes, och endog krunen foor syn jord igen, thaa oprette och bøder hand al skaden och hede syden mandt tiss were.

Jthem om krunens ombudtzmand taager mude fore krunens jordt, thaa er hand thyff.

Jthem bonden leyer krunens jord huer tryde ar och bør att giffue j t^e øll bofftid (?) til rede, oc krunens fogett bør att kome til bonden och haffue sex mend mett sig, the 6 mend bør att bese hussen, om the er loglig heller epther logen, sameledes sette bonden fore, hure megett hand skal byge oc forbere y tre ar, effther then gamle skick burde for^ne 6 mend oc sette fore, hure møget effther mall som thennom . . . . er sette bonden fore att røde op til at forbere ager och enget met. For^ne 6 mendtt burude och, som gamell skyck haffuer werren, bese skoff och marck, sameledes fyre thørnester *) och forfare met bondens anuissilsse, om nogen gick forner ind paa krunens jord, eller om stenene fantz vskade eller vrørtt. Then bonde som icke tager syn jord huer tride ar, then er hans fee forbrøtt.

Jtem formeller och loffuen saa om alle jorder, adelig och bønders, at huilken som icke giør leding ther aff i tre

*) Udentvivl forskrevet for hørnestene (se ovenfor S. 305).

ar, thaa er then forbrot wnder kronen stor huad thet skal bødis fore et eller ii ar, oc huad ther skal bødes, om then icke fremkomer paa then dag som tilsyges, sameledes at 6 mendt altid saa offte behoff gjørs sette ther opaa lydingen op och neder epther som jorden forberes eller forringis, ther met skal oc jordebogen forandris i the made dog jords naffn blyffuer altid.

Jthem sameledes om tiene, huilcken som icke giør rett tiene, huadt sag ther er huos, och som forsømer then i tre ar, thaa er alt hans fee och hiemell forbrott, sameledes ther skal tiendes aff alt ther afflis.

Jthem looffuen formeller huadt then som lieer joordt eller gord, moo effther loffuen huge i skoffuen.

Jthem huorledes thet skaal bødes, som huger i andis mandtz skooff wlooffuindes.

Jtem tendt som huger y wskyfftte skoffuer, bøde therfore lige som hand hug wlofflich i anden mandtz skoff.

Jthem kong. forleningsbreff formeller, att holle krunens, sticttiis och geistlige guottz wed good heff oc mactt.

Jthem kong[e] may. nodigst fermedielst enn exstruxs befalitt att forfatte en wiss jorde bog paa krunens, stiecttiis rettighedt, sameledes paa kierckens oc gistlig rettighedt; wdi the jordebøger befindes, att krunen oc sticttiis och gistlige rettig er møgett forfordiellitt.

Exstruxen formelder och att forfare, huis jorder och retighed, som var komen wlooflig fraa kronen sticttit oc geistlige, thett mett loffuen ynddele vfforsømett.

Sameledes huis gotz som var wlofflig komen fraa odelsbønder.

Thiissligest att holle krones, stictis och giestlig skoffuer y heeffdt.

Jtem att tage dom føre alle saager.

Ther hand thette oc møget mangfolig vdi krunens saage fall hade ophaalit fore skatt oc forhaalit tiden fraa et lagting til anden och laatt alting wklartt oc wdømtt, da drog han hen, saa thet bleff tre ar til fore ther bleff hollen lagting eller rett igen.

Mydlertiid kom ieg i kongens resse saa bønderne formerckett thett ieg var aff weigenn, oc gick en tiene, thet ieg skulle verit yhilsagen (sic), thaa førdrett the myn. fogett till att were paa skoffue skyffte mett thenom. Ther fogeden paa kom paa marcken mett thenom, formerckett och befand alle wegnne thet hiørnestener och bytestener wore nederslagne eller forefalsket, besynderlig the som hørde til krunens hoffuitgordt, och att bønderne søgtte teris fordill formeddilst slig bytte til att forfordille krunens forder[14]) och skoffuer mett, thaa sloo hand sig ther fraa och ossatte slig bytte op till ieg kom silff tilstede eller en anden befalingsmand. Ther ieg fornam, att ther var bedrog wnder, och synderlig ved krunens hoffuettgordt, tisligest att bytte stenerne var nederslagen och forfalskett, daa begintte ieg først mett lagrix mend offuerelsse och lodtzegerne loffligen tilstemdt att randsage thend jord och skoffuer som laa til hoffuittgorden befandtz begripligt bytte stener vere forrøckett mett paartt nederkast och ther mett well halparten aff marcken och skoffuerne sameledes eng och ager jord att vere grepen och heffdit ther fraa och opunder the nest omlygendes yordegne bønders gorder etc.

Arsagen thet befandtz saa groffueligt att vere heffditt fraa hoffuittgorden och efterdi att jordegne lottzeger vdi myn fraauersse (sic) saa hefftig haade forførdrett effter dyris prybelier att giøre bytte melum theris och krunens.

Derfore ieg sielff offueruerdes mett xii lagrixsmend lottzegerne altid laglig til stemdt vid then mode som theris be-

giering och preueleger formelte, besoo och flitig offuerransagit alle krunens oc sticttis samtt geistlige oc kierckens jorder och skoffuer fraa then ene hiørnesten och til den anden, optegnet gamel mens saffn och windisbørd, sameledes the lagrixmendz naff som var mett paa huer sted, samelides y huad mode huert var forførdyllytt.

Jthem fantz daa bode bygede och øde yorder samt almendings jord att huer och en bode krunes, stictis, kierckes oc giestlige jorder vore alle samen huer wid syn mode forfordielitt och wloffligen fraa heffdit och mesten halpartten huor som ege skoffuer wore. Ther fore uden fandtz mange øde jorder slett fordøltt, sameledes mange bygede gorder, tisligest laxefysken oc olle fyskrytt mackrell fysken och øer y stranden.

Tisligest fandtz lignelsser paa stuber til att were for hugen y grund mange skyøne skoffuer oc vare nu saa slit vdhoget atthet var ønck att see til.

Jthem ther fyndes huos enn fogedis aruinger och en prest ett alter gotz, som haffuer verit skyøne bygede gorder samt øde gorder och skøne ege skoffuer som the haaffuer vdhøgett thette haffuer lagmanden forh halitt (sic) oc forskot mig fore dog ieg haffuer iliggen til stemd i rette fyck nu dom aff rigens rod paa thet som presten hade.

Jthem ther haffuer werit en herremand i reger^{des} byspes[15]) tid, som haffuer haffd att skaaffue mett paauens peninger och haaffuer icke kundt giortt nøgactig regenskab, ther haffuer byspen fortt hans jordegotz fore, och epther hans dødt skyfft met hans aruinger, thet skyffte breff haffuer ieg foott huos aruingen; ther formelis y huilcke gorder som falt til bespin, aff the gorder haffuer krunen en partt och en partt findes huos en honnax prost[16]) aruinger møget herlige gorde.

Jthem ther haffuer bod en fry høstrw[17]) som haffuer død arffueløs och fantz engen ret aruing ther i landet, hun haffuer latt effther syg ny skøne gorder forvden øde gorder. Hun var ii ganger gifft oc hade dog engen barn, then syste mands slegt haffuer weret aruen eptherlat vnder thet skyn til rett aruing kom, dog ombudtzmand then tid brude (sic) att optaget then arff til krunen, ther er goott til mude fore tre skøne gorder, tisligest en skoff, som haffuer vert store penger wert, och ther bygdis iii eller iiii store skyb aff.

Jthem ett laxee fysken thet beste krunen haffde i thet len, som giordis beuysseligt mett gamlle mend, och the som haffuer fyskett fore krunen som och skall fyndes i the regenskab i renterytt att ther er køp igen til i hundret ar oc saamange befelingsmend, som mynes fore mig oc ieg y x ar hafftt thet wamaget nu y thenne wgunst oc forfølgelse ieg offuer fals met besk . . . t Mons Bordtzen och Hans Pederssen en bonde frem mett et breff, lydendes, thet Peder Hanssen hade latt thet fyskett aff bonden, hvielckett ieg wed att giffue offrighedt beskien ther om huor aff the kunde befynde thet begripligt att were forfalskett fraa krunen.

Jtem ther fyndes mange jordegne bønder, som mett mude haffuer bekomett krunens styctiis kierckiins prestebols oc gistlige gorder oc jorder tiillie att bruge op under teris egen gorder.

Sameledes formydilst mude behollytt slig jorder wdi teris brug wnder deris gorder saa langsomelig tyd thet hussen och bygningen thér var paa, er ronnett och nederfalin, ther mett bleffuen til øde marck och saa formydilst mude forueruit huos nikomne fogeder, som icke viste mere aff legligheden en thet the kunde sie, thet var ned ronet eller øde jorder, famaatzlig*) bekomet ther beuiling thet

*) finantslig?

6 mendt effther loffuen sette landskyllen ryngere, slig falske ryncker saa offte bruget, thet gordens helle landskyll oc anden rettighed oc herlighed er komen vdi ett buckskind eller giedskind eller ii eller iii kalskind.

Saa offte the ther effter arligen haffuer betaalit thend rynge landskyld, thaa haffuer the foordølt gordens eller jordens eget rette naff och kalitt och neffd then landskyll vare till wdskyll aff deris egen gorders naffn bleff ydschreffuit oc icke krunens gordtz naffn, oc findes saaledes i the gamlle rengskabbøger aff Nedenes len.

Ther the effther exstruxens befaling skulle tilsige och indføre krunens retiighed vdi en jordebog, thaa haffuer the framdilss paafunyt ny fenantz fordølt thet wdskyll naffn och laadit enckell yndschriffue thet krunen eller stifften, kierckens giestligt eller huilcket thet kunde were tilkom saa møgett landskyl y teeris egen gordt, som dog er en anden jordt och haffuer syne egen iiii hørnesten saauell som then jordegnes, som det bruges wnder.

Thene faalske bedreglig handell behielper och skyuffler Mons Bordssen mett ett sticke aff loffuen, som saa lyder y loffuen, att thendt som mest eger i jorden eller gord, then roder fore liemolit och herligheden, och ther mett forfordieler krunen fraa syn egen rette jord bøgsyll och al anden herlighet.

Jtem tuert her ymod Mons Bordtzens dom haffuer ieg thend lagmandtz dom, som var fore hanom, then lyder, at al krunes stectis kierckes landskyll skall byges och lees aff krunens ombudtzmandt.

Jthem huis for^{ne} Mons Bordtzens falske forhielping mett loffuen haffde handt y lige mode beskickett for^{ne} jordegne bønder thend prebelie att moo bytte theris skoffuer fraa krunes sticttiis kierkis oc gistlige skoffuer, som fyndes slyg

bedregerii och argelest wnder att ther mett kome til mett list att wlege och aff skylle y fraa theres egen jord eller skoff, som then renge paasette landskyll belanget och ther mett beholle krune jord y heffd amageløst. Tisliges och mest i then mening att fore kome then skadis opretting paa arlig herlighet och skøne skoffuer som vlaglig findes were wdhugen och andre store rette, som krunen mett loffuen kan tilkomme formedelst slig mysbrug.

Ther offuer haffuer thet begiffuet syg att slig yordegne bønder haffuer y alle mode trosseligen och styff stott paa then Mons Bordssens falske behilping y theris wrettferdig saager och heffdit thennom bygzlen til aff then krunens jord, som fandtz huos tennom.

Ther ymod stod ieg paa looffuen kong. mai. exstrux, then gamle laagmandtz dom, som fore berøtt er, war och yder mere ock aff egen forfaaring viss, att krunens yordt fandtz wdi theris were wnder slig føre berøtte skyn wrangelygen och wrett war yndføør y krunens och sticttis kierckis oc gistlig jordebøger, fordy effther theris egen prebelier sameledes paa loglig ombudtz vigne begaff mig paa alle foreberøtte jorder och skoffuer, befandtz daa mesten, att then landt skyll som the haade indførtt y jordebøgerne och formeltt att giffues af theres egen jord, der fantz huos thennom krunens jord som høre til landskyllen oc fordøltt jordens naffn y jordebøgerne, fant och menlig, att the hade slaget the stener neder som stod nest op til deris, mett møgit slig adskyelig bedrag, som epther loffuen liger store saag huos.

Huad som helst tisse bemelte jorder belanger, tisligest forberørtte andre krunens sager och møget oc mangt som icke her kand formelis, haffuer ieg arligen till huer laagsøgen stemp och amaget ther paa.

Alt thet som Mons Bordssen och then efftherkomendes lagmand, hans suoger, haffuer kundet fundit nogen list eller fynantzs til att forholle och fremsette huis jeg paa krunens wegne steffnde i rette, ther haffuer the beflyttett thenom vdi ther vdi kand nocksaam theris wlempe formerckis wid sted och tid, som the oc mett theris ed icke kunde benectte, som haffuer werit stemp i rette, oc engen dom er gangen.

Huilcket som the haffuer icke lenger kundit opholle eller forskyde eller mett mynttery och samhelle forhindre, som offte er skied, och ther met forhindret krunens . . . . rett føre, thet haffuer ieg grussom ubeskinlig bekomet deris domer och beschskriffuelsse om y saa maade som det syg sielff haffuer at beuisse.

Her huos eder ydermere att formercke, thet Peder Hansen haffde for[ne] Nedenes vdi forlening mesten en xxii ar och Mons Bordssen mangfoldigtt formerckett forligt kand skie att krunens retigheds skaade och forderruelsse paa jorder och skoffuer fantz moget att kunde vere eller haffue syg tildraget i then mydler tid wid hans fogeders och prosters myssforstand och forsømelsse och besynderlyg anrørendes om thet laaxe fyskett och krunens hoffuitgord oc y andre made, huis ther kunde vere førfordilit aff sticttis oc krunens yoorder oc retighedt, handt formerckett och thet the tuene hinderlestig sticker mett thenn prebeley samt thet myssbrugeligt sticke i loffuen myslinget haanom, saameledes krunens saager haade til hannoss (?) lagting mangfoligt veritt stemd for hanom och forskott y thet yderste, saa hand icke kunde mett nogen føge lenger forholet, daa y mydlertid er strenge tingbud gangen, thet huer mand skulle kome til alment ting vnder liffs fortabelsse, ther haffuer wert tagen ed aff huer mand mett ii oprette fynger och al teris bestiling lønligt fordult fore foogeder, prester och lensmend och slig al-

menig ting haffuer syg offtte tildragitt och thette selskab haade slig en tyene oc røctte wnder thenom, thet kong. mai. ville beginde krig mett the Rysser och hertug Alff[1]) ieg gaff staholler thet tilkinde och ther bleff schreffuit prester til att formane almuen att haffue slig tingeng oc samlob y fordrag, eller the gaffue arsag tiill att giffue kong. ma. thet tilkiende.

Ther Mons Bordssen thet fornam, att theris ting berotes bleff thet vdskiket mett nogen klagemoll ther giordes som var paa rørendes mig.

Ther mett drog Mons Bordssen y fraa lagmand sedett saa det bleff tre ar ymelum fraa thet syste lagting, hand holt, och til lagting bleff holit igen, oc huis handt icke ellers haaffde forhindret krunens rett, thaa forhinder hand thet framdills ther mett.

Mydllertid paa en fremett sted vdi Opslo eller huos Hans Pedersen forsamlett hemmeligen til syg thennom, som haade wnderslaagett krunens jord och fyskytt sameledes horkarlle oc slig som var groffuelig saget och wid tisse berørtte giorde ett grusomtt røctte paa mig, som ieg skulle handlle wtilbørlig met thenom och thene forrettlig baguasken forførdit hand saa thet kom fore kong. ma.

Ther nest bleff Danmarcks rod forsend til Opsloo, att holle retterting syden the breffue bleff forkyndigt och alle steffninger ware wdgangen oc stemdt, thaa beskyckiett Mons Bordssen eller huem thet war stercke ting budt bliff wdsendt saa lydendes, att huilcken icke kom til alment ting ther i lenett, then wille the slaa yhell for syn egen dør, och mett the bud bleff iii ting hollen føre the kunde forsamle all almuen.

Thet tryde ting bleff menig mandt forsamlit och munstrit ygenom som krygsfolck monstris och ther motte huer

suere mett too opratte fyngre saaledes, att huad som thenom bleff fore saag, och huadt som thendt enne benecttitt eller beyagett, thet skulle then anden och giøre.

Ther saagerne kom i rette, som var stemdt fore Danmarcks rodt, daa benettett de alle theris domer och besegling, saameledis alle windesbørdtt. The benettis och lagmands domer och hand tog mage til syg igen, saa krunen ther offuer myste syn rett och huer beholt lige som hand haffuer grebett och taget til syg aff krunens eller giestlig gotz oc fyskery saa alle de saager som rod dømde opaa, ere enneste gangen effther wrange berettinger och faalske menedig wyndisbøørdt.

Tisligest formeller domen icke anderledes end effter bønders egen beretning och benectingh skall the marckegang och skoffue skyffte tiil intet som det vore wgiortt, dog krunens och krunens forbehollit att lade the marckegang och skoffuer goo paa nytt eller huem ther haffuer i att syge.

Ther er ingen saager eller domer affsagtt som rører meeg an etten lyff gotz eller lempe, men the belanger alle att førførdelle krunens retighedt yffraa och komett alle lagrixsmend til y thet helle len att giøre thennom syll vgiille oc forderuet. Thii alle jorder bere syelff wyndesbørdt och theris skyllig byttestener.

Ther fyndes engen som haffuer adkome eller breffue fore the jorder, som ieg haffuer taalit oppaa mett loffuen, vden alene att haffue grebett och taagett sig thennom til och the komer nu dobelt vere att sto ther ther mett nor pa talis.

Jthem thet kand och skynbarlig beuissis mett jordebøger och steden.

Jthem ther fyndes saa mange lagmandtz domer och windesbord y myne eller huos myne breff, som nock kand

beuisse Hans Pederssen faders fogeder wllempe huos theunom som thet belanger.

Jtem Mons Borttssen er dømtt til aff Danmarcks rod att stoo meg til rette fore huis skaade ieg kand haffue fanget formydylst hans messbrug forsømelsse.

Om thette for^{ne} faaller eder strenghedt for uyttleffligt att formercke huad arsaage ther er till samhelle och mynttery y Norge, ther fore giere i thette effter^{ne} en kortt fortignelsse som och kand deme imelum Mons Bordtssen Hans Peder oc myg.

Jtem om kongens ombudtzmandt lader krunens forkomes fore hans forsømelsse och endog krunen for syn jord igen bøde skaden oc hede mand tissuere.

Jtem om kongens ombutzmandt tager mude fore krunens jord thaa er hand tyuff.

Jthem nu fyndes krunens stictis oc kiercke giestlige jorder vdi jordegne bønders hender lygendes ther er engen hus paa, som lagen formeller, kongens ombudtzmand skal haffue tilsyn ther met haffuer ombudtzmanden forsømet then tilbørig landskyl, tiene, obod oc anden krunens herlighed.

Skoffuen er forhugen ther stor y loffuen huore meget lelending moo huge, ther skulle ombutzmanden haffue tilsyn, saa huad som krunens jord er forkortit y thet som loffuen formeller, thet haffuer hand ladit krunens jord forfaris fore hans forsømelse.

Jtem huad som helst ther fatis ther er entten mude gott fore eller forsømelsse, oc er ymod tisse for^{ne} sticker.

Jtem Mons Bordssen haffuer sorit att skycke loffuen rett imelum alle huad som hand behielper thet som wrett er, thaa er hand tyffues·giømere eller døllere oc icke loffuens giømere eller rettens.

Ydermere haffde Peder Hanssens oc the som fore mig verett haffuer, heffdit krunens jord effther loffuen thaa haade ther mett fundis saa klartt, thet kongen haade icke veret fornøden att lade exstrux wdgaa, och ieg fore myn person hade icke komett y trette eller bleffuen forklagt.

Thisligest hade Mons Bordssen ansyet loffuen och kong. mai. exstrux, ther effter dømtt melum mig och almuen, thaa hade ieg icke heller komen y trette och loffuen syger huad the er fore mendt och icke ieg som forsøømer eller tager mude fore krunens jorder oc retighed, dog ieg moo tencke huad ieg will til syn tid.

Enn dog ieg storligen er forrearsagit til slig myssforstandige forklering, enddog teene tid forskonne att formelle legligheden saa groff som tilfelid er.

Thy lygeruys som loouenn er krunens yordt och all hendis retiighetz gymere och foruarylsse.

Thuerttymodt haaffuer mudde pung forefordyllitt och fraa stollitt krunen syn adskylig rettighed, bode i jord och indkomme fraa och for[ne] mudepungs forsuarrere och giømere thet er løøgen oc løgens behielpnyng falsk fenantzs, samhelle, møntery forredery och termet skyltt meg och mangen erlig mandt fraa theris velfart, sameledes mangen erlig karl fraa theris liff, ycke fore den orsage at haffue mybruget loffuen, men alt aff then arsage at haffue fult loffuen och stod paa krunens rettighed effter loffuen. Thend mudepung hengde saa lennge paa Engelbretts hals, thet hand skylde Sueryg fraa Danmarck etc.

[Ther the komme til hannom, gaff handt them quitt och ieg fyck engen peninger:] *)

Her vdi thre forkleringer bemeltt

Enn om Dansken

Enn om then t^{e} som toges paa then ryske resse som var penger vdi

Enn om thet klagemoll som er angiffuit att vere roffuit fraa bønder, fyndes løgen oc Mons Bordtssens forrettlig pratiiker oc icke myn giernyng.

Begaff syg och thet myn here screff myg til att endelige icke begiffue mig ther fraa Dansken [18]) mett hans ma. skyb ymenn oc saa lenge ieg kunde fore wiintter bliffue ther och ieg effther same befaling bleff ther mett otte hanns mai. skyb och folck mere enn tre monett lenger end skyben vare vdfetalitt och ther kom engen fetalle endog thet formeltes y hans mai. breff, att thet var befalit, at tilskecke myg fettalye, krud och lod, Och the Dansker haade heller ycke rod til att wndssette mett fetalliie, Thii kiøpte ieg fetalley først fore iii^{c} daller, som var myne terepeninger, ther nest lantte aff en mand y bien vii^{c} daller och syden the penninger som meg var vntt til bytte och tiene penninger aff de Dansk her, ther ieg kom til Køpenhamn motte ieg betalle alt thet som noget klaffuets, dog ieg icke viste hure thet var, Jahan van Gielle opbar ther aff iiii^{c} daller, saa thet skaal findes beuistligtt ieg gaff wd paa then resse mere end ij^{m} daler i rede penninger, ther forrenskenck (?) mett the Dannskers rodtzs breff oc beuisning giorde myn vndskiling for myn here hans mai. oc forstod ther var saa møget penninge wdlaagtt oc lydett forøffrett ther y mod daa formyldis myn here och effther-lod altt huis ieg war skyllig then gang i rentterytt, och thet bleff mig quitit alt samen sanner som the pen-

*) Overstreget i Originalen.

ninger som løb paa for^{ne} mangell som er otte hundritt daller lod ieg stoo wforklart oc indførdet til beholing vdi regenskab at bliffue standes ymod huis wklart sagefall som til tilkomendes regenskab skulle indførris til att quitte tisse for^{ne} viii^{c} daller, och ieg haffuer end ij ars regenskab til mynste inde huos myg, tisligist alle hande andit att klerere i renteryett, som bleff mig forhindertt mett thet offuerfalindes fengsill, thet ieg y engen mode kunde foo nogen ord eller forklering fore meg, som altt skall findes til gode regenskab och betaling, nor gud forlosser myg aff thene elendighedt.

Jtem paa then resse ieg war norden om Norge[19]) til Rysklandt ther bekomes paa ett the skyb, ther bleff tagen, en tønne, som var penninger vdi, ther same t^{e} bleff beuagen paa ressen fraa thet then kom i voris were, och saa ind paa byttehussen leffuerit y Kristoffer Walkendrops hand och foruaring altid mett vi mand til och fraa natt och dag och then bleff opslagen i høffuismends och byttemesters offueruerindes Krestoffer Valkendrop quitert vdi myn regenskabs affgiffuit fore tynepening ther aff iii^{c} daller.

Jthem som blyffuer her epther berørtt om hues mottwille thett menig almue war offte stemp til til almendig ting mett strennge wseduanlig tingbud, ther huos bessnoren thennom 3 opractte fyngre disliigist foryaget fogeden och alle lensmenden, saameledes presther, saa huercken ieg som kongens ombudtzmand eller nogen tisse ycke motte wiide aff theris samtalle eller kome ther som the wore til samtalle paa ting eller andre stedtz, som de fra . . . . . mett mange stedtz y løndom fore samlis thenom, thaa tilschreff ieg presteren att forkinnde aff predickestollen ett formonelsse breff ther mett for mone thennom att haffue then tingeng och samlob y fordrag, ther som de icke holt an syg, thaa ar-

sagett the myg att giffue kong. ma. thet tilkiende, och ieg gaff Loduig Munk statholer thet tilkiende, handt schreff tennom til att the sliigt haffde y fordråff. Som Mons Bordtzsen thet fornam, att thet skulle kome øffrigheden tiløren, och besørget, thet var for grofft berøcttiis theres motuille, saa fantt handt paa thet rod att giørett ett skyn att vere myg paa at giøre, forsamlit saa nogen løgacttiig klagemoll, mesten vdi sliig miening som klagemolsbreffuen syelff kand beuysse, y den actt att beeuege kong. mai. ther mett att kunde førførdielle til denom prebelier paa nogen krunes rettiighet, the i langsom tid hade verett wnderslagett, arsagen ieg mangfoligt viste til forne at were syg tildraget besynderlig y fieden [20]) mett slig forsamling och wlaaglig samlob mett slig almuens tyngging aff slig orsag haade vdsendt nogen speddere att forkundskab theris anslag then same gaff syg y selskab mett theris sendebud lod syg forsto, hand hade och at klage paa myg och hand fyck deres klage breff och drog til myg mett. Strax førde ieg saame karll mett klagebreffuett til kong. ma., och hans kong. ma. lod ett befalingsbreff wttgaa soplecassen der i indeluctt tiil Loduig Munck statholler then tid och Hans Lyno paa Branhus [21]) att begiffue thennom paa steden att forfare och døme om then leylighed och thet giffue fraa thennom beskreffuet, for^ne^ klagemols breffue war indluctt y kongens befalingsbreffue, och ieg fulde saame karll mett kongens befalingsbreff til Loduig Munck. Loduig hade oc beramett tyder att kome ther dog hand bleff forhindret mett anden kong. bestiilinger nogen gange y lengden saa bleff hand aff met befalingen; ieg hade och forførdritt thet klagemol aff Loduig ynd fore de Danmarcks rod, ther vare indsend, och Loduig war then tid y Siellen, och then befaling och klagebreff att vere paa hans gord y Judland, saa ieg then arsag bleff forsømet

och icke kunde komet y rette; som Mons Bordssen thet fornam, haffuer hand giort the klage edoo farlig (?) paa ny mett Danmarks rodt forskicket til kong. ma. oc met folgte vindesbørd tiidet lyge som hans ma. skulle forstod lige som ieg haffde och taget fraa bønderne, huilckett icke skaall fyndes thet ieg haffde nogen tid befalitt att tage the same klagebreffue, thi holt ieg then som tog same breffue fangen tilstede mer en ett ar, och vdi myn frauersse paa kongèns resser mydlertid brød hand sig aff fengssill och drugnett strax ther epther och ther leffuer endnu en som var y følge mett hannom, som icke skal kunde sygett, att ieg hade befalit at tage fraa nogen, myn ieg haade enest befalit att forspyde almuens anslaag, icke fore myen skyll giort, men kong. mai. och rygett welmentt mett trohedt tilbeste.

Med en anden, men samtidig Haand er skrevet paa første Side af et løst Ark, som danner Omslag om hele Heftet:

Erich Munckis schrifft om sin sagh och huis hand mener sig att haffue till sin erklering och wskyldighedt att foregiffue.

Mett stoer tilsagn och løffte om Grønland att wille opsøge. Och anden mere Norges Rigis herlighedt, gaffn och bestandt at wille obenbare.

Anmærkninger.

Den gamle Skik at ledsage historiske Aktstykker med mere eller mindre udførlige Anmærkninger eller Excurser er i den senere Tid bleven mere og mere forladt, efter min Mening med fuld Føie. Mine Colleger i den historiske Forenings Bestyrelse have imidlertid troet, at nogle Oplysninger til disse Erik Munks Skrivelser vilde være endeel af Tidsskriftets Læsere velkomne. Jeg har derfor nedenfor tilføiet nogle faa Bemærkninger, der imidlertid, som let vil sees, hverken ere eller udgive sig for en fuldstændig Commentar. Enkelte aabenbart forskrevne eller tildels ulæselige Ord have ikke kunnet gjenkjendes. De under Texten med Stjerner tilføiede Noter skyldes væsentligst Cand. A. Larsen.

[1]) De Herrer, til hvem Brevene ere stilede, ere naturligvis Rigsraadets Medlemmer, nærmest udentvivl de af disse, der i Christian den fjerdes Mindreaarighed forestode den daglige Styrelse.

[2]) Erik (Ottessøn) Rosenkrands til Valsø, Befalingsmand paa Bergenhuus i Aarene 1560—1568, og som nedstammende fra den gamle norske Losne-Æt en af Norges største Jordegodseiere. Om den væsentlige Andeel, som Erik Munk havde i de af Erik Rosenkrands foranstaltede Udrustninger til Thrøndelagens Gjenerobring 1564 og Akershuus's Undsætning 1567, see bl. A. L. Daae: Krigen nordenfjelds 1564, Bergs Efterretninger om E. Munk i Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie, B. 1., samt L. Daae: Det gamle Christiania, S. 14.

[3]) Povel (Ottessøn) Huitfeldt til Snidstrup i Halland, en af de fire bekjendte Ottessønner (Christopher, Peder, Povel og Claus) og Farbroder af Historieskriveren. Han var den første Befalingsmand paa Akershuus, der tillige havde Udnævnelse som Statholder over hele Norge (1572—1577). Hans her nævnte „Exstrux" har formodentlig gaaet ud paa det samme, som han c. 1575 har indberettet til Kongen, see Norske Magasin, 1, S. 75 fgg.

[4]) Fynatz = Finants, dengang i Dagligtale brugt i Betydningen af Rænker, underfundig, uærlig Virksomhed, „Praktikker". Ved „Engebret", der oftere nævnes, bl. A. som den, der skilte Sverige fra Danmark, kan ikke tænkes paa nogen anden end paa Sveriges berømte Almuehøvding under Opstanden mod Erik af

Pommern. Hans Bedrifter vare dengang ikke beskrevne i nogen for Erik Munk tilgjængelig Bog, og denne har altsaa kun kjendt ham af danske Traditioner, der af let forklarlige Grunde ikke have været gunstige for Engelbrekts Minde.

5) Nils „Taacke", den bekjendte Nils Dakke, Høvding for Smaalændingerne under Oprøret mod Gustav Vasa 1542—1543. „Mester Krestofer" ɔ: Mag. Christopher Henrikssøn, Kannik i Throndhjem, ligesom sin mere bekjendte Fader, Mag. Henrik Nilssøn, uægte Søn af Norges sidste Rigshovmester Nils Henrikssøn (Gyldenløve). Mag. Christophers meget fremtrædende Deltagelse i Frafaldet fra den danske Styrelse i 1564 er udførlig omtalt i L. Daae's Krigen nordenfjelds 1564.

6) Enno „Branttrog", ɔ: Christopher Throndssøns Søn Enno Brandrøk, hvis bevægede Liv er skildret af L. Daae i Norsk historisk Tidsskrift, B. II, S. 113 fgg. At Enno har været en Slægtning (kunum foruanther) af Mag. Christopher, og at disse to Fiender af den danske Regjering derfor maaskee have staaet i nogen Forbindelse, har hidtil været ukjendt.

7) Mummeskands, et i Datiden brugeligt Lykkespil eller Hasardspil. I 1578 afsagdes saaledes en Herredagsdom (findes blandt Professor Fr. Brandts Afskrifter af saadanne Domme), hvori omtales, at Lensherren i Tønsberg, Frederik Lange, under en Mummeskands i Oslo havde kastet et Ølkrus i Hovedet paa Lagmanden der, Thjostulf Baardssøn (Rosensværd), hvorpaa denne stak en af Fr. Langes Tjenere ihjel og saarede en anden. (Cfr. N. Rigsregist. III, S. 605.)

8) Denne Lagmand var aabenbart Mads Størssøn, om hvis Liv og literære Virksomhed kan henvises til Norske Magasin I, S. 41 fgg.

9) Mons Baardssøn (Rosensværd til Østby), om hvem det nedenfor (S. 304) tilføies, at han var Lagmand, beklædte dette Embede paa Agdesiden fra 1576 — 1582, da han forflyttedes til Oslo. Se om ham Saml. til N. F. Spr. og Hist. B. 1 paa flere Steder samt Norske Rigsregistranter. Den Svoger af Mons, som nedenfor omtales (S. 302), og som (af S. 318) sees ligeledes at have været Lagmand og efterfulgt Mons i dette Embede paa Agdesiden, maa have været den forøvrigt lidet bekjendte Peder Christenssøn, der forekommer i Embedet 1583 - 1596.

10) Mudepung af muta f. Bestikkelse.

11) Hans Pederssøn var Søn af den nedenfor (S. 311, 314) nævnte Peder Hanssøn, en dansk Adelsmand, om hvem de fornødne Oplysninger ville findes i L. Daae's Afhandling om Fru Inger Ottesdatter og hendes Døttre, Norsk hist Tidsskr. B. III. Peder Hanssøn, der med stort Held forstod at varetage egne Interesser, men forøvrigt ogsaa synes at have været en ret virksom Embeds-

mand, blev allerede i Frederik den førstes Tid forlenet med Nedenes, som han siden beholdt ved Siden af Akershuus Hovedlen lige til sin Død 1551. Sønnen Hans Pederssøn († som Norges Cantsler 1602 og en Tid forlenet med det vigtige Bergenhuus) fik 30 Sept. 1585 Nedenes Len ved Erik Munks Afsættelse, allerede Aaret før denne førtes til Dragsholm, og beholdt det til 1592.

12) Vi have her atter et af de hyppig forekommende, dog vel oftest overdrevne Vidnesbyrd om den norske Almues Uvilje mod Fogderne i disses Egenskab af Skatteopkrævere og tildels ogsaa mod Præsterne. Hvad disse sidste angaar, er Peder Claussøns Fortælling om, at en eneste Mand i Thelemarken havde ihjelslaget sex Præster, og at hans Søn ønskede, ikke at staa tilbage for Faderen (Norges Beskrivelse, S. 47), noksom bekjendt. Samme Forfatter har ogsaa efterladt en anonym Opsats (kun delvis trykt i Hofmans Skrift om Tienden, 2 Udg., S. 35 fgg.), der findes i Afskrift i den Kallske Samling paa det store kgl. Bibl. (Nr. 472. 4to). Her heder det: „De have altid af gammel Tid herudi Lenet (Lister) havt saadan oprøriske Sind, som kan bevises med de Herremænds og Fogders Begravelser, som de endnu selv vide at vise paa Seiersvold, at de udi formere Tid paa deres almindelige Thing have ihjelslaget og gravet dem der ned og kastet en Hoben Steen paa dem.“ Det Fogeddrab, som Erik Munk omtaler som foregaaet i Peder Hanssøns Tid, er en Kjendsgjerning, hvorom allerede Allen (De tre nord. Rigers Hist., I, S. 252—253) har meddeelt Oplysninger. Fogden i Nedenes blev nemlig i 1541 dræbt af 18 Fjeldbønder fra Robyggelaget, idet hver af Bønderne tilføiede ham, der laa tilsengs, et dødeligt Saar. De vilde derfra begive sig videre til Gaarden Egeland (udentvivl Ytre-Egeland i Kvinesdal) for ogsaa at dræbe Fogden der, som dog heldigvis ej var hjemme. Til Allens Beretning kunne vi føie, at denne sidste Foged var den paa Reformationstiden bekjendte Stig Bagge (L. Daae's Norske Bygdesagn, 1, S. 64—65), som selv i et Brev har omtalt Begivenheden.

13) Prebelie formodentlig Privilegium.

14) „Forder“ sandsynligvis Forte (Chr. Molbech, Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord. Kbhn. 1857. I, S. 234—235), et hyppigt forekommende, men uklart Ord, der synes oftest at betyde Fævei eller Udmark i Almindelighed.

15) Regjerende Biskop, ɔ: Herre-Bisp eller fyrstelig Biskop i den katholske Tid. At Bisper ligesom verdslige Høvdinger hyppig tilegnede sig Jordegods, naar vedkommende Eier ikke kunde betale skyldige Afgifter, Mulkter o. s. v., er bekjendt nok, see f. Ex. om Olaf Thorkelssøn, Bergens sidste katholske Biskop, Absalon Pederssøns Beretning i Norske Saml. 8vo I, S. 5. I et utrykt

Diplom af 8 Febr. 1562 omtales, at en Jon Erikssøn, „som var Provst i Lister Len" (men, da intet „Hr." tilføies, rimeligviis en Lægmand), havde villet paa den sidste katholske Stavangerbiskops, Mag. Hoskolds, Vegne true Gaarden Loge ved Flekkefjord fra Eieren, Bjørn Aasulfssøn.

[16]) Honnax Prost skal maaskee være Hofmandsprovst. Efter Reformationen overdroges nemlig de forrige Landprovsters Forretninger ved Inddrivelse af seculariserede geistlige Indtægter til Hofmænd ɔ: Lensherrernes og Fogdernes bevæbnede Tjenere, og lignende Tjenere (ogsaa benævnte med det ældgamle Ord Aarmænd) vare, som her antydes, stundom allerede anvendte af Bisperne selv. I Povel Huitfeldts ovenfor (i Noten Nr. 3) omtalte Indberetning adskilles udtrykkelig mellem „Hofmænds Provster" og „geistlige Provster, som over Præsterne have Befaling". Disse sidste kaldes i det syttende Aarhundrede stundom „Religionsprovster".

[17]) Den „frie Hustru" (ɔ: adelige Frue; „Hustru" brugtes nemlig i ældre Tid om de gifte adelige Damer, hvis Mænd ikke havde modtaget Ridderslaget) er uden Tvivl den Hustru Sigrid paa Asdal i Øiestads Præstegjeld ved Arendal, Datter af en Fru Eline sammesteds, der igjen skal have været en uægte Datter af Hr. Henrik Jenssøn (Gyldenløve) og altsaa Halvsøster af Rigshofmesteren Hr. Nils Henrikssøn. Om Moder og Datter findes Oplysninger i Saml. til N. F. Spr. o. Hist., 3, S. 472 fgg.

[18]) Dansken ɔ: Danzig. Om det Tog, som Erik Munk paa kongelig Befaling foretog til denne Stad, see Saml. til N. F. Spr. og Hist., 1, S. 234 fgg.

[19]) Eriks Tog nordenom Norge har vel fundet Sted c. 1562 — 1564, da han var Foged paa Vardøhuus. Saml. til N. F. Spr. og Hist., 1, S. 214—15.

[20]) Fieden ɔ: Feiden, hvorved forstaaes Syvaarskrigen, i hvilken Almuen paa flere Steder viste Opsætsighed, saaledes bl. A. ogsaa paa Vestlandet, see Faye, Chr.sands Stifts Bispehistorie, S. 230.

[21]) Ved „Branhus" skulde man nærmest tænke paa Bahuus eller Bergenhuus (Bernhuus), men paa ingen af disse Fæstninger har nogen Hans Lunov været fast Befalingsmand, og Navnet forekommer heller ikke i Rigsregistranterne.

RETSHISTORISKE BRUDSTYKKER

AF FR. BRANDT.

II. Nordmændenes gamle strafferet.

Nærværende bidrag er i det væsenlige en gjengivelse af mine i 1867 afholdte forelæsninger, hvis bearbejdelse til trykning i tidsskriftet allerede var påbegyndt i våren 1872, men ved mellemkommende forhindringer oftere blev afbrudt. Da nu også et vidtlöftikt offentlikt hverv vil gjöre mig det umulikt i de förste par år at tænke på arbejdets fortsættelse, har jej troet ikke længere at burde udsætte udgivelsen af det allerede færdige, hvilket i og for sig udgjör et fuldstændikt hele og, ved at henligge, vilde blive altfor meget antikveret. Jej må udtrykkelig bede bemærket, at min afhandling var udarbejdet, forinden K. v. Amiras skrift: das altnorwegische Vollstreckungs-Verfahren og E. Hertzbergs: Grundtrækkene i den ældste norske Proces udkom, så at jej altså alene gjennem et par korte noter har kunnet tage hensyn til disse fortjenstfulde arbejder. Navnlig må jej beklage, at jej ikke har haft anledning til, mere end skeet er, at tage hensyn til den förstnævnte forfatters behandling af fredlösheden og dens betydning. Ti, skjönt jej vistnok fremdeles i det væsenlige må fastholde min opfatning, så havde dog den udmærkede forfatters behandling af dette institut fortjent en mere indgående dröftelse.

§ 1.

Straffens betydning og forhold til hævnen.

Den samme grundsætning om individernes uafhængige stilling i forholdet til hinanden, der går igjennem Nordmændenes samfundsliv i det hele, fremtræder også i deres strafferet. Straffen udgår ikke fra *samfundets* stræben efter at realisere en sædelig livsorden ved at *modvirke uretten* som sådan, men fra den *enkeltes* trang til at erholde *oprejsning*

for den lidte krænkelse enten ved egen makt eller gjennem sine omgivelsers bistand. I disse den fornærmedes bestræbelser tager staten, ifölge sin opgave: at vokte samfundets fred og sikkerhed, altid mere og mere virksom del, efter som den selv vinder större og större fasthed, og denne dens opgave mere og mere bevidst erkjendes. Men denne statens indgriben ved retskrænkelsers påtale og straf har dog blot en *stöttende* og *modererende* karakter. Det kommer först langt nede i tiden dertil, at straffen i borgerlige sager ansees for en ytring af statsmyndigheden selv, udsprungen af et *selvstændikt* kald til at hævde *lovens* auktoritet lige over for den brudte orden; vore forfædre løsrev sig först sent fra den opfatning, at forbrydelsen er en sag alene mellem fornærmeren og den fornærmede. Selv der, hvor staten optrådte straffende uafhængig af nogen enkelt fornærmet klager, optrådte den *selv* som klager, som fornærmet part, og den straf, den brakte i anvendelse, var i virkeligheden heller intet andet end en fyldestgjörelse, som den tog for den fornærmelse, den selv havde lidt.

Enhver fornærmelse af den ene mod den anden udsatte den skyldige for den fornærmedes og hans slækts *hævn*. At lade en fornærmelse overgå sig ansåes for en skam; det opfattedes som et vidnesbyrd om, at den fornærmede var en ringere mand end fornærmeren, naar han tålte fornærmelsen [1], og hævn måtte derfor i samfundets öjne vidne

[1] Der findes også mange exempler på, at mæktige mænd har anseet det for en æressag at undgå bod for sine overgreb mod andre, og heller gav mangedobbelt erstatning, se f. e. Hrafnkelss., udg. 1847, s. 10: „þá þykkist þú jafnmenntr mér“ (nemlig hvis sagen skulde påkjendes ved dom), siger den stolte hövding, „ok munum vit eigi at þvi sættast“. Se også den mærkelige fortælling om Sneglu-Halle og Einar Fluga, hvor

om, at så ikke var tilfældet, men at hin vidste at skaffe sin personlighed den skyldige anerkjendelse.

Straffen hos vore forfædre var oprindelig intet andet end hævn. — Det vilde imidlertid være en stor misforståelse, om man vilde opfatte hævnen som *modsætning* til sand straf, eller alene som en ytring af den samme rå gjengjældelseslyst, der bringer barnet til at slå det bord, hvorpå det stöder sig. Hævnen udspringer derimod af forbitrelse over en lidt uret. Vistnok fæster mennesket på retsudviklingens tidligste standpunkt sig fornemmelig ved retskrænkelsens *udvortes* side, der nærmest berörer dets fysiske væsen, og reflekterer ikke meget over tilregnelighedsspörsmålet [1]. Men ondet föler det dog altid som hidrörende fra et andet menneskes *vilje*, og netop denne retsstridige vilje er det, sôm hos den fornærmede fremkalder den fölelse af *uret*, der igjen sætter hævnlysten i bevægelse. Hævnen tilsikter nu vistnok hverken at forbedre denne retsstridige vilje, eller på anden måde at afholde den fra at fremtræde i gjerning, men alene at tilbagevise det enkelte stedfundne overgreb; men den er dog på den anden side ingenlunde fremkaldt ved nogen lyst til at kjöle sin smerte ved den andens lidelse. Om end en sådan, ond, attrå ofte kunde være forenet med hævnlysten, er den dog i sit væsen forskjellig fra denne, der alene tilsikter at hævde sin egen personlighed uantastet.

---

denne hövding sætter en ære i aldrig at underkaste sig bod; men hvor netop dette overmod af en uvedkommende benyttes til hans ydmygelse, Har. Harðr. s. Morkinsk. S. 98—99.

[1] At vore forfædre dog ikke har manglet syn for forbrydelsens indre strafværdighed, sees af, at de navnlig henviste menedere, mordere og forförere til Nåstrands evige pine (Völuspá str. 43); jfr. og Njálss. kap. 89: „goð hefna eigi allz þegar“, siger Håkon jarl, „mun sá maðr braut rekinn úr Vallhöllu, er þetta hefir gert“.

Hævnen er således i sig selv en ytring af retsfölelsen, men i dennes råeste og mest primitive skikkelse. Den har altså en moralsk karakter, forsåvidt den er den naturlige reaktion mod uretten, og netop forudsætter erkjendelse af modpartens personlighed. Ingen vil kalde det hævn, at man dræber et dyr, der har gjort skade, eller gjenkaster en bröns, hvori nogen er nedstyrtet.

I det borgerlige samfund går det imidlertid ikke an, at retshåndhævelsen ganske er overladt til den subjektive vilkårlighed, da herved al garanti mangler såvel for brödens virkelige tilværelse som for det anvendte middels forholdsmæssighed og berettigelse, og for at den ikke selv bliver til en ny uret. Staten må derfor, selv på sit mest primitive standpunkt, som den förste af sine opgaver for at sikre borgerne et retlikt feldt, lade det være sig maktpåliggende at opstille nærmere regler og ufravigelige forskrifter angående måden, hvorpå indgreb i fremmed retssfære skal tilbagevises. Men *hvorvidt* den i sådan hensikt skal gå: *om* den skal tage hele sagen i sin egen hånd og etablere en selvstændig straffemyndighed, — altså udelukke den enkeltes adgang til på egen hånd at skaffe sig fyldestgjörelse, — *eller* om den blot skal begrænse og regulere betingelserne for og udstrækningen af den fornærmedes ret til selv at optræde mod uretten, — beror på de historiske forhold, hvorunder samfundsforbindelsen har dannet sig, og på den grad, hvori statens betydning og opgave som selvstændig etisk institution har vundet indgang i borgernes almindelige bevidsthed.

Den i de germaniske samfund fremherskende fölelse af individets selvstændighed og utilböjeligheden til at underkaste sine private anliggender nogensomhelst ydre ledelse eller kontrol, måtte nödvendigvis medföre, at det nærmest ansåes

for hver borgers egen sag at skaffe sig ret og at söge fyldestgjörelse for lidt uret. Og navnlig i *Norge*, hvor selve samfundsdannelsen var foregået uden al påvirkning af ydre tryk, og hvor derfor statsmyndighedens virken fik sit væsenligste feldt udad, måtte det vare længe, inden en selvstændig offentlig straffemyndighed kunde udvikle sig. Lige ind i den nyere tid finder vi spor af, at den fornærmedes adgang til at skaffe sig ret på egen hånd ved selve loven har været anerkjendt, og det betegnes endog som bifaldsværdikt, at man undlader at söge samfundets mellemkomst (G. L. 186: „ingen ejer ret på sig mere end 3 gange, uden han hævner sig derimellem"). Og på samme tid som loven mere og mere indskrænker adgangen til privathævn, ser man tillige, med hvilken varsomhed den her går frem: hvorledes den i princippet erkjender dens berettigelse, og hvor omhyggelig den stræber at fjerne hindringerne for mindelikt forlig. Begge de ældste love betegner endnu de grovere æresfornærmelser, ran og retsfornæktelse samt modvillig beskadigelse af gods som fredlöshedssager (se G. L. 34, 96 og 138; F. L. V. 21, 22 jfr. Hkb. 37 og B. R. 35, 93—95, 152), uaktet lovene selv i virkeligheden kun belægger disse forseelser med böder[1]. G. L. 216 erklærer den retlös, som bebrejder sin modpart, at han tidligere tog ret for sig, og G. L. 240 sætter en tillægsbod af 3 mark sölv for drabsmanden, når han byder forlig på förste ting så höjt, at det kan höres tvertover tingkredsen, „ti da har han pralet af drabet". Og i alle sager,

[1] På Island, hvor samfundsmyndighedens indgriben i de indre forhold var så meget stærkere end i Norge, har ordet *útlegð* allerede i Grågåsen regelmæssig antaget betydningen „böder" (jfr. G. L. 17$\frac{1}{1}$, der ligefrem bruger útlegð og 40 marks bod synonymt), og den mildere fredlöshed (fjörbaugsgarð) er gået over til en treårig landsforvisning.

som afgjordes med böder, skulde efter de ældste love fornærmeren aflægge en formelig ed på: „at han selv vilde tage slikt forlig og slige böder af sin modpart, hvis han havde en lignende sag mod denne“ (B. R. 31, 32, 90 jfr. M. L. IV. 26). — Imidlertid måtte også hos os privathævnen efterhånden vige for en af den offentlige myndighed efter lovlig rettergang idömt straf: den indskrænkes bestandig inden snevrere og snevrere grænser; dens tilladelighed knyttes til den betingelse, at fyldestgjörelse gjennem statens medvirkning ikke har været at erholde (jfr. M. L. IV. 17 og 20), og tilsidst bortfalder den ganske, idet alene en principal påtaleret bliver tilbage. Hvorledes tilsidst også denne bortfalder, og den hele forfölgning af alle viktigere strafsager overgår i statens hånd, tilhörer fremstillingen af den nyere tids retsudvikling.

Opfatter man således forbrydelsen ublandet som *forurettelse*, og altså ser bort fra dens egenskab af brud på den sædelige orden inden samfundet i det hele, da vil den fremtræde under en dobbelt skikkelse: som *beskadigelse* og som *fornærmelse*. Den förste lader sig i regelen oprette gjennem erstatning; den sidste kan, som immateriel, vel aldrig gjöres ugjort, men dens bråd kan borttages ved at fornærmeren erkjender sin bröde og ved en passende forsoning i gjerning lægger denne erkjendelse for dagen. Den simpleste og naturligste form herfor er det, at han gjennem en ydelse til den fornærmede skaffer denne en materiel behagelighed til tröst for den forvoldte sindslidelse. Dette er den private bods sande betydning (*bœta = reparare*, *emendare)*, og heri flyder den igjen sammen med erstatningen. På samme tid som den, såvidt mulikt, gjör det tilföjede onde godt igjen, vidner selve dens erlæggelse tillige om, at dette onde ikke var noget, som *måtte* tåles. Nu behöver

den fornærmede altså ikke længere at hævne sig; ti hans personlighed er anerkjendt: tvertimod vilde hævn nu alene være en unödig grusomhed, da det, som endnu står tilbage af den tilföjede forurettelse, det historiske faktum, dog ikke lader sig udslette. Kun ved enkelte fornærmelser, der på en måde sårer mennesket i dets inderste, og hvor således enhver tröst og forglemmelse er umulig, kan det siges, at den fornærmede har grund til ikke at slå sig til ro, inden fornærmeren er ganske *tilintetgjort;* men i slige tilfælde er man også kommen aldeles udenfor det retlige feldt.

Fastholdes det altså, at strafferettens opgave hos vore forfædre er at drage privathævnen ind under den retlige orden og stille den under lovens herredömme, så fölger ligefrem heraf, at loven selv må gjöre en *adskillelse* mellem lovovertrædelserne i forhold til deres grovhed, med en dertil knyttet forskjellig strenghed i deres bedömmelse. I de allergroveste kan hævnen ubetinget og uden indskrænkning være tilladt, eller endog forlig forbudt; men i de mindre grove tilfælde må hævnen være indskrænket inden visse grænser og betinget af, at mindelig afgjörelse ved en for tilfældet passende bod ikke istandbringes, og samfundet må lade det være sig maktpåliggende at virke til, at sådan afgjörelse kommer istand. For de ringeste sager endelig kan staten ikke engang tillade nogen hævn, men må i fornödent fald tvinge fornærmeren til at give og den fornærmede til at modtage bod, — forsåvidt ikke den förstes vægring ved at böde *i og for sig* giver fornærmelsen en kvalificeret skikkelse.

Den samme betraktningsmåde gjör sig gjældende også ved de lovovertrædelser, der ikke krænker nogen enkeltmands ret men samfundet i det hele, idet disse, som anfört, betraktes som forurettelse mod samfundet som person. Men

det forstår sig, at staten ikke lige over for sig selv behöver at gjöre vilkårligheden nogen indrymmelse, — men at den enten mere eller mindre ubetinget nækter, eller ubetinget påbyder sagens afgjörelse ved böder.

Derhos er det en ligefrem fölge af samfundets stadige deltagelse i og medvirkning ved retshåndhævelsen, at enhver gjerning, som i nogen mærkelig grad forstyrrede den retlige orden og således påkaldte samfundets mellemkomst, også gjorde dette selv til part i sagen og gav det en fordring på fyldestgjörelse for sin *brudte fred* (friðbrot, jfr. G. L. 152). Det vilde være uriktikt at forestille sig denne offentlige bod som et af forbryderen ydet vederlag for det ved samfundets mægling opnåede forlig. Ti vistnok kunde der ikke blive tale om nogen saadan bod, når hævnen virkelig indtrådte, da denne jo selv ydede fyldestgjörelse lige over for alle. Men ligesom statens kald ved lovovertrædelsers forfölgning var mere end en forligsmæglers, således var den offentlige bod noget ganske andet end salarium. Staten håndhævede ret inden sin midte ifölge selvstændikt kald, og tog böder for brud på sin lov i kraft af egen ret.

På disse grundsætninger hvilede strafferetten hos oldtidens Nordmænd. Som överste regel gjaldt det vel, at den, som bröd loven, også forspildte dens beskyttelse (F. L. I. 6: at lögum skal land várt byggja, en eigi at úlögum eyða; en sá er eigi vill öðrum unna, hann skal eigi laga njóta). Men derved var forbryderen ikke ubetinget udstödt af samfundet; endnu kunde efter omstændighederne en vis grad af retssikkerhed blive ham tildel, og betingelserne, hvorunder, og graden, hvori gjerningen skilte sin forövER ved lovens beskyttelse, var fastsat ved loven. I denne henseende deltes forbrydelserne i 3 klasser:

1) de, som medförte total udstödelse af samfundet og ueftergivelig fredlöshed *(úbótamál)*,
2) de, hvor fredlösheden kunde ophæves ved mindelig afgjörelse, og som altså *kunde* afsones med böder *(útlegðarmál)*,
3) de, som *skulde* afsones med böder, og hvor fredlöshed således enten aldeles ikke kunde indtræde eller kun, hvor fornærmeren modvillig nægtede at erlægge den lovbestemte bod *(bótamál)*.

Offentlig straf på liv eller lemmer *(refsing)* var stridende mod den fribårne mands begreb om personlig ret. Det var *tukt*, hvilken alene var anvendelig på trælle. Når den fredlöse forbryder blev aflivet, var dette ikke at betrakte som straf, men som fölge af straffen, af den retlöse tilstand, hvori han ved sin forbrydelse var kommen. For enkelte forbrydelser var der imidlertid også for frie fastsat livs- og legemstraffe, idet de antoges at vidne om et så foraktelikt sindelag, at angjældende ikke kunde forlange at behandles som andre frie. Herhen hörte fremfor alt *tyveri;* dernæst trolddom og unaturlige laster samt, som det lader, i de ældste tider, hustruens utroskab mod sin mand.

§ 2.

Fredlösheden.

Forbrydelsens regelmæssige retsfölge hos oldtidens Nordmænd var altså fredlöshed, idet boden i alle tilfælde var at betrakte som en löskjöbelse for hin.

Fredlösheden *(útlegð)*, der, hvor den indtrådte, strakte sig over hele den norske konges område (landeign konungs várs), altså over hele Norge og dets skatlande, indtrådte enten ubetinget eller kun betingelsesvis. Ubetinget indtrådte den kun for de groveste og skjændigste forbrydelser, der

betegnede gjerningsmanden som hele samfundets fiende (vargr; niðingr; — úbótamál, niðingsverk). Som sådanne nævnes i de ældste love: Landsforræderi (hit mesta niðingsverk), hærfærd mod fædrenelandet uden forud opsakt fred, trygheds-brud, griðbrud, hemmelikt drab (morð), mordbrand (brennuvargr)[1], hjemsögelse og husbrud (gorvargr), valrov og hævn for tyve (se G. L. 98, 178, 314; F. L. IV. 2—14 jfr. XV. 1—4). Hertil kom sednere: barnemord, trolddom, stimandsværk (flugumenn), voldtækt og gifte koners bortförelse, blodskam (G. L. 22, 24, 28, 32; B. K. R. 15; E. K. R. 52; F. L. Indl. 10, III. 3, 15, V. 45; B. R. 11, 12, 69, 73). Ved Magnus lagaböters lovrevision tilföjes endvidere: drab på forældre, börn og syskende eller på ægtefælle i utuktig hensikt, drab i kongens gård eller på hans skib, drab på den, der har kongens lejdebrev, drab på lagmanden for retten, samt selvmord; endvidere betydelige lemlæstelser og forfalskning af kongens mynt eller segl samt hævn for alle ubödemænd (M. L. IV. 3 og 4, B. L. 3.) — Gjerningsmanden blev fredlös (útlagr) ved selve sin gjerning, uden at foregående dom var nödvendig (G. L. 32), og berövet personlig beskyttelse (óheilagr), havde forbrudt alt sit gods, såvel odelsjord som lösöre, og kunde forfölges og dræbes af enhver ligesom vildtet i skoven (skógarmaðr). Han kunde aldrig benådes hverken af konge eller af jarl, med mindre han brakte sandt hærsagn, som landets mænd ikke tidligere vidste (se G. L. 312 jfr. F. L. IV. 52). „Svá er óbótamaðr sem andaðr“, heder det i den gamle Eidsivatingslov (gl.

---

[1] At dette imidlertid er en sednere regel, og at indebrænden oprindelig ligesom andet åbenlyst drab alene har medfört simpel fredlöshed, der kunde afsones med böder, fremgår såvel af flere beretninger i sagaerne som deraf, at den lovbestemte benæktelse alene skulde ske med settered (G. L. 133).

L. II. S. 523). — Ingen måtte huse, föde, þefordre eller på nogen måde understötte den fredlöse, handle med ham eller endog blot være sammen med ham; alene hustruen kunde ustraffet föde sin fredlöse mand i 5 dögn men ikke længere. Overtrædelse heraf pådrog oprindelig hjælperen selv den samme fredlöshed, hvilket imidlertid sees at være gået over til en lovbestemt bod af 40, 3 eller 1½ mark efter sagens beskaffenhed (se G. L. 140, 152, 153, 202, 203 og 217; F. L. III. 23, IV. 9 og 41; B. R. 101).

Ved mindre grove forbrydelser, såsom simpelt drab og större legemsfornærmelser og krænkelser på frihed og ære, havde forbryderen derimod udsikt til gjennem mindelikt forlig at få beholde sin fred og få afsone sin gjerning med böder. Fredlösheden indtrådte altså ikke ipso facto men först efter dom (jfr. G. L. 156; F. L. III. 24, IV. 30, 62). Gjerningsmanden blev vistnok også her ved selve sin gjerning fredlös ligeoverfor den fornærmede; men hvis han strax tilböd lovlige böder, „helligede“ han dermed sin person, indtil sagen på lovlig måde var afgjort. Blev han greben, måtte pågriberne ikke dræbe ham: „deres þånd helliger ham til tinget“; kun den, der gribes som drabsmand på selve tinget, og tyven, der gribes med koster ihænde, har ingen ret til at fordre lejde. Men dersom hævnen rammede forbryderen, forinden han på denne måde havde helliget sin person, var også denne lovlig og medförte intet ansvar (se G. L. 152, 183, 189, 195 og 196; F. L. Indl. 6, IV. 10, 11, 12, 22, 30; B. R. 42).

Det er imidlertid efter de gamle loves indhold vanskeligt at bestemme, hvorvidt den fornærmede, når sagen således kom for tinget, var pliktig at modtage det tilbudte forlig eller ikke; det er også netop i dette punkt, hvor lovens herredömme over privathævnen skal vise sig. Så længe og

for så vidt, som privathævnens berettigelse overhovedet anerkjendes, må den fornærmede også have ret til at afslå forlig, og den oprindelige regel må derfor have været, at det offentliges mellemkomst i alle útlegðarmál indskrænkede sig til en *mægling*, som forbryderen var berettiget til at påkalde, og hvis udfald den fornærmede i så fald var pliktig at oppebie, men uden at han dog behövede at underkaste sig nogen afgjörelse mod sin vilje. Vidnesbyrd herom afgiver allerede navnet sætt, at sættast om misgjerningssagers afgjörelse, såvelsom den hele indretning med grið og trygð (jfr. G. L. 32) og jævnetseden (B. R. 31 og 32); ligeså de ovenfor nævnte bestemmelser i G. L. 216 og 240, samt F. L. V. 10. — Det forstår sig imidlertid, at denne frihed under samfundsordenens videre udvikling mere og mere måtte tabe sig, og at det snart måtte blive en nödvendighed for den, der ikke var en så meget mæktigere mand, at underkaste sig den afgjörelse, som hans medborgere fandt fyldestgjörende, da han i modsat fald udsatte sig for, at disse tog hans modparts parti[1]. Denne nödvendighed er vistnok tidlig gået over til en retsplikt; men man kan ikke vænte at finde denne overgang skarpt afpræget i lovene. Sikkert kan det dog antages, at det efter de ældste love, således som vi nu besidder dem, alene i *drabstilfælde* har stået eftermålsmanden frit for at modsætte sig sagens afgjörelse ved bod (se især G. L. 183 og 189, F. L. IV. 10, 22 og 30), medens i alle andre útlegðsager lovligt tilbud af böder *endelig* udelukkede hævn, hvilken altså alene blev lovlig, hvor den fuldbyrdedes umiddelbart ovenpå gjerningen, samt hvor gjer-

[1] Så siger også den islandske lovsigemand Thorkel måne ligefrem, Hördss. kap. 10. — Jfr. i det hele Ugeblad for Lovkyndighed m. m. VI. S. 45; K. v. Amira S. 48 fgg.; K. Maurer i Krit. Vierteljahrsschrift XVI. S. 83; E. Hertzberg S. 102 fgg.

ningsmanden trodsigen ikke vilde påkalde mindelig afgjörelse. Dette synes ligefrem at ligge i G. L. 189 og især i F. L. IV. 22 og 42, der alene gjör den undvegne voldsmands gjenerholdelse af fred afhængig af de lovbestemte böders erlæggelse, uden engang at antyde, at det i nogen måde kommer an på den fornærmedes samtykke. Udtrykkelig udtalt i loven blev regelen först ved Håkon Håkonssöns retterbod, F. L. Indl. 6, der siger, at, hvor nogen sårer sageslös mand eller tilföjer ham en fuldrets fornærmelse, er den fornærmede pliktig at modtage forlig og böder, når fornærmeren byder; kun hvis den, der engang således har opnået forlig, overmodigen atter foröver slikt værk, er den fornærmede ikke pliktig til mod sin vilje at modtage forlig. — Selv adgangen til at hævne sig *på stedet* viser sig at være bleven indskrænket til de mest nærgående fornærmelser, se G. L. 195 og 196, der ved visse grove legems- og æresfornærmelser særskilt fremhæver, at den fornærmede kan hævne dem med döden (þar má hann vega um), samt G. L. 160, jfr. 143; F. L. IV. 39, 40 jfr. B. K. R. (II) 15; B. R. 18, 28, der ved udtrykkelig at opregne de tilfælde, hvori man er berettiget til på stedet at dræbe forbryderen og „give den dræbte sag“, — nemlig horkarlen, som man finder i horesæng med sin kone eller nærmeste frændkvinder, samt ransmanden, som man griber i sin gård ifærd med at bortföre gods eller kreaturer, — tydelig nok giver tilkjende, at man for andre fornærmelser ikke er berettiget til, udenfor nödværgestilfælde, på stedet at nedlægge fornærmeren. Men den forannævnte G. L. 186 afgiver dog et vidnesbyrd om, at loven i dette stykke har haft en kamp at bestå med de gamles begreber om det hæderlige.

Også for drabstilfælde formildedes dog den gamle strenghed ved kongens ret til, hvor omstændighederne talede der-

for, at tilstå drabsmanden lejde eller *landsvist.* I dette tilfælde var eftermålsmændene forpliktede til at modtage böder efter skjellige mænds dom, og enhver kunde sageslös færdes med gjerningsmanden, ihvorvel han fremdeles var fredlös lige over for eftermålsmændene, hvis han ikke erlagde böderne og erholdt tryghedstilsagn (se F. L. Indl. 5, jfr. Hkb. 17, IV. 41, B. R. 101, og om kristenretssager III. 24). — Denne kongens benådningsmyndighed er imidlertid en institution af sildigere oprindelse, neppe ældre end Sverrers tid, og vidner om, at statsmyndigheden fuldstændig har vundet herredömme over privathævnen. I den ældre Gulatingslov omtales landsvist endnu ikke.

Da fredlösheden i simple útlegðsager aldrig, således som i ubödesager, indtrådte ipso facto, men altid först efter dom eller mislykket nægtelsesed, i hvilket sidste tilfælde den siktede, foruden de 10 ugers edsfrist, endnu beholdt sin fred i 5 (eller 15) dage derefter, G. L. 24, 30, E. K. R. 43 (fimtargrið frá kirkjudyrum), måtte den skyldige, om han foretrak det, næsten altid have adgang til at söge sin frelse ved flukten. Det synes endog, at dette udfald, idetmindste hvor den skyldige ikke har været greben i gjerningen, af loven selv har været forudsat som regelmæssikt og tildels som önskelikt. Den simple útlegð måtte således i mange tilfælde komme til at bestå i *landflyktighed*, hvorved den skyldige da altid havde udsikt til efter en tids forlöb gjennem kongelig landsvist og fortsatte underhandlinger at opnå forlig med sin modpart og erholde sin fred tilbage. Denne betydning som landsforvisning, efter omstændighederne for en tid eller for bestandig, måtte fredlösheden naturlig især antage i *offentlige* sager, hvor ingen privat fornærmet havde en personlig interesse i at söge hævn, og lovene bærer hyppig spor heraf, navnlig ved kristendomsbrud, hvor útlegð endog regel-

mæssig har denne betydning og jevnlig omskrives med at fara ór landeign konungs várs, se således G. L. 7, 20, 22, 24, 25, 28, 29; B. K. R. 3, 4, 5, 11, 15, 17; E. K. R. 3, 28, 37, 52; F. L. II. 4, 5; III. 3, 16 og 24. — Og det var da igjen en naturlig fölge heraf, at adskillelsen mellem fredlösheden for úbótamál og for simple útlegðarmál i slige sager måtte tabe meget af sin skarphed. Ti, skjönt fredlösheden i ubödesager indtrådte ipso facto, var det dog forudsætning, at gjerningen var in confesso; i modsat fald stod benæktelsesed, og altså de ti uger + 5 dage også her åben. Forskjellen lå således i virkeligheden alene i den större vanskelighed for den skyldige i at slippe bort og den ringere udsikt til at vinde benådning. Uaktet kristenretterne på samme måde som den verdslige lov fastholder adskillelsen mellem begge arter af fredlöshed, benytter de dog jevnlig begge således om hinanden, at man vanskelig kan antage, at der i virkeligheden har været andet end en faktisk forskjel: i ubödesager ubetinget landflyktighed uden udsikt til benådning, og i grovere tilfælde döden; i útlegðsager kun i tilfælde af modvillighed såvelsom under kvalificerende omstændigheder landflyktighed eller döden, men ellers böder. Dette fremgår kjendelig af de nys anförte lovsteder, jfr. også E. K. R. 50, hvor úbótamaðr bruges i betydningen: grov misdæder i almindelighed uden egentlig teknisk betydning. Den samme ubestemthed viser sig også skjönt i mindre grad i den verdslige lov. Således ser man af F. L. IV. 62 og VII. 25, at selv den, der havde övet hærfærd mod fædrenelandet, kunde vinde sin fred tilbage, uaktet han i F. L. IV. 4 og G. L. 314 ligefrem erklæres for ubödemand; G. L. 133 vidner ligeledes, ved, i modsætning til Eidsivatingsloven (gl. L. II. S. 523), alene at foreskrive næktelse ved settered for niðingsher, om en mildere bedömmelse, og G. L. 142

jfr. F. L. V. 14 betegner udtrykkelig den fredlöshed, som indtrådte for röveri (búrán), for så vidt den ikke afsonedes med böder, som landflyktighed, medens Eidsivatingsloven erklærer dette for ubödesag; F. L. I. 5 betegner endog den fredlöshed, der indtrådte for brud på lagtingets fred, som en landsforvisning.

Overalt hvor fredlöshed indtrådte, medförte den fortabelse af al ejendom (alleigumál); dog således, at odelsjord kun i ubödesager forbrödes. Se således G. L. 8, 24, 178; F. L. Indl. 1, I. 5, III. 3, IV. 1, 4 og 22; B. R. 12, 37. Ingen kunde forbryde mere, end han på den tid ejede, og den fredlöses hustru beholdt, hvad der lovligen tilhörte hende (jfr. F. L. II. 5, III. 1, V. 13). Den fredlöse skal ifölge Eidsivatingsloven betraktes som död (gl. L. II. S. 523), og arv, der tilfalder ham, skal næste arving tage (jfr. G. L. 148, F. L. XVI. 1, se og Olaf den helliges saga kap. 239). Ved Håkon Håkonssöns forordning (F. L. Indl. 4 og 5) forbödes det imidlertid arvingen at sælge den fredlöses faste gods, sålænge denne var ilive, og, fik den fredlöse sin fred tilbage, var arvingen pliktig at tilbagelevere ham alt det gods, fast og löst, som han sad inde med, dog uden renter. Af den fredlöses forbrudte gods skulde först hans lovlige gjæld betales tilligemed böderne og erstatningen til den fornærmede; resten tilfaldt i Gulatings- og Frostatingslagen kongen; på Oplandene deltes det forbrudte gods mellem den fornærmede, kongen og bönderne[1], og i byerne synes ligeledes altid en andel, måske halvparten, at være tilfaldt bymændenes kasse. Hvor den fredlöses arving tog hans jordegods, skulde såvel gjælden, som de trængende, hvis forsörgelse havde påhvilet den fredlöse, forholdsvis fordeles

[1] Se brudstykket af den ældre Eidsivatingslov i gl. L. II. S. 523.

mellem dette og lösöret. Se herom G. L. 162; F. L. IV. 22 og V. 13; B. R. 13, 14 jfr. 15 og 33. Ved kristendomsbrud tilfaldt den fredlöses forbrudte gods i Tröndelagen erkebiskoppen alene (F. L. III. 15 og 23), i Gulatingslagen kongen og biskoppen hver for det halve (G. L. 7, 8, 24), i Vigen biskoppen indtil 3 mark og kongen det overskydende (B. K. R. 11 og 16), og på Oplandene kongen, biskoppen og bönderne hver en tredjepart (E. K. R. 8, 25, 30, 32, 44 og 45). — Ifölge Håkon Håkonssöns forordning om drabssager (F. L. Indl. 2) skulde kongen imidlertid, selv hvor fredlöshed virkelig indtrådte, ikke tage mere end den lovbestemte tegngjæld (8 örtuger og 13 mark) af godset, og altså det övrige med fradrag af gjælden tilfalde hans arvinger, undtagen i ubödesager.

§ 3.

Boden.

For en stor mængde overtrædelser var privathævnen ganske udelukket, og böder var deres eneste og umiddelbare fölge. Dette var, som foran bemærket, især tilfældet ved forseelser mod det *offentlige* (kongen eller kirken) selv, idet kun de egentlige ubödesager også i forhold til det offentlige var uudsonelige; hvorimod den simple útlegð her aldrig kom til anvendelse i sin bogstavelige skikkelse, da samfundet selv naturligvis altid modtog fyldestgjörelse gjennem bod i alle tilfælde, hvor en sådan var mulig. Ved forbrydelser imod *private* var det derimod en fölge af det hele system, at en nödvendig afgjörelse ved böder fra först af alene kunde være foreskreven for de ringere tilfælde, der i sig selv ingen naturlig opfordring til hævn indeholdt, såsom for uaktsomme eller dog mindre tilregnelige handlinger, for ubetydelige be-

skadigelser på eller uberettiget brug af andres ting o. s. v. Efter som imidlertid den stigende retsudvikling indskrænkede adgangen til hævn til de groveste fornærmelser, overgik en stor del forbrydelser, der tidligere i det mindste i formen havde været fredlöshedssager, til bödesagernes klasse, idet den fornærmede *ikke engang på stedet* ansåes berettiget til at hævne sig, men ubetinget måtte forfölge sagen ved rettergang mod sin modpart til de lovbestemte böder. Hertil henföres allerede i den ældre Gulatingslov enhver beskadigelse eller ulovlig brug af gods, ran samt legems- og æresfornærmelser med undtagelse af de groveste. At imidlertid også her den fornærmede var berettiget til at *forsvare sig* mod angriberen eller den, som vilde hindre ham i et lovlikt foretagende, og at denne, hvis han derved mistede livet, lå på sine gjerninger, forstår sig selv, og udtales oftere (således G. L. 35, 121, 143, 152; F. L. X. 17, XIII. 10, XIV. 12). Men når det nu tages i betraktning, at det heller ikke i de virkelige útlegðsager var tilladt at hævne sig, efter at den fornærmede *havde budt* lovlige böder, og på den anden side, hvor let nödværge og öjeblikkelig hævn går over i hinanden, så vil man forstå, at adskillelsen mellem útlegðsager og bödesager heller ikke kunde være skarp. Den praktiske forskjel kom alene til at bestå i, at formelikt *tilbud* af böder i de rene bödesager ikke udfordredes, medens også i disse virkelig fredlöshed kunde indtræde, hvis den skyldige ikke betalte sine böder (jfr. Magnus Erlingssöns Rb. G. L. 32, F. L. V. 46, M. L. I. 8, hvorved dette forandres).

Oprindelig var bodens störrelse altid *lovbestemt*, idet de med det konkrete tilfælde forbundne særskilt skjærpende eller formildende omstændigheder fik sin indflydelse ved afgjörelsen af selve spörgsmålet, *om* den skyldige skulde opnå forlig, hvorved da efter omstændighederne en forhöjet præstation

kunde blive nödvendig, eller en yderligere lempning indvilges. Men ved bestemmelsen af böderne for de forskjellige forbrydelser gjorde et ganske forskjellikt hensyn sig gjældende for den private og for den offentlige bods vedkommende.

Den *private* bod var fyldestgjörelse for en lidt *uret*. De hensyn, som ved dens fastsættelse måtte komme i betraktning, var således dels den fornærmedes stilling i samfundet, dels skadens störrelse. Det förstnævnte hensyn, hvilket i Landslovene i det ældre tidsrum kom i overvejende betraktning, gav sig tilkjende i den de forskjellige samfundsklasser tillakte *personlige ret* (fullrétti, réttr einorðr)[1], hvilken dels umiddelbart angav bodens störrelse, dels dannede målestokken for dens beregning (G. L. 200; F. L. X. 34 og 35). I *drabssager*, hvor privathævnens berettigelse vedligeholdt sig gjennem det hele tidsrum, og fornærmelsen betraktedes som forövet af æt mod æt, var mandeboden en hel række af böder fra drabsmanden og hans slækt til den dræptes slægtninge, hvis störrelse var afpasset efter den dræptes stand. For *sår* var derimod bödernes störrelse nöje bestemt i forhold til sårets beskaffenhed, uden hensyn til den såredes stand (G. L. 185 jfr. 179 og 180; F. L. IV. 42—49). Sandsynligvis har disse sårböder oprindelig kun været tillæg til den såredes personlige ret; men sednere synes retten for sår i de fleste tilfælde at være bortfalden (jfr. F. L. IV. 11 og 21) og de faste sårböder blevne eneste bod til den fornærmede; dog föjedes hertil efter Frostatingsloven i de grovere tilfælde en tillægsbod (öfundarbót), bestående af $\frac{1}{4}$ af retten (F. L. IV. 12, 49). For andre *personlige* fornærmelser enten på legeme, frihed eller ære var boden ligefrem den personlige ret eller halvdelen deraf; i enkelte til-

---

[1] Jfr. Ugeblad for Lovkyndighed m. m. VI. S. 41 fgg.

fælde også dobbelt ret (G. L. 195, 196 jfr. 189 og 199; F. L. IV. 16—22). *Ran* har ganske vist også medført bod af fuld ret til den fornærmede; skjönt de ældste love ikke udtrykkelig siger det (jfr. F. L. Indl. 23). Modvillig *ödelæggelse af anden mands lösöre* bödedes i de grovere tilfælde ligeledes, foruden erstatning, med fuld ret til den fornærmede; i ringere tilfælde derimod med en mindre bod (þokkabót, öfundarbót), hvilken i Frostatingsloven udgjör ¼ af den fornærmedes personlige ret (6 örer for en hauld og for de övrige klasser i forhold), men i Gulatingsloven er sat til et fast belöb af 6 örer, uden hensyn til den fornærmedes stand (se G. L. 96, 139; F. L. XV. 10—13 jfr. V. 21). *Ulovlig brug og beskadigelse af fast ejendom* medförte ligeledes, foruden skadegjæld, en efter den fornærmede ejers stand afpassat bod (landnam) = ⅛ af retten (G. L. 91; F. L. XIII. 15). *Uberettiget brug af anden mands lösöre*, forsåvidt den ikke ved modvillig nægtelse gik over til ran, bödedes derimod med en fast, ringe bod (áfang) uden hensyn til den fornærmedes stand (G. L. 92 jfr. 71 slutn.; F. L. X. 41—45 jfr. XIII. 10).

I byerne var alle frie mænds personlige ret lige (B. R. 47).

Den *offentlige* bod var forsoning for *bruddet på samfundets fred og den retlige orden*, og nærmede sig således mere en virkelig straf i moderne betydning. Hvor der var en privat fornærmet, kunde den således alene komme til anvendelse i de grovere tilfælde, hvor et virkelikt fredsbrud fandt sted og en mellemkomst fra samfundets side var nödvendig til fredens gjenoprettelse, altså aldrig uden for forsætlige forbrydelser, og i regelen kun for sådanne, der i mangel af mindelikt forlig drog fredlöshed efter sig. Sager, der ubetinget skulde afgjöres ved böder, medförte derimod ingen særskilt bod til kongen, men alene til den fornærmede, und-

tagen hvor de tillige umiddelbart krænkede den retlige orden (såsom selvtækt og dombrud); kun nogle enkelte sager, der i en sednere tid er gåede over fra útlegðarmál til bödesager (ærekrænkelser og spildeværk), medförte bod til kongen ved siden af den fornærmedes ret. — Ved bestemmelsen af den offentlige bods störrelse måtte fornemmelig de *objektive* hensyn, fredsbruddets egen betydelighed og den deraf fölgende större eller mindre vanskelighed ved fredens gjenoprettelse, komme i betraktning. Og ved siden heraf måtte tillige *gjerningsmandens* personlige forhold få indflydelse, altså det modsatte princip af, hvad der gjaldt for den private bod, komme til anvendelse; det måtte åbenbart fremstille sig som en större fredsforstyrrelse, at en höjtstående mand krænkede loven end en ringere. Den offentlige bod kom således i de betydeligere tilfælde af sig selv til at antage præget af en tuktelse, der tillige på forhånd kunde afskrække den forbryderske vilje, medens den private bod omvendt mere og mere måtte antage karakteren af en erstatning. — I *drabstilfælde* var vistnok den egentlige bod til kongen (þegngilldi) lige stor i alle tilfælde, nemlig 40 mark eller efter Håkon Håkonssöns nedsættelse 8 örtuger og 13 mark (F. L. Indl. 2; M. L. IV. 2 og X. 1). Men, foruden at dette overhovedet var lovens höjeste bod, var der desuden, i det mindste efter den sednere ret, adgang til at lade de særegne omstændigheder ved sagen få indflydelse derigjennem, at meddelelsen af landsvist var afhængig af kongens nåde, og at herfor måtte erlægges, foruden mandeboden og tegngildet, et eget *fredkjöb* efter kongens bestemmelse (F. L. Indl. 5). — For *sår* var derimod böderne til kongen (lögbaugar) bestemte efter fornærmerens stand, regelmæssigen det tredobbelte af hans personlige ret (G. L. 185, F. L. IV. 53) jfr. G. L. 208. -- Men overalt var det dog *fredsbruddets störrelse*

som sådant, hvorefter boden til kongen bestemtes, og gjerningens egen forargelighed eller farlighed kom mindre i betraktning. Mærkelig er i denne henseende regelen i G. L. 207, at den, der hjælper den flyktende voldsmand, skal böde 40 mark, om end hin slipper med 15 mark (jfr. 189), hvilket vidner om, at hjælpen ikke har været opfattet som nogen (efterfölgende) delaktighed i hins forbrydelse, men som en selvstændig modstand mod retshåndhævelsen, jfr. G. L. 152, hvor fyrgetyvemarksboden for at hjælpe den flyktende drabsmand ligefrem benævnes friðbrot.

Ved lovovertrædelser, der ikke krænkede nogen enkelt mands ret, men umiddelbart rammede *det hele samfund*, staten eller kirken, kunde der naturligvis ikke være tale om nogen privat bod. Her fremtrådte samfundet selv som modpart; men også her var det bruddet på den retlige orden, ikke en kongen eller biskoppen personlig tilföjet fornærmelse, som ved boden skulde forsones, og ved dens ansættelse kom således alene selve retsbruddets störrelse i betraktning.

Regelmæssigen sees der at have gjældt 3 *faste satser* for den offentlige bod, 40 mark, 3 mark og 12 örer. Hertil kom en mellemsats på 15 mark for enkelte temmelig skarpt afgrænsede klasser af tilfælde. For mindre overtrædelser og pliktforsömmelser af ublandet offentlig karakter anvendtes almindelig en bod af 3 örer. Dog forekommer også böder på 1, 2, 6 og 8 örer, hvorhos i visse tilfælde en bod af 18 örer sees anvendt, hvilken sidste imidlertid ligesom 15 marksboden synes at være af en sildigere oprindelse, og ligesom denne indskrænket til ganske enkelte anvendelser.

Fyrgetyvemarksboden var den egentlige frikjöbelsesbod for fredlösheden: den gjaldt for brud på selve landefreden. Således navnlig for drab, — fordi samfundet er berövet et medlem (þegngilldi), — og for at sælge fri mand som træl

(G. L. 71); for boran og ulovligt atför samt voldsom modstand mod rettens håndhævelse (G. L. 141, 142, 213, 35, 269, 121; F. L. V. 14 jfr. IV. 50—52), strandhug, overfald og herjing i landet (G. L. 303 og 314; F. L. VII. 25 og IV. 62); for römning under leding (G. L. 302); for ulovlig at pålægge bann i landet såvelsom for overtrædelse af kongens lovlige bann (G. L. 313; F. L. V. 43 og VII. 27); for hedenskab og hvad dermed stilledes lige (G. L. 20, 22, 28); endelig for direkte bistand til fredlöse eller undvigende ugjerningsmænd (G. L. 152, 153, 162, 171, 202 og 207, jfr. F. L. III. 23 og IV. 41, hvor meningen med, „at han skal være undergiven samme fredlöshed som hin", udentvivl er, at han må tilkjöbe sig sin egen fred med 40 marks-boden, se og B. R. 13 og 43).

Tremarksboden anvendes aldrig for krænkelser på person, men var den regelmæssige bod for de ringere fredsbrud. Således navnlig for håndran (G. L. 143; F. L. Indl. 23); for delaktighed i rov, boran, strandhug, herjing og voldsom modstand mod rettens håndhævelse (se de ovenfor citerede steder); for nægtelse af at stille tak (G. L. 102; F. L. III. 20); for undladelse af at möde til leding eller forsömmelse af vitevakt (G. L. 299, 301 og 311; F. L. V. 1, VII. 7, 12 og 20); for bigami (G. L. 25; F. L. III. 5); mened (G. L. 60, 266; F. L. II. 46 og XIII. 25); for gjentagende at spise kjöd i fasten eller hestekjöd til andre tider (G. L. 20); for at handle med fredlös mand eller bringe ham föde i hans tilholdssted (G. L. 140, 202; F. L. III. 23) m. fl.

Tolvöresboden, eller, som den også ofte kaldes, „en baug" (jfr. G. L. 185; F. L. IV. 53), — gjaldt for voldsomheder mod person, som dog ikke indeholdt noget angreb på den almindelige fred, såsom misgang (G. L. 162), törre hug og athlaup (G. L. 190 og 191 jfr. 195; F. L. IV. 18).

Fremdeles for selvtækt (G. L. 34 og 216, jfr. F. L. X. 1) og modvillig retsfornæktelse (G. L. 37, 75 jfr. 88; F. L. X. 24 og XIII. 11) samt brud på lovfæstning (G. L. 72, 91; F. L. XIII. 11, 19 og 23); for vægring af pliktig bistand til rettens håndhævelse eller af anden medborgerlig skyldighed, såsom for at nedfælde opskåren drabspil (G. L. 151; F. L. IV. 52, V. 14), undlade at sætte efter voldsmanden (F. L. IV. 9 og 13), være tilstede ved slagsmål uden at skille de stridende ad (G. L. 185 jfr. 187), nække skjödning (F. L. XII. 4); for mindre ledingsforsömmelser, såsom at sovne på vitevakt (G. L. 311, jfr. F. L. V. 1, VII. 4, 5 og 12); for frilleliv (G. L. 25); for at færdes sammen med fredlöse (G. L. 202 og 203) m. fl.

Femtenmarksboden synes at være sednere indfört for forbrydelser, der vel ikke i nogen höj grad forstyrrede samfundets fred, men som ellers antoges grovelig at krænke den borgerlige orden, navnlig kongedömmets eller kirkens ret. Den var således foreskreven i G. L. 10, jfr. F. L. II. 7, hvor et helt fylke forsömte at holde sin kirke istand; G. L. 35 jfr. 253, når tingmændene nægtede dom; G. L. 214 og 256 for ulovlig forligelse (at ðrepa niðr rétt konungs). Fremdeles for drab af kongens årmand (G. L. 170; F. L. IV. 57), slagsmål i fylkeskirke (F. L. II. 10), misdeild i gildehus (G. L. 187), ulovlig fængsling (G. L. 253; F. L. V. 15), enkelte overtrædelser af hvalretten (G. L. 150, jfr. F. L. XIV. 10) og for ildspåsættelse på sæter eller desl. i almenning (F. L. XIV. 8). Ved en retterbod af Magnus Erlingssön blev den endvidere foreskreven for dombrud (G. L. 32; F. L. V. 46) og for mened (G. L. 28). — Særskilt forekommer imidlertid denne bod, under benævnelsen *skogarkaup*, som en tillægsbod for de såkaldte *öfundardrep*, se G. L. 200 jfr. 189 og

207; F. L. IV. 22 jfr. 19 og 42. Efter udtrykkene[1] synes herved at være ment törre slag (drep), tilföjede under kvalificerende omstændigheder, navnlig på offentlige steder, i vred hu. Sådanne slag, hvilke, ifölge sin egen beskaffenhed, alene skulde have medfört, foruden den fornærmedes ret, 12 öresboden til kongen, synes oprindelig, på samme måde som de större fornærmelser på legeme og ære, at have pådraget fornærmeren fredlöshed. Men idet legemsfornærmelserne i almindelighed gik over til bödesager, og derunder afhug eller sår dannede en egen klasse med bestemte böder til den fornærmede efter skadens beskaffenhed og bod til kongen efter fornærmerens egen stand, synes hine voldsomheder at have udgjort en mellemklasse, omtrent svarende til tremarkssagerne ved krænkelser på ejendom; sednere synes også visse sår (óvænishögg, F. L. IV. 19 og 42) at være satte i klasse hermed, jfr. G. L. 238 slutn. — Ved denne tillægsbod gjaldt også den særegenhed, at der af den forlods skulde udredes fuld ret til den fornærmede anden gang foruden den, som fornærmeren strax havde måttet udrede, og alene overskuddet tilfaldt kongen.

Kong *Håkon Håkonssön* nedsatte ved en retterbod fra slutningen af sin regjeringstid böderne til kongedömmet til en *tredjedel* (felldi sekt til þriðjungs, M. L. X. 1 No. 1 og 5, jfr. IV. 2; F. L. Indl. 2, Hkb. 15), — således at 40 mark nedsattes til 13⅓ mark (= 8 örtuger og 13 mark), 15 mark til 5, 3 mark til 1 og 12 örer til ½ mark. — I M. L. X. 2, No. 1 siges der fremdeles, at *Magnus Håkonssön* ved sin lov-revision videre nedsatte böderne til en *fjerdedel* af

---

[1] Mærk således G. L. 189: ef maðr veitir öðrum manni öfundardrep i flokki; kap. 200: ef m. er öfundaðr eða lostinn; F. L. IV. 22: ef m. lystr annann heiptugri hendi.

de gamle belöb. Men dette kan ikke være ment som en almindelig reduktion af satserne; ti i den nye lov, sådan som den foreligger, viser sig kong Håkon Håkonssöns bödesatser, tredjedelen af de gamle, altså 8 örtuger og 13 marks, 5, 1 og ½ marks samt for småforseelser 1 öres bod, gjennemgående at være bibeholdte. Alene i nogle tilfælde går nedsættelsen til en fjerdedel; således er boden for at drage kniv imod nogen nedsat fra 12 til 3 örer (M. L. IV. 14, jfr. Hkb. 44); for selvtækt fra 12 til 3 örer, samt for boran, ulovlig hjemsögelse og voldsom modstand mod rettens udövelse fra 40 til 10 mark (M. L. VIII. 1 og V. 17, jfr. G. L. 34, 141, 142 og 121); for at handle med fredlös mand fra 3 mark til 6 örer (M. L. VIII. 13, jfr. G. L. 140 og F. L. III. 23); for at vise sin umage bort og lade ham gå og tigge fra 3 mark til 6 örer (M. L. V. 15 jfr. G. L. 70). Ligeledes er 15 marks-boden i 4 tilfælde nedsat til 4 (istedetfor 5) mark, nemlig for dombrud (M. L. I. 8, jfr. G. L. 32), for mened (M. L. IX. 16, jfr. G. L. 28; for hver uskyldig medsværger fra 3 mark til 6 örer); for ulovlig forligelse i tyvssager (M. L. IX. 2, 3 og 7, jfr. G. L. 256) samt for at fæste funden hval uforsvarlig (M. L. VII. 64, jfr. F. L. XIV. 10). — På lignende måde sees *erkebiskop Jon* i sin kristenret at have nedsat den ældre (erkebiskop Sigurds) kristenrets böder for kristendomsbrud til *det halve*, medens forholdet iövrikt er bibeholdt uforandret.

Den offentlige bod for almindelige forbrydelser tilfaldt *på landet* i almindelighed kongen alene. Kun böder for overtrædelse af tingordningen, såsom for nævndermændenes udeblivelse, tilfaldt bönderne (G. L. 3; F. L. I. 1, X. 33)[1].

---

[1] Ifölge G. L. 3 tilfaldt 40 marks-boden for et helt fylkes udeblivelse fra lagtinget, - hvilket har været betraktet som en art

Derhos tilfaldt de böder, som kongen selv eller hans årmænd måtte erlægge, bönderne, medens böder, som lændermændene erlagde, deltes mellem kongen og bönderne (G. L. 71; F. L. IV. 53, V. 13, X. 33 jfr. Indl. 12, hvor det samme siges om sysselmændene). — I *byerne* deltes böderne mellem kongen og bymændenes kasse (B. R. 13 — 17, 20, 22 o. fl.), og det samme synes, idetmindste tildels, at have gjældt på Oplandene (se Eids. L. gl. L. II. S. 523). — Böder for *kristendomsbrud* tilfaldt efter G. L. 22, hvis de ikke oversteg 3 mark, biskoppen alene, medens de större böder deltes mellem ham og kongen; i de övrige lagdömmer tilfaldt også de större böder biskoppen alene (F. L. III. 23; B. K. R. 16; E. K. R. 30 og 32), idet kongen kun i fredlöshedstilfælde tog en andel af det forbrudte gods (på Oplandene og i Vigen). — Efter *Magnus lagaböters love* tilfaldt de verdslige böder på landet kongen alene; dog tilfaldt böder for overtrædelser af tingordenen kongen og bönderne hver for det halve, undtagen i fredlöshedstilfælde, hvor også for disse overtrædelser böderne tilfaldt kongen alene (M. L. I. 5). — I byerne tilfaldt derimod 2 tredjedele af alle böder kongen og en tredjedel bymændenes kasse, undtagen i fredlöshedssager, hvor boden tilfaldt kongen alene (B. L. I. 4 og Epilog, gl. L. II. S. 286). — Böderne for kristendomsbrud tilfaldt biskoppen alene, undtagen i fredlöshedssager, hvor boden tilfaldt biskoppen og kongen hver med det halve (M. G. K. R. 3, 9, 10 o. fl.; J. K. R. 19, se og 13 og 14). Böder, som de kongelige ombudsmænd måtte erlægge, tilfalder i den nye lov altid kongen (M. L. IV. 20, VIII. 1 o. fl.).

---

oprör, — kongen og lagdömmets bönder hver for det halve. Det samme foreskrives i G. L. 313 (ikke i F. L. V. 43), når fylkesmændene ulovlig pålagde bann.

§ 4.

Strafferettens fölgende udvikling. Livs-, legems- og æresstraffe.

Allerede mod slutningen af det ældre lovgivningstidsrum mærker man kjendelige spor til en stræben fra det offentliges side efter at tage straffemyndigheden i sin egen hånd og alene anvise den fornærmede privatmand en anklagers rolle. Derhos sees navnlig kirken, såsnart den havde vundet en nogenlunde fast stilling og makt inden samfundet, at have gjort sin auktoritet gjældende til strafferettens omdannelse overensstemmende med den kristelige opfatning af forbrydelsen som en synd og straffen som en retfærdig gjengjældelse. En sådan udvikling af strafferetten kunde også meget vel foregå uden noget åbenbart brud på selve det gamle princip, ved på den ene side efterhånden at begrænse privathævnen inden stedse snevrere grænser, og på den anden side i stedse större udstrækning at benytte den adgang, som det offentlige altid havde til at optræde som fornærmet part ved alle forsætlige lovovertrædelser. — Heraf måtte det da igjen blive en naturlig fölge, at man, uden at opgive straffens oprindelige betydning af oprejsning og fyldestgjörelse for den fornærmede, efterhånden kom til at forbinde hermed en forestilling om, at den tillige skulde virke afskrækkende fra forbrydelser i almindelighed. — Men en sådan opfatning af forbrydelse og straf måtte igjen, når den först havde vundet en almindeligere indgang, på mange måder före til et helt forandret system såvel i henseende til bedömmelsen af lovbruddets egen karakter, som ved ansættelsen af straffen og strafondets art.

I *Magnus Erlingssöns* retterbod (af 1164), G. L. 32, F. L. V. 44—46, som netop for en væsenlig del skyldes

gejstlighedens indflydelse, er den forandrede opfatning særdeles kjendelig[1], og end mere fremtræder denne i *Håkon Håkonssöns* i F. L. Indl. og i Håkonarbogen indtagne retterböder et århundrede sednere: Ubödesagernes tal foröges, og det netop med sådanne forbrydelser, hvis *indre* strafværdighed er störst, såsom barnemord, der tilforn blot var en 3 marks sag (G. L. 22); forpliktelsen til at overholde lovlig fældede domme indskjærpes på det alvorligste, og straffen for domrov forhöjes fra 18 örer til 15 mark; privathævnen indskrænkes betydelig, og kongen får det endog i sin makt gjennem meddelelse af landsvist at tvinge eftermålsmændene til at lade drabssager afgjöre ved dom, hvorhos det nyere sagetal (F. L. VI. 2) giver domsmændene myndighed til efter omstændighederne at moderere mandeboden. På den anden side bestemmes det nu, at böder skal erlægges, selv om gjerningsmanden virkelig mister sin fred (F. L. Indl. 3, 4, 8), og de kongelige ombudsmænd indskjærpes plikten at efterspore og straffe misdædere (F. L. Indl. 12).

Magnus lagaböters love, der helt igjennem bærer præg af den store tilvæxt, kongedömmet som central-auktoritet i samfundet nu havde modtaget, viser også i strafferetten et fuldstændikt omslag af den gamle opfatning. Al straf udgår her fra staten selv, og privathævnen bliver fuldkommen afskaffet (M. L. IV. 12 jfr. 20 og X. 2; Hkb. 42). Selv hvor den, der har övet drab eller legemsfornærmelse, ikke kan betale böderne, må han dog ikke refses eller dræbes af andre end den kongelige ombudsmand; „ti det er loven, som refser, og ikke han, hvor han gjör sin skyldighed, efter som loven byder; men andre gjör det af had og avind“ (M. L. IV. 16); drab på den, der har kongelikt lejde, gjöres til

[1] Jfr. Munch, d. n. F. Hist. II. S. 936—38.

ubödesag (M. L. IV. 4). *Ubödesagernes* antal er forøget; den ubetingede fredlöshed overgår til livsstraf, og legemlig refselse anvendes nu i flere tilfælde (M. L. IV. 16. beg. og X. 2. No. 11). Derimod forsvinder den simple *útlegð* i sin gamle betydning. I de groveste tilfælde bibeholdes fredlösheden i betydning af landsforvisning og formueskonfiskation, såsom i M. L. III. 3 og 5, IV. 11, X. 1; men iövrikt gjælder nu overalt som regel, at alle sager, som kan, også skal afgjöres ved böder. Når det alligevel på nogle steder heder, at den fornærmede skal fare utlæg, hvis han ikke vil böde, såsom for legemsfornærmelse (M. L. IV. 19), for hor (IV. 25), da viser lovstederne selv, at dette alene er en talemåde, og at det også i dette tilfælde er kongens ombudsmand, der bringer den subsidiære straf i udövelse. Enkelte steder står útlegð igjen som en levning fra de ældre kilder, medens straffen i virkeligheden er böder, såsom M. L. IX. 5, hvor der menes en bod af 4 mark, jfr. kap. 7 og kilden, G. L. 254. På samme måde er vistnok slutningsbestemmelsen i M. L. IV. 25, der tillader blodhævn for gjentaget hor, alene ved uopmærksomhed indkommet i enkelte afskrifter i landsloven fra F. L. XI. 14; medens dette tillæg mangler såvel i det tilsvarende kap. 26 af byloven som i parallelstedet i G. L. 32. — Endelig undergik *bödesystemet* i den nye lov den gjennemgribende forandring, at den personlige ret ikke længer var bestemt alene i forhold til vedkommendes stilling i samfundet, men for hvert enkelt tilfælde skulde bestemmes ved skjön af 6 eller 12 af lagmanden eller sysselmanden opnævnte mænd efter sagens samtlige omstændigheder, ligesom landnamet skulde rette sig efter åværkets störrelse indtil et efter den fornærmedes stand afpasset maximum (M. L. IV. 12 og VII. 20 jfr. 48). Også böderne til kongen for legemsfornærmelser er nu overalt bestemte efter

fornærmelsens egen beskaffenhed, istedetfor at sårböder tidligere rettede sig efter fornærmerens stand (M. L. IV. 19); og hvor domsmændene på grund af formildende omstændigheder nedsætter boden til den fornærmede, loves der udtrykkelig i kap. 20, at böderne til kongen skal eftergives i samme forhold. — Iövrikt måtte også den almindelige reduktion af de offentlige böder til tredjedelen af deres tidligere störrelse uundgåelig bidrage til at forstyrre systemet med absolut lovbestemte böder, da de reducerede satser, især under pengenes stadig synkende værdi, hyppig måtte vise sig ganske upassende.

De mærkelige forskrifter i M. L. IV. 17, der vistnok som læresætninger skriver sig fra en tidligere tid, men som lovbud dog först er udtalte af kong Magnus, viser noksom, at den nye lov åbent vedkjender sig og vil hævde opfatningen af forbrydelsen som brud på den sædelige livsorden og af straffen som en, fra övrighedens af gud forlenede straffekald udgangen, retfærdig gjengjældelse[1]. Men ved siden heraf fremhæver dog loven samfundets sikkerhed mod ildgjærningsmænd som straffens nærmeste hensikt (se M. L. IV. 3, 4: „ef konungr eða hans umbodsmaðr láta refsa til lanðreinsanar ok friðar").

Endelig må det mærkes, at den nye lov i ethvert tilfælde gjör drabsmandens adgang til at beholde sin fred afhængig af, at han erholder kongelig landsvist, i hvis mangel livets tab og formueskonfiskation lige så vel rammer ham som morderen, medens det efter de ældre love var tilstrækkelikt, at han forlikte sig med den dræptes frænder og erholdt tryghedstilsagn af dem (M. L. IV. 1 jfr. 2 og 16). — Ligeledes er den undvegne ubödemands adgang til at gjenerholde sin fred ved at bringe sandt hærsagn efter den

[1] Jfr. Munch d. n. F. Hist. IV. 1. S. 523.

nye lov afhængig af kongelig landsvist, medens han efter de ældre love fik sin fred tilbage uden videre (M. L. III. 6).

Uaktet således det gamle straffesystem med fredlöshed og bod i navnet er bibeholdt i det væsenlige uforandret i Magnus lagaböters lovgivning, så er dog i virkeligheden strafferetten i denne så forandret og har i den grad tilegnet sig de nyere grundsætninger, at overensstemmelsen med den ældre egentlig alene er tilstede i navnet. Og dette har netop sin grund deri, at apparatet for en virkelig strafferet selv under privathævnens herredömme var tilstede, men kun tildækket af denne, så at, hvad det kom an på, egentlig alene var en forandret *opfatning* af det, som skede, og dettes betydning. Det punkt, hvori sporene af straffens oprindelige betydning endnu er bevarede og holdt sig længst, er straffeondets egen art, idet *frihedsstraffe* manglede; men dette blev af ganske andre grunde, nemlig af hensyn til de fiskale interesser, först i en meget sednere tid forandret, og ad en ganske forskjellig vej, nemlig gjennem benyttelse af forbrydernes arbejdskraft. I den virkelige brug havde man allerede mod slutningen af det 13de århundrede: livs- og legemsstraffe, landsforvisning, formueskonfiskation og böder.

Livs- og legemsstraffen opfattes i den nye lov som selvstændige strafonder og ikke som blot naturlige fölger af fred- og retlösheden. Livsstraf modsættes udtrykkelig fredlöshed i M. L. IX. 1, jfr. IV. 11.[1]. Den fuldbyrdedes altid ved halshugning, jfr. G. L. 259; F. L. IV. 10. — Legemsstraffe an-

[1] Det siges her, at, hvor viglysningen og den dræptes siktelse samtidig fremkommer på förste ting, skal den sidste stå for fulde fremfor den förste, dog så, at gjerningsmanden ikke bliver morder men alene fredlös. Fredlösheden er i dette tilfælde åbenbart strengere end i de drabssager, hvor viglysningen stod forfulde, og hvor drabsmanden havde adgang til at slippe med böder, — men på den anden side mildere end i mordtilfælde, hvor den medförte livsstraf. Jfr. F. L. IV. 7 og G. L. 240.

vendtes efter den ældre lovgivning kun i enkelte tilfælde på frie, nemlig for småt tyveri; gadelöb (G. L. 253, F. L. XIV. 2, B. R. 168), og efter kristenretten for omgjængelse mod naturen, gilding (G. L. 30, F. L. Indl. 11). Derimod havde disse sin regelmæssige anvendelse på trælle, hvor de imidlertid nærmest er at betrakte som tuktelser, ikke som egentlige straffe. Således for at spise kjöd i fasten (G. L. 20), for at udsætte sit barn (G. L. 22, F. L. II. 2), for helligbröde (G. L. 16, F. L. II. 28), for at löbe bort (F. L. X. 40). Selv for kongens årmand, der i regelen forudsættes at være træl, foreskriver F. L. V. 43 legemlig refselse efter kongens bestemmelse, når han misbruger sin embedsmyndighed og ikke kan böde. For tyveri bestemte G. L. 259, at indenlandsk træl skulde halshugges men udenlandsk træl pidskes; trælkvinde eller frigiven kvinde, som stjal, skulde miste örene og næsen. — Den nyere lovgivning anvender derimod pidskning som regelmæssig straf for simpelt tyveri, subsidiært for böder, i gjentagelsestilfælde i forbindelse med brændemærke (M. L. IX. 1), hvorhos den påbyder legemlig straf i en flerhed af nye tilfælde. Således sætter M. L. IV. 14, B. L. 15, jfr. Hkb. 44 håndens gjennemstikning som straf for at stikke med kniv, og M. L. IV. 15, B. L. 16, jfr. Hkb. 45 fortændernes udbrydning for mænd, som bides. Borgretten (gl. L. III. S. 144) sætter håndens tab som straf for hug eller stik og håndens gjennemstikning som straf for pust; hvis en hirddreng slog en væbner, skulde han miste sin hånd, og hvis han skjeldte ham ud, stikkes gjennem sin arm. Sammesteds foreskrives „at ligge i stokken på vand og bröd“ som straf for at hæve våben mod nogen i vred hu samt for vaktforsömmelse i fejdetid. Mörkt fængsel (at setjast í myrkvastofu) foreskrives i Byloven VI. 3 (jfr. Epilog gl. L. II. S. 286) for vækternes forsömmelse

(medens III. 4 anvender pidskning som straf for ikke at ville holde vitevakt); ligeledes foreskrives mörkt fængsel for den, der nækter at indfinde sig på kongens kaldelse (Rb. 11 Oktbr. 1303), samt for dem, der går med skjulte våben i kjöbstæderne. I Magnus lagaböters retterbod af 1273 (Hirdskrå 36) forudsættes fængsel regelmæssig anvendt istedetfor livsstraffen for drab under formildende omstændigheder. Refselse (pidskning) efter lovlig dom foreskrives endvidere i M. L. V. 2 for koblersker; i VII. 37 for dem, som patter andres kjör, samt i VIII. 5, B. L. 13 for den insolvente debitor, der löber bort. Ved Rb. 18 Febr. 1348 blev brændemærke föjet til lovbogens straf for mened (IX. 16).

Æresstraf som sådan var ganske uforenelig med det gamle straffesystem. En mands borgerlige ære var ikke noget, hvorover der vilkårlig kunde disponeres, eller som kunde afgives til en andens fyldestgjörelse. Derimod forstår det sig, at den *faktiske infami*, der ledsager visse efter den almindelige mening skammelige handlinger, heller ikke hos vore forfædre kunde være uden retlig betydning. Dette viser sig allerede i de ældste love deri, at handlingens skammelige karakter stundum udtales i selve loven, så at domfældelsen altså indeslutter en foraktelig karakteristik af den dömte; den legemlige refselse var jo også, hvor den anvendtes, ligefrem beregnet på forhånelse. I forbindelse hermed ser man tillige, at visse forbrydelser medförte *tabet af personlig ret*, uden at dog forbryderen mistede sin fred. Dette var således tilfældet for småt tyveri, hvinske samt for den, der pattede andres kjör eller stjal i andres urtehave (G. L. 253; F. L. XIV. 12, 13, 14; B. R. 147, 148, 168; M. L. IX. 1, 9, 10 jfr. VII. 37); endvidere for den, som skar andres sildegarn istykker (F. L. XV. 6); for arbejdsföre betlere (F. L. V. 32 (Hkb. 40) og X. 39, jfr. B. R. 163; M. L. IV. 28);

for dem, der nægtede at opfylde sin vidneplikt eller svor falsk ed (F. L. IV. 7 og XIII. 25, jfr. M. L. IV. 11, IX. 16 og Rb. 18 Febr. 1348); for den, der manglede våben (F. L. VII. 13). Disse folk kunde altså af enhver ustraffet forhånes og slåes, jfr. B. R. 112 og 131. I M. L. III. 11 bestemtes det, at den, som manglede de anordnede våben, skulde være halvrettesmand, og i IV. 27, at slagskjæmper, (boðslottar), som ubudne trængte sig ind i gjestebud, alene skulde tage halv ret, om de blev bortjagede med hug og slag. — Da den personlige ret efter de gamles opfatning ligefrem var udtrykket for individets plads og betydning i det borgerlige samfund, kan man således på en vis måde betrakte retlösheden som en virkelig æresstraf, idet beskyttelse på liv og lemmer naturligvis ikke unddrages den retlöse, og vistnok heller ikke, i alle fald de grovere, forgribelser på hans ejendom var tilladte.

Blandt de vanærende prædikater, hvormed lovene belægger visse handlinger, kan mærkes: at heita *drengr at verri* eller *at heimskari*, således: når nogen utilbörligen tager hjemmegift til systeren af den umyndige broders gods (F. L. XI. 9; M. L. V. 3); når ombudsmanden tager bestikkelse ved bortbygsling af en gård (M. L. VII. 7); når nogen hugger halen af anden mands hest (M. L. VII. 37); når nogen ubevisligen roser sig af at have ligget hos en kvinde (M. L. IV. 29: *snapr*); for hvinske (M. L. IX. 10, jfr. F. L. XIV. 12: *hvinn*); når en handel var sluttet uden vidner, skal sælgeren efter M. L. VIII. 10, B. L. 9 nække den med sin ed „eða haldist kaup *þeirra snapa*"; når en færgemand vidende satte en tyv over færgested, skulde han efter M. L. VII. 47 (kilden til Lovb. 3—11—8) miste sin hud „ok heita *þjófs nautr*". — I en retterbod for Bergen af Håkon Magnussön den yngre (gl. L. III. S. 210) jfr. dronning Filippas

anordning af 1425 (Paus S. 237) foreskrives, at horkvinder, tyve, menedere og andet udædisk folk, som, efter at være bortviste, kommer tilbage igjen, skal „miste öret og drage stene af by“, hvilken sidste straf oftere forekommer for kvinder i de svenske og danske kjöbstadlove, se K. Anchers Skr. II. S. 743 fgg.

Ved M. L. IV. 23 blev som almindelig straf for ærekrænkende beskyldninger, hvilke i den ældre ret var betegnede som útlegðarmál, men i den virkelige brug vistnok forlængst gåede over til bödesager, fastsat en bod af 4 mark til kongen (jfr. Hkb. 37; B. R. 152 og G. L. 138). Denne samme bod, der vistnok er dannet efter den gamle 15 marks-bod, er i den nye lov ligeledes sat for hæleri og uhjemlet besiddelse af tyvekoster, hvilket efter den ældre lov også havde medfört útlegð (M. L. IX. 4, 6, 7, jfr. G. L. 254, 257, 258), såvelsom for mened, der efter loven også medförte tabet af personlig ret og sednere tillige belagdes med brændemærke (M. L. IX. 16, Rb. 18 Febr. 1348). Det var således naturligt, at denne bod måtte antage en særlig odiös karakter; man finder også, at den i og for sig har været betraktet som vanærende, uden hensyn til forbrydelsens beskaffenhed, jfr. Chr. IV. L. I. 6, der finder det fornödent udtrykkelig at sige, „at man ikke bliver ærelös for domrov, uaktet man böder 4 mark“. For ærekrænkende beskyldninger tilföjer derimod Chr. IV. L. III. 21 udtrykkelig, idet den gjentager bestemmelsen i M. L. IV. 23 om 4 marks bod: at injurianten skal „blive en lögner derfor“, hvorved denne bod på samme måde som den tilsvarende tremarks-bod i Danmark (J. L. II. 109) ligefrem er betegnet som infamerende, jfr. Rosenvinge Retshist. II. S. 116. — I Borgretten (gl. L. 144) bestemmes ligeledes, at den, der kalder en anden tyv, eller bruger andre ukvemsord, skal i alle

borgfolkenes nærværelse bede den fornærmede om forladelse „og sige, at han löj som en skalk".

På denne måde udviklede den faktiske infami, der i visse tilfælde havde fået udtryk i selve loven, sig efterhånden på en halv tilfældig måde til virkelig æresstraf. Uden tvivl havde dette for en væsenlig del sin grund i, at, på samme tid, som straffenes offentlige karakter mere og mere gik ind i bevidstheden, forbandt man i den almindelige mening et strengere juridisk begreb med den i *domsform* udtalte dadlende karakteristik. — Særskilte juridiske virkninger udenfor dem, som umiddelbart fulgte af den manglende beskyttelse mod ærefornærmelser, samt udyktigheden til at være vidne og, i den sednere tid, til at vinde kjöbstadborgerskab, omtales ikke i vore ældre retskilder.

Heller ikke findes der i vore gamle love spor til, at nogen juridisk infami har fulgt visse stillinger eller næringsveje, såsom böddeltjeneste, uække födsel o. dl. — Om den, der blev skyldtræl, fordi han ikke kunde betale sin gjæld, var det i G. L. 71 udtrykkelig sakt, at han beholder sin personlige ret mod alle andre end kreditor, dennes hustru og övrige trælle, jfr. M. L. VIII. 5, B. L. 13.

§ 5.
Tilregneligheden.

Af hvad foran er udviklet fremgår det konsekvent, at handlingens tilregnelighed måtte være en nödvendig betingelse for strafansvaret ikke mindre i forhold til modparten end i forhold til det offentlige. På den anden side fölger det af den overvejende betraktning af forbrydelsen som *fornærmelse*, at gjerningens *objektive* indhold måtte tillægges en aldeles overvejende betydning, så at dels strafskyldens forskjellige

grader ikke kunde få den dem tilkommende indflydelse, dels omvendt hensyn, der var den egentlige moralske skyld uvedkommende, i væsenlig grad kunde blive bestemmende for ansvaret. Men i det hele finder man dog, at de gamle har bedömt tilregneligheden på en human måde, og en stor del af de ældre uregelmæssigheder er også i Magnus lagaböters lovgivning udslettede.

1. *Vådesgjerninger* medförte aldrig bod til kongen. Den private bod afhang af sagens beskaffenhed, hvorved navnlig skadens egen störrelse blev afgjörende. Hvorvidt selve den ulykkelige fölge var gjerningsmanden tilregnelig som uaktsom eller ganske utilregnelig, synes aldrig at have kommet i betraktning, når kun skaden var forvoldt ved den andens frie handling; derimod havde det naturligvis en væsenlig indflydelse, når den skadelidende selv for nogen del var skyld i ulykken. Efter G. L. 169 og 172—177 skulde der for vådesdrab bödes fuld mandebod til den dræptes frænder, medmindre den dræpte selv havde deltaget i den gjerning, der forvoldte hans död, da han selv måtte bære en forholdsmæssig del af ansvaret, og boden for de övrige i samme forhold nedsattes. Samme regel synes at have gjældt om uaktsom legemsbeskadigelse. Efter F. L. IV. 26—28 skulde den uaktsomme drabsmand forlade landet inden 5 nætters frist om sommeren og halv måned om vinteren, men beholde alt sit gods. Denne landflyktighed, — der vistnok lige så meget tilsiktede den uaktsomme drabsmands egen sikkerhed som at skåne den dræptes efterladte for hans nærværelse, der hos dem måtte vække smertelige erindringer[1], — har neppe

[1] Jfr. v. Amira S. 114 jfr. 89—90. Forf.s opfatning af landflyktigheden i dette tilfælde som en art formildet útlegð lader sig neppe forsvare; den útlegð, som de cit. lovsteder foreskriver for det tilfælde, at gjerningsmanden ikke forlader landet, bör neppe forståes

gjældt udenfor drabstilfælde. Uaktsom legemsbeskadigelse synes, i lighed med legemsbeskadigelse tilföjet i vanvid, at have medfört sårbod og lægelön. Den, som forsætlig kastede efter én, men imod sin vilje rammede en anden (gassa-glœpr), skulde efter G. L. 205 alene böde 6 örer til den rammede. Udfordrede nogen en anden til tvekamp eller til ryggetag (bjarneggjan), kunde han efter G. L. 216 ingen bod kræve for den skade, han muligens fik. At kaste på en anden i spög var efter B. R. 86 ansvarsfrit. — M. L. IV. 13 foreskriver ligeledes, at kongen ikke tilkommer böder for vådesværk. Med hensyn til den private bod skulde der navnlig tages hensyn til, om gjerningen var foretagen i et nyttikt öjemed eller ganske unödig. Når således 2 mænd huggede tömmer, og den enes öxe for af skaftet og dræpte den anden, skulde der alene bödes fjerdedels mandebod til den. dræptes arvinger. Men hvis nogen dræpte en anden ved at skyde eller kaste over hus eller plankeværk, måtte han böde halv mandebod. Den nye lov bestemmer tillige, at det ikke skal ansees for våde, om nogen slår eller hugger efter én og rammer en anden, da han jo i ethvert fald vilde gjöre skade. Men hvor nogen frivillig indlod sig i bryden eller leg, fik hver passe sig selv, og ingen bod kunde kræves, når blot den, som skadede den anden, gjorde sin ed på, at det skede mod hans vilje. Jfr. Chr. V. Lovb. 6 — 11 — 3 til 6. For skade, som nogen fik af anden mands gildre eller selvskud i udmarken, som var bekjendtgjort ved kirke eller på tinge, skulde efter M. L. VII. 58 ikke bödes. Var det derimod ikke lovligen bekjendtgjort, skulde den, som udlagde gildret, hvis nogen deraf fik bane, böde 5 mark

---

anderledes end som et tilkjendegivende om, at han ikke må vænte nogen beskyttelse mod den dræptes families hævn.

til den dræptes arving, og for anden legemsskade sårböder efter 6 mænds dom.

Samtlige love foreskriver derhos ubetinget arvelöshed for den, som dræpte sin arvelader, selv om det var ganske utilregnelikt; „heller skal kongen tage arven end han", G. L. 164; F. L. IV. 31 og VIII. 14; M. L. V. 9.

Når G. L. 130 sætter 3 marks bod til kongen for den forsörgelsespliktige, som viser den trængende fra sig og lader ham omkomme af hjælpelöshed, da er dette ikke opfattet som egentlig uaktsomt drab, men som en modvillig forsömmelse af forsörgelsesplikten, jfr. kap. 70, der sætter samme bod for den, der lader den trængende gå om at tigge, se og F. L. IX. 25 og M. L. V. 22, der forandrer dette således, at den forsörgelsespliktige, hvis den trængende omkommer, skal böde fuld mandebod såvelsom tegngilde, medens straffen for at lade ham gå og tigge i kap. 15 sættes til 6 örer. Jfr. derimod G. L. 100.

Uaktsom skadetilföjelse på *gods* medförte aldrig böder men kun erstatning. Uaktsom ildspåsættelse skulde erstattes fuldt ud, G. L. 99 og 100; F. L. XIII. 12. — M. L. VII. 27 (kilde til lovb. 6 — 19 — 3 og 12) bestemmer, at man ikke er ansvarlig for den skade, som kommer af den ild, som man har i sit hus (de såkaldte 3 lovlige arnesteds-ilde: i våningshus, bryggerhus og badstue), med mindre man bor som lejlænding på anden mands jord, i hvilket tilfælde naturligvis regelen om lejlændingers ansvar kom til anvendelse, således, at lejlændingen skulde skaffe de fornödne materialier til nye huse, men jorddrotten bekoste deres opförelse (jfr. G. L. 73, F. L. XIII. 2). For skade, som kom af ild, man benyttede udenfor sit hus (útburðar-elðr), skulde man derimod altid give fuld erstatning, men ingen böder. Viste

nogen voxen mand et barn efter ild, var han ansvarlig for den skade, som deraf kunde komme.

Angående uaktsomhed med ild i *byerne* indeholdes temmelig udförlige politiforskrifter i bylovene. Allerede B. R. 130 og 131 forbyder at bære ild utildækket over gaden og pålægger den, i hvis hus der opkommer ild, så at luen slår ud gjennem ljoren, en bod af 9 örer, selv om den ikke udbreder sig videre. B. L. VI. 9 og 10 foreskriver, at ingen ovne eller ildhus eller bryggerpander (ketilgarðr) må benyttes, forinden de af gjaldkeren og rådmændene er besiktede og fundne forsvarlige, og at badstuer, bagerovne og smedjer alene må anlægges på de steder, som gjaldkeren og rådmændene med kongens bifald bestemmer. Ild skulde altid forvares enten i lykter eller lamper eller i kulbækkener af sten eller metal. Ilden skulde overalt slukkes, når der var ringet til ildslukning, og måtte ikke tændes, för der var ringet til ottesang om morgenen. Hvo, som slukkede sednere eller tændte den tidligere uden nödvendighed, såvelsom hvo der til nogen tid bar utildækket ild ude eller gjorde ild op på tomter eller gader eller brygger eller ude i gårdene eller på almenningerne, med mindre det var for at bræde sit hus eller skib eller brænde ligstrå, var brödig 1 mark til kongen. Opstod der ildsvåde af nogens uforsiktighed, så at en fjerding af byen brændte op, skulde den skyldige böde 10 mark til kongen for hver fjerding, som ved hans uforsiktighed var opbrændt, og erstatning til de skadelidende efter lovlig dom.

2. Om *vanvittige*, som begik drab, bestemmer F. L. IV. 32, at de, når de fik sin helbred igjen, skulde fare af landet men beholde alt sit gods. For legemsbeskadigelse skulde den vanvittige erlægge sårböder og lægelön, men intet til kongen. Den foregående art. 31 bestemmer derhos, at

„hvis en fader bliver så rasende (œrr), at han dræber sin sön, eller sön sin fader, eller broder sin broder, da skal han fare af landet utlæg og aldrig komme i landet mere“ samt have sin arveret efter den dræpte forbrudt. I det ganske tilsvarende sted i G. L. 164 heder det derimod, at „når nogen begår rasende mands drab (óðs manns vig): sön dræber fader, fader sön eller den ene af syskende den anden, eller barn dræber sin moder eller moder sit barn, da forbryder han den arv, som han skulde taget efter den dræpte; men han skal blive i landet og gange til skrift og beholde alt sit“. Den forskjellige udtryksmåde i disse lovsteder synes imidlertid at tyde på, at der på de 2 sidste steder ikke egentlig er tænkt på virkelikt vanvid, men nærmest på ustyrlig heftighed, hvis ulykkelige udbrud inden den nærmeste familiekreds er blevet bedömt med en særlig skånsel, og ved et slags eufemisme betraktet som en öjeblikkelig afsindighed. Denne opfatning bestyrkes ved, at F. L. IV. 31 jfr. Hkb. 21 til slutning tilföjer: „med mindre han bryder lös af bånd, hvori han er sat for sin galskabs skyld“ (i hvilket fald det vistnok er meningen, at den almindelige regel i art. 32 indtræder); det synes nemlig naturligere at forstå denne undtagelse i forhold til artikkelens hele indhold, end blot til den umiddelbart foran foreskrevne arvsforbrydelse. — Efter M. L. IV. 9 skulde den vanvittige, som begik drab, böde fuld mandebod, ifald han formåede det; men formåede han det ikke, skulde han, når han fik sin helbred igjen, fare af landet, indtil han kunde betale sine böder. For legemsbeskadigelser skulde der udredes sårböder og lægelön af hans gods men intet til kongen. Noget tilsvarende til bestemmelserne i G. L. 164 og F. L. IV. 31 findes ikke i M. L., da henvisningen i IV. 3 (at drab på forældre, börn eller syskende er ubödesag, „hvis

det ikke er rasende mands værk")[1], vistnok alene har hensyn til den almindelige regel i art. 9.

3. *Börn* var ansvarsfrie i Gulatingslagen indtil sit 12te år og i Frostatingslagen til sit 8de år. Indtil den tid stod faderen til ansvar for deres handlinger (åbyrgjast verk barnsins, hvilket dog ikke kan være at forstå om andet end erstatningsansvaret), ligesom barnet heller ikke tog ret for fornærmelser, begåede mod det. Derfra og til sit 15de år var barnet halvrettesmand: gav og modtog halve böder (G. L. 190; F. L. IV. 34 og 36; B. R. 48, 49, 51 jfr. 97). — Skade på gods, som gjordes af umyndige, skulde alene erstattes halft (jfr. G. L. 97 og 99). For tyveri af en umyndig skulde efter G. L. 259 alene gives erstatning; efter B. R. 116 skulde derimod börn mellem 8 og 15 år svare halve tyvsböder. Den umyndige drabsmand skulde efter d· citerede lovsteder jfr. G. L. 159 föres ud af landet inden 5 dage men beholde sit gods. Med fuldmyndighedsterminen, det 15de år, indtrådte også den fulde ansvarlighed. — Ved M. L. V. 22 blev myndighedsterminen forlænget til det 20de år, men ved Rb. 1280 art. 9 bestemtes, at den kriminelle lagalder såvelsom vidnedyktigheden fremdeles skulde indtræde ved det 15de år. Den nye lov bestemmer iövrikt intet særskilt om ansvaret for de umyndiges handlinger, uden for så vidt IX. 7 gjentager budet i G. L. 259, at den umyndige tyv alene skal svare erstatning men intet böde til kongen, jfr. også M. L. VII. 27. Meningen har dog udentvivl været, at umyndige for drab og legemsbeskadigelse skulde erlægge den private bod, men intet til kongen. Bestemmelsen i Chr. V. L. 1—22—9 er tagen af J. L. II. 50.

---

[1] Jfr. Magnus Erlingssöns Rb., G. L. 32, der tilföjer, „så at vitterlig sindsforvirring er tilstede".

4. Også *kvinder* betraktes i de ældste love på en vis måde som mindre tilregnelige eller rettere som mindre ansvarlige, hvilket dog måske rettest opfattes som udtryk for en fölelse af det lidet tilfredsstillende for mænd i at öve hævn mod en kvinde. Efter den oven citerede G. L. 159 skulde den kvinde, som dræpte en mand, være fredlös og hendes arvinger skulde före hende ud af landet (jfr. B. R. 51). Men da dette siges i modsætning til den umiddelbart forudgående sætning: at den mand, som dræber en kvinde, skal være lige så fredlös, som om han havde dræpt en mand, sees meningen at være, at kvinden blot skulde römme af landet, i lighed med, hvad Frostatingsloven bestemmer om dem, som begik drab af våde eller i vanvid. F. L. IV. 33 siger også i samme forbindelse, at, hvis en kvinde dræber en mand, har den dödes frænder ret til at dræbe hende, „ifald de vil", om hun ikke farer bort inden 5 dage om sommeren eller en halv måned om vinteren. Det samme gjaldt efter kap. 35, hvis en kone i hidsighed dræpte sin mand; dræpte konen derimod sin mand eller anstiftede hans drab i utuktig forståelse med nogen anden, skulde hun være ugild for den dræptes frænder, om de vilde dræbe eller lemlæste hende, og de sædvanlige böder udredes af hendes gods. — Når kvinder sloges, skulde efter G. L. 190 ingen anden have ret derfor end de selv. Efter F. L. X. 38 skulde den kvinde, som slog en anden kvinde, alene böde halv ret; men slog en kvinde nogen mand, skulde hun böde fuld ret. Samme lovsted bestemmer endvidere, at kvinde, som stjæler, skal svare halve böder, hvilket stemmer med hvad B. R. 116 bestemmer om börn. Ifölge det bekjendte sted i G. L. 259 skulde fribåren kvinde, som stjal, föres ud af landet, og frigiven kvinde eller indfödt trælkvinde de 3 förste gange refses ved at miste begge örene og næsen, men „siden kan

hun stjæle så meget hun lyster“; hvorimod den frie mand såvelsom den indfödte træl skulde halshugges og den udenlands födte træl eller trælkvinde piskes. — I den nye lov er naturligvis disse særegenheder bortfaldne. Ved M. L. IV. 3 er hustruens drab på sin mand såvelsom mandens drab på konen i utuktig hensikt anseet som ubodemål.

5. *Trællene* indtog også i henseende til ansvaret for misgjerninger en undtagen stilling, hvorved det dog ikke så meget var deres ringere tilregnelighed, men snarere deres lave plads i samfundet og hensynet til herrens fordel, der kom i betraktning. De stod egentlig udenfor retsforbindelsen [1] og betraktedes, ligesom dyrene, mere egnede for tukt end for straf; fredlöshed i sin sande betydning var uanvendelig på dem. Forsåvidt derfor ikke herren selv overtog ansvaret, blev forbrydelser, som for frie medförte fredlöshed eller bod, for trælle anseede med legemlig refselse [2]; således efter G. L. 16, 20, 22, 259; F. L. II. 2 og 28; B. K. R. 14; E. K. R. 12. G. L. 163 foreskriver noxæ datio, hvis en træl dræber nogen mand; i modsat fald skal herren böde 40 mark (tegngildet til kongen). Også G. L. 204 mener vistnok, at trællen skal udleveres, når det heder, at, hvis en træl slår nogen fri mand, skal herren forlige sig med den fornærmede eller gjöre trællen fredlös, men intet böde til kongen. Tvivlsommere er derimod G. L. 99, der siger, at træl, som gjör sig skyldig i forsætlig ildspåsættelse, er fredlös. Den samme grundsætning synes, uanseet den almindelige regel om herrens ansvar for sin træl i F. L. X. 40, at have været anvendt på erstatningsansvaret i F. L. XIII. 21, hvorefter kvæg, som ulovligen dræbes af en træl, kun skal

[1] „þrælar eru eigi i lögum eða landsrétt með öðrum mönnum“ siger Erling kjalgssön (Ol. Helliges Saga kap. 104).

[2] Jfr. Hist. Tidsskr. I. S. 202.

erstattes halft. Alene for tyveri straffes den indenlandske træl efter G. L. 259 ligesom den frie mand med döden; men her er det egentlig den frie, som undergives trælle-behandling, og ikke omvendt. — Trællen straffedes ikke, når han begik tyveri eller arbejdede på helligdag sammen med fri mand; men ansvaret pålå udelukkende denne (G. L. 261; B. K. R. 14). Den, som traf nogens træl på sin hest eller båd, kunde efter F. L. X. 44 frit banke trællen; men herren skulde ikke böde noget áfang derfor.

6. Med hensyn til skade, som voldes af *dyr*, uden at være foranlediget af nogen, var det efter alle lovene regel, at, hvis noget dyr havde dræpt eller såret et menneske, skulde dyret udleveres, eller ejeren i mangel deraf ansees med böder både til kongen og til den fornærmede, som om han selv havde forvoldt det, G. L. 147 og 165; F. L. V. 16 og 17; M. L. IV. 22, hvilken sidste imidlertid lader boden til kongen bortfalde. Anden skade erstattes i almindelighed med det halve, G. L. 97 jfr. 217; F. L. V. 18, X. 46, XI. 26; M. L. IV. 22 slutn., VII. 25, 36 og 38. Egne regler for ansvaret gjaldt, når heste sloges. Hvor storfæ tilföjer hinanden skade, skal der i almindelighed gives fuld erstatning for det svagere eller ringere, men kun halv for det stærkere eller værdifuldere dyr, jfr. Chr. V. N. L. 6—10—5 og 6. For skade, som gjordes af kvæg, der kom ind på fremmed mark, hvor der var lovlikt gjærde, skulde der gives fuld erstatning; dog ikke over dyrets værdi (G. L. 82; F. L. XIII. 18 og 20; M. L. VII. 32)[1]. Når F. L. XIII. 19 og 20 jfr. M. L. VII. 30 i enkelte tilfælde foreskriver landnam, har dette sin grund i, at skaden er betraktet som ligefrem at tilregne ejerens forsömmelse.

[1] Jfr. Ugeblad for Lovkyndighed m. m. X. s. 330.

§ 6.

Fortsættelse. Formildende og skjærpende omstændigheder. Nödstilstand, selvforsvar, hævn på stedet, retorsion.

At de med en forbrydelse forbundne skjærpende eller formildende omstændigheder har været tillakt nogen indflydelse på straffen i det enkelte tilfælde, antydes i de ældste love intetsteds, og det vilde heller ikke passet til det hele system, da boden, hvormed fredlösheden, for så vidt den ikke var ubetinget, skulde afbödes, var uforanderlig fastsat i loven, og dens störrelse bestemt efter ganske udvortes hensyn. Alligevel forstår det sig selv, at netop de gamles opfatning af forbrydelsen som en forurettelse, og af straffen som en oprejsning derfor, måtte före derhen, at et væsenlikt hensyn toges til de konkrete omstændigheder, hvorunder gjerningen var forövet. Man finder derfor, at visse betegnende omstændigheder ved gjerningen af loven selv er tagne i betraktning ved ansvarets bestemmelse, eller endog er afgjörende for selve forbrydelsens retlige karakteristik. Således var *hemmelig* eller *åbenlys* fremgangsmåde skjelnemærket mellem mord og simpelt drab, samt mellem tyveri og det mindre strafbare ran; *åbenhjertig tilståelse* og *villighed til at böde* var betingelsen for, at den blot egenmæktige benyttelse af fremmed gods skulde undgå at ansees for ran, samt de betydeligere beskadigelser af andres gods undgå fredlöshed (G. L. 92 og 96 og F. L. XV. 11)[1]. Injurianten kunde efter G. L. 196 fri sig for straf ved at *angre og tilbagekalde* sine ord. Drab eller legemsfornærmelser medförte

---

[1] Jfr. Chr. V. N. L. 6—17—41 slutn., der er tagen af J. L. III. 54.

særskilte tillægsböder, når de var forövede på en *hånlig eller ondskabsfuld måde*, se F. L. IV. 17 og 18; G. L. 185 og 195 og især 238, 240, 241 og 242, der i drabstilfælde foreskriver dels dobbelt mandebod, dels fuld ret udenfor mandeboden til den dræptes frænder, og en tillægsbod af 3 mark eller 12 örer foruden tegngildet til kongen, hvis gjerningen enten var forövet på en særdeles grusom eller forhånende måde, eller forbunden med mishandling af liget, eller hvis gjerningsmanden bagefter pralede af sin dåd eller undlod betimelig at byde böder og söge forlig. Fremdeles lå der stor vækt på, om forbrydelsen var forövet på visse *særlig fredede steder og tider*. Det var således nidingsværk at dræbe nogen hjemme i hans hus (G. L. 178; F. L. IV. 5). Ligeledes var det fredlöshedssag at dræbe kongens årmand, når han beværtede kongen [1], eller sökte kongens sager til tinge; medens ellers drab på årmanden, der forudsættes at være af trælle-æt, alene bödedes med 15 marks boden til kongen (G. L. 170, jfr. F. L. IV. 57 og 58). Ifölge G. L. 187 og 198 jfr. F. L. IV. 58 og 61 steg hver mands ret til det dobbelte, når han drog til ting, til kirke eller til gilde, så at selv trællen tilkom böder, når han fulgte sin herre did, og efter B. R. 135 fordobledes hver mands ret under julefreden. Brud på lagtingets fred var efter F. L. I. 5 ubodesag; det samme foreskrev Magnus Erlingssöns retterbod, G. L. 32, om slagsmål i kirke eller på kirkegård, medens F. L. II. 10 i henseende til straffen skjelner efter kirkernes rang, og B. K. R. 18, E. K. R. 37, alene pålægger gjerningsmanden at bekoste kirkens fornyede vielse.

Men også udenfor de tilfælde, hvor visse med forbrydelsen forbundne skjærpende eller formildende omstændigheder

---

[1] Se fortællingen om Åsbjörn Selsbane, Olaf d. Helliges S. kap. 106.

var tillakt en *lovbestemt* virkning, var det naturlikt, at overalt, hvor gjerningens fölger ikke var ufravigelig lovbestemte, måtte de konkrete omstændigheder, hvorunder den var forövet, få en væsenlig indflydelse ikke alene på vilkårene, hvorunder gjerningsmanden erholdt fred og landsvist, men vel også på, hvorvidt han overhovedet opnåede forlig. Herpå findes mange exempler i sagaerne, og fornemmelig i drabssager, hvor vistnok eftermålsmændenes ret til at nækte drabsmanden forlig under hele det ældre tidsrum i det mindste i formen var anerkjendt, finder man jevnlig, at samtlige sagens omstændigheder bliver tagne i betraktning ved mandebodens fastsættelse, uaktet loven udelukkende gjör denne afhængig af den dræptes personlige ret, jfr. F. L. VI. 1 og 2.

I Magnus lagaböters love påbydes det ligefrem, at samtlige formildende eller skjærpende omstændigheder skal tages i betraktning ved fastsættelsen af mandeboden såvelsom af den fornærmedes personlige ret i hvert enkelt tilfælde (M. L IV. 12 og 19). Ligeså bestemmer M. L. VII. 39 om ulovlig brug af anden mands ting, at den skyldige skal „böde til ejermanden efter lovlig dom og efter sagens omstændigheder (eptir atvikum): hvilken nödvendighed, der drev ham til at tage tingen, eller hvilken avind dermed var vist, eller hvilken skade derved var voldt tingens ejer, eller hvad mand denne var, — både skadegjæld og sådan bod, som 6 skjönsomme mænd vurderer, og ligeså til kongedömmet, hvis omstændighederne er sådanne“. Her synes det dog snarere at være boden selv, og ikke blot dens störrelse, der er gjort afhængig af de omstændigheder, hvorunder den ulovlige brug har fundet sted, jfr. kap. 48. — Det citerede sted jfr. kap. 20 viser tillige, hvad i sig selv måtte være naturlikt, at den nye lov har sluttet sig til den gamle opfatning af, *hvilke* omstændigheder ved gjerningen der fornemmelig skulde komme i

betraktning til bestemmelse af dens strafbarhed, nemlig, foruden skadens egen betydelighed og hvorvidt den fornærmede selv har haft nogen del deri, fornemmelig hensynet til, hvorvidt den for den fornærmede har været mere eller mindre krænkende. — Böderne til kongen vedblev derimod også i den nye lov regelmæssig at være lovbestemte; men i virkeligheden kom dette dog ikke til anvendelse uden ved de mindre overtrædelser. I drabssager var vistnok tegngildet uforanderlikt 13⅓ mark; men da gjerningsmandens ret til at slippe med böder her var afhængig af kongelig landsvist, var der ved dennes meddelelse fuld adgang til at tage samtlige sagens omstændigheder i betraktning. Ligeledes var straffen for förste gangs stort tyveri (M. L. IX. 1) og for attentat på voldtækt (M. L. IV. 4 slutn.) egentlig ganske overladt til dommernes skjön, dog så at den skyldige måtte beholde livet. Og ifölge M. L. IV. 11 og 19 skulde anstifteres og deltageres böder såvel til kongen som til den fornærmede bestemmes ved skjön i hvert enkelt tilfælde efter sagens beskaffenhed. Navnlig i *formildende* retning giver M. L. IV. 17 og 20 dommerne en almindelig adgang til at lempe såvel den offentlige som den private bod efter samtlige sagens omstændigheder, og de anförte steder giver tillige en udförlig karakteristik af disse og deres forskjellige indflydelse, hvori afgjörende hensynet til gjerningens subjektive side og viljens större eller mindre slethed giver sig tilkjende.

Den nye lov har som fölge af det forandrede system udslettet de ældre loves bestemmelser om særskilte tillægsböder for drab og legemsfornærmelser under visse kvalificerende omstændigheder. Ligeledes bortfaldt den gamle forskjel mellem den mere eller mindre strafbare ödelæggelse eller brug af fremmed gods, eftersom gjerningsmanden vedgik sin gjerning eller ikke (jfr. dog VII. 37), og heller ikke

tales der om nogen adgang til at undgå straf for ærekrænkelser ved at tilbagekalde sine ord. Derimod opretholder loven fremdeles modsætningen mellem mord og drab såvelsom mellem tyveri og ran, eftersom gjerningen var forövet hemmelig eller åbenlyst; men det fölger af, hvad nys er anfört, at denne modsætning for drabssagers vedkommende i den virkelige anvendelse måtte tabe meget af sin betydning. Om krænkelse af den visse tider og steder tillakte særlige fred bestemmer M. L. IV. 18 jfr X. 2 no. 8 og 9 samt B. L. IV. 19 og VI. 1, at hver mands ret stiger til det dobbelte på ledingsfærd med kongen, på tinge eller på stevne, i gilder eller bryllupper, under sildfisket, i julehelgen og påskehelgen, i bondens hjem og på torvet i byerne, og tillige bliver boden til kongen i slige tilfælde foröget meget betydelig. Drab, forövet på disse tider og steder, var ubodeverk, og det samme gjaldt efter M. L. I. 5 om lemster-sår (d. e. som efterlader varig skade), tilföjede på lagtinget, samt iflölge M. L. IV. 4 om drab i kongens herberge eller i kongens gård eller på hans skib. Övedes drab i en by eller i en havn, når kongen selv var der tilstede, skulde dette tages i betraktning som en skjærpende omstændighed.

At *nödstilstand* måtte udelukke strafansvar, forstår sig selv, for så vidt som den ophævede selve handlingens retsstridighed, se således bestemmelserne om strandhug, G. L. 303; F. L. VII. 23; M. L. III. 13, B. L. 14. Jfr. M. L. VII. 37 slutn., hvorefter den, som af sult malker anden mands kjör, er fri for straf, men pliktig at give erstatning, samt IX. 1, der ligeledes fritager den for straf, som stjæler mad, når han ikke kan skaffe sig föden ved arbejde. Det samme bestemmes i kristenretterne om overtrædelse af forbudet mod ulovlig spise, G. L. 20; B. K. R. 5; E. K. R. 29; F. L. II. 43. Selv hvor ikke egentlig nöd kan siges at være tilstede, anerkjendes ofte

mindre indgreb i andres ejendom for tilladelige, når et væsenlikt behov krævede det. Således kunde ifölge F. L. XIII. 10 slutn. vejfarende mand sageslös hugge i fremmed skov, hvad han behövede til at istandsætte sin vogn eller sin båd, såvelsom til brændsel, og efter XIV. 15 måtte han lade sin hest spise, hvad den kunde, af det græs, som voxede langs vejen. Disse bestemmelser, der dog nærmest betrakter indgrebet som en uskyldig nyttesret (jfr. Chr. V. L. 6—14—16 og Eriks sjæll. L. II. 58) er gjentagne og udvidede i M. L. IX. 11 og VII. 17, hvorefter man ligeledes sageslös kan hugge virke til plog og ard i fremmed skov, samt 22 jfr. B. L. IX. 10, hvorefter vejfarende og söfarende folk i nödstilfælde kan hugge det fornödne til sit redskabs istandsættelse såvel som til brændsel for et dögn, når de ikke kan få det kjöpt, i fremmed skov, uden landnam, blot mod at betale erstatning, om sådan forlanges, jfr. Chr. V. L. 6—17—27.

Selvforsvar, hvor man blev ulovlig angreben, eller mödte modstand, når man lovligen enten gjorde indförsel hos nogen, eller anholdt ham, eller vilde hindre ham i en ulovlig handling, var naturligvis altid tilladt, og lovene udtaler jevnlig, at de skyldige i slige tilfælde ligger ugilde, om de får sår eller bane, se således G. L. 35, 77, 121, 143, 152, 269; F. L. V. 14, 45, X. 17, XIII. 10, XIV. 12; M. L. IV. 3, 4, 16, V. 17, VII. 14, VIII. 3. — Kun hvor nogen *bed* en anden, bestemte M. L. IV. 15, at selv nödværgestilfælde ikke befriede gjerningsmanden for boden, men alene for den legemlige refselse.

Også udenfor nödværgestilfælde måtte det oprindelig være enhver, som tilföjedes en fornærmelse, der henhörte til útlegðsagernes klasse, tilladt *på stedet* at tilbagevise fornærmelsen, i fornödent fald ved at fælde fornærmeren. Dette fölger

deraf, at denne i sådanne sager först ved at tilbyde böder udtrådte af sin öjeblikkelige fredlöshedsstand, se og G. L. 152[1] og 189, jfr. F. L. IV. 9 og 10. Men, som ovenfor bemærket, er denne ret til umiddelbar hævn efterhånden bleven indskrænket til de mest nærgående tilfælde. Alle de ældste love frembæver som tilfælde, hvor man kan dræbe fornærmeren og „give den döde sag", 1. når man griber nogen i utuktig omgang med sine nærmeste frændkoner og 2. når man griber nogen i sit hus ifærd med at stjæle (G. L. 160 jfr. 143; F. L. IV. 39 og 40, jfr. Indl. 7; B. R. 18; B. K. R. (II) 15). Fremdeles tillader G. L. 195 og 196 udtrykkelig den, der bliver tilföjet visse grove legems- eller ærekrænkelser, at dræbe fornærmeren, uaktet fornærmelsen i sig selv kun medförer fuld rets bod (jfr. F. L. IV. 17). Her kan også mærkes B. R. 28, der dog nærmest handler om virkelikt selvforsvar. — Ved Håkon Håkonssöns Rb. F. L. Indl. 6, bestemmes i almindelighed, at, når nogen tilföjer sageslös mand sår eller fuldrets fornærmelse, efter tidligere at have gjort sig skyldig i og erlakt böder for lignende gjerning, da behöver den fornærmede ikke at modtage forlig, hvis han ikke vil, men kan hævne sig på fornærmeren, uanseet dennes tilbud af böder.

I Magnus lagaböters lovgivning, hvor privathævnen fuldstændig er udslettet, tages vistnok den naturlige harme over en tilföjet fornærmelse i væsenlig betraktning som formildende omstændighed, hvor den fornærmede har forgrebet sig på fornærmeren; men hævnen erklæres dog aldrig for tilladt. M. L. IV. 17 indskjærper, at det ved sagernes pådömmelse nöje skal tages i betraktning, om misgjerningen er övet mod sageslös mænd, eller for en liden, men dog nogen sag, eller

---

[1] þá er vel, ef hefnt verðr, jfr. 171.

for en stor sags skyld, men dog ikke så tilstrækkelig, at et fuldt nödværgestilfælde kan skjönnes at have været tilstede. M. L. IV. 20 anviser den fornærmede i alle tilfælde den vej, at klage for kongens ombudsmand, når fornærmeren vægrer sig ved at böde. Er ombudsmanden uvillig til at hjælpe den fornærmede til hans ret, og denne derfor hævner sig, da er han ansvarsfri, for så vidt hævnen ikke går videre end fornærmelsen; hvorimod ombudsmanden, som forsömte at skaffe ham ret, skal udrede boden til kongen. Går dermod hævnen videre end fornærmelsen, skal det overskydende bödes såvel til modparten som til kongen, og af disse böder skal den, som hævnede sig, og ombudsmanden, som forsömte at skaffe ham ret, udrede halvdelen hver (jfr. Rb. 23 April 1293 art. 6 og 11 Oktbr. 1303). Hvis den, som sageslös bliver overfalden, hævner sig i samme öjeblik (þegar i hríð-inni), og dette med vidner bevises, fritages han for ansvar, dersom det ikke går videre end til legemsbeskadigelse; men bliver det fornærmerens bane, skal sag n afgjöres efter kongens bestemmelse (jfr. VII. 14 slutn.). Som fölge heraf har M. L. heller intet tilsvarende til G. L. 160 og F. L. IV. 39 og 40; B. R. 18; vel har 2 håndskrifter af landsloven foran kap. 10 indskudt et kapittel, der tillader at dræbe den, som træffes i utuktig omgang med den andens nærmeste frændkvinder; men at dette, der ikke findes i noget af håndskrifterne til byloven, ligeså lidt som det er optaget i Chr. IV. lovbog, alene ved en afskriverfejl er overfört fra de ældre kilder, fremgår noksom af M. L. IV. 5, der, ved at foreskrive fuld eller halv mandebod, tydelig tilkjendegiver, at retten til at dræbe horkarlen er bortfalden. Herimod kan heller intet udledes af forudsætningerne i M. L. I. 8 og IV. 25 slutn., da her alene udtryksmåden i kilderne er bibeholdt. — Chr. V. L. 6—12—4 og 5 er tagen af J. L. III. 37.

I denne forbindelse kan videre mærkes, at den *retlöshed*, der undertiden indtrådte som fölge af lovstridikt forhold, i visse tilfælde synes alene at have medfört ret for den fornærmede til at tukte den skyldige *på stedet*, men ikke at have berövet denne hans personlige ret for bestandig. Således efter G. L. 216, når nogen æggede en anden til at slåes, eller bebrejdede ham, at han modtog böder (istedetfor at hævne sig); fremdeles, når nogen pattede kjör eller stjal i haver (F. L. XIV. 14, 15; B. R. 148; M. L. IX. 9)[1] eller skar andres sildegarn istykker (F. L. XV. 6). Ligeså var det tilladt at jage påtrængende betlere og ubudne gjæster bort med hug og slag (M. L. IV. 27 og 28).

Om *retorsion* indeholder de gamle love alene den forskrift, at, når folk gjensidig udskjælder hinanden (geyast), „skal ord hævne ord" og altså intet ansvar fra nogen af siderne kunne gjöres gjældende (F. L. X. 35; B. R. 162). Det gjaldt overhovedet ved mindre fornærmelser i ord eller gjerning som regel, at den, mod hvem de forövedes, strax måtte skyde til vidne (skirskota), hvis han vilde påtale dem, og altså ikke gjengjælde fornærmelsen med lige mynt (G. L. 191 og 196; F. L. IV. 18). Ligeså kunde efter G. L. 195 intet ansvar gjöres gjældende, når mænd for i hårene på hinanden (vingrétta). Iövrikt sees det, at man ved grovere forbrydelser har betraktet ansvaret på hver side som uafhængikt af det andet, selv hvor den ene fornærmelse er fremkaldt ved den anden; hvorimod man vistnok ofte ved sagernes endelige afgjörelse har taget dette gjensidighedsforhold i betraktning, og ladet ikke alene sår men endog drab gå op i op mod hinanden.

---

[1] Andre tyve, hvis de beholdt livet, tapte derimod sin ret for bestandig. Jfr. v. Amira S. 71 fgg., der dog altfor meget generaliserer sætningen.

§ 7.
Forsög og delaktighed. Påtale og præskription.

Forsög på en misgjerning betraktedes i almindelighed som en selvstændig gjerning. Angjældende svarede for, hvad han havde gjort; men hvad mere han vilde have gjort, kunde alene komme i betraktning, for så vidt forsættet var lakt for dagen på en måde, som i sig selv indeholdt en forbrydelse. Navnlig med hensyn til drab og legemsbeskadigelse viser G. L. 183 og F. L. IV. 10 og 12, at det alene kom an på udfaldet, hvorvidt den skyldige skulde behandles som drabsmand, eller alene betale sårbod; og den sidstes aldeles lovbestemte störrelse gjorde det umulikt, at gjerningsmandens videregående forsæt som skjærpende omstændighed kunde komme i betraktning. At dette derimod har fået indflydelse på den fornærmedes villighed eller uvillighed til at modtage böder, — så længe dette endnu afhang af hans forgodtbefindende, — lader sig ikke betvivle. — Det eneste sikre sted i de gamle love, der behandler forsög som sådant, er M. L. IV. 4 slutn., hvor det om forsökt voldtækt, — der fuldbyrdet var ubodemål, — heder, at om end kvinden får værget sin ære, så at gjerningsmanden ikke opnår sin vilje, bör han dog ingenlunde slippe for tilbörlig refselse efter lovlig dom, når det befindes, at han havde fuld vilje til gjerningen; men han skal dog beholde livet. Af hidhörende bestemmelser kan iövrikt mærkes G. L. 191, hvorefter den, som löber imod en anden, men bliver stanset, skal böde 12 örer til kongen (men intet til den fornærmede); hæver derimod nogen sit våben eller löfter sin hammer mod en anden, og denne strax skyder til vidne på sin fiendes anfald, skal han (desuden) böde halve böder til denne. Ifölge F. L. IV. 18 skal den, som löber imod en anden, hvis denne skyder til

vidne derpå, foruden boden til kongen, böde halv ret til sin modstander, hvis han stanser af sig selv, men fuld ret, hvis han bliver stanset af andre; men hvis modstanderen ikke strax skyder til vidne, og den anden stanser af sig selv (arga-fas), da bödes ikke derfor; jfr. M. L. IV. 21, der bestemmer det samme. M. L. IV. 14 (jfr. Hkb. 44) forbyder at bære dolke under 3 örers bod til kongen og bestemmer derhos, at den, som stikker med sin kniv eller kaster sit spyd efter en anden, uden at ramme ham, skal böde fuld ret til denne efter lovlig dom og 3 örer sölv til kongen. — Forskrifterne angående fremgangsmåden imod dem, der bygger langskibe uden at ville gjöre rede for deres bestemmelse (G. L. 314; M. L. III. 18), er åbenbart begrundede i formodning om, at dermed tilsiktes et rövertog eller anfald på riget; men alligevel hjemler loven ingen straf men kun præventive forholdsregler i dette tilfælde.

Også *delaktighed* i andres forbrydelse som anstifter eller medhjælper betraktedes som selvstændig forbrydelse; dog forstår det sig, at hovedforbrydelsens störrelse måtte blive bestemmende for de delaktiges ansvar. Den almindelige regel synes at have været, at anstifter eller medhjælper skulde ansees med halv bod til den fornærmede imod den egentlige gjerningsmand [1]. Med hensyn til böderne til kongen var det regelen, at gjerninger, som pådrog hovedmanden 40 marks boden, medförte 3 marks bod for hver deltager; ved de forbrydelser, hvorfor tremarksboden var fastsat, har der neppe været synderlig plads for delaktighed. Tegngilde og sårböder til kongen har oprindelig neppe været ilakt

[1] Ligeså sees benæktelseseden for anstiftelse regelmæssig at have været det halve af hovedmandens ed: altså settered, hvor denne skulde sværge tylftered; lyrittered, hvor denne skulde sværge settered, og ensed, hvor denne skulde sværge lyrittered.

andre end de egentlige gjerningsmænd. I enkelte af de groveste misgjerningstilfælde sees dog også de medskyldige at være straffede lige med gjerningsmanden. Halv bod foreskrives for den, som råder til drab, i F. L. IV. 35, jfr. G. L. 180 og 181, der ved „ráðbót“ synes at betegne dette som en fast bod for anstiftelse; ligeså for anstiftelse af mordbrand og anden skadetilföjelse på gods i G. L. 98; F. L. IV. 37 (hvor der udentvivl skal læses fjárskaði, jfr. var. i N. gl. L. II. S. 503); M. L. VII. 28 jfr. 48. Efter G. L. 209 og F. L. IV. 42 skulde den, som holdt nogen, medens han blev slagen, såret eller dræpt, böde halv ret, halv sårbod eller halv mandebod, efter omstændighederne. Kun hvis nogen var bleven gildet, eller havde fået tungen skåret ud af halsen, eller öjnene udstukne af hovedet, eller både hænder og födder afhuggede, skulde efter F. L. IV. 43 og 44 samt V. 32 (N. gl. L. II. S. 506) ikke alene gjerningsmanden, men også de to, som havde holdt den mishandlede, være fredlöse. Ligeså blev man ifölge F. L. V. 9 grið- og trygðbryder lige såvel ved råd som ved gjerning, og dette synes også efter forholdets natur at måtte have været den almindelige regel. — Hvor nogen tog del i boran eller strandhug, eller fulgte årmanden på ulovlig hjemsögelse, eller gjorde voldsom modstand mod retshåndhævelsen, og de ikke faldt på sine gjerninger, skulde hver deltager böde 3 mark, medens hövdingen skulde böde 40 mark til kongen (G. L. 35, 121, 141 jfr. 213, 269, 303 og 314; F. L. IV. 62 og V. 14, VII. 25). Ligeledes skulde hver af deltagerne böde 3 mark men hövdingen 40 mark, hvis man ulovligen skar af en indstrandet hval, der tilkom kongen (G. L. 150), samt hvis man forlod landet imod kongelikt bann (G. L. 213; F. L. VII. 27); overtrædelse af kongens udförselsforbud med hensyn til varer medförte derimod lige stor bod, 3 mark, for hver deltager.

G. L. 142 belægger enhver deltager i ulovlig hjemsögelse med 40 marks-boden, og efter den ældre Eidsivatingslov (N. gl. L. II. S. 522—523) skulde ligeledes alle deltagere i boran og herværk være ubödemænd. Det samme foreskrives også i M. L. III. 16. Ligeledes foreskriver M. L. IV. 3 med hensyn til drab og legemsfornærmelse, at den, som holdt nogen, medens en anden lemlæstede ham, skulde være ubödemand ligesom denne. Iövrikt bestemmer M. L. IV. 11 og 19 i almindelighed om den, som råder nogen anden bane, sår eller anden fornærmelse, såvelsom medhjælpere og ledsagere, at de skal böde såvel til den fornærmede som til kongen efter lovlig dom, altså arbitrært; men ligefuldt skal den egentlige gjerningsmand udrede fulde böder.

Som særegne bestemmelser kan i denne forbindelse mærkes G. L. 162, hvorefter de, som fulgte en mand, der begjærede deres hjælp mod en anden, altså til overfald, hvis derunder blev begået drab, hver skulde böde 12 örer til kongen „for misgang", hvis de strax skiltes fra drabsmanden; men hvis de fulgte drabsmanden bort, skulde de böde 40 mark (altså betraktes som deltagere i overfaldet, jfr. 142). Og efter G. L. 185 skulde tilskuere ved slagsmål, som hverken vilde skille de stridende ad eller tage parti i striden, böde 12 örer til kongen (slanbaugr, måske af slen = uvirksomhed).

Om *efterfölgende* bistand, ydet forbrydere, bestemmer G. L. 152, 153 og 189 samt F. L. IV. 9, at man ustraffet kan yde den flyktende voldsmand *én* hjælp (eina björg), ved enten at holde sin fod, eller sin ski eller sit spydskaft ivejen for hans forfölgere, eller kaste ud til den flyktende en åre eller et ösekar, ror eller tilje eller en lignende ting, men ikke flere, under straf som for at have *flyttet fredlös mand.* Denne tilladelse kan dog alene have gjældt for hans beslæktede og besvogrede; ti alle andre var endog under en bod af 12 örer

forpliktede til at sætte efter og gribe voldsmanden, og under samme bod måtte heller ingen færdes sammen med ham. Blev der ombord på et skib forövet drab, var de övrige, under straf som for at have flyttet fredlös mand, ifölge G. L. 171 pliktige strax at sætte drabsmanden iland. At flytte fredlös mand var 40 marks sag, og at handle med ham eller bringe ham föde i hans tilholdssted 3 marks sag (se foruden de citerede steder G. L. 202, 203 og 207; F. L. III. 23, IV. 13 og 41). Ved M. L. IV. 7 blev straffen såvel for bistand til som for omgang med fredlös mand fastsat til en bod af 1 mark for den förste og 2 mark for den anden nat, og 8 örtuger 13 mark for længere tid, jfr. Chr. V. L. 1—22—16. — Hvor ganske den efterfölgende bistand er opfattet som en selvstændig forbrydelse mod samfundet, uafhængig af hovedforbrydelsen, fremgår noksom af G. L. 207, der udtrykkelig siger, at, om end voldsmanden selv tilbagevinder sin fred ved 15 marks boden (hvor det nemlig blot er öfundardrep og ikke drab), skal dog den, som har befordret hans flukt, böde 40 mark.

Hæleri og uhjemlet besiddelse af stjålne koster betraktedes som en egen tyvsforbrydelse, der dog ikke medförte almindelig tyvsstraf, men alene útlegð. Hvis bestjålne opdagede sin tyv, men underhånden forlikte sig med ham og fik sin ejendom tilbage, ansåes han som den, der havde nedslået kongedömmets ret, med 15 marks boden (G. L. 254—257; F. L. XV. 7—9). Ved M. L. IX. 3, 4, 6 og 7 blev begge dele belakt med 4 marks bod. — Anden bistand, ydet tyve, har udentvivl været behandlet som hjælp til fredlös mand.

I denne forbindelse kan endnu mærkes, at, hvor nogen var bleven dræpt under almindelikt slagsmål, hvor mindst 5 mænd havde været tilstede (flokks vig), og gjerningsmanden ikke kunde oplyses, var alle ansvarlige (G. L. 167, 168; F. L. IV. 23).

Forbrydelsernes *påtale* var udelukkende overladt til den fornærmede selv, lige meget om denne var det offentlige eller en privatmand; i förste fald var kongens eller biskoppens ombudsmand rette sagsöger, se således G. L. 3, 20, 22, 30, 202, 214, 256, 308, 314; B. K. R. 15, 17; E. K. R. 3, 7, 30, 41; F. L. I. 1, II. 46, III. 3, 18, 20, 23, 24, IV. 4, 8 slutn., 24, V. 13, 22 (Hkb. 37), VII. 8, X. 33, XV. 1, o. fl. Det var også naturlikt, at så måtte være, så længe straffen bevarede sin karakter af oprejsning og havde sin kilde i hævnen. Da det, at lade en fornærmelse upåtalt, ansåes som en ydmygelse, kunde der heller ikke være synderlig fare for, at retsordenen i det hele skulde lide, ved at lovovertrædelser undgik straf, men meget mere for overdrivelser i den omvendte retning. Hvad derhos særskilt *ubödemålene* angår, var det en ligefrem fölge af den ved selve gjerningen indtrædende uafvendelige fredlöshed, at, hvis blot gjerningen var vitterlig, måtte hvosomhelst kunne overtage hævnerens rolle, så at der aldrig kunde blive spörsmål om at undersöge anklagerens kompetense, men alene om bagefter at konstatere retmæssigheden af, hvad der var skeet: at angjældende var falden ugild. — Ligeså forstår det sig, at ikke alene de forbrydelser, hvori kongen ligefrem var part, men overhovedet alle, som indeholdt et åbenbart *brud på samfundets fred*, altså navnlig drab og voldsomheder i offentlig forsamling, måtte kunne påtales af kongens ombudsmand, selv om den umiddelbart fornærmede ikke kunde eller vilde rejse sag, se således G. L. 152 og 189 og især 187 om slagsmål i gildehus; F. L. IV. 10, 22, 24 o. fl.; dette ligger allerede i den almindelige forpliktelse for alle de tilstedeværende til at sætte efter og gribe voldsmanden. Det samme gjælder om *tyveri*, G. L. 253 jfr. 256; F. L. XIV. 12; B. R. 115.

Med hensyn til de övrige forbrydelser mod private, som foruden böderne til den fornærmede tillige medförte *bod til kongen*, er det derimod mere tvivlsomt, hvorvidt der tilkom den kongelige ombudsmand nogen selvstændig ret til sagens påtale. De ældste love indeholder vistnok et almindelikt forbud mod, at den fornærmede *underhånden forliger sig* med og modtager böder af fornærmeren (G. L. 214 og 256; F. L. Indl. 21; B. R. 25 og 35), og Gulatingsloven sætter straf for således at spilde kongens ret (drepa niðr rétt konungs); heraf fölger ligefrem, at kongens ombudsmand måtte være berettiget til at optage og forfölge sagen uanseet det mellem parterne indgåede forlig. Men heraf kan dog ikke uden videre sluttes, at den kongelige ombudsmand også var berettiget til at påtale forbrydelser, som den fornærmede vilde *lade ganske uænsede*, og af de enkelte antydninger, som lovene herom indeholder, kan intet sikkert udledes. Således bestemmer G. L. 216, at kongen ingen böder tilkommer, hvis den slagne ikke selv betrakter slaget som nogen skade (gefst eigi sjálfr at granda)[1]. Ligeså bestemmer F. L. IV. 18 og X. 41 udtrykkelig om nogle ringere legemsfornærmelser, at boden til kongen bortfalder, hvis den fornærmede ikke vil påtale sagen. Men dette kan måske også opfattes således, at undladelsen af påtale her betraktes som vidnesbyrd om, at gjerningen i sig selv har manglet fornærmende karakter, på samme måde, som ransboden for ikke at betale vitterlig gjæld ifölge G. L. 35 bortfalder, hvis fordringshaveren selv påstevner fordringen til tinge. For kristendomsbrud bestemmer F. L. III. 24, J. K. R. 62 udtrykkelig, at, hvis den, som har forskyldt fredlöshed, forliger sig med kirken, inden dommen falder, kan kongen intet kræve. — På den

[1] Jfr. M. L. IV. 21 slutn.

anden side bestemmer F. L. V. 22 (Hkb. 37 og 38) jfr. B. R. 152: at „ingen, hverken årmanden eller nogen anden", må påtale en anden mand tilföjet fornærmelse (mæla við annann, at hann hafi þegit sköm á sér), med mindre han ved det såkaldte heimiliskviðar-vitni beviser, at der hersker et almindelikt bygderykte om gjerningen [1]; — og at anklageren, hvis den beskyldte frigjör sig for siktelsen, ligefuldt skal böde fuld ret til den siktede, „hvis han ikke er lovlig sögsmålsberettiget i sagen". Heri kunde det synes indirekte at være tilkjendegivet, at påtalen fra den kongelige ombudsmands side altid er berettiget, når han förer lovlikt bevis for bygderyktets tilværelse, medens virkningen af, at en ikke sögsmålsberettiget anklager fremtrådte, alene var den, at han udsatte sig for, trods det beviste rykte, at måtte böde den beskyldte hans ret, hvis denne fralagde sig beskyldningen. I B. R. 25 siges det endog udtrykkelig, at, hvis nogen bliver overfalden (ef hánum er öfund veitt) i kjöbstaden, og han ikke strax påtaler det, da „har han forspildt (niðrdrepit) kongens og bymændenes ret", og det samme siges i kap. 35 og 95, når nogen ikke påtaler en ubeföjet beskyldning for tyveri. Men disse steder kunde måske også forståes efter ordene således, at den offentlige bod er *betinget* af, at den fornærmede påtaler sagen; mærkes må det også, at Frostatingsloven og Bjarköretten ikke sætter nogen straf for ulovlig forligelse. — M. L. IV. 23 gjentager Frostatingslovens bestemmelse: at de kongelige ombudsmænd ikke må anklage nogen, med mindre heimiliskviðar-vitni haves, og at den, der fremförer ærekrænkende beskyldninger mod nogen, uden at være lovlig sögsmålsberettiget i sagen,

[1] Se og F. L. II. 46, III. 3 og 5, IV. 24; G. L. 28 (gl. L. II. S. 495) og 32; Sv. K. R. 98; B. K. R 17, jfr. E. K. R. 41. Jfr. E. Hertzberg S. 210 fgg. R. Keysers Afhandl. II. 1. S. 379.

selv om han har heimiliskviðar-vitni derfor, alene er befriet for 4 marks-boden til kongen, men ligefuldt må böde den fornærmedes ret. Men at hermed alene er siktet til ansvaret for ubevislige beskyldninger, og intet afgjort om påtalens berettigelse, fremgår klart af M. L. IV. 21, der forbyder kongens ombudsmand at påtale fornærmelser mod private (gefa sök á annars sœmdum né fjárlutum), med mindre det er lemster-sår (d. e. sår, som efterlader varig skade) eller andre, hvorfor kongen tilkommer lige store eller större böder, og derhos heimiliskviðar-vitni haves; men også for mindre fornærmelser skal kongen have sine böder, såsnart den fornærmede påtaler dem, om han end bagefter forliger eller opgiver sagen, og da kan ombudsmanden söge, såsnart han vil. Heller ikke M. L. indeholder nogen udtrykkelig bödebestemmelse mod ulovlig forligelse, undtagen i tyvssager, IX. 3, der ligefrem er taget af G. L. 256.

Ombudsmændenes plikt at efterspore og pågribe ugjerningsmænd, og böndernes skyldighed at bistå dem heri, hvilken allerede indskjærpes af Håkon Håkonssön, F. L. Indl. 12, fremhæves gjentagende, se Rb. 28 Aug. 1315, Chr. IV. L. III. 6.

En almindelig *præskription* for påtalen af forbrydelser synes efter F. L. IV. 54 at være indtrådt, når 12 måneder var forledne fra den tid, den påtaleberettigede fik kundskab om forbrydelsen; en lignende regel er vistnok indeholdt i bestemmelsen i G. L. 57 jfr. 136: at alle edfald skal være påtalte inden et år. — Var derimod fredlösheden allerede indtrådt, bestemte F. L. III. 24, J. K. R. 62, hvad vistnok har gjældt som almindelig regel, at angjældende, som påstod at have fået sin fred tilbage, i 10 år måtte svare til sine vidner, og först efter denne tids forlöb kunde påstå ansvaret præskriberet.

Strafansvaret bortfaldt ikke ved gjerningsmandens död, men det var hans arvings sag at frigjöre ham for siktelsen (halda eiði uppi). Jfr. F. L. V. 19. Arvingen kunde imidlertid ikke sagsöges for böderne, med mindre han havde arvet gods efter den afdöde, og gjerningen tillige var notorisk (F. L. XI. 11). Det modsatte gjaldt naturligvis om mandebóden i den ældre tid, da denne pålå slægtens medlemmer personlig.

SOGNEPRÆST J. H. DARRES DAGBOG UNDER RIGSFORSAMLINGEN PAA EIDSVOLD.

MEDDELT AF CONSUL CHR. THAULOW.

Forfatteren af de følgende Dagbogsoptegnelser, Jacob Hersleb Darre, var født 1757 i Overhalden, hvor hans Fader Jørgen Darre var Sognepræst, blev Student 1776, theologisk Candidat 1784, samme Aar personel Capellan hos Faderen i Overhalden, 1792 residerende Capellan til Orkedalen og endelig 1797 Sognepræst til Klæbo, fra hvilket Embede han tog Afsked 1833, idet Sønnen, senere Biskop Hans Jørgen Darre, blev hans Eftermand. Sine sidste Leveaar henlevede han paa Kaldets Enkesæde Torven, hvor han døde i sit 85de Aar 15de Decbr. 1841. Han var i den lange Tid, hvori han virkede i Klæbo, meget afholdt og agtet af sin Menighed og nød ogsaa Anseelse i en videre Kreds, hvorom hans Valg til Rigsforsamlingen er et Vidnesbyrd[1]). Biskop Bugge udtalte sig i 1808 om ham paa den mest anerkjendende Maade, idet han erklærede, „at han vilde ønske, men neppe turde haabe, at Darre maatte have mange Lige“[2]). Af Forfatter-Lexiconnet sees, at Darre er Forfatter af en i „Nationalbladet“ III, S. 119—124 indført „Authentisk Beretning over det i Nærheden af Throndhjem ved Tillergaardene i Marts 1816 indtrufne Jordfald“, en sørgelig Begivenhed, ved hvilken flere Mennesker omkom og Tiller Annexkirke tilligemed flere Bygninger forsvandt. Hertil kan føies, at der i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn findes en af Darre forfattet Beskrivelse af en Runesten i Klæbo Præstegjeld, dateret 17de Decbr. 1810 og benyttet af G. Stephens i hans Værk „The old Northern Monuments of Scandinavia and England“, Part I. p. 267.

Darres Optegnelser under Eidsvoldsforsamlingen fortjene vistnok ikke at sammenlignes med de udførligere og indholdsrigere Dagbøger

[1] A. Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift. S. 114.

[2] Tidsskrift for den norske Personalhistorie, udg. af B. Moe. Ny Række. S. 362.

og Meddelelser af andre Repræsentanter, saasom Aall, Blom, Bryn, Christie, Fr. Schmidt, Sibbern og Wergeland, men den særegne Interesse, hvormed hin Forsamlings Historie stedse vil omfattes, synes dog at retfærdiggjøre Trykningen af de følgende Blade, i hvilke ogsaa et Par nye Oplysninger forekomme. Nogle enkelte aldeles uvæsentlige Stykker af Dagbogen ere udeladte.

L. Daae.

Fredag den 8de April (1814) vare samtlige Deputerede ankomne og anviste af Inqvarteringsforstanderne deres Herberger paa de omliggende Gaarde, 1/4, 1/2 til 1 Miils Distance fra Forsamlingsstedet, Eidsvolds Værk og Kammerherre Carsten Ankers Gaard. Gaarden Heiret blev det søndre Throndhjems Amts Deputerede anviist, omtrent 1/2 Miil fra Værket, efterat man havde protesteret imod det ved Ankomsten den 7de anviste Qvarteer paa Gaarden Gruve, paa østre Side af Vormen, 1 Miil fra det daglige Forsamlingssted, hvortil Veien var næsten ufremkommelig og Herberget usundt og elendigt. Fra det gruelige Gruve droge vi bort den 8de til ovenmeldte Gaard, hvor vi forefandt smukke Værelser, anstændigt Leie, blide Folk og god Opvartning hos Bondemanden Hans Iversen Heiret (udtales Hjeret).

Lørdag 9de April. Hviledag. Vi anvendte denne fornemmelig til at tilskrive vore kjære Koner, ordnede vore Sager og besluttede Dagen med Samtaler om den vigtige Gjenstand for vort Møde, skjønt vi hidtil lignede i visse Maader — den Drømmende. Bemeldte Dag underrettedes man om den daglige Oekonomi m. V. saasom: frit Herberge, ligesaa The, Kaffe, Sukker og Lys samt andet, som de Indlogerede maatte behøve; hvad Huset ikke formaar at tilveiebringe, kan afhentes fra Oekonomi-Bestyrelsen paa Forsamlingsgaarden,

Eidsvolds Værk. Fri Befordring gives daglig til og fra samme, — der gives og daglig Frokost, omtrent fra 10 til 11, og Middagsspise, 3 Retter, omtrent Kl. 4 à 5 Eftermd. — med Viin eller Øl efter Behag, samt Kaffe efter Maaltidet.

Regenten ankom sildig til Ankers Gaard i Eidsvold. Om Natten indløb et Circulaire, hvorefter Rigsdagsmændene skulle møde næste Dag ved Kirken Kl. 11.

Søndag 10de, Paaskedagen. Regenten ankom til bestemt Tid. De Deputerede havde selvvillig opstillet sig paa begge Sider af Kirkegaardens Gjennemgang. Ved at passere Rækken var han synlig rørt — ilede til den Side af Kirken, hvor han skulde tage Sæde; de Deputerede toge Sæde i de nedre Stole paa begge Sider — under Orgelspil — Psalmerne efter den evangeliske Psalmebog, og den øvrige gudstjenlige Orden var som sædvanlig paa Paaskeheitiden. Men, den ærværdige og blide Olding, Professor Leganger, gav en sand evangelisk Præken: Om Menneskets Uforkrænkelighed: det oplivende, det styrkende i dette Haab, det forpligtende paa Grund af samme. Endskjønt ikke streng Orden, var dog Talen saare opbyggelig, et ædelt og lyst Sprog, udtalt under en udtryksfuld Anstand. Mindet om gamle Steenbuch[1]) blev levende hos mig. Tiltalen til Regenten var først temmelig alvorlig — bøiedes efterhaanden til — maaske formeget Smiger. Til Rigsdagspersonalet blev talt et Ord i rette Tid — paamindende, advarende, opmuntrende. Til Menigheden var hans Tale som Faderens, omringet af sine Børn. Efter Præken istemmedes: O store Gud vi love Dig. Endskjønt denne Psalme, endog efter Forandringer, ikke har synderlig hovet mig, særdeles i Henseende til dens Længde, gjorde den

---

[1] Darres Svigerfader, den lærde og anseede Provst Hans Steenbuch i Melhuus († 1800.)

dog dennesinde et høitideligt og rørende Indtryk hos mig. Efter samme forlod Prindsen os med sit Følge: Rigsraaderne Bech, Bugge, Treschow, Haxthausen, desuden gamle Schmettau etc. Nu istemtes Offer-Psalmen. Det samtlige Rigsdagspersonale vandrede om Alteret og tilsidst Stedets Menighed. Man forføiede sig derpaa snarest muligt til Rigsdagsstedet, hvor Prindsen og Regjeringsraadet var forsamlet. Derpaa bleve de Deputerede indkaldede efter Stædernes og Distrikternes alphabetiske Orden. Menighedernes Adresser bleve overleverede til Regenten, der modtoge dem med Blidhed og underholdt sig et Øieblik med de Afleverende, hvorpaa man vendte tilbage til Konversationsstuen. En Kommittee, bestaaende af Biskopperne Bech og Bugge samt Haxthausen, gjennemsaa Adresserne og registrerede samme. Repræsentanternes Navne bleve indskrevne i de efter alphabetisk Orden trykte Lister, hvilke samme Dag uddeltes iblandt Repræsentanterne, til hver især, tilligemed en Adgangsbillet til Rigsforsamlingen.

Kl. omtrent 6 sattes man til Bords — under alskens blæsende Instrumenter aad man og drak paa — Fremtiden!

Hovedstædernes Deputerede spiste den Dag ved Taflet. De Øvriges Tour falder siden, efter Distrikternes alphabetiske Orden, saa at nogle til hver Dag tilsiges. Efter Spisningen og Kaffeen drog hver til Sit.

Mandag 11te April Kl. 11 bleve Rigsdagsmedlemmerne opkaldede paa den til Dagens Handlinger indrettede Sal, der i Baggrunden har en Forhøining, hvorpaa et Bord med grønt Teppe — en overalt stærkt forgyldt Lenestol. Ved Repræsentanternes Indtrædelse sad Regenten, omgivet af Regjeringsraadet staaende. Da Alle havde taget Sæde paa de fremstillede, med rødt Klæde betrukne, Bænke, reiste

han sig og forelæste, under kjendelig stærk Sindsbevægelse — en kraftfuld, vakker Tale, der formanede til Klogskab og Samdrægtighed — Advarsel til Forsigtighed mod den Forestillelle, at Norge ikke skulde kunne bestaa for sig selv —. Slige bange Tvivl lede lettelig til Underkastelse — o. s. v. Den blev trykt i Rigsdagsbladet No. 1. Efter Talen blev oplæst Regentens sidste Erklæring til Sverige, først i Fransk, derpaa i Dansk — efter min Følelse et Mesterstykke. Ogsaa den er sat under Tryk, for saaledes at blive uden- og indenlands kundgjort.

Endelig foreslog han Forsamlingen at vælge sig en Præsident, der kunde omvexles ugentlig, og en bestandig Secretair, samt en Kommittee til at bestemme Ordenen for de daglige Rigsdags-Handlinger. Han forlod derpaa Forsamlingen tilligemed Regjeringsraadet. Man skred nu til Præsidentvalget. Til Præses valgtes Kammerherre Peder Anker, Vice-Præses Etatsraad Rogert, bestandig Secretair Sorenskriver Christie fra Bergen. Der blev foreslaaet en Adresse til Prindsen — antaget. Man skred derpaa til Valg af Kommittee for Ordenen ved Rigsdagsforhandlingerne. Valgt: 1) Sorenskriver Falsen, 2) Sverdrup, 3) Præst Wergeland, 4) Justitsraad Diriks af Laurvig, 5) Oberst Hegermann, 6) Toldprokurør Omsen fra Christiania. Om dette havde man siddet og — tøvet til Kl. 4½ om Eftermiddagen.

Daglig bliver Rigsdagens Personale opraabt ved det Klokkeslet, Sessionerne begynde, efter Distrikternes alphabetiske Orden, hvorefter de Deputerede træde op paa Rigsdagssalen, og et Medlem staar, skifteviis, ved Indgangen for at observere, at Uvedkommende ikke snige sig ind. Ingen Votering kan foretages uden de ⅔ Deles Tilstedeværende.

Fraværende lade daglig deres Forfald melde for Præsidenten.

Tirsdag 14de April. Forelæst Takke-Adressen til Regenten, forfattet af Sverdrup, simpel, kort og anstændig for begge Parter. Forslag til Valg af en Kommittee til at forfatte Grundsætningerne for Statsformen — snart antaget, det forstaar sig, men uventede Debatter om Smaating reiste sig — Mennesket vil forsøge sig —. Iblandt Snik-Snakkere reiste sig Wergeland med en kjendelig studeret Tale, der retteligere havde passet til Fremsigelse i Kommitteen den forrige Dag. Her kom den baade for tidlig og for sildig. Desaarsag taug alle, indtil Slutningen af Talen, der aandede lidt Impertinents. Ikke utydeligen tilkjendegaves, at Prindsen havde anmasset sig Folkets Rettighed ved den Samling, han havde paa Eidsvold forinden Reisen til Throndhjem og derefter. At en Mand, i hans Stilling, søger Forstandiges Raad, kan dog vel ikke lastes. Opponenten erklærede sit Udsagn som i hans Konstituenters Navn. Som fra een Mund lød det Svar: Fædrelandet i Fare ligner Skibet i Storm; forladt af den Øverste, griber den Næste til Roret. Nu reiste sig ogsaa Sverdrup: „Jeg var nærværende ved den paaankede Samling; den havde kun til Hensigt at raadføre sig med Fædrenelandets Venner, og intet blev skriftlig forfattet.“ Omsider skred man til Valget af Kommitteen for Rigsformens Affatning. Man kjendte allerede Mænd pro et contra. En Blanding kunde her blive nyttig — kaste Ild ind imellem skader ikke. Den herlige Falsen og Sebbelow og Wergeland og Wulfsberg havde givet Vink til en Plan, af hvilke den Førstes kan betragtes som grundigst. Kommitteen valgte siden mellem sig en Præses og begyndte den følgende Dag sine Deliberationer.

Onsdag 13de April. Der blev foreslaaet at lade et

Trykkeri tilflyttes og Oprettelse af et Postkontor til Bekvemmelighed for de Deputeredes private Korrespondance til Syd og Nord — antaget. Prindsens Svar paa Takke-Adressen blev oplæst -- Intet videre denne Dag — Samlingen blev udsat til Løverdag den 16de. Imidlertid arbeidede Kommitteen paa Udkastet til Rigsformen, den 14de og 15de var Antegneren smukt hjemme. Paa førstmeldte Dag mod Aften bekom man allerede 11 §§ af Statsformen.

Den 15de udkom det første No. af Rigsforsamlings-Tidende, hvert Medlem leveres et Exemplar.

Den 14de, Thorsdag, reiste Prindsen til Christiania, efterat han den foregaaende Dags Eftermiddag havde i Konversationsstuen meldt sit Forehavende, hvorefter han i et Par Timer underholdt sig med Samtale blandt Forsamlingen.

Lørdag 16de April. Man mødte Kl. 9, spiste som sædvanlig Frokost og begyndte Forretningerne Kl. 10½. Protokollens Indhold blev forelæst af Secretairen. De affattede 11 Grundsætninger af Rigsformen forelæstes. Man gjorde Forerindringer og debatterede heftigen og — uden synderlig Nytte. Wergeland fremstod atter med en smukt forfattet Afhandling, hvilken manglede egentligt Resultat. Vidtløftigheden kjedede omsider. Man raabte: til Dagens Orden. 1ste Grundsætning: Norge bør være et indskrænket og arveligt Monarki, blev givet den Tilsætning: frit og udeleligt Rige og dets Regent bære Navn af Konge. Dette sidste voldede stor Strid. Nogle vilde have denne Benævnelse udelukt; Andre, at Afgjørelsen derom skulde udsættes til videre, og det 3die Parti paastod hele Sætningens Vedtagelse paa Stedet. Man troede i Hensyn til Forbigaaelsen af Kongenavnet at kunne øine et svensksindet Parti. Endelig faldt de fleste Stemmer dertil, at hver skulde, under sit Navn, diktere sin Mening til Protokols.

38 Stemmer vedtoge Grundsætningerne med Tillægget: Regenten bære Navn af Konge — 29 Stemmer antoge Grundprincipet enkelt — 2 desuden tilføiede det et Par Anmærkninger saasom: hvis Thronarvingen ei var duelig, maatte den yngre Søn eller en anden udenfor Kongeslægten vælges. De Øvrige forbeholdt sig Erklæring om Kongetitelen, til man kom videre med Rigsformens Principer. Sagen var saaledes passeret 114 Stemmeberettigede.

2den Grundsætning (Folkets Ret at udøve den lovgivende Magt gjennem sine Repræsentanter) antaget strax, uden Ballottering, med Haands Opprækning.

3die do. ligesaa (ang. Beskatningsvæsenet.)

4de do. antaget (Krigs- og Fredsretten tilkommer Regenten) efter nogen Debat — dog uden Ballotering. Indvending: Regenten kunde forskaffe sig udenlandske Subsidier — omendskjønt næst foregaaende Paragraph hindrede mod vilkaarlige Paalæg til uvedkommende Krigs Førelse. Andre meente, at et Statsraad maatte i dette og flere Tilfælde blive paa Folkets Side.

5te Post strax antaget (Benaadningsretten). Mon Benaadning ogsaa for Statsforbrydere, Regjeringsformens Kuldkastelse o. s. v.? spurgte man.

6te do. antaget strax (den dømmende Magt bør være særskilt fra den lovgivende).

7de do. ligesaa (Trykkefrihed bør finde Sted).

8de do. (den lutherske Religion være Statens og Regentens). Spurgt: mon ikke ogsaa Dronningens? Denne, f. Ex. af den katholske Religion, vilde have eget Kapel, egne Præster etc. Alle Regjeringsformer have iagttaget denne Klausul, særdeles i Henseende til de meget fra hinanden afvigende Religionsformer. Den anden Deel af 8de Grundsætning (om Jødernes Indlemmelse): dog ere Jøder fremdeles (tilføiet Ordet: som

hidtil) udelukkede. Her stredes en Stund om Ret og Uret, om Tolerance og det Modsatte. Svar: dersom Jøder havde forhen været indlemmede i Norge, var det haardt handlet nu at fordrive dem. Overhoved er Talen her ikke om moralsk Ret, men om politisk rigtigt.. Hvor Jøder engang ere, var det Uret at forvise dem. Hvor de ikke gives, er det uklogt at optage dem.

9de Post strax antaget (nye Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes).

10de Post (personelle eller blandede arvelige Rettigheder bør ikke tilstaaes nogen for Eftertiden), efter nogle Debatter foreløbigen antaget under Forbehold af nærmere Bestemmelser.

11te Post (angaaende Værnepligten). Ordene: uden Hensyn til Stand — Spurgt: Mon ikke akademiske Borgere bør undtages? Antagelsen af det Hele i dette Punkt udsat. I Anledning deraf forelæste Kammerherre Løvenskiold en af ham forfattet Afhandling om det militaire Væsens Organisation, der indeholdt adskillige gode Vink. Man anmodede ham om at fremlægge sit Forslag i den Kommittee, der var fornøden til Grundsætningens Udarbeidelse. Overhoved var man enig om, at den af Rigsforms-Kommitteen tilføiede Anmærkning: Nærmere Bestemmelser og Indskrænkninger ved Udarbeidelsen maatte haves for Øie under Debatteringerne, da her dennesinde, og fremdeles, fornemmelig toges Hensyn til Overeensstemmelse i Grundprinciperne. Klokken var nær 6, Forsamlingen hævedes og udsattes til Mandag den 18de, Kl. 2 Eftermd., da man maatte vælge, ifølge Bestemmelserne, en ny Præsident samt betænke sig paa Valget af en Kommittee til at drøfte Finantsvæsenet . . . (ifald ellers nogen kan fremlægge eller angive en Ledetraad dertil).

Mandag 18de April. Mødet bestemt til Kl. 2. Man

kom ei til Forretningen før efter Middagsspisning, Kl. henved 5. Ved Indgangen til Rigsdagssalen leveredes det trykte Reglement for Forretningernes Gang, noteret Litr. A. Falsen oplæste en skjøn Afhandling, hvis Resultat vare følgende Punkter:

1) At en Kommittee af 5 kyndige og erfarne Mænd, hvad enten de ere i eller udenfor denne Forsamling, udnævnes af Forsamlingen, saasnart denne har endt sine Forhandlinger, for at gjennemgaa og ordne vort Lovgivningsvæsen, hvorefter den har at forelægge den første eller, om dette ikke er muligt, den anden lovgivende Forsamling Resultatet af sit Arbeide.

2) At denne Forsamling, saasnart Konstitutionen er antaget og Kongen valgt, ansees som endt.

Her faldt heftige Debatter af et vist Parti. Endelig faldt det ud dertil, at disse Punkter skulde delibereres over den næste Dag.

Man skred til Valg af en ny Præses og Vice-Præses. Til den første valgtes Oberste Hegermann, til den sidste Sorenskriver Falsen. Proponeret at vælge en Kommittee for at undersøge Finantserne og Norges Forhold til andre Stater. Man indvendte: At dette vilde blive nu en altfor vidtløftig Sag, at den ikke egentlig henhørte til Gjenstanden for Rigsdagsforsamlingen, som er kun Rigsformens Grundlægning og Fastsættelse. Sverdrup anmærkede, ifølge Falsens Sætning, at Rigsdagen burde ansees som sluttet, naar Regjeringsformen var bestemt. Finantsernes Undersøgelse, Forholdet til andre Stater m. v. hørte til Udviklingen af Konstitutionen. Folket, og ei Rigsdagsmedlemmerne, havde Rettighed til at konstituere Mænd for bemeldte Undersøgelser. Man kunde lettelig, i andet Fald, faa 113 Konger og ikke komme til Ende med Rigsdagen førend paa sit Livs

sidste Dag. Efter megen Vaklen frem og tilbage kom det dog dertil at vælge en Kommittee til Finantsernes Undersøgelse. Nogle proponerede dertil 20, Andre 21, Andre 15 — Andre kun 9. Man maatte da først votere paa Antallet, der blev 9 Personer, og derpaa sammes Valg, kun en paa dem, som forhen vare antagne til Rigsformens Bestemmelse. Af Throndhjems Stift blev valgt Amtmand Krohg og Peter Schmidt. Mødet til den følgende Dag bestemt til Kl. 10.

Tirsdag 19de April. Om Aftenen kom Prindsen tilbage fra Christiània. Paa bemeldte Dag havde man debatteret næsten i 4 Timer over de forestaaende 2 Sætninger. Først, om Lovkommitteen skulde strax etableres eller ikke. Omsider dikterede man sin Mening til Protokols, og Udsættelsen, indtil at Konstitutionens Grundsætninger vare bestemte, blev antaget med 59 Stemmer. Kommitteen for Finantsvæsenets Undersøgelse skulde næste Dag begynde deres Forhandlinger.

NB. Præst Reins Tale denne Dag var et Ord til rette Tid.

. . . .

Lørdag 30te. Da skulde man bekomme Afskrift af nogle til Konstitutionen henhørende Grundsætninger. Bekom til Afskrift 52 §§. Om Eftermd. reiste Prindsen.

. . . .

Tirsdag 3die. 115 §§ af Konstitutionen vare nu fra Kommitteen udkomne. Bemeldte Dag var man i Rolighed for at overtænke Hovedsætningerne. Midlertid var Prindsen kommen.

Onsdag 4de. Begyndte Debattering for Alvor under den kjække Justitsrd. Diriks's Præsidium. Fra Kl. 10 til 4 Eftmd. vandt man de første 20 §§, med et og andet Tillæg forøgede.

Thorsdag 5te. Session fra Kl. 10 til 4. Debatteredes over §§ 21—36 inclusive. Om 21, Kroningsstedet, var

man længe uenige — Christianienserne gjorde sig Umage for, at Æren skulde tilkomme deres Hovedstad. Skjønt §'en tildømte Throndhjemmerne Høitideligheden, vare de dog rolige og neutrale, som og var fornuftigt, dog forekom mig de Søndenfjeldskes Grunde for matte, til at Paastanden burde kunne sættes igjennem. Da Touren kom til vort Amts Deputerede at tale, reiste jeg mig og sagde: „Det forekommer mig at være omtrent indifferent, i hvilketsomhelst af Norges Templer Kronings-Akten blev holdt, under Forudsætning at den skede i en af Rigets Hovedstæder. Men, over 400 Aar ere dog henrundne, siden Norge havde sin egen Konge, og fra Thrøndelagen, det egentlige gamle Norge, veed man dog, at Enevælden først udspirede. Hiin Tidspunkt haaber man er vendt tilbage — vi søge idetmindste at give Norge sin egen Konstitution og Konge; det forekommer mig derfor at være en saare uskyldig Ting, om man gav den nye Regjeringsform et og andet Præg fra hiin fjerne Oldtid, følgelig da at ogsaa Kronings-Akten, bestemt at holdes i Throndhjem, blev sat som et Minde om Norges gamle Forfatning. Throndhjems Domkirke, mærkværdig af dens høie Ælde og fordums Glands, tyktes mig være ærværdig nok for hiin høitidelige Handling. I Henseende til det Personale, der nødvendig maatte ledsage Kronings-Akten, forekom det mig som ligegyldigt, enten det blev trukket fra Syd til Nord, eller fra Nord til Syd. Videre: Thrønderne vilde vist ikke skele til deres søndenfjeldske Brødre for den Lykkes Skyld, at disse maaske kom til at beholde Kongen og Hoffet i deres Midte; men de Søndenfjeldske vilde ogsaa vistnok godmodigen unde Thrønderne den Glæde at see, i det ringeste eengang, den fælles Konge, og dette vilde Kronings-Akten i Throndhjems Domkirke kunne sikkre de Nordenfjeldske.“

Efter dette blev §'en heel antaget.

§ 31 om det beneficerede Gods's Anvendelse gav An-

ledning til en slem Debat, fremsat af fornemmelig søndenfjeldske Bønder, Soldater og andet Militair. Kjendeligen sporedes, at Geistligheden paa disse Steder er enten saare misundt eller bekjendt for misligt Forhold i Henseende til Indtægternes Inddrivelse. Almuestandens Repræsentanter især paadreve, at det beneficerede Gods skulde bortranes fra Geistligheden, endog fra de milde Stiftelser, og — lægges til Nationalbanken. Til Lykke antoge Opponenterne just herved et Vaaben mod sig selv. Man maatte undres over, at ikke een Geistlig reiste sig og talte i bemeldte Sag, førend Touren kom til det Nordenfjeldske, da opstod først Midelfart og i en kjendelig studeret Tale viste Statens uhjemlede Ret til at anmasse sig det beneficerede Gods o. s. v. Bønder og Bønders Tilhængere opstode paany og oplæste skrevne Afhandlinger om Sagen. Imidlertid brændte det paa nærværende Anmærkers Hjerte for at kunne dog engang komme til at tage Ordet. Jeg reiste mig med disse Ord: „Præsterne ere vante til at katekisere; skjønt her er ikke Stedet til en saadan Fremgangsmaade, efter Ordets egentlige Bemærkelse, saa tror jeg dog at være Pligt paa den antastede Stands Vegne at fremkomme med et Ultimatum. Jeg har bemærket af de foregaaende Debatter, at godt Folk der nede i Forsamlingssalen have et utydeligt Begreb om disse to Ting: a) faste urokkelige Privilegier, b) Grundprinciper for et Fædrelands Vel. Den første Punkt har min Kaldsbroder godt beviist som anvendelig paa den omtvistede Sag. Jeg tilføier, at, naar man vil grundlægge en Republik eller sammes Konstitution, maa Menneskerettigheder og Grundprivilegier være hellige. I andet Fald lægger man Grund til Misfornøielse, om ikke Anarki, og ved at ville forebygge eet formeentligt Onde letteligen etablerer et andet og ofte et større. Jeg har bemærket, at de gode Herrer dernede ikke kunne gjøre sig selv og andre ret tydeligt Regnskab for den Sætning: Hvad

er Fædrelandets Vel? Grunder dette sig blot paa et Bankvæsen? paa opdyngede Pengesummer? eller paa selve Folkets Forædlings Kultur og Retskaffenhed? Man ønsker Godsets Salg — for at stifte en Bank. Denne bør komme fra Folket selv, men ikke fra ranede Privilegier. Forslaget har, som det lader, sin egentlige Grund i Misundelse og Egennytte. Man misunder Præstestanden, medens dog denne roligen seer paa Andres uretfærdige Anmasselser, og Egennytten stikker, tror jeg, deri, at Bonden med flere formener at kunne unddrage sig fra de billige Bidrag, han som Statsborger dog pligter at erlægge til Nationalbanken (just ved at faa det beneficerede Gods til at trædo istedet). Den ærede Bondestand har just her i Rigsforsamlingen erklæret, at Odelsrettens Oprettelse var et Middel for, at Kjøbmænd og Agitatorer kom til at opkjøbe en Mængde Jordegods til Skade for Bondestanden. Men denne ærede Bondestand har muligens det samme Formaal, naar den ønsker, at Godset maatte blive solgt, paa en Tid da Bankosedler er Landets eneste Betalingsmiddel, og som endnu for en Tid letteligen kan erhverves paa flere end een Maade. Man har behaget at kaste en Skygge paa Geistligheden — stygt er det at anklage en heel Stand, fordi enkelte Individer ere mislige. Førend man vover slige Sætninger, maa man helst først godtgjøre, at Bonden, Soldaten, Officeren, kort hver Stand, er feilfri. Hver prøve sin egen Gjerning, førend han befatter sig med en Andens. Nok sagt! §'ens Indhold bør uden Indskrænkning eller Forandring antages. Berøv ikke Hospitaler og milde Stiftelser noget af deres, ikke heller Skoler, Universiteter og fattige Geistlige hvad dem tilkommer — Enhver beholde sit — kun vorde det paaseet, at hver bruger Sit til almeent Gavn. Den udvortes Pragt og selvtaget Anstand og Pral og Sniksnak udgjør ikke Menneske-

værd, men en lys Forstand, Kalds-Duelighed, Borger-Ærlighed udgjør det sande Menneske. Til deslige Fuldkommenheder skulde et Lands Oplysningsvæsen lede og føre; til at understøtte saadant behøves ligesaavel Penge som til at samle Formue, og til hiin Menneskeforædling er Bonden saavel som Andre saare trængende; dertil blive altsaa det fra Staten udskilt, det til Skoler og Forbedringsanstalter bestemte Hypothek anvendt!"

Sverdrup, Grev Wedel og Flere opstode efter hinanden og refererede sig til det Anførte.

Sagen kom endelig til Votering og blev antaget med 69 Stemmer mod 40. Saa nær var det — Midelfart og Antegneren kan uden Selvros ansee sig som Midlet til §'ens Antagelse.

Fredag 6te Mai, Bededag, var man ledig.

Lørdag 7de debatteredes over §§ 37—50. En Forestilling fra den nordenfjeldske Almue blev læst, der var ligesaa hædrende for Folket og Præsteskabet i Nord, som den forrige Dags forelæste Skrift var anstødelig for det søndenfjeldske Personale, baade Almue og Geistlige. Denne viste Had og Misundelse mod Præsterne og Ligegyldighed for Folkeoplysningen; hiin tilkjendegav just det modsatte. Den nordenfjeldske Almue udbad sig Rigsforsamlingens Opmærksomhed for fattige Skoleholderes forøgede Lønning og Geistlighedens Kaar o. s. v. — Forsamlingen hævedes Kl. 4, efter at man tilsidst debatterede over, om man i Morgen, Søndag, skulde arbeide i Rigsforsamlingen. Mange Stemmer faldt imod, men de fleste for Sagen, man skulde altsaa imorgen begynde Kl. 4 Eftermd. Samtlige Thrøndere spiste derpaa ved Taffelet. Prindsen vidste Debatten om Søndagsarbeidet (og) spurgte Antegneren desangaaende, som svarede saaledes: „Man vanhelliger vist ikke Sabathen ved Arbeider,

som sigte til et heelt Folks Vel. Der gives mangehaande andre Methoder til Dagens Vanhelligelse, og som agtes for slet Intet."

Søndag 8de Mai fra Kl. 4 til 7 over §§ 51—59 incl.

Mandag 9de do. fra Kl. 10 til 4 over §§ 60—67 incl. Præsidentvalg Falsen og Vice-Præsident Amtmand Krohg.

Tirsdag 10de. §§ 68—92 incl. Sessionen endte med Oplæsning om Finants-Kommiteens Forhandlinger, hvilke skulle videre fremsættes den følgende Dag til Debattering.

Onsdag 11te vare samtlige §§'er i Konstitutionen igjennemgaaede — og bleve derpaa afgivne til at redigeres. Man voterede paa Redaktører og — om der skulde vælges 2 eller 3 Mænd. Man kunde herved have erindret salig Wessels Svar om Qvæstionen, at neppe var noget Klædebon varmere end 2 Skjorter —: „Hvad siger man da om 3!" Man vilde altsaa have 3 Redaktører — dertil valgtes ved Votering Sverdrup, Diriks og Sorenskriver Weidemann.

Thorsdag 12te. Finants-Kommitteens Planer bleve i Kontinuation af forrige Dag dikterede til Afskrivning for enhver.

Fredag 13de var en af de meest larmende, men tillige den interessanteste Dag i Forsamlingen. Resultatet af Finants-Kommitteens Arbeider blev fremlagt under 7 §§ til Debattering. Meningen pro og contra, Forslag og djerve Yttringer bleve oplæste og indleverede til Præsidenten, Falsen, og Vice-Præsidenten, Amtmand Krohg. Grev Wedel oplæste en vidtløftig Afhandling, der havde i Grunden til Hensigt at omstøde hele Konstitutionen, hvorved da hans Plan blev kjendelig. De Skygger, Hr. Greven søgte at kaste paa Finants-Kommitteens Arbeide, bleve for denne oprørende

Amtmand Krohg reiste sig og tog til Gjenmæle, som den, der havde været Kommitteens Medlem. En Anden tog Ordet og foreslog, at Regjeringsraadet skulde opkaldes, hvorved Finants-Kommitteens Handlinger kunde blive retteligen bedømte. Regjeringsraaderne Tank og Haxthausen kom. Grev Wedel blev paalagt at oplæse end engang sin vidtløftige Detail. Nu fik Sagen sin rette Vending — Kommitteens Forhandlinger bleve erkjendte for retmæssige, forsaavidt de vare grundede paa de Beregninger og Planer, hvilke Regjeringsraadet havde meddeelt. Man skred omsider til Debattering over 1ste og 2den §. De gamle Sedlers Indløsning og Statsgjældens Garantering samt de 14 Millioner Rigsbankdaler, som fremdeles behøvedes, gav Anledning til mangehaande Oplæsninger og Meningers Fremstillelse. Nær havde det saakaldede Svenske-Parti seiret. Bønderne og flere, især de, der gjerne vilde have en Konstitution uden Bekostning, opponerede heftigen imod Statsgjældens Garantering. Man skulde følgelig have bygget et nyt Huus uden Tag. Man skulde ville opnaa en skjøn Hensigt og ikke ville Midlerne til at opnaa den. Ved Konstitutionens Tilintetgjørelse var hele Rigsforsamlingen bleven til Spot for Europa, sandelig i en høiere Grad til Haan, end om det norske Folk trygt havde kastet sig strax i Sveriges Arme. Klokken var allerede over 3 om Eftermiddagen, da Sverdrup reiste sig i det mest tvivlsomme Øieblik og oplæste en skjøn, henrivende Tale, hvori han viste ei alene Nødvendigheden, men og Muligheden for det norske Folk selv at vedligeholde sin Selvstændighed, samt at det nu paafordrede Offer ikke var saa trykkende, som det lod til i Følge Modstandernes Fremstillelse. Man betænkte sig nogen Tid — Taushed herskede paa en eller anden Mummel nær. Endelig reiste gamle Rein (sig) — og i en fortræffelig, varm og henrivende Tale rev Masken af de Per-

soner, der under hele Rigsforsamlingens Vedvarende havde udbredt Splid og under Skin af Patriotisme søgt at opløse Rigsforsamlingen for at spille Riget i Fremmedes Hænder. Jeg erindrer ikke at have hørt en mere paafaldende Tale — den indeholdt Perioder, hvorved Taarer strømmede os ud af Øinene. Der var en næsten almindelig Sindsrørelse i Forsamlingen. Der forekom igjen andre Perioder, hvor Taarer og Graad forvandlede sig til Latter, især hvor han talte om Sveriges og dets Agenteres Planer. Omsider sagde han: „Saa vil jeg tiltale mine fattige Børn: Jeg har ingen Formue at efterlade Eder. Naar Eders Fader ligger i Støv, da erindre Eder, at ogsaa han var med i den Forsamling, som gav Norge en Konstitution og med denne tillige gav Eder Adgang til at vorde frie Mænd.“ „Her er,“ sagde han videre, „de i Forsamlingen, der true os med at ville emigrere, dersom deres Planer ikke lykkes. Vi ville ikke forhindre deres Afreise, vi ville ønske dem Lykke paa Reisen. Jeg ønsker nu tillige, at de paa det nye Levested ikke ville fortælle, hvorfra de ere komne.“ Neppe vare disse Ord udtalte, før hele Forsamlingen, endog en Deel af selve Modpartiet, reiste sig som een Mand og med Klappen i Hænderne raabte: „Bravo! Bravo! Held for gamle Norge! Held for hver ærlig Mand!“ Nu var den haarde Nødd knækket.

1ste og 2den omtvistede §§ bleve, efter Votering (om de skulde staa, som de vare anførte, eller forandres) antagne med en liden Forandring. Klokken var nu henved 5, og Forsamlingen blev hævet til følgende Dag Kl. 10. Middagsmaaltidet vare saare muntert — Seieren var dennesinde Fædrelandets, og man jublede i alle Værelserne.

Lørdag 14de Mai kom man til Ende med de 7 §§ om Finantsvæsenet. Forsamlingen udsat til Mandag Kl. 10, da den nu redigerede Konstitution fremlægges — og væl-

ges nye Præsidenter — Medlemmer til Lov-Kommitteen, Værnepligtsvæsenet, Finantsvæsenet og Bank-Direktører.

Mandag 16de. Valg: Præsident Sverdrup, Vice-Præ- Capt. Motzfeldt. Derhos valgtes Medlemmer af Lov-Kommitteen, Værnepligts-Kommitteen, Finants-Kommitteen og Bank-Direktionen. Forsamlingen hævet Kl. $4^1/_2$ til næste Dag Kl. 10 Formiddag.

Prindsen var kommet tilbage Kl. 6 Morgen fra Blakier, hvorhen han reiste foregaaende Dag, Søndag den 15de. Konstitutionen, som nu var af vedkommende Redaktions-Kommittee redigeret fornemmelig i Henseende til bestemte Udtrykke og særdeles angaaende Inddeling og Paragraphers Orden, blev forelæst og af Repræsentanterne sammenlignet med deres Afskrift og tilføiede Anmærkninger. Hele Akten bestaar af 113 §§, just Tallet paa Repræsentanterne.

Tirsdag 17de Mai foregik Kongevalget. Alle voterede paa Prinds Christian Frederik. Se videre ogsaa derom i mine Anmærkninger i Udkastet til Grundloven.

Thorsdag 19de, Christihimmelfartsdagen, foregik Høitideligheden i Eidsvolds Kirke — al Rigsforsamlingen og Statsraader og flere til Konge-Selskabet henhørende vare i Kirke samt utallige mange Tilskuere. Efter Forsamlingen i Kirken samledes vi atter paa Eidsvold til et Glædesmaaltid, hvorved Skaaler for gamle Norge bleve tømmede og Frydesange i alle Spisestuerne sjungne.

Fredag 20de Mai forsamledes Repræsentanterne atter for at underskrive i Protokollen. Efter Maaltidet skiltes Alle ad med rørte Hjerter.

Lørdag 21de reiste Repræsentanterne fra søndre Throndhjems Amt, nemlig Sorenskriver Rambech, jeg og Klokker Forseth, fra vort Logis Heiret i Eidsvold, paa Hjemveien, igjennem Hurdalen, Thoten og Birid, Gudbrands-

dalen, Dovre og videre — og jeg kom da til mit kjære Hjem her i Klæbo Natten Kl. 1½ til Pintsedagen, den 29de Mai. Gjensamlingen med kjære Kone og vakre Børn lod mig glemme overstanden Møie. Imidlertid vil Eidsvolds-Forsamlingen blive mig uforglemmelig, stedse i behagelig Erindring for mig, som den vistnok ogsaa bliver saare mærkværdig i Norges Aarbøger. Grundvolden til Norges lovbundne Folke-Frihed er lagt. Men — men — hvilken Stats Bygning bestaar imod Politik og Herskesyge — paa Nationens Vegne valgte man en Konge — ja — maaskee kun midlertidig Konge!

J. H. Darre.

HISTORISK-GEOGRAFISKE STUDIER
I DET NORDENFJELDSKE NORGE.

AF

DR. GUSTAV STORM.

I et foregaaende Hefte har jeg gjort opmærksom paa den Særegenhed i Snorre Sturlassøns Fremstilling af den norske Kongesaga, at han for at belyse de historiske Begivenheder ofte tilføier oplysende geografiske Bemærkninger, som man kan se han har skaffet sig under sin Reise i Norge og Sverige 1218—20 enten ved selvstændige Studier paa Stederne eller ved Efterspørgsel hos stedskjendte Hjemmelsmænd [1]. Jeg har i Sommer paa en Reise, foretaget med offentligt Stipendium, havt Anledning til at studere dette Forhold nøiere og skal her fremstille mine Resultater. Det vil vise sig, at Snorre har — hvad man kunde vente — vist mere geografisk Interesse end Kundskaber. Idet jeg overalt søger at efterspore, hvad Snorre har faat fra sine Forgjængere, og hvad han selv har bragt ind af nyt Stof, skal jeg søge at paavise, hvad han selv har seet, hvad han har lært af andre, og hvorledes han ofte er kommet til at tage feil; jeg vil ogsaa komme til at nævne, at han ikke er den eneste blandt de islandske historiske Forfattere, som har gjort geografiske Iagttagelser i Norge til de historiske Fremstillinger. Under Studiet af Stedsforholdene kommer jeg til at inddraeg

[1]) Hist. Tidsskr. IV. S. 123 -24.

under Undersøgelsen ogsaa Snorres Forgjængere og Kilder og maa ogsaa lade disse undergaa en kritisk Prøvelse. De Begivenheder, jeg vil behandle, er Slaget i Hjørungavaag mellem Haakon Jarl og Jomsvikingerne, Slaget paa Rastarkalv mellem K. Haakon Adelsteinsfostre og Erikssønnerne, St. Olafs Flugt gjennem Søndmøre, hans Tog mod Svein Jarl i Throndhjemsfjorden og hans Tog gjennem Værdalen mod Stiklestad.

1. Slaget i Hjørungavaag.

Om Jomsvikingernes Tog til Norge skulde man tro der fandtes Kilder nok, til at man kunde beskrive det i alle Enkeltheder; der findes jo ikke mindre end 4 udgivne, indbyrdes afvigende Jomsvikingesagaer, der er forfattet lange Digte om dem (Jomsvikingadrápa og Búadrápa), endvidere har Noregs Konungatal og Snorre lange Episoder om deres Tog, og endelig har Saxo bevaret det danske Sagn om dem. Og dog, naar undtages Saxo og enkelte gamle Skaldeviser, er vi i Grunden henviste til den islandske Tradition, der oprindelig er optegnet i Jomsvikingasaga og nu foreligger i en Række mere eller mindre kritiske Bearbeidelser. Saxo har kjendt en Versremse, der opregnede Jomsvikingernes Navne, men fundet den for kjedelig at oversætte[1]; af de særegne Træk i hans Fremstilling skal vi her kun nævne, at Haakon Jarl før Kampen ofrer to Sønner til Guderne (superi) for at faa deres Hjælp mod Vikingerne, og at derpaa under Kampen Haglveiret bryder ud, som sendes lige mod Vikingerne og hindrer dem i at kjæmpe. Af samtidige Skalde kjender Sagaen kun Tind Halkelssøn, der taler om Kampens Vildhed, om hvorledes Haakon Jarls Brynje

[1]) Saxo p. 480: Inter quos fuere Bo, Ulf, Karlshefni, Sivaldus, aliique complures, *quorum prolixam enunciationem, tædio quam voluptati propinquiorem, stylo prosequi supersedeo.*

blev sønderhuggen, nævner Haglveiret og at 25 af Jomsvikingernes Skibe ryddedes[1]); Snorre har ogsaa kjendt Vers af Thord Kolbeinssøn og Eyvind Skaldespilder, og vi skal siden omtale, hvilken Indflydelse disse har havt paa hans Fremstilling. I den senere Saga om Olav Trygvessøn citeres ogsaa Stykker af Jomsvikingadrápa, forfattet af Biskop Bjarne († 1223), og Búadrápa, forfattet af en Thorkel Gislessøn (af uvis Tidsalder, rimel. 13de Aarh.[2]), men begge disse synes at have fulgt Sagaen eller ialfald den fuldt udviklede islandske Tradition. Dog maa der gjøres en Undtagelse for Biskop Bjarne, idet han i et Punkt afviger fra Islændingerne; han nævner nemlig som Jomsvikingernes Modstandere 3 „Noregs Jarlar", Haakon, Erik og Armoðr (v. 17 cfr. v. 20), og i den sidste gjenfinde vi Arnmødlingernes Stamfader, der ogsaa i den søndmørske Redaktion af Noregs konungatal omtales som Arnmoðr Jarl, og vi tør vel tro, at Bjarne Biskop har optaget denne fra den norske Tradition, som Biskoppen har lært at kjende under sine hyppige Besøg i Norge (maaske hos Arnmods Ætlinger). — Sagaen om Jomsvikingerne er ældre end de sammenhængende islandske Kongesagaer og saaledes snarere forfattet i 12te end i 13de Aarhundrede; den har i alt væsentligt fulgt den rige islandske Tradition, der siges at have udviklet sig paa Island efter Beretninger fra Deltagere i Slaget; det vedkommer ikke denne Undersøgelse at belyse, hvorledes de øvrige Dele af Sagaen har knyttet sig hertil[3]). Sagaen findes nu i flere Bearbej-

[1]) Frnm. S. XI, p. 137—39, og Heimskr. p 157—160.

[2]) Frnm. S. I, p. 161—183.

[3]) Enkelte Punkter peger hen paa ældre skriftlige Kilder; saaledes stemmer Sagaens Beretning om Harald Graafelds og Dronning Gunhilds Død i Udtryk saa paafaldende med Ágrips, at man er berettiget til at slutte, at begge her har benyttet en ældre norrøn Kilde; og Sagnet om Biskop Poppo, der her som ellers i den norrøne Litteratur er laant fra Sigibert af Gembloux's Krønike

delser, der dog alle henviser til en fælles Kilde med senere Tilføielser; den ældste Bearbeidelse synes at foreligge i Fornm. Sögur 11te Bind, medens den af Hammarsköld aftrykte Stockholmer-Codex turde opfattes som et Uddrag af hin. Sagaen beretter, at Jomsvikingerne paa sit Tog først landede i Norge ved Tønsberg[1]), hvor Haakons Lendermand Øgmund (Gudmund) hvite undslap med Tabet af sin Haand og skyndte sig afsted til Haakon Jarl for at melde ham Vikingernes Ankomst; han træffer Jarlen i et Gjestebud hos Lendermanden Erling paa dennes Gaard Skuggen paa Søndmøre. Jarlen og hans Sønner Erik og Svein giver sig da i al Hast til at samle Folk og Skibe og kommer sammen til det aftalte Mødested, Hjörungavágr ved Øen Höð. Imidlertid kommer Vikingerne forbi Stað og lægger bi i Hærøerne. Derfra drager Vagn Aakessøn — efter Kongesagaerne Bue Digre — ind (útau) til Øen Höð for at skaffe Føde og faar her af Bonden Ulv høre, at Jarlen ligger med 1 eller 2 Skibe „indenfor Øen i Hjørungavaag". Vikingerne skynde sig da tilbage og i samlet Styrke ro de mod Vaagen, som de snart finder dækket med Skibe. Vaagens Situation skildres saa: „Saa er her sagt, at Vaagens Bund vender mod Øst, men Mundingen i Vest; ude i Vaagen staar 3 Stene, som kaldes Hjørunger, den ene større end de to andre, og efter dem har Vaagen faaet Navn; midt inde i Vaagen ligger et Skjær, og fra Skjæret er lige langt til Land paa alle Kanter, baade fra

---

(Mon. Hist. Germ. VIII p. 351), turde henvise til en ældre latinsk Behandling af Danmarks eller Nordens Historie.

1) Kongesagaerne — Noregs konungatal og Heimskringla — samt Biskop Bjarne siger, at dette skede paa Jæderen (cfr. Drápaen Vers 19: Jólanátt at Jaðri), og dette er historisk rigtigere, thi først paa Jæderen, der hørte til Haakon Jarls Rige, kunde de danske Vikinger begynde at plyndre, medens Vestfold var dansk. Men hvorfra denne Forbedring er kommet, ved jeg ikke at forklare.

Vaagsbunden og fra begge Sider. Nordenfor Vaagen ligger en Ø, som heder **Primsignd**, men søndenfor ligger Harund, og der indenfor er **Harundarfjörðr**". En Bearbeidelse[1]) tilføier, at da Vikingerne seilede om Øen Höð, var der lidt Østenvind, og Mosedotter kom blæsende dem imøde,. hvilket skulde antyde en Menneskemasse samlet indenfor Af Slagskildringen skal vi her blot fremhæve, at da det længe syntes at gaa Nordmændene imod, opstod der en Stans i Slaget, og under denne er Haakon Jarl nord i Øen Primsignd, hvor der er **stor Skov**, gaar iland og op i en Rydning i Skoven; her falder han paa Knæ, vender sig **mod Nord** og bønfalder sin fuldtro Veninde, Thorgerd Hørgatroll (eller Hølgabrud), om Hjelp; men hun vil først hjelpe ham, da han ofrer sin 7aarsgamle Søn Erling. Da han er vendt tilbage og Kampen atter begyndte, kommer der et Uveir **fra Nord** med Hagel, Torden og Lynild, og dette vender lige imod Jomsvikingerne. Derpaa ser Vikingerne 2 „Troldkoner" paa Haakons Skib, som hjælper ham; da de skjønner dette, flygter Sigvald og hans Mænd, medens Bue kjæmper længe og endelig styrter sig i Søen og Vagn med 80 Mand forsvarer sig, til det bliver mørkt. Nordmændene lod da holde Vagt Natten over, for at ingen skulde komme bort; Vagn og hans Mænd, som om Natten forsøger at svømme iland paa Skibsmasten, strande paa et Skjær, som de antager for Fastlandet; her drukner 10 Mand, de øvrige fanges[2]). Til Slutning bør nævnes, at Kongesagaerne, som har benyttet Jomsvikingesagaen, dog i meget afvige, f. Ex. at de under

[1]) Hammarskölds Udgave (Sthlm. 1815) efter Cod. Arn. 289 qv.

[2]) Jeg har ikke omtalt de mere specielle Træk, som ikke vedkommer Undersøgelsen, og som tillige bærer et saa stærkt Sagnpræg, at endog de senere Kongesagaforfattere har bortskaaret dem.

Slaget hverken omtaler Primsignd, Thorgerd eller Ofringen, medens Snorre dog i et Tillæg beretter, at der fandtes et Sagn om, at Haakon Jarl „til sigrs sér“ havde ofret sin Søn, og at derefter kom Uveiret og Mandfaldet paa Jomsvikingernes Side; endvidere, at efter disse Bonden Ulv ikke nævner Hjørungavaag som Haakon Jarls Opholdssted, men „Alm under Hamren“ (Fagrskinna) eller í Elftrum (Noregs Konungatal) eller Hjörundarfjörðr (Heimskringla). Endelig har Snorre kjendt 2 samtidige Skalde, efter hvis Vink han omarbeider sin Fremstilling: Thord Kolbeinssøn beretter nemlig i en Drápa til Erik Jarl, at det var denne, som bragte Faderen Bud om Faren og fik ham til at ruste sig, og Eyvind Skaldespilder siger, at Haakon drog ud mod Vikingerne søndenfra, hvilket Snorre forstod saa, at Haakon Jarl ligger i Halkelsvik (i Volden) og der faar høre, at Jomsvikingerne have landet paa Udsiden af Höð, og derfor drager nord gjennem Vartdalsfjorden for at søge dem: medens Jomsvikingerne drager nordenom Höð og Haakon Jarl kommer forbi Hjøringnæsset, støder de uformodet paa hinanden udenfor Hjørungavaag. Det kan tillige mærkes, at den geografiske Beskrivelse af Vaagen og dens Omgivelser ikke findes i Kongesagaerne.

Førend vi undersøger Sagaens geografiske Fremstilling, skal vi søge at fastslaa dens Stedsnavne. Ønavnet Höð (Gen. Haðar) findes ikke længer, men et Minde derom lever i Øens nuværende Navn Hareidland; den har nemlig faaet sit nyere Navn efter det store Har-eid, som strækker sig tværs over Øen fra Hareid Sogn til Ulfstensbygden. Hareid kaldes i Erkebiskop Aslaks Jordebog Hadareid, altsaa Eidet paa Höd. Efter Munch bestod Øen af 2 Skibreder, Ulfsteins og Hadareids Skibrede, og det var muligvis Tilfælde

i 13de Aarhundrede, da Søndmøre havde 16 Skibreder[1]; men da i et Brev af 1403 Gaarden Skeid (i Ulfstensbygd) siges at ligge „i Hadar skipreido“[2], saa er det dermed afgjort, at ialfald ved Aar 1400 begge Sogn kun udgjorde et Skibrede og dette kaldtes med selve Øens Navn, Had eller Höð[3]; og dens gamle Navn er vistnok endnu bevaret i flere Stedsnavne paa Øen som Hadal eller Haadal (i Ulfstens Sogn), Haabakke (paa Hareidet) og Haaheim og Haasund (sydligst paa Øen i Rødve Sogn)[4]. Hvis man vilde tro Klüwer[5], skulde Hareidlandet endnu ca. 1770—80 være kaldt Store Houd; han siger nemlig, at „Oldingen Provst Baade i Borgund har for omtrent 40 Aar siden af en gammel Bonde hørt Smaaøerne sønden for Hareidlandet nævne for Smaa-Houderne, og selve Hareidlandet for Store Houd“. Men herimod reiser sig den vægtige Indvending, at „Houd“ er den Form, Peder Claussøn bruger til at gjengive Sagaens Hǫð (ɔ: Höð), hvis nyere folkelige Form maatte blive Haad el. Haa, kanske endog blot Ha. Denne Efterretning

---

[1]) Dipl. Norv. IV No. 3.

[2]) D. N. VIII No. 232.

[3]) Og saaledes vedblev det; i Skattemandtal fra 1603 ff. sees „Ulfstens Skibrede“ at have omfattet hele Hareidlandet undtagen den sydligste Spids (som hørte til Rødve Sk.) samt de faa Gaarde paa Sydsiden af Suløen. Skibredeinddelingen synes i det hele ikke at have været saa fast, som P. A. Munch antog, idet han lagde Opregningen i Magnus Lagabøters Testament til Grund. Thi af de 16 Skibreder, han opregner, kjender Skattemandtal fra ca. 1600 kun 13: Vanevle, Rødve, Volden, Ørsten, Nærø, Ulstein, Borgund, Jørenfjord, Dale, Sønevle, Valle, Vatne og Grøtten. Af disse havde flere skiftet Navn: Borgund Skibrede kaldes i 1421 Oxa Skipreida (Dipl. II 662), Ørsten Sk. i 1385 Fiærdær Skipreida (III 463) og som før nævnt i 1403 Ulfstens Sk. Hadar Skipreida.

[4]) Derimod ikke Hasund, der i ældre Skattemandtal kaldes Hagesund.

[5]) Norske Mindesmærker S. 130.

maa derfor betragtes som apokryf, opstaaet ved Læsning i Peder Claussøn. Heller ikke Navnet Hjörungavágr findes nu længer; men ogsaa om dette Navn findes flere Minder. Nordostspidsen af Øen hedder Hjøringnæs eller Hjøringanæs (denne Udtale hørte jeg flere bruge), og lige vest for Hjøringnæsset ligger de 3 smaa Fluer, der svarer til Beskrivelsen af Sagaens Hjøringer; der indenfor maa altsaa Hjørungavaagen søges. Den indre Del af denne Vaag kaldes nu Livaag eller Liavaag efter den lille Gaard, der ligger i Bunden, og Dalen paa begge Sider kaldes Lidalen med Gaardene Øvre- og Nedre-Lid, Lidset; men ogsaa denne Dal har oprindelig baaret Navn efter Hjøringerne, thi endnu kaldes den øverste Gaard i Dalen Hjøringdal, ligesom Vandet, der har Udløb i Livaagen, hedder Hjøringdals-Vandet, og Fjeldet, der stænger for Dalen mod Syd, kaldes Hjøringdals-Tuen. Det er meget rimeligt, at Gaardnavnet Livaag, der har givet Vaagen det nye Navn, er opstaaet i nyere Tid, thi i de ældste Skattemandtal (fra 1603 og 1610) kaldes den blot Vaagen. Derfor er der ingen Grund til at tvivle om Presten Strøms Beretning, at Bønderne i Dalen fortalte paa hans Tid, at „Livaagen har tilforn hedt Hjøringevaag, og at der i gamle Dage har staaet et stort Søslag.“ Derimod er det ikke rigtigt, naar Klüwer — og ham følger Munthe og P. A. Munch — beretter, at „af Gaarden Hjøringdal er den nedre Deel, som var en Lid ned til Vaagen, bortsolgt og matrikuleret for sig selv. Denne Del blev da kaldet Hjøringdalslien, som nu er forkortet til Lien, hvorefter Vaagens Benævnelse ogsaa er bleven forandret fra Hjøringe- til Lia-Vaag“. Thi allerede i Skattemandtal fra 1603, 1610 o. flg. vil man finde de samme Gaarde i Lidalen som nu: Øvraa, Pilskog, Nedre Liid, Øvre Liid, Hjøringdal (Jørendal), Lidset, Vaagen (senere Livaag) og Hjøringnes (Jørgenes), og

af disse var begge Lid-Gaarde lige saa gode Gaarde som Hjøringdal, og med lige saa mange Opsiddere[1]). For Gaarden „Lid" findes et endnu ældre Vidnesbyrd, idet den nævnes i Erkebiskop Olafs Jordebog fra 1533 som skattende til Erkestolen. Derimod viser selve Navnet Hjøringdal, at dette var den oprindelige Benævnelse paa hele Li-Dalen.

Den Ø, der ligger nord for Vaagen, kaldes Primsignd; dette skulde altsaa være et ældre Navn paa Suløen, som dog i Middelalderen hed Súla, ligesom Gaarden Sulebust ogsaa forudsætter en ældre Form Súlubólstaðr. Landet søndenfor Hjørungavaagen kaldes Harund, dette blir altsaa den nuværende Vartdalstrand, og den indenfor liggende Fjord (Hjørendfjorden) kaldes i norske Breve netop med de to Former af Navnet, som Sagaen og Snorre bruger: Harundarfjörðr og Hjörundarfjörðr[2]). Ogsaa de Navne, som Noregs Konungatal nævner, er bekjendte: Alme er en stor Gaard paa Hareidlandets Østside, der efter den kaldes Almestranden, og „á Elftrum" maa være Vestspidsen af Suløen, der nu kaldes „Eltern" med „Eltreskjærene."

Efterat vi har bragt disse Stedsnavne paa det rene, skal vi søge at følge Jomsvikingerne paa deres Vei langs Kysten[3]). Fra Havnen i Herøerne ser man lige for sig de høje Fjelde paa Søndmøres største Ø, Hareidlandet; skulde en Vikingeskare drage fra Herøerne ud efter Strandhug eller

[1]) I 1603 betaler Peder Ouffre (med 11 Mand) 40 β i Jordskat, Jon Ouffre (med 8 Mand) 24 β; Berette Liid (6½ Md.) 26 β; Oluff i Øfre-liid (med 5 Md.) 20 β; Niels Jørendall (med 5 Md.) 20 β. Matrikelen fra 1667 viser, at indtil 1666 var Øvraa skyldsat til 3½ Vaag, Nedre Lid til 3 Vaag, Øvre Lid ligesaa, Nedre Lidset til 2 Vaag 18 ℔, Øvre Lidset til 1 Vaag, Jørendal til 2 Vaag 18 ℔, Livaag til 2 Vaag og „Jørgenes" til 1 Vaag.

[2]) i Ledrene ær ligger i Harundar fyrdi Aar 1325 (D. N. IV 165). Huustader er ligger j Jorundarfyrði Aar 1356 (D. N. II 333).

[3]) Se Kartet No. 1.

endog blot paa Speideri, var det omtrent selvsagt, at de maatte vælge at drage lige østover til Vestsiden af Hareidlandet for at lande ved Ulfstensvik eller Ulfsten. Her har de altsaa truffet den Bonde, som Sagaen kalder Ulfr, og som sagde dem, hvor de skulde træffe Haakon Jarl. Hvad enten Bonden nu viste dem til Hjørungavaag eller til Alme eller til Elteren (Suløen) eller endog helt øst til Hjørendfjord, saa maatte de seile nordenom Hareidlandet; thi søndenom Hareidlandet er ufarbart for endog nogenlunde store Skibe, da der mellem Hareidlandet og Dimøen er det lave Dimøsund, der i Fjæretid endog er tørt, og længer syd frembyder det smale Dragsund mellem Gurskø og Hareidland den samme Vanskelighed[1]). Alfarveien gaar altsaa nordover ind i Bredsundet forbi Hareidlandets Vest- og Nordside langs den grunde Fløstrand under Fløeggen og videre forbi den brede Fjeldryg Skolmen, der med bratte Sider styrter ned i Havet og ender i Øens nordligste Pynt, Kvitnæsset. Her ser man lige for sig Vestspidsen af den høie Sulø, Elteren med Eltreskjærene; imellem dem er der en liden Nødhavn, á Elftrum, hvor saaledes nok Haakon Jarl kunde have ligget med et eller to Skibe. Hvis Vikingerne har søgt ham her og ikke fundet ham, havde de Valget mellem at fortsætte Reisen nordefter mellem Godø og Suløen eller at søge ham længer inde i Fjorden, paa et af de Steder, hvorhen efter de andre Beretninger Bonden Ulv havde tilbudt at føre dem. Veien gik altsaa mod Sydøst ind i Storfjorden mellem Suløen og Hareidlandet. Østenfor Kvitnæsset faar Hareidlandet et noget mere indbydende Udseende. Skjønt ogsaa her Fjeldene staar brede og store lige ud i Fjorden, aabner der sig

---

[1]) Man vil heraf se, at jeg i „Snorre Sturlassøns Historieskrivning" S. 84 har gjort Forf. af Fagrskinna Uret: for at seile fra Ulfsten til Alm maatte man drage nordenom.

dog mellem dem mere smilende Landskaber, først i den lille Branddal, saa i Øens Hoveddal om Hareids Kirke, hvor Kystlinjen bøier sig indad og danner Hareid-Vaagen; herfra gaar det egentlige Har-Eid (600′) med Øens Hovedvei gjennem en Sænkning i Fjeldmassen over til Ulfstensbygden. Øst for Dalmundingen hæver sig atter en bred Ryg med Toppen Melshorn (2090′); denne styrter sig dog ikke lige ned i Fjorden, men gjør Plads for en lidt bredere Kystlinje, hvor nu Veien gaar forbi Øvraagaardene til Livaag-Bygden. Allerede fra Branddal, ja egentlig allerede fra Kvitnæs ser man bagenfor Melshornet lave Aaser stikke frem, der ender i et lavt Næs, Øens Østspids Hjøringnæsset, og mellem disse synes der at ligge en rund Vaag mod Sydost; foran Næsset, mellem denne og den lave Strand foran Melshornet, opdager man to smaa Skjær (i Fjæretid endog tre), der ligesom spærrer Adgangen til Vaagen. De hedder nu Øvraafluerne efter den ovenfor beliggende Gaard. Men nærmer man sig til Skjærene, bliver man var, at den Vaag, som syntes at gaa ind mod Sydost, kun er en ydre Bøining af Landet, der først længer inde mellem to Næs, Steffensnæs og Risnæs[1]), kniber sig sammen til en Vaag og fortsættes som en lang, smal Havarm mod Sydvest; det er den egentlige Liavaag[2]). Den er omtrent en halv Fjerding lang, 4 à 500 Alen bred og overalt 8 Favne dyb (det Sidste efter mine Skydsfolks Opgift, Biskop Neumann angiver 12 à 15 Favne). Midt paa dens vestre Bred ligger Gaarden Pilskog, og udenfor denne omtrent midt i Vaagen, men nærmest Østsiden, sees en skovbevoxet Holme, Vaagsholmen;

---

[1]) Nicolaysen (Norske Fornlevninger S. 512) kalder dette Næs urigtigt Rionæsset, hvilket er Navnet paa et Næs ved Indseilingen til Ørstenfjorden.

[2]) Se Kartet No. 2.

det er altsaa det Skjær indi Vaagen — lige langt fra alle Sider — som Vagn og hans Mænd strandede paa. Livaagen er en udmærket og sikker Havn mod Vestenvinde, thi de høje Aaser paa Vestsiden dække den ganske, og selv mod Østenvinde kan de lave Højder paa Østsiden byde Ly for mindre Skibe, medens den høje Sulø ligger lige for Mundingen og bryder Nordenvindene; det er egentlig kun mod Nordost, fra den indre Fjord, at Vinden kan virke i Vaagen. Derfor var den i Fjordfiskeriets Tid et hyppigt Tilflugtssted for store Fiskerflaader. Det er da intet usandsynligt i, at, som Sagaen siger, Haakon Jarl havde aftalt Hjørungavaagen som Mødested for de i Hast samlede Ledingsskibe, og aldeles urigtigt, naar man har fremhævet, at den „ubetydelige“ Vaag ikke skulde rumme Haakons Skibe; hvad enten man som Sagaen regner 300 eller som Kongesagaerne 150 Skibe (ↄ: ialfald hovedsagelig Ledingsskibe), er der Rum nok til Liggeplads, men Vaagen skulde ogsaa, som Sagaen siger, være fyldt med Skibe saa langt de kunde se (skipaðr var vágrinn allt frá þeim í brott af herskipum). Vaagen regnes i Sagaen lige fra Hjøringerne (Øvraafluerne) til Vaagsbunden, og isaafald bliver der jo Rum nok baade til Liggeplads, for Jarlens Skibe i den indre Vaag og til Kampplads, idet der har været kjæmpet baade i den ydre Vaag og i den indre næsten helt til Vaagsholholmen. Nu har Sagaens Forfatter ikke kjendt nøie til Stedsforholdene; han lader Vaagen gaa ind mod Øst, og dette kan til Nød lade sig høre om den ydre Vaag, ikke om den indre. Man bør vistnok ikke formode, at der i Skildringen er skeet en Ombytning af Vest og Øst, thi naar man fra Bredfjorden eller lidt inde i Vestfjorden vestenfra blir Bugten var, der gaar ind mellem Hjøringnæsset og Øvraafluerne, ser det ud, som om denne gaar ind i Sydost. Dette vil

blive tydeligt af det medfølgende Profil, som jeg har taget fra Dampskibet mellem Hareid og Branddal[1]). Men isaafald kan Skildringen ikke, som man har antaget, skrive sig fra en Deltager i Slaget, heller ikke kan Forfatteren have seet selve Vaagen, men enten han eller hans Hjemmelsmand har passeret Kysten udenfor, har derfra faaet Forestillingen om, at Vaagen gaar ind mod Øst, og saa indflettet de øvrige rigtige Enkeltheder.

Imidlertid, heller ikke dermed er alle Vanskeligheder i Skildringen klarede. Jomsvikingerne kommer vestenfra eller nordvestenfra ind i Vaagen, altsaa med Front mod Øst eller Sydøst (rettere: mod Syd), og Haakon Jarl ud med Front mod Nordvest (rettere: Nord); og Slaget ender med, at Vagn bliver spærret inde i Vaagen og strander paa Vaagsholmen. Men under selve Slaget ser det ganske anderledes ud: Haakon kan midt under Slaget drage mod Nord over til Øen Primsignd, altsaa maa han ligge udenfor Vaagen, nærmest med Front mod Syd, og efter Besøget paa Primsignd kommer Haglveiret nordenfra og vender sig mod — Jomsvikingerne, som altsaa vendte sine Ansigter mod Nord! Hvorledes skal man rime dette med Stedsforholdene og den øvrige Skildring? Og at Uveiret kommer fra Nord, er et væsentligt Træk i Sagnet, thi Thorgerd Hørgatrolls Hjem er som alle Troldes og Jotners i Nord. De Sagaforfattere, som har benyttet Jomsvikingesagaen, har forstaaet Vanskeligheden og undgaaet den ved at udelade ikke alene alt om Thorgerd Hørgatroll, men ogsaa om Primsignd og om Haglveirets Retning. Snorre har søgt at beholde noget deraf, idet han omtaler som et Sagn, at Haakon skulde have ofret sin Søn, — han siger „til sigrs sór“, altsaa til Odin, Seirsguden — og Snorre vil hverken vide noget om Troldkvinden eller

[1]) Se Tegningen No. 3.

om Øen Primsignd. Sagnet om Ofringen bevidnes ogsaa af Saxo, der endog lader Haakon ofre to Sønner, men efter Saxo ofrer han dem til Guderne, og det sker forud for Slaget. Sagnet synes derfor i denne Form at være ægte, og det strider hverken mod vore Forfædres Sæder eller mod Haakon Jarls Karakter; men i den Form, som Sagaen giver det, vækker det mange Betænkeligheder. Historisk er Haakon Jarl bekjendt som en ivrig Tilhænger af Æserne, og hans Hirdskald Einar Skaalaglam roser ham for, at han gjenoprettede Gudernes Hov og derved bragte „Aar og Fred“ i Landet[1]). Denne fromme Gudedyrker skulde have ofret til et Trold, og det endog sin egen Søn: en saadan Fortælling kan ikke være ægte; først naar i de kristnes Øine de hedenske Guder og Trolde var blevne til ét, kunde man lade Haakon Jarl, den gamle Tros Forkjæmper, vende sig lige saa vel til Troldene som til Guderne. De historiske Sagaer kjender derfor heller ikke noget til denne „Specialguddom for Haleyge-Ætten“, som man har kaldt hende, medens Færeyingasaga lader Haakon Jarl have et Tempel for Thorgerd paa Hlade, og efter Njálssaga fandtes i dette Tempel Thor i Midten og paa begge Sider af ham Thorgerd og hendes Søster Irp (!). Sagaens Beretning indeholder forresten ogsaa andre Urimeligheder. Midt under Slaget har Kampen stanset, for at Haakon skulde kunne drage bort paa en anden Ø og være et Par Timer borte, sysselsat med denne Ofring! Og den 7aarsgamle Jarlesøn har altsaa været med i Slaget og strax været ved Haanden, naar han skulde

[1]) „Hærmændene vender sig til Ofringerne, den mægtige Skjoldbærer fremmes ved slig Gudestyrke (Ásmegn); nu gror Jorden som før, Høvdingen lader Krigerne glade bygge Æsernes Helligdomme (vé hapta). Ingen ættgod Landstyrer var før, som frembragte slig Fred, uden Frode.“ Vellekla V. 9—10 (se Munchs & Ungers Oldnorske Læsebog S. 118).

ofres! Og dette skulde ske paa en Ø, der har det om kristelige Ceremonier mindende, af Latin dannede Navn Primsignd[1]. Og dette underlige Navn har Suløen vistnok aldrig baaret, ligesaa lidt som nogen anden Ø i Verden. Da Primsignd saaledes maa antages for fingeret, er det ikke saa underligt, at dens Beskrivelse ikke passer til den Ø, der virkelig ligger nord for Hjørungavaagen: der forudsættes en let tilgjængelig, gjerne flad Ø med stor Skov, medens Suløens bratte Fjelde kun giver Plads for en smal, skraa Strand og nogle faa og smaa Gaarde (Nøringset, Sulebakken, Sulebust osv.).

Naar man saaledes nødes til at lade „Hørgatrollet" blive udenfor Sagen og dermed ogsaa Haglveirets Retning fra Nord forsvinder, er der altsaa al Rimelighed for, at Haakon har ofret sin Søn til Guderne for at vinde Seir, men dette har han da snarest (som Saxo vil) gjort før Slaget, uden at man behøver at spekulere over, hvor det er skeet. Men Haglveiret kan, naar det skulde vende sig mod Jomsvikingerne, være kommet fra Øst eller Syd eller endog fra Sydvest, saaledes som Flaadernes indbyrdes Stilling udviser, kun ikke fra Nord. Og følger man Snorre, blir det sikkert, at Uvejret gik fra Øst mod Vest. Thi som vi har seet, afviger Snorre fra sine Forgjængere deri, at han lader Slaget foregaa ude i den ydre Vaag ved Hjøringnæsset. Vi har seet, at hans Grund hertil var, at efter Eyvinds Vers skulde Haakons Flaade komme søndenfra mod Vikingerne.

---

[1]) Prímsignd er Perf. Part. fem. (sc. ey) af Verbet prímsigna (dannet af lat. prima signatio ɔ: Exorcismen ved Daabshandlingen); det betegner altsaa den Ø, med hvem Exorcisme er foretaget. At fordrive Djævelen og fordrive Trolde er vel ét og det samme, og Øen maa altsaa have faaet dette Navn ved en imagineret kirkelig Indvielse bagefter.

Nu kan vistnok dette Vers med bedre Ret forklares om, at Haakon drog ud af den indre Vaag (Livaagen) mod Fienderne, som laa lige nordenfor, og isaafald er Eyvind i god Overensstemmelse med Sagaen og Snorre har Uret. Men han har forstaaet at give sin Fremstilling en indre Sandsynlighed, idet han skildrer Sammenstødet, som om han skulde have havt Kystkartet liggende for sig. Afstanden fra Volden til Hjøringnæsset er omtrent den samme som fra Ulfsten til Hjørungavaag, der kan ikke paa disse Ruter ske et Sammenstød uden netop her, alle Kursretninger er iagttagne, og selv Haglveiret kan med størst Sandsynlighed sendes mod Vikingerne ind fra Fjorden. Da Snorre ikke leverer noget nyt Stof, faar man ikke Indtryk af, at han har udspurgt Folk fra Søndmøre, som kunde have fortalt ham om Slaget. Der staar da intet andet tilbage end at antage, at Snorre selv har reist ig[illegible]em Storfjorden, at han fra Borgund (der paa hans Tid var Kjøbstad) har draget gjennem Vegsund ud i Storfjorden, forbi Flisholmen, hvor man mod Sydøst faar se ind i Hjørendfjorden og mod Sydvest har hele Hareidlandets Fjeldmasser foran sig og ser Livaagen gaa ind indenfor Hjøringnæsset, saaledes som sees af Profilet, som jeg har taget fra Flisholmen[1]). Mulig har Snorre da selv taget Nattekvarter i Halkelsvik (som han lader Haakon Jarl gjøre), førend han drog videre sydover til Bergen. Det er nemlig sikkert nok, at Snorre i Kongens og Jarlens Følge drog om Vaaren 1220 fra Nidaros til Bergen, og ikke utænkeligt, at Kongens Reise er lagt saaledes, at han drog paa Veitsler langs Kysten og da var inde i Borgund. Og paa anden Maade har man vanskeligt for at forklare, hvorledes Snorre kunde levere disse Detaljer saa rigtigt og undgaa sine Forgjængeres Feiltagelser.

---

[1]) Se Tegningen No. 4.

Vi skal til Slutning omtale nyere Forfatteres Opfatning af Sagaens Skildring, fordi disses Misforstaaelser har paa en Maade sat sig fast paa Søndmøre og der udviklet nyere Folkesagn om disse Begivenheder. Torfæus, der aldrig havde været paa Søndmøre og vistnok heller ikke har studeret Søndmøres Kart, afholder sig i sin Skildring af Slaget (Tom. II p. 312) fra enhver Stedsbeskrivelse og oversætter kun Sagaens Ord: „Sinus Hiorungensis ab occidente orientem versus terram secat; in ostio lapides Hiorungi dicti, inter quos unus præcipue eminet, sinum de nomine suo nuncupatum memorabilem reddiderunt. Medio sinu scopulus jacet, æquali ubique spatio a litoribus distans; ab Aquilone insula Primsigd dicta, a meridie alia nomine Harund sitæ sunt; pone hanc sinus Harundensis panditur". Om man sammenligner denne Oversættelse med hans Kilde, Flatøbogen (S. 187), sees, at han kun har begaaet den ene Feil at betegne ogsaa Harund som en Ø, hvorom Flatøbogen ikke udtaler sig. Imidlertid har ikke alene denne Feil, men ogsaa hans øvrige Ord været uforskyldt en Kilde til talrige Misforstaaelser. Da han i sin Oversættelse gjengav baade vágr og fjörðr med sinus, har dette forledet Presten Jonas Ramus[1]) til at slaa Sinus Hiorungensis og Sinus Harundensis sammen, hvorved han faar frem en „Hjøringefjord" eller „Hjørningsfjord", som han anser for det samme som „Jørgenfjord" ɔ: Hjørendfjord. I Forbindelse dermed staar, at han har misforstaaet Torfæus's noget skruede Oversættelse „lapides — sinum — memorabilem reddiderunt" om „tre Stene, som staae opreiste til Kiendingestene" (ɔ: Mindestene om Slaget). Presten Strøm har i sin Søndmørs Beskrivelse (II S. 410) forstaaet, at her var en Forvexling; han paaviser, at der maa skjelnes mellem Hjørungevaag og Harundarfjord, men ogsaa

[1]) Norges Beskrivelse, Kbh. 1715, S. 174.

han forstaar „lapides“ om „Seiersstene“, og han søger dem (forgjæves) enten paa Hjøringnæsset eller ved Ovraa. Og endskjønt Strøm rigtig indsaa, at Hjørungavaag var Livaag, antog han det af Torfæus omtalte „Scopulus“ for en af Øvraafluerne; Torfæus's Ø Harund maatte han efter Ordene forstaa om selve Hareidlandet, endskjønt dette strax ovenfor hos Torfæus hed „Hodda“ (= Flatøbogens Hodd), og Sinus Harundensis fortolkede han om „Hareidsvaag“, hvorfor han retter den Bebreidelse mod Torfæus, at „hans Bestemmelse passer sig deels paa Storfjorden, deels paa Livaagen.“ Alt dette har ikke kunnet andet end bringe Forvirring, særlig da baade disse og senere Forfattere kun var lidet bevandrede i Oldsproget og derfor let kunde sammenblande nærliggende Navnformer som Hareidsvaag, Hareidland paa den ene Side med Harund og Harundarfjord paa den anden Side. Man ser derfor endnu i 1857 Amtmand Thesen falde tilbage til den gamle Anskuelse, at Slaget stod i Hjørendfjord. Han støttede sig derved til ganske eiendommelige Ræsonnements, hvis Historie vi maa forfølge. Thesen siger nemlig, at Haakon Jarl „i Søndmør havde en Borg og et Tempel for hans Yndlingsgudinde Thorgeird Horgabrud og hendes Søster Yrp paa en lille Ø i det efter Borgen opkaldte Borgensund“; og for at vise, at Slaget stod i Mundingen af Hjørendfjord lige syd for Vegsund og Flisholmen, bemærker han, at „man behøver ingen Anstrengelse af Tænkeevnen for at skjønne, at saa krigsdygtige Høvdinger som Haakon Jarl og hans Søn Erik have fundet det nødvendigt at være belavede paa at komme tilkort med deres Ledingsskuder og i Hast sammenskrabede Mandskab mod Jomsborgernes svære Krigsskibe og frygtelige Krigere, og at de derfor, da de havde Valget af Kampplads, maatte vælge en saadan, der kunde give dem en sikker Tilbagetogslinie; og en saadan

havde de just gjennem Vegsund" (ɔ: til Borgund) osv. Nu er det ganske rigtigt, at Haakon Jarl følte Stillingens Usikkerhed; men at han skulde have sikret sig en Retrætlinje, er der ikke Tale om. Tvertimod, han kjæmpede for at seire eller falde, og han tager sin Tilflugt, ikke til sin Borg, men til — Guderne, som ogsaa hjælper ham. Jeg har paa Søndmøre hørt megen Tale om „Borgen", hvorefter Borgund har faaet Navn, og at i Nærheden af denne Borg havde Haakon Jarl sit Tempel. Men disse Folkesagn — om jeg skal kalde dem saa — er rene Fiktioner og er ikke ældre end Strøm, der har faaet dem ved Læsning i Torfæus[1]). Denne beretter efter Flatøbogen, at Sigmund Brestessøn, efter at have fanget og forsonet sig med Haakon Jarls Uven Harald Jarntans, kom til Jarlen i Borgund, hvor han sidder ved Drikkebordet; han forsoner her Jarlen med Harald, som derpaa drager til sit Hjem, medens Sigmund bliver Vinteren over hos Jarlen med sin Frænde Thore og en stor Skare Mænd. Efter et Kapitel om Færøingerne siges derpaa, at om Vaaren, før Sigmund skal reise, gaar Jarlen med Sigmund til sin Gudinde Thorgerds Tempel; Veien did beskrives, at de først gaa en Kjørevei (akbraut) til Skoven og derpaa en Gangsti (afstigr litill) ind i Skoven, indtil de kommer til den Rydning, hvor Templet staar. Torfæus, der ikke vidste noget om, at Borgund var Kjøbstad, har oversat, at Haakon Jarl var paa sin Gaard Borgund (in prædio suo B.); men det er utvivlsomt, at Forf. af Færøingasaga i 13de Aarh., da Borgund var en By, har tænkt paa denne. Altsaa — Borgund som Kongsgaard og specielt som Haakon Jarls Gaard er ikke til: Haakon Jarl opholder sig leilighedsvis i Borgund, og der kommer Sigmund til ham. Men hvor er Jarlen om Vinte-

---

[1]) se Søndmørs Beskr. II S. 412.

ren bagefter, og hvor er hans Tempel? Søndmørske Forfattere har (med Strøm som Kilde) henført det alt til Borgund, hvor der altsaa foruden Byen skulde findes først en Kjørevei, saa en Skov og derpaa inde i Skoven et Tempel, uden at man begriber, hvorledes der bliver Rum til alt dette paa den lille Halvø. De nyere Historikere har forudsat som noget, der faldt af sig selv, at Haakon Jarl om Vinteren opholdt sig i sit Hjem paa Lade, hvor der virkelig var et Tempel, og saa har ogsaa Torfæus forstaaet Sagaen; det er først Strøm, som har lagt den Mening ind i Torfæus's Ord, at Templet laa ved Borgund. Borgund har vistnok Navn efter „Borg"; men naar allerede paa Strøms Tid denne Borg søgtes nede ved Prestegaarden, viste dette, at Beretningen ikke er noget levende Sagn, men et senere Forsøg paa at forklare Navnet. Thi ligesom Egil Skallagrimssøns Gaard „Borg" fik Navn efter den ovenfor den liggende runde borglignende Aas[1]), saaledes maa Borgund — og paa lignende Maade andre Steder af samme Navn — antages at have faaet sit Navn fra den runde Haug ovenfor Prestegaarden, som nu kaldes Thinghaugen. Saaledes forsvinder baade „Borgen", Haakon Jarls „Gaard" og hans „Tempel" fra Borgund, og vi ved ikke engang, om Byanlægget var til paa Haakons Tid; men saa bortfalder ogsaa Argumentationen for Retrætlinjen fra Hjørendfjord, medens alt, hvad der taler for at henlægge Slaget til Livaagen, fremdeles bliver staaende.

---

[1]) Egilssaga Cap. 28, cfr. mine „Minder fra en Islandsfærd" S. 75.

2. Slaget paa Rastarkalv.

I min Bog „om Snorre Sturl. Historieskrivning" har jeg tegnet et Kart over Frædøens sydligste Del og det omliggende Farvand for at anskueliggjøre, hvorledes Snorres Skildring af Slaget paa Rastarkalv hviler paa et Studium af Lokalforholdene. Dette Kart lider imidlertid af flere Feil, fordi jeg urigtigt har kombineret Klüwers Opgifter med et Kart, jeg havde tegnet i den geografiske Opmaaling. Ved i Sommer at opholde mig paa Stedet har jeg faaet rigtigere Forstaaelse af Stedsforholdene og tillige, som jeg haaber, en rigtigere Opfatning af, hvorledes Beretningerne om Slaget er blevne til.

Om man paa Frædøen fra Gaarden Bolgen paa Nordsiden af Øen (lige overfor Christiansund) følger Landeveien mod Syd opover Bolgeidet østenfor Øens høieste Top Freikollen (1910'), vil man, strax efterat man har passeret Vandskillet, se foran sig to ikke ganske lave, runde Hauger, mellem hvilke Veien gaar mod Syd; det er den vestligste af disse, jeg urigtigt paa mit Kart har antaget for „Skrubhaugen". Søndenfor disse Hauger strækker sig en næsten ganske flad, temmelig myrlendt Slette med Helding østover; mod Øst er Udsigten ganske aaben til Aspøens Aaser paa den anden Side af Salaupfjorden, mod Sydøst hæver sig som fremspringende Punkter i Horizonten først en Jordhaug (Skrubhaugen) og længer mod Syd lige ovenfor Kirken en lav Aas, Freihaugen eller Kirkehaugen; lige vestenfor Freihaugen er Udsigten aaben til de søndenfor liggende Øer, men længer mod Vest hæver sig atter smaa Aaser, hvoraf den østligste, Staurberghaugen, er omtrent lige saa høj som Freihaugen. Hvis man, efter at have orienteret sig her, følger Landeveien over Sletten mod Sydost mellem Skrubhaugen og Staurberghaugen, kommer man til Gaarden Øvre

Frei, østenfor hvilken Sletten sænker sig langsomt mod Øst ned til Frei Kirke: fra Kirken gaar da et noget brattere Bakkeheld ned mod Prestegaarden, Nedre-Frei. Her gaar Bakken over i en Slette, der langsomt skraaner mod Øst ned mod Freinæsset og Søen; den strækker sig mod Sydvest til Freihaugen, lige mod Vest til Bakken, og mod Nord begrænses Horizonten af smaa Terræn-Hævninger, der mod Nordvest efterhaanden gaar sammen med Skrubhaugen. Her paa Sletten findes mange smaa Gravhauger og Røser, tildels udgravne, i flere Rækker, og nede ved Stranden nær Prestegaardens Nøst ligger en lang, smal Bautasten, der har været brugt — og maaske endnu bruges — til Vorsten ved Landstigningen. Kaarmand Niels Christoffersen paa Øvre-Frei (f. 1808) berettede mig, at denne Sten var tagen fra en af Røserne østenfor Prestegaarden, men fra hvilken vidste han ikke, da det var skeet, før han kunde mindes[1]). Lige i Syd for Øvre-Frei, mellem Staurberghaugen og Kirkehaugen, gaar Sletten med brat Fald ned mod Stranden; længer ned mod denne er Skraaningen langsommere, men fladt bliver det først lige nede i Fjæren; her findes udsat for Bølgeskvættet en Række Gravhauger af opstablede store Stene; nogle af disse findes forstyrrede ved Gravninger, men flere synes at have bevaret sin oprindelige, langagtige Form. Fra Gaarden Øvre-Frei har man en smuk Udsigt over Freifjorden og de omkringliggende, temmelig høje Øer; sydvest

---

[1]) Det er denne Sten, som nutildags kaldes „Egil Ullserks Bautasten"; det vil fremgaa af det følgende, at denne Benævnelse neppe er rigtig. Jeg har seet af en Avis, at Folk i Christiansund opfordrede til at bringe denne Sten tilbage til dens Plads, for at ikke Slid skulde ødelægge den; og et saa priseligt Foretagende kan jeg naturligvis ikke andet end opmuntre til, men isaafald burde man reise den paa en af Haugerne søndenfor Prestegaarden, hvor Stenen oprindelig stod, ikke der, hvor Egil efter Sagaen faldt og er begraven.

for Gaarden, temmelig nær Frædø, ligger den vakre, frugtbare Flatsetø — Flatset er en af Gaardene vestenfor Frei —, som for ikke lang Tid siden hed Salomonsø[1]), samt en Del mindre Holmer. Sundet mellem Flatsetø og Frædø hedder Frei-sund (eller Flatsetsund), Kirkehaugen kaldes ogsaa Frei-haugen, Næset østenfor hedder Frei-næs, Farvandet søndenfor Frei-fjorden, og det store Fjeld nordvest for Freigaardene hedder Frei-kollen. Frei-navnet holder sig altsaa væsentlig i den sydøstlige Del af Øen, og det er tydeligt, at Freigaardene har givet Øen Navn. Begge Gaardene findes i Erkebiskop Aslaks Jordebog (ca. 1440) som Freid og Kirkiufreid (ɔ: Øvre- og Nedre-Frei), og naar Øen i Erkebiskop Olafs Jordebog (ca. 1533) kaldes Frederø, saa forudsætter disse Former som Øens ældre Navn Freiðar-ey. Dette Navn bærer Øen i Noregs Konungatal, ligesom Freihaugen der kaldes Freiðar-berg. De øvrige Beretninger kalder derimod Øen Fræði (Hist. Norv. Frethi, Ágrip Fræþi, Snorre Fræði), og da dette Navn saaledes fra norske Kilder er kommet til Snorre, maa det antages for en ægte Sideform; men naar Snorre heraf har ladet sig forlede til at rette ogsaa Freiðarberg til Fræðar-berg, saa synder han mod Grammatiken, der ikke tillader et Ord med Nominativ paa -i at have i Genitiv -ar. Navnene Féey, Féeyjarsund og Rastarkálf findes derimod ikke længer, og det er kun ved at sammenligne Beretningerne med Stedforholdene, at vi kan udfinde deres Beliggenhed. Folkene paa Freigaardene siger rigtignok nutildags, at Haugen nord for Øvre-Frei hedder Rastarkalv; men de indrømmer samtidig, at de kalder den Skrubhaugen, og at det andet

[1]) saa kalder Schøning den, og endnu Kraft (Hist.-Top. Beskrivelse V 261) kjender Navnet.

Navn er nyt. „Den kaldes Rastarkalv af dem, som har læst Snorre", sagde gamle Nils Frei. Klüwer beretter ellers, at et Bjerg paa Otternæs kaldes Roste- eller Raste-Bjerg, og en Bæk, som gaar nordenom Skrubhaugen og falder ud i Freifjorden ved Otternæs, kaldes Kalvsgrova, „hvoraf man faar det forsvundne Navn Rastarkalv frem" [1]). Men herved er at bemærke, at det første Navn (Rastebjerg) kjender nu ingen paa Frei, ikke engang gamle Nils Frei, og egentlig er der heller intet Bjerg paa Otternæs, kun en lav liden Stenknaus, som Folk omkring Stedet ikke har noget Navn paa. Og selv Kalvsgrova tror jeg neppe har noget med Navnet Rastarkalv at bestille; man udtaler det nu Kalsgrova (med lang a og tyk l), og da er vel den ældre Form Karlsgrova, ikke Kalvsgrova. Desuden gaar denne Bæk ikke ud søndenfor Otternæs, som paa Klüwers Kart; den flyder ud af Myrstrækningerne nordenfor Skrubhaugen og falder i Søen et godt Stykke Vei nordenfor Otternæs, som sees af medfølgende Kart[2]). Det er altsaa kun Sagaberetningerne, som her kan give Veiledning. Den ældste af disse findes i „Noregs Konungatal" (Haandskriftet Fagrskinna); den fortæller, at Erik Blodøxes Sønner drog nord til Norge for at kjæmpe med Kong Haakon, som da befandt sig i det sydlige af Nordmøre paa Freiðarey og ikke anede deres Komme, før de lagde sig med sine Skibe i Féeyjarsund ved Féey nær Freiðarberg. De lander og fylker ved Freiðarberg og gaar saa imod Haakons Hær (der, som det følgende viser, stod paa Næset østenfor). Da er det, at Egill Ullserk og hans 10 Mænd, hver med en Fane i Haanden, gaar „frem langs med" Brekken, som gik op fra „det Næs, hvor Slaget stod", saa at man fra Kamppladsen kunde se Fanerne, ikke

[1]) Norske Mindesmærker S. 116. [2]) Se Kartet No. 5.

dem, der fulgte eller bar dem. Erikssønnernes Mænd begynder nu at flygte, men idet de kommer op paa Høiden ligefor (gegnt) Frei-berget, ser de tilbage paa Rastarkalv (hvor altsaa Egil stod), at ingen Folk fulgte Fanerne. Her stanser da Gamle Erikssøn sin Skare og fornyer Kampen, men da de danske Hjælpetropper flygter, seirer nu Haakon, og Gamle og hans Mænd maa vige langs Bjerget, nogle op paa Bjerget (hvor de dræbes), nogle ud for Hamrene, hvor de slaar sig ihjel. Gamle bliver saaret nede i Fjæren og drukner, da han forsøger at svømme ud til Skibene. 3 Skibe bliver trukne paa Land, de faldne begraves i Fjæren, og Hauger opkastes over dem; „der, hvor Egil faldt, staar en høj Bautastén".

Denne Beretning er saa rigtig og passende med Stedsforholdene, som man kan ønske sig; det er kun de kortfattede Udtryk, som volder Vanskelighed; man kunde formode, at den er et Uddrag af en længere Beretning. Féey og Féeyjarsund kan ikke være andet end Flatsetøen og Sundet mellem den og Fredøen. Naar Erikssønnerne her gaar iland for at fylke „ved Freiberget", ser man, at herved menes det samme, som senere kaldes „Høiden lige mod Freiberget", idet de maa tænkes at gaa iland ved Freistranden for at fylke oppe paa Sletten ved Øvre-Frei, eller omtrent hvor Kirken nu staar. Slagpladsen bliver altsaa Sletten østenfor nedre Frei eller Næsset mellem Freihaugen og den lille Bugt, som gaar ind søndenfor Otternæs. Rastarkalv eller Brekken, som gaar op fra Næsset, maa efter Ordene være forskjellig fra Høiden, den maa ligge længer mod Nord og være tilgjængelig for Haakons Hær; det passer udmærket til de før omtalte Ujevnheder i Terrænet, der strækker sig mod Skrubhaugen. Her, hvor hele Sletten kan overskues, og hvor Ujevnhederne skjuler en Fremrykning for dem, der staar paa Sletten, er

den fortrinligste Plads for et Baghold; man kan naa derop uden at sees fra „Høiden“, og er man kommet op til Skrubhaugen, kan man aldeles afskjære Fienden Tilbagetoget. Naar en Hærstyrke viste sig paa disse Kanter, var det absolut nødvendigt at trække sig skyndsomt tilbage, som Gamles Hær da ogsaa gjør. Paa Høiden staar da den anden Fægtning, hvori Gamles Mænd enten drives op paa Freiberget eller styrter ned af „Hamrene“. Freihaugen gaar paa Sydsiden næsten lige ud i Søen, men med bratte Afsatser, hvor man paa en hurtig Flugt ikke kan andet end slaa sig ihjel. Vi har før omtalt, at der findes store Stenrøser i Fjæren; efter sin Form kan disse godt beskrives som „Skibshauge“. Efter Sammenhængen maa Egil være falden nede i Fjæren, thi han deltog jo kun i den sidste Fægtning, men her har man ikke i nyere Tid fundet Spor af nogen Bautasten; dog er Forholdene her nu saa forstyrrede, at dette ikke kan vække Tvivl om Fremstillingens Paalidelighed.

Den anden udførligere Beretning findes hos Snorre. Denne udmærker sig fremfor den føromtalte, ja fremfor enhver Skildring af Lokalforhold i Sagaerne, ved sin Klarhed og tillige ved mange rigtige Detaljer. Det falder strax i Øinene, at Snorre har sat sig til Opgave at give en nøiagtig, topografisk Skildring af Kamppladsen og Kampens Gang. Men denne Skildring er ikke saa korrekt som Konungatal's. Den første og værste Feil er, at han lægger Øen Fræði paa Søndmøre. Dette sees vistnok ikke i Ungers Udgave, der har indsat det rigtige Norðmøri; men alle Haandskrifter har Søndmøre, og dette er endog optaget i den senere Bearbeidelse af Olav Trygvessøns Saga[1]). Det

[1]) undtagen i Flatøbogen (I, 58); Jon Þordarson har det rigtige, Nordmøre.

er ogsaa alene Forestillingen om, at Frædø ligger paa Søndmøre, som kunde indgive Snorre den uheldige Idé at fortælle, at Erikssønnerne blev liggende 7 Døgn i Ulvesund (søndenfor Stad, mellem Vaagsø og Fastlandet), og at imidlertid Rygtet om dem naaede til Kongen „hit efra um Eiðit“ (ɔ: Landeveien over Eidet)! Dette maa altsaa bortfalde som falskt Arrangement. En anden Feil er, at hos Snorre er det Kong Haakon (ikke Erikssønnerne), som lægger sine Skibe i Féeyjarsund, og dette ligger da „norðr undir Freðarberg“; thi nord under Freiberg er intet Sund, men selve Seilleden nordefter, Freifjorden og dens nordlige Fortsættelse Salaup-fjorden, der dog er for bred til at kaldes et Sund, end mindre et Fæø-sund, thi den er omtrent ganske blottet for Smaaøer! Ogsaa denne „Forbedring“ er altsaa ubetinget at dadle. Desuden maa mærkes, at hos Snorre er Rastarkalv ikke Brekken, men Sletten østenfor; ellers er den væsentligste Forskjel mellem Snorre og hans Forgjængers Fremstilling, at hvad denne antyder, det beskriver Snorre nøiagtigt. De fire Hovedpunkter: Sletten, hvor Slaget begyndte, Brekken, hvor Egil stod, Høiden (Halsen), hvor Kampen fornyedes, og Bjerget adskilles meget tydeligt. Rastarkalv beskrives som „store og flade Marker“, og den hæver sig opad mod „Halsen“, thi det siges om de bagerste i Erikssønnernes Hær, at de stod „øverst“, og paa sin Flugt fra Kamppladsen kommer Gamle „op“ paa Halsen. „Brekken“ siges at være lang og temmelig lav og strækker sig ovenfor Rastarkalv, men temmelig nær Halsen, thi de bagerste i Gamles Hær ser først Fanerne „ovenfor Brekken“, frygter for at blive omgaaede og skynder sig op til Halsen. Denne er mellem „Brekken“ og Frædarberget; da Erikssønnerne gaar over Halsen indenfor Frædarberget for at komme til Kamppladsen nordenfor, ligger altsaa Halsen vestenfor Bjerget. Mellem Halsen og Bjerget er der fladt, men paa Vestsiden af Bjerget

„bratte Hamre“. Gamle flygtede ned paa Fladen søndenfor Bjerget, og her i Fjæren staar den sidste Kamp, hvor Egil og Gamle falder. Egil blev begravet, hvor han faldt, „og høie Bautastene staar ved hans Haug“, og her blev over de faldne opkastet Hauge med Jord og Sten, „og disse Hauge sees endnu søndenfor Frædarberget“. Ved Siden af Klarheden i denne Beskrivelse falder dog i lige saa høj Grad dens Feil i Øjnene. Skrubhaugen, der er det eneste Sted, hvor Bagholdet kunde lægges, er ikke „lang og temmelig lav“, men en høj, rund Bakke, der i Grunden er det mest fremtrædende Punkt i Landskabet og ikke stort lavere end Freiberget. Og Kompasstregerne er urigtigt anbragte: Sletten ligger ikke i Nord, men i Nordost for Freiberget, Halsen ikke i Vest, men i Nordvest, og Fjæren ikke i Syd, men i Sydvest for Bjerget; det er, ligesom det hele er dreiet 45° til højre, idet de indbyrdes Forhold er rigtige. Hvorledes skal man forklare disse Feil, naar iøvrigt Beskrivelsen er saa detaljeret og saa fuldstændig rigtig? Man kan ikke godt antage, at Snorre har været iland paa Øen og selv har vandret omkring paa Rastarkalv og passeret over Brekken eller Halsen; thi da maatte han dog have iagttaget, at Brekken ikke var lang, og tillige have orienteret sig bedre. Jeg vil fremsætte en Forklaring, som ialfald tilfredsstiller mig, da jeg ogsaa engang har faaet det samme Indtryk af Brekken. Naar man nemlig staar nede paa Stranden ved Prestegaardens Nøst og ser tilbage op imod Freiberget og Skrubhaugen, ser Skrubhaugen betydelig lavere ud end Freiberget, og i Forbindelse med de smaa Ujevnheder mellem den og Sletten tager den sig virkelig ud som en lang, ikke videre høj Bakke. Jeg mener altsaa, at Snorre ikke har været i Land paa Frædø, men har seilet forbi Kysten og derved gjort denne Observation om Skrubhaugen, ligesom han i Fjæren har seet Haugerne og Bautastenene. Det bliver da ogsaa

let forklarligt, hvorledes han kunde angive Retningen skjævt. Hvis man nemlig i gamle Dage seilede fra Bergen til Nidaros, sagde man om hele Reisen, at den gik mod Nord, uagtet man paa Veien mange Gange kunde forandre Retning; seilede man altsaa gjennem Nordmøre den „indre Vei" indenom de større Øer Averø, Frædø, Tusteren osv., opfattede man ogsaa den Rute at ligge mod Nord, medens det egentlig gaar mod Nordost; og omvendt altsaa sydover. Reiste nu Snorre f. Ex. fra Birkestrand til Hustad (paa Stemshalvøen), altsaa mod Sydvest, opfattede han dog dette som en Rejse sydover, og efter denne Hovedretning angav han de enkelte Punkter under Farten: da kom altsaa Freiberget til at ligge syd for Rastarkalv, Skibshaugene syd for Freiberget osv. Nu er der den samme Sandsynlighed for, at Kong Haakon kan om Vaaren 1220 have taget Veitsler paa Nordmøre som paa Søndmøre, og altsaa ogsaa for, at Snorre i Kongens Følge har reist her forbi. Der er ogsaa her, som paa Søndmøre, den Særegenhed, at Snorre har optaget i sin Fortælling et Stedsnavn fra Naboskabet, han nævner nemlig Kongsgaarden Birkestrand paa Frædø; allerede det, at Snorre kjendte denne Kongsgaard, overrasker, og hvad er naturligere end at tro, at han i Kongens Følge har taget ind her? Mere end en rimelig Gisning kan dette naturligvis aldrig blive, hvor ingen Specialefterretning om Snorres Reise foreligger; hvis altsaa nogen vil hævde, at Snorre ogsaa kunde have faaet sine Efterretninger om Frædø og om Hjørungavaag paa anden Haand, f. Ex. af reisende Nordmænd, kan jeg ikke benægte Muligheden heraf; kun forbauser mig da endnu mere Snorres Evne til levende og anskuelig Skildring, og jeg indser da ikke nogen rimelig Grund til, at han alene ved denne Leilighed opholder sig saaledes ved Billedets Detaljer.

---

3. Svein Jarl i Mosviken.

Baade „Noregs Konungatal“ og Snorre har en Beretning om, hvorledes Svein Jarl om Vinteren 1014—15 paa sin Flugt fra Steinker heldig undgik Olav Haraldssøn, der seilede lige forbi ham inde i Throndhjemsfjorden; men medens den første fortæller Sagen i al Korthed, dvæler Snorre mere ved Enkelthederne, hvorved han kommer til at lægge enkelte mistænkelige Træk til. Efter Konungatal havde Svein Jarl paa Steinker gjort sig rede til at holde Jul, men kort før faar han midt om Natten Bud fra Einar Tambaskjelver om, at Olav nærmede sig; samme Nat drog han med sine to Skuder ud til Skarnsund (Sundet mellem Beitstadfjorden og Throndhjemsfjorden, vestenfor Inderøen), og i Dagbrækningen, da han saa Kongens Skibe, vendte Jarlen ind under Land og blev liggende der, indtil Kongen kom forbi, og drog saa siden sin Vei udad Fjorden (ɔ: til Lade). Snorre har følgende Forandringer og Tillæg: „Budet fra Einar kom om Aftenen (síðarla dags), Jarlen havde et Langskib (ikke to Skibe), gik ombord om Natten og kom „i Lysingen“ til Skarnsund; da de her ser Kong Olav ro ind efter Fjorden, vender Jarlen tillands ind foran Masarvik; der var tyk Skov; de lagde saa nær Bjerget, at Løv og Grene tog ud over Skibet. Da hug de store Træer og satte dem udenbords ud i Søen, saa at man ikke saa Skibet for Løv. Det var stille Veir, Kongen roede ind forbi Øen (ɔ: Inderøen); men da de ikke kunde sees længer (ɔ: var langt inde i Skarnsund), roede Jarlen ud paa Fjorden og helt ud til Frosten“ [1]). Denne Fremstilling passer meget godt med Stedsforholdene. Kommer man seilende ud Skarnsundet, har man Udsigt langt ud i Fjorden mod Sydvest, idet man ser

[1]) Snorres Saga Olafs hins helga Cap. 39, Udgaven af 1853 Cap. 38.

Aabningen mellem Yterøen og Frosten paa Østsiden, Mosviken, Sundsetvik og Saltviken paa Vestsiden. Det bliver ogsaa god Tid til at ro det lille Stykke Vei tilhøire ind i Mosviken, paa hvis søndre Side ved Mundingen af Nærvikselven der gaar et furubevoxet Næs ud i Fjorden mod Øst. Dette vilde ikke alene yde Skjul for Forberedelserne, men her er ogsaa en mindre Bugtning af Kystlinjen, hvorved der har dannet sig en liden, lun Vig, Kattehaalet, en hundrede Fod langt og 5 Favne dybt lige ved Land. Folk i Mosviken har naturligvis ogsaa læst sin Snorre, og de beretter, at det var i Kattehaalet Svein Jarl skjulte sig. Selv ved Midtvinter kan man komme til Lands her, thi Mosviken pleier at være isfri om Vinteren, ialfald lægger Isen sig ikke tykkere, end at man kan ro igjennem den, og specielt har Kattehaalet ikke i Mands Minde været tilfrosset mere end én eneste Gang. Men — én Vanskelighed bliver der tilbage, og den gjør hele Snorres Fortælling suspekt: han lader Løvskov voxe ved Mosviken, og — hvad mere er — denne Skov bærer Løv ved Vintertide, lige før Jul, og det Løv kan skjule et helt Skib! Endog begge Beretninger er enige om, at Flugten skede ved Juletid, og for et Sammenstød mellem Olav og Svein kan der ikke skaffes anden Tid end Vinteren før Nesjeslaget. Man kan her ikke lade være at tænke paa Sagnet om den vandrende Skov, som skjulte Angriberne; her er det samme Sagn anvendt til Forsvar. Men da Sagnet om Løvskoven hos Snorre fremtræder sammen med en nøiagtigere Fremstilling af Begivenheden, maa alle Detaljer have hørt sammen i Sagnet; Sagnfortælleren har ikke vidst om, at Begivenheden skede ved Vintertid, og Snorre har som Islænding ikke forstaaet sig paa Trævext og derfor ikke observeret Modsigelsen mellem dette Sagn og den øvrige Fortælling. Snorre har selv aldrig været i det

indre Throndhjem og har saaledes ikke kunnet lægge noget til. Dette Sagn bliver saaledes et interessant Vidnesbyrd om, at Thrønderne endnu ved 1220 mindedes Begivenhederne mellem Olav og Svein ved Olavs første Vinterophold i Thrøndelagen; det er forsaavidt mærkeligt, som det ellers overalt kun er de legendariske Træk af Olavs Liv, der har holdt sig som Folkesagn. Hvis man nu vil redde Snorres Fremstilling for Historien, har man intet andet at gjøre end som P. A. Munch[1]) at forklare Skoven om Furuskov og bortskaffe Løvet; men man har ogsaa en anden Udvei, at opgive Snorre og holde sig til Konungatals simplere og kortere Fortælling.

---

4. St. Olav paa Søndmøre.

Den sammenhængende Skildring af St. Olavs Flugt fra Søndmøre over Oplandene til Sverige hører ikke organisk til hans Saga; i den ældste islandske Olavssaga har den ikke været optaget, derfor borger baade Brudstykkerne i Rigsarkivet og Uddragene i „Konungatal". I det bevarede norske Haandskrift fremtræder ogsaa Beretningen som tydeligt indskudt, idet den sammenhængende Skildring følger lige efter den korte ældre Beretning om samme Reise, og idet den ovenikjøbet er skilt ad i to Dele, som man har søgt at trænge ind paa to forskjellige Steder i den ældre Fremstilling. I det norske Sagahaandskrift kan vi læse om Toget gjennem Søndmøre (Cap. 72), den møisommelige Fjeldreise opad Valdalen, hvor Bønderne advarer ham mod de frafaldne Oplændinger (73), og om hvorledes Olav tvang Bønderne i Lesje, Lom og Vaage til at vende tilbage til Kristendom-

[1]) D. n. F. Hist. I, 2 S. 528.

men (74); det ender med, at „de, som ikke vilde det, flygter syd i Dalene.“ Om man nu slaar efter længere fremme i Sagaen Cap. 33—39, vil man finde en naturlig Fortsættelse: „da Gudbrand i Dalene hørte disse Tidender, at Olav var kommen til Lom og tvang Folk til at vende tilbage til Kristendommen“ osv., den bekjendte Historie om Gudbrandsdølernes Omvendelse, og mærkelig nok ender den her med: „derfra drog Kong Olav til Solør og standsede ikke før end i Svithjod“, altsaa ogsaa her er Tale om hans Flugt fra Norge. Man indser da, at begge disse Stykker er indskudte i Sagaen og hører sammen som Brudstykke af en ellers ikke kjendt Saga om St. Olav; det skildrer, hvorledes den hellige Konge endog paa sin Flugt fra Landet overalt er virksom for sit Hovedformaal, den nye Tros Indførelse[1]). Forf. af den legendariske Saga har imidlertid fundet, at det ikke gik an at lade Olav beskjæftige sig hermed paa sin Flugt, og har derfor gjort et meget klodset Forsøg paa at kløve Beretningen og indskyde den senere Del i hans tidligere Historie, men beholdt Capitlet om Lom og Vaage. Snorre er gaaet videre: han har bortskaaret ogsaa dette Capitel og henført det paa samme Sted som Fortællingen om Dalegudbrand, ligesom han meget fint har udglattet hvert Spor af Omvendelsesforsøget. Men han er ei bleven var, at der endnu stod en Modsigelse tilbage, som ikke lader sig løse: Olav har den 21de December overvundet og fældet Erling Skjalgssøn, seiler saa nordover og tvinges til at drage ind i Søndmøre og gaa over Fjeldet fra Valdalen, altsaa omtrent ved Nytaarstid. Men Brudstykket forudsætter en Aarstid,

---

[1]) At Brudstykket ikke oprindelig har tilhørt den legendariske Saga, kan sees ogsaa deraf, at Aslak Fitjaskalle, hvis Død berettes i Brudstykket (Cap. 74), forekommer to Gange senere i Sagaen som levende (Cap. 75 og Cap. 86).

da Fjeldet var farbart (altsaa Sommertid), og Sonrre citerer selv et Vers, hvoraf det fremgaar, at Olav forlod sine Skibe ved Sommertid. Islændingen Jökul Baardssøn fra Vatnsdal fik nemlig Olavs Skib (Visunden) at styre fra Sult og kvæder derom en Vise, hvori han siger: gramr var sialfr á sumri sigri ræntr inn digri[1]. Nu følger det af sig selv, at Erlings Død foregik før Flugten, men Spørgsmaalet bliver, om Sagaerne har Ret i at sætte dem i umiddelbar Forbindelse med hinanden. Jeg skal nu søge at vise, at det ældgamle Brudstykke og Stedsforholdene tilsammen forudsætter en Flugt om Sommeren; naar saa dette tages sammen med det nævnte Vers, bliver man nødt til at indrømme, at disse har Ret mod den almindelige Tradition. Erlings Død og Olavs Flugt maa være skilt fra hinanden ved et Tidsrum af mindst et halvt Aar, og Olavs Flugt er foregaaet om Sommeren 1028, ikke i 1029. Allerede Thjodrek Munk forudsætter, at hvad der drev Olav paa Flugt var ikke Erlings Fald, men Knuts Tog til Norge, og dette Tog maa nødvendigvis være foregaaet ved Sommertid 1028. Ogsaa Brudstykket nævner som Flugtens Aarsag først Knuts Komme, men samtidig dermed ogsaa Thrønderne, som nærmer sig med Hær og Flaade.

Vi ved ikke, hvem der har forfattet dette Brudstykke, men det udmærker sig ved en ganske særegen Lokalkundskab i Norge. Vi skal følge det i dets Skildring af Olavs Reise gjennem Søndmøre. Kong Olav kommer om Aftenen til Havnen Steinavaag (mellem Hessøen og Aspøen, nu en Del af Aalesund), paa samme Tid som Thrønderne lægger sig i Frekøsund (søndenfor Hustadviken). Om Morgenen faar Kongen Melding om Fiendens Nærhed og sender da

[1] Hskr. Side 454.

sine Vagtmænd „op paa Fjeldet" fra Steinavaag; dette Fjeld er den bekjendte „Sukkertop" paa Hessøen. Derfra ser de Skibene seile sydover forbi Bjørnøer, der nemlig ikke kan sees fra Stenvaagen formedelst de mellemliggende Smaaøer. Da Olav faar Melding herom, drager han ud af Havnen; i dette Øieblik kom Thrøndernes 35 Skibe frem forbi Thrjots-hverf, nu Kvervet, den vestligste Spids af Ellingsøen. Olav havde altsaa ingen anden Udvei end at drage gjennem Borgensund ind i selve Søndmørsfjorden, og denne Led angives i Brudstykket nøiagtigt ved Navnene Nyrfi (Nørve ved Nørvesund), Hundsver (nogle smaa Øer lidt vestenfor Borgund), Vegsund (mellem Oxenø og Sulø), Skot (ved Udløbet af Slyngstadfjord) og Tóðarfjörðr (Tafjord). Brudstykket har allerede ovenfor nævnt, at Aslak Fitjaskalle var fra Steinavaag draget ind til Borgund (det er den samme Udtryksmaade, som endnu bruges paa Søndmøre om Seilads fra Aalesund indover Fjorden), her blev han dræbt, og hans Mænd bragte denne Tidende til Kongen, da han efterat have passeret Hundsver kommer lige ud for (jamgængt) Borgund; ogsaa disse Punkters indbyrdes Beliggenhed har den stedskjendte Forfatter havt Rede paa. Det samme vil vi finde igjen i Reisen opad Valdalen.

„Olaf gik af sine Skibe i Valdalen og satte dem der op; siden satte han sit Landtælt paa Øren, der som hedder Sullt; der er fagre Sletter, og der paa Øren lod Kongen reise et fagert Kors; paa Mo boede en Bonde, som hed Bruse, han var den mægtigste Bonde i Dalen; siden kom Bruse ned til Kongen, og mange Bønder med ham, og modtog ham vel" osv. Naar man lander yderst ude i Valdalen, ser man paa østre Side af Elven en lav, flad Slette (Syltevoldene), midt paa denne Gaarden Sylte med Sylte Kirke, lige nedenfor en brat, skovbevoxet Bakke; denne og Sletten

begrænses mod Øst af en brat Fjeldhammer, hvor man i den graa Stengrund ser opad Fjeldet en lang, slangebugtet Marmorstribe (det er den Søorm, som efter Sagnet St. Olav slyngede op paa Hammeren, da den vilde hindre ham fra at lande). Paa vestre Side af Elven skraaner Landet jævnere opad, og her ser man lidt op over Sletten Gaarden Muri. Muri er nu en mindre Gaard end Sylte, men begge disse Gaarde siges i det foregaaende Aarhundrede at have tabt Land ved Elvebrud, Sylte endog i den Grad, at dens Skyld maatte nedsættes til $\frac{1}{6}$. Paa Sylte var indtil 1716 Prestegaarden for Nordalens Prestegjeld, men Kirken er først bygget i dette Aarhundrede, da den flyttedes fra Døving (lidt længere oppe i Dalen). Om noget Kors reist af St. Olav paa Sylte forlyder intet Sagn i nyere Tid. Rigtignok siger Jonas Ramus, at Kongen paa Sult reiste et Stenkors (Norg. Beskriv. p. 174), men det har han lært af Peder Claussøns Oversættelse. Brudstykkets Sullt er det nuværende Sylte, og ligesaa utvivlsomt er det vel, at dets Mór er det nuværende Muri. Den ældre Form er tvivlsom; Muri udtales nemlig med Tostavelsesbetoning og forudsætter i Oldnorsk et Tostavelsesord; naar Snorre kalder Gaarden Mærinn, synes han altsaa nærmere det rette; i det ældste Skattemandtal (1603) hedder den Mori. Om Gaarden Muri formodede Strøm[1]), „at Fogderiet Søndmør, som i Historierne ofte kaldes slet hen Møre, maa fra første Tid have faaet sit Navn af denne Gaard"; denne Formodning synes Folkesagnet paa Søndmøre med Begjærlighed at have grebet, idet det nu endog hedder, at Bonden paa Muri, som kom til Olav, kaldtes „Mørejarlen".

---

[1]) Søndm. Beskr. II 264.

Den næste Morgen drog da Kongen „op fra Øren og til det Sted, som hedder Krossbrekka; han hvilte sig der paa Brekken og saa nedefter Dalen i Fjorden, idet han sagde: „en møisommelig Færd har de skaffet mig, Kalv Arnessøn og hans Fæller, som nys var vore Venner og Tilhængere.“ Det er sagt, at endnu staa de Kors, han lod reise der, hvor han sad paa Brekken.“ Denne Krossbrekka kaldes nu Langbrekka og er en Terrasse, der har dannet sig foran Dalaabningen, men siden er gjennembrudt af Elven; der voxer frodig Furuskov over hele Brekken. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede vedligeholdt — efter Strøm — Almuen her et Trækors; nu findes der et Jernkors, som er fæstet ovenpaa en stor tilspidset Bautasten, der bærer Indskriften: „Olaf d. Hel. Ann. 1029“. Endnu fortæller Bønderne — ligesom man kan læse hos Strøm — at her sad St. Olav og saa sine Skibe brænde, idet han selv havde ladet sætte Ild paa dem. Dette strider mod Brudstykket, som udtrykkelig siger, at han „lod Skibene sætte op ved Sult og lod der opbevare sine Segl og Skibenes fulde Udstyr“; det strider ogsaa mod Snorre, der har bevaret det føromtalte samtidige Vers, hvorefter Jökul Baardssøn fik at styre „det Skib, som Olav den digre ejede“.

„Siden steg Kongen tilhest og red op efter Dalen, og de hvilte ikke, før end de kom til Urden,“ Skærfsurð, som Bruse ovenfor har omtalt som „ufarbar baade for Mænd og Heste“. Veien op gjennem Dalen gaar nu afvexlende paa Nord- og Sydsiden af Elven over flere Broer, som dog alle er byggede i dette Aarhundrede; før den Tid gik Veien paa hver Side, men uden Forbindelse, og der fandtes ingen Bro, før man kommer til den saakaldte „Gudbrandsbrua“, strax nedenfor Urden, omtrent 5 Fjerdinger fra Sylte. Her snevres Elveløbet sammen til en smal Rende mellem høje Fjeld-

sider, og over denne Rende er paa det smaleste Sted (omtrent 8 Alen bredt) af sammenlagte Tømmerstokker dannet et Overgangssted: „det var den første Bro, som blev bygget i Valdalen,“ siger Bønderne, og over den (forsikrer de) drog Kong Olav for at komme til Urden. Lidt ovenfor Broen, paa Sydsiden som denne, ligger Gaarden Alstadsæter eller (som Bønderne kalder den) Uren; det 'er en egen Gaard — og var saa allerede før 1603, da den nævnes under Navnet Skjersur; men oprindelig var den Sæter for Gaarden Alstad[1]) paa Nordsiden af Dalen. 'Ved Ankomsten til Urden spurgte Kongen Bruse, om der var noget „Sel“, som de kunde bo i om Natten; det blev anvist ham, og „der satte Kongen sine Landtelte“. Dette Sel var Alstadsæteren, siger Valdølerne. Gaar man herfra over Gudbrandsbrua, støder man lige paa „Skjersuren“.

Førend vi gaar videre, maa vi oversætte Brudstykkets Beretning om, hvorledes Skjærvsurden blev ryddet: Om Morgenen bad Kongen sine Mænd fare til Urden og friste, om de kunde skaffe Vej over Urden. Nu for de did, men Kongen var „hjemme“ i Landteltet. Men om Kvelden kom hans Hirdmænd tilbage og sagde, at de havde havt meget Arbeide, men intet udrettet; „der kunde der aldrig blive Vei over,“ sagde de. De var der anden Nat; men Kongen vaagede og bad hele Natten. Om Morgenen bad han dem fare til Urden; de for meget nødigt og mente, det ikke vilde nytte. Da de var dragne, kom Drotseten (sá er vistum þeira reð) til Kongen og sagde, at der ikke var mere Mad tilbage end to Kjør, „men du har selv 400 Mand og 100 Bønder.“ Kongen sagde, at han skulde aabne alle Kjedler og slippe

[1]) Munthe og efter ham Munch søgte heri et ældre Alfstad. Skattemandtallet fra 1603, der kalder den Almstad, viser, at det ældre Navn var Almstaðir.

lidt af Kjødet ned i hver. Saa blev gjort, men Kongen gik til, gjorde Korsmærke over og bad dem gjøre Maden istand. Siden drog Kongen til Skjærvsurden, hvor hans Mænd skulde rydde Vei. Da stod alle der meget trætte; men Bruse sagde: „jeg sagde Eder, Herre, at det ikke nyttede at arbeide paa denne Urd, men I troede det ikke." Siden lagde Kongen af sig sin Kappe og sagde, at de skulde alle prøve, hvad de formaaede. Og da er det sagt, at 20 Mand kunde rokke Stene, som 100 ikke kunde, og ved Middag var Veien ryddet, saa at den var farbar baade for Mænd og Heste med Kløv. Siden for Kongen ned did, hvor deres Mad var og nu hedder „Heller"; en Kilde er der ogsaa i Nærheden af Helleren, og der toede Kongen sig; men naar Kvæget blir sygt der i Dalen og drikker af dens Vand, da frisknar det strax til. Siden holdt Kongen og de alle Maaltid. Men da de var mætte, spurgte Kongen efter, om der var nogen Sæter ovenfor Urden nær Fjeldet, som de kunde være i om Natten. „Ja," sagde Bruse, „en Sæter, som hedder Grøningar, men der kan ingen være for Trold og Menvætter." Siden bød Kongen sine Mænd gjøre sig færdig; han vilde være paa Sæteren om Natten. Da kom Drotseten til og sagde, at der var fuldt op af Mad, „og jeg ved ikke, Herre, hvorfra den er kommen." „Lad os takke Gud for sin Sending," sagde Kongen og lod gjøre Bører (af Maden) til Bønderne, som nu drog ned efter Dalen til sine Hjem. Men Kongen var paa Sæteren om Natten og vaagede og bad, som han ofte gjorde. Om Natten, da Folk var sovnet, raabte en Stemme skrækkeligt ude og Troldet (su hin illa vetr) sagde: „Kong Olavs Bønner brænder mig saa, at jeg kan ikke være længer i mit Hjem; jeg maa nu flygte og kommer aldrig mere til dette Sted." Men om Morgenen, før Kongen for tilfjelds, sagde han til Bruse: „Her skal man nu gjøre en Bø, og Bon-

den her skal altid have godt Aar (framdráttu), og aldrig skal her Kornet fryse, om det end fryser baade ovenfor og nedenfor."

Vi skal nu betragte Enkelthederne i Beretningen, dog uden at opholde os ved de rent legendariske Bestanddele. Skjærvsurden strækker sig fra Nord til Syd; den gaar ned fra Alstadfjeldet (paa Nordsiden), hvorfra store Stenmasser har løsnet sig og har spredt sig tværs over hele Dalen, som her er temmelig bred, og gjort den omtrent ufremkommelig. Nu gaar der Kjørevei paa den nordre Side af Elven, men denne Vei er først lagt i Aarene omtrent 1820. Den ældre Vei var — som Sagabrudstykket ogsaa antyder — Ridevei; den er endnu brugelig og befares nu og da som Kvægvei. Den gaar ikke nede ved Elven, men længer op under Fjeldet, temmelig høit tilveirs, for derpaa atter at sænke sig ned mod det øvre Dalføre. Den er ikke meget lang, neppe over en halv Fjerding, og saa god som en af vore bedre Fjeldveie. Forresten turde den nu være i bedre Stand, end da den hellige Konge forlod den, thi jeg fandt paa flere Steder Spor efter Minérbor, saa at den rimeligvis har været udbedret i Begyndelsen af Aarhundredet. Omtrent midt i Urden staar lige ved Veien en vældig Sten, der er noget indhulet paa den søndre Side og saaledes frembyder Ly for Veir og Vind, „der hvilte Kongen sig underveis". Nogle kalder den Hellaren, andre Olafshelleren; men en Mand fra Grønninge, som fulgte mig over Urden, kaldte den Bens-Ola-Stein og forklarede, at Bens-Ola betyder det samme som Hellig-Ola[1]). Af disse Navne kunde det mellemste, Olafshelleren, have naaet til Valdølerne gjennem Aalls Oversættelse; det første nævnes kun i Brudstykket, der visselig

[1]) Jeg har ikke før hørt dette Navn paa St. Olav. Skulde det være forvansket for Bes-Ola og gjengive Beatus Olavus?

ikke er læst af Valdøler, og det 3die har aldrig været omtalt paa Tryk. Imidlertid synes de alle at være lige ægte, thi hvad Sagnet her beretter, er aabenbart rigtigere, end hvad Brudstykket siger, at Heller var det Sted nedenfor Urden, altsaa ved Alstadsæteren, hvor Kongen og hans Mænd holdt Maaltid. Der maa her tidlig være skeet en Forvexling, thi Kilden, som Brudstykket kjender nær „Heller", findes virkelig lidt ovenfor „Hellaren"; den kaldes endnu „Kjellen" og har friskt og klart Vand, men dette vides ikke længer at have nogen lægende Virkning. Disse Steder findes omtrent paa det høieste af Urden. Den fortsættes et godt Stykke østover uden væsentlig Stigning og gaar derpaa nedover; det Sted, hvor man under Nedstigningen faar se den lidt bortenfor liggende Gaard Grønninge, kaldes „Høgskjærve". Da Olav kom hid, fortalte Bonden paa Grønninge, saa han sig om og sagde: „Her skal bygges en Gaard, og der skal Kornet aldrig fryse." Fortælleren tilføjede, at det kunde Olav sige, fordi han var en indsigtsfuld Mand og skjønte, at Landet var dugeligt for Korn, og naar han betragtede Fjeldstrøg og Dalstrøg, saa han, der var Træk fra én Kant bestandig, og deraf kunde han skjønne, at det ikke vilde fryse. „Og det fryser her aldrig, uden det fryser i hele Bygden, og det er en Sjeldenhed." Om man slaar efter hos Strøm (II 269), vil man her i Bondens Mund gjenkjende ikke alene Strøms hele Beretning, men ogsaa hans Ræsonnement over Kongens Mirakler; kun har Sagnet nu slaaet sammen det Sted, hvor Vinden svalte Kongen, med selve Sæteren, hvor han udtaler sin Spaadom og fordriver Troldene. Dette Sagn kjendte ogsaa min Hjemmelsmand, men han havde intet nyt eller fra Sagaerne afvigende. Sæteren, hvor Kongen var om Natten efter Reisen over Urden, bliver altsaa Gaarden Grønninge; den er saaledes efter Sagaen bygget

kort efter Olavs Tid og før Sagaen blev optegnet, altsaa i 11te eller 12te Aarhundrede. En af Opsidderne paa Grønninge fortalte mig, at da han for en 10 Aar siden grov en Kjelder under sit Hus, stødte han en Alen under Gulvet paa en gammeldags Sætergrue, en Helle under og tre reiste Heller, til at staa midt i Stuen; han mente derfor, at hans Hus stod netop, hvor den gamle Sæter laa, og det kan jo være rimeligt nok. — I Efterretningen om Sæteren Grøningar, der vistnok tør betragtes som historisk, har vi ellers et interessant Minde om Bebyggelsens fremadskridende Bevægelse op mod Fjeldet i Middelalderen; naar vi gaar ud fra, at Grønninge og Alstadsæter paa Olavs Tid var Sætre, er altsaa i hedensk Tid Bebyggelsen stanset lige under Urden; i 11te eller 12te Aarhundrede er Grønninge, rimeligvis ogsaa den nedenfor liggende Alstadsæter, opdyrket som Bondegaard; derfor har Bonden paa Grønninge søgt sig nyt Sæterbrug og anlagt dette en Fjerdingsvei ovenfor, omtrent der, hvor Valdalen optager en Elv fra Sidedalen Steindalen; det blev da „Grønningsæter". Men derefter har man søgt længer op ad Hoveddalen, som nu kaldes Langedal, og har optaget en ny „Grønninge", som da fik Navnet Fremre-Grønning. Og begge disse Sætre maa allerede i 16de Aarhundrede være fra Sætre omgjorte til Gaardsbrug, thi deres Matrikulering er adskillig ældre end 1667.

Med Navnet Grønninge stanser Saga-Brudstykkets Beretning om St. Olavs Fjeldreise, thi Sæteren laa da endnu „nær Fjeldet"; den ved ikke mere, end at „Olav for derfra og kom frem i Einbu", den øverste Fjeldgaard i Lesje. Men Sagnet i Dalen tror at vide god Besked om, hvilken Vei han tog. Fra Grønninge kan man ad 3 Veie komme frem til Lesje, enten lige op fra Grønninge gjennem Djupdalen eller fra Grønningsæter over Steindalen eller op gjennem selve Langedalen.

St. Olav, siger man, valgte den sidste Vei; han gik langs Elvens Østside over Illstigen forbi Illgjølet og Thormovatn, bøjede med Elven mod Øst og gik over Elven opunder „Kulo“ eller „Kuglehøgda“, en Del af Langfjeldet, gik mellem Langfjeldet og Elven forbi Langevatn (2830′) og fulgte den derfra flydende Vermaa, indtil denne gaar ned i Rauma ved Sletta (790′) øverst i Romsdalen, og fulgte siden Rauma opover til Lesje. Denne Vei er den laveste, men tillige den længste af Fjeldveiene fra Valdalen til Lesje; der findes, sagde man mig, paa hele dette Stykke ingen Minder om St. Olav, men „han drog den Vei, fordi den kunde rides lige til Lesje“. Den korteste Vei gaar fra Steindalen op til Troldsæter (3125′) ved Ulvedalsvand, hvorfra man langs Ulvaaen naar til Brøste (2240′) lige paa Grænsen til Lesje; men den var for brat til at rides, og saa er den endnu. Derimod gaar den mest befarne Vei fra Grønninge mod Sydost op gjennem Djupdalen, videre frem mellem Gluppen og Blaafjeld (5200′), hvorefter man passerer Krynkjelsvandet (3740′) og derpaa over en brat, men ikke lang Koll kommer ned i Ulvaadalen. Ad denne Vei drog endnu i dette Aarhundrede hver Sommer Valdølerne op for at komme til „Marknaden“ i Mølmen i Lesje (1930′), hvorhen de førte tørt Kjød paa Kløvjer. Endskjønt Valdølerne er enige om, at Olav ikke drog denne Vei, skulde jeg være tilbøielig til at antage, at Saga-Brudstykket taler nærmest for denne Vei. Jeg har allerede før nævnt, at det lægger Grøningar „nær Fjeldet“; naar der nu lige fra Grønninge gaar en passabel Vei lige op tilfjelds og denne tillige er den korteste af de to mulige Veie, maa han rimeligvis have valgt den. Ad Langfjeldet kom han jo desuden ned i Romsdalen; men Sagaen antyder en direkte Fjeldvei fra Grønninge til Lesje, og denne gaar over Djupdalen.

Om man læser den ovenfor meddelte Skildring af Urdrydningen, vil man visselig faa Indtrykket af, at denne Reise foregaar ved Sommertid. Ligesom der ved Sult taltes om de „fagre Sletter“, saaledes hedder det her, at Kongen sov i „Landtjæld“, Veiene synes let fremkommelige, og der nævnes intet om Snefald intet om islagte Elve eller andet deslige. Nu er det vistnok saa, at ved Sult ligger ikke Sneen altid længe om Vinteren, men allerede et Stykke oppe i Dalen, hvor denne ved Furnes kniber sig stærkt sammen, er der stærkt Snefald, og Sneen ligger her hele Vinteren. Og Urden er altid snedækt om Vinteren, medens da Elven er isbelagt, saa at da Rydning var et aldeles overflødigt Arbeide. Desuden, hvorledes var det muligt ved Nytaarstid at komme frem over selve Fjeldet? Efter Valdølers Sigende er Fjeldveien da aldeles ufremkommelig, og ingen af dem vilde paatage sig at drage tilfjelds uden i Tiden mellem St. Hans og Michaeli, altsaa nærmest Maanederne Juli—September. Men selve Fjeldreisen skildres ikke som et Mirakel, og dog vilde denne ved Nytaarstid være det største. Vi ser saaledes, at baade Beretningen og Naturforholdene viser, at denne Reise maa være foretaget ved Sommertid.

Vi har seet, at baade Forfatteren af den legendariske Saga og Snorre har knyttet Fjeldreisen sammen med Erling Skjalgssøns Død; dette maa altsaa opgives. Snorre har ikke kjendt Naturforholdene i det indre Søndmøre og var saaledes henvist til at følge sine Forgjængere. Hans Afvigelser er ogsaa ganske ubetydelige, navnlig kun at han har læst Stedsnavnene lidt anderledes. Jeg har nævnt, at hos ham findes Gaarden Muri i en lidt rigtigere eller ialfald ikke daarligere Form end i Brudstykket; det vil dog kun sige, at han har havt et bedre Haandskrift end vi at følge. Derimod kalder han urigtigt Urden Sefsurd; saa staar der i alle Haand-

skrifter, og Prof. Unger har gjort Uret i at indsætte den rigtige Form i Snorres Text; men at Brudstykkets Skærfsurð er det rette bekræftes ikke alene af Urdens nuværende Navn „Skjærsur", men ogsaa af Navnet „Høgskjærve" paa en Del af den; Skjærv betyder endnu paa Søndmøre et nøgent Klippestykke ganske som „Skarv" i Halling-skarvet. Istedetfor Hellir har han Olafshellir, men ogsaa dette Navn gjenfandt vi, og det er derfor rimeligt, at han fandt denne Form i sin Kilde.

---

5. St. Olav i Værdalen.

I Skildringen af St. Olavs sidste Tog gjennem Værdalen ned til Stiklestad har man i Regelen fulgt Snorres Fremstilling, idet denne anbefaler sig ved sit nøgterne, historiske Udseende, medens de øvrige Kilder og navnlig den legendariske Saga er fulde af opdigtede Legender, som maa vække Mistanke. De Vanskeligheder, som Snorres Text alligevel frembyder, har man ved velvillig Kritik bortryddet, idet man forudsætter Kundskaber hos Snorre, som han ikke havde og ikke kunde have. Jeg tør i det følgende forudsætte Snorres Beretning som bekjendt, idet jeg blot minder om de Enkeltheder, som jeg vil underkaste Kritik. Da Kongen var kommet over Fjeldryggen, stansede han først ved Gaarden Sula i den øvre Del af Bygden (i ofanverðri bygðinni) i Værdalen; her overnattede han og drog om Morgenen videre; her var det ogsaa, at Kongens Mænd havde trampet Ageren ned, og at Kongen drog om Ageren og lovede, at den skulde reise sig (Cap. 214). Derpaa, hedder det, flytte de sin Hær ud til Stafr, og paa Stafamýrar gjorde han Holdt (átti

dvöl), mønstrede sin Hær, lod 400 Mand døbe og sendte Hedningerne hjem; og mens han endnu var her, kom de Mænd tilbage, som Kongen havde sendt ned i Herredet; før de drog videre, bød Kongen, at Dag Ringssøn med sin Hær skulde drage „den nordre Vei ned efter Dalen", medens han selv tog „Hovedveien", men at de skulde mødes hver Aften (Cap. 215—17). Siden drog han videre, og længer nede tog han sig Nattekvarter, hvor de hele Natten laa samlet. Saasnart det lysnede, drog begge Hærafdelinger fremdeles hver sin Vei ud efter. Kongen stansede ikke før „nær Middag" ved Stiklestad, da Bønderne strømmede frem. Kampen begyndte dog ikke før henimod „Midmunde" (Kl. $1\frac{1}{2}$), og Kongen faldt ved Non (Kl. 3), og da kom først Dag Ringssøn til og begyndte „Dagsriden" (Cap. 218 – 38).

Tilsyneladende er her alt i den bedste Orden. Kongen holder det første Nattekvarter paa Sul, den øverste Gaard i Værdalen eller rettere i et øvre Dalføre, Inndalen, — altsaa netop „i ofanverðri bygðinni", og netop forbi denne Gaard gaar endnu Hovedveien til Jemtland og Sverige. Han flytter sin Hær et Stykke Vei fremad til Stav og modtager her Bud fra selve Bygden. Stav skulde altsaa være enten længer nede i Inndalen eller lige ved Indgangen til Hoveddalen. Det synes at have været Snorres Mening, at Kongen her gjorde et flere Timers Ophold, ordnede sin Hær og drog videre om Aftenen; Stedet kan altsaa ikke tænkes længer nede end to Mil fra Sula. Munthe mente derfor, at Stafr maatte søges i Nærheden af Vuku Kirke, som netop ligger to Mil fra Sul. I et Tillæg til Aalls Oversættelse af Kongesagaerne (paa sidste Side) har Munthe senere anmærket, at „vestenfor og i Nærheden af Vuku ved Landeveien, som fører igjennem Hoved-Dalen, ligger — foruden Gaardene Lundskind, fordum Lund-skjænøyar, og Kirkju-skjænøyar, hvor i Fortiden stod

en Kirke, samt Øfskind, fordum Au-skjænøyar (Aust-skjænøyar?) — ogsaa en betydelig Gaard, der i Matriculen findes skreven Stubskind, men som endnu i 15de Aarhundrede skreves Stafs-skjænøyar (Stafskeniar). Formodentlig er det denne Gaard, som vor Historie betegner med det ene Navn Stafr." Denne Mening har senere Keyser og P. A. Munch optaget, og Navnet Stafr skulde saaledes lykkelig være fundet og paa et noksaa passende Sted. Imidlertid — Sagen forholder sig ikke saa. Munthes Kilde for Formerne fra 15de Aarhundrede er Erkebiskop Aslaks Jordebog; her vil man S. 17 finde baade „Lunskiænøyar" og „Kirkioskiænøyar" (med Sideformerne Kirkioskøniar og fra Erkebiskop Gautes Tid Auskøniar), altsaa Fællesnavnet Skiænøyar for disse Gaarde, men — ikke Stafs-skjænøyar, og det var netop derpaa det kom an. Nutildags skrives Navnet Stubskind, men Værdølerne udtale det Stu-skjenn; det er paa Forhaand lidet rimeligt, at Stu- skulde vise tilbage til et Ord med Vokal *a* (Stav). Dertil kommer, at vi kan følge Gaardens ældre Navn tilbage til Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, og dette viser, at den nuværende Udtale har Ret: i Erkebiskop Olafs Jordebog (1533) finde vi ved Siden af Lunsken og Ausken ogsaa Studskønn, i Skattemandtal fra 1557 Studsken, fra 1590 Stuskenn, fra 1612 Studtskendt osv. Dens ældste Navn bliver saaledes Stuðskeneyjar. Hvor er saa Stafr henne? At søge den længer oppe i Dalen gaar heller ikke godt an, thi omtrent alle de herværende Gaarde er gamle og gjenfindes i gamle Jordebøger. Og dette er ikke den eneste Vanskelighed. Fra Stav naaede man ikke lige til Stiklestad, men mellem Stav og Stiklestad lader Snorre Hæren overnatte paa et Sted, hvis Navn han ikke kjender, og saa marschere fra Solopgang til Middag — altsaa mindst en 5—6 Timer — inden den kommer til Stiklestad.

Han har altsaa tænkt sig Afstanden fra Stav til Stiklestad som mindst et Par Mil, medens den fra Vuku til Stiklestad er gode 3 Fjerdinger! Snorre lader fra Stav til Stiklestad Dag Ringssøn drage „den nordre Vei", Kongen „Hovedveien"; dette er altsaa den søndre ɔ: paa Sydsiden af Elven; men som bekjendt ligger Stiklestad paa Nordsiden. Fra Udgangspunktet om Morgenen bruger Dag en 3 Timer længer for at naa Stiklestad; hvorledes er dette muligt? For at forklare dette har man fundet paa den Udvei at lade Dag gaa en Omvei opover Aasen langs Lexdals-Vandet; derved kunde han forsinkes i adskillige Timer, men det er dog en aldeles urimelig Vei, naar det var Meningen, at begge Hærafdelinger skulde holde nogenlunde sammen, og naar man ventede snart at komme i Kamp. Og denne Udvei er kun grebet, fordi man forudsatte, at Snorre var kjendt i Værdalen og maatte vide, at Stiklestad laa paa Nordsiden af Elven. Men det er tydeligt, at han tænker sig baade „þjóðveginn" og Stiklestad søndenfor Elven. Endnu en Indvending kunde lade sig gjøre: paa Stav mønstrer Olav sin Hær, opfordrer Hedningerne til at lade sig døbe, og dem, der ikke vil dette, sender han hjem. Han skulde altsaa ikke førend langt nede i Værdalen have opdaget de mange Hedninger eller ikke afskediget dem før Dagen før Slaget. Det er dog en stor Urimelighed, at Kong Olav, der nærede en dyb Afsky for alt hedensk, saaledes skulde have ført mange Hundreder af Hedninger med sig ind i sit Rige og 2 Dagsreiser ned i Dalen!

Snorres Fremstilling kan vi saaledes ikke blive staaende ved; vi maa undersøge, hvorledes den er bleven til. Hans Kilder har vi vistnok ikke længer i uforvansket Tilstand, men vi finder dog deres Spor igjen i Konungatal og i den norske Afskrift af den legendariske Saga. Ogsaa her nævnes den Mønstring, hvorved der fandtes 900 Hedninger og

disse fik Valget mellem at døbes og at vende hjem; ogsaa her drager 400 hjem, 500 lader sig døbe — altsaa ganske samme Beretning som hos Snorre. Men — i Konungatal sker dette, „da Kong Olav var kommen ud af Sveakongens Vælde", og før han kom ned til Sul, altsaa paa Østsiden af Fjeldet. Saa er det ogsaa i den legendariske Saga; her drager Olav „mellem Oplandene og Svithjod", holder Mønstringen „paa det Sted, som hedder Stavamyrar" (Cap. 81), og kommer først senere til Sult (Cap. 83); i det foregaaende er Helsingeland nævnt, og strax efter nævnes Helsingeland og Jemtland: forsaavidt man tør stole paa Udtrykkene, skulde altsaa Stavamyrar søges i et af disse Landskaber. Man ser her, at begge Snorres Forgjængere er enige om, at Mønstringen foregik østenfor Fjeldet, og den ene kalder som Snorre Stedet Stavamyrar; vi har ovenfor vist Vanskelighederne ved Snorres Fremstilling. Hvad kan have bevæget Snorre til at forlægge Scenen til Værdalen? Aabenbart Stedsnavnet Stafr, som alene Snorre nævner, og som han kjender andensteds fra. Han har formodet, at Stavamyrar maatte ligge ved Stafr, og paa denne Formodning har han bygget sin Fremstilling. Den er forresten ogsaa sproglig uheldig; Stavamyrar kommer ikke af Stafr, men af Stafar, og Stavamýrr betyder vel simpelthen en Myr, hvorover der er lagt Stokke, Kloppevei. Snorre kan forresten til sin Undskyldning fremføre, at han andenstedsfra kjendte en Høvdingegaard Stafr i Værdalen, og at denne Beretning har forført ham til at kombinere Stafr med Stavamyrar. I Haakon den godes Saga nævnes nemlig blandt de thrønderske Høvdinger en Narfi af Staf i Veradal, men ogsaa han findes i mistænkeligt Selskab: ved Siden af ham nævnes fra Orkedalen en Kárr af Gryting (i Orkedalen findes Grjotar, ikke Gryting), fra Strinden en Ormr af Lioxo (her

findes Lexovik, ikke Lioxa), fra Inderøen en Thorir Skegg af Husabø (her findes Husstaðir, ingen Husabør) osv., med andre Ord, ogsaa Stafr kan være en Skriv- eller Læsefeil, uden at jeg føler mig forpligtet til at finde frem den ældre Form, som ligger til Grund for Forvanskningen; jeg skal dog ikke nægte for, at jeg tror, at Værdølernes Høvding maa have boet enten paa Haug (hvor siden Fylkeskirken stod) eller paa Stiklestad. Men iallefald tror jeg, det vil erkjendes, at Mønstringen med Hedningernes Daab maa være foregaaet østenfor Fjeldet, hvor da Stavemyrene har været, og at Stav som Hvileplads bortfalder.

Det unævnte Sted, hvor efter Snorre Kongen hvilte over Natten før Slaget, omtaler de andre Beretninger slet ikke. Konungatal nævner kun Sula og Stiklastaðir, medens det af den legendariske Saga fremgaar, at Kong Olav kom om Onsdagen (den 24 Juli) til Sula og drog derfra Fredag Morgen (Cap. 83), og at han kom til Stiklestad Lørdag Aften, thi her laa han over Søndag, Mandag og Tirsdag, idet Slaget først stod Onsdag[1]); af dette fremgaar dog, at Snorre har Ret i, at man overnattede mellem Sul og Stiklestad (Nat til Lørdag). Derimod har Snorre ikke omtalt de 3 Dage, Kongen blev over paa Stiklestad. Grunden hertil er let at forklare sig. Da Snorre flyttede Mønstringen paa Stavemyrene over til Værdalen og ordnede Kongens Dagsreiser gjennem Dalen, maatte han ogsaa tage Dag Ringssøns Hærafdeling med og forklare, hvorledes denne kom

[1]) Jeg forudsætter her Rigtigheden af Sagaernes Opgift om Olafs Død den 29 Juli 1030, idet jeg maa erklære mig enig i Maurers Argumenter for, at Slaget har staaet paa denne Dag, men at siden dels Sagnet, dels vilkaarlig Forfalskning har henført til Slagdagen den Solformørkelse, der indtraf den 31te August s. A. (se Bekehrungsgeschichte II 533—40).

for sent. Vi har seet, at denne Forklaring ikke er heldig, og at den endog giver Kongen Skyld for den uheldige Ordning. Langt anderledes fremstiller den legendariske Saga Forholdet. Kongen har efterladt Dag i Sverige for at samle flere Folk (Cap. 80), Kongen biede nogen Tid efter ham ved Grænsen (a Uplandum), men da han ikke kom, drog han videre frem. Naar han nu i det følgende ligger én eller to Dage over paa Stav, bruger to Dage for at naa Stiklestad og ligger her over i 3 Døgn, saa ligger Forsvaret herfor i det foregaaende: Kongen ventede Forstærkning, før han drog videre, men maatte indlade sig i Kamp med Bønderne, netop som Dags Hær var i Nærheden. Jeg kan ikke skjønne andet, end at ogsaa her den ældre Saga fremstiller Sagen korrektere end Snorre.

Om Stedet, hvor Slaget stod, kan der ikke herske megen Tvivl. Kongen siges at fylke paa en Høide, og hans Mænd stormede saa kraftigt ned paa Bondehæren, at denne veg laa langt tilbage, at de forreste Kongsmænd stod, hvor før de bagerste Bondemænd havde staaet[1]); endelig tilføjes, at hvor Kong Olav faldt, der blev Stiklestads Kirke reist og bygget saaledes, at den Sten, som den hellige Konge faldt paa og farvede med sit Blod, blev indbygget i Alteret[2]). Dette stemmer ganske med Stedsforholdene. Nogle hundrede Alen ovenfor Kirken gaar tversover Dalen fra Nord mod Syd en Bakke, der deles i to ved en Sænkning, hvorigjennem nu Hovedveien gaar; paa den sydlige Del staar nu det barbariske Monument over St. Olav, uagtet han dog hverken faldt her eller begyndte Slaget herfra. Hvis han nemlig havde fylket her, havde han maattet gjøre et Anfald paa skraa henimod Kirken; men da der ikke kan

[1]) Hskr. Cap. 238. [2]) Leg. Saga Cap. 99, 126.

tænkes nogen Grund herfor, maa det være fra den nordre Del af Bakken, lige øst for Kirken, at Anfaldet skede. Her er god Plads til Kongens faa Tusender, og nedenfor paa Sletten Rum nok for Bondehæren, selv om denne havde været mange Gange saa stor. Der er nu 5 Stiklestad-Gaarde, hvoraf de 4 ligge nedenfor den omtalte Bakke; men Sagaen omtaler kun en Gaard, og da Olav boede her før Slaget, have ligget ovenfor Bakken; det er altsaa det nuværende Øvre-Stiklestad.

DEN HELLIGE KONG HAAKON
OG
FOLKE-VISEN OM HANS DØD.

AF

DR. GUSTAV STORM.

Endnu for faa Aar siden vidste ingen noget om, at vi har havt en Helgen ved Navn „Hellig Kong Haakon", og udenfor de egentlig Lærdes Kreds er Kundskaben om ham neppe endnu udbredt, og dog har — som vi skal se — to af vore Haakoner til forskjellige Tider baaret Helgennavn. Da Svend Grundtvig for ca. 15 Aar siden lod trykke den danske Folkevise om Haakon Haakonssøn, formodede han, at Visens „hellige Hagen" var en Forvanskning af „Helled Hagen", det danske Navn paa Nivlungen Hogne[1]); da Allen nogle Aar senere fandt et Brev af 1521, hvorefter Kristian II har ansøgt Paven om at kanonisere en „hellig Hagen" kunde han erklære denne Helgen for „ellers ubekjendt"[2]) og i de samme Aar citerer Nicolaysen et Brev af 1531, der omtaler den hellige Hogen's Alter i Oslo, med det Tillæg, at der ikke kjendes nogen Helgen af dette Navn[3]). Der kom, saaledes omtrent samtidig Vidnesbyrd frem fra flere Kanter om Helgenen, og man maatte derfor tage dem nærmere i Øiesyn. Opmærksomheden henledede da paa Haakon Haakonssøn,

---

[1]) Danm. Folkev. III S. 312.
[2]) Allen, de tre nordiske Rigers Historie IV, 2. 452.
[3]) Norske Fornlevninger S. 727.

som ogsaa i Bergens Rimkrønike faar Navn af „Hellig Kong Haakon". Nicolaysen har derfor siden gjort gjældende, at ved den „hellige Haakon" maa forstaaes Haakon Haakonssøn [1]), og hans Formodning tiltraadtes af L. Daae [2]). Men denne Mening har adskilligt imod sig. Helgenen Haakon vides kun at være dyrket paa et eneste Sted, Mariakirken i Oslo, og dennes Historie er specielt knyttet, ikke til Haakon Haakonssøn, men til hans Sønnesøn Haakon V, der her laa begravet, og hvis Dødsdag her celebreredes; og endog Folkevisen synes at indeholde et svagt Minde om ham, naar den lader den „hellige Hagen" stædes til Hvile i Mariekirken, hvor vitterligt ingen anden norsk Konge end Haakon V blev begravet. Jeg har allerede for 2 Aar siden udtalt den Formodning, at Traditionen har forvexlet de to Konger, og kan nu skaffe Bevis herfor.

I et Brev af 12 August 1424 klager Bønderne i Tønsberg Len til Kong Erik over adskillige Misbrug, som Kongens Foged tillod sig mod dem; deriblandt paastaar de, at der afkræves dem hvert Aar „Vapnvite", uden at der spørges efter deres Vaaben; de skyder herom sin Sag ind under Kongen og under „Norges Lov og Retterbøder, som de hellige Konger Magnus og Haakon have undt os".[3]) Da der tales om „Norges Lov" og af de „hellige Konger" Magnus nævnes forud for Haakon, maa man nødvendigvis ved disse Konger komme til at tænke paa Magnus Lagabøter og hans Søn Haakon V. Og Rigtigheden heraf vil indlyse, naar man ser paa Sagens juridiske Side. I Kong Magnus' Lovbog bestemmes nemlig (Landeværnsbolken Cap. 12), at

---

[1]) Aarsberetning for 1869 S. 183.
[2]) Hist. Tidsskrift IV 76.
[3]) Dipl. N. I No. 696.

til Vaabenthinget skal hver Bonde søge og vise frem sine fulde Vaaben; hvis En sidder hjemme over Thinget, forfalder han i Bod af 2 Øre til Kongen og 1 Øre for hvert Vaaben, som han skulde have; er han syg eller saaret, skal hans Tjenestekarl bære hans Vaaben til Things eller betale 1 Øre i „Vápnavíti“ for hvert Vaaben, som mangler, osv.[1]) Nu omtales den samme „Vaabenvite“ i Haakon den 5tes store Retterbod af 17de Juni 1308, hvor det staar, at „alle Mænd skulle vide, at Vaabenvite og Vaabenbøder skulle Sysselmænd eller Lensmænd ikke opgive paa Grund af Uroligheder“.[2]) Bønderne i Vestfold kunde saaledes med Rette henvise til Kongernes Love og Retterbøder, og dermed er det givet, at de Konger, Bønderne nævner som hellige, er Magnus Lagabøter[3]) og hans Søn Haakon. Det er vel ikke blot som de sidste, anselige Konger af den nationale Kongestamme, at Magnus og Haakon har faaet Prædikatet „hellig“; snarere har deres Virksomhed som Lovgivere i Almuens Tanker stillet dem Side om Side med St. Olav. Naar derfor i et Brev af 1442 ogsaa den gudbrandsdalske Almue appellerer til „de Love og Retterbøder, som vore hellige Forfædre have undt os og fast overholdt“[4]), ser vi den samme Sidestilling af Landets kongelige Lovgivere og Velgjørere: ogsaa her maa da foruden Olaf og Magnus være tænkt paa Haakon V, som ved sine Retterbøder var saa virksom i de forskjelligste Retninger. Disse Breve vidner altsaa tilsammen for, at i 1ste Halvdel af 15de Aarhundrede

---

1) Norges g. Love II 43. (Jeg har optaget Ordet Vapnviti i Texten fra Varianterne).

2) N. g. L. III 80.

3) L. Daae har (l. c.) ved den hellige Magnus gjettet paa Magnus Smek; han har da overseet, at Henvisningen til „Norges Lov“ ikke passer paa ham.

4) Dipl. N. V. No. 711.

har Haakon V blandt Almuen paa forskjellige Dele af Østlandet baaret Helgennavn. Ogsaa fra en ganske anden Kant af Landet foreligger i samme Retning et Vidnesbyrd, som synes at maatte henføres til samme Tid, skjønt det nu kun er bevaret som et Sagn fra 17de Aarhundrede. Ifølge den Beskrivelse over Bergens Stifts Monumenter fra 1626, som i Uddrag er trykt af Suhm, fandtes i Kirken paa Hvaal (Sogndal i Sogn) en Ligsten, hvorpaa stod at læse, at under den hvilte „3die Mand fra hellig Kong Haakon"[1]). Sammenstiller man nu Rækken af Hvaals Ejere fra 13de og 14de Aarhundrede, vil man kun finde én Kongeætling, men han stammer ogsaa virkelig i 3die Led fra Haakon V; det er nemlig Haakon Jonsson († 1392, den samme som i 1388 frasagde sig hver Ret til Norges Krone), Søn af Haakon V's Datterdatter Birgitte med Jon Havthorssøn; han ejede Hvaal som gift med Margreta Eilifsdatter, Datterdatter af Vidkunn Erlingssøn[2]). Da Efterretningen saaledes viser sig rigtig, kan man ikke godt tvivle om den; da Haakons Hustru overlevede ham mindst 30 Aar, er det rimeligvis hende, der har reist Gravmælet og nævnt den hellige Haakon; der henvises saaledes ogsaa her til Begyndelsen af 15de Aarhundrede.

Fra det Sted, hvor den hellige Konge dyrkedes, vil vi dernæst faa Vidnesbyrd om, at denne Dyrkelse strakte sig ned i 16de Aarhundrede. Det er bekjendt, at Haakon V i sin lange Regjeringstid som Hertug og som Konge i særlig Grad beskjæftigede sig med Mariakirken i Oslo. Allerede som Hertug havde han ved Mariakirken oprettet et Domkapitel med Provst og Kanniker — altsaa paa en Maade

[1]) Suhms (ældre) Saml. til Danmarks Historie II, 3—5. 41.
[2]) Munch, Unionsper. II 154.

ophøiet den til Kathedralkirke —, og paa samme Tid foretog han den store Udvidelse og Ombygning af Kirken, hvorved den fra en middelsstor Sognekirke kom i Størrelse til at staa ved Siden af, om ikke over Landets fleste Domkirker. Ved sin Kroning (1299) skjænkede han den nye Gaver, og samtidig fik dens Provst Rang med Rigets Baroner, dens Kanniker med Riddere osv. I 1308 hævede han Kirken til den 2den i Rang af de kongelige Kapeller, og i 1314 bestemte han, at dens Provst for Fremtiden skulde være Rigets Kansler. Efter en saa storartet Gavmildhed maatte man anse Haakon den 3die som Grundlægger af en ganske ny Kirke, og i Mariakirkens Segl afbildes han derfor som dens Stifter[1]); dens Geistlige fik snart ogsaa et Minde om ham at opbevare, hvortil de kunde knytte sin Taknemmelighed. I sit Testament, der end yderligere berigede Kirken, bestemte han nemlig, at han skulde begraves der, og at paa hans Aarsdag en stor Almisseuddeling skulde finde Sted: Provsten skulde bespise 60 Fattige, Kollegiet 60 andre samt føde og klæde 8 Mænd og 5 Kvinder osv. Den 8de Mai maa derfor have været en festlig Dag i Oslo, og det kan ikke feile, at Tilstrømningen til Kirken da har været stor, og at denne Fest har maattet holde Mindet om ham her vedlige. Vi ser da ogsaa i et Brev af 1387, at Oslo Biskop, hvor han skal nævne Haakon den 5te, mindes ham som den Haakon, „sæm at Marikirkiu i Oslo huiler“[2]). I denne Kirke dannede der sig efterhaanden en Art Familiebegravelse om Haakon: allerede i hans levende Liv var hans Hustrus Morfader, Fyrst Witzlav af Rygen († 1302), begravet her, rimeligvis ogsaa hans Hustru Dronning Eufemia (hvis Dødsdag ialfald feiredes her), og efter hans Død sees, at hans

[1]) se Aarsberetningen for 1869 S. 182 og Pl. V fig. 27.
[2]) Dipl. N. III No. 474.

Datterdatter og hendes Mand Jon Havthorssøn samt Jon Marteinssøn (gift med Datter af hans Dattersøn Sigurd Havthorssøn) fastsatte, at de skulde begraves her[1]). Men rimeligvis har mange flere af hans Efterkommere faaet sin Hvileplads i Kirken; endnu saa sent som i 1500 skjænker Knut Alfssøn (der i 7de Led nedstammede fra Haakon V) Mariakirken Gods, for at der skal holdes 3 Aartider for hans Fader Alf Knutssøn, hans Broder Odd Alfssøn og hans afdøde Hustru Gyrild (Gyllenstierna) og for alle hans Forfædre[2]); disse Knuts Slægtninge er da vistnok begravede i Kirken, ligesom saa mange andre af Kong Haakons Ætlinger, og ved sine „Forfædre" tænker han vistnok ikke mindst paa Kirkens Stifter, den hellige Haakon. Muligvis var nemlig ved denne Tid en Kultus her oprettet for den hellige Konge, og var det ikke skeet, maa den være indført kort efter; thi ifølge et Brev af 1531 var den „Rente", som Mariakirken havde i Værge for at opretholde den aarlige Tjeneste ved „hellig Haakons Alter", skjænket af Henrik Krummedike, og en saadan Handling maa forudsættes at være skeet paa en Tid, da denne havde sit faste Tilhold i Viken, medens han fra 1503 boede i Danmark og kun ved enkelte Leiligheder optraadte i Norge. Da denne Dotation saaledes maa være skeet i Tiden om 1500, og da den desuden er knyttet til Mariakirken, kan man ikke være i Tvivl om, at hans „hellige Haakon" er den samme hellige Haakon, som havde bygget Kirken, laa begravet der med mange af sine Ætlinger, og hvis Aartid Kirken i næsten 200 Aar havde feiret. Nogen Forvexling er paa dette Sted ikke godt tænkelig.

Den nye Helgens Dyrkelse synes at være opstaaet for sent til, at den kunde vinde nogen synderlig Udbredelse i den

---

[1]) Norske Fornlevninger S. 724—726.
[2]) Dipl. N. II No. 1014.

korte Tid, Katholicismen endnu havde at virke. Naar vi finder Spor til, at Kong Kristian den 2den — endog saa sent som i 1521 — arbeidede for, at den nye Helgen skulde kanoniseres, kan denne hans Interesse skrive sig fra hans Ophold i Oslo omkring 1508, eller han kan endog være tilskyndet dertil af den samme Henrik Krummedike. Kanonisationen synes ikke at være opnaaet, thi vi finde ikke Helgenens Dyrkelse udbredt udenfor Oslo. Og selv her stansede den snart, thi ved Reformationen tog Esge Bilde sin Svigerfaders Gave tilbage, og den „hellige Kong Haakons Alter“ var allerede forladt før 1548[1]).

I Norges katholske Tid finder man saaledes ikke Spor til, at Helgenen Haakon er sammenblandet med Haakon den gamle. En saadan Sammenblanding findes kun paa to Steder, i den danske Vise og i Skrifter fra Bergen, og selv disse to Vidnesbyrd kan reduceres til ét, da de bergenske Krøniker er paavirkede af Visen. Den ældre Tradition i Bergen om Haakon Haakonssøns Død var endnu i Midten af det 16de Aarhundrede bevaret: den fremtræder i den fuldstændige Bergens Rimkrønike fra 1554, som nu findes i Haandskrift fra 1594, og hvoraf Nicolaysen kun har givet ufuldstændige Uddrag. Her ender Fortællingen om Kongens Tog til Skotland saaledes:

Paa Hjemveien han drog paa Vand,
og døde han i Ørkenø-Land.
Til Bergen de hannem førde med Reverens,
Jordet hannem i Domkirken i stor Kredens.[2])

Men denne Beretning, som er taget lige ud af Sagaen, blev snart fortrængt eller sammenstøbt med en anden. I den saakaldte „Bergens Fundats“ læser vi nemlig (om Haakons Død): Siden er han bleven død paa Weienn udi Orknöyer

[1]) Dipl. N. VI No. 771.
[2]) Additamenta 290 qv. paa Univ.-Bibl. i Kjøbenhavn.

till Kirckevoll som han skulde drage af Skotland Anno 1263. Daa haver hans gode Mænd tænkt at lade ham begrave, efter hans egen Begjæring udi Marie Kirke i Oslo. Men Guds Veder og Vind forsætte dem i Sioen, at de ind kom for Bergen, der er han bleven begraven udi Kristkirke". Bergens Fundats antages nu at være forfattet ca. 1580 af Herluf Lauritssøn; men Haandskrifterne er enige om, at dets Forfatter var Lensherren Christoffer Walkendorf, og da dette udtrykkelig siges i et Haandskrift, der synes ældre end 1580, der ender med en Begivenhed i 1528[1]) og giver den specielle Tilføielse, at Bogen forfattedes i 1557 „aliorum legislatorum adjutorio", kan vi ikke godt gaa dette Vidnesbyrd forbi, men maa antage, at den egentlige „Bergens Fundats" (ɔ: 1ste og 2den Bog) er forfattet af Walkendorf med Raadmændenes Bistand, og at denne Bog senere er fortsat af Herluf Lauritssøn, ligesom den efter hans Tid fik adskillige Tillæg. Man vil i det ovenfor staaende Citat se, at Beretningen om Haakons Død oprindelig er den samme som i Rimkrøniken; Fortællingen om, at Kongen vilde blive begravet i Mariakirken, men at Vinden drev hans Mænd til Bergen, er saaledes egen for Walkendorf. Fra ham synes den at være laant til Bergens Rimkrønike fra 1560 (den, som Nicolaysen har trykt), thi her forekommer den i en udvisket Form, som forudsætter Fundatsen:

Siden gav han i Ørknø sin sidste Hikke
og er jordet i Bergens Domkirke,
endog han havde sig til Oslo agt,
havde det ei voldet Guds Vind og Magt.

I Rimkrøniken kaldes Kongen ogsaa „hellig Haakon Haakonssøn", og dette har rimeligvis ogsaa staaet i Walkendorfs

[1]) N. Mag. I 550.

Bog. Thi da den bergenske Tradition hverken ved om Mariakirken eller om Kongens Hellighed, maa begge disse senere Tillæg skrive sig fra Walkendorf, og han har aabenbart laant dem fra — den danske Vise. Han har altsaa søgt at mægle mellem den indenlandske Tradition og Visen: han har givet Visen Ret i, at den hellige Konge ønskede at hvile i Mariakirken, men Traditionen Ret i, at han ikke laa her, men i Bergens Domkirke. En Menneskealder senere søgte en Landsmand af Walkendorf at mægle paa lignende Maade: Anders Vedel, der ogsaa kjendte Sagaens Beretning, troede at kunne klare Sagen ved at antage Visens Mariakirke (i Oslo) for det samme som Bergens Domkirke; han lader Haakon begraves i Mariakirke i Bergen (Tydskekirken!), idet han blot retter Visens Oslo (V. 23) til Bergen.

Det eneste Vidnesbyrd for Haakon Haakonssøns Hellighed bliver saaledes den danske Vise. Vi maa da vende os til denne og undersøge dens Alder og Hjemstavn. Den har i de sidste Aarhundreder kun været kjendt i Vedels Bearbeidelse (1591), der har været betragtet som egte, indtil Sv. Grundtvig i sine „Danmarks gamle Folkeviser" paaviste, at Vedel har foretaget en stærk Omarbeidelse af den oprindelige Text og tildigtet flere Vers for at bringe Visen i Overensstemmelse med Sagaen. P. A. Munch, der kun kjendte Visen fra Vedel og ikke vidste noget om dens uegte Dele, havde antaget Visen — som den selv siger — for samtidig og formodet, at „Visen er forfattet kort efter Skotlandstoget, at Forfatteren eller Forfatterne have været mindre dannede, menige Folk, der ikke havde noget Overblik over det hele, men mest lagde Mærke til Enkelthederne" og „hørte hjemme paa Østlandet, rimeligvis i Thelemarken, og ej regnede det saa nøie med Geografien"; disse Formodninger maa bortfalde, naar man lærer Visens

oprindelige Text at kjende. Visen er nemlig ikke samtidig; ingen norsk Konge blev begravet i Mariakirken i Oslo undtagen Haakon V, Kirkens Stifter († 1319), altsaa først længe efter hans Død kunde man sammenblande ham med hans Farfader og fortælle, at „Kongerne pleie at ligge i Mariakirken". Men Visen kan alligevel ikke kaldes modern, dertil indeholder den for mange egte Træk, som en nærmere Gjennemgaaelse vil vise.

Visens 2det Vers fortæller, at Kong Haakon udbyder Leding og agter sig til Skotland, ganske som Sagaen fortæller om Haakon Haakonssøn:

Byder han ud af Norie
saa mangen gumstig (?) Mand
baade med Kost og Værge;
til Skotland agter hand.

Og han drager som i Sagaen ud fra Bergen:

V. 6: De lagde ud fra *B*eren
og ud fra *B*erne-*b*ro;
Silke-Segl var slagen til Raa
og under var Boningen (?) blaa.

V. 10: De lagde ud fra *B*eren
og ud fra *B*erne-*B*rygge;
alt det *F*olk, paa Bryggen stod,
de felde saa modige Taare.

Efter Sagaen foregik forud for Afreisen en Forhandling mellem Haakon og hans Søn Magnus, hvor denne tilbød sig at drage til Skotland, Kong Haakon takkede ham „med mange fagre Ord", men vilde dog reise selv og overdrog hele Landsstyrelsen til Magnus. Ogsaa denne Episode gjenfindes i Visen, der dog synes kun at have opfattet sidste Led i Forhandlingerne og giver Magnus's Svar derpaa:

V. 7: Hør du Magnus, Sønnen min,
Du skal være hjemme,
raade skal du for vore Hus
og Norge skal du gjemme.

V. 8: Hør I, sælige Fader min,
I gjøre mig ikke den Vaande;
Jeg er saa unger og faakunnig
for dilik en Almu at stande.

Ogsaa dette Svar passer godt i Magnus's Mund og kunde vistnok være givet, om end ikke Sagaen nævner det. Derimod er det følgende Vers aldeles uegte:

V. 9: Du klæd dig snart, du klæd dig braat,
Om du med mig følge;
det bliver dig til Vaande lagt
Om du kommer i den stærke Bølge.

Baade er det uhistorisk, at Magnus fulgte med, og at Magnus gjøres saa „ung og faakunnig", at han ikke skulde taale en Søreise. Men i de følgende Vers møder os end større Besynderligheder: Veien fra Bergen til Skotland gaar over — Lindesnæs og her indtræffer et Varsel for Kongens Død:

V. 11: Der de kom for *L*indesnes
og Bølgen *l*egte for Borde,
da stod *Sk*ibet i bliden Bør,
som det havde *st*andet i Grunde.

Kongen spørger da, om der findes „Læg eller Lærd", som kan forklare Grunden; Nikolaus Nøthernæs svarer: „her er feger mader i vorum Ferd," og frygter, at det er Kongen. Nu bliver Kongen var, at hans Yndling Olav Anfinnssøn ikke er tilstede, og faar vide, at han er syg; han gaar da til ham, og ved hans Seng vaager han i to Nætter indtil hans Død. Derved paadrager han sig en dødelig Sygdom:

V. 18: De *v*aaged over Olaf Anfinnsson
og *v*el i Nætter tvaa;
det var *h*ellige *H*aakon Konning,
sin Bane mon han der faa.

V. 19: Det var *O*laf *A*nfinnsson,
han gav der *o*p sin *A*and;
Det var *h*ellige *H*aakon Konning,
han *h*oldt ham Voxlys i *H*aand.

Ved Kongens Dødsleie er — efter det foregaaende — Kongesønnen tilstede og faar da gode Raad af sin Fader, som til Slutning beder:

V. 23: En Bøn vil jeg dig bede
ej anden af dig tigge (þiggja):
lad mig begraves i Mariekirke,
som Kongerne pleie at ligge.

Dette hans Ønske opfyldes ogsaa:

V. 23: Der kom Bud for Oslo ind
og ingen Mand dem kjende:
død var hellige Haakon Konning
Sant Olaf Kongens Frænde.

V. 24: Død var hellige Haakon konning
og Gud kaldte ham af Dage;
hand blev ført i Oslo ind,
i Mariekirke lagdes han i Grave.

Man vil se, at skal her tænkes paa Haakon Haakonssøn, er alt undtagen de 4 første Vers fuldstændig opdigtet: Haakon drog paa Skotlandstoget ikke forbi Lindesnæs, han blev ikke syg paa Søen ved Norges Sydkyst, heller ikke ved at vaage over en god Ven, og han blev ikke begravet i Oslo. Sagaen, som opregner alle mærkelige baade læge og lærde Mænd i hans Følge, kjender hverken nogen Nikolaus Nøthernæs eller nogen Olav Anfinnssøn. Men, mærkelig nok, Visens Slutning bliver historisk, hvis den angaar den virkelige „hellige Haakon", han udtalte netop paa sit Dødsleie Ønsket om at begraves i Mariekirken, og han blev virkelig efter sin Død ført — „i" Oslo ind, nemlig fra Tønsberg, hvor han døde. Disse Slutningsvers hører altsaa til en Vise om Haakon den 5tes Død. Men isaafald er det høist rimeligt, at flere Vers maa henføres til denne Vise: Varslet ved Lindesnæs om Kongens Død og hans Vaagen ved sin Vens Sygeseng kunde ogsaa høre hid. Om Haakon den 5tes Liv i hans sidste Aar vide vi meget lidet. 28de

Juli 1318 var han i Oslo, beskjæftiget med Udrustning til et Tog mod Danmark, 3die November s. A. var han i Tønsberg og indskjærpede Lovens Bud om Veter og Vagthold, altsaa fuldt optaget med Krigstanker; men saa træffe vi ham ikke igjen før 20de April 1319, da han 3 Uger før sin Død og i Følelse af dennes Nærhed ordner Formynderstyrelsen for sin Dattersøn. I Mellemtiden kan han godt have været paa en Søreise og kommen syg til Tønsberg, hvor han døde 8de Mai.[1]) Visens Nikolaus Nøthernæs og Olav Anfinnssøn kunde ogsaa være virkelige Personer i Kongens Følge fra ca. 1319; i de faa Breve, vi kjende fra denne Tid, forekomme de vistnok ikke, men deraf kan intet sluttes; deres Navne synes ialfald for egte til at være opdigtede i 15de eller 16de Aarhundrede.

Er dette saaledes, foreligger der altsaa her Stykker af to norske Viser fra 13de og 14de Aarhundrede, som er sammenblandede, fordi de begge besang en Kong Haakons sidste Reise og Død; flere Vers maa da være omsatte: Vers 4—5, hvor Haakon allerede ved Udreisen spørger efter Olav Anfinnssøn, maa — hvis de er egte — høre til den sidste Vise, Vers 20—21 om Kongesønnen Magnus under samme Betingelse høre til den første osv. Man har allerede længe været opmærksom paa, at der i Visen forekom flere norske Ord (f. Ex. hiaa = hjá, tige = þiggja) og norske Vendinger („her er feger mader i vorum Færd“ V. 13): da disse netop forekommer i de formodede gamle Dele, kan de kun bekræfte disses Egthed. Ligeledes bør det omtales, hvor ofte Stavrim forekommer i disse Dele; og naar man ved Siden deraf ser, at Vers 6, 10 og 11 mangler Rim, bør vel ogsaa dette ansees som Levning fra en ældre Viseform, og

[1]) Munch VI, 2 636—639.

vi tør ikke med Sv. Grundtvig og S. Bugge rette Versene for at faa istand Rim. Dette Resultat synes at skulle rokkes derved, at, som S. Bugge har paavist, flere Rim i Visen er danske, navnlig da Rimet i 1ste Vers (lange og fanget); men netop dette Vers maa være nyt og tilhøre den danske Omarbeidelse, hvorved Stumperne af de to Viser blev til en. Det lyder nemlig:

Det er nu skeet,
som spaaet haver været for lange
om hin hellige Haagen Konning:
Norige haver han fanget.

Allerede Ordet „skeet“ viser, hvor forholdsvis moderat dette Vers er, Udtrykket „spaaet for lange“ er (som Grundtvig viser) en meget brugt Vending i danske Viser, og selve Indholdet — Spaadommen, at den „hellige Hagen“ skulde blive Konge i Norge — er uegte og passer ikke paa de norske Haakoner, ligesom Verset ogsaa er en høist uheldig Begyndelse paa et Digt, som fortæller om den hellige Konges Død. Den danske Vise om hellig Haakon tør derfor ansees for temmelig modern. Det danske Haandskrift, der har bevaret Visen, er fra ca. 1560, i Bergen fandt vi en Antydning til den fra Aar 1557, og stort ældre ved jeg ikke at gjøre den, thi Spor af Katholicisme kan den ikke opvise. Den hellige Konge er en opofrende Ven og en brav Regent: han giver sin Søn gode Raad, som en protestantisk Konge ikke skulde skamme sig over, men til Hellighed mærker vi intet; Visen har ikke udstyret ham med saa meget som en eneste Legende.

SMAASTYKKER.

1.

En Levning af den ældste Bog i den norrøne Litteratur.

I det arnamagnæanske Haandskrift No. 415 qv., der indeholder en Række historisk-geografiske Samlinger og er skrevet af en islandsk Sekretær hos Hr. Hauk Erlendssøn, staar efter Hauks Annaler (der ender 1313) og Bisperækkerne for Nidaros Provins (der ender 1312 eller 13) en kort Opregning af Fylkerne i Norge, der turde være Opmærksomhed værd. Den lyder saa (efter Langebeks Scriptores VI, 621):

Provinciæ Norvegiæ: Hreina (ɔ: Hræna) fylki. Vingulmork. Vestfold. Egda fylki. Rygia fylki. Haurda fylki. Sygna fylki. Firda fylki. Svnmæra fylki. Ravmdæla fylki. Strindæla fylki. Nordmæra fylki. Orkndæla fylki. Gavldæla fylki. Strindæla fylki. Stiorndæla fylki. Skavna fylki. Verdæla fylki. Sparbyggia fylki. Eyna fylki. Navmdæla fylki. Haleygia fylki. Rauma riki. Hringa riki. Heinmork. Gudbranzdalir. 25.

Efter Sammenhængen, hvori dette Fylkestal forekommer, skulde man være fristet til at antage, at det tilhører samme Tidspunkt som Annalerne og Bisperækkerne, altsaa ved 1313. Men til denne Tid passer det ikke; vi ved nemlig, at der efterhaanden paa Østlandet var foregaaet adskillig Forandring i Fylkesinddelingen, og allerede Kong Magnus's Testament viser, at i 1277 var Fylkesinddelingen i Viken paa Veien til at blive fortrængt af Sysselinddelingen, ligesom den jo efterhaanden blev det over hele Landet. Men dette Hauks Fylkestal er endnu ældre; i Viken regner han nemlig kun 3 Fylker: Hrænafylke, Vingulmark og Vestfold (ikke Grenafylke), og dette er det Tal,

som Borgarthings Kristenret (fra 1ste Halvdel af 12te Aarh.) angiver, hvor den ogsaa nævner de 6 Halvfylkeskirker: 2 i Ræenafylki (Konghelle og Svertiborg), 2 i Vingulmark (Tune og Aker), 2 i Vestfold (Sæm og Hedrum)[1]. Nøiagtigt at angive Tiden, naar Grenafylke blev udskilt fra Vestfold, kan vi ikke; dog er det skeet før 1164, thi i dette Aar holdtes der Thing i Borg for hele Viken, og dette Thing kaldes udtrykkelig et „4 Fylkers Thing“[2].

Hauks Fylkestal er saaledes Afskrift af en Original, der er adskillig ældre end 1164 og maa altsaa være fra 1ste Halvdel fa 12te Aarhundrede. En Bestyrkelse herpaa faaes fra et Skrift, hvor man ikke skulde vente at finde saa gamle Beretninger, nemlig i Peder Claussøns „Norges Beskrivelse“. Her findes nemlig S. 16, efterat Forfatteren har opregnet alle Norges Fylker med deres Grænser og nyere Inddeling, følgende Stykke: „Der er endnu et andet Fylcketal, eftersom Ara Einarsøn, Kong Eistens Hirdmand, det hafuer opregnit, oc begyndis norden fra saaledis: 1. Findmarcken, indholder Siöfinder, Fieldfinder, Lappefinder, Kareler oc Gandfinder. 2. Haalæia fylcki, Hælielands fylcki, indeholdendis to Lehn. 3. Naumdøla fylcki. 4. Auna fylcki i Thrandhiem, det er Øe fylcke, Ynderøe og Ytterøe. 5. Sparbygia fylcki. 6. Værdøla fylcki. 7. Skauna fylcki, det er Skouvens Lehn. 8. Stiorndøla fylcki. 9. Strinda fylcki. 10. Gaudøla fylcki. 11. Orkdøla fylcki. 12. Nordmora fylcki. 13. Raumsdøla fylcki. 14. Sundmora fylcki. 15. Firda fylcki, det er Fiordefylcken, Nordfiorden oc Søndfiorden. 16. Signa fylcki, Sogn oc Fialar. 17. Hørda fylcki, Nordhorland oc Sundhorland, Hardanger oc Vos. 18. Rygia fylcki, Fjordene, Jæderen oc Daleren. 19. Egda fylcki, Vester aagde oc Øster aagde. 20. Vestfold i Vick. 21. Vingulmorck. 22. Græna fylcki. 23. Raumaricki a Uplandum. 24. Hringariki. 25. Heidmorck. 26. Guldbrandsdaler.

Dette Fylkestal indbyder nu strax til den Bemærkning, at det er interpoleret. Peder Claussøn har strax forud opregnet Fylkerne søndenfra nordover og her medtaget Finmarken med samt dens 5 Sorter Finner; der var altsaa stærk Fristelse til at tage dem med

---

[1]) N. g. L. I 343. [2]) Hskr. S. 798.

ogsaa i Opregningen nordenfra sydover. Betragter vi altsaa dette som Indskud — thi Finmarken har aldrig udgjort noget „Fylke" i statsretlig Betydning — faar vi netop de samme 25 Fylker som hos Hauk Erlendssøn. Og hvad mere er, vi maa antage begge Rækker for væsentlig identiske, thi de er beslægtede i Feil (Stjorndølafylki for Stjordøla-). Man tør dog ikke tro, at Opregningen af de enkelte Fylkers Dele er vilkaarlige Tilsætninger hos Peder Claussøn, thi vi faar jo her gamle Fylkesdele: Hálogaland var allerede i Begyndelsen af 12te Aarhundrede delt i 2 „Halvfylker",[1]) og de vestlandske Fylker opregnes jo alle efter sine virkelige Bestanddele: Norðfirdir og Sunnfirðir; Sogn og Fjalir; Nordhorðaland, Sundhorðaland; Vos og Harðanger (de 4 Fjerdinger); Firðir, Jaðar med Dalir, Vestragðir og Austragðir. Naar de Vikske Fylker nævnes som Vestfold i Vick, Vingulmork og Græ nafylki, saa viser ikke alene Ordenen (fra Vest mod Øst), at Grænafylki er Skrivfeil for Hrænafylki, men ogsaa Peder Claussøn selv viser det, thi S. 13 siger han, at „Granafylki" (saa staar det her) er et ældre Navn paa „Elve fylket". Vi har altsaa ogsaa her Vikens Inddeling i 3 Fylker ɔ: Tiden før 1164.

Dette Fylkestal siges at være opregnet af „Are Einarssøn, Kong Eysteins Hirdmand". Former som *Hr*ingariki og *Hr*ænafylki viser, at Forfatteren er en Islænding; vi kan altsaa vente at finde ham igjen i de islandske Sagaer. Saa er ogsaa Tilfældet; i Slaget ved Holmengraa (1139) faldt en Islænding Clemet, Søn af Are Einarssøn[2]), og kort forud (1137—38) havde Sigurd Slembe havt Vinterophold hos en Bonde paa Hindøen, der var Søstersøn af Are Einarssøn, idet han nemlig kaldes Dattersøn af „Einar Aressøn af Reykjahole".[3]) Ved disse Opgifter vises vi for „Are Einarssøn" tilbage til Tiden 1100—1130, og naar han kaldes „Kong Eysteins Hirdmand", saa er denne Konge Eystein Magnussøn (1103—1123). Are Einarssøn siges ikke selv at have nedskrevet Fylkestallet, han har kun „opregnet" det. For hvem? Der gives ikke noget Valg. Fra Are Einarssøns Samtid kjender vi kun én islandsk Forfatter, der skrev om Norge: Are frode; han var netop fra Vestlandet som Are Einars-

---

[1]) se N. g. L. I, 104 og 257.
[2]) Hskr. S. 734. Mork. S. 219.
[3]) Hskr. S. 730. Mork. S. 214.

søn, han har skrevet kort efter Kong Eysteins Død, han har overalt søgt de bedste Hjemmelsmænd, og han pleier netop bestandig at nævne disse; dette Fylkestal har isaafald udgjort en Del af hans ældre Islendingabok, som indeholdt blandt andet en kort Norgeshistorie. Fra Islendingabok er Fylkestallet gaaet over i andre geografisk-historiske Skrifter og har i to Udgaver spredt sig til Annalerne, en kortere til Hauks Annaler og en længere til et med Hauks Annaler meget beslægtet Annalhaandskrift, som naaede til 1350 og i Norge blev benyttet af Peder Claussøn. Forskjellen mellem begge Udgaver er kun, at Hauks Række begynder søndenfra og efter de nordlige tager de oplandske Fylker, medens Peder Claussøn begynder nordenfra og saaledes (naturligt) efter de vikske tager de oplandske Fylker, at Peder Claussøn ved en Del af Fylkerne — kun de vestenfjeldske samt Eynafylke — nævner deres Hoveddele samt tilføier Rigets Hoveddele: þrándheimr, Vík og Upplönd (de vestenfjeldske Fylker synes ikke at have havt noget Fællesnavn).

Gaar man ind paa denne Hypothese, vil man faa et sikrere Udgangspunkt for Norges Fylkesinddeling og kunne fremstille denne saaledes, som den var til en given historisk Tid (ca. 1120). Navnlig vil vi hævde, at Inddelingen paa Østlandet — som har været mest betvivlet — derved bliver sikker: ved Aar 1120 bestod Viken af 3 Fylker (Vestfold, Vingulmark, Rænafylke) og Oplandene af 4 (Raumarike, Ringerike, Hedemarken og Gudbrandsdalene). Og dette synes at have været det oprindelige Forhold, idet disse Fylker var de ældre Kongeriger, medens de øvrige Landskaber enten er Tilliggelser til Fylkerne (Grenland til Vestfold, Solør til Raumarike, Thoten og Hadeland til Hedemarken) eller endog først senere bebyggede (Østerdalen). Østlandets ældre Historie bekræfter dette. Efter Snorre herskede Gudrød Bjørnssøn over Vestfold, men en Del af dette Rige var dog Grenland, hvor hans Søn blev opdraget[1]). Senere siges, at Harald Grenske blev Konge over Vingulmark, Vestfold og Agder; dette Rige vilde ikke blive sammenhængende, hvis ikke Grenland regnedes til Vestfold. Det eneste usikre i Vikens Forhold maatte være Grænserne mellem Vingulmark og det søndenfor liggende Fylke. I det 12te Aarhundrede, da Tune var Hovedkirke i søndre Vingul-

[1]) Hskr. 289.

mark og Svertiborg i det nordre „Rænafylke", kan der ikke godt være Tvivl om, at Svinesund dannede Grænsen. Rigtignok har man fra et enkelt Sted hos Snorre[1]) troet at kunne paastaa, at Vingulmark ikke gik længere syd end til Glommen; men da Snorre paa flere Steder giver tilkjende, at Landets sydligste Fylke naaede nordover til Svinesund (f. Ex Ranríki fra Elfi til Svinasunds S. 74, Ranríki fra Gautelfi ok til Svinasunds S. 217), maa Fylket nordenfor begynde her, hvilket ogsaa giver den eneste naturlige Fylkesgrænse. Hvad der har gjort Forvirringen er aabenbart Navnet Alfheimar, som det sydligste Fylke bærer i Fortællingerne fra 8de og 9de Aarhundrede hos Snorre og i det saakaldte Søgubrot, men som i historisk Tid komplet forsvinder. Jeg tror, at Alfheimar er det mythiske Navn paa Alvernes Hjem, og at det aldrig har været fæstet til det sydligste Landskab i Viken uden ved et slet Etymologiseringsforsøg (Alfheimar=Elvehjem), hvorved man endog var nødt til at udstrække Fylkets Grænser nord til Glommen for at faa Mening i Navnet Det er ogsaa let at se, at det kun er Kongernes Navne (Gandalfr og Alfarinn), som har frembragt Fylkenavnet. Dette Fylkes gamle Navn synes at være Ránriki — allerede Jordanes i 6te Aarhundrede nævner Ragnaricii ved Siden af Raumaricii — og senere Rænafylke eller efter islandsk (urigtig) Skrivemaade Hrænafylke. Først i Løbet af 12te eller 13de Aarhundrede, ved Sysselinddelingen, synes Navnet Ránriki at være indskrænket til Fylkets nordlige Halvdel.

Paa Oplandene kan vi iagttage en lignende Forskjel mellem Fylker og Landskaber. Soleyjar regnedes i senere Tider til Raumernes Fylke, men efter Snorres Fortælling udgik Halvdan Hvitbein herfra, da han drog ud for at erobre „Fylket" Raumarike[2]); da St. Olav har omvendt hele Raumarike, drager han øst til Solør og kristner „den Bygd"[3]); Solør staar altsaa udenfor Raumarike og kan ikke benævnes „Fylke". Naar man i Regelen regner Ringerike, Hadeland, Thoten (og Land) som et Fylke under Navnet „Hadafylke", saa er denne Ordning vistnok senere; jeg kjender ikke Navnet „Haðafylki" førend fra Magnus Lagabøters Landslov og Testament, altsaa Aarene 1273—77, og Snorre benytter det aldrig. I Anledning

[1]) Hskr. S. 40. [2]) Hskr. 38. [3]) Hskr. 348.

af Halvdan Svartes Død nævnes de 4 Fylker, denne Konge besad: det er Hedemarken, Raumarike, Vestfold og Ringerike; altsaa betragter ogsaa Snorre Ringerike som et af Fylkerne paa Oplandene[1]), medens Hadeland, Thoten osv. kun er Landskaber. Senere er det jo ogsaa bekjendt, at Ringerike var et virkeligt Kongerige, under Sigurd Syr[2]). Hadeland og Thoten har oprindeligt ikke engang hørt sammen med Ringerike, de omtales først som Tilbehør til det Hedemarkske Kongerige og gik derfra over til Ynglingeætten; overalt hos Snorre nævnes de adskilt fra Ringerike[3]). Gudbrandsdalene har ogsaa hørt til de gamle Fylker, om det end ikke har været et Kongerige[4]) undtagen kort før Olav den helliges Tid (Gudröðr Dalakonungr[5]). Det egentlige „Fylke" har ikke strakt sig længer nordover end til Vaagerusten, saa at Lesje, Lom og Vaage har ligget udenfor. Dette sees klart af Fortællingen om Dalegudbrand: de, som i Lom eller Vaage ikke vilde omvende sig, flygter syd til Dalene; da Gudbrand faar høre om Olavs Optræden i Lom, sammenkalder han „alle" Dølerne til Hundorp, men dog kommer ingen fra nordre Gudbrandsdalen[6]). Ogsaa senere fortælles om en Reise fra Lesje til Gudbrandsdalen[7]), og Steig, som er lige ved Hundorp, siges at ligge „i den nordre Del af Dalene"[8]). Først i Landsloven finder vi de 3 nordlige Landskaber forenede med „Dalene" til ét Fylke, dog delt i to „Halver". Østerdalen er først meget sent anerkjendt som Fylke; endog paa Kong Magnus's Tid vaklede man: i Landsloven (1273) regnes Østerdalen som Fylke, i hans Testament (1277) ikke. Isaafald har Dalen altsaa i daglig Tale været anseet for et Tilbehør til Hedemarken, thi det var dens ældre Stilling: paa St. Olavs Tid havde Østerdølerne sit Værnething paa Hedemarken, og Østerdalene betragtedes som „Udbygder"[9]). — Foruden disse Landskaber kunne ogsaa medtages Fjeldbygderne, fra Sætersdalen til Valders; om dem alle gjelder, at de ikke betragtes som Fylker, de omtales i Reglen som lidet bebyggede, fjærnede fra Hoveddalene. Om de har søgt Thing i Hovedbygderne, ved vi ikke. Valders synes dog tidligt at være knyttet til de vestlandske Fylker, siden en Lendermand fra Val-

1) Hskr. 48. 2) Hskr. 178. 3) se f. Ex. S. 348, 374, 809.
4) Hskr. 43. 5) Hskr. 282. 6) Hskr. 342, 343.
7) Hskr. 451. 8) Hskr. 373. 9) Hskr. 432.

ders optræder hos Haakon Jarl[1]), der ingen Magt havde paa Oplandene; derfor skilles endnu i Sverres Saga udtrykkelig mellem Valders og „Oplandene“.[2])

Der er saaledes fuld Grund til at betragte dette Are Einarssøns Fylkestal som et autentisk Dokument for den ældre Fylkesinddeling, saaledes som den bestod indtil Midten af 12te Aarhundrede. De da gjorte Forandringer maa have været betydelige, og vi tror, at den Fylkesinddeling paa Oplandene, som Historia Norvegiæ frembyder, har en tydelig Sammenhæng hermed, men forbeholder os senere at begrunde denne Mening.

G. S.

2.

Den forstenende Myr paa Søndmøre.

Blandt de mange Undere, Norge i Udlændingers Øine har indehavt, har i ældre Tider ogsaa hørt den forstenende Kraft, som tilskreves en Kilde eller Myr i Landet. Sagnet herom har til forskjellige Tider lydt forskjelligt og har i flere Former naaet udenlands. Mest nøgternt forekommer Sagnet i „Historia Norvegiæ“, der fortæller, at paa en Gaard (villa) paa Søndmøre bliver Stokke og afhugne Grene forvandlede til Sten, hvis de ligger i Jorden et helt Aar; men denne Sagnform har vel ikke været mirakuløs nok til at vække Opsigt, Sagnet forsvandt ligesom dets Kilde „Historia Norvegiæ“ og er først kommet frem igjen i vor Tid. Omtrent lige saa tidligt er Sagnet naaet udenlands og optegnet. Giraldus Cambrensis, der skrev sin „irske Topografi“ Aar 1187, beretter her først om en Kilde i Ulster, at naar Træ lægges i denne, bliver det efter 7 Aars Forløb paa Grund af Kulde til Sten; derpaa beretter han, at i Norge er der en lignende Kilde, men som paa Grund af den større Kulde har stærkere Kraft:

---

[1]) Hskr. 160. [2]) se Fnm. VIII Cap. 178.

der er det ikke blot Træ, men ogsaa Linklæder, som efter ét Aars Forløb „stivner til den haardeste Sten". En Biskop i Norge, som havde fortalt dette til Danekongen Valdemar, fik med sig fra ham en Serviet for at prøve Sandheden og bragte den Aaret efter tilbage; den Del, som havde ligget i Vand, var da bleven til Sten, men det øvrige var som før. Denne mærkelige Undersøgelse skulde altsaa være skeet i Kong Valdemar den 1stes Tid (1157—82), men da den forekommer i Forbindelse med de fabelagtige irske Kilder, er Beretningen vel ligesaalidt som ved dem hentet fra 1ste Haand: det er et Folkesagn, som har faaet adskillige Forbedringer paa Veien, inden det naaede Giraldus. Men netop saaledes tiltalte det Middelalderen; aabenbart er det fra ham (dog rimeligvis ad Omveie), at en middelaldersk Geografi fra 14de Aarhundrede har faaet en Beretning om, at i Norge gives der „Kilder, som strax forvandle alt Læder eller Træ, som lægges deri". Ligesom denne Sagnform er den mest mirakuløse, saaledes berettes den ogsaa uden Enkeltheder, uden Lokaliteter: man kunde endog gjætte paa, at en islandsk Kilde er ment, og den norske Biskop kunde saaledes have været en Islænding.

Den 3die Sagnform skriver sig fra Kongespeilet. Her beretter Faderen sin Søn om „Bjørkudalsmyren paa Møre", at ethvert Træ (hvatki tré), som kastes deri og ligger 3 Vintre, bliver Sten og mister sin Trænatur, og „vi har havt i vore Hænder mange saadanne Stene, hvoraf Halvten, som har staaet op af Myren, var Træ, men den Halvdel, som stod ned i Myren, Sten. Nu mon det kaldes underligt, thi denne Myr er i en Skov, hvor der er nok af alskens Trævæxt (ørinn viðarvöxtr), og intet af disse Trær tager Skade, saalænge de er i Væxt, men naar de hugges af og begynder at raadne og kastes i Myren, da forvandles de til Sten". I Kongespeilet findes Beretningen sammen med de bekjendte Fabler fra Irland af samme Art og er vistnok ligesom disse egentlig laant fra udenlandske Kilder; dog er vel Tillægget om Stedet „Bjørkedalsmyr" indenlandsk, thi vi saa jo ogsaa Historia Norvegiæ henvise til en Gaard paa Søndmøre. Naar Hist. Norv. lader Stokkene ligge i J o r d e n, men Kongespeilet i M y r e n, maa den første Relation ansees for den mest egte, thi i Bjørkedalen findes der ikke nogen „Myr", som bærer eller med Rette kunde bære Navnet Bjørkedalsmyr. Kongespeilets Beretning synes

saaledes sammenstøbt af en udenlandsk Tradition (om et Vand, Kilde eller Myr) med en indenlandsk (om Jordens Beskaffenhed i Bjørkedalen). Imidlertid blev det den, som i nyere Tid vakte mest Opsigt og fik Indpas i den lærde Litteratur gjennem Peder Claussøn og hans Oversætter Torfæus. Peder Claussøn har rigtignok gjengivet Kongespeilet paa en eiendommelig Maade, idet han siger: Der skrifuis udi en gammel Bog, kaldis speculum regale, at paa Søndmør ligger et moratz eller myrkier, kaldis Biorkedalsmyr, udi huilcken om Mand nedsticker en Heslekep, da blifuer den til en Huedsten inden 3 Aar, saa meget som i Jorden staar, oc det andet blifuer Træ som staar ofuer Jorden, oc der voxer Elletræ nock i samme Kier, som icke forvandlis om det stickes i Jorden." I Kongespeilet tales der hverken om Hassel eller El eller Hvedsten, saa at disse Ord er ligefrem tilsatte af Oversætteren; han har rimeligvis læst *hvatki tré* som „*heslitré*", opfattet „*erinn*" som Or (Elletræ) osv. Man tør nemlig ikke formode, at Peder Claussøn har været kjendt i Bjørkedalen, thi her voxer ikke Hassel og Or, men Furu og Ener, Birk og Alm. Den første, der optraadte mod Beretningen, var Er. Pontoppidan, der kjendte den fra Ramus (Norges Beskrivelse, Kbh. 1715) og af naturvidenskabelige Grunde betvivlede den. Efter at have forhørt sig paa Søndmøre hos Sognepræsten i Volden (Iver Munthe) kommer han til det Resultat, at Almuen har taget „Amiant" (ɔ: Asbest), der findes i et Fjeld nær Birkedal, for forstenet Træ, og han fremhæver, at denne „Amiant" ikke findes *i* Myren, men udenfor den[1]). Presten Strøm, der selv drog til Birkedalen i 1757, kunde imidlertid oplyse, at der i det hele ikke findes nogen Birkedalsmyr (men derimod et Birkedalsvand, der vel er en Fjerding langt), og er enig med Pontoppidan i, at Fabelen er fremkommen ved Troen paa, at den Amiant, som fandtes et Stykke Vei ovenfor Vandet, ansaaes for Petrefakt og endog kaldtes Træ-steen[2]). Isaafald nærmer vi os altsaa til

1) Norges naturl. Historie I 143.

2) Søndmøres Beskrivelse II 366. Dette bekræftes ved nyere Undersøgelser. Geologen Kand. H. Reusch hørte i 1875 Bønderne i Birkedalen berette, at man fandt „forstenet Træ" i Elvene. Han skriver derom i et Brev, hvoraf jeg med hans Tilladelse citerer: „Denne Angivelse er vistnok gjort i god Tro. I Dalen forekommer nemlig en Bergart, Olivinsten, der paa Aarer pleier at føre Asbest; visse

Beretningen i Historia Norvegiæ, at Træstykkerne skulde have ligget i Jorden for at forstenes; fra denne Kjerne er under Paavirkning af Beretninger om Irlands Undere baade Giraldus's og Kongespeilets Fortællinger opstaaede. Jeg passerede i Sommer Bjørkedalen, men ogsaa jeg gjorde mig forgjæves Umage med at spørge efter Bjørkedalsmyren; kun de boglærde, der havde læst Strøms Beskrivelse, vidste noget om den, men erklærede, at den ikke findes der. G. S.

3.

Lagmand Bredals Memorial om Poul Juels Stemplinger og Ruslands Planer mod Norge.

Blandt de Haandskrifter, der medfulgte Justitsraad Christopher Hammers til det Throndhjemske Videnskabers-Selskab skjenkede Bibliothek, hvilket, som bekjendt, efter Testators Forlangende er vedligeholdt som en særskilt Samling, findes (som No. 52, 4to) en Afskrift af en „uforgribelig patriotisk Betænkning om Nordlandene og Finmarken". Denne Opsats, der er forfattet af Lagmand Bredal[1]), angiver sig at være forfattet efter Begjæring af Generallieutenant Huitfeldt[2]) og er dateret Throndhjem den 18de Decbr. 1736. Skriftet gaar egentlig ud paa at advare mod Russernes formentlige Planer

Varieteter af dette Mineral, som er af trevlet Consistens, tages med allerstørste Lethed af ikke Stenartkyndige for forstenet Træ; jeg erindrer specielle Tilfælde, i hvilke dette er gjort. Da jeg var i Birkedalen, havde jeg desværre saa knap Tid til min Raadighed, at jeg ikke selv fik søge efter Asbesten i Elvene eller det faste Fjeld. At Forekomsten af Asbest her imidlertid er mere end blot formodet, fremgaar deraf, at der i Monrads Samling paa Bergens Museum ligger et Stykke af dette Mineral, etiketteret Birkedal paa Søndmør."

[1]) Thomas Bredal, Justitsraad, blev allerede 4de Mai Vice- (ɔ: rimeligvis succederende) Lagmand i Nordland, og er rimeligvis bleven udnævnt til virkelig Lagmand ved Formanden Peter Angells Død 1726; han synes ifølge denne sin Memorial først at have tiltraadt Embedet 1729. Han døde i Embedet 3die Decbr. 1738.

[2]) Hartvig Huitfeldt til Hafslund († 1748) var 1729—40 commanderende General nordenfjelds; s B. Moes Tidsskrift, 1. S. 33.

paa det nordlige Norge. Af Indholdet hidsættes Følgende, der dog vistnok maa benyttes med Forsigtighed.

„Anno 1722 lod Czaren Petrus I solenniter prætendere Slesvigs Restitution til Hertzogen af Holsten. Der blev stærkt armeret i de russiske Søsteder i Østersøen. Det danske Hof tog deraf stor ombrage. Den danske Envoyé ved det russiske Hof, Conferentsraad Westphalen, skrev til Geheimeraad og da Krigs-Ober-Secretair Hr. von Gabel, at han maatte nøie observere Russernes Dessein, og at man maatte tage sig iagt for en surprise paa Kjøbenhavn, men derhos bad han, at man maatte ikke allarmere Kongen formeget. Imidlertid blev Flaaden udlagt paa Rheden for Kjøbenhavn, og alting ved Toldboden og ved Kalleboderne sat i bedre Stand, da man og befandt, at igjennem den Canal i Kalleboderne kunde Galeier komme lige ind til Broen. Udi samme Tid hændte det sig, at jeg blev inviteret til Gjest hos den ved Hoffet residerende russiske Resident, Kammerherre Bestuscheff, hvor der var 2de russiske Søofficerer, og efterat der var om Natten drukket saa stærkt, at de alle vel saa mig an for at høre lidet af, hvad der blev confereret, og jeg for at blive distraheret derfra blev bragt til et andet Bord for at gjøre Madame Bestuscheff Compagni, fornam jeg dog, at der blev fremviist Aftegninger af alle de nordiske Søfæstninger, og attraperede jeg de Ord af Monsieur Bestuscheff, som han talede paa Hollandsk, efterdi en af Officererne var en Hollænder, at man maatte engagere Nogen af Landet til at gjøre Project om et Dessein paa Norge etc.

Onsdagen derefter, som var den 14de Juli, lod jeg til Derés Kgl. Majestæt, som var paa Frederiksborg, en allerunderdanigst Relation og Rapport herom afgaa, da jeg fik Ordre at indfinde mig og af Kongen blev hørt uden Nogens Nærværelse i en Kjelder under Frederiksborg Slot, da mig blev befalet at undersøge dette nærmere, med hvad Flid af Defence det end skulde skee. Endelig decouvrerede jeg, at den svenske Generalmajor Coyet, Legations-Secretaire Sölverskjold og Poul Juel havde deres Samling om Nætterne hos den russiske Minister, hvor og undertiden indfandt sig en fra Hertzogen af Holsten afsendt Major Hörling, og efterat jeg havde bragt den russiske Minister til at antage en Nordmand, som var i min Pension, og

havde været Lieutenant i russisk Sø-Tjeneste, til at tegne og stikke ud Sø-Karter for sig, havde jeg dagligen Rapport om en stor Deel af, hvad der blev handlet, hvoraf jeg kunde slutte, at der var et Dessein for paa den nordiske Part af Norge, hvilket alt Tid efter anden blev ved Journal Deres Kongl. Majestæt allernaadigst (sic) rapporteret.

Udi Januarii Maaned 1723 fik jeg Underretning, at Generalmajor Cojet, som corresponderede med den russiske Minister, Baron Ostermann, og med den holstenske Minister, som var i Hamburg, Geheimeraad Clausenheim, vilde tilligemed Poul Juel afgaa til Rusland, og Postdagen, som var Dagen derefter, afsendte deres sidste Breve, hvilket da jeg Deres Kongl. Majestæt allerunderdanigst rapporterede til Valløe, hvor Herskabet var, blev paa Posthuset interciperet Generalmajor Cojets, Major Horlings og Poul Juels Memorialer til Czaren og Hertzogen af Holsten, hvoraf man erfarede, at den Expedition paa den nordiske Part af Norge skulde skee til Faveur af Hertzogen af Holsten og ham endogsaa gjordes Forhaabning om ganske Norges Occupation, hvortil han blev af de ovenmeldte gratuleret. Det Project, som Poul Juels Memorial til Czaren meldede om, at tjene for den Expedition, hvortil alle raadde at maatte begyndes med i samme Aar, hvilket man fornam at være med Posten forhen afgangen (sic).

Efterat bemeldte 3de Personer vare blevne arresterede, har man om det ommeldte Projects Indhold ved Persvasioner, Tilsagn om Pardon og Kongl. Naade og derefter ved adskillige Grader af Tortur ikke kunnet bringe Poul Juel til noget efterretteligt at udsige. Men da han var i Slots-Vagten arresteret og nøie observeret, havde han dog fundet Leilighed til at faa i Kongens Haand en Memorial (uden at man veed endnu, paa hvad Maade), hvilken da den blev sendt til Commissionen, hvoraf jeg var en, fandt man, at han bad om Relaxion af sin Arrest og med en temeraire Assurance forsikrede, at hvis det ikke skede, vilde han med fremmed Magt snart blive sat paa fri Fod.

Udi saadan hans daarlige Tanke vedblev han og vilde om det projecterede Intet aabenbare. Men af Generalmajor Cojet, som ikke vidste ved Begyndelsen af Examinationen, at hans originale Breve og vare interciperede, og derfor i alle Maader detesterede Poul Juels Utroskab og (sic), fik man i Commissionen at vide, at der var af Poul Juel projecteret, at Russerne skulde lade deres Flaade udløbe i

Østersøen og med Galleier og smaa Fartøier desolere de danske Insuler, som ingen mange Tropper var paa, og imidlertid, medens at de danske dermed var occuperet, skulde det Dessein paa Norge udføres og begyndes nordenfra.

Man fandt og paa et Kart, som ved Conferencer af bemeldte Personer var brugt, at der var tegnet den Route, som en Gallei-Flaade kunde tage og gik ganske Norges Søkyster igjennem. Af Poul Juels Papirer saa man, at siden han fra sin Amtmands Charge var removeret for sin slette Conduite, havde han sonderet Havnene i Norge, gjort sig bekjendt Indløb i Fjorde og dermed nogle Aar continueret. Og hvor han selv ikke kom, havde derom ført Correspondance med andre der boende under den Prætext, at det var til Kongl. Tjeneste.

Alt dette anfører jeg saa omstændeligt, saasom jeg ikke gjerne vilde, at hvad jeg siden min Ankomst paa Nordlandene har remarqueret om Russerne, skulde ansees uden Grund at være reflecteret paa.

Thi saasom jeg selv har eftersøgt og decouvreret med stor Møie og Omkostning, hvad som er ommeldt og mere, har selv været i den anordnede Commission, har og desforuden fundet Leilighed til at faa Bevis herom, mere end nogen anden, saa den høisalige Konge er alt i sin Tid allerunderdanigst rapporteret, saa har jeg holdt for, at jeg havde mig meget at forekaste, om jeg ikke efter saadanne Anledninger tog nøie i Agt, hvad som kunde forekomme mig at fortjene nogen billig Soupçon.

Det er vist og incontestable, at Russerne i det Distrikt ved Søkysterne fra Kola til Archangel alt siden 1729, da jeg kom til Nordlandene, og vel 8 à 9 Aar tilforn har idelig søgt ved Fartøier at gjøre sig Finmarken og Nordlandene bekjendte, og naar de ere med deres Fartøier nogensteds indkomne, har de taget Information om Situationen, om Havne, Fjorde og Landets Strækninger, hvilket alt har langt overgaaet den Curiosité, som en Fremmed ellers kan holdes tilgode.

Naar man har betragtet de faa Varer, som disse Russer indbringer for at afhandle, (hvilket dog er mod Told-Ordinancen), saa befindes de saa ringe, at de umuligen kan igjenvinde de Omkostninger, som paa saadanne Reiser gjøres og aldeles ikke kan komme op mod den Hazard, som Folk og Fartøier exponeres for. Imidlertid har de

bragt sig til saadan . . . .[1]) af Landet ved Søkysterne, at der vel ingen af Landets egne Indbyggere skal kunne rose sig af at være saavel overalt bekjendte. De Russer, som for nogle Aar siden satte deres Fartøier paa Land i Senjens Fogderi, som er et af de nordiske Fogderier i Nordlandene, kunde have kommet gjennem Finmarken til deres Land, men de reiste med en Bondelensmands Pas Landet igjennem til Throndhjem, da de der kom, erholdt de Friskyds-Pas tilbage gjennem Nordlandene og Finmarken. I Nordlandene skilte de sig fra hinanden og opholdt sig i adskillige Distrikter; nogle gik ogsaa til Bergen. Men alle gik dog igjen til Rusland, paa det sidste igjennem Nordlandene og Finmarken."

(Forøvrigt handler Bredals Forestilling om Maaden, hvorpaa Russerne fra Søsiden kunde gjøre et Angreb paa det nordlige Norge, og om de hensigtsmæssigste Midler til at møde et saadant Angreb. Han ender med en Bøn til Gud om at afværge alle farlige Anslag mod Kongens Riger og Lande og en Forsikring om sin egen „gode og retskafne Intention.")

L. D.

4.

En liden Krønike, nedskreven i et gammelt Missale.

Som bekjendt kjendes intet Spor til, at Bogtrykkerkunsten er bleven udøvet indenfor Norges Grændser førend henimod Slutningen af Christian den Fjerdes Tid. Selvfølgelig ere dog langt tidligere Udlandets Presser blevne benyttede til Trykning af Skrifter, forfattede af Nordmænd eller udgivne til Brug i Norge.

De ældste Bøger af den Art ere de to mærkelige, efter den fortjente Erkebiskop Erik Walkendorfs Foranstaltning udgivne Kirkebøger: Breviarium Nidrosiense, Paris 1519. 8vo, og Missale

[1]) Aabent Rum.

pro usu totius regni Norvegiae secundum ritum sancte metropolitane Nidrosiensis ecclesie. Haun. 1519. Fol.

Af disse to for den katholske Gudstjenestes Historie i vort Land vigtige Bøger hører den ene, nemlig Breviariet, til de allerstørste literære Sjeldenheder. Noget aldeles fuldstændigt Exemplar existerer neppe nogetsteds. Det bedste findes paa det kgl. Bibliothek i Stockholm og vil ved Hjælp af et Exemplar paa det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn rimeligvis kunne gjøres nogenlunde fuldstændigt, men Bogens Titelblad har man endnu intetsteds kunnet opdage. Vort Universitetsbibliotheks Exemplar er defect. Det kunde være meget at ønske, at dette Skrift maatte blive optrykt paany, f. Ex. som Universitetsprogram.[1])

Ulige flere Exemplarer ere blevne reddede af Missalet, hvis store Format synes at have bevaret det for flere af de Fataliteter, der altid true smaa Octaver. Det store kongelige Bibliothek eier 3 Exemplarer, vort Universitetsbibliothek ikke mindre end fire, (hvoraf et synes at være fuldstændigt), det Deichmannske Bibliothek ifølge Catalogen to, nu dog kun et, det Throndhjemske Videnskabsselskab tre. Ogsaa i Bibliotheker i Sverige og Udlandet tør det antages, at Exemplarer forefindes. Et saadant fandtes efter Klevenfeldts Vidnesbyrd 1743 i det kongelige Bibliothek i Paris.[2])

Hvad der her har foranlediget disse Bemærkninger er imidlertid ikke Missalets eget for Liturgiens Historie vigtige Indhold, men den Omstændighed, at man i flere af de levnede Exemplarer finder Optegnelser af historisk, især personalhistorisk eller localhistorisk Indhold. Det er som bekjendt en gammel Skik at nedskrive Familiebegivenheder og andre Hændelser i store og velindbundne Bøger, fornemmelig Bibler, og til dette Brug synes Missalerne jevnlig at have været anvendte. Udentvivl har enhver Hovedkirke været tilpligtet at

---

[1]) Breviariet er omhyggeligt beskrevet af Chr. Bruun, Aarsberetninger fra det store kongelige Bibliothek, 1, S. 268—275. See dog ogsaa R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider, B. 2. Kbh. 1804. S. 449—451.

[2]) Magazin for Reiseiagttagelser, udgivet af R. Nyerup. Tredie Bind, Kbhvn. 1823. S. 462. Exemplaret havde tilhørt den i Syvaarskrigens Historie bekjendte Christiern Munk, og en anden Eier havde deri indskrevet nogle religiøse Rim, som Klevenfeldt meddeler.

anskaffe et Exemplar af denne for det hele Land bestemte Bog, hvis Kjøbere desforuden endog fik Tilsagn om 40 Dages Aflad „de thesauro militantis ecclesiae". En Tidlang ere Exemplarerne da forblevne ved vedkommende Kirker eller Præstegaarde, og i den første Tid efter 1537 udentvivl fremdeles i nogen Grad blevne benyttede ved Gudstjenesten, indtil man efterhaanden fik bedre og tidsmæssigere Alterbøger. Præsterne have da i dem indført Fortegnelser over sit Inventarium og sit Mensalgods samt undertiden ogsaa en series pastorum, mærkeligere Dødsfald o. s. v. I det ene af vort Universitetsbibliotheks Exemplarer, der har tilhørt Beitstadens Kirke, findes saaledes, foruden e 1563 nedskreven Liste over Kaldets Mensalgods og Landskyld samt en Præsterække fra 17de Aarhundrede, ogsaa et „Register paa dennem, der have deres Kirkebolke"[1]), optaget 1601 af Oluf Nielssøn, samt et af samme Mand 1614 nedskrevet Register over nogle Kaldsarchivet tilhørende Adkomstbreve og Documenter. I et andet Exemplar, det formentlig fuldstændige, der ogsaa har hørt hjemme nordenfjelds, findes antegnet, paa hvilke Dage Kirmessen eller Aarsdagen for Kirkernes Indvielse feiredes i „Neess" (formodentlig Annexet af dette Navn under Bjugns, tid gere Ørlandets, Præstegjeld) og i Aafjorden[2]). I det

[1]) I Fortiden vare Kirkegaardene inddelte i „Bolker", saa at enhver Fjerding i Bygden, og inden Fjerdingen enhver Gaard havde sin bestemte Part til Gravsteder. En udførlig Oplysning om denne gamle Bygdeskik findes i G. Milzovii Presbyterologia Wos-Hardangriana, Hafn. 1679, 4. p. 10, hvor det heder om Kirkegaarden paa Voss: „Considerandum se nobis exhibet coemeterium hujus templi, quod in tot dividitur partes, in quot Parochiam hanc olim diviserunt majores nostri, hoc est octo. Etenim unicuique Octonarium suum proprium certumque in coemeterio suos humandi mortuos assignarunt locum, quem sua lingua B o l k, hoc est, quasi tu dixeris classem seu partem appellarunt, v. g. Dørfvedals Bolken, Guulfjerdings Bolken etc. Octo illis praenominatis adjecerunt nonam, quam U t l e B o l k e n, id est extraneorum classem, vocarunt & peregrinis apud nos defunctis humoque mandandis pie destinarunt." Sammenlign N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger S. 358.

[2]) At kjende disse Dage kan stundom have sin Betydning for Bestemmelsen af Diplomers Datering. Notitserne hidsættes derfor:

Aug. 10 (Laurentius Martyr). Hoc die dedicacio ecclesie Sancti Andree in Neess.

6 Oct. (Die Eskilli Episcopi & Martyris). Hoc die est dedicacio ecclesie Sancti Johannis baptiste in Aafjorden.

tredie Exemplar, som har tilhørt Ringebo Kirke, findes et Inventarium, optaget 1557, og i det fjerde, som hidrører fra Ytterøen, foruden et Inventarium, som Biskop Hans Gaas har ladet Præsten forfatte, flere i Calendariet anbragte Nedtegnelser (af to Hænder) over Familiebegivenheder i Stedets Præstefamilier mellem Aarene 1556—1617, hvorved en Presbyterolog vilde kunne forbedre de i Erlandsens Skrift meddelte Oplysninger i denne Retning. Ogsaa to af de kjøbenhavnske Exemplarer udmærke sig ved lignende Annotationer[1]). Saa er ogsaa Tilfældet med de throndhjemske, af hvilke man i det ene Exemplar vil finde en ret interessant Præstehistorie for Aamot i Østerdalen, hvor dette altsaa har hørt hjemme. Exemplaret i det Deichmannske Bibliothek har tilhørt Holtaalens Kirke og indeholder nogle Smaanotitser om Kaldet.[2])

I et af de throndhjemske Exemplarer, hvilket tilhører Broder Knudtzons Donation, forefindes i Calendariet ikke ganske faa annalistiske Optegnelser, der tilsammen kunne betragtes som en liden Krønike. Denne sees at have været nedskreven paa Vardals Præstegaard af en derboende Sognepræst, hvis Navn dog ikke kan udfindes, da den Kundskab, man har om dette Præstegjelds Geistlighed i det sextende Aarhundrede, er utilstrækkelig og dertil synes at være upaalidelig. Antegnelserne, der i Originalen ikke ere ordnede efter Aarstal, men efter Maaneder og Datum, ere her bragte i Aarbogsform. Nogle Annotationer ere udeladte.

Anno Domini 1537 om Poske tid rømde Ercke bisp Oluff af Trondem till Holland. Om Sommeren derefter bleff Norlandenn røffuit.

---

[1]) Chr. Bruuns Aarsberetninger, 1, S. 263—268, hvor ogsaa Missalet og de i Kjøbenhavn værende Exemplarer deraf findes beskrevne.

[2]) Her findes bl. A. om en af Stedets Præster følgende: „Her Michel Jonssøn døde 1629 in Martio, der han haffde leffuit hundrede och femten Aar, og er dette i Sandhed at referere, at ther han lang thidt haffde veret uden tender, da, nogle aar før handt døde, udvoxte der nogle udi hans mundt, spitze lige som smaa Grise tender. Lectori vera narro. Scripsi in curia parochiali Holtaalen 1630 11 Februari ipso die visitationis. P. I. S. S. N. (ɔ: Petrus Jani Schelderup, Superintendens Nidrosiensis).

Eodem anno S. Johannis Aften bleff Bisp Mogens ij Hammer fangit aff Her Trudt Gregerssen och førd till Danmarch:

Eodem bleff Christiernus eius nominis tertius kronit i Kiøbenhaffn.[1])

1570. Dec. 10. Initiatus sum sacris ordinibus a M. Francisco Superint. Asloiæ.

1574. Octobr. 3. Hørtes der en Tromme i Schoffuen hans Matz By[2]).

1575. Dominica Trinitatis tog Peder Knudzen[3]) Kyrckens Pending her aff Wardall efter Loduig Muncks Befaling, som Stigscriffuer hade.

1575. Juli. Saa stor en Hede, at mange Bygders Korn opbrende paa Ageren bode ved Søenn, Ringerige, Hadeland, Toten och her wdi Wardall, och warede same Hiede till den 27 Julii.

1576. Idibus Febr. Fuit in Wardall Sueno Nicolai Hallandus. Eodem die visitavit templum M. Joannes Nicolai, Asloen. &. Hama. Episcopus. Eodem die facta idolorum desolatio & destructio huius templi.

Anno domini 1576 om Sommerenn ginge en stor Pestilentz ij Olborg ij Danemarck, saa mange . . . lige Folch, helst och af di ypperste, hensoffuede. Anno 1583 itidem.

1577. Mart. Visitavit hic templum D. Nicolaus in Gran, praepositus. Anno domini 1577 paulo ante solis ortum 18 Julii vir reuerendus ex hac miseriarum calamitatumque valle in perpetuam cum piis felicitatem Magister Torbernus Olaus[4]), Ecclesia Totensis

---

[1]) Disse 3 Notitser synes at hidrøre fra en ældre Haand.

[2]) Udentvivl den saakaldte Dyste-Tromme, om hvilken fortælles i A. Fayes norske Folkesagn, S. 66.

[3]) Foged paa Thoten, see Norske Magasin, 2, paa flere Steder. Om hans Fader, Knud Pedersen, see H. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, 1, S. 654 fgg. Broderen Morten var Kannik i Hamar; hans interessante Stambog findes i Ny kirkehist. Samll., 3, S. 658.

[4]) Mag. Thorbjørn Olafssøn af Familien Skaktavl, var første evangeliske Sognepræst paa Thoten, hvilken Stilling han ifølge den under hans Billede i Sognets Kirke anbragte Inscription skal have tiltraadt 1537. Hans Dødsaar har ellers været angivet til 1571. Han omtales paa flere Steder i vore historiske Kildeskrifter, saaledes f. Ex. i Samll. t. N. F. Sp. og Hist. 3, S. 336, men maa ikke forvexles med en anden samtidig Mag. Thorbjørn Olafssøn, der var første lutherske Biskop i Throndhjem. Det sidste Spor,

pastor, emigrauit placideque cum patribus vitam finivit. Eiusque funus templo eidem ab omnibus Hammarensibus canonicis summa cum reuerentia demandatum, quem in extremo cum omnibus benedictis resurrecturum credimus. Habita vero oratione ad ecclesiam de eius vita, nobilitatis genere et obitu D. Carolus eiusdem successor: Hic invitatus ad coenam magnam fuit et venit, veniensque non recusavit.

1577. Novbr. 5. Terrae motus magnus hic apud nos in Wardall factus est. Quod sequatur, videmus.

1578. Anno domini 1578 die ipso paschatis curia reuerendi viri D. Petri, pastoris ecclesiae Ordall in Walldris tota opinor combusta.

1578. Junii. Beginte disse Mend i Wardall at giøre di Stoche Bure po Seuolld Skou effter Fogdens Peder Knudzens Befaling.

1578. Anno 78 haffer wert møget tørt,
Bønderne til Oslo god Wey med Landskilldført.

1579. Idibus Martiis blev Daffin Hundt begraffuit och lagd ij Kijste, huilche icke tilforn skied war her med nogen, men den tid bleff først optagitt aff mig, befalldt for Orsages Skylldt.

1579. Maij 15. Det er gamelt, at du skall Hø til Haluardi haffue,
Uden dine Heste skall den hare Jord graffue.
Men anno 1579 war icke Hø eller Halm til di.

1580. Febr. Scholast. Virg. Døde Nils Stub, Laugmand i Oslo.

1581. Oct. 7. Døde velvise Mand Niels Krabbe paa Toden. Søndag tilforn bleff Mogens Suale ij Oslo begraffuit. Lige som de merckelige Mend fuldes megit i Krig och Orlog emod deris Fiender tilsammen, saa fuldes di ochsaa sammen till Jorden en Wey till deres euige Wenner[1].)

---

som kjendes til Familien Skaktavl, turde være i Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhuus, udg. af J. R. Hübertz, B. 3. (Kbhvn. 1845) S. 345—346, hvor der omtales to gamle Jomfruer, „fødde i Norge af den gamle norske Adel, fædrene Side Schachtaffel", der levede i Aarhus 1746 i yderst smaa Kaar med en liden Naadepenge af Christian VI.

[1]) Medens Mogens Svale, en Landsdommersøn fra Fyn, der gjennem Forbindelse med Christiern Munk paa Akershus kom til Norge, længe har været bekjendt for sin fremtrædende Deltagelse i Syv-

1582. 3 Mart. Døde velbyrdige Høstru Margrette paa Samsal udi Suabo.[1])

1583. Augusti. Døde gudfrictig wellærd Mand Her Claus Hiort, Prouist offuer Hadelands Prosteri och Sogneprest paa forne Hadeland, och fem af hans Barnn och hans Capellan, och døde paa Hadeland well 500 Personer.

1583. Octbr. Wijnter Nothen døde først af Pestilentz en Basker paa Jerstad, och samme Siugdom warett ind till andet Aar 1584 Winter Dagen, och tha stylltes och bleff hendød 700 Personer, som Hr. Jens Capellan sagde mig. Men Hr. Carl selv siger, at det var 900.[2])

---

aarskrigen søndenfjelds, skjønt hans Dødsaar hidtil ikke vidstes, har Nils Krabbe været saagodtsom ubekjendt. Det eneste Sted, hvor han, saavidt jeg ved, har været nævnt (H. Strøm, Physisk-økonomisk Beskrivelse over Egers Præstegjeld, Kbhvn. 1784, S. 272), maatte nemlig forekomme saa mistænkeligt, at det ikke syntes at fortjene Tiltro, da Strøm sammesteds gjør Mogens Svale til svensk Anfører. Strøms Ord ere disse: „Anføreren paa de Svenskes Side skal have hedt Mons Svale, og paa de Norskes Side skal en ved Navn Krabbe have ført Krigen, hvoraf det Ordsprog skal være kommen at kalde enhver Støi og Allarm Krabbe-Krigen, som her endnu er brugeligt.“ Vi see altsaa, at der virkelig er nogen Sandhed i Strøms efter Folkesagnet nedskrevne Ord. Om vor Nils Krabbe er den samme, der nævnes to Gange i Absalon Pederssøns Capitelsbog (Norske Magasin, 1, S. 301 og 329), er usikkert, dog er det ikke usandsynligt, at dette er Tilfældet. Ved „Krabbekrigen“ har man almindeligvis alene forstaaet Svenskekrigen under Frederik III og Carl Gustav, men der er Intet i Veien for, at ogsaa Syvaarskrigen søndenfjelds kan have været kaldet Krabbekrigen, ligesaavel som den stundom hed Svalekrigen. Dette er saameget rimeligere, som Strøms Bemærkning om, at „Krabbekrig“ paa Ekerkanten bruges for Uroligheder i Almindelighed, fremdeles holder Stik (hvad jeg selv har havt Anledning til at iagttage), hvilket langt lettere lader sig forklare som hidrørende fra den ældre, Egnen selv berørende end fra den senere paa andre Kanter førte Feide. Et Sagn, jeg selv har hørt, om at Svensken i sin Tid skjød paa Vestfossen, maa ogsaa stamme fra Syvaarskrigen, skjønt det nu fortælles med det anachronistiske Tillæg, at han tog Feil af Vestfossen og Kongsberg.

[1]) Svadebo, den gamle Benævnelse paa en af Bygderne i Ringsaker.

[2]) Denne Notits angaar altsaa Pesten paa Thoten.

1584. Jan. Hen soffuit velwis och forstandig Mand Pouil Anderssøn, som war Laugmand her i Oplandenn, och war han icke wden ett Aar Lagmandt.

1584. 16 Febr. Hen soff i Herren gudfrictige och wellact Høstru Karine paa Hoffwijn, salig Her Bordz Efterleuerske[1]), och bleff begraffuit hæderligen i Stange Kierke then første Martii.

1584. 19 Julii. Døde hæderlig og gudfryctige Quinde Gulog, Hr. Carls paa Toden, aff Pestilentz med en af sine Piger, Margareta wed Naffn[2]). Gud giffue dennom en glædelig Opstandelse. Och den Tid war paa Toden hen død noget paa det fierde Hundrit.

1585. 19 Sept. giorde erlig og velbiurdige Mand Henrich Brochenhuss sitt andett Brølup med gudfryctig och welbijurdige Jomfru Doritte Julsdatter till Mulen ij Oslo.

L. D.

5.

Nogle Optegnelser om Adelen i Norge i det 16de og 17de Aarhundrede.

a.

Blandt Justitiarius J. Chr. Bergs genealogiske Samlinger i Rigsarchivet findes de nedenfor meddelte Notitser, afskrevne med hans

---

[1]) Altsaa Enke efter Hr. Baard Rolfssøn, den første lutherske Præst i Stange, som kjendes. Han tilhørte den adelige Slægt Rosensværd eller Hartgenger, hvorfor Enken her kaldes „Hustru". Rimeligvis var den i Syvaarskrigen bekjendte Rakkestad-Præst, Hr. Østen Baardssøn, hans Søn.

[2]) Hr. Carl Thordssøn Skonk, rimeligvis ligesom flere Præster i de største Sognekald paa denne Tid, navnlig i de oplandske Bygder, af Adel, var Sognepræst paa Thoten fra 1568 (ved Resignation af Mag. Thorbjørn Olafssøn) indtil 1593. Hans Datter Catharina eller Karin blev gift med disse Annalers Forfatter den 29de Octbr. 1574, hvilket sees af en her ikke medtagen Antegnelse. Et Sagn om Hr. Carl læses i mine Bygdesagn, 1, S. 21.

egen Haand, og med Bemærkning om, at de hidrøre fra G. Schønings Manuscripter. De synes at være hentede fra en mindre god Afskrift af en (nu tabt?) Original, da der findes flere Feil, som blot kunne hidrøre fra Misforstaaelser og Feillæsninger. De nedenfor i Klammer satte Ord tjene til at udfylde Steder, der ikke have kunnet læses i det oprindelige Manuscript, medens de i Parenthes satte Navne m. m. ere tilføiede Forklaringer.

Ao. 1534 14 Dage efter S. Hansdag stod sal. Iver Jensens (Jernskjeg) Bryllup med velbyrd. Fru Karine Galde paa Thom i Borgesyssel.

Ao. 1565[1]) Thorsdag næst før Palme-Søndag (12 April) døde sal. Fru Karine Galde, ligger begraven i Opslo.

Ao. 1570 den 2den Søndag i Faste[2]) døde Iver Jensen paa Fridsø, ligger begraven i [Hedrum] Kirke.

Ao. 1565 døde sal. Olof Iversen (Jernskjeg) ved Sortsø Kloster i Sverige, der han med sal. Otte Rud var fangen, og Otte Rud 14 Dage . . . . [3])

Ao. 1550[4]) døde sal. Peder Hansen (Litle) til Semb ved S. Michels Tid.

Ao. 1551 Thorsdag næst før S. Pauli conversionis (22 Januar) blev velbyrdig Peder Iversen (Jernskjeg) fød.

Ao. 1580 d. 25 Octob.[5]) stod hans Bryllup udi Halmstad med ærl. og velb. Fru Margrete Broch (ɔ: Brede eller Breide).

---

[1]) I Mag. t. d. Dan. Adels Hist. S. 48 angives hendes Dødsaar til 1564.

[2]) ɔ: 19 Februar, hvilket stemmer med Angivelsen i N. Nicolaysens Norske Magasin II S. 141, men ikke med Indskriften paa Ligstenen i Mag. t. d. den Adels Hist. S. 48, hvor Dødsdagen angives til 7 Marts.

[3]) Derefter? Otte Rud døde 11 Octbr., se Eiler Brockenhuus's hist. Kalenderantegn., udg. af J. Grundtvig, S. 31.

[4]) Skal være 1551, se Saml. t. d. n. Folks Spr. og Hist. II S. 359; Hesselberg, Efterretn. ang. Strømsø By S. 3 og N. Rigsregistr. I S. 137.

[5]) I Ligprædikenen over ham angives 28 Octbr. 1579 som Bryllupsdagen, men da der til nærmere Bestemmelse tilføies: Søndag før Simonis et Judæ Dag, der selv er 28 Octbr., maa ogsaa her en Feil finde Sted. 1579 falder Søndag før Sim. et Judæ Dag paa 25 Octbr., som vel altsaa er det rette.

Ao. 1587 d. 11 Aug. blev velb. Jomfru Emmerence Pedersdatter (Jernskjeg) fød paa Fredsø.

Ao. 1593 d. 3 August blev velb. Iver Pedersen (Jernskjeg) fød paa Fredsø.

Ao. 1587 døde sal. Fru Karine Iversdatter (Jernskjeg) paa Skjersnæs, ligger begraven i Sembs Kirke.

Ao. 1566 S. Mortensaften (10 Novbr.) døde sal. Fru Berret Iversdatter (Jernskjeg) paa Thossø.[1])

Ao. 1592 døde sal. Olof Kalips paa Tossø.

Ao. 1596 d. 11 Januarii døde sal. Pross Lauritzen (Hørby), [Lagmand] i Skeen og ligger begraven i Gjerpen Kirke.[2])

Ao. 1596 d. 17 Oct. stod velb. Tønnes Zittzuis oc Fru Birthe Urops Bryllup paa Varbjerg Slot.[3])

Ao. 1604 døde sal. Fru Kirstine Iversdatter (Jernskjeg) [Tirsdag] den 5 Octob. og ligger begraven i Gjerpen Kirke.[4])

Ao. 1530[5]) blev Thonnsberg Slot brændt af de Svenske, og blev samme Tid Thonnsberg By brændt af.

Ao. 1601 femte Uge i Faste [døde] Axel Urop paa sin Gaard . . . . Vogen (ɔ: Vognø i Halland).

Ao. 1602 døde sal. Hans Pedersen (Litle), Norges Cantzler, in Octobris,[6]) samme Aar noget tilforn døde hans sal. Søster Fru Margretha, Anders Huitfelds til Hof paa Hurum.

Ao. 1603 d. 28 Augusti stod ærl. og velb. Hans v. Mellens

---

[1]) Karine Iversdatter var gift med Henrik Urup og Berete med Oluf Kalips.

[2]) Jfr. N. Nicolaysen, Norske Magasin II S. 160—62.

[3]) Jfr. Stamtavlen i Hofmans Efterretn. om Dan. Adelsm. I S. 63, hvor Navnene lyde Thomas Zitwitz og Beate Urup.

[4]) Hun var Enke efter Pros Lauritssøn.

[5]) Maa være Feilskrift for 1503; jfr. dette Tidsskrift I S. 500 f., hvor imidlertid Begivenheden urigtigt er henført til 1502, hvilket allerede fremgaar deraf, at Mats Olssøn overlevede Hr. Knut Alfssøn, se Dipl. Norv. V. No. 990, jfr. m. No. 1012 og Allen, De tre nord. Rigers Hist. I S. 311 f.

[6]) I Hesselbergs Efterretn. ang. Strømsø S. 3 angives hans Dødsdag til 15 Novbr. — Med Hensyn til Familien Litle kan bemærkes, at er den samme, hvoraf en anden Linie kaldes Basse, hvorfor det danske Adelslexicon (S. 32 No. 4 og S. 330 No. 2) feiler ved at

Bryllup paa Fredsø med velb. Jomfru Emerence Pedersdatter (Jernskjeg).

Ao. 1609 d. 31 Augusti døde sal. Hans v. Mellen ved Seyersleff i Lante Holst.

Ao. 1611 d. . . . . da stod velb. Claus Brochenhuus og Fru Emerences Bryllup paa Fredsø.[1])

Ao. 1614 døde Jomfru Ulfville Iversdatter (Jernskjeg) til Mellø d. 8 Aprilis og blev begraven i Hedrum Kirke d. 21 Aprilis.[2])

Ao. 1615 in Augusto døde sal. Iver Pedersen (Jernskjeg) til Radstvig,[3]) hvis Sjel Gud haver, ætat. 22 eodem mense.

Ao. 1612 blev velb. Hans Brochenhuus fød d. 9 Novemb. og døde 1613 d. 18 Maji.

Ao. 1613 d. 10 Octob. blev velb. Eylert Brochenhuus fød paa Fredsøe.

Ao. 1614 blev velb. Jomfru Margretha Brochenhuus fød i Halland.

Ao. 1614 d. 28 Aprilis døde velb. Anders [Green], Norges Riges Cantsler, i Opslo.[4])

Ao. 1616 d. 4 Octobris kaldte Herren Hr.(!) Peder Iversen (Jernskjeg) til Fredsø, hvis Sjel Gud have, paa Fredsøe.

Samme Aar in Augusto[5]) døde sal. Christian Friis, Cantsler i Danmark, i Opslo.

Ao. 1617 d. 2 Januarii døde sal. Fru Margretha Broch

---

opføre to særskilte Familier med forskjelligt Vaaben. Af den Slægt, der eiede Gaarden Sørup i Sjælland, og hvis Vaaben er rigtigt angivet men urigtigt tegnet paa sidstnævnte Sted, optog nemlig en Gren Navnet Basse efter sin mødrene Slægt, og dette har formentlig ogsaa været Tilfældet med den anden Gren, der benævnes Litle.

[1]) Jfr. (Dansk) Hist. Tidsskr. 4 R. 5 B. S. 157, hvor Fru Emerences første Mand urigtigt kaldes Palle v. Mehlen.

[2]) Jfr. Magazin t. d. dan. Adels Hist. S. 48.

[3]) ɔ: Rostock, se Saml. t. d. n. Folks Spr. og Hist. I S. 375 og A. E. Eriksen „Om Halvard Gunnarssøn og hans Skrifter" i Progr. for Aars og Voss's Skole 1870.

[4]) Se om ham T. Beckers „Orion", II S. 352—74.

[5]) 29 Juli ifølge den over ham holdte Ligprædiken af Mats Jenssøn Medelfar (Kbhvn. 1617. 4).

(ɔ: Brede eller Breide) paa Fredsøe, hvis Sjel Gud have, sal. Peder Iversens til Fredsøe, 3 Maaneder efter sin velb. Husbond.[1])

b.

De følgende Notitser, der egenhændigt ere nedskrevne af Fru Brynhilde Theiste, gift med Anders Friis til Landvig, findes i Universitets-Bibliotheket i Christiania og synes tidligere at have staaet i en Bog in 4to. (Jfr. Saml. t. d. n. Folks Spr. og Hist. III S. 387).

Anno 1673 den 5 Novbr. stod vores Bryllup paa Landvig Gaard i Nedenes Len. Gud give os Lykke og Velsignelse, timelig Velfærd og evig Salighed. Amen.

Brønelle Theiste.
Egen Hand.

Anno 1674 Natten til den 27 xber Kl. 2 efter Midnat er vores første Datter Pernille Cathrine Friis fød paa Landvig Gaard. Gud lade hende paa denne Verdens Ø christelig leve og salig dø. Amen.

Anno 1677 d. 1 Juli Klokken 2 efter Middag haver Gud kaldet hende af den syndige Verden, da hun var 2½ Aar 8 Dage. Gud give hende med alle sine udvalgte en glædelig Opstandelse.

Anno 1675 d. 12 xber blev vores anden Datter fød paa Landvig Gaard etc., hvilken Gud strax udi Fødselen henkaldet.

Anno 1678 Natten til d. 23 Januari, som var en Onsdag, blev vores 3die Datter Pernille Cathrine Friis fød paa Lunde Gaard. Gud lade hende opvoxe udi sin sande Frygt til alle christelige og adelige Dyder, Gud til Ære, os hendes Forældre til Glæde og hende selv til timelig Velfærd og evig Salighed. Amen.[2])

Anno 1680 den 19 Martij, som var Fredag, Klokken 4 Eftermid-

---

[1]) Jfr. Ligprædikenerne over dem af Hans Jacobsen Jersin, Sognepræst i Hedrum, udgivne tilsammen i Kbhvn. 1617. 4.

[2]) Hun blev gift med Jacob (eller Nils) Pederssøn Stockdorph, „en ringe Guldsmed"; deres Søn, Caspar Johan Christian S., kaldte sig Friis, boede endnu 1763 i fattige Omstændigheder paa Hananger Gaard paa Lister og nød endda 24 Rdlr. aarlig, som tillagdes ham af sal. Dronning Lovisa for hans paaberaabte Adelskabs Skyld. (Efter Relation fra Pastor Tyrholm, se J. C. Bergs geneal. Saml. i Rigsarch.).

dag blev vor Søn Casper Johannis Friis fød paa Hanangger Gaard. Opfyld og velsigne, o Gud, hans Hjerte altid med ret sandfærdig Gudfrygtighed, hans Krop med bestandig Helsen, hans Levnet med christelig Tugt og Erlighed, og giv hannem, hvad hannem her timelig og der evindelig kan være gavnlig, og om det er dig, o Gud, behagelig, da mætte hannem med et langt Liv, og betee hannem din Salighed. Amen.

Anno 1686, Natten til d. 23 7tembr. Kl. 4 efter Midnat er vores Søn Tønne Magnus Friis fød paa Hanangger Gaard. O trofaste Gud lad hannem opvoxe udi din sande Kundskab, dig til Lov, Pris og Ære, og efter St. Povels Formaning til Lydagtighed imod sine Forældre, saa det efter din naadige Forjættelse kunde gaa hannem vel, at han maatte længe leve paa Jorden og siden med alle dine udvalgte Børn nyde den evige Glæde og Salighed. Amen.

Brønelle Theiste
Egen Hand.
H. J. H.

6.

Nogle Reisebemærkninger, nedskrevne 1757 af Nils Collin.

Mellem det Throndhjemske Videnskabers Selskabs Haandskrifter findes (No. 230, Fol.) en Reisedagbog, der ifølge en senere tilføiet Bemærkning hidrører fra „Amtmand Collin". Disse Optegnelser bære de mest utvetydige Vidnesbyrd om, at de ere nedskrevne ene og alene til sin Forfatters private Nytte eller snarest Tidsfordriv, idet de endog indeholde flere (her naturligvis udeladte) Ting af den Natur, at denne ikke let kan have tænkt sig fremmede Læsere. Heller ikke er Reisens Aarstal angivet i Haandskriftet, men at denne er foretaget i Aaret 1757, fremgaar af Forfatterens egen Ytring i en af ham efterladt trykt Afhandling.[1]) Af samme Afhandling fremgaar, hvad ogsaa

---

[1]) Om de gangbareste Misbruge ved den Norske Skov-Huusholding, (Ny Saml. af det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, B. 1, Kbhn. 1789, S. 72).

selve Reisebeskrivelsen antyder, at det offentlige Hverv, hvori Collin reiste, angik de i Østerdalens Almindinger foretagne Rydninger. Som bekjendt havde Regjeringen under 6 Mai 1754 udgivet en, som det senere viste sig, yderst uheldig Forordning, ved hvilken en General-Landmaaler i Forening med vedkommende Lensmand og fire Lagrettesmænd skulde opmaale og udvise hvem, der ønskede det, Pladse til Rydning i Almindingerne, hvorhos Rydningsmændene skulde nyde frit Bygningstømmer, Skattefrihed og Frihed for militær Udskrivning i 20 Aar, samt efter Omstændighederne en liden Sum til Anskaffelse af Besætning. Regjeringen var i den Grad forvisset om Foranstaltningens store Nytte, at der i Sagens Anledning blev slaaet en Medalje, paa hvis Averse saaes Frederik den femtes Brystbillede med Omskriften „Landets Fader", medens Reversen, der forestillede et bjergfuldt Land, hvor der blev bygget, pløiet og gravet, havde Devisen „Landets Børns Fordeel". Men Udfaldet svarede ikke til de store Forventninger. Bønderne i Bygderne klagede med Føie over, at de paa den Maade mistede sine Sætre og overhoved berøvedes Brugen af Almindingen, og Colonisterne selv vare ikke tjente med sine Pladse. Det var fornemmelig i Østerdalen, at Pladse bleve udviste, og det heder, at 700 saadanne bleve opmaalte, men kun 300 bortbygslede, hvis Opsiddere for den største Del siden igjen droge bort. Ogsaa i Gudbrandsdalen skulle lignende Foranstaltninger være trufne. Til General-Landmaaler var antagen Capitain F. C. Knoff, der skal have været lidet skikket til sin Plads og have havt megen Skyld i Sagens uheldige Gang. Den Commission, hvoraf Collin var Medlem, var foranlediget ved disse snart fremtrædende Misligheder, og det hele Rydningsværk blev derpaa standset ved en ny Forordning af 15 Nov. 1760.[1])

Om Reiseoptegnelsernes Forfatter hidsættes forøvrigt (efter Nyerups Literaturlexicon samt Langes haandskrevne Embedskalender i Rigsarchivet) følgende: Nils Hanssøn Collin var født 1717, rimeligvis i Throndhjem, og blev Amtmand i Romsdals Amt 1760 med 400 Rdl. i Gage. Ved Rescr. af 19 Sept. 1769 fik han Lov til at bo

---

[1]) Om denne for Datidens Landøkonomi ikke uinteressante Sag kunne vi iøvrigt henvise til: Chr. Sommerfeldts Forsøg om Rydnings-Værket i Norge, Kbhvn. 1768, Danm. og Norges økonomiske Magazin, B. 5. Kbhvn. (1761), Fortalen, samt G. L. Baden, K. Frederik den Femtes Regjerings Aarbog, Kbh. 1732, S. 127—128.

i Throndhjem, altsaa udenfor Amtets Grændser, men ved Resc. af 19 Febr. 1771 toges denne Tilladelse tilbage, dog saa at Collin til Erstatning skulde have et Gagetillæg af 400 Rdl. Da han imidlertid vedblev at bo i Throndhjem, ja endog uden Frugt mulkteredes for sin Overhørighed, indstilledes han 26 August 1773 til Afskedigelse uden Pension. Samme Aar blev en ny Amtmand over Romsdalen udnævnt. Collin, der var gift med Fennichen Hønne, Enke efter Bernt Møllmann, døde 1782 som Etatsraad.

Mai 14. (Kbhvn.). Et Spand i Norge og 1½ Td. Hartkorn svare tilsammen. Denne Lighed finder man Adgang til udi den gamle Landskyld Taxt, saavelsom de senere Anordninger om Ros Tjenesten, hvor de saaledes anføres imod hinanden. Et Skippund Tunge indbefatter 2 Huder og hver Hud 12 Skind. 1 B℔ Smør lige med 7 L℔. Tunge og 8⅖ Skind. I Hallingdal regnes paa Løbet 24 paa et Sk℔ Tunge. Der er ingen Lighed mellem Soldaterlægden med Udredning i Danmark og Norge. I Danmark udreder 60 Tønder Hartkorn en Soldat og i Norge hver 3 Spand, følgelig er Danmarks Vilkaar i den Fald mere end 12 Gange bedre end Norges. Quelle étonnante disproportion!

Canc. Raad Ol. var i Begyndelsen meget forelsket i Kn.s[1]) Project, men nu har Piben faaet en anden Lyd. Hvor tunge ere ikke nogle Underdaneres Kaar, der fremfor andre skal aftvinges deres Grund og Eiendomme.

Feh [2]) søger om 4 Ting: 1. Justitsraads Titel. 2. Tilladelse at afstaa (sit Embede?). 3. Kgl. Pension af 4 à 500 Rd. 4. at Kongen vil eftergive hans Titel.

Mr. Simolin dit, que Mr. Tessin avoit ordre exprès du committè sécret en Suède de demander notre princesse en mariage, mais que de

---

[1]) Den i Indledningsordenê omtalte Landmaaler, Capt Knoff.

[6]) Udentvivl P. Fehmann, en af de Svenske, der vare indviklede i de i 1743 for dansk Regning drevne Intriger ved Thronfølgervalget, og som derfor toge sin Tilflugt til Norge og der fik Ansættelse. Se Samll. t. N. F. Sp. og Hist. 4, S. 319—320.

son chef il s'adressa à la cour de Prusse avant de s'en ouvrir à notre cour, que par la (?) se vit obligé de refuser un offre qu'elle auroit été bien aise d'ailleurs d'accepter.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mai 31. Mons. Hammer fortalte mig idag sine Fatalia, nemlig:

1) Da Amtet i Romsdalen var ledigt efter Tønders Død,[1]) blev samme hannem givet ved Kongens egen Paategning paa hans Memorial, men da Thott kom til at gjøre Forestilling, overtalede han Moltke til at afstaa (fra ?) sin Recommendation og spillede Fjeldsted[2]) Amtet i Hænderne.

2) Da By- og Raadstuskriver Tjenesten i Christiansand Ao. 1752 var ledig, indgav han Memorial derom med Tilbud at erlægge 1000 Rdl. til det Danske Selskab og lige saa meget til Videnskabernes. Begge disse Selskaber gjorde derpaa Et med ham og med saadan Eftertryk holdte an derom, at Geh. Raad Holst(ein) i et Brev til Langebek, og Moltke i et andet til Pr. Hvid lode dem vide, at Kongen havde skjænket ham Embedet. Men hvad sker? Samme Aften, Langebek kom til ham for at gratulere og lade see Holst.'s Brev, var en anden Person hos ham, navnlig Christopher Hammer,[3]) der uden Tvivl bevarede disse Ord i sit Hjerte og Morgenen derefter anmeldte sig hos Holst., som han særdeles var kjendt udaf, saasom han i to Aar havde opholdt sig paa Ledraborg og paa Cartet anlagt hele Grevskabets Strækning, bedende at maatte befordres til den Tjeneste, hvortil blev svaret, at Hs. Majestæt allerede havde givet G. Hammer den, hvilket han saa meget mindre burde misunde ham, som han derfor skulde erlægge 2000 Rdl. Den anden, der længe havde søgt og Intet naaet, greb strax til den Slutning ligesaa at erbyde sine

---

[1]) Christian Ulrik Tønder, Amtmand i Romsdals Amt siden 1742, døde 11 Juni 1751.

[2]) Andreas Fjeldsted blev 1751 Amtmand i Romsdals Amt, hvorfra han 1760 forflyttedes til Buskeruds.

[3]) Den bekjendte Chr. Hammer paa Melbostad, sammenlign det Norske Videnskabersselskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede, 1, hvor denne Udnævnelse til Christiansands Byskriverembede omtales efter hans egne Optegnelser, men naturligvis med Udeladelse af disse ham lidet hædrende Omstændigheder derved.

2000 Rdl., om han kunde faa Tjenesten, hvilket da Holst. fornam, forebringer H. Siren, at han havde irret i Fornavnene paa de to Hammere, og at Chr. Hammer var den rette, derpaa ogsaa Sagen blev forandret, og at han fik Tjenesten. G. Hammer, der saaledes saa sig fixeret, fortæller Moltke, hvorledes var tilgaaet, som virkede saa meget, at Chr. Hammer maatte igjen miste Tjenesten, hvilken (han) endelig gik af med.

3. At han havde 1753 gjort en Forestilling om det Agershusiske Amts Deling og ved den Leilighed havde erhvervet Løfte om et af Amterne, men da Sligt kom Gersdorff[1]) for Øre, mager han det ved Berk(entin) hos Kongen saaledes, at saalænge han var ved Amtet, skulde ingen Forandring skee.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Juni 3. Paa Frederikshald er nu 280 Borgere, da der tilforn kun var 80. Den svenske Handel er i Decadence sammesteds.

Juli 5. Kom jeg til Christiania. Mr. Hiort er en meget sindig og skarpsindig Mand. Strax efter Souveraineteten blev en Matricul forfattet over hele Norge, der mere stadfæstede, hvad tilforn var gjort, end af nyt undersøgte Landets og Gaardenes Leilighed. Samme er endnu Landets Rettesnor, uagtet Landet er sig selv nu ganske ulig imod da. Steder, som da formedelst Skov, Sild, Laxe Fiskeri eller andre Herligheder vare anseede og matriculerede, have siden tildeels eller ganske tabt de Herligheder, andre igjen af slette forvandlede til gode Gaarde, saa at Norge høiligen behøvede en ny Matricul, hvorved alle de Uligheder Gaardene imellem kunde hæves. Ao. 1723 blev vel i Biskop Deichmanns Tid gjort Begyndelsen, saa og fuldført en ny Matricul, fornemmelig af Fogder, Skrivere, Præster etc.[2]), og alle de adskillige Skatte- og Landskyld-Species, 94 i Tal,

---

[1]) Baron Christian Rud. Phil. Gersdorff til Marselisborg, Geheimeraad, Kammerherre o. s. v., var Amtmand over Akershus Amt 1750—1757 se B. Moes Tidsskrift, 2, S 278 samt Saml. til N. F. Sp. og Hist., 2, S. 546, hvor J. C. Berg anfører, „at han havde Ord for at være en indskrænket Mand uden mindste Dannelse."

[2]) I Danske Samlinger, 4, S. 364—372 har Chr. Bruun meddelt en „Designation" over de Personer, hvis Tjeneste benyttedes i denne Matriculeringssag.

reduceret i Hartkorn, men formedelst endel norske Bønder kom til Kjøbenhavn og paa Gaden anholdt Kongens Vogn og tog Hestene i Tømmen, medens andre traadte til og bad dem ikke lægges mere Skat paa, end alle deres Forfædre før dem havde faaet, lod Kongen befale, at de nye Matriculer skulde i Archivet hensættes, hvorover de aldrig ere blevne fulgte, undtagen en ringe Forhøielse (muligens en 500 Rdl. over det hele Land) paa Kværn Bruge, Laxe Fiskeri og deslige, som deraf siden er extraheret og ved aparte Specification er beordret Fogderne at indkræve og føre til Regnskab.

Den store Misbrug ved Skovene kunde bedst hæves ved Udførselen, at Ingen maatte leie sine Skove bort, at . . . . .[1]) Udskibning forbydes, at Forordn. af 1726 og Interimsplacaten af 1733 maatte stricte blive overholdne. Forstamtet har i Solør gjort (siges der) over en Td. Guld Nytte til Skovenes Conservation.

Juli 15. Fra Kjølstad til Oos er 2½ Miil. Leie Skydsen gaar ikkun til Bjerknæs 1 Miil. Strax man farer fra Kjølstad, kommer man til Vorme Sund, hvor Vormen eller Mjøsens Udflod gaar forbi og et lidet Stykke nedenfor, nemlig ved Pynten af Næs Kirke, forener sig med Glommen for tilsammen gjennem Øieren at formere den navnkundige Sarp Fos. Vi passerede Vormen i Færge og fandt den af Bredde som Throndhjems Elv med Flod Sø. Jeg tog af Veien til den venstre Haand, da jeg var kommen over, forat besøge Fru Hammond[2]), som jeg fandt paa Brustad, hvor de holder Huus, indtil deres egen strax hosliggende Gaard Edsvold bliver fuldfærdig, som skeer til Høsten. Førend vi kom til Oos, passerede vi endnu to andre Sund, nemlig Ulsund og Oossund strax under Gaarden, begge Tverelve, som rinder ned i Glommen og fører en Hob Tømmer med sig. Paa Oos spiste vi til Middag. Skikkelige Folk og god Bekvemmelighed.

Fra Oos til Sundby 1 Miil. Slet Kvarter. Ypperlig Vei. ½ Miil nordenfor Oos ligger Strøm Præstegaard strax ved Veien. Vi reiste derop, bleve vel imodtagne og fik der at see en af de smukkeste, bedst

[1]) Ulæseligt.

[2]) Gift med Frederik Hammond, Cancellieraad og Medlem af Danske Selskab, en Mand, der vakte nogen Opsigt i Samtiden ved sine forskjellige økonomiske Projecter, men mest dog ved den sørgelige Skjebne, der tilsidst rammede ham, idet han den 7 Dec. 1758 blev halshugget i Kjøbenhavn som Falskmynter i Forening med sin Medskyldige, Svensken Sundblad.

indrettede og meublerede Præstegaarde, som muligens findes i Stiftet. Forrige Præst Fasting[1]) har havt Umage og Omkostning dermed. Hans Museum eller Studerestue bar i Særdeleshed Vidne om Mandens gode Smag. Hans Enke, Datter af Oberste Coucheron, tog jeg endnu for en Jomfru af en Snees Aar, saa vel seer hun ud.

Vor Agt var paa Vinger at logere hos Lieut. Kreutz i Leiret. Men som Leiligheden der var betagen, tog vi ind hos Gjestgiveren, hvor vi ganske vel bleve bevertede og fandt gode Natteleier.

Juli 16. Om Morgenen spadserede Hved.(ing?) og jeg opad til Fæstningen, et temmelig langt og stenet Stykke. Blev anmeldt hos Commandanten, Baron Holk, hvor vi oppebiede Justitsraad Bagers Komme, og derefter gik omkring og besaa Fæstningen, som ligger paa en høi Steen Klippe, frit til alle Sider og uden nogen Fare fra høiere Sted at kunne beskydes, uden fra et Bjerg S. V. beliggende, hvorpaa en Fiende, som det for mine Øine lod sig ansee, kunde med svære Canoner, sær Mørsere, gjøre den Skade. Dette vilde Commandanten dog ikke tilstaa, sigende, det ikke var muligt at faa sligt Skyts derop bragt, hvilket jeg stiller derhen. Fæstningen udgjør en Femkant, med gode Underbatterier forsynet. Kan logere 1000 Mand, har gode Barakker og Underbarakker, anselige Magasiner og 4 Brønde. Brand Stiger ere indrettede til begge Sider af alle Tagene. Hvor man vender sig, har man et smukt Landskab i Sigte, men især fra de Sider af Fæstningen, hvor man kan beskue den prægtige Glommen og den kjønne Skovegn i Perspectiv. Her ligger nu tvende Compagnier af Rømelings Regiment, nemlig Brokkenhuses og Capt. Heides. Dog er derfra til Blakjer detacheret 60 Mand, om jeg husker ret. Efterat vi havde taget Afsked med Commandanten og hans Frue, en meget manerlig og til Anseende fornuftig Dame, begav vi os ud af Fæstningen og paa Nedreisen besøgte Lieut. Kreutz i den lille Samling af Huse, henved 50, som ligger nedenfor Fæstningen.

(I det Følgende roses Veiene, men Kvartererne o. s. v. bedømmes strengt).

Juli 17. Hohum, fornemme Herberge hos Lensmanden. Blev der om Natten for Mangel af Skyds, og Morgenen efter, den 18de, reiste til Gaarder[2]), hvor Commissions Stedet skulde blive.

[1]) Georg Fasting, 1747, da han efterfulgtes af Johan Bentzon.

[2]) I Elverum Præstegjeld.

Samme Dag blev Commissionen sat. Accorderede med Mr. Adlefelt om vores Forflegning, nemlig 24 ß Middag, Vinen for sig selv, mit Kammer 4 ℛ ugentlig, Thevand og Fløde iberegnet, 4 ℛ for min Tjeners Kost, Aftensmad, naar af os maatte forlanges, aparte.

Juli 20. Var i Elverums Kirke og hørte Provsten Leigh, en bevægelig og vel begavet Mand. Om Eftermiddagen besøgte vi hannem og fandt hannem ligesaa beleven i hans Huus, som begavet i Kirken.

Juli 22. Besøgt Skiløber Major Felberg en liden Mil ovenfor Gaarder. Vi fandt der en artig og fornuftig Vert. Han talte en Hob om Kn.(offs) ufornuftige Anlæg ved Osen i at udvise Gaarde, hvor Folk hverken kan eller vil bo. Ex. 10 Mænd fra Ringerige, som efter at have været der for at antage sig de udviste Steder vendte tilbage og gjorde Korsets Betegnelse. Flere deslige. Ved Osens vestre Side kan nogenlunde gaa an, men der har 3 Finner for 2 á 300 Aar siden af Kronen forhvervet 3 skyldsatte Gaarde, nemlig Ostenheden, Harnæsset og —[1]), hvorfor 2 Skind eller omtrent 1 Rdlr. aarlig, hvorimod disse 3 vel bevisligen har tilføiet Skoven Skade for 20,000 Rdl. ved at borthugge og til Braader der opbrænde hele Lier af Mastetræer.

— — Statholder Vibe moraliserede ved Taffelet en Dag om egennyttige Betjente. Tonsberg[2]) siger: D. Excell. taler mod Egennyttighed, som Seneca mod Rigdom, frygter jeg, men for min Deel nægter jeg ikke, at hvo der vil bruge min Haand, jo ogsaa maa betale mine Handsker.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

August 12. Fra Diset reiste vi idag til Rød, hvor Commissionen blev sluttet. Afskrev en Tavle paa Aamot Præstegaard, som lyder:

„Den stormægtigste og høibaarne Første og Herre, Koning Christian den Fjerde haver i dette ringe Logemente holt Aftens Maaltid og hvilet sig om Natten til d. 22de Dag udi Junii Maaned Aar 1635, der hans Kongelige Majestæt reiste første Gang til det Kaaber Bly Verk paa Qvæchne, navnlig Guds Gave. Hvilket Herren vilde rige-

---

1) Aabent Rum.

2) Stiftamtmand og Conferentsraad W. de Tonsberg til Ulveland af den nu forlængst uddøde rangadelige Familie, der stammede fra den tønsbergske Patricier Anders Madsen.

ligen velsigne og benedide. Psalm. LXI. Gud give Kongen længe at leve, at hans Aar vare som Slægt efter anden. Deut VIII. Herren din Gud føre dig i et godt Land, der du kand hugge Kaaber af Bjergene. Aar 1637."

L. D.

7.

Anders Madssøns og Karen Strangers Gravstene.

Tønsbergs kommune har vist den i vort land meget sjeldne pietet mod en af sine gamle borgere, at den har værnet om hans minde, selv efterat den moderne tids nyttighedshensyn har foranlediget nedrivningen af den kirke, på hvis kirkegård han oprindelig var begraven. Udenfor den nye kirke har kommunen ladet anbringe Anders Madssøns og hans hustrus gravstene og omgivet dem med et smukt anlæg og derigennem givet andre norske byer et følgeværdigt exempel. Indskrifterne på disse gravstene lyde således:

1. D. O. M.

Herunder hvilr
Udi Troen af en ærefulde Opstandelse
Salig udi Herren hensovede
Hans Kongelige Majestets til Danmarc og
Norge Velbestalter Assessor udi den Kongelige
Ober Hofret udi Norge og Commissarius der samme
Steds og fordum Borgermester udi Tønsberg Velædle
Og Velbyrdige Anders Matson som schiltis
Fra denne Verden Anno Christi 1670 den 19
November udi hans Alders Toe og trediesinds
Tivende Aar ved en salig Død des lige Opstan
Delse han og med alle troende Christne
Forventer af den, som er Livet og Op-
Standelsen Christo Vor Herre.

2. D. O. M.

Under denne sten Hviler sine been
udi en æreful opstandelses Haab
welædle og welbyrdige nu salige Frue
Karen Olufsdatter Stranger
welædle og velbyrdig Assessor og Commis
saire
Anders Matzsøns
efterladte egtefælle
Foed
Anno MDCXVII den 10 Martii
udi Tønsberg
Huor Hun sin livis tid Haver frem
draget
som et ret gudfrygtigheds og christelige dyders
exempel
indtil
Hun ved en sagte og salig
død
Anno MDCXCVIII, den 4. Octobris
vandrede fra det forkrænkelige
til det ævige
lif
udi Hendis Alders LXXXII Aar
Apoc. XV. v. 13.
salige ere de døde som døe i
Herren.

Y. N.

8.

Et Holbergianum fra Sogn.

I Fortun annex til Lyster ligger ovenfor de bekendte Fortungalder gården Søvde, på den venstre side af elven, når man rejser op mod fjeldet. Da jeg 19 Juli 1876 passerede derforbi, traf jeg tilfældigvis sammen med gårdens ejer, Sølfest Søvde, der var en ganske belæst og kundskabsrig bonde. I samtalens løb fortalte han, at der tidligere på denne gård — indtil for omtrent femten år siden — havde været mange af de til den hørende gamle skøder og dokumenter, men at disse senere vare ødelagte af børn og ukyndige tjenestefolk. Nu angrede han meget på dette, navnlig fordi et af dem havde havt Ludvig Holbergs egenhændige underskrift. Det var et skøde, hvorved sognepresten til Fron i Gudbrandsdalen, Otto Kristoferssøn Munthe, hos hvem Holberg tilbragte nogle år af sin barndom, havde solgt gården i 1698 til hans stamfader, der også havde hedt Sølfest. Denne havde tidligere været rådskarl på Sørum og skal i denne Stilling have været den første, som i Lyster indførte dyrkning af æbler, hvilke han havde fået fra Søstrand. Da han i 1698 købte gården af Munthe, der selv var fra Lyster, havde Ludvig Holberg, som da opholdt sig hos denne, undertegnet skødet som vitterlighedsvidne. Beretningen er vistnok aldeles sand; af foged-regnskaberne for Indre Sogn fra 1698 og 1699, der findes i rigsarkivet, fremgår det ialfald, at Otto Munthe virkelig i det første af disse år var ejer af Søvde, men at denne i 1699 tilhørte og brugtes af Sølfest. Dennes nulevende efterkommer havde en meget god forståelse af, at en autograf af Ludvig Holberg fra 1698 „havde været værd både ti og femten daler"; men det en gang gjorte lod sig ikke mere gøre om igen.

Y. N.

9.

Grev Rosens beretning om sin sendelse til Kristiania i Februar 1814.

I Aalls erindringer (2. udg. s. 360) og i Schinkels minnen (VIII, s. 42 flg.) findes en skildring af landshøvdingen i Gøteborg grev A. Rosens rejse til Kristiania og audiens hos prins-regenten. Aalls kilder have formodentlig været meddelelser fra de tilstedeværende højere norske embedsmænd, medens den Schinkelske fremstilling synes at have benyttet den beretning fra grev Rosen selv, hvoraf en afskrift findes i udenrigsministeriets arkiv i Stockholm mellem de fra grev v. Essen i 1814 indkomne breve. Denne er imidlertid benyttet med den frihed, som er almindelig i de af C. W. Bergmann redigerede bind af Schinkels verk, og er derhos der yderlig forkortet. Her meddeles den i oversættelse fra Fransk efter denne afskrift; hvor originalen er bleven af, vides ikke.

Rapport fra grev Rosen til hans excellence grev von Engestrøm om hans sendelse til Norge, dateret Venersborg 26 Februar 1814.

I overensstemmelse med Deres excellences befaling afrejste jeg fra Venersborg 20 Februar og ankom den følgende dag om eftermiddagen til Svinesund på den norske grænse. Der var der posteret en officer af de Staffeldtske jægere med en afdeling på omtrent femti mand. Medens oberst Skøldebrand, som ledsagede mig, var i samtale med officeren, trådte jeg ind i toldhuset, hvor der var et stort antal bønder, som, efter hvad jeg så, befandt sig i en fuldstændig uvidenhed både om fredsbetingelserne og om Sveriges hensigter med hensyn på Norge. Jeg uddelte til dem omtrent tyve exemplarer af kongens proklamation, og de viste mig derfor megen erkendtlighed. De lagde for dagen en meget venskabelig stemning lige over for Sverige og et stærkt ønske om at se den nuværende elendighed bragt til ende. Efter at have været nødsaget til at vente mere end en time, og efter at der var sendt Bud efter en officer ved en anden, fjærnere post, som skulde ledsage mig til Kristiania, erklærede jeg, at jeg var bestemt på at rejse uden eskorte. Jeg satte mig straks i slæden, og en fjerdingvej fra Svinesund mødte jeg omsider officeren, en løjtnant

Schmidt, som derpå ledsagede mig lige til general Staffeldts hovedkvarter. Ved skydsstationen Vestgård mødte jeg et slædeparti. Det var indbyggere fra Frederikshald. De overøste mig med høflighed, men vare, ganske som de ovenfor omtalte bønder, aldeles uvidende om fredsvilkårene. De modtoge nogle proklamationer og forsikrede mig, hvor meget de ønskede en forening med Sverige. Kl. 11 om aftenen ankom jeg til Hafslund. General Staffeldt forsøgte gennem en påtagen høflighed og et modbydeligt smigreri at skjule en tilbageholdenhed, som kun altfor meget trådte frem, da jeg, som jeg havde foresat mig, udelukkende talte om de allieredes glimrende held, om den lykkelige stilling, hvori Sverige nu befandt sig, om hans kgl. højhed kronprinsens fremragende talenter og om vort fædrelands nye forbindelser med Norge. Det var mig umuligt at indlede en fortrolig samtale med ham; ti han undgik altid at tale til mig, når han ikke var omgiven af sine adjutanter. I det samme øjeblik, jeg ankom, expederede man en kurer til prins Kristian for at underrette ham derom, og dagen efter ankom prinsens staldmester, hr. Kaas, for på hans vegne at indbyde mig til at rejse til Kristiania. Den 23de begave vi os på vejen til Kristiania og ankom der den følgende dag om morgenen.

Jeg blev indkvarteret hos general Haxthausen, som under tusende grimaser forsøgte at insinuere sig og at vinde min tillid. Jeg lod gennem ham min ankomst melde for prinsen, som lod mig sige, at jeg kunde blive forestillet for ham kl. 3 om eftermiddagen; et øjeblik efter modtog jeg fra ham en indbydelse til diner. Til det bestemte klokkeslet ledsagede hr. Haxthausen os (hr. Skøldebrand og mig) til prinsen, hvor vi i forværelset fandt et snes adjutanter, som Haxthausen forestillede for mig. En kammerjunker kom derpå for at anmode mig om at træde ind til prinsen. Meget glad, som jeg var, over endelig at se det øjeblik nærme sig, da jeg i en privat sammenkomst kunde udvikle for prinsen det hverv, som Deres excellence havde overdraget mig til Norges bedste, — blev jeg ikke lidet overrasket, da jeg i stedet for en privat sammenkomst, som jeg havde anholdt om, så prinsen modtage mig, omgiven af general Schmettow, kammerherrerne P. Anker og Rosenkrantz, biskop Bech, konferensråd C. Anker og etatsråderne Falbe, Treschow og von Holten. Jeg be-

gyndte med at takke prinsen for den måde, hvorpå man havde modtaget mig i Norge, og for den godhed, som han havde vist ved at skaffe mig alle bekvemmeligheder under rejsen, idet jeg tilføjede, at jeg alene vilde beklage mig over general Staffeldt, der så længe havde opholdt min rejse, og som derved havde hindret mig fra straks at gøre hans højhed min opvartning, hvilket havde været mig uventet i et land, som jeg regnede for mit fædreland.

Prinsen: „Jeg forsikrer Dem, at dette ophold ikke har fundet sted af nogen anden grund end for at skaffe Dem flere bekvemmeligheder for Deres rejse. Men De har et brev til mig.“

Jeg leverede ham straks brevet. Idet prinsen læste det, sagde han: „Grev von Essen sender mig kongen af Sveriges proklamation. Har De den?“

Jeg: „Jeg har den i en pakke; jeg skal straks lade den bringe hid.“

Prinsen: „Det er det samme. Den bliver for fremtiden unyttig. Hr. greve! jeg har idag erklæret mig for Norges regent, efter folkets ønske og for under den nuværende krisis at kunne holde den almindelige gæring i tømme. De skal få høre den højtidelige erklæring, som jeg har udstedt til Nordmændene, og som jeg vil udstede til hele Europa.“ (Prinsen gjorde et tegn, og konferensråd Anker oplæste proklamationen).

Prinsen: „Nu! hvad siger De? Vil de påtage Dem at bringe et exemplar til grev von Essen?“ (Prinsen vilde da tage nogle exemplarer af proklamationen fra konferensråd Anker).

Jeg: „Nej, min prins, De har andre midler til at lade denne komme i hans hænder. For mit vedkommende betragter jeg, efter hvad jeg nu har hørt, min sendelse som afsluttet, idet jeg på kongens vegne nedlægger indsigelse mod en sagernes tilstand, der er i den grad stridende mod de mest højtidelige traktater og så fuldkommen ulovlig. Jeg beder Deres kgl. højhed om at ville tillade mig at rejse på øjeblikket.“

Prinsen: „Hvad? De vil allerede rejse? Jeg er meget glad over i Dem at have fundet en oplyst mand, som sikkert må respektere en kæk nation, som vil forsvare sine rettigheder, og jeg beder Dem sige Deres konge, at det er ikke det rette middel til at gjøre

sig elsket af et folk, at man udhungrer det. Sig ham, at det norske folk aldrig vil lade sig undertrykke og aldrig vil tillade, at man disponerer over det sådan, som man har gjort. Hvis kongen var fremkommen med forslag, havde man kunnet drøfte disse. Jeg forlangte pas for grev Schmettow; man har negtet mig dette.“ (Her tabte prinsen tråden i sin tale og fortsatte i afbrudte ord:) „Vi vil leve som gode naboer med Sverige. Vi ere i fred med alle nationer, som ville respektere vore rettigheder.“

Jeg: „Det går ikke an for mig at meddele kongen, min herre, Deres højheds betragtninger. I henseende til politik kan jeg kun modtage hans ordrer og ikke gøre ham formaninger. Jeg gentager min anmodning om at måtte rejse på øjeblikket.“

Prinsen: „Men De havde lovet at spise middag hos mig.“

Jeg: „Efter hvad der nu er foregået, må Deres højhed behage at forstå, at dette er mig umuligt.“

Jeg gik da bort, ledsaget af general Haxthausen og af staldmester Kaas, der udfoldede hele sin veltalenhed for at overtale mig til at blive til middag. Efter at man havde gjort flere frugtesløse forsøg på at bestemme mig dertil, vendte jeg tilbage til mit logis. Men neppe var jeg trådt ind der, før man meldte mig en af prinsens adjutanter, kammerjunker Mansbach, der sagde, at han havde fået ordre til at ledsage mig på vejen for at drage omsorg for, at jeg ikke under rejsen skulde mangle noget. Vi afrejste fra Kristiania kl. 7 om aftenen og ankom til Svinesund efter en rejse af nitten timer, uden at der på vejen hændte os noget, som fortjener at blive indberettet.

Den tone, som er den herskende i Norge, synes at tilkendegive en stor uvilje mod de Danske, på en sådan måde, at man kan betragte det bånd, som tidligere fandtes mellem de to nationer, som brudt for stedse. Det lavere folk viser intet nag mod Svenskerne; stemningen hos de andre klasser er ialfald ikke mindre velvillig, dog med undtagelse af prinsens kreaturer. Den uvidenhed, hvori man befinder sig med hensyn til fredsvilkårene og alt, som foregår i udenverdenen, har gjort det let for denne prins at vildlede stemningen og ophidse et folk, der er stolt og skinsygt over sin frihed, ved at forespejle det et skinbillede af uafhængighed, hvormed han har forstået at smigre deres

forfængelighed. Prins Kristian har sat i omløb rygter, som ere ufordelagtige for kronprinsen af Sverige, som f. ex., at han helst foretrækker at være ørkesløs, at han lader sig henrive af sin vrede, at han er mistænkelig til det yderste, og at man ligeledes tror, at hans kgl. højhed er sygelig, som en følge af sit sår, at han ikke tåler anstrengelser, og at prins Oskar forsåvidt ligner sin fader, som han har en meget svag helbred.

Jeg har på min rejse omtrent talt med et hundrede bønder; ikke engang fjerdedelen af dette antal har lagt for dagen nogen mistillid til Svenskerne. Man frygter alene for forøgelse af skatterne og for den svenske adels strenghed. De nære alle ønsket om en eller anden forandring, idet de sige, at den nuværende tilstand ikke fremdeles kan vare i to måneder. Mangelen på levnetsmidler er stor. Man finder ikke brød tilkøbs på skydsstationerne, ikke engang i det hus, hvor general Staffeldt havde sit hovedkvarter. Hæren, som nylig er bleven opbudt, har mindst en styrke af 36,000 mand, hvoraf næsten 22,000 ere opstillede mellem Kristiania og grænsen. General Staffeldts og brigadier Hegermanns brigader danne den fremskudte forpostlinje og bestå af gode tropper. De offentlige magaziner kunne endnu i fem til seks uger levere hæren dens provisioner. På soldaternes bemærkninger om denne mangel svare officererne, at de snart skulle få mad i Sverige, og at derpå Englænderne skulle skaffe dem forsyning.

To anseede mænd sagde mig, at hvis kronprinsen af Sverige vender tilbage forinden rigsdagens sammentræden, vil han sikkert blive valgt til Norges regent; i ethvert tilfælde burde vi ikke trænge ind i Norge, forinden rigsdagen var forsamlet.

Jeg har havt den ære i en apostille[1]) at underrette Deres excellence om de andre enkeltheder, der vedkomme mit korte ophold i Norge.

(Undertegnet)
Grev Rosen.

Afskriftens rigtighed bekræfter
I. Hamilton.

Y. N.

---

[1]) Denne findes nu ikke som bilag ved den her benyttede afskrift.

10.

Oplysninger om formuesforholdene i det søndenfjeldske Norge år 1700.

I Norske samlinger, II, s. 470 flg. har Lange meddelt oplysninger om den i 1676 påbudne krigsstyr, der navnlig er af interesse, forsåvidt man deraf lærer at kende navnene på den tids mest formuende folk. Et bidrag til kendskaben om lignende forhold fire og tyve år senere findes i rentekammerets søndenfjeldske kontors kopibog for 1700 (sign. no. 15) i rigsarkivet, hvor der fol. 186 b flg. er indtaget en liste over de personer i det søndenfjeldske (derunder også indbefattet hele Stavanger amt), som da ansåes for de mest velstående, og som i den anledning under 5 Juni 1700 ved en række skrivelser fra rentekammeret (indtagne smstds. fol. 184 b flg.) opfordredes til at yde kongen forstrækning under den da udbrudte krig med Sverige, der havde foranlediget „*uforbigjængelige Omkostninger og Udgifter, som for Kongeriget Norge i Særdeleshed gjøres og holdes maa*“, og hvortil den tidligere pålagte kontribution ikke havde været tilstrækkelig, uagtet kongen dertil ogsaa havde anvendt sine „*egne Domainer, Told og Indkomster*“. „*Af en ret Kongl. Omhu og faderlig Omsorg for sine kjære og troe Undersaatter og den gemene Almues Velstands Erholdelse*“ havde imidlertid kongen under disse forhold ikke villet gribe til det sædvanlige middel med at påbyde „*Dagskatten eller Krigsstyren, Familie-, Landehjælpskatten og andre deslige Skatter*“, men i det sted „*for det første heller haver villet gribe sig selv an og udsætte hvis Gods og andet Deres Kongl. Maj. eier for at bringe Penge til saadanne pressante Udgifter tilveie, end at paalægge Almuen for iaar noget Videre, end paabudt er*“. Af denne grund opfordredes nu alle, som antoges at have råd dertil, til at yde en forstrækning af rede penge til krigens førelse, hvorom det derhos forsikredes, at det var kongens „*allernaadigste Villie, at samme Laan og Forstrækning alene til Deres Kongerige Norge og dets troe Undersaatters Værn og Frelse skal employeres og der forbliver*“. De, som nu vare villige til at yde den således forlangte forstrækning, skulde selv kunne indgive forslag om, hvad de ønskede „*til Underpant og Forsikring*“, hvortil dog ikke det til underholdning af officerer, ryttere og dragoner ud-

lagte gods skulde kunne anvendes; de skulde da få pantebrev på det gods, som de således ønskede. Listen over dem, der antoges at være så formuende, at de kunde udrede den ønskede forstrækning, lyder således:

Forteignelse paa de bemidlede Betjente og Undersaatter udi Norge søndenfjelds, som Vores Deputerede om Forskud af efterskrevne Qvantum til Armaturen og Krigsrustningen udi Norge udi Vores Kongl. Navn dennem haver at notificere:

Aggershuus Stift:

Fridrichshald.

Assistentsraad Stub 1000 Rdl. Borgermester Hedemarck 500. Anders Tommesen 500. Tolderen Ernst Nielsen 500. Proviantforvalter Jens Juel 500. Postmesteren Christen Hansen 300. — 3,300 Rdl.

Fridrichstad.

Obriste Storm, Commandant 1000 Rdl. Proviantforvalter Claus Würfel 200. Jens Wernersen paa Trosvig 1000. Assistentsr. Wernschiold paa Hafslund 3000. Tolderen Christen Christensen 500. — 5,700 Rdl.

Moss.

Alhed Iver Nielsens 300 Rdl. Hans Erichsen 300. Tolderen Johan Høyer 300. Fogden Hans Knudsen 300. Søren Larsens Enke i Hølen 300. Laugmand Berg 500. — 2000 Rdl.

Christiania.

Biskopen Doctor Hans Munck 1000 Rdl. General Auditeur Schade som Participant for det Dikkemarkske Jernverk 1000. Commerceraad Gjord Andersen 1000. Etatsraad Wiggers Enke 1000. Assistentsraad Hans Must 1000. Assessor Bontzen 300. Assessor og Laugmand Blichfeld 500. Vice Laugmand Bromann 500. Mad^me Roll 1000. Secreterer Treschow 500. Secreterer Herman Leopold 2000. Tolderen Frants Jørgensen 500. Povel Pettersen Voigt 1000. Jørgen Povelsen 1000. Raadmand Hans Glad 500. James Collet 1000. Peder Pedersen Møller 1000. Byfogden Adam Barck 1000. Byskriver Mogens

Larsen 200. Jochum Lobes 500. Michel Sørensens Enke og Børn 500. Mag. Lars Ibsen 1000. Mag. Christian Muus 500. Raadmand Christian Hansen 1000. Morten Leuck 500. Peder Iversen 500. Slotsfogden Jens Rasmussen 200. Stiftamtskriver Claus Hansen 500. Herman Krefting paa Bærums Jernværk 1000. Tolderen i Sand, Niels Jensen 200. Hr. Jens Colstrup paa Næs 1000. Mag. Hans Holst paa Toten 1000. Hr. Tomas Rossing paa Ullensager 500. Fogden i Nedre Rommeriges Fogderi, Jens Pedersen 500. Fogden paa Øvre Rommerige Christian Clausen 500. Fogden paa Toten Johan Nernst 300. Fogden paa Ringerige Laurids Tønder 300. Fogden i Gulbrandsdalen Cort Coldewin 500. Fogden i Østerdalen Jens Hvid 500. — 28,000 Rdl.

Bragnes.

Assistentsraad og Laugmand Stockfleth 1000 Rdl. Oberste Holst 1000. Major Sibbern 1000. Afg. Raadmand Egert Stockfleths Børns Formyndere 1000. Peder Sørensen Mos paa Bragnes 1000. Raadmand Jens Nielsen Lerskow 500. Amtmand Povel Glud 500. Henrich Blichfeld, Auctions Directeur 500. Søren Hansen Lemike 500. Tue Andersen Wulfsberg 500. — 7,500 Rdl.

Strømsøe.

Mads Jensen Viel 1000 Rdl. Skibsmaalings Directeur Daniel Knoff 400. Niels Madsen Norup 500. — 1,900 Rdl.

Kongsberg.

Berghauptmand Slaenbusk 1000 Rdl. Jens Olsen 1000. — 2000 Rdl.

Holmestrand.

Commerce Commissarius Heggelund 500 Rdl. Tolderen Samuel Tralow 200. Anders Styrmand 500. Forvalteren udi Jarlsbergs Grevskab, Jørgen Olsen, 500. - 1700 Rdl.

Tønsberg.

Tolderen Mads Gregerssen 500 Rdl. Borgm. Peder Clausen Nørholm 300. — 800 Rdl.

Laurvig.

Torben Grønvold 300 Rdl.

Porsgrund.

Tolderen Jørgen Erdboe 500 Rdl.

Scheen:

Hr. Brigadier Arnold 1000 Rdl. Borgermester Baad 500. Borgermester Hercules Weyer 500. Gerhart Hansen 300. Byfogden Henrich Fridrichsen 200. Laugmand David Gørresen 1000. Commerceraad Halvor Borse 1000. Commerceraad Peter Bürting 1000. Justitsraad og Amtmand Henrich Adler 500. Mag. Thomas Bloch 500. — 6,500 Rdl.

Kragerøe.

Tolderen Jacob Bredesen 200 Rdl.

Christiansands Stift.

Øster Risøer.

Tolderen Jens Smit 1000 Rdl. Isach Falck 500. — 1,500 Rdl.

Ahrendahl.

Laurids Pedersen 2000 Rdl. Søren Andersen 2000. Hans Tysk 500. Tomas Ellefsens Sønner, som er Skippere, 500. Hans Erichsen Skipper 500. Just Jacobsen Morland 500. Hans Arentsen paa Landvig 500. Povel Larsen 500. Tolderen Kramer 500. — 7,500 Rdl.

Christiansand.

Commerceraad og Laugmand Anders Undal 500 Rdl. Amtmand Anders Undal 500. Commissions Commiss. Jacob Povelsen Riis 500. Stiftamtskriver Jacob Preutz 500. Præsident Claus Bertelsen 2000. Magister Jacob Jersin, Sognepræst, 300. Forige Borgemester Christen Wendelbo 2000. Borgemester Balle 200. Proviantforvalter Wetzel 500. Lars Madsen, Raadmand, 300. Tønnes Andersen 2000. Søren Andersen Næskil 1000. Tygge Tommesen, Raadmand, 500. Niels Jacobsen, Borger, 500. Søren Brun 500. Gjert Hansen 500. Christopher Kremmer 300. Ole Christensen 200. Niels Asstrup 200.

Johannes Rasmussen, Skipper, 200. Niels Christophersen 500. Ole Pedersen Lyngøer 300. Peder Clausen under Fjeldet 500. Søren Pedersen ibidem 300. Jens Andersen, Skipper, 300. Niels Dal, Skipper, 200. Anders Andersen, Skipper, 300. — 15,500 Rdl.

Mandal.

Tøres Christensen 1000. Anders Jensen 500. Isach Rasmussen 500. Claus Gertsen 500. Christian Iversen 200. — 2,700 Rdl.

Stavanger Amt.

Amtmand Edvard Hammond 500. Laugmand Niels Christensen 1000. Jørgen Tommesen 1000. Obr. Raadmand Cort Høyer 1000. Tolderen Peder Sørensen 300. Morten Seehusens Efterleverske 300. Fogden Fridrich Tønder i Ryfylke 500. Nicolai Lorentz Preutz, Jæderen og Dalerne, 300. Hr. Peder Erichsen paa Haa i Jæderen 200. Michel Gundersen, Sorenskriver, 300. — 5,400 Rdl.

Summa 93,000 siger halvfemtesindstjuge og trei tusende Rdl.

Datum Rendsborg d. 2 Juni 1700.

Friderich R.

K. Thott. C. G. v. Breitenow.
H. Rosencreutz.

P. R.

Under 12 Juni blev en kopi af denne fortegnelse tilligemed selve brevene fra rentekammeret tilstillet stiftamtskriverne i de to søndenfjeldske stifter, for at de i den anledning kunde træffe de fornødne foranstaltninger, besørge brevene i vedkommendes hænder og flittig „*paaminde, at Pengene til den ansatte Tid ufeilbar maa indkomme, og paa det*", heder det videre, „*Tiden ikke med mange Skrivelser eller Raisonnements unøttig skal spildes, vil det være fornøden, at I ikkun lader Eder formærke, at derudi ingen Forandring er at forvente; men som Hans Kongl. Majt. nøjagtig vil forsikre Enhver for sin Forstrækning med sin allernaadigste Obligation og Underpant efter Brevets Formelding, saa kan det være gavnligere for dem, at de godvilligen laaner,*

end at de formedelst Paabud dertil anstrenges; — ei paatvivlende, at Enhver jo sit eget Bedste i Agt haver.“

Efter disse meget strenge advarsler var der naturligvis en hel del, som fandt det rigtigst straks at betale den af dem forlangte sum, enten i Kjøbenhavn eller i Norge, og flere af disse viste sig endog i den grad imødekommende, at de ikke forlangte noget underpant. Disse fik under 17 og 31 Juli takkeskrivelser fra rentekammeret. Samtidig sendte dette ogsaa nye formaninger til dem, som kun havde erklæret sig villige til at betale en del af den sum, der var forlangt af dem, om at de fik se til at betale det hele. I de samme dage kom der til de oprindelige tvungne långivere endnu en del nye, til hvem der under 15 Juli udgik en lignende opfordring efter følgende

Fortegnelse paa de bemidlede Betjente og Undersaatter i Norge, som de Deputerede ved Finanserne om Forskud af efterskrevne Qvantum til Armaturen og Krigsrustningen udi Norge efter Hans Kongl. Majts. allernaadigste Befaling dennem med denne Post den 15 Juli Ao. 1700 notificerer:

Aggershuus Stift:

Christiania:

Zacharias Gran, Borger, 400 Rdl. Emmiche Jørgensen 200. Lorentz Eberhardt 200. Søren Lauridsen 200. Laurids Christensen 300. Mads Truelsen, Raadmand, 200. Apotheker Johan Jacob Wilster 200. Rector Eilert Hirnklow 200. Oberst Lieutenant Molch 1000. Stiftskriver Rasmus Broholm 300. Controlleur Peder Friis 300. — 3,500 Rdl.

Bragnes.

Magr. Hans Angel 1000 Rdl. Otto von Cappelen, Borger, 300. Niels Iversen, Borger, 300. Mathias Heiberg, Controlleur, 400. Peder Kofoed, Toldbetjent, 200. Hans Emitz, Vejer og Maaler, 200. — 2,400 Rdl.

Langesund.

Peder Weielbye, Controlleur, 200 Rdl. Magr. Lars Bagge paa Vaale i Jarlsbergs Grevskab 300. — 500 Rdl.

Oplandet.

Hr. Jens Christophersen Kraft paa Eidsvold 300 Rdl. Hr. Colbjørn Tostensen paa Sørum 200. Hr. Peder Holter paa Strøm 300. Hr. Niels Sverdrup paa Vang 300. Hr. Hannibal Hammer paa Næs 300. Henrich Jacobsen Smit, Sorenskriver i Gulbrandsdalen, 500. Niels Jacobsen Smidt, Vice Laugmand, 300. – 2,200 Rdl.

Summa 8600 Rdl.

Tiltrods for de fornyede opfordringer viste der sig alligevel såvel blandt de første gang, som blandt de anden gang udseede långivere megen uvilje mod at udrede pengene, og der måtte åtter nye formaninger til. 45 havde aldeles ikke givet noget svar, og alle disse fik under 21 August nyt pålæg fra rentekammeret, ligesom der samme dag udgik opfordring til dem, som havde erklæret sig villige til at betale en del, om at de fik udrede det hele, som man havde forlangt af dem. Men heller ikke dette synes at have hjulpet, da der ifølge en skrivelse fra rentekammeret af 2 Oktober til stiftamtskriveren i Kristiansands stift til den tid kun var indkommet 5000 rdl. af de 31,600, som vare udlignede på dette stift.

I finansiel henseende har derfor denne foranstaltning kun havt en aldeles underordnet betydning, medens den har adskillig interesse som et bidrag til at lære at kende Navnene på de personer, som på den tid vare anseede for de mest velstående i det søndenfjeldske, og det omtrentlige forhold mellem deres midler. Den giver tillige et indblik i den måde, hvorpå enevoldsstyrelsen selv opfattede disse såkaldte „frivillige“ forstrækninger af penge.

Y. N.

RETTELSE.

Side 120, L. 12—14 f. o.: „lade Harald seile først langs **Vestkysten** forbi Thy, saa fare gjennem den aabne Limfjord og videre langs **Østkysten** til Hedeby" rettes til: „lade Harald seile først langs **Jyllands** Østkyst, saa fare gjennem den aabne Limfjord søndenfor Vendsyssel og Thy og videre langs Vestkysten og overland til Hedeby."

REGISTER.

ALFABETISK NAVNEREGISTER

TIL

HISTORISK TIDSSKRIFT

BIND I—IV.*)

AF KR. BASSØE.

---

*) I dette Register er intet Hensyn taget til K. Rygh's Afhandling om Helgelands Stedsnavne (B. I. S. 53—131), da denne er ledsaget af et Register.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

1874 og 1875.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige lang Tid, afgjør

Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efterat være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Generalforsamling den 23de Decbr. 1875.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning for 1874.

»Af Foreningens historiske Tidsskrift er for 1874 udgivet 3die Binds 2det og 3die Hefte, hvormed dette Bind er afsluttet. Ved Siden heraf har Foreningen udgivet et Skrift af Dr. Gustav Storm: «Sangkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk». De til Foreningens Medlemmer for Aaret omdelte Skrifter udgjøre ialt 37½ Ark.

Forskjellige Hindringer bevirkede, at Udgivelsen af Slutningsheftet af Leveringen for dette Aar blev forsinket meget over den paaregnede Tid, saa at det først blev færdigt til Omdeling langt ud i Aaret 1875. Den derved opstaaede Uregelmæssighed i Foreningsskrifternes Udgivelse har dog allerede i indeværende Aar for største Delen kunnet rettes, og Trykningen af de endnu tilbagestaaende Hefter af Leveringen for 1875 er saavidt fremskreden, at Udgivelsen vil kunne finde Sted i Januar 1876.

Foreningens Udgifter have været:

Honorarer	262	Spd.	60	Sk.
Trykning og Papir	564	—	51	-
Heftning og Indbinding.	24	—	88	-
Avertissementer	1	—	10	-
Ombringelse og Incassation for indenbyes Medlemmer	16	—	60	-
Porto for 204 Exemplarer, der forsendes med Posten	25	—	60	-
Provision til Foreningens Commissionærer.	49	—	114	-
Expedition, Kasse-, Regnskabs- og Oplagshold	89	—	45	-
Assurance af Foreningens Beholdning af Skrifter	2	—	60	-
Forskjellige Udgifter.	6	—	113	-
	1043	Spd.	61	Sk.

Kassebeholdningen, der ved Aarets Begyndelse udgjorde 193 Spd. 29½ Skill., var ved dets Udgang 238 Spd. 117½ Skill. Restancerne, som i det foregaaende Aar vare sunkne fra 438 Spd. til 372 Spd., ere i Aarets Løb igjen stegne og udgjorde ved Udgangen af 1874 441 Spd.

Medlemmernes Antal har været 1161, hvoraf 130 ere udenlandske. Foreningens Medlemmer i Danmark, for Tiden 97, betale paa enkelte Undtagelser nær kun halv Contingent ifølge den med den danske historiske Forening fremdeles bestaaende gjensidige Overenskomst.

Det Vogtske Legatfond, der ved Udgangen af 1873 udgjorde 309 Spd. 87 Skill., er ved indvundne Renter steget til 320 Spd. 118 Skill. Fondet indestaar i Christiania Sparebank, og over Renterne er endnu ingen Disposition truffet.

Siden forrige Aarsberetning blev afgiven, er Foreningen bleven sat istand til at byde sine Medlemmer et nyt Bidrag til Norges nyere Historie af ualmindelig Værdi og Interesse, idet Hr. Overintendant, Kammerherre Chr. Holst velvilligt har overdraget den Udgivelsen af sin Fader Statsraad Paul Christian Holst's efterladte Optegnelser om sit Liv og sin Samtid og derhos stillet sin Faders øvrige Papirer til dens Disposition med Tilladelse til deraf at udgive, hvad dertil fandtes skikket, som Bilag til de nævnte Optegnelser. Første Hefte af disse er allerede udgivet, og Resten med Bilag vil blive complet indtaget i Leveringen for 1875. Hr. Holst har erhvervet sig forøget Krav paa Foreningens Taknemmelighed ved at bestemme, at den Del af Honoraret for dette Skrift, som bliver tilbage, efter at Udgifterne ved Manuskriptets Forberedelse til Trykken ere afholdte, (8 Spd. pr. Ark), i Forening med hvad der senere indkommer ved Salg af Skriftet, skal danne et den historiske Forening tilhørende fast Fond, hvis Renter af Bestyrelsen kunne anvendes til Udgivelse af Skrifter af fædrelandshistorisk Interesse. Det Bidrag til at sikre Foreningens Existents i økonomisk Henseende, som den allerede tidligere havde vundet ved det paa lignende Maade skjænkede Vogtske Legat, har derved faaet en betydelig Tilvext.

Bestyrelsen har i det siden sidste Generalforsamling forløbne Aar for første Gang gjort Brug af den ved Foreningens Love givne Adgang til at optage overordentlige eller Æresmedlemmer, idet den har indbudt Professor, Dr. Konrad Maurer i München til at indtræde i Foreningen som Æresmedlem, i Erkjendelse af hans udmærkede Fortjenester af Nordens og særlig Norges Historie.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang efter Lovene undertegnede Birkeland og Rygh.

Christiania 23de Decbr. 1875.

O. Rygh. M. Birkeland. Sophus Bugge. L. Daae. N. Nicolaysen.«

Generalforsamlingen bemyndigede Bestyrelsen til at bevidne Overintendant, Kammerherre Holst Foreningens Tak for den i Aarsberetningen omhandlede Gave.

Kassererens Regnskab for 1874 med Bilag, hvorved Revisionen intet havde fundet at bemærke, fremlagdes, og Kvittering meddeltes Kassereren for samme.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer og de forrige Revisorer gjenvalgtes med Acclamation.

Ingen forlangte Ordet paa Formandens Opfordring til at ytre sig om Foreningens Stilling og Virksomhed.

Generalforsamling den 22de Decbr. 1876.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning for 1875:

»Af Foreningens historiske Tidsskrift er for 1875 udgivet 4de Binds 1ste Hefte. Foreningen har derhos udgivet: »Paul Christian Holst's efterladte Optegnelser om sit Liv og sin Samtid«, ledsagede af Forfatterens Portræt og endel oplysende Aktstykker som Bilag. De til Foreningens Medlemmer for Aaret omdelte Skrifter udgjorde ialt 40 trykte Ark.

Foreningens Udgifter have været:

Honorarer	382 Spd.	60 Sk.
Trykning og Papir	605 —	109 -
Lithografering	92 —	60 -
	1080 Spd.	109 Sk.

	Transport	1080 Spd.	109	Sk.
Heftning og Indbinding		65 —	56	-
Avertissementer		7 —	108	-
Ombringelse og Incassation for indenbyes Medlemmer		19 —	34	-
Porto af 214 Exemplarer, forsendte med Posten		26 —	90	-
Provision til Foreningens Commissionærer.		56 —	36	-
Expedition, Kasse-, Regnskabs- og Oplagshold		157 —	82½	-
Forskjellige Udgifter		7 —	93	-
		1422 Spd.	8½	Sk.

Kassebeholdningen, der ved Aarets Begyndelse udgjorde 238 Spd. 117½ Skill., var ved dets Slutning 79 Spd. 39 Skill. Restancerne ere i Aarets Løb formindskede fra 441 Spd. til 395 Spd.

Medlemmernes Antal var 1183 (mod 1161 i det foregaaende Aar), hvoraf 135 udenlandske. Af Foreningens Medlemmer i Danmark, hvis Antal var 100, betalte 96 halv Contingent ifølge den med den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomst.

Det Vogtske Legatfond, der ved Udgangen af 1874 udgjorde 320 Spd. 118 Skill., var ved indvundne Renter og ved Salg af Exemplarer af Vogts Optegnelser steget til 339 Spd. 15 Skill.

Foreningen har nylig modtaget et lignende Legat, idet Hr. Overintendant, Kammerherre Chr. Holst, som foreløbigt meddelt i forrige Aarsberetning, har skjænket Honoraret for hans Fader Statsraad Holst's af Foreningen udgivne Optegnelser, med Fradrag af Omkostningerne ved Manuskriptets Forberedelse til Trykning, til Foreningen som et urørligt Fond, hvis Renter af Bestyrelsen kunne anvendes til Udgivelse af Skrifter af fædrelandshistorisk Interesse. Dette Fond, som efter Giverens Bestemmelse bærer Navn af »Statsraad Paul Christian Holst's Legat«, udgjør for Tiden 248 Spd. og

er ligesom det Vogtske Legat indsat i Christiania Sparebank.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang efter Lovene Bugge, Daae og Nicolaysen.

Christiania 22de Decbr. 1876.

O. Rygh. M. Birkeland. L. Daae. N. Nicolaysen.
H. J. Huitfeldt,
(f. T. fungerende under S. Bugges Fravær)."

Kassererens Regnskab for 1875 med Bilag fremlagdes, og Revisionens Indstilling, at Kvittering blev at meddele Kassereren derfor, bifaldtes.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer ligesom de forrige Revisorer gjenvalgtes med Acclamation.

Ingen forlangte Ordet paa Formandens Opfordring til at ytre sig om Foreningens Stilling og Virksomhed.

I et derpaa afholdt Bestyrelsesmøde valgtes Rigsarchivar Birkeland til Bestyrelsens Formand.

Bestyrelse.

Rigsarchivar M. Birkeland (Formand).
Professor O. Rygh.
Professor Sophus Bugge.
Professor L. Daae.
Antikvar N. Nicolaysen.

Revision.

Kgl. Fuldmægtig Th. Boeck.
Archivfuldmægtig Otto Gr. Lundh (for 1876).

Kasserer.

P. T. Mallings Boghandel (indtil 31 Decbr. 1876).
Archivfuldmægtig Otto Gr. Lundh (fra 1 Jan. 1877).

Medlemmer.*)

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor, Dr. Konrad Maurer.

Aagaard, A., Konsul. Tromsø.
Aagaard, N., Sagfører. Hammerfest.
Aagaard, V., Cand.med. Kristiania.
*Aalborgs Stiftsbibliothek.
Aalesunds Almuebibliothek.
Aall, D., Jernverksejer. Ulefos.
Aall, D. M., Cand. jur. Arendal.
Aall, J. C., Amtmand. Porsgrund.
Aall, Jacob, Skibsreder. Arendal.
Aall, Jørgen, Jernverksejer. Nes Verk.
Aall, Th., Bureauchef. Kristiania.
Aarestrup, H., Frøken. Bergen.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
Aas, J., Apotheker. Bodø.
Aas, Johs., Handelsmand. Hemnes.
Aas, P. N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
*Adler, D. B., Grosserer. Kjøbenhavn.
Aga, J., Gaardbruger. Ullensvang.
Album, M., Overlærer. Drammen.
Alstrup, N., Sogneprest. Snaasen.
Amble, O., Sagfører. Vivelstad, Helgeland.
Amundsen, Skolebestyrer. Kristiania.
Amundsen, O. C., Adjunkt. Tromsø.
Andersen, Arne, Lærer. Sarpsborg.
Andersen, C.W., Byrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, J. R., Byrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
Andersen, Ove, Overretssagfører. Arendal.
*Andersen, S. C., Konsul. Kristiania.
Andresen, A. M., Lensmand. Lærdal.
*Andresen, C. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Andvord, R., Kjøbmand. Kristiania.
Angell, J. M. L., Kaptejn. Bergen.
Angell, Kn., Overretssagfører. Bergen.
Anker, B. O., fhv. Sorenskriver. Kristiania.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Skolebestyrer. Sagatun ved Hamar.
Anker, H. M. F., Premierløjtnant. Kristiania.
Arbo, C., Kompagnikirurg. Drammen.
Arendals Haandverkerforening.
Arendals Skoles Bibliothek.
Arenfeldt, C., Skolebestyrer. Kristianssand.
Arentz, D., Toldinspektør. Laurvik.
Arentz, H., Protokolsekretær ved Højesteret. Kristiania.

*) De med * betegnede ere tillige Medlemmer af »den danske historiske Forening«.

Arentz, N. P., Overlærer. Throndhjem.
Arneberg, Chr., Justitiarius ved Byretten. Kristiania.
Arnesen, K., pers. Kap. Ø. Aker.
Arnesen, M., Adjunkt. Fredrikshald.
Arnesen, Rich. Bergen.
*Arnet, R. R., Provst. Vedø.
*Arntsen, J., Kirkesanger. Bindalen.
Arntzen, C., fhv. Justitiarius ved Stiftsoverretten. Kristiania.
Arup, Th., fhv. Expeditions-Sekretær. Kristiania.
*Asbjørnsen, P. Chr., fhv. Forstmester. Kristiania.
Aschehoug, H., & Co., Boghandlere. Kristiania.
Aschehoug, N. D., Byfoged. Laurvik.
Aschehoug, T. H., Professor. Kristiania.
Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.
Aschjem, H. J., Gaardbruger. Laurdal.
Astrup, H., Stadshauptmand. Kristiania.
Astrup, M. K., Kjøbmand. Kristianssund.
Athenæum, Læseselskab i Bergen.
*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.
*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.
Athenæum, Læseselskab i Stavanger.
Athenæum, Læseselskab i Throndhjem.
Aubert, L. C. M., Professor. Kristiania.
Aubert, L. M. B., Professor. Kristiania.
*Bache, N., Cand. jur. Kjøbenhavn.
*Bachke, A. S., Cand. min., Direktør. Ytterøen.
*Bachke, O. A., Overrets-Assessor. Kristiania.
Backer, A., Distriktslæge. Skien.
*Backer, Z., Overretssagfører. Laurvik.
Bagge, H. J., fhv. Sogneprest. Kristianssand.
Balchen, A., Sogneprest. Holand.
Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.
Bang, A. C., Prest. V. Aker.
*Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer. Kjøbenhavn.
Bang, H. R., Raadmand. Bergen.
Barstad, J., Løjtnant. Kristiania.
*Bassøe, P. F., Provst. Raade.
Baumann, N. H., Foged. Laurvik.
Bech, A., Overretssagfører. Fredriksstad.
*Beck, J. A., Etatsraad, Godsejer. Taarnborg ved Korsør.
Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Beer, M., Cand. jur. Kristiania.
Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.
Berg, Claus, Handelsfuldmægtig. Throndhjem.
Berg, G., Skolelærer. Nesne, Helgeland.
Berg, J. P., Provst. Fredriksværn.
Berg, M. Ø., Toldkasserer. Hammerfest.
Berg, O. M., Cand. jur. Kristiania.
*Berg, S., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.

BergensKommunebibliothek.

*Bergens Musæum.

Berger, J., Konsul. Hammerfest.

Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.

Bergh, Johs., Høiesterets-Advokat. Kristiania.

Bergstrøm, fhv. Statsraad. Stockholm.

Bergwitz, C. Kjøbmand. Kristiania.

Berling, E. W., Bibliothekar. Lund.

Berner, M. H., Cand. juris. Kristiania.

Bernhoft, Th. C., Prest. Kristiania.

de Besche, Enkefru. Kristiania.

*Bessesen, B. T., Provst. Kvindhered.

Bessesen, H., Adjunkt. Kristianssand.

Bessesen, P. E., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Beyer, M., Overrets-Assessor. Bergen.

Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.

Bibliotheket, kungl. Stockholm.

Birch, H. J., Sagfører. Moss.

*Birch-Reichenwald, C., Sorenskriver. Kristiania.

Birch-Reichenwald, P., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Birkeland, J., Raadstueskriver. Bergen.

*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.

Birkeland, P. H., Biskop. Bergen.

Bjørnsgaard, P. Chr., Telegrafstations-Bestyrer. Østerrisør.

Bjørnson, P., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Bjørnstad, A. Th., Kateket. Ekersund.

Bjørnvall, A., Cand., Løjtnant. Fredrikshald.

Blackstad, J., Amtmand. Hammerfest.

Blehr, O., Cand. jur. Nordfjord.

Blehr, Th., Cand. jur., Redaktør. Bergen.

Blich, C. J., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Blichfeldt, Robt., Apotheker. Mandal.

Blix, E., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.

*Bloch, V., Rektor. Fredericia.

Blom, H., Rektor. Fredrikshald.

Blom, P. J., Byfoged. Porsgrund.

Blytt, A., Konservator. Kristiania.

Blytt, P., Mægler. Bergen.

Boeck, C., Professor. Kristiania.

Boeck, H., Læge. Kristiania.

*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

*Bohr, J. L. S., Provst. Slesvig pr. Ribe.

Bonnevie, J., Stiftamtmand. Kristianssand.

Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.

Bonnier, D. F., Boghandler. Gøteborg.

Borch, K., Overlærer. Stavanger.

Borgen, A. E. Drammen.

Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.

*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.

Boye, N. E., Sagfører. Bodø.

Boyesen, J., Student. Kristiania.

*Brandt, Fr., Professor. Kristiania.

Bredal, P. E., Overretssagfører. Moss.
Breien, J., Foged. Nordre Helgeland.
*Bricka, C. F., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Værftsejer. Kristiania.
Brinchmann, L., Sogneprest. Hemnes.
Broch, B., Bankchef. Drammen.
Broch, L., Oberstløjtnant. Kristiania.
Broch, S., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
*Brock, Alb., Cand. mag. Kristiania.
Brodtkorb, E., Proprietær. Thjøttø.
*Brodtkorb, H. H., Cand. jur., Gaardbruger. Kjørbo, Bærum.
Brodtkorb, J., Frøken. Soon.
Brodtkorb, Joh., Proprietær. Thjøttø.
Bruenech, C. A., Verksfuldmægtig. Kristiania.
Bruenech, J. V., Cand. philos. Kristiania.
Bruland, Oluf, Handelsfuldmægtig. Bergen.
Brun, Andr., Boghandler. Throndhjem.
Brun, J. M., Sogneprest. Hedrum.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem
*Bruun, Chr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Sogneprest. Kristiania.
*Bruun, T. C., Legationsraad. Kjøbenhavn.
Bryn, Th., Stadsfysikus. Throndhjem.
Brynie, O., Bureauchef. Kristiania.
Brynjulfsen, G., Docent. Kjøbenhavn.
Buch, J. W., Kjøbmand. Throndhjem.
Buck, Fr. B., Kjøbmand. Throndhjem.
Bugge, F. V., Professor. Kristiania.
Bugge, J. Ø., Skibsreder. Mandal.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Professor. Kristiania.
Bukier, N. D., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Bætzmann, F., Journalist. Kristiania.
Bøckmann, S. G., Skolebestyrer. Drammen.
Bødtker, J., Sorenskriver. Fetsund.
Bøgh, Joh., Cand. philos., Boghandler. Bergen.

Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.
Capjon, A., Grosserer. Drammen.
Capjon, J., Grosserer. Drammen.
Cappelen, J. D., Jernverksejer. Ulefos.
Cappelen, J. W., Boghandler. Kristiania.
Carstens, M. C., fhv. Overlærer. Throndhjem.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
*Christensen, Kammerraad. Hørsholm.

Christensen, H. O., Byfoged. Stavanger.

Christensen, Thv., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.

Christiansen, C., jun., Kjøbmand. Laurvik.

Christie, A. B., pers. Kapellan. Ullensvang.

Christie, H., Premierløjtnant. Bergen.

Christie, W. F., Kjøbmand. Kristianssund.

Christie, W. F. K., Distriktslæge. Tønsberg.

Chrystie, N., Skattefoged. Throndhjem.

Clason, R. M., Distriktslæge. Lyngen.

*Cold, D. H. O., Dr. med., Distriktslæge. Frederiksverk, Danmark.

Coldevin, Isach, Proprietær. Dønnes, Helgeland.

*Collett, Alf, Cand. jur. Kristiania.

*Collett, J., Amtmand. Kristiania.

Collett, Th., Distriktslæge. Lindaas.

Collett, W., kst. kgl. Fuldmægtig. Stockholm.

Collin, J., Telegrafstations-Bestyrer. Hammerfest.

Conradi, A., Cand. jur. Kristiania.

Conradi, J. F. C., Sagfører. Drammen.

Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daa, L. Kr., Professor. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskoug.

*Daae, L., Professor. Kristiania.

*Daae, L., Sorenskriver. Skoue, Nordre Søndmøre.

Daentzell, Th., Apotheker. Sandnes.

Dahl, J., Distriktslæge. Fjælberg.

Dahl, K., Fængselsprest. Bergen.

Dahl, O. M., Sorenskriver. Stordøen.

Dahl, W. S., Højesterets-Advokat. Vestnes.

*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.

Dahle, M. K., Handelsbetjent. Aalesund.

*Dahlenborg, K., Overlærer. Aalborg.

*Dahlerup, C. G., Sogneprest. Øster-Ulslev, Laaland.

*Dahlerup, H. L., Justitsraad, Kontorchef. Kjøbenhavn.

*Dahll, L. Chr., Felttøjmester. Kristiania.

Dahll, T., Bergmester. Kragerø.

Dahm, E., Læge. Kristianssand.

Danchertsen, J., Distriktslæge. Tromsø.

Danielssen, D. C., Overlæge. Bergen.

Dass, M. B., Vagtmester. Sannesøen.

»De Unges Samfund«. Drammen.

Dedekam, A., Agent. Mandal.

Dekke, R., Frue. Bergen.

»Den gode Hensigt«, Selskabet. Bergen.

»Den kvindelige Læseforening«. Kjøbenhavn.

Deesen, H., Boghandler. Tønsberg.

Devold, O. E., Kjøbmand. Aalesund.

Didrikson, J. F., Sektionschef. Hamar.

Dietrichson, H., Postmester. Skien.
Dietrichson, N. G., Cand. jur. Kristiania.
Dircks, Chr., Bogtrykker. Moss.
Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.
Dop, Th. A., Sogneprest. Kristiania.
Drammens Lærerforening.
Dreyer, C. F., Kjøbmand. Tromsø.
Dreyer, Chr., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Due, C. V., Major. Berlin.
Due, F., Env. extr. & Min. plénip. St. Petersburg.
Dunker, G., Bureauchef. Kristiania.
Dybwad, H., Bureauchef. Kristiania.
Dørum, J. M. Throndhjem.
Døsen, H. R., Landhandler. Lyster.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.
Eide, S., Skibsreder. Arendal.
Ekman, Kommandørkaptejn. Gøteborg.
Elligers, J., Adjunkt. Arendal.
*Elmquist, Adjunkt. Fredericia.
Elster, F. C., Foged. Surendal.
Embretsen, O. Aasnes.
Enge, N. N., Lensmand. Sande.
Engelsen, H. J., Sorenskriver. Stenkjær.
Engh, N., Toldinspektør. Flekkefjord.
Erichsen, H. N., Skolebestyrer. Horten.
Erichsen, J. W., resid. Kapellan. Skien.
Erichsen, W., Byfoged. Arendal.
*Eriksen, A. E., Cand. mag. Kristiania.
Eriksen, J. A., Cand. mag. Kristiania.

Fabritius, H., Overretssagfører. Ullensaker.
Fabritius, W. C., Bogtrykker. Kristiania.
Falch, J. W., Kjøbmand. Laurvik.
Falck, F. E., Lensmand. Solvorn i Sogn.
Falck, Ths. S., Konsul. Stavanger.
Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.
Falsen, C., Løjtnant. Berlin.
Falsen, C., Marineløjtnant. Horten.
Falsen, E. M., Sorenskriver. Bergen.
Falsen, J. C., Statsraad. Kristiania.
Fasting, Th., Overretssagfører. Kristianssund.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Fearnley, H. E., Sogneprest. Ejdskog.
Feyer, C., fhv. Sorenskriver. Ekersund.
*Fiedler, F. J., Konferentsraad, Overrets-Justitiarius. Kjøbenhavn.
Finch, H. F., Cand. theol. Throndhjem.
Finckenhagen, O. J., Kjøbmand. Hammerfest.
Finne, H., Overretssagfører. Stavanger.
Finne, J., Kjøbmand. Throndhjem.

Finne, P. N., Kjøbmand. Throndhjem.
Fleischer, A. J., Sogneprest. Gausdal.
Fleischer, B., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
Fliflet, I., Sagfører. Birid.
Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Flood, C. G., Sagfører. Porsgrund.
Floor, C., Boghandler. Bergen.
Flor, Ludv., Kjøbmand. Kristianssund.
Folkestad, H. O., Biskop. Hamar.
Foltmar, F. C., resid. Kapellan. Nes, Ø. Romerike.
*Forchhammer, J., Dr. phil., Rektor. Herlufsholm.
Forseth, Ole G. Øxendalsøren.
Foss, Skolelærer. Kristianssand.
Foss, H., Løjtnant. Kristiania.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Frederiksborgs lærde Skole.
*Fredrikshalds Stadsbibliothek.
Fredriksstads Skoles Bibliothek.
*Fridericia, Cand. mag. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Friele, Henr., Mægler. Bergen.
Friis, J. A., Professor. Kristiania.
Fritze's Bokhandel. Stockholm. (3 Expl.).
*Fritzner, J., Provst. Thjødling.
Frølich, C., Bureauchef. Kristiania.
Frølich, F. H., Bankchef. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.
Funnemark, H., Farmaceut. Kristiania.
Furu, O., Overretssagfører. Kristianssund.
Fyhn, Halfdan, Højesteretsadvokat. Kristiania.

Gabrielsen, L. M., Boghandler. Stavanger.
Gamborg, E., Politimester. Drammen.
Garben, Joh., Politimester. Skien.
Geelmuyden, B., Ingeniør. Drammen.
*Gellein, C. O., Bogholder. Throndhjem.
Generalstabens Bibliothek. Kristiania.
Getz, B., Professor. Kristiania.
Gihle, P., Gaardbruger. Ø. Thoten.
Giæver, Johs., Kjøbmand. Tromsø.
*Gjellerup, S., Cand. theol. Kjøbenhavn.
Gjerstad, Jac., Kaptejn. Kristiania.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, A., Adjunkt. Kristianssand.
Gjessing, G. A., Adjunkt. Kristianssand.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
Gjør, C., Overretssagfører. Stavanger.
*Gleerups Bokhandel. Lund.
Glückstad, A. M., Kasserer. Kristiania.
Glückstad, Chr., Sogneprest. Hiterdal.

Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.
Gram, E., Bankdirektør. Throndhjem.
Gram, Jens, Konsul. Drammen.
Gram, L. P., Boghandler. Kristiania.
Gram, W., Boghandler. Kristiania.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
Gran, Henrik. Laxevaag ved Bergen.
Gran, J., Skibsbygmester. Bergen.
Grimelund, H., Gaardbruger. Aker.
Grimsgaard, C., Oberst, Generalstabschef. Kristiania.
Gripenberg, A., Baron, Professor. Rock-Island, Illinois, N.-A.
Grongs Læseforening.
Groom, C. W., Kjøbmand. Stavanger.
Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
Grønvold, A., Cand. jur. Kristiania.
Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.
Gude, Hans, Professor. Karlsruhe.
Gulbranson, C., Cand. jur., Grosserer. Kristiania.
Gulbranson, H. R., Cand. jur. Grosserer. Kristiania.
Gulbranson, P., Grosserer. Kristiania.
Guldberg, C. M., Professor. Kristiania.
*Gundorph, V., Stud. phil. Kjøbenhavn.
Guttormsen, L., Klasselærer. Kristianssund.
Gysler, J. Kristiania.
Haffner, J. F. W., Kaptejn. Kristiania.
Hafstrøm, C. B., Telegrafstations-Bestyrer. Kistrand.
Hagelsteen, Chr. Bergen.
Hagemann-Brandt, K., Ingeniørkaptejn. Kristiania.
Hagen, A. F., Løjtnant. Throndhjem.
Hagen, G., Skolelærer. Hammerfest.
Hagen, Oluf S., Kontorbetjent. Throndhjem.
Hald, L. A., Provst. Hurum.
Hall, Chr., pers. Kapellan. Ullensaker.
Halle, Chr., Skolelærer. Kristianssund.
Halling, H., Sogneprest. Ø. Aker.
*Halvorsen, J. B., Journalist. Kristiania.
Halvorsen, L., Skolebestyrer. Stavanger.
Halvorsen, N., Skolebestyrer. Kristiania.
Hamar Stiftsseminarium.
*Hambro, E. I., Cand. mag. Bergen.
Hambro, E. I., Cand. jur. Fetsund.
Hammer, P. N., Foged. Alten.
Hammer, T. H., Sorenskriver. Ekersund.
Hansen, Agent. Kristiania.
Hansen, A., Gaardbruger. Vik i Skjeberg.
Hansen, A. E., Sogneprest. Gol, Hallingdal.
Hansen, A. M., Provst. Etne.
Hansen, Aug., Handelsfuldmægtig. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.

Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Hansen, Carl, Genremaler. Stockholm.

Hansen, Fr., Overretssagfører. Kristianssand.

Hansen, H. E., Kaldskapellan. Kristiania.

Hansen, H. V., Kopist. Kristiania.

*Hansen, J., Sogneprest. Gjerdrum.

Hansen, Kl., Læge. Bergen.

Hansen, Kr., Cand. jur. Kristiania.

Hansen, M. Qvist, Grosserer. Kristiania.

Hansen, N. C. I., Postmester. Holmestrand.

Hansen, N. S., Cand. jur. Ibestad.

Hansen, P. C., Lensmand. Lesje.

Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.

Hansen, W. S., Stadshauptmand. Stavanger.

Hanssen, H. C., Toldinspektør. Vadsø.

Hanssen, J., Assurance-Kasserer. Arendal.

Hanssen, J., Overretssagfører. Throndhjem.

Hansson, M. S., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Hansteen, W., Provst. Mandal.

Harbitz, G.P., Sogneprest. Nøterø.

Hartmann, G., Rektor. Tromsø.

Hartmann, G. A., Kjøbmand. Throndhjem.

Hartmann, H. K., Distriktslæge. Vadsø.

Hartwig, J., resid. Kapellan. Laurvik.

Haslund, F. A., fhv. Skoledirektør. Kristiania.

Haslund, Karl, Skibsfører. Arendal.

Hassel, H. Chr., Grosserer. Kristiania.

Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.

Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.

Haug, H., Postbetjent. Kristiania.

Hauge, J., Telegrafstations-Bestyrer. Throndhjem.

Haugen, K., Student. Tønsberg.

Hauland, A. C. Porsgrund.

Hausmann, Chr., Sorenskriver. Nesne, Helgeland.

Havig, C. M., Lensmand. Mosjøen.

Hedbom, J. C. Sköfde.

*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.

*Heffermehl, G. M., Provst. Aas.

Heffermehl, J. K., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Heftye, J., Cand. jur. Kristiania.

Heiberg, A., Fredrikshald.

Heiberg, A., Boghandler. Throndhjem.

Heiberg, C., Foged. Bodø.

*Heiberg, Edv. O., Overrets-Assessor. Kristiania.

Heiberg, H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Heiberg, J. F., Generalkirurg. Kristiania.

Heiberg, Niels. Manger.

Heide, J. C., Kjøbmand. Farsund.

Heidenreich, C., Overretssagfører. Kongsvinger.

Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.

*Heise, A., Adjunkt. Viborg.

Hellesen, G. C., Cand. jur., Grosserer. Drammen.

Helliesen, H. L., Statsraad. Kristiania.
*Helveg, L., Dr. phil. Prest. Odense.
*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.
Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.
Henriksen, H. A., Kjøbmand. Tromsø.
Henriksen, J., Kjøbmand. Tromsø.
*Herlufsholms Skolebibliothek.
Hermanstorff, H., Adjunkt. Drammen.
Hertzberg, Ebbe, Universitets-Stipendiat. Paris.
Hesselberg, Grosserer. Kristiania.
Hesselberg, M., Sagfører. Laurvik.
Hesselberg, N. O., Bureauchef. Kristiania.
Heubsch, F., Bankbogholder. Fredrikshald.
Heyerdahl, A., Kjøbmand. Kristianssund.
Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.
Hille, A. M., res. Kapellan. Hamar.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.
Hiorth, F. W., Overtoldbetjent. Sarpsborg.
Hiorth, K., Postexpeditør. Horten.
Hirsch, Landbrugsskolebestyrer. Hamar.
Hoff, B. Fr., Adjunkt. Drammen.
Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder til Rosendal.
Hoffmann, Fr., Bylæge. Aalesund.
Hoffmann, Joh., Distriktslæge. Brønø.
Hoffmann, R., Læge. Ytterøen.
Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.
Hofgaard, S. W., Kand. mag. Kristiania.
Hofgaard, H. J., Løjtnant. Lider.
*Holck, Kaptejn. Kjøbenhavn.
Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.
Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.
Holfeldt, M. K., Overlærer. Bergen.
*Holm, E., Professor. Kjøbenhavn.
Holm, H. H., Bureauchef. Kristiania.
Holmboe, C. A., Professor. Kristiania.
Holmboe, J., Statsraad. Kristiania.
Holmboe, J. G., Sogneprest. Lesje.
Holmboe, L., Sagfører. Aalesund.
Holme, N. T., Telegrafstations-Bestyrer. Kristianssund.
*Holmsted, S., Overlærer. Frederiksborg.
Holst, A., fhv. Sorenskriver. Nesne, Helgeland.
Holst, Chr., Overintendant, Kammerherre. Kristiania.
Holst, E., Cand. real. Kristiania.
Holst, H., Foged. Bodø.
Holst, L., Cand. jur., Redaktør. Bergen.
Holst, P. C., Brugsejer. Vefsen.
Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.
Holstad, Chr., Læge. Arendal.
Holter, A. R., Oberstløjtnant. Skien.
Holter, H., Grosserer. Kristiania.
Holter, J. A., Overretssagfører. Kragerø.

Holtermann, L., Sogneprest. Hol, Hallingdal.
Holt Seminarium.
Homann, C., Distriktslæge. Kragerø.
Horn, H., Bureauchef. Kristiania.
Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
Hornemann, H., Forstander. Throndhjem.
*Hornemann, J., Forstander. Throndhjem.
Hornemann, R., Overrets-Justitiarius. Throndhjem.
Hornemann, Th., Proprietær. Rejnkloster, Rissen.
Huitfeldt, A., Konsul. Throndhjem.
*Huitfeldt, H. J., Fuldmægtig ved Rigsarkivet. Kristiania.
Hurum, Th., Grosserer. Kristiania.
Huseby, O., Sagfører. Sogndal i Sogn.
Huun, Chr., Landhandler. Solvorn i Sogn.
*Hval, Andr., Stiftskapellan. Hamar.
Hveding, J., Provst. Lindaas.
Hvoslef, J., Amtmand. Laurvik.
Høyer, J. A., Kaptejn. Sarpsborg.
*Hølaas, A., Sekretær. Kristiania.

Ihlen, Chr., Marinekaptein. Kristiania.
Ingier, H., Brugsejer. Lian ved Kristiania.
Ingier, L., Cand. jur. Drammen.
Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.
Irgens, H. H., Provst. Ullensvang.
Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.
Isaachsen, J., Kaptejn. Kristianssand.
Iversen, J. A., fhv. Handelsmand. Kristiania.

Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.
Jacobsen, J., Grosserer. Fredriksstad.
Jahn, Chr., Tandlæge. Throndhjem.
*Jantzen, A. T., Prest. Kjøbenhavn.
Jarmann, A., Postexpeditør. Kristiania.
Jarmann, E., Maskinist. Kristiania.
Jarmann, J. S., Verksbestyrer. Kristiania.
Jebsen, P., Konsul. Bergen.
*Jensen, C., Borgermester. Kristiania.
Jensen, L., Lærer. Drammen.
Jensen, L. T., Handelsmand. Vefsen.
Jensen, P., Provst. Beitstaden.
Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
Jenssen, Hans, Kjøbmand. Throndhjem.
Johannesen, Iver, Forpagter. Nannestad.
Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Laurvik.
Johansen, J. P., Lensmand, konst. Politimester. Svelvik.
Johansen, C. Ludw., Grosserer. Kristiania.
Johnsen, Chr., Kjøbmand. Kristianssund.
Johnsen, J., Verksbestyrer. Bergen.
Johnsen, Joh., Sagfører. Stavanger.
Johnsen, O., Farmaceut.
Johnson, C., Kopist. Kristiania.
Johnson, Gisle, Professor. Kristiania.

Jonassen, Gabriel. Stavanger.
Juell, H. A., Overretssagfører. Kristiania.
Jullum, O., Boghandler. Kristianssund.
Jürgensen, Ad., Handelsmand. Thjøttø.
*Jørgensen, Skolelærer, Kistrup ved Faaborg.
*Jørgensen, A. D., Arkiv-Fuldmægtig. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Cand. philol. Kjøbenhavn.

Kahrs, C. A., Sygehuslæge. Bergen.
Kallevig, Harald. Arendal.
Kavli, Albert, Kontorist. Throndhjem.
Kavli, Wilh., Kontorist. Throndhjem.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Keyser, F. W., fhv. Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Kielland, A. C., Grosserer. Stavanger.
Kielland, F. H., Premierløjtnant. Throndhjem.
Kielland, J., Cand. theol. Stavanger.
Kielland, J. Z., Konsul. Stavanger.
*Kierulf, A., Justitiarius ved Stiftsoverretten. Kristiania.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Statsminister. Stockholm.
Kildal, B., Cand. jur. Kristiania.
Kildal, D., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Kildal, M. H., Sorenskriver. Ringsaker.
Kildal, P. W. W., Grosserer. Kristiania.
Kildal, Wessel, Cand. Kristiania.
*Kinch, J., Overlærer. Ribe.
Kittel, A. F., Stadsfysikus. Arendal.
Kiær, A., Grosserer. Fredriksstad.
Kiær, A. N., Chef for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kiær, F., Læge. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
*Kjellerup, Godsejer. Visborg ved Aalborg.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Lurø.
Kjerschow, Chr., Stiftamtmand. Tromsø.
Klinge, J. A., Underfoged. Throndhjem.
Klingenberg, Rich., Marineløjtnant. Tønsberg.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kjøbenhavn.
Knagenhjelm, L., Overretssagfører. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Arendal.
Knap, H. C., Protokolsekretær ved Højesteret. Kristiania.
Knap, N. J., Adjunkt. Kristianssand.
Knap, R., Admiral. Kristiania.
Knivsberg, J. C., Kjøbmand. Stavanger.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
Knudtzon, H. N., Konsul. Throndhjem.
Knudtzon, N. H., Konsul. Kristianssund.

Knutzen, S. S., Rektor. Drammen.

Koht, J., Apotheker. Tromsø.

Koht, P. S., Overlærer. Tromsø.

Kolbenstvedt, N., Udskiftningsformand. Suledal.

Kolderup, E., Premierløjtnant. Holmestrand.

Kolderup, P., Kjøbmand. Bergen.

Kongsbergs Læseforening.

Kongsbergs Middelskole.

Konow, F., Sagfører. Bergen.

Konow, H., Cand. jur. Kristiania.

Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.

*Krarup, F., Cand. mag., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Krebs, C. A., Sorenskriver. Fredrikshald.

*Krieger, A. F., Geheime-Etatsraad. Kjøbenhavn.

Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.

*Kringelbach, G., Cand. jur., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Kristensen, K., pers. Kapellan. Kristianssand.

Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.

Kristianssunds Læseselskab.

*Kristianssunds offentlige Skole.

*Krog, H. A. C., Provst. Ramløse ved Frederiksverk, Danmark.

Krogh, J., Postfuldmægtig. Kristiania.

Krogh, J. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Krogh, P., Postexpeditør. Kristiania.

Krohg, O. T., Sogneprest. Vestnes.

Krohn, Hj., Student. Bergen.

Krohn, W., Konsul. Bergen.

Kyhn, Th., Sogneprest. Vardø.

Lambrechts, M., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Lammers, E., Løjtnant. Kristiania.

Lammers, G. A., Overretssagfører. Drammen.

*Lampe, H. J., Sogneprest. Fredriksværn.

Lampe, J. A., Farver. Bergen.

*Lampe, J. F., Sogneprest. Bamle.

Lampe, R. E. M., Sogneprest. Lekø.

Landmark, J., Oberstløjtnant, Direktør. Kongsberg.

Langberg, Malthe, Ingeniør. Stavanger.

*Lange, U. F., Rektor. Lillehammer.

Larsen, A., Cand. jur. Kristiania.

Larsen, A., Cand. philos., Translatør. Kjøbenhavn.

Larsen, J., Student. Skien.

Lassen, E., Sorenskriver. Lillesand.

Lassen, H., Redaktør. Kristiania.

Lassen, J., Uhrmager. Kristiania.

*Lassen, W., Bureauchef. Kristiania.

Lehman, H., Borgermester. Kristianssand.

Lehmkuhl, H. C., Kjøbmand. Bergen.

Lehmkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.

Lekve, O. T. Namsos.

Lem, A., Amtsfuldmægtig. Bergen.

Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.

Leschly-Hansen, E., Politiadjutant. Kristiania.
*Levinsen, C. L., Overauditør. Kjøbenhavn.
Lie, Emil, Cand. jur., Redaktør. Throndhjem.
Lie, J. A., Korpslæge. Kristiania.
Lied, F. M., Sogneprest. Strand.
Lind, J. B., Kontorchef. Kristiania.
Lindegaard, J., Fotograf. Kristiania.
Linder, N., Lektor. Stockholm.
Linthoe, C., Bureauchef. Kristiania.
Lionæs, Chr., Boghandler. Fredriksstad.
Lisberg, Styrmand. Bergen.
Logn, A. A., Apotheker. Moss.
Lorange, A. L., Konservator. Bergen.
Lorck, F., Konsul. Throndhjem.
Lorck, K., Cand. jur. Throndhjem.
Lossius, K., Adjunkt. Throndhjem.
Lossius, R., Konsul. Kristianssund.
Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Lund, Ant., Kjøbmand. Hammerfest.
*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Lund, J., Adjunkt. Drammen.
Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.
Lund, R., Mægler. Throndhjem.
*Lund, Tr., Dr. phil. Kjøbenhavn.
Lunde, J., Gaardbruger. Vaage.
Lundequistska Bokhandel. Upsala. (2 Expl.).
*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.
*Lundgreen, M. H., Ritmester. Throndhjem.
*Lundh, Otto Gr., Fuldmægtig ved Rigsarkivet. Kristiania.
*Lundh, S. H., Ingeniør. Kristiania.
Lyng, Th., Bureauchef. Kristiania.
Lysholm, O. K., Kjøbmand. Throndhjem.
Løberg, Hj., Bankadministrator. Bergen.
*Løkke, Jak., Overlærer. Kristiania.
Løvenskiold, O., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Løvland, J., Skolelærer. Kristianssand.

Mack, Vilh., Kjøbmand. Tromsø.
Malling, M. V., Cand. jur. Kristiania.
Malling, P. T., Boghandler. Kristiania.
Malmstrøm, C. E., Professor. Stockholm.
*Mansa, Landinspektør. Nykjøbing paa Mors.
Manthey, A., Stiftamtmand. Kristiania.
Manthey, A. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Mariboe, W. A., fhv. Overrets-Assessor. Kristiania.
Marinebibliotheket. Horten.
Martens, A., Kompagnikirurg. Kristiania.
Martens, D. B., Kjøbmand. Bergen.
Martens, N., Provst. Maalselven.
Marthinsen, G., Kjøbmand. Drammen.
Maschmann, H. H., Cand. jur. Kristiania.

Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Mathiesen, Henr., Fuldmægtig. Kristiania.
Maursund, A., Sagfører. Tromsø.
*Mazar de la Garde, A. A. B., Etatsraad. Kjøbenhavn.
Megrund, P., Sogneprest. Loppen.
Meidell, Fr., Overretssagfører. Nes, Hallingdal.
Meidell, S. B., Bureauchef. Kristiania.
Mejdell, T., Forstmester. Kristiania.
Meinerts, Fr., Cand. jur. Kristiania.
Meinich, H., Amtmand. Lillehammer.
Meisterlin, C., Konsul. Throndhjem.
Meisterlin, V. M., Kjøbmand. Throndhjem.
Meldahl, G., Statsraad. Kristiania.
Melgaard, I., Boghandler. Skien.
Melkild, H. O., Lærer. Øxendalsøren.
Mellbye, O., Bureauchef. Kristiania.
*Metropolitanskolen i Kjøbenhavn.
Meyer, A., Handelsmand. Melø.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, W. D., Sogneprest. Tysnes.
Michelet, C., Overretssagfører. Kristiania.
Michelet, G., Oberstløjtnant. Kristiania.
Michelsen, J., Handelsfuldmægtig. Kristiania.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
*Middelthon, J., Overretssagfører. Kristiania.
Moe, Cand. Kristiania.
Moe, Stud. jur. Kristiania.
Moe, Th. M., Skibsmægler. Throndhjem.
Moe, Theod., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohn, J. N., Sekretær. Kristiania.
Mohn, E., Adjunkt. Aalesund.
Mohr, A., Dr. philos., Cand. jur. Kristiania.
Molde offentlige Skole.
Monrad, M. J., Professor. Kristiania.
Monsen, G., Lodsoldermand. Stavanger.
Monsen, M. G., Kjøbmand. Stavanger.
Mortensen, M., Verksejer. Lille-Elvdalen.
*Moth, L., Overlærer. Sorø.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Motzfeldt, K., fhv. Statsraad. Horten.
Mouland, T., Amtsskolebestyrer. Stavanger.
*Mourier, C. F. L., Højesterets-Justitiarius. Kjøbenhavn.
Muldskridal, E., Seminarist. Aalesund.
Munch, A., Professor. Kristiania.
Munch, E. S., Sogneprest. Kragerø.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
Muus, N. Stenkjær.
*Müffelmann, Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Müller, C., Rektor. Kristiania.
Müller, E. C., Postmester. Sarpsborg.

Müller, W. J., Distriktslæge. Dovre.
Myhre, J. H., Foged. Elverum.
Møller, Cand. theol. Soggendal.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, H. K., Sagfører. Nesne, Helgoland.
*Møller, J., fhv. Toldkasserer. Kristiania.
Møller, Nicolai. Porsgrund.
Mørch, E., Byfoged. Sarpsborg.

Nannestad,. Chr., Sogneprest. Mo, Helgeland.
Nannestad, M. B., Sorenskriver. Drøbak.
Nergaard, A., Sagfører. Vadsø.
Nergaard, O., Sorenskriver. Bodø.
Neumann, W., Ingeniør. Bergen.
Nicolaysen, E., Cand. theol. Kristiania.
Nicolaysen, J., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
Nicolaysen, P., Cand. jur., Grosserer. Kristiania.
Nicoll, Joh., Cand. jur. Kristiania.
Nielsen, C. T., Telegraf-Direktør. Kristiania.
Nielsen, Chr., Handelsmand. Hemnes.
Nielsen, Ludvig, Cand. jur. Throndhjem.
*Nielsen, O., Dr. phil., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, O., Lensmand. Nore, Numedal.
Nielsen, W., Sorenskriver. Kragerø.
Nielsen, Yngvar, Cand. mag., Arkiv-Assistent. Kristiania.
Nilsen, C., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Karl, Cand. jur. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
Nilsen, N. J., Foged. Tromsø.
Nilsen, P. C., Byfoged. Tromsø.
Nilsen, Thorleif, Gaardbruger. Aasnes, Dverberg.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand. Throndhjem.
Nissen, A. Chr., fhv. Bankkasserer. Kristiania.
Nissen, R. Tønder, Statsraad. Kristiania.
*Nissen, W., Handelsborger. Kristiania.
Nitter, Joh., Cand. theol., Amtsskolelærer. Ullensaker.
Norderhoug, H., Gaardbruger. Løjten.
Norderhovs Læseforening.
Norman, N., Cand. jur. Kristiania.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Kjøbenhavn.
*Nyegaard, C. S., Sogneprest. Blidstrup, Danmark.
*Nykjøbing Kathedralskole. Falster.
Nyqvist, O., Kaptejn. Kristianssand.
Næsdahl, Aug., Lærer. Mandal.
Næss, Ludolf, Kjøbmand. Bergen.

Oftedahl, T. N., Sorenskriver. Kristianssand.
Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
Ohlsen, Hj., Cand. jur. Kristiania.
Olafsen, E., Kontorist. Kristiania.
Olrog, C. C., Toldinspektør. Kristianssand.
Olsen, Alf, Kontorist. Kristianssand.

*Olsen, E., Kancelliraad, Prokurator. Randers.
*Olsen, H., Kaptejn. Throndhjem.
Olsen, H. A. H., Overretssagfører. Vaage, Gudbrandsdalen.
Olsen, J. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Olsen, Jac. K., Cand. theol. Ullensvang.
Olsen, K., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Olsen, K., Proviantskriver. Røros.
Olsen, K., Sagfører. Sogndal i Sogn.
Olsen, O., Lensmand. Selsøvik, Rødø.
Olsen, O. T., Cand. theol. Kristiania.
Olsen, Olaf, Seminarist. Aalesund.
Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Olsen, R. A., Boghandler. Molde.
Olsson, L. E., Cand. jur. Kristiania.
Omsted, A., Proprietær. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.
Oppen, M., Kjøbmand. Laurvik.
Opsahl, J., Toldkasserer. Østerrisør.
Ording, J. F., Adjunkt. Drammen.
Osmundsen, J. M., Lærer. Farsund.
Ottesen, O., Sorenskriver. Askim.
Ottesen, P. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Otto, Alf, Kontorist. Kristiania.
*Oxholm, Cand. phil. Rosenfeldt ved Vordingborg.

Paasche, J. R., Grosserer. Drammen.
Paludan-Müller, Fr., Professor. Kjøbenhavn.
Parelius, M. H., Sagfører. Bodø.
Parelius, R. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Parnemann, J. C. C., Kjøbmand. Porsgrund.
Paulsen, P. A., Lærer. Kristiania.
Peacock Brothers. Sunderland.
Pedersen, S., Klokker. Drammen.
Pedersen, V., Sogneprest. Herlø.
*Petersen, Skolelærer. Kjøbenhavn.
Petersen, A., Byskriver. Kristiania.
Petersen, C., Boghandler. Kristiania.
Petersen, C., Marinekaptejn. Horten.
Petersen, C. F., Cand. jur. Kristiania.
Petersen, H. G., Postinspektør. Kjøbenhavn.
Petersen, J., Hotelejer. Kristiania.
Petersen, K., Cand. mag. Kragerø.
Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.
*Peterson, Th., Konsul. Moss.
Peterssen, J., Hovedarsenals-Regnskabsfører. Kristiania.
Pettersen, A., Frisør. Bergen.
Pettersen, Karl, Adjunkt. Tromsø.
Piro, Andr., Sorenskriver. Røros.
Plahte, C., Justitssekretær. Kristianssand.
Platen, C. von, Baron. Stockholm.
Platou, C., Overretssagfører. Bergen.
Platou, C. N. S., Borgermester. Bergen.
Platou, F. C. S., Sorenskriver. Nes, Romerike.
Platou, P., Kjøbmand. Kristiania.
*Ploug, Carl, Redaktør. Kjøbenhavn.

Preus, A. C., Sogneprest. Holt.
Prydz, G. N. F., Stadshauptmand. Throndhjem.
Prytz, E. H. K., Kopist. Kristiania.

Qvale, H., Distriktslæge. Maalselven.
Qvam, A., Højesterets-Advokat. By ved Stenkjær.

Raabe, Halfdan, Stud. theol. Kristiania.
Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.
Rasch, A. D., Overretssagfører. Kristiania.
Rasch, J., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Rasch, J. G., Kompagnikirurg. Fredrikshald.
Rasch, J. H., kgl. Fuldmægtig, Kammerherre. Kristiania.
Rasch, J. L., Byfoged. Fredrikshald.
Rasch, O. C., Sogneprest. Hafslo.
Rasmussen, A. S., Telegrafist. Sandefjord.
*Rasmussen, L., Justitsraad, Bankdirektør. Kjøbenhavn.
*Rasmussen, R. C., Musikus. Kjøbenhavn.
*Regenburg, T. A. J., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.
Reiersen, K., Boghandler. Mandal.
*Reimann, C. F., Apotheker. Fuglebjerg ved Silkeborg.
Reimers, H. F., Cand. jur. Kristiania.
Reimers, Henr., Kjøbmand. Bergen.
Rested, H. P., fhv. Sorenskriver. Mandal.
Reymert, Thorn, Kjøbmand. Mandal.
*RibeKathedralskolesBibliothek.
Richter, J. C., Major. Kristiania.
Richter, O., Byfoged. Throndhjem.
Riddervold, A., Sogneprest. Bjugn.
Riddervold, J., Pastor. Kristiania.
Rieck, F., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Rief, J., Brugsejer. Horten.
*Rieffestahl, Cand. farm. Odense.
*RigsarkivetsBibliothek. Kristiania.
Riis, B., Handelsfuldmægtig. Drammen.
Riise, Ole, Proprietær. Østraat, Throndhjem.
Riisnæs, E. A., Kirkesanger. Lindaas.
Ring, Ole, Overretssagfører. Drammen.
Ring, Th., Lensmand. Horten.
*Rode, G., Dr. phil. Kjøbenhavn.
Rode, K. T., resid. Kapellan. Stjørdalen.
Rogstad, T., Foged. Kvam, Gudbrandsdalen.
Rolfsen, J. Nordahl, Cand. philos. Bergen.
Rolfsen, O. A., Overretssagfører. Drammen.
Roll, Ferd., Sorenskriver. Bolsø.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
Roll, Th., Læge. Fredrikshald.
*Rosendahl, O., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
*Rosendal, Højskoleforstander. Vinding, Veile.

*Rosenørn, M. H., Kammerherre, Stiftamtmand. Randers.

Rostad, I., Postexpeditør. Hammerfest.

Ruge, C., Sportelkasserer, Kammerherre. Kristiania.

Rummelhoff, H. M., Skibsreder. Kristiania.

Rye, M. A., Sorenskriver. Hønefos.

Rye, N. M., Amtmand. Bergen.

Rygh, E., Expeditions-Sekretær. Kristiania.

Rygh, K., Adjunkt. Throndhjem.

Rygh, O., Professor. Kristiania.

Rynning, B., fhv. Sogneprest, Kongsvinger.

Ræder, G., Generalmajor. Kristiania.

*Ræder, J. G. F., kgl. Fuldmægtig. Kjøbenhavn.

Røhmer, Chr. Kragerø.

Rønneberg, O., Sagfører. Sogndal i Sogn.

Rønneberg, R., Konsul. Aalesund.

Rønning, J., Sogneprest. Gloppen.

Røyem, F., Lensmand. Øre ved Moss.

Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.

Samson & Wallins Bokhandel. Stockholm.

Sandberg, J., pers. Kap. Vikør.

Sanne, A. L., Bankchef. Kristiania.

Sanne, A. M., Prokurator. Aalesund.

Sars, J. E., Professor. Kristiania.

Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.

Schanche, H., Stud. jur. Kristiania.

*Scheel, A. V., Bureauchef. Kristiania.

Scheel, J. C., Byrets-Assessor. Kristiania.

*Schiern, F., Professor. Kjøbenhavn.

Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.

Schiøtt, Fr., Sagfører. Kristiania.

Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.

Schjelderup, W. Bergen.

Schjøth, H., Adjunkt. Kristiania.

Schmidt, B., Kaptejn. Rissen.

Schmidt, B., Universitets-Stipendiat. Kristiania.

Schmidt, C. C., Auditør. Horten.

Schmidt, L., Bogtrykker. Laurvik.

*Schmidt, Valdemar, Dr. phil., Professor. Kjøbenhavn.

Schreiner, P., sen., Kjøbmand. Kristiania.

Schroeter, J., Bureauchef. Kristiania.

Schrøder, H., Cand. mag. Kristiania.

Schrøder, O., Overretssagfører. Arendal.

Schultz, Ths., Læge. Verdalen.

Schübeler, F. C., Professor. Kristiania.

Schüren, W. L., Konsul. Throndhjem.

Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.

Schwartz, Th., Grosserer. Frederiksstad.

Schweigaard, C. H., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Schøler, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.
Schønberg, E., Professor. Kristiania.
Schøning, J., Student. Kristiania.
Schøning, S. J., Telegrafist. Namsos.
Schøyen, N., Overretssagfører. Elverum.
Segelcke, L. H., Statsraad. Kristiania.
Segelke, A., Expeditions-Sekretær. Kristiania.
Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.
Selboe, J., Gaardbruger. Skedsmo.
Selskabet »Den gode Hensigt«. Bergen.
Sibbern, C., Amtmand. Moss.
Sibbern, G. C., Statsminister. Verne Kloster.
*Sigurdson, Jon, fhv. Arkivar. Kjøbenhavn.
Sissenère, Ph., Artillerikaptejn, Kommandant. Oskarsborg.
*Skeel, V., Kammerherre, Overrets-Assessor. Kjøbenhavn.
*Skjelderup, J., fhv. Postmester. Kristiania.
Skjoldborg, J. G., konst. Amtmand. Lillehammer.
Skridshol, A. J., Cand. jur. Kristiania.
*Smith, C. N., Provst. Lunde ved Odense.
Smith, Emil, Telegrafist. Throndhjem.
Smith, I. M., Oberstløjtnant. Kristiania.
Smith, Th., Politimester. Sarpsborg.
Smitt, J. S., Biskop. Tromsø.
Soelberg, Joh., Proprietær. Drammen.
Solberg, J., Ingeniør. Kristiania.
Solberg, S. A., Grosserer. Drammen.
Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.
*Sommer, Chr., Læge. Nakskov.
Sommerschield, H. J. L., Kaptejn. Verdalen.
Sorø Akademi's Bibliothek.
Sparre, Alex., Greve. Stockholm.
Sparre, G. A., Excellence, Greve. Stockholm.
Sparre, J., Stadsfysikus. Bergen.
Spørck, A., Løjtnant. Kristiania.
Stabel, P. L., Overretssagfører. Kristianssand.
Stabell, G., Stud. theol. Hønefos.
*Stabell, H., Gaardbruger. Askim.
Stabo, O., Gaardbruger. Østre Thoten.
Staff, Kr. A., Boghandler. Throndhjem.
Stang, A., Sorenskriver. Arendal.
Stang, Chr., Konsul. Fredrikshald.
Stang, E., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Stang, F., Statsminister. Kristiania.
Stang, Th., Marineløjtnant. Borregaard.
Stang, W., konst. Auditør. Fredrikshald.
Steen, A., Cand. jur. Kristianssand.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, C. O., Forstander. Rotvold Asyl.
Steen, D., Fabrikant. Kristiania.
Steen, F. M. B., Politifuldmægtig. Bergen.

Steen, J., Overretssagfører. Vaagen.
Steen, J. W. C., Rektor. Stavanger.
*Steenstrup, J., Cand. jur. Kjøbenhavn.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lektor. Linköping.
Stibolt, C. N., Konsul. Kristiania.
Stokkeland, C. R., Gaardbruger. Vestnes.
Storm, E., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Storm, G., Dr. philos., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Storsteen, H. J., Gaardbruger. Haugesund.
*Storthingets Bibliothek. Kristiania.
Strand, A. M., Gaardbruger. Sigdal.
Stranger, Plade, Skibsreder. Kristiania.
Stribolt, D., Frue. Lillehammer.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.
Strøm, Chr., Cand. philos. Kristiania.
Strøm, F., Overretssagfører. Moss.
Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.
Strøm, U., Prest. Kristiania.
Strømsted, S., Skrædder. Tromsø.
Stub, H. J. B., Sogneprest. Nesne, Helgeland.
Stub, J. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Stub, P. J., Foged. Ullensaker.
*Studenterforeningen. Kjøbenhavn.
*Studentersamfundet. Kristiania.
Styffe, C. G., Bibliothekar. Upsala.
Sudmann, F., Foged. Førde.
Sunne, Skibskaptejn. Arendal.
Svendsen, A. L., fhv. Lodsoldermand. Stavanger.
Svendsen, H., Lærer. Thjødling.
Svendsen, S., Cand. theol. Kristiania.
Sverdrup, H. U., Sogneprest. Balestrand.
Sverdrup, J., Bankdirektør. Aker.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.
Sverdrup, U., Stud. jur. Kristiania.
Sæbøe, T., Skolelærer. Ekersund.
Sæhlie, A., Verksejer. Vang, Hedemarken.
Sødergrens Bokhandel. Wexiö.
Søderwall, K. F., Docent. Lund.
*Sødring, E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Sødring, J. T., Læge. Aalesund.
Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.
Sømme, J., Konsul. Stavanger.
Sønstehagen, Ole, Gaardbruger. Aamot, Østerdalen.
Sørensen, Kjøbmand. Fredriksstad.
Sørensen, J., Cand. jur. Kristiania.
Sørenssen, A., Foged. Rygge.
Sørenssen, C., Postexpeditør. Kristiania.
Sørenssen, Chr., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Sørenssen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

*Tang, C. N., Konferentsraad, Justitiarius. Viborg.
Tangen, M., Landhandler. Tønset.

von Tangen, Chr., sen., Kjøbmand. Bergen.

Taraldsen, K., Kirkesanger. Hvitesejd.

Tauboll, C. G., Postbetjent. Kristiania.

Thaasen, J., Gaardbruger. Aker.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

Thaulow, Chr., Konsul. Throndhjem.

Thaulow, H. H., Sorenskriver. Laurvik.

*Theisen, K., Cand. mag. Kjøbenhavn.

Thesen, A., Overretssagfører. Stavanger.

Thesen, M., Overretssagfører. Arendal.

Thilesen, P. C. F., Læge. Kristiania.

Thilesen, Th., Toldbetjent. Drammen.

Thinn, K., Cand. jur. Kristiania.

Thomle, A., Højesterets-Assessor. Kristiania.

*Thomle, I. S., Højesterets-Assessor. Kristiania.

Thoresen, J. H., Sorenskriver. Sauland.

Thorne, C. A., Stadshauptmand. Moss.

Thorsen, O., Lensmand. Jælse.

*Thrap, D., resid. Kapellan. Modum.

*Thrige, S., Professor. Kjøbenhavn.

Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.

Thue, E., Toldinspektør. Kristianssund.

Thuesen, J., Politimester. Laurvik.

Thunem, Math., Gaardbruger. Vanelve.

Thurmann, B., Provst. Tønsberg.

Tillisch, C. F., Sorenskriver. Sande.

Timmermann, Th. P., Provst. Vefsen.

Tischendorff, G. L., Cand. theol. Kristiania.

Tonning, M. D., Premierløjtnant. Bergen.

Torp, H., Ingeniør. Kristiania.

Tostrup, C., Grosserer. Kristiania.

Tranaas, V., Student. Kristiania.

Trap-Meyer, H., Arkitekt. Kristiania.

Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Laurvik.

Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.

Treschow, P., Godsejer. Tidø, Sverige.

*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.

Tromsø Læseselskab.

Tromsø Skolelærerseminarium.

Trøan, M., Skolelærer. Kristiania.

*Tuxen, N. E., Direktør ved Orlogsværftet i Kjøbenhavn.

Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.

Tviberg, P., Bogholder. Fritsø Mølle.

Tybring, H. H. E., Sogneprest. Vaaler.

Tyvold, A., Toldbetjent. Bergen.

*Tønsberg, Chr., fhv. Toldkasserer. Kristiania.

Tønseth, E. A., Dampskibsexpeditør. Throndhjem.

Uchermann, V., Student. Kristiania.

Udbye, M. A., Organist. Throndhjem.

Ueland, G., Lensmand. Lunde.

Ullmann, A., Cand. mag. Kragerø.

*Undset, Ingvald, Arkiv-Assistent. Kristiania.

Unger, C., Cand. jur. Kristiania.

Unger, C. R., Professor. Kristiania.

Universitetet i Wisconsin.

Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn.

*Universitets-Bibliotheket i Kristiania.

Universitets-Bibliotheket i Lund.

Urbye, C. A., Politimester. Arendal.

Utne, H. H., Landhandler. Ullensvang.

Waalen, J., Gaardbruger. Gausdal.

*Wad, G., Student. Kjøbenhavn.

Valeur, O., Indrulleringschef. Kristianssand.

Walsøe, P., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Wang, Carl, Bogholder. Kristiania.

Wang, D. R., Handelsbetjent. Aalesund.

*Warmuth, C., jun., Musikhandler. Kristiania.

Wedel-Jarlsberg, H., Baron af, Jernverksejer. Bærum.

*Vedeler, G. F., Ingeniørkaptejn. Horten.

*Wegener, C. F., Konferentsraad, Geheimearkivar. Kjøbenhavn.

Weibull, M. J., Adjunkt. Lund.

Weidemann, C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Weidemann, F., Læge. Hamar.

Weisse, J. P., Professor. Kristiania.

Weisser, J. A., Bureauchef. Kristiania.

*Vemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.

Werner, C., Bogtrykker. Kristiania.

Wesenberg, H., Cand. mag. Kristiania.

Wesenberg, J., Forstander. Bergen.

Wessel-Berg, A., Sorenskriver. Kongsvinger.

Wettergreen, Fr., pers. Kapellan. Helleland.

Wettergreen, O. M., Sorenskriver. Hvitesejd.

Videnskabernes Selskab, det kgl. Throndhjem.

Wiese, G. S. H., Kjøbmand. Lissabon.

Wiese, S., Grosserer. Fredriksstad.

Wiese, Th., Kjøbmand. Lissabon.

Wigersund, Th., Grosserer. Modum.

*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.

Winge, A., Børskommissær. Kristiania.

Winge, Rud., Agent. Kristiania.

*Winkel-Horn, Fr., Cand. mag. Kjøbenhavn.

Winsnæs, C. L., Sogneprest. Søndre Fron.

Winsnæs, P., Stiftsprovst. Hamar.

Winther, Th., Adjunkt. Tromsø.
Wisbech, C. W., Marinekaptejn. Horten.
With, Johs. N., Grosserer. Kristiania.
Vogt, A., Overretssagfører. Farsund.
Vogt, C. J., Oberstløjtnant. Kristianssund.
Vogt, Fredr., Læge. Tvedestrand.
Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.
Vogt, N., Statsraad. Kristiania.
Vogt, P. H., Overlæge. Bergen.
Vogt, Volrath, Overlærer. Kristiania.
Volckmar, Fr., Kjøbmand. Kristianssund.
*Wold, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.
Wolff, F. C., Skoledirektør. Kristianssand.
Wolff, J. H., Kopist. Kristiania.
*Worsaae, J. J. A., Etatsraad. Kjøbenhavn.
Worsøe, C. N., Amtmand. Bodø.
Voss, C., Overretssagfører. Haugesund.
*Voss, J. S., Provst. Ramnes.
Voss, V., Rektor. Aalesund.
Woxen, C., Cand. jur. Kristiania.
Wroblewsky, Boghandler. Kjøbenhavn.
Wullum, E., Literat. Kristiania.
*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

Østmark, A., Postbetjent. Kristiania.
Østvik, Chr., Kontorist. Throndhjem.
Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.
Øverland, Student. Kristiania.
Øwre, P. L., Apotheker. Aalesund.

I
II
Öorefiaerne
Övrua
Skarpenæs
Steffensnæs
Kaavik
Engene
Bisnæs
Lænaag
Hjøringnæs
Nordre næs
Söndre næs
Koldsgaard
Bakken
Böen
Korshaun
Gurskö
Rödve
Valdal
Sylte
Alstad
Tafjord
Söndmö
V
Nebben
Thorshaug
Birkelund
Elvenæs
Otternæs
Freinæs
Freisund
Refsholm
1. Freihaugen
2. Skrubhaugen
3. Stourberghaugen
4. Frei Kirke
5. Frei øvre
6. Frei nedre
Verdalsören
Carl Schwenzens lith. Off. Chra